

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

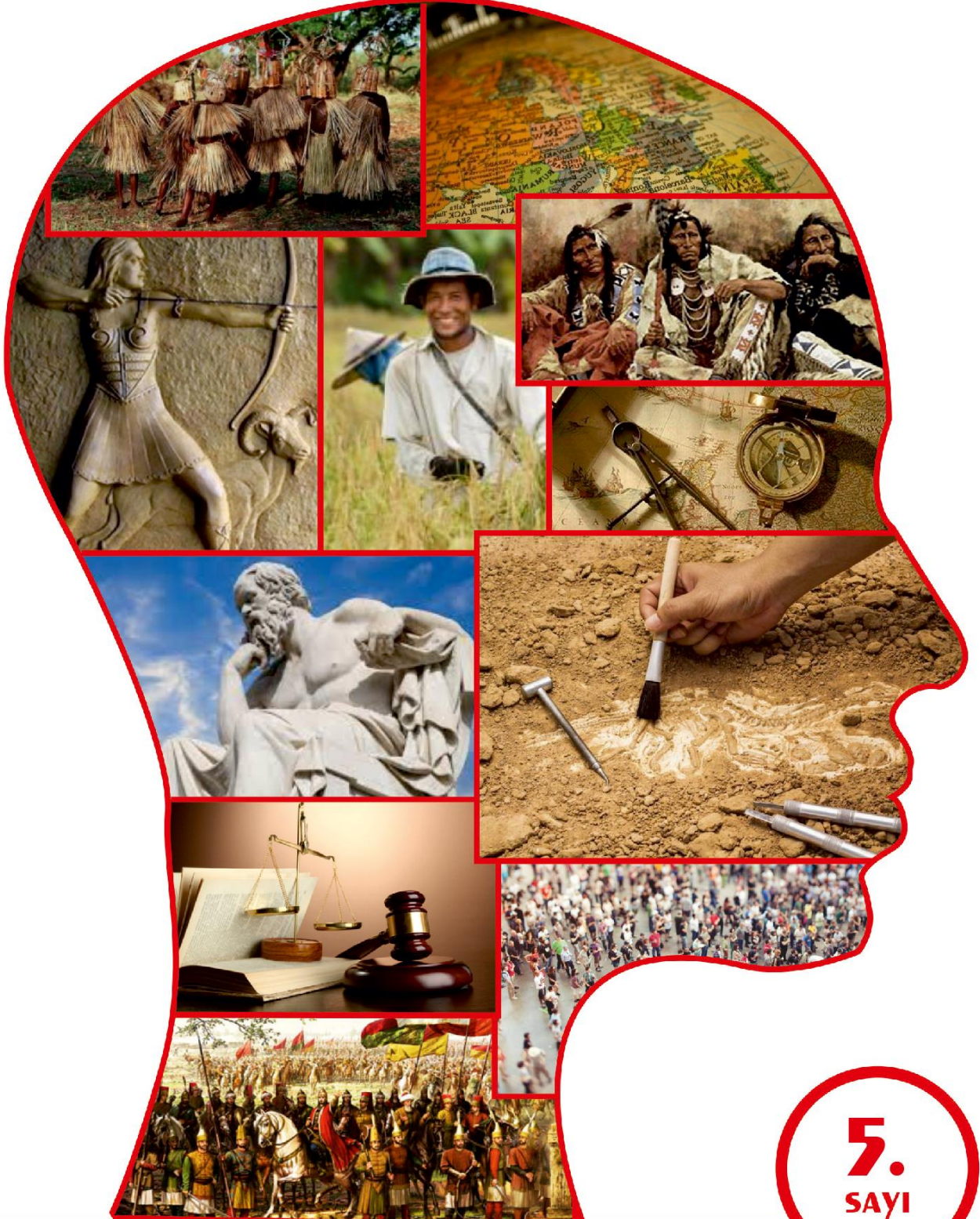
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/VOLUME: 3

Sayı/NUMBER: 5

Yıl/YEAR: HAZİRAN 2020

ISSN: 2636-8641

5.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 5 – 2020

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing*

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Prof. Dr. Alpaslan Ceylan

Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen - Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan

Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi

Prof. Dr. Hasan Kaplan - Prof. Dr. Hüseyin Gül

Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Prof. Dr. Necla Türkoğlu

Prof. Dr. Tamas Dezsö - Prof. Dr. Tuba Hasdemir

Prof. Dr. Uli Schamiloğlu - Doç. Dr. Cristina Ilie Goga

Doç. Dr. Elif Asude Tunca – Doç. Dr. Meryem Bulut

Ankara 2020

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ / INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

SAYI / ISSUE 5 – YIL / YEAR 2020

Sahibi/ Published : Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Yazı İşleri Müdürü : Ali Osman Tiro, Efecan Anaz
Yardımcıları /
Co-editors

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Akmatkali Alimbekov - Kırgızistan - Türkiye Manas
Editorial Board Üniversitesi
: Prof. Dr. Alpaslan Ceylan - Atatürk Üniversitesi
: Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Mersin Üniversitesi
: Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Nevşehir Hacı Bektaş
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi - İstanbul Üniversitesi
: Prof. Dr. Hasan Kaplan - İbn Haldun Üniversitesi
: Prof. Dr. Hüseyin Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
: Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Gazi Üniversitesi
: Prof. Dr. Necla Türkoğlu - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Tamas Dezsö - Eötvös Lorand Üniversitesi
: Prof. Dr. Tuba Hasdemir - Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Uli Schamiloglu - Nazarbayev Üniversitesi
: Doç. Dr. Cristina Ilie Goga - Craiova Üniversitesi
: Doç. Dr. Elif Asude Tunca - Girne Amerikan Üniversitesi
: Doç. Dr. Meryem Bulut - Ankara Üniversitesi

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Ömer Kahya
Sekreter Yrd./ Ass. Sec. of the Ed. Board : Şafak Bozgun

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Layout Editor : Deniz Karatekin
Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Editör-Hakem(Yayın Danışma) Kurulu
Review Board

- Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun - Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Demirbaş - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner Hunkan - Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Songül Sallan Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğba Hasdemir - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Akkoyun - Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Eyim - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bikem Hacıömeroğlu - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Erdem Güven - Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Ersoy Soydan - Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. İhsan Kamalak – Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Bayartan - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ulukütük - Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Melike Kaplan - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Seher Uçkun - Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Şayan Ulusan – Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Şule Yüksel Özmen - Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay Ercan Sepetcioğlu - Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgenoğlu - Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Sertan Beşer - Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram Çağlar - Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Akyay - Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Ümit Yazgan - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Şarlak - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Taştan - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Topa Çiftçi - Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gönül Reyhanoğlu – Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Memiş Doğan - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Nurhan Kara - İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevda Pekcoşkun Güner - Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Urungu Akgül - 9 Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil Urhan - Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Sevim - Siirt Üniversitesi

Öğr. Görv. Dr. Hüseyin Çiçekliođlu - Mersin Üniversitesi

Öğr. Görv. Dr. Nilay Erdem Ayyıldız - Fırat Üniversitesi

Arş. Gör. Mehmet Emin Çılgın - Eskişehir Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Süleyman Kađan Ayaz - Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Çağdaş Bir Probleme Klasik Bir Çözüm Önerisi Özgecan Aslan Vakası, Tedbiren Hapis Ve İnsan Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme / A Clasical Solution Proposal for A Contemporary Problem and an Evaluation from The Eye of Ozgecan Aslan Murder, Injuctional Arrest and Human Rights • 9 - 28

Murat ERTEN

1857 Büyük Hint İsyanının İngilizlere Etkisi / Influence of the 1857 Great Indian Rebellion on the British • 29 - 45

Hüseyin GÜNARSLAN

Effects of Relaxation Exercises Combined with Breathing Exercises on Psychological Conditions in Psychiatric Patients / Psikiyatrik Hastalarda Solunum Egzersizleri İle Birlikte Gevşeme Egzersizlerinin Psikolojik Duruma Etkisi • 46 - 56

Özden CANBAY, Esra Doğru HÜZMELİ, Fatma DUMAN, İrem HÜZMELİ, Nihan KATAYIFÇI, Hanifi KOKAÇYA, Özden LAÇIN

Artan Hava Ulaştırma Taleplerine Bir Çözüm Önerisi: Hub Sistemi / A Solution for Increasing Demands on air Transport: Hub System • 57 - 70

Hülya ÖZ AYTEKİN

Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları; Coğrafi Yayılışları ve Kökenleri / A Lesser Known Community, Balkan Egyptians; Their Geographical Spread and Origins • 71-103

Yüksel Bekir HOŞ

Osmanlı'da Kadın Entelektüeller: Halide Edip Adıvar ve Sırpuhi Düsap Örneği / Women Intellectuals in Ottoman Empire: Examples of Halide Edip Adıvar and Sırpuhi Düsap • 104-122

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Ben Çocuğumu Böyle Besliyorum! Beslenme Konusunda Sosyal Medya Anneleri Üzerine bir Değerlendirme / This is How I Feed My Child: An Analysis on Social Media Moms regarding Nutrition • 123 - 142

Rina HACHISUKA, Ceren AKSOY SUGIYAMA

Mizah Çevirisi: Cantenbury Masalları'nın İlk Türkçe Çevirisi / Humuor Translation: The First Turkish Version of Cantenbury Tales • 143 - 161

Mine YAZICI

Akademisyenlerin Memnuniyet Düzeylerinin Belirlenmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği / Determination of Satisfaction Levels of The Academists: Example of Ağrı İbrahim Çeçen University • 162 - 178

Adem ÖZDEMİR, Ahmet GÜRBÜZ

İnsan Faktörleri Yetkinliklerinin Hava Aracı Bakım İşletmelerinin Teknisyen Bulma ve Seçme Süreçlerinde Değerlendirilmesi / The Assessment of Human Factors Competencies in Selection and Recruitment Processes for Technicians of Aircraft Maintenance Companies • 179 - 200

Tarik GÜNEŞ, Uğur TURHAN, Birsen AÇIKEL

Üretim ve Emek Ekseninde Dijital Oyun Sektöründe Kadın / Women in Digital Game Sector in the Context of Production and Labor • 201 - 219

Aysel ÇETİNKAYA

Bilingualism in Döver Mahallesi in Defne District of Hatay / Defne İlçesine Bağlı (Hatay) Döver Mahallesi'nde İki Dillilik • 220 - 233

Hayriye YALIM EGE, Kadriye ŞAHİN

A Brief Query about the Concept of “Check-in” on Social Networks within the Context of Territoriality and Place Identity / Mekânsal Kimlik ve Alansallık Davranışı Bağlamında “Check-in” Kavramını Sorgulamak • 234 - 241

Gülüç MUĞAN

Türkiyede Müzakereci Demokrasi: Anayasa Uzlaşma Komisyonu Metni (2011) ve Parti Programları Üzerinden Bir İnceleme / Deliberative Democracy in Turkey: A Analyzing of the Constitutio Nal Concernion Commission Text (2011) and Party Programs • 242 - 261

Hamide DEĞER

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GİRİŞİM:28-11-2018 – Kabul: 27-04-2020

A Clasical Solution Proposal for A Contemporary Problem and an Evalution from The Eye of Ozgecan Aslan Murder, Injuctional Arrest and Human Rights

Çağdaş Bir Probleme Klasik Bir Çözüm Önerisi Ve Özgecan Aslan Vakası, Tedbiren Hapis Ve İnsan Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme

Murat ERTEN¹

Abstract

While Dede Congi Efendi sorting the differences of authority between *vali* (governor) and *kâdi* (judge) in the process of justice quest mentions *tedbiren hapis* (injunctional arrest) as an enforcement of crime prevention. According to this principle one who does not commit a crime yet or who habbits to commit crimes can arrest temporarily before have a new one, his/her personel costs bornes by the state and justice hopes him/her amends morally during the process of injunctional arrest. However the crime does not committed yet. Therefore on the one hand there will be human rights problems that emerge from an uncommitted crime and on

Öz

Dede Cöngî Efendi vali ile kâdının yetkileri arasındaki farkları sıralarken, tedbiren hapis cezasından söz eder ve bunun adalet arayışı sürecinde suçu önleyici uygulamalardan biri olduğunu vurgular. Buna göre henüz suç işlememiş veya bir suçu işlemeyi alışkanlık edinmiş bir kimse, yeni bir suçu işleyip yeni mağdurlar yaratmadan evvel devlet gözetimine alınır, kişisel masrafları devletçe karşılanır ve gözetim altında tutulduğu süre içerisinde ahlâken düzelmesi beklenir. Fakat suç fiili henüz işlenmemiştir ve işlenmemiş bir suç için öngörülecek bu hükmün ortaya çıkaracağı insan hakları problemleri bir yana, toplu taşım

¹ Murat ERTEN, Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümü, merten@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9933-4793

the other hand like murder of Özgecan Aslan who was kidnapped while she was at public transport, offenced, homicided and burnt after killed. These kinds of violence acts need some injunctions in term of community security. From the point of view of human rights suspects have fair judgement and punishment rights, aggrieveds have rights to live, to be safe, to travel freely by themselves and society has a right to have a peacefull life. Especially persons who are addicted and have mental diseases should be followed legally and they might arrest for the peace of society by not outraged their names, honors and personel rights.

Keywords: Dede Congi Efendi, Injunctional Arrest, Human Rights, Violence, Crime-Punishment Balance

aracındayken kaçırılan, saldırıya uğrayan, öldürülen ve öldükten sonra yakılarak ortadan kaldırılmaya çalışılan Özgecan Aslan ve benzeri şiddet vakaları ortaya çıktıkça, toplum güvenliği açısından bu türden tedbir mekanizmalarına ne denli ihtiyaç olduğu görülmektedir. İnsan hakları açısından bakıldığında, şüpheli şahısların yargı ve ceza sürecinde sahip olduğu haklar kadar, mağdurların yaşama, güvende olma, serbestçe seyahat etme ve toplumunsa genel anlamda huzurlu yaşam hakları vardır. Özellikle psikolojik problemleri ve madde bağımlılığı olan kimselerin çeşitli kanallardan takip edilmesi ve isimleri, onurları ve diğer kişilik hakları zedelenmeden gözetim altında tutulmaları, toplum huzuru açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla Dede Cöngî Efendi'nin bu tedbir önerisi tartışılmalı olduğu kadar düşündürücüdür.

Anahtar Kelimeler: Dede Cöngî Efendi, Tedbiren Hapis, İnsan Hakları, Şiddet, Suç-Ceza Denkliği

Giriş

Günümüzde toplumlar suçu ve şiddeti giderek gündelikleştirilen bir yapıya evrilmektedir. Suçun ve şiddetin her türünü uygulayanlar, buna maruz kalanlar hatta bu türden fiillere şahit olanlar, beklenenin aksine suçu ve şiddeti kanıksamakta ve yoğun şiddet içeren bu toplum ve yaşam rutinine alışmaktadır. Böylece öldürme ve yaralama gibi bedene; taciz ve tecavüz gibi ırza; hırsızlık gibi mala; hakaret ve mobing gibi manevî şahsiyete ve gasp gibi bunların birden fazlasına yönelik suçların yaygınlığı, toplumsal unsurların aralarında doğal olarak bulunması beklenen güven ortamını yok etmektedir. Fakat bu türden bir toplumsal ilişki ağının sağlıklı biçimde yürümesi imkânsız görüldüğünden, bu durumu düzeltmek üzere farklı, etkin ve sürekli çözüm önerilerine ihtiyaç olduğu da şüphesizdir. Böylesi çetin ve radikal toplumsal problemlerin bir alanda ve bugünden yarına çözümlenmesi elbette mümkün değildir. Yaygın ve yoğun şiddetin suça dönüşmeden evvel

önlenmesine yönelik çözümün ahlâk, hukuk, siyaset ve eğitim gibi birbirinden farklı düşünce alanlarının birikimlerinden aynı anda yararlanmak suretiyle üretilmesi daha makul görünmektedir. Ancak bu çalışmada meselenin yalnız hukukî yönüne temas edilecektir. Buna bağlı olarak bu çalışma iki hususu tespit edecek ve bir öneride bulunacaktır.

Başlıkta kullanılan isimden hareketle çalışmanın genel anlamda şiddete, özel olarak kadına karşı şiddete hasredildiği de düşünülmemelidir. Çünkü Dede Cöngü Efendi'nin *tedbiren hapis* olarak adlandırdığı, bizimse *zorunlu misafirlük* olarak anladığımız hukukî tedbir, yalnız Özgecan Aslan ve Ayşe Paşalı gibi kimselerin maruz kaldıkları ağır şiddete ve melun ve menfur fiillere yönelik bir uygulama önerisi değildir. Ona göre bu tedbir, iki gruba yöneliktir: Bunların ilki, bir suçu işlemeyi alışkanlık hâline getirmiş ve uygulanan cezalardan ders alıp düzelmemiş kimselerdir ve yeni bir suçu daha işlemlerinin önüne geçmek hedeflenir. İkinci grup ise, henüz suça bulaşmamış fakat suç olgusunun ağırlıklı biçimde yer aldığı çevrelerde bulunan, zamanını suçla ilişkili şeylerle ve suçlularla geçiren, dolayısıyla suça bulaşma ihtimali çok yüksek olan kimselerdir. Bu kimselerin de suça bulaşmasına engel olmak amaçlanır. Bu anlamda çalışmada –maktül ve ailesinin kişisel ve toplumsal haklarını ihlal etme kaygısı ve tereddüdü taşıyarak da olsa– Özgecan Aslan Olayı rehber örnek olarak seçilmiş, toplum belleğinde yer etmiş bu ve benzeri durumların vahametini gözler önüne sermek ve ortaya çıkacak yoğun ve çok yönlü bir tartışmanın bir tarafında yer almanın ne kadar güç olduğunu göstermek amacıyla kullanılmıştır.

Kavramsal Altyapı

İslâm ceza hukukunda ibâdât, muamelât, ukûbât, münâkehât, müfârekât ve ferâiz gibi bölümler bulunur. Modern anlamda bir sistematığe sahip olmasa da günümüz ceza hukukuna karşılık gelen alan ukûbât'tır. Hukuk kaynaklarında bu başlık altında suç kavramı, suçun unsurları, mahiyeti, suça teşebbüs, iştirak ve cezaya müessir sebepler, had, diyet/kefarete ve ta'zîr gibi farklı türden cezalar fakat özellikle had cezalarını gerektiren suç fiillerinin tanımları ve sınırları ele alınır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de had cezası gerektiren suçlar öldürme/*katl* ve organ kesme/*cerh* için öngörülen kısas (Ansay, 2002, s.318; Zehra, 1973, s.129)² da dâhil edilirse altı adettir ve nikâhsız birliktelik/*zina*, namuslu kimseye zina iftirası/*kazf*, hırsızlık/*sirkat*, şarap içme/*şirb-i hamr*, yol kesme/*kat-ı tarîk* ve kısas olarak sıralanır (Erten, 2017, s.345).³ Hanefî fakihlerin had sınırına dâhil etmediği fakat Şâfiî ve Mâlikî fakihlere göre had cezası gerektiren diğer iki suç ise dinden dönme/*irtidad* ve yönetime karşı haksız isyandır

² Kısas 'karşılık' demektir ve Kantyan bir bakışla, kasten öldürme veya yaralama suçlarında, suçlunun devlet eliyle öldürülmesi veya yaralanmasıdır. Katilde suçlu öldürülür, cerhte hangi organ ne oranda zarara uğratılmış ise aynı organ aynı oranda zarara uğratılır. Kısasın uygulanabilmesi için, kan sahiplerinin başka deyişle mağdurun birinci derece yakınlarının tümünün kısas istemesi gerekir. Birinin dahî bundan vazgeçmesi kısası ortadan kaldırır ve kefarete veya diyetle hükmedilir. Kan sahibi/*veliyyu'd-dem*, kısası kendisi uygulayabileceği gibi bir başkasına vekâlet vererek de uygulanmasını sağlayabilir.

³ Aralarında nikâh bağı olmayan iki kişinin cinsel beraberliği *zina*, namuslu kimseye zina iftirası ise *kazf* olarak adlandırılır. Zina için yüz, kazf için seksen sopa cezası belirlenmiştir. Sopa cezası yalnızca sırta ve bacaklara uygulanır. Zina cezası kapalı bir yerde de infaz edilebilirken, kazf cezası topluma ibret olması amacıyla alenen infaz edilir. Yol kesme suçu anarşizm veya terörizm anlamında, ülke sınırları içerisinde güvenli yolculuk etmeye engel olma olarak anlaşılabilir. Hırsızlık için öngörülen el kesme cezası yol kesme için de tanımlanır ancak suçun tekrarında hırsızlıkta diğer el kesilirken, yol kesmede çaprazlama ayak kesilir, şahıs sürgün edilir veya ömür boyu hapsedilir. *Şirb-i hamr* tüm alkollü içkiler ve uyuşturucu-uyarıcı maddelerin kullanılmasına teşmil edilir. Hz. Peygamber tarafından sınırları kesin biçimde belirlenmiş olan cezaî had ilk dönemler kırk, ardından seksen değnek olarak uygulanmış, suç yoğunluğuna bağlı olarak ilerleyen dönemlerde yüz değneğe yükseltilmiştir. Bu cezalar, bağlayıcıdır ve had olarak tanımlanır.

(Şekerci, 1996, s.17). Bunlar dışında kalan ve karşılığında had veya kefarete gerektirmeyen suçlar için *ta'zîr cezası* öngörülür.

Müeyyideleşmemiş süreçleri kapsayan *ta'zîr cezası* siyasi bir tür tedbirdir ve 'terbiye etme, düzeltme, önleme (İng. correction)' anlamında *te'dîb* olarak da adlandırılır. Başka deyişle, hadlerin dışında kalan suçlarda, toplum yararı gözetilerek başvurulmuş *alternatif* bir yargı usulü ve ceza yöntemidir. İslâm hukukunda emanete hıyanet, sövme, faiz, rüşvet gibi fiiller de suç sayıldığı halde haklarında had belirlenmemiştir. Böylece yasama kuvvetine, İslâm'ın temel hükümlerini aşmamak üzere bu türden fiiller için toplum yararına bir ceza belirlemede serbestlik tanınmıştır. Ta'zîr ve had cezaları arasında kamu yararını gözetmek kaydıyla iki temel fark bulunur. İlkine göre hadlerin sınırları kesindir ve aza veya çoğa doğru esnetilemez (Ansay, 2002, s.328; Zehra, 1973, s.65; Erten, 2011, s.59). Buna karşın *ta'zîr cezası* usulen had cezasından bir seviye aşağıda kabul edilir ve ceza aralığı bulunur. İkinci fark ise devlet başkanının hadleri af yetkisi olmadığı halde ta'zîr suçlarını affedebilir (Şekerci, 1996, s.21).

Ta'zîr suçları, İslâm'da kesin biçimde yasaklanmış fiiller, kamu yararına olmayan fiiller ve aslen yasak olmadığı halde sonradan devletçe yasaklanmış fiiller olarak sınıflanabilir. Bu fiillerin cezaları ise, topluma yönelik bir ibret teşkil edeceğinden, suçluyu yeniden suça yönelmekten, başkalarını ise suça bulaştırmaktan uzaklaştırmayı ve yurttaşlar için ahlâkî bir yaşamı amaçlar. Bu cezalarda kesin sınır belirlenmiş olmadığından ve takdir hakkı tümüyle mahkemenin olduğundan, ceza, nasihatten tutuklama ve sürgüne kadar uzayabilir. Bu noktada etkili olan unsur suçlunun psikolojik durumu, suçu tekrar sayısı ve evvelden uygulanmış cezalardan aldığı derstir. Cezanın türü ve ağırlığı bu unsurları göz önünde bulunduran hâkimin uhdesindedir. Cezanın ağırlığına göre hadle birlikte ta'zîr de uygulanabilir (Şekerci, 1996, s.27).

Ta'zîr cezalarının en çok bilineni ve belki en yararlı olanı hapis cezasıdır. Hapis cezasının temel faydası, özgürlüğü kısıtlamak suretiyle kişiye cezalandırıldığı duygusunu yaşatması fakat bununla birlikte suçlunun şerefini de teminat altına alıp korumasıdır. Dolayısıyla hapis cezası, hadler dışında kalan suçlara yönelik caydırıcı bir ceza biçimidir (Alî, 2018, s.41-58; Korkmaz ve Kurban, 2017, s.583). Ancak hâkim, hapis cezası, sopa ve uyarı cezaları arasında tercihte bulunmak bakımından serbesttir (Şekerci, 1996, s.109). Modern Batı hukukunun bir uzantısı olan cârî hukuk sistemimizde de, aralarında fark gözetmeksizin tüm suç türlerine yönelik olarak hapis cezası uygulanmaktadır.

Ta'zîrin, tanımları açıkça yapılmamış ve sınırları diğer suçlardan seçik biçimde belirlenmemiş olması ve hükmün ve takdir hakkının tümüyle ulû'l-emre terk edilmiş olması, bir muğlaklık yaratabilir ancak bu muğlaklığın hâkim veya kâdî için bir genişlik ve içtihat imkânı olduğuna da şüphe yoktur. Bu imkân aynı zamanda, devlet yönetiminde zamana ve şartların farklılığına göre siyaseten irade kullanmak ve hukukî düzenleme yapmak isteyen yöneticiler için de geçerlidir. Dede Cöngî için ta'zîr, kamu haklarını ilgilendiren fakat şahıs haklarını doğrudan ilgilendirmeyen suçlarda ulû'l-emrin dilerse bağışlayıcı olmasının, başka deyişle sertlik değil yumuşaklık göstermesinin bir yolu olarak da kullanılabilir. Fatih Kânunnâmeleri'nin ilk üç faslı da ta'zîre ayrılmış ve haklarında had bulunan içki içme ve hırsızlık gibi suçlar için iki sopa başına bir akçe ödenmesi hükme bağlanmıştır. İşte Osmanlı

hukukunda sopa cezalarının yerine para cezasının getirilmesi, bu türden bir genişliğin zamanın gerekleri yönünde kullanılmasının bir örneğidir (Şekerci, 1996, s.110).

Başka bir örnekle zinanın hemcinsler arasında, çocukla, ölüyle, deliyle ve maddî karşılıklı yapılanları gibi farklı ve had dışında cezaî düzenleme gerektiren türleri olduğu gibi namuslu bir kimseye zina dışında bir konuda iftirada bulunmanın, zina suçlamasını açıktan değil ima yoluyla yapmanın veya öldürme suçunun planlı ve kasten olmadığı hallerin cezasının ne ve nasıl olacağına yönelik yeni düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Ancak suç olduğuna şüphe olmayan bu fiillere had uygulamak, suçu aşan bir ceza vermek ve adâlet perdesinin dışına çıkmak olacaktır. Böylece ta'zîr cezası, yukarıda sıralanan kısas ve had gerektiren suçların dışında kalan kamu düzenini bozmaya yönelik, görevi kötüye kullanma, sahtekârlık, rüşvet, kusurlu veya fahiş fiyattan mal satma, karaborsacılık gibi fiiller ve sayısız suç türü için, siyasal şartların belirlediği sınırlar içerisinde çağa ve değişen koşullara göre İslâm hukukunda çok önemli bir rol üstlenmiştir. Bu fiiller için hapis süreleri öncelikle hükümlü pişman oluncaya dek, bu gerçekleşmez ise birkaç aydan birkaç yıla kadar belirlenmiştir (Şekerci, 1996, s.93; Alî, 2018, s.48).

Dede Cöngî Efendi (ö.H.975/M.1567-68) (hakkında bilgi için Nev'izâde, 1989, s.119; Akgündüz, 1994, s.76; Brockelman, 1937, s.498) de ünlü eseri *Risâle-i Siyâsetu's-Şer'iyye* veya yaygın adıyla *Siyâsetnâme*'de ta'zîr konusunda ilginç, çağını aşan ve tartışmaya açık değerlendirmelerde bulunur. Dede Cöngî'nin hukuk yaklaşımı hukuk-siyaset ilişkisi bağlamında yer alır ve esas itibariyle döneminde hukukta var olan çift başlılığı ortadan kaldırmak arzusundadır. Ona göre yargı usulünde Sultanın yerel temsilcisi olan *vali* ile *şer'î* hukukun yürütücüsü ve temel taşı olan *kâdının* varlığı, bu çift başlılığın kaynağını oluşturur. Usulen sıradan hukuk problemlerine ve halkın kendi arasında meydana gelen anlaşmazlıklara kâdı bakarken, yöneticileri, vergi tahsildarlarını ve nüfuzlu kimseleri ilgilendiren davalara valinin başkanlık ettiği *mezâlim divanı* (Uzunçarşılı, 1941, s.9) bakar. Mezâlim divanına başlangıçta halife veya Sultan başkanlık ederken, bu görev giderek valinin ve başkâdının / *kâdu'l-kudât* görevi olagelmıştır.

Osmanlı hukuk düzeni içinde söz konusu çift başlılık dengeli bir hâl arz etmez ve vali lehine yetki artırımını içerir. Buna göre vali davayı, yalnızca davalı taraflar arasındaki nizayı çözmek için değil, toplumun geneline yönelik bir kuvvet gösterisi olarak da yürütür. Bu türden bir yaklaşımı modern hukuk teorilerinden Pozitivist ve Postmodern Ceza Hukuklarıyla Toplumsal Korunma Doktrini'nde de görmek mümkündür (Erten, 2011, s.343). Vali, davalının hâl ve davranışlarından suçu işlediği kanaatine varırsa, onu itiraf etmek üzere zorlayabilir, korkutabilir hatta tehdit edebilir. Oysa kâdı için bu türden bir uygulama söz konusu olamaz. Benzer şekilde vali, resmi bir başvuru ve şikâyet olmaksızın yalnızca duyuma dayalı olarak kamu davası açabilir ve arzu ederse tarafların bilgi ve ifadesine başvurabilir. Fakat kâdı için dava yolu ancak resmi başvuru hâlinde açıktır. Vali, hükmü açıklamayı erteleyebilir fakat kâdı, taraflardan birinin talebi olursa, hükmü açıklamayı erteleyemez. Hükmün açıklanmasının their edilmesi, bugün sulh ceha hâkimlerinin uhdesindedir. Davanın çıkmaza girdiği noktalarda vali, iki tarafı uzlaştırmak üzere aracı kimselere başvurabilir fakat kâdı, hele de taraflardan biri itiraz ederse, bu türden bir yetki kullanamaz. Bu yetkinin de günümüzde hâkimlerce özellikle aile ve ticaret davalarında bilirkişiye başvurma biçiminde kullanıldığını

hatırlamak gerekir. Son olarak valinin, toplumda güvenilir olmayan veya şahitliği geçerli sayılmayan kimselerin şahitliğine dayanarak hüküm bağlaması mümkünken, kâdı için bu mümkün değildir (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.31; Erten, 2015, s.165-189).

Dede Cöngî Efendi içinse mesele valinin geniş yetkilere sahip olması değil benzer genişlikte yetkilere kâdının da sahip olabilmesidir. Kâdı, adâlet iş ve işlemlerini yürütmekle yükümlü olduğundan görev ve yetkileri kanunlarla sınırlanmıştır. Kaldı ki Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fıkıhlarında, valinin yetkilerinin genişletilmesi ve neredeyse kanun dairesinden çıkmasına cevaz verilirken kâdının yetki aşımı uygun bulunmamaktadır. Aynı şekilde Hanefî fıkıhında da, kâdının kanunlara uygun davranması uygun bulunmuş, valinin geniş ve serbest yargı üslubu, kâdı söz konusu olduğunda zulümle eşdeğerde görülmüştür. Buna karşın diğer mezheplerin tersine Hanefî fıkıhında, zorunlu durumlarda kâdının da yetkilerini aşacak düzeyde mahkemeye hâkim bulunmasına onay verilmektedir.

Bunlardan olarak Dede Cöngî Efendi, mezhepler arasında var olan bu ihtilafı toplum faydasına çözmeye çalışır ve toplumun korunması ve hukuka saygının köklü biçimde temin edilebilmesi için geniş yargı yetkilerinin valiler gibi kâdılarına da tanınmasını önerir. Ona göre yargıda mevcut olan bu iki başlı yapı içinde ortaya çıkan yetki farkları, pratik anlamda da bir karmaşaya yol açmaktadır. Kendisinden önce konuyu ele alan araştırmacılar valinin lehine ve kâdının aleyhine sonuçlar çıkarmışlardır. Ona göre bu yetki karmaşasını çözmek, İslâm hukukunun temel kaynakları üzerinden yetki farklarını vali ve kâdı açısından ayrı ayrı ele almak ve hukuk ve toplum yararına farkları ortadan kaldırarak dengeli ve âdil bir yönteme ulaşmak mümkündür (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.33; Trablûsî, 1300, s.161,170).

Söz konusu yetki farkları siyaseten karar almak bakımından dokuz başlık altında toplanabilir.

- 1) Vali, hakkında bir suçlama bulunan şahsı, araştırma-soruşturma tamamlanıncaya dek hapiste tutabilir. Kaçma ve delil karartma şüphesi ile günümüzde de uygulanan bu tedbir, burada kazf gibi suçlar için öngörülmektedir.
- 2) Bu hapis süresi bir ayla sınırlanır. Kâdı bu türden bir yola kesinlikle başvuramaz.
- 3) Hakkında kesin delil bulunmayan bir kimsenin, o suça ilişkin bir takım izleri üzerinde taşınması, valinin kararına etkiyebilir. Örneğin daha önceden hırsızlık yapmış ve eli bilekten kesilmiş bir şahıs hakkında yine hırsızlık iddiası bulunursa, vali, suçu evvelden de işlemiş olduğuna bakarak kuvvetli bir kanaat edinebilir. Bu yaklaşımın kanunen bir geçerliliği olmadığı açıktır ancak valinin kanaati bağlayıcıdır.
- 4) Vali, hakkında derin şüphe sahibi olduğu zanlının suçunu itiraf etmesi için hafif şekilde dövülmesine hükmedebilir. Kaba dayağa bağlı olarak alınan itirafınsa sıhhati sonradan değerlendirilir. Kâdı için bu uygulamalar tümüyle kanun dışıdır.
- 5) Zanlıdan yemin istenmesi de böyledir. Vali, zanlının değerli gördüğü şeyler veya kimseler üzerine yemin etmesini isteyebilirken kâdı yalnızca Allâh üzerine yemin ister. Hadisle sabitlenmiş olan bu ilkenin vali lehine genişletilmesi ilginç bir husustur (*Buhârî*, Eymân, 4; *Müslim*, Eymân, 1-6; *Nesâî*, Eymân, 1-12; *Ebû Dâvûd*, Eymân, 3-5; Belgesay, 1963, s.336).
- 6) Henüz suça bulaşmamış ancak hâl ve gidişatından suça bulaşması kuvvetle muhtemel kimseler vali tarafından sözle veya hafif bir ceza ile uyarılabilir. Hatta şahsın ders alıp almadığı kanaati gelişinceye kadar bu uyarılar devam edebilir. Fakat kâdı bu türden bir uygulamaya hükmedemez. Uyarıya dayalı bu uygulama, aşağıda mücerret i'lâmla ilgili olarak ele

alınacağı üzere ta'zîrin bir formudur ve sonraları kâdılarca da uygulanmıştır. 7) Vali, şahitliği kabul edilmeyen kimselerin şahitliğini zorunlu hâllerde kabul edebilir fakat kâdı hâl ve şart ne olursa olsun şahitlikten men edilmiş kimselerin şهادetlerini kabul edemez. 8) Müessir fiil suçlarında vali, daha ağır yara almış olan veya kendisine diğerinden daha önce başvurmuş olan tarafı önce dinler. Bu, bir anlamda mahkeme öncesinde erken bir kanaat sahibi olmak / *ih̄sas-ı rey* olarak değerlendirilebilir. Kâdı ise bu türden önceliklere iltifat etmez ve mahkemenin seyri olması gerektiği biçimde devam eder (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.38).

Tedbiren Hapis

Ta'zîr cezaları yalnız suçluyu cezalandırmayı değil aynı zamanda suçu önlemeyi de amaçladığından, bir takım uyarılar içerir. Bunlardan biri olan *mücerret i'lâm*da hâkim, bir şahsı hakkında olumsuz dedikodular bulunduğu ve bir suça bulaşmak üzere olduğu duyularına dayanarak yazılı veya sözlü biçimde uyarır. Bu uyarı dikkate almayan şahsa, bizzat *mahkemeye çağrılarak* uyarı resmî yoldan tekrarlanır. Zanlının psikolojisi de dikkate alınarak uyarılması veya kendisine *nasihat edilmesi* bazen etkili de olabilir. Hiçbir biçimde öğüt almayan kimselerin sertçe uyarılması ve *ceza ile tehdit* edilmesi, bu yöntemin diğer aşamalarıdır. Tüm bu uyarılara karşın suçtan uzak kalmayı başaramayan şahsın cezalandırılması topluma *teşbir edilmesi*, en ağır yaptırımdır. Suçlunun teşhiri genellikle –hırsızlık, rüşvet ve ayıplı mal satma gibi– toplumsal konularda olur (Şekerci, 1996, s.109). Ta'zîrde yer alan bu cezalar birer tedbir olmakla birlikte tedbiren haptisten farklıdırlar.

Bu çalışmayı esasen ilgilendiren kısım ise dokuzuncu maddede içerilen *tedbiren hapis* uygulamasıdır. Dede Cöngü'ye göre vali, önceden suç işlediği bilinen bir kimse hakkında; bir şikâyet olmasa da toplumda uyandırması muhtemel huzursuzluğu gidermek veya işlemesi muhtemel suçlardan uzak tutmak amacıyla, şahsî ve ailevî tüm giderleri devlet tarafından karşılanmak suretiyle tedbiren hapsine hükmedebilir. Böylece şahıs, henüz bir suç işlemeden evvel, suç işleyebileceği şüphesi ve kolluk marifetiyle zorunlu bir gözetime veya tutukluluğa tâbi tutulur. Ancak şahsın, evvelden suça bulaşmış, yeni bir suça bulaşacağını garanti etmez. Dolayısıyla ortada reel bir suç olmadığından kâdının bu türden bir uygulamaya hükmetmesi mümkün değildir ancak toplum yararını gözetmekle yükümlü olan valiye bu imkân tanınmıştır. Bu hükmün yukarıda sıralanan diğer sekiz maddeden farkıysa, hakkında suç şüphesi bulunan şahsın, daha evvel suça bulaşmış fakat cezalardan ders almamış olmasıdır.

İkinci olarak şüpheli şahıs henüz bir suça bulaşmamış olduğu halde, suçla ilişkili durumlarda bulunmuş, suçlularla yakınlık kurmuş, bu yönde davranış ve alışkanlıklar edinmiş ise, suçla arasındaki mesafe kısalmış demektir. Böyle bir durumda şahsın suça bulaşmasının önlenmesi amacıyla –yukarıda sıralanan uyarılardan da sonuç alınmadığı bir durumda– vali tedbiren hapsine hükmedebilir (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.39-40).

Genel kabule göre İslâm hukukunda hapis cezasının alt sınırı yirmi dört saattir (Alî, 2018, s.50). Bu hükmün içerdiği tutukluluk süresi ise önceden belirlenmiş değildir. Hapis süresinin belirli olması, uygulamanın esas amacı olan şahsın düzelmesini ve toplumla uyumlu bir yaşama geçmesini engelleyebilir. Belirsiz ve ucu açık bir hapis süresi ise, şüpheli şahsın alışkanlık edindiği suç

fillerinden tümüyle arınıp temizlenmesini veya valide bu kanaati uyandırmasını sağlar. Önemli bir husus olarak, İslâm hukukunda hapis cezasının ikincil bir yapıda ve hadlerden aşağı suçlara yönelik bir ceza türü olduğu da vurgulanmalıdır. Dolayısıyla bir suçu işlemeyi âdet edinmiş bir kimsenin, evvelden uygulanan cezalardan ders almamış olması durumunda süre belirtilmeksizin hapsine hükmedilir. Sürenin belirli olmaması, psikolojik bir etkiyle şüpheliyi durumdan ders almaya itecektir. Şahsın denetim görevi valiye verilmiştir ve göstereceği iyileşmeye bağlı olarak süre müebbetten muvakkafa çevrilebilir (Şekerci, 1996, s.118). Bu gözetim veya hapis uygulaması Dede Cöngî'ye göre, olumsuz anlamda kanunsuz bir ceza olarak değil, olumlu bir yaklaşımla toplum yararını tesis etmek üzere kurgulanmış bir tedbirdir. Bu tedbire hükmetme yetkisi hal-i hazırda valiye tanınmış durumdadır (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.40).

Had gerektirmeyen suçlarda başvuru bu ve benzeri tedbir hükümlerine *siyaset uygulamak* denir. Siyâset kavramı burada 'politik tavır takınmak' anlamında değil 'hukuk düzenini işletmek' anlamında kullanılmakta, daha geniş anlamdaysa 'toplumu yönetmek ve toplum yararına olacak biçimde yetki kullanmak' anlamına gelmektedir (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.2; Erten, 2011, 176). Siyâset uygulamaya İslâm'ın temel kaynakları yer vermekte ve uygun bulmaktadır (Bakara (2/250-1), Sâd (38/21-30), *Buhârî*, Enbiyâ, 50; *Müslim*, İmâre, 44; Şirvânî, 1965, s.33-38). Peygamberlerin insanların ve toplumların hem dinî hem dünyevî yaşamlarını düzenlemesine karşılık, âlimler insanların içsel/dinî yönlerini, sultanlar ise fertlerin ve toplumların yalnız dışsal/dünyevî yaşamlarını düzene sokmakla yükümlüdürler. Dolayısıyla sultanların ve yerel temsilcileri olan valilerin toplum yararına/siyaseten yönetim sürdürmesine cevaz verilmiştir (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.4; Lewis, 1993, s.10). Anlaşıldığı üzere Dede Cöngî Efendi, tedbiren hapsi alternatif bir ceza olarak değil, var olan cezaları tamamlayıcı nitelikte bir tedbir olarak düşünmektedir. Kaldı ki yetkileri kanunla belirlenmiş/sınırlanmış olan kâdı için bu türden bir yetki artırımına diğer üç mezhep imamı onay vermediği halde Hanefî düşünürler onay vermektedirler. Çünkü toplumun huzurunun korunması, ortaya çıkacak olayların âdilane çözümü ve doğru ilkeyi uygulamak hususlarında kâdı da vali kadar sorumludur (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.31; Erten, 2011, s.268).

Bu noktada ortaya iki önemli husus çıkmaktadır. Birincisi Dede Cöngî'ye göre kâdı geniş yetkileri 'zorunlu hallerde bir hükme varmak için' kullanır. Vali için bu türden bir kayıt düşülmediği halde, kâdı için zorunlu haller kaydının düşülmesinin sebebi, kâdının kanunen sınırlanmış yetkilerini kullanırken bu sınırları fazlaca ve gereksiz biçimde zorlamasının uygun olmayacağı düşüncesi olmalıdır. Aksi takdirde serbest yargı usulü karşısında şer'î/hukukî düzen kökten zarar görecektir. İkinci husus ise kâdı lehine olacak bu düzenlemeyi Dede Cöngî'nin açıktan önermek yerine, kaynak olarak kullandığı *Mu'înu'l-Hükkâm* üzerinden delillendirmesidir. Burada söz konusu yetki farkları açıkça dile getirilmekte ve valinin yetkilerinin kâdıya da tanınması önerilmektedir. Bu anlamda Dede Cöngî Efendi'nin daha evvel saygın hukukçular tarafından dile getirilmiş olan bu düşünceye karşı tereddüdünün sebebi, insan hak ve özgürlüklerini yakından ilgilendiren ve hak ihlallerine kapı açan çetrefil bir öneriyi dile getirirken düşüncesinin kesinliğinden emin olmaması olabilir (*Tercüme-i Siyâsetnâme*, H.1275, s.33; *Mu'înu'l-Hükkâm*, 1300, s.161; Erten, 2011, s.269).

Mu'innu'l-Hükkâm'da ise mahkemenin otorite kuvveti ve toplum nezdindeki etkinliği açısından ele alındığında, yetki ve uygulama kuvvetinden yoksun olan kâdı, tâbi olduğu kanunlarla sınırlanmış, bir anlamda yetkisiz kılınmış ve vali karşısında kadük bırakılmıştır. Dolayısıyla toplumun huzursuz olduğu, suç işlemeden korkulan ve hâl ve davranışları bakımından güven vermeyen bir şahıs hakkında tedbiren hapse hükmetme yetkisi yoktur. Oysa vali gibi siyaseten karar alabilmesi sağlandığında, kâdı da tedbiren hapse hükmedebilir (*Mu'innu'l-Hükkâm*, 1300, s.32). Tedbiren hapsin hukuk düzeninde yer alma gerekliliği çalışmanın hedeflediği birinci tespittir.

Dede Cöngi'nin kendi yüzyılında savunmakta güçlük çektiği bu öneriyi günümüzde de savunmak kolay değildir. Karşılaşılabilecek ilk ve en önemli problem insan hak ve özgürlükleri problemidir. Ancak konunun yalnızca zanlı tarafından değil muhtemel mağdurlar ve toplum açısından da ele alınıp değerlendirilmesi zorunludur.

Özgecan Aslan Olayı

Değerlendirmenin daha sağlıklı yapılabilmesi için önce kamuoyunda infiale neden olan olayı hatırlatalım. Mersin Çağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğrencisi Özgecan Aslan (20), 11 Şubat 2015 günü Tarsus'ta kaybolmuş, 13 Şubat günü cesedi yanmış biçimde bulunmuştur. Kısa süre içinde yakalanan zanlı minibüs şoförü *Abmet Suphi Altındöken* (26), Tarsus Sulh Ceza Hâkimliği'nde verdiği ifadesine göre Tarsus'ta bir AVM'nin önünden aldığı genç kız ve arkadaşını Mersin'e doğru götürmüştür. Arkadaşı yolda inen genç kız daha hızlı gitmesini isteyince yüz lira istemiştir. Bu teklifi kabul eden fakat ters istikâmete girdiğini fark edince bağırma başlanan genç kıza, aracı yol kenarına çekerek tecavüz etmek istemiştir. İkinci ifadesinde ise bu sözlerini değiştirmiş ve genç kızın bağırması ve kendisine arkadan iki kez vurması dolayısıyla kavşaktan dönerek yeniden normal güzergâhına girdiğini fakat genç kız bağırma devam ettiği için konuşmak amacıyla aracı durduğunu ve arka tarafa geçtiğini söylemiştir. Boğuşma esnasında genç kız kendisine biber gazı sıkılmış ve tırnakları ile yüzünü yaralamış, bu sebeple kendisi de birkaç kez tekmelediği maktulü önce bıçaklamış, ardından levye ile başından yaralayarak öldürmüştür. (Olayın bu kısmını duyduğunda katilin kız kardeşi A., ağabeyinin o durumda genç kızı nasıl öldüresiye dövdüğünü hayal edebildiğini çünkü bu duruma kendisi ve annesinin de birkaç kez maruz kaldığını söylemiştir.)

Minibüsün arka koltuğunda genç kızın cesedi olduğu halde Tarsus'a dönen zanlı, babası ve arkadaşını arayarak yardım istemiş, birlikte gittikleri Alman Mezarlığı Bölgesi'nde Cin Deresi kenarında onların yardımıyla cesedi indirmiş, DNA testinde kendisinden bir parçaya ulaşamaması düşüncesiyle maktulün ellerini bileklerinden kesmiş ve cesedi yakmıştır. Daha sonra değiştirdiği ifadesinde cesedi yakma fikrini kendisine arkadaşı Fatih Gökçe'nin verdiğini, benzini de yine onun bir arkadaşının temin ettiğini belirtmiştir. O saatten sonra üçünün birlikte hareket ettiğini belirten katil, genç kızı ne yapması gerektiğini sorduğunda, babası Necmettin Altındöken geç olmadan hastaneye götürmesini, arkadaşı Fatih Gökçe ise başlarının belâya girmesi korkusuyla öldürmesini tavsiye etmiştir. Maktulü kontrol ettiğinde henüz yaşadığını, hızlı hızlı nefes aldığını görmüş, öldürmek için yeniden birkaç kez bıçaklamış, delil bıraktığı hususunda arkadaşının uyarısıyla ellerini kesmiş ve cesedi yakmıştır.

Dönüş yolunda Jandarma Kontrolüne takılan zanlı ve yanındakiler, durumu normalleştirmek amacıyla Jandarma erine yol sorduklarını fakat farklı bir yöne gitmeleri dolayısıyla şüphe çektiklerini, bu sebeple yeniden durdurulup araçta yapılan muayenede kan izlerine rastlanması dolayısıyla gözaltına alınmışlardır. İfadelerin alınmasından sonra sabaha karşı serbest bırakılan zanlı, aracını babasına bırakıp onlardan ayrılmış, öğle saatlerinde internete girdiğinde babasının ifadesiyle genç kızın cesedine ulaşıldığını öğrenmiş, şehirde panik içinde bir süre gezindikten sonra akşam saatlerinde de yakalanmıştır (*Haber 7*, 19.02.2015).

Fatih Gökçe (25)'ye göre olay günü Suphi Altındöken kendisini aramış, bir miktar benzin bulmasını çünkü bir kadınla tartıştığını, kadının kendisine saldırıp biber gazı sıkıldığını ve boğuşma sırasında kadını öldürdüğünü söylemiştir. Kendisi ise cesedi yakmasını değil hastaneye götürüp bırakıp kaçmasını tavsiye etmiş, sarhoş olduğu için de durumu polise ihbar etmemiştir. Baba *Necmettin Altındöken* (50) ise ifadesinde hiçbir şeyden haberi olmadığını söylemiştir (*Sabah*, 15.02.2015).

Tarsus 1. Ağır Ceza Mahkemesi 3 Aralık 2015 günü yapılan duruşmada, sanık *Ahmet Suphi Altındöken*'i “canavarca hisle veya eziyet çektirerek öldürme, bir suçu gizlemek veya başka bir suçun delillerini gizlemek ya da yakalanmamak amacıyla öldürme, başka bir suçu işleyememekten doğan infialle öldürme, nitelikli cinsel saldırıya teşebbüs ve cinsel saikle kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma” suçlarından ağırlaştırılmış müebbet ve çeşitli suçlardan 27 yıl cezasına; baba *Necmettin Altındöken*'i “canavarca hisle veya eziyet çektirerek öldürme, bir suçu gizlemek veya başka bir suçun delillerini gizlemek ya da yakalanmamak amacıyla öldürme, başka bir suçu işleyememekten doğan infialle öldürme” suçlarından ağırlaştırılmış müebbet cezasına; arkadaşı *Fatih Gökçe*'yi ise “canavarca hisle veya eziyet çektirerek öldürme, bir suçu gizlemek veya başka bir suçun delillerini gizlemek ya da yakalanmamak amacıyla öldürme, başka bir suçu işleyememekten doğan infialle öldürme ve nitelikli cinsel saldırı⁴” suçlarında ağırlaştırılmış müebbet ve çeşitli suçlardan 24 yıl cezasına çarptırmıştır.

Suphi Altındöken, 11 Nisan 2016'da Adana Kürkcüler F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Cezaevi'nde babasıyla uğradıkları silahlı saldırıda ölmüş babası ağır yaralanmıştır. Beş gün boyunca Mersin Tarsus'ta belediye ve köy mezarlıkları tarafından kabul edilmeyen cenazesi daha sonra Mersin Belediyesi'nin izni ve yer göstermesiyle gömülebilmştir. Defnedildiği yer güvenliği ve ailesinin isteğiyle gizli tutulmuştur (*TGRT*, 15.02.2018).

Suphi Altındöken'in kendisinin ve aile üyelerinin hikâyeleri ise özellikle ilgiye değer ve tedbiren hapis açısından değerlendirmeye imkân verir yapıdadır. Tarsus'un zengin ailelerinden birine mensup olan Suphi Altındöken'in babası Necmettin Altındöken, kaçakçılıktan sabıkalı eski bir kuyumcu iken işlerinin kötüleşmesi sonucunda bir otobüs almış ve oğluyla birlikte işletmeye başlamıştır.

⁴ Evli ve bir çocuk babası Fatih Gökçe hakkında bu olaydan evvel, eski sevgilisine yönelik alıkoyma, hürriyeti tahdit, tehdit ve tecavüz suçlaması bulunmaktadır.

Katilin eski eşi *Neslihan Altındöken* (26), kocasının uyguladığı şiddete dayanamaz hale geldiğini, boşanmak istediğini, üç yaşında olan çocuğunu alarak evden ayrıldığını ve olaydan birkaç ay önce boşanma davası açtığını söylemiştir. Fakat tehdit edilmesi sonucu davayı geri çekmiştir. Olay gecesi kocası telaşlı bir şekilde eve girmiş, hemen banyoya gitmiş ve ellerini ve yüzünü yıkamıştır. Yüzünde tırnak izleri ve yaralar olan eski eşi kavga ettiğini söyleyip elbiselerini değiştirerek evden ayrılmıştır. Yakalanıncaya dek bir daha eşini görmeyen ve o gece Jandarma tarafından ifadeye götürüldüğünde olaydan haberdar olan genç kadın, estetik ameliyatla görünüşünü değiştirmiş, eşinden boşanıp çocuğunun velayetini almış ve yeni bir hayat kurmak amacıyla kendisinin ve çocuğunun soyadı değişikliği için girişimlere başlamıştır (*Milliyet*, 15.04.2018). Boşanma hâkimi, ‘çocuğun korunması ilkesi’ ve içinde bulunduğu psikolojik durumu göz önüne alarak babası ile kişisel ilişkilerine ilişkin düzenlemeyi sonraya ertelemiş, bir anlamda babanın çocuğu görmesini engellemiştir (*Hürriyet*, 30.09.2015). Olay günü beş-altı yaşında olan çocuk, henüz anasınıfında olduğu halde iki kez psikolojik tedavi görmüştür. Olup bitenlerin farkında olmasa da bilinçaltında iz bırakan bu olayların etkisiyle siyah balonlar çizmeye başlayan çocuğunun ruh sağlığından endişe etmektedir. Eski eşinin bir süre gömülemediği olmasını ise onaylamamaktadır (*T24*, 11.11.2015).

Annesi *Naciye Tan* tüm olanların, oğlunun problemlerinin ve bu hunharca fiili işlemiş olmasının sebebi olarak babasını görmekte, oğlunun babasının yanında büyümesine ve sağlığının bozulmasına bağlamaktadır. Kocasının uyguladığı baskı ve şiddeti hatırlamak istememektedir fakat tüm olanların çocukların gözleri önünde cereyan ettiğini ve kendisi kocasından şiddet görürken oğlunun titreyerek seyrettiğini belirtmiştir. Ona göre oğlunun dengesiz ve şiddet içerikli davranışlarının sebebi, on yedi yaşındayken geçirdiği kazadır. Çocuklarının yanında kavga etmekse, durumu daha da kötüye götüren kendisinin bir hatasıdır. Eski eşinden yıllarca şiddet gören kadın 2009 yılında boşanmış, üniversite sınavına hazırlanan kızını alarak evden ayrılmış, oğlu ise evli ve maddi sıkıntılar içinde olduğundan babasıyla birlikte kalmıştır. Yaşadıklarıyla hayatı altüst olan Naciye Tan, oğlunun öldürülmesi sonrasında bir süre gömülemediği ve morga geri getirilmesi dolayısıyla ‘ne yapayım, oğlumu çöpe mi atayım?’ sözleriyle de haberlerde yer almıştır. Böylesi bir caninin cenazesine neden sahip çıktığı sorulduğunda, ‘kalbimle beynim arasında kaldım fakat nihayet içimden söküp atamadım onu, anneyim’ demiştir.

Çocukluğunda şiddete eğilimli olmayan oğlunun ona göre tek problemi kısa boylu ve okul yıllarında bundan dolayı arkadaşlarınınca utandırılmış olmasıdır. Çeşitli nedenlerle lise birinci sınıftan ayrılmış, aldıkları otobüste babasının yanında muavin olarak çalışmaya başlamıştır. On yedi yaşındayken geçirdiği motosiklet kazasında kafasından ağır bir yara almış, günlerce yoğun bakımda kalmış, kafatasının bir kısmına platin takılmıştır. Ayrıca ağzından da iki ameliyat geçirmiştir. Kazadan sonra davranışları değişen, uyuşturucu kullanmaya ve annesi ve kız kardeşine şiddet uygulamaya başlayan Suphi Altındöken, üzerlerine su sıkmaya, geceleri yüzlerine ışıltak tutmaya ve şiddet uyguladıktan sonra ‘oh be rahatladım’ demeye başlamıştır. Bir defasında sigarası olmadığı için annesini ağır şekilde dövmüş, savcılıktan yardım istediğinde yapılabilecek tek şeyin polis marifetiyle doktor gözetimine alınması olduğu söylenmiştir. Yirmi yaşında düğününden bir gün önce babasının çenesini kırmış, ilk günden eşine şiddet uygulamaya başlamıştır. Tüm bu davranışlarına karşın psikolojik destek ve tedavi almayı reddetmiştir. Acılı annenin bu yaklaşımını Pozitivist bir bakış

açısından anlamak mümkündür. Buna göre suçun ortaya çıkmasında yalnızca failin aklının ve iradesinin etkin olmadığını düşünen hukukî pozitivizme göre, suçlu, içinde bulunduğu toplumun bir ürünü olarak çeşitli ve öngörülemez etkenlerin bir sonucu olarak suça bulaşır (Güriz, 1992, s.228).

Acılı anne, olaydan iki gün sonra oğlunun cinayeti işlediğini duyduğunda önce ne düşüneceğini bilememiş, kendisini ifade edememiştir. Yine de çalıştığı işe devam etmek zorunda kalmış, akşam yalnız başına kaldığında içinin yandığını hissetmiş ve yaşamına tümüyle yabancılaşmıştır. İşe gidip gelirken bir süre kendisini öldürmeyi düşünmüş ve etrafındakilerin kendisinden ‘o kadın’ diye söz etmesinden rahatsız olmuştur. Oğlunun gömülememesini ‘ölmüş bir kimseyle kavgaya ve cesedin üzerinden arabayla defalarca geçmeye’ benzeten anne, ‘asıl eziyeti bana ettiler’ diye tanımlamıştır (Par, 2016).

Kız kardeşi *A. Altındöken* de ağabeyinden yıllarca şiddet ve işkence görmüştür. Buna karşın yine de cezaevinde ziyarete gitmesinin sebebini, ‘aile olmak garip bir duyguymuş, insan sadece mantığıyla hareket edemiyor’ diye açıklamıştır. Evli olduğu halde genetik ve psikolojik kaygılarla çocuk yapmayı düşünmemekte çünkü çocuklarına şiddet uygulamamak konusunda kendisine güvenememektedir. Ağabeyinin kaza sonrası durumunun kötüleştiğini kabul etmekte fakat içinde doğuştan bir şiddet eğilimi olduğunu da düşünmektedir. Ağabeyi babasının şiddetine daha fazla maruz kalmıştır. Geçirdiği kazanın büyütülmesi ise ağabeyini daha da şımartmış ve arkadaşı Fatih’in etkisini artırmıştır. Ağabeyi ona göre delirmiş değil sadece dengesizdir. Siren sesiyle uyandırılmak, bir oyunu kazandığında öldüresiye dövülmek veya dayak yedikten sonra karşısına geçip ‘oh be rahatladım’ denilmesi bu dengesizliğin bir ifadesi ve dayanılmaz bir eziyettir. Kendisi bir defasında annesiyle tartışmış, seslerine gelen ağabeyi önce onu, sonra durdurmaya çalışan annesini dövmeye başlamıştır. Bu ağır bir şiddettir ve güçlkle elinden kurtulup evden kaçmış ve polise sığınmışlardır. Çünkü duydukları şey *ölüm korkusudur*. *A. Altındöken*’in içinde ağabeyine ilişkin âdeta bir savaş süregitmektedir. Bu anlamda ağabeyinin akli dengesinin yerinde ve suçun tüm sorumluluğunun kendisinde olduğunu düşündüğü sonucuna varılabilir. Beccaria’nın vardığı sonuç da budur (2016, s.26). Bu anlamda klasik hukukçular suçun tek failinin suçlu olduğunu düşünür ve Pozitivist hukuk kuramının çıkarımına katılmazlar (Erten, 2017, s.341).

Olayı duyduğunda failin ağabeyi olduğundan şüphe etmemiş, gördükleri şiddetten kendilerinin ölmemelerini alışmalarına ve ona karşılık vermemelerine bağlamıştır. Dolayısıyla maktul genç kızın karşılık verip direnmesi onu iyice delirtmiş olmalıdır. Ağabeyinin öldüğünü duyduğunda ilk olarak ‘keşke babam da ölse’ diye düşünmüştür. Cenazesini âdeta tanıdıkları kişinin değil başka bir insanın cenazesi olarak teslim almışlardır. *A. Altındöken*, kendi babasını düşündüğünde maktulün babasına ve verdiği tepkiye imrendiğini, kendileriyle görüşmeyi çok istediklerini fakat buna imkân bulamadıklarını dile getirmiştir (Par, 2016).

Maktulün babası *Mehmet Aslan*, menfur olay sonrasında herkese ibret olacak sağduyulu, metin ve sabırlı bir yaklaşım sergilemiş, katillere zulmedilmemesini istemiş, anne-babalarına Allâh’ın yardım etmesini dilemiştir. Acı olay sonrasında kendisine gelen röportaj tekliflerini kabul etmediğini fakat aslında konu hakkında konuşmak gerektiğini çünkü tüm dünyayla birlikte toplumumuzda da eksik olan şeyin sevgi ve barış olduğunu ifade etmiştir. Onun sözleriyle,

“sevmekten başka çıkar yolumuz yok! Barışta iken teslim olmak gerekir. Şimdi teslim olursak içimizdeki bütün güzellikler ortaya çıkacaktır. Savaşsak sonunda nefsimiz kazanacak ve analar babalar ağlayacak, meleklerin kanatları koparılacak, meleklerin çılgınlığını kimse duymayacak.”

Herkes gibi o ya da bu yanda yer almak yerine şanı yüce Türk milletinin bir ferdi olduğunu dile getiren Aslan, olay karşısında ‘Allâh devletimize zeval vermesin, milletimizden razı olsun’ demiştir. Mehmet Aslan’ın, milletimizin bu olaylar sonrasında *Ma’un* ve *Asr Sûreleri*yle *Âl-i İmran Sûresi* 103. âyet-i kerimesini⁵ okumasını önermesi, barış ve sevgi çağrısının bir delili niteliğindedir. Kaldı ki ona göre doğru yolu bulmak, seçmek ve doğrudan kalmak çok zordur. Dünya telaşıyla insanın gözü körleşip kulağı sağırlaşabilir. Kalbin sesini dinlemek en doğrusudur.

Maktulün annesi *Songül Aslan* ise, kızını dürüstlüğü överek ve dürüst birisi olması için yetiştirdiklerini, eline, beline, diline sahip ol ilkesiyle büyüttüklerini, onun da bu mücadele uğrunda hayatını kaybettiğini söylemiştir. Kızına karşı bu menfur fiili gerçekleştirilen canilerin vicdansızlığı ise yüreğini dağlamaktadır (Par, 2016).

Olayın seyri, ilgili şahısların ifadeleri ve toplumun genelini sarsan etkisi ile bu hadise, hukuk sisteminde köklü ve şedid tedbirlere ihtiyaç olduğu düşüncesini uyardırmıştır ki bu husus da bu çalışmanın hedeflediği ikinci tespittir.

İnsan Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme

Bu menfur olayın tebdiren hapis bağlamında değerlendirilmesi ise, esas itibariyle günümüz hukuk/adalet problemlerinin bir kısmına yönelik bir çözüm önerisi olabilir. O kadar ki hukuk sistemimizde tebdiren hapis uygulaması olsaydı, zannedirim A. Suphi Altındöken bunun ilk ve en belirgin örnekği olurdu. Çünkü öncelikle bir suç, yakın aile üyelerine karşı şiddet suçunu, işlemeyi – hakkında şikâyet olmasa da– alışkanlık edindiği açıktır. Ayrıca âlevî geçmişi ve özellikle babasıyla olan sorunlu ilişkisi suçlu kimliğinin inşasında belirgin etkilere sahiptir. Genç yaşta geçirdiği trafik kazası ise doğurduğu ağır sonuçlarla, ruhsal ve akılsal dengesini tedavi kabul etmez derecede bozmuş görünmektedir. Bu hususlar adlî ve hukukî bir gözle değerlendirildiğinde, öncelikle aile üyeleri ardından toplumun geneli için ciddi ve yakın bir tehlike oluşturduğu görülür. Bu anlamda annesi ve kız kardeşinin şikâyetiyle alınacak bir tedbir kararı, öncelikle onların can güvenliğini korumayı ve garanti altına almayı amaçlayacaktır. Buna karşın olay, bu kimselerden farklı ve kestirilmesi çok güç bir yerden patlak vermiş ve masum bir genç kızın yaşamına mâl olmuştur.

⁵ Dini yalanlayanları görmedin mi? diye başlayan *Ma’un Sûresi*’nde, bu kimselerin yetimi itip kaktıkları ve fakirlerin doyurulmasına karşı çıktıkları vurgulanır. Böyle kimselerin kıldıkları namazlara yazık olmaktadır. Onlar kıldıkları namazdan bihaberdirler, yalnızca riyakârlık etmektedirler ve en ufak yardıma/zekâta engel olmaktadır.

Asra veya zamana yemin edilerek başlanan *Asr Sûresi*’nde, insanın hüsranda olduğu belirtilerek iman edip güzel işler işleyen müminlere hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri emrolunmaktadır.

Âl-i İmran Sûresi 103. âyette ise, “Hep birlikte Allâh’ın ipine sınımsız sarılın, bölünmeyin/firkalara ayrılmayın ve Allâh’ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlayın. Siz birbirinize düşman olmuştunuz, kalplerinizin arasını birleştirdi ve O’nun nimetiyle kardeş oldunuz. Ateşten bir çukurun kenarında iken sizi ondan kurtardı. İşte Allâh âyetlerini size böyle açıklıyor, umulur ki hidayete erersiniz.” denilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1996, s.10-26), baskı ve zorlamaya karşı insanın ayaklanmaya –bir anlamda adaleti kendi eliyle tesis etmeye– mecbur bırakılmaması ve bu beyannamede içerilen ilkelerin devlet eliyle ve hukuk düzeniyle korunması ilkesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Böylece insan hak ve özgürlükleri devlet karşısında yurttaş lehine garanti altına alınır. Bu anlamda evrensel ilkeler suçlu, mağdur ve toplum/devlet bağlamında değerlendirilmelidir.

İnsan hakları beyannamesinin, *doğal haklar* manzumesinden daha geniş kapsamlı ve hukukî bir çerçeveye sahip olduğu söylenebilir. İnsan haklarından daha eski olan doğal haklar ontolojik bir yaklaşımla insanın yaşama, özgürlük, eşitlik, çalışma ve mülkiyet gibi haklarını; insan haklarının ise bunların yanında yurttaşların devlet karşısında hukukî haklarını garanti altına aldığı görülür (Gündoğan ve Günay, 2004, s.18). Başka deyişle gücünü; devletten daha üstün bir konumda olan doğal hukuktan alan insan hakları, devleti sınırlayan bir kuvvete sahiptir (Troper, 2011, s.98). Bununla birlikte *İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme* (1996, s.28-73) bir takım sıra dışı detaylara yer vererek yurttaş karşısında toplum yararını gözetir ve hukuk sistemi ve devlet düzenini güçlendirir. Evrensel Beyanname'ye eklenen *İşkence ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşme* (1996, s.77-114) ise bu çalışmayı ilgilendirdiği kısmıyla, 1. maddesiyle "... kişinin kendisini ya da üçüncü bir kişiyi, işlediği ya da işlediğinden kuşku duyulan bir eylemden ötürü cezalandırmayı, ağır acı vermeyi ve eziyeti ..." işkence olarak tanımlar. Yüksek sözleşen devletlerin görevi, bu üç sözleşme uyarınca hukuk düzenini kurmak ve işletmektir.

Evrensel Beyanname'nin *şüpheli, zanlı veya suçlu açısından* değerlendirilmesi sonucunda öncelikle 6. ve 7. madde kapsamında hukuk düzeni içinde yargılanıp cezalandırılması gerektiği anlaşılır. Hukukî bir yargı içinse öncelikle suçun sübut etmesi gerekir oysa tedbiren hapiste ortada bir suç yoktur. 3. madde ceza güvenliğini içerir, örnek olaydaysa mahkûm cezasını çekerken öldürülmüş ve bu ilke aşıktan ihlal edilmiştir. Mahkumun hukukun öngördüğünün dışında bir cezaya, eziyete veya işkenceye maruz kalmaması 5. madde ile sağlanır. Eziyet veya işkence Temel Özgürlüklerin Korunması'nda da 3. madde ile yasaklanmıştır. 12. maddede ise herkesin kişisel yaşam alışkanlıklarını sürdürme ve haberleşme özgürlüğü vardır ve ismi ve onuru koruma altındadır. Tedbiren hapis uygulamasında Dede Cöngü Efendi, şüphelinin, insanlık veya hukuk dışı bir cezaya maruz bırakılmamasını, kişisel masraflarının karşılanmasını ve kendi başına düşünüp düzelmesini önermektedir. Ancak bu konuda devletin ciddi tedbirler alması ve şüpheli veya zanlının güvenliğini sağlamak hususunda sosyal, hukukî ve adli altyapıyı eksiksiz düzenlemesi gerekir. 6/2. maddede, suçlanan herkesin, suçu kanuna uygun olarak kanıtlanıncaya dek suçsuz kabul edilmesi ilkesi ortadan kalkar çünkü tedbiren hapiste kanıtlanmış bir suç değil yalnızca bir şüphe ve kanaat vardır. Bu madde zanlı lehine bir durum doğurur. 9. madde ile *hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz*, 11/2. ile kimse hukuken suç sayılmayan bir eylemi gerçekleştirmekten suçlanamaz. O halde kişi tedbiren hapiste öngörüldüğü şekliyle, suç olmayan fakat suça imkân verebilecek türden fiillerle suçlanamaz, tutuklanamaz ve özgürlüğü sınırlanamaz.

Buna karşın, engel olunamamış bir suç ise, aynı haklara sahip mağdurlar yaratmaktadır. *Mağdur açısından* Evrensel Beyanname'nin öncelikle özgürlüklerle ilgili 1. maddesini vurgulayan 3. maddesi hukuk düzenine tâbi olan herkesin, ayırım gözetilmeksizin yaşama, kişi özgürlüğü ve

güvenliği hakkını' garanti altına alır ki öldürme, yaralama, tecavüz veya hırsızlık gibi bir suça maruz bırakılmakla, kişinin yaşama, özgürlük ve güvenlik hakları iptal edilmiş olur. Bu fiiller 5. madde kapsamında kimseye zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışta bulunulamaz ilkesini de ihlal etmektedir. Bu anlamda mağdur taraf, 8. maddeye göre anayasa ve yasalarla güvence altına alınmış haklarının ihlali durumunda etkin bir yargı yoluna başvurabilir. Ancak yaşama hakkının ortadan kaldırılması durumunda bu mümkün olmayacaktır. Aynı şekilde Temel Özgürlüklerin Korunması'nda da 2/1. madde ile insan yaşamı kanunla garanti altına alınmış ve öldürme hakkı yasal süreçlerin bir sonucu olarak yalnızca devlete hasredilmiştir. Bu hak hem mağdur hem suçlu lehine işletilebilir. Buna karşın 2/2. a bendine göre *kişi kanun dışı şiddete karşı korunma amacıyla öldürmeye başvurabilir*. Dolayısıyla canını, ırzını, malını ve yakınlarını korumak ve savunmak amacıyla saldırganı öldürmek, öldürülen açısından yaşama hakkı kapsamında değerlendirilemez.

Aşağı yukarı birbirine denk görünen mağdur ve suçlu haklarının tedbiren hapis lehine çözülmesi, aynı hakların *toplum yaşamı açısından* ele alınması sonucunda ortaya çıkacaktır. Buna göre 29/1'de içerildiği üzere herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan topluma karşı görevleri vardır. Rehber olayda suçlunun, topluma karşı görevlerini yerine getirmediği açıktır. Herkesin 22. madde ile toplumsal güvenliği teminat altına alınmıştır. Bu anlamda *toplumun her bir üyesinin onurunun ve kişiliğinin özgürce gelişebilmesi için devlet toplumsal, ekonomik ve kültürel tedbirler alma hakkına sahiptir*. Aslında hukuk düzeni, tüm yasal tedbirleriyle bu görevin ifasından başka bir şey değildir ve bu çerçevede tedbiren hapis uygulamasına evrensel hukuk ilkeleri bağlamında hükmedebilir. 29/2. ile *her yurttaş hak ve özgürlüklerini kullanırken başkalarının hak ve özgürlüklerini tanımak, bunlara saygı göstermek ve ahlâkî ve hukukî gereklerle tesis edilmiş toplum düzenine uymakla yükümlüdür*. Hukukî düzen, bu ilkeyle uyumsuz kimselere karşı tedbir alabilir. Temel Özgürlüklerin Korunması'nda 4. madde ile angarya yasaklanmıştır ancak 4/3. c bendiyle toplumun hayat ve refahını tehdit eden kriz ve afet gibi hallerde devlet yurttaşa iş veya hizmet yükleyebilir. Toplumumuzda genel olarak şiddet içerikli eylemlerin, özeldeyse kadına yönelik şiddetin son haddine vardığı ve bu durumun bir anlamda *ahlâkî çöküntü ve afet ve toplumsal yıkım ve kriz* olduğu düşünüldüğünde, devlet eliyle etkin ve etkili düzenlemeler yapılabilir ve tedbiren hapis gibi uygulamalar hukukî çerçeve içerisine alınabilir. Özgürlük ve kişi güvenliği garanti altında olduğu halde aynı sözleşmenin 5/1. madde c bendiyle, *suç işlediği şüphesi altında olan veya suç işlemesine engel olmak zorunluluğu inancı doğuran makul sebeplerin bulunması dolayısıyla, bir kimsenin adli merci önüne çıkarılmak üzere gözaltına alınması veya tutuklanması söz konusu olabilir*. Bu maddeye dayanarak şüpheli şahıs gözaltına alınabilir ancak bu, tedbiren haptisten farklıdır. Buna karşın gözaltının dayanağı olan *makul sebep ve rasyonel şüphe* kavramları tedbiren hapsin de temel kavramları olabilecek derinliğe sahiptir. Aynı maddenin e bendi bu makul sebepleri bulaşıcı hastalık, *alkolizm, uyuşturucu madde bağımlılığı ve akıl hastalığı* gibi rahatsızlıklar olarak sıralamakta ve bunları taşıyan kimselerin kanunla gözaltına alınmasını imkân dâhiline almaktadır. Rehber olayda şahsın hem alkol hem uyuşturucu bağımlılığı hem de zihinsel ve psikolojik rahatsızlığının olduğu bilindiğine göre, kendisi hakkında hukukî bir tedbir kararına rahatlıkla varılabilir. Evrensel Beyanname'nin garanti altına aldığı konut, iletişim ve özel hayat haklarına; Temel Özgürlükler'in 8/2. maddesinde içerilen *kamu güvenliği, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın, ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması* amacıyla, gereken

ölçüde ve kanunla öngörülmüş olmak şartıyla müdahale edilebilir. 17. madde ise, sınır madde olarak, iki evrensel sözleşme ve bunlara bağlı olarak geliştirilmiş kanunlarla öngörülmüş hak ve sorumlulukları daha ötede sınırlamayı veya ihlali imkân dâhilinden çıkarır.

Böylece rehber olayın bu maddelerce işaret edilen hak ve sorumlulukları üç farklı açıdan da ilgilendirdiği görülmektedir. Dede Cöngü Efendi'nin şüphelinin gözetimi esnasında bir mağduriyetin ortaya çıkmaması için özen göstermesi, geniş ve iyimser bir yorumla yukarıda şüpheli/zanlı lehine sıralanan hak maddelerinin tümünü sağlamaktadır. Buna karşın toplu taşıma aracındayken kaçırılan, saldırıya uğrayan, öldürülen ve öldükten sonra yakılarak ortadan kaldırılmaya çalışılan maktulün ağır mağduriyeti, bu türden hukukî tedbir mekanizmalarına ne denli ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu anlamda genel hukukî süreçlerde gözden kaçan/ihmal edilen mağdur haklarının sıralanan maddeler ışığında ele alınıp işletilmesini de zorunlu kılmaktadır. Başka deyişle insan hakları evrensel manzumesi *tüm taraflar için birlikte* işletilmelidir, aksi takdirde tüm tek taraflı yaklaşımlar kaçınılmaz olarak taraflardan birinin mağduriyetine sebep olacaktır. Şüpheli şahısların yargı ve ceza sürecinde sahip olduğu haklar kadar, mağdurların yaşama, güvende olma ve serbestçe seyahat etme hakkı, toplumunsa genel anlamda huzurlu yaşam hakkı vardır. Dolayısıyla bu çetrefil durum, toplum güvenliği temelinde ele alınarak çözülebilir. Özellikle psikolojik problemleri ve madde bağımlılığı olan kimselerin çeşitli kanallardan devlet eliyle takip edilmesi ve isimleri, onurları ve diğer kişilik hakları zedelenmeksizin gözetim altında tutulmaları, toplum huzuru açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Sosyal anlamda hukuk ve ahlâk eğitimi ile aile terbiyesinin devlet eliyle, etkin ve sürekli uygulanması öncelikli yöntemdir. Buna karşın bir kısım yurttaşın, gerek içsel yönelimleri gerekse âile yapıları ve eğitim sisteminin zaafı dolayısıyla yine de suça bulaşabileceği öngörüsüyle, hukuk düzeni içerisinde bir takım tedbirlerin alınması zorunludur. Hele hele Suphi Altındöken gibi psikolojik rahatsızlıkları, anatomik eksiklikleri ve sosyal davranış bozuklukları bulunan kimselerin, ailesinden birine veya sıradan bir yurttaşına karşı elim ve şiddet içerikli bir suç işleminin an meselesi olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Bu anlamda tedbiren hapisle hem bu türden bir suçun ortaya çıkması engellenmiş olacak hem de *ceza olmayan* ve asıl cezadan daha kısa süreli ve daha hafif bir uygulama ile şüpheli şahıs düzelmek imkânı bulacaktır.

Modern dönemde hukukî yaklaşım temel iki görüşün tartışması üzerinde yükselir: Klasik Ceza Hukuku ve Hukukî Pozitivizm. Klasik ceza hukukunun fikir babası I. Kant'tır ve ona göre insan, kendinde bir değere sahip olmakla otonomdur, aklî ve iradî tercihlerine saygı duyulmalıdır ve tercihlerinin sonuçlarından tümüyle kendisi sorumludur. Devlet, hukukun kaynağıdır, hukuksa esas itibarıyla zorlayıcıdır. Bu anlamda ceza, suç işlemiş olanlara uygulanan ağır bir yaptırımdır. Ceza, Kant'ta, suçun tam ve ödetmeci karşılığıdır (Güriz, 2011, s.206). Buna karşın Pozitivist hukuk kuramında, işlenen bir suçun etkileri hiçbir zaman tümüyle silinemez ve sosyal ve psikolojik durum suçun işlenmesinden önceki hâle döndürülemez. Dolayısıyla ceza suçun telafisi değildir, o ancak suçun tekrar işlenmesine karşı bir tedbir ve topluma yönelik bir ibret mesajıdır. Bu haklı yaklaşımdan hareketle etkin bir ceza arayışının ötesine geçerek suçun ortaya çıkmasını engelleyen tedbirlerin

aranması ve kurgulanması daha önemlidir. Dolayısıyla klasik ceza şedid, pozitivist ceza müsamahakardır (Güriz, 2011, s.275).

Dworkin'e göreyse –farklı bir bağlamla vurguladığı şekliyle– çetin davalarda hukuki akıl ve analiz yorumlayıcıdır, çünkü hukuk hakları ciddiye almalıdır ve hukuksal pratiklerden toplum yararına mümkün en iyi ahlaki yaklaşım ancak böyle çıkarsanır (Wacks, 2015, s.43). Kelsen için toplumsal düzen, fiillerin yasal veya yasal olmadığını belirleyen yöneticiler tarafından tesis edilir. Bu anlamda hukuk düzeni temelde devlet zoruna dayanır. Silsilevî bir biçimde meşruluğu bir üst norma dayanan hukukî normlar, nihayetinde bir temel norma dayanır, bu temel normun geçliliği ise etkinliğinde gizlidir. Böylece başka deyişle yasama kuvveti haklar-sorumluluklar yol ayrımında toplum huzur ve refahı faydasına yorum yapma hak ve salahiyetine sahiptir (Wacks, 2015, s.33). H.L.A. Hart'a göre de çetin bir davanın sonucu, hâkimin görüş, sezgi ve güçlü takdiriyle bireysel hakların kısmen askıya alınması ve hükmü, toplum yararına olacak yönde bağlaması ile belirlenebilir. Çünkü resmi sistemin sahip olabileceği otorite ne denli muazzam olursa olsun, onun taleplerinin sonuçta ahlakî denetime sunulması gerekir (Wacks, 2015, s.19, 44). Dede Cöngü Efendi'nin bu düşüncelerden hangisine yakın durduğu türünden anakronik bir soru sorulabilir ve klasik hukukun bir temsilcisi olduğu düşünülürse, hata edilebilir. Çünkü o, suçun işlenmesini önlemek ve suç ortaya çıkmadan evvel tedbir almak bakımından hukukî pozitivistlere daha yakın görünmektedir. Toplumun suç süreçlerine dâhil etmesi de bu düşüncüyü destekleyen bir ögedir. Bu yaklaşımı, erken dönem hukukî pozitivistlerden kısmen Bentham fakat daha çok Austin'in *egemen hukuk veya hukuku belirleyen egemen* anlayışını hatırlatmaktadır (Wacks, 2015, s.24). Suç ortaya çıktıktan sonra ağır ceza vermeyi değil, öncesinde daha hafif bir ceza ile suç önlemeyi önermesi de cezada maximalist değil minimalist olduğunu gösterir.

Benzer şekilde hukukta içtihadın ve hâkimin reyinin yeri yoğun tartışmalara konu olmuş ve iki farklı görüşe ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, mahkemenin yasa koyamayacağı çünkü onun vaz' edilmiş yasaların uygulama yeri olduğudur. Kurallar ve cezâî karşılıkları, yurttaşlar tarafından önceden bilindiğine göre yargı gücü yalnızca kuralı uygulamakla yükümlüdür. Buna karşın yasanın tamamlanmamış olduğunu savunan düşünceye göreyse, kendisini soyut biçimde ifade eden yasama kuvveti yargı aşamasında ortaya çıkabilecek eksiklikleri önceden tespit etmek gücüne sahip değildir ve uygulamada yaşanabilecek aksaklıklar içtihatla tamamlanır/giderilir (Troper, 2011, s.94). Dede Cöngü bu iki görüşü de destekleyecek bir yaklaşıma sahiptir.

Günümüz hukuk düşüncesinde, *ortaya çıkmamış bir suçtan* ötürü tedbir uygulanması doğal olarak tereddüde imkân verir bir yapıdadır. Bu tereddütlerin odak noktasını ise insan hakları oluşturmaktadır. Bu, aşılması kolay bir engel değildir. Kaldı ki takibatın boyutları, sınırları, yurttaşların kişilik hakları, hangi yurttaşın ne türden davranışları dolayısıyla bu tedbire konu edileceği, takdir süresinin ve uygulamanın genel hatlarının mahiyeti ve en önemlisi yargı erki içerisinde bir standart nasıl sağlanacağı sorularının da cevabı kolaylıkla verilir gibi değildir. Fakat tüm bu engellere rağmen Dede Cöngü Efendi'nin tedbiren hapis önerisi üzerinde düşünmeye ve tartışmaya değerdir.

Kaynakça

- Akgündüz A. (1994). ‘Dede Cöngî’ maddesi, *TDV İslâm ansiklopedisi*, C.9. İstanbul.
- Alî Omar el- (2018). ‘et-Ta‘zîr bi’s-sicn’, *Türkiye ilahiyat araştırmaları dergisi*, C.2, S.1
- Ansay S. Ş. (2002). *Hukuk tarihinde islâm hukuku*. (4. basım). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Beccaria C. (2016). *Suçlar ve cezalar hakkında*. (6. basım), S, Selçuk. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Belgesay M. R. (1963). *Kur‘ân hükümleri ve modern hukuk, mevzuat, içtihatlar, tatbikat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Brockelmann C. (1937). *Geschichte der arabischen litteratur-erster supplementband*, C.1. Leiden: E. J. Brill.
- Erten M. (2011). *Tercüme-i siyâsetnâme'nin tablilî ve değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erten M. (2015). “Dede cöngî siyâsetnâme’sinde kâdının ve valinin siyasal görevleri: Hukuk-siyaset ilişkisi üzerine bir karşılaştırma”, S.4. Gümüşhane: *Mavi atlas gümüşhane üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi*.
- Erten M. (2017). “Siyâsetnâme’yi modern hukuk teorileriyle yeniden okumak”, Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu (21-23 Nisan 2017, Amasya), C.2, Ş, Özdemir ve A, Gün. (Ed.). *Uluslararası amasya âlimleri sempozyumu bildiriler kitabı*. Ankara: Kitabek Yayınları.
- Gündoğan G. ve Günay M. (2004). *İnsan hakları ve eğitimi*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Güriz A. (1992). *Hukuk başlangıcı*. (3. basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Güriz A. (2011). *Hukuk felsefesi*. (9. basım). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Haber 7 haber sitesi*, (19.02.2015). <http://www.haber7.com/guncel/haber/1298415-ozgecan-aslan-katili-suphi-altindoken-kimdir>, erişim tarihi: 06.11.2018.
- Hürriyet gazetesini*, (30.09.2015). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ozgecanin-katili-suphi-altindokeni-esi-bosadi-30197031>, erişim tarihi: 06.11.2018.
- İnsan hakları evrensel bildirgesi* (10 Aralık 1948), (1996), 10-26. İstanbul: Say Yayınları.
- İnsan haklarının ve temel özgürlüklerinin korunmasına ilişkin sözleşme* (4 Kasım 1950), (1996), 28-73. İstanbul: Say Yayınları.

İşkence ve başka zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış ya da cezaya karşı sözleşme (9 Aralık 1975), (1996), 77-114. İstanbul: Say Yayınları.

Korkmaz F. ve Kurban Y. (2017). “İslâm ceza felsefesi açısından hapis cezası üzerine düşünceler”, Uluslararası İslâm Ceza Hukuku Sempozyumu (30 Nisan-03 Mayıs 2015, Antalya), *İslâm ceza hukuku tebliğler kitabı*; C.1, A, Akcan. (Haz.). İstanbul: Lale Yayıncılık.

Kur’ân-ı Kerîm (İlgili sûre ve âyetler)

Lewis B. (1993). *İslâm’ın siyasal söylemi*. Ü, Oskay. (Çev.). İstanbul: Cep Kitapları.

Milliyet gazetesi. (15.04.2018). <http://www.milliyet.com.tr/suphi-altindoken-in-eski-karisi-gundem-2227675/>, erişim tarihi: 06.11.2018.

Nev’izâde Atâi (1989). *Şakâik-i nûmâniyye ve zeyilleri-hadâiku’l-hakâik fi tekmileti’s-şakâik*. A, Özcan. (Haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Par, K. (2016). *Habertürk gazetesi*, (24.04.2016). <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1229581-suphi-altindokenin-annesi-gazete-haberturke-konustu/43Kübra Par/Gazete Habertürk>, erişim tarihi: 06.11.2018.

Sabah gazetesi, (15.02.2015). <https://www.sabah.com.tr/yasam/2015/02/15/ozgecanin-katili-ovahseti-en-ince-detaylarina-kadar-boyle-anlatti>, erişim tarihi 06.11.2018.

Şekerci O. (1996). *İslâm ceza hukukunda ta’zîr suçları ve cezaları*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Şirvânî H.H. (1965). *İslâm’da siyâsî düşünce ve idâre*. K, Kuşçu. (Çev.). Ankara: Nur Yayınları.

T24 haber sitesi, (11.11.2015). <https://t24.com.tr/haber/ozgecan-aslanin-katil-zanlisinin-eski-esi-bende-olebilirdim-ama-maalesef-olmedigime-sevinemedim,316115>, erişim tarihi: 06.11.2018.

Tercüme-i siyâsetnâme (1275). Şeyhulislâm Meşrepzâde Ârif Efendi. (Çev.), (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyi Efendi Koleksiyonu, No: 858), İstanbul: Maarif Matbaası.

TGRT haber sitesi, (11.02.2015). <http://www.tgrthaber.com.tr/gundem/ozgecan-aslan-olumunun-3-yili-ozgecan-nasil-olduruldu-ozgecan-aslan-kimdir-225863>, erişim tarihi: 06.11.2018.

Trablûsî Alau’d-Dîn Ebu’l-Hasan Alî b. Halîl et- (1300). *Mu’innu’l-bükkâm fi mâ yetereddedu beyne’l-hasmeyn mine’l-abkâm*. Bûlâk, Mısır: Matbaatü’l-Mîriyye.

Troper, M. (2011). *Hukuk felsefesi*. I, Ergüden. (Çev.). Ankara: Dost Yayınevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1941). *Osmanlı devleti teşkilâtına medhâl*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Maarif Matbaası.

Wacks, R. (2015). *Hukuk felsefesine kısa bir giriş*. E, Arıkan. (Çev.). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Zehra, M. E. (1973). *İslâm hukuk metodolojisi-fıkıh usûlü*. A, Şener. (Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3 Sayı/ISSUE 5 Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 08-07-2019 – Kabul: 30-04-2020

**Influence of the 1857 Great Indian
Rebellion on the British**

**1857 Büyük Hint İsyanının
İngilizlere Etkisi**

Hüseyin GÜNARSLAN¹

Abstract

1857 The Great Indian rebellion has an important place in British history as the biggest rebellion movement of the British in the colonies. India is a colony for the British who presents the riches of the east to the British. The British first came to the country for commercial activities and they had acquired great wealth. With this wealth, England had become a powerful country. Hundreds of thousands of Indian soldiers were employed in the special armies established in India and the country was further exploited by these soldiers. Over the years, the Indian people have begun to complain about the British for many reasons. In the end, the 1857 rebellion took place in the strongest period of the British history. Because thousands of British died, they had a significant impact on the British. The killing of innocent British women and children, especially in Kanpur,

Öz

1857 Büyük Hint isyanı İngilizlerin kolonilerin de karşılaştıkları en büyük isyan hareketi olarak İngiliz tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hindistan İngilizler için doğunun zenginliklerini İngilizlere sunan bir kolonidir. Ülkeye ilk olarak ticari faaliyetler için gelen İngilizler büyük servetler elde etmişlerdi. Bu servet sayesinde İngiltere güçlü bir ülke haline gelmişti. Hindistan'da kurulan özel ordular da yüz binlerce Hintli maaşlı asker istihdam edilmiş ve ülke bu askerler sayesinde daha fazla sömürülmüştür. Hint halkı yıllar içinde birçok sebepten dolayı İngilizler'den şikâyet etmeye başlamıştır. Nihayetinde İngilizlerin dünya üzerindeki en güçlü döneminde gerçekleşen 1857 isyanı büyüklüğü ve binlerce İngiliz'in hayatına sebep olması açısından İngilizler üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Özellikle Kanpur'da masum İngiliz bayan ve çocukların

¹ Hüseyin GÜNARSLAN, Dr., Windsor Üniversitesi, Tarih Bölümü, gunarsl@uwindsor.ca, Orcid: 0000-0002-7276-7476

caused an infestation in British society. The British people did not see the revolt as a struggle for freedom by the Indians. Even the ability of the Indian people to oppose the British has been met with hatred by the society. Therefore, our study aimed to reveal the effects of the 1857 revolt on the British. In this way, the perspective of the British to the Indian people trying to the struggle for independence will be fully revealed. The British people and rulers held the Indian company which ruled India, responsible for the rebellion. It was believed that the Indians rebelled as a result of the wrong policies of the company that governed the country on behalf of the Queen. Thus, it was decided to put an end to the activities of the company governing India for 250 years. This study also reveals how the British authorities put an end to the company and what kind of management structure they had for India. This study revealed the impact of the 1857 Indian revolt on the British. In addition, this issue is important in the studies of British-Indian colony history. It is thought that more detailed studies will be presented as a part of future studies in English and Indian history.

Keywords: India, British, Rebellion, East India Company, Bengal Army

öldürülmesi İngiliz toplumunda infiale sebep olmuştur. İngiliz halkı isyanı Hintlilerin bir özgürlük mücadelesi olarak görmemiştir. Hintli halkın İngilizlere karşı gelebilmesi bile toplum tarafından nefretle karşılanmıştır. Bundan dolayı çalışmamız 1857 isyanının İngilizler üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu sayede İngilizlerin bağımsızlık mücadelesi vermek için çabalayan Hint halkına bakış açısı da tam olarak ortaya konulabilecektir. İngiliz halkı ve yöneticileri yaşanan isyan hareketinden Hindistan'ı yöneten Doğu Hindistan şirketini sorumlu tutmuşlardır. Kraliçe adına ülkeyi yöneten şirketin yanlış politikaları sonucu Hintlilerin isyan ettiklerine inanılmıştır. Böylece 250 yıldır Hindistan'ı yöneten şirketin faaliyetlerine son verilme kararı alınmıştır. Bu çalışma İngiliz yetkililerin şirkete nasıl son verdiklerini ve Hindistan için nasıl bir yönetim yapılanmasına gittiklerini de ortaya koymaktadır. Bu çalışma 1857 Hint isyanının İngilizler üzerindeki etkisini ortaya koymakla birlikte koloni dönemi İngiliz-Hint tarihi çalışmaları içinde önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak İngiliz ve Hint tarihi çalışmalarının bir parçası olarak daha detaylı çalışmaların ortaya konulacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Britanya, İsyan, Doğu Hindistan Şirketi, Bengal Ordusu

Giriş

1857 Büyük Hint isyanı Hindistan'da işgalci İngilizlere karşı gerçekleştirilmiş en büyük başkaldırı hareketidir. Kraliyetten aldığı izinle 17. yüzyıldan itibaren Hindistan'da ticari faaliyet göstermeye başlayan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi zamanla ülkeyi ele geçirmişti. İngiliz ticari yerleşkeleri ilk olarak kuruldukları yerlerin prensliklerini ekonomik olarak kendilerine bağımlı hale getirmişti. Daha sonra ticari ağlarına kattıkları prenslikleri düşmanlarına karşı koruma adına himayelerine almışlardı. Ticari faaliyetlerini koruma maksadı ile kurulan orduları sayesinde Hindistan'daki yerel krallık ve prenslikler zamanla etkisiz hale getirilmişti. Ülkenin sömürülmesinden elde edilen zenginlik sayesinde binlerce paralı askerden oluşan üç büyük ordu kurulmuştu. Gerek yerel gerekse merkezi Hint yönetimi bu orduların karşısında duracak eski güçlerini kaybetmişlerdi. Bu ordular arasında gerek sayı gerekse görev sahası olarak en büyükleri Bengal ordusuydu. İngilizler ilk zamanlarında ülkedeki kralları etkileri altına alsalar da zamanla direkt işgal sürecine başlamışlardı. Hint halkı ile İngilizlerin arası gittikçe açılmaktaydı. Bu arada Bengal ordusunda görevli maaşlı Hint askerleri İngiliz komutanları ile sıkıntı yaşamaktaydı. Bu askerlerin çoğunluğunun memleketi olan Avadh Krallığının işgal edilmesi ile birlikte tansiyon gittikçe artmıştı. İngilizlerin Hindu ve Müslüman askerlere dini açıdan kullanılmasında sakıncalı olan yağlı kartuşları dağıtması isyanın başlamasına neden olmuştu. Tüfeklere konulan bu mermi ve kartuşları kullanmak istemeyen Bengal ordusunun askerleri silahlarını emrinde oldukları İngilizlere çevirmişti. Meerut'ta başlayan isyan kısa sürede Bengal ordusunun görev sahası olan iç ve kuzey Hindistan boyunca yerleşik olan askeri birliklere sıçramıştı. İngilizler Hindistan'da küçük çaplı isyan hareketlerini kolaylıkla bastırmışlardı. İlk defa on binlerce askerin ve onları destekleyen sivil halkın katıldığı büyük bir isyan hareketi ile karşı karşıya kalmışlardı.

İngilizler ilk defa bir kolonilerinde bu büyüklükte bir isyan hareketi ile karşılaşmışlardı. İngilizler doğunun en zengin ülkesi olan Hindistan'ı kaybetmek istemiyorlardı. Bu sebeple isyanın bastırılması çok önemliydi. Bu çalışma İngilizler için hayati öneme sahip bu isyanın İngiliz halkı ve liderleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaç edinmiştir. Çalışma üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada isyan haberinin İngiltere'ye ulaşması ile birlikte İngilizlerin nasıl tepki verdikleri ortaya çıkarılmıştır. İkinci aşamada İngilizler üzerinde yıkıcı bir etki yapan Kanpur katliamı üzerinde durulmuştur. Hintli isyancıların Kanpur'daki onlarca İngiliz bayan ve çocuğu acımasızca öldürülmesine İngiliz toplumunun nasıl tepki verdiği araştırılmıştır. Son aşamada ise İngilizlerin eleştirilerine muhatap olan Doğu Hindistan Şirketinin geleceği ile ilgili karar verecek İngiliz siyasilerin nasıl bir yöntem takip ettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma birinci ve ikinci dereceden kaynakların kullanılması ve elde edilen verilerin analiz edilmesi ile oluşturulmuştur. Birinci derece kaynak olarak Alison Blunt ve Samuel Shafeeq'in çalışmalarından yararlanılmıştır. Çalışma sayesinde İngilizlerin Hint isyanına bakış açılarının ortaya konmasının yanı sıra isyan ile nasıl mücadele ettiklerinin de ortaya konulması sağlanmış olacaktır.

İsyan Haberinin İngiltere'ye Ulaşması

1857 isyanı sebebi ile Hindu ve Müslümanlar ilk kez İngiliz düşmanlarına karşı birlikte hareket etmeye başlıyorlardı. Hint halkı krallıkların işgalinden toprakların el değiştirmesine, dini inançlarına karışılmasından İngilizler tarafından hor görülmelerine kadar birçok farklı sebeple İngilizler'den nefret

eder hale gelmişti. İsyanı başlatacak bir kıvılcımın yeterli olduğu bu atmosfer içinde İngilizlerin emri altındaki Hintli askerlere domuz ve sığır yağı içeren yağlı kartuşlar verilmişti. Hindu ve Müslüman askerler için yasak kabul edilen bu yağlı kartuşların kullanılmak istenmemesi isyan ateşini yakan bir kıvılcım olmuştur. Günümüzde 1857 isyanının niçin başladığı kadar neden başarısız olduğu da tartışma konusudur. İsyanın başlarında onları yönlendirecek yetenekli ve zeki liderlerin olmaması, ulusal manada bir halk desteklerinin bulunmaması ve organizasyon bozukluğu gibi sebepler akla ilk gelenlerdir. İsyan büyük bir coğrafyada binlerce insanın katılımı ile gerçekleşmişti. Buna rağmen İngilizler bu isyanı Haziran 1858'de hem de kendilerine sadık kalan Hintli askerler tarafından bastırılmışlardı (Shafeeq, 1970, s.10-12). İngilizler isyanı uğradıkları her Hint yerleşim yerinde katliamlar yaparak bitirebilmişlerdi. Karşılarına hiçbir kimsenin çıkamamasını sağlamak amacı ile nefes alan her insanı öldürmüşlerdi. Anavatan İngiltere'den çok uzaktaki bir ülkeyi ellerinde tutmak için her şeyi yapmak zorunda hiss ediyorlardı. Daha önce küçük ölçekli yerel isyanlar ile karşılaşsalar da 1857 isyanı gibi büyük bir isyan ile ilk defa karşılaşmış olmaları onları şaşırtmıştı. İsyan bastırıldıktan sonra bunun niçin, nasıl ve neden gerçekleştiğine dair birçok soru İngilizlerin kafasını meşgul etmeye başlamıştı. Londra sokaklarında gezen sıradan İngilizlerden parlamentodaki Lordlara kadar herkes yaşananları konuştuğu için 1857 Büyük Hint isyanı İngilizler üzerinde derin etkiler bırakmıştı.

1857 yılında Hindistan'da Bengal ordusunun öncülüğünde başlayan isyan hareketi Viktorya dönemi İngilizlerinin yaşadığı en büyük travma olmuştur. Bu isyan sonucunda 11 bin 207 İngiliz askeri hayatını kaybetmişti. Bunların nerdeyse beşte biri salgınlar ve sıcaklıktan dolayı hayatını kaybetmişti. İngilizler için alışılmadık sayıda çok asker kaybı şok etkisi yaparken kaç Hintlinin hayatını kaybettiğinin ise bir önemi yoktu. Kaç Hintlinin öldüğüne dair gerçek sayı asla bilinemeyecekti. Muhtemelen yüz binlerce hatta milyonlarca Hintli hayatını kaybetmişti. İngilizlerce sağ ele geçirilen Hintli isyancılar dahi öldürülmüştü. İngilizlerin isyancıları idam etmekte kullandığı en ünlü yöntem ise onların top mermileri önüne konularak havaya uçurulmasıydı. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni çok acılı bir ölüm olmaktan öte bir anlam taşıyordu. Top önünde öldürülenlerden geriye hiçbir parça kalmaması sağlanıyordu. Böylece Hindular için kutsal bir son vazife olan ölülerinin yakılması ile Müslümanlar için gömülmesi imkânsız hale getiriliyordu (Howe, 2010, s.1).

1857'de Hindistan, herhangi bir haberin İngiltere'ye ancak iki ay sonra ulaşabildiği 8 bin kilometre uzaklıktaki bir ülkeydi. İsyanın yaşandığı bir ortamda, iletişimin kopması sebebiyle bu süre iki aydan daha fazla da olabiliyordu. İsyanın başladığı yaz aylarında Kuzey Hindistan coğrafyasında ani ve yoğun yağmurların yolculuk yapmayı zorlaştırması da bir başka etkendi (Randall, 2003, s.4). Hindistan'da yaşanan büyük isyan İngilizler için yüz yılın olayı olarak anılıyordu (Gregg, 1897, s.218). 1900 yılına kadar isyan ile ilgili İngiltere'de en azından 50 tane kitap yazılmıştı (Brantlinger, 1988, s.227). İsyan İngilizlerin hafızasında öyle bir travmatik yer etmişti ki bu olay halkın akıl sağlığında kalıcı bir hasar bırakmıştı. Hâlbuki İngilizler farklı kolonilerinde birçok isyan hareketleri ile de karşı karşıya gelmişlerdi. Ama bunların hiçbiri 1857 yılı Hindistan isyanı kadar büyük olmamıştı. Ülke için maliyetli bir savaş olan Kırım savaşı bile halk üzerinde bu derece bir etki yapmamıştı. Viktorya dönemi İngilizleri için bu isyan onların millet olarak yaşadığı moral ve motivasyona vurulan ağır bir darbe olmuştu. Yaşanan şok öyle büyüktü ki ülkede yayınlanan şiirlerden hikâyelere, tarihi çalışmalardan gazetelere kadar her türlü basılı yayında kendisini göstermişti (Herbert, 2008, s.19, 54). İngilizler için 1824-1826

yılında yapılan 1. Burma savaşından sonra Hindistan öncelikle askeri konularda ilgi çeken bir konu başlığı haline dönüşmüştü. İngiltere’de çıkan gazeteler Hindistan ile ilgili daha çok finansal haberler yapsalar da, basımı yapılan kitaplar daha çok İngiliz askerlerinin bu ülkede gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile ilgiliydi. Halk bu kitapları satın alıyor ve merakla okuyordu. Genel olarak İngiliz yazarların kitaplarında isyandan sorumlu olarak İngilizlerin Hindistan’da kurduğu ordularda görev yapan Hintli askerler sorumlu tutulmaktaydı (Palmegiano, 1991, s.3-11). Pamela Lothspeich, İngiltere’de 1860 ile 1914 yılları arasında isyanla ilgili 80’den fazla kitabın basımının yapıldığını belirtmiştir. Bu kitapların yanı sıra şiir kitapları ve çocuklar için yazılmış hikâyelerin de basımı gerçekleştirilmişti. Bütün bu kitapların ortak noktası isyana bakış açılarının İngiliz sömürge anlayışına uygun olmasıdır. Bu kitapların yazarlarından çok azı isyan ile ilgili olarak Hintlilerin bağımsızlık mücadelesine sempati duymuşlardır (Lothspeich, 2007).

Londra’da çalışan Amerikalı bir rahip George Mifflin Dallas, isyan haberinin İngiltere’ye ulaşması ile birlikte halkta büyük bir heyecan oluşturduğunu, bütün gözlerin, kalplerin ve kafaların sadece Hindistan’da yaşananlara yoğunlaştığını belirtmektedir (Dallas, 1891, s.198). İsyanla birlikte Hindistan’dan gelmeye başlayan bilgiler Birleşik Krallıktaki her bir İngiliz tarafından yakından takip edilmeye başlanmıştı (Ashley, 1876, s.348). Bu ilgi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki daha yeni gerçekleşmiş Rus-Kırım savaşı bile halktan bu kadar ilgi görmemişti. İngilizler hararetli bir şekilde Hindistan’daki isyancıların biran önce ortadan kaldırılması fikri etrafında birleşmişti (Argyll, 1906, II, s.92). İsyan haberi ilk olarak İngiltere’ye ulaştığında bunun ne büyüklükte olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktu. İngiliz halkı Hindistan’ın tamamen isyan ettiğini düşünmüştü. Aynı şekilde isyanda ne kadar İngiliz’in hayatını kaybettiği yönünde de tam bir bilgi olmamasına rağmen genel düşünce Hindistan’daki bütün İngilizlerin hayatının tehlikede olduğu ve çoğunun katliama uğratıldıkları şeklindeydi. Bu düşüncelerden dolayı İngiliz halkı Hindistan’daki İngilizler için çok endişeliydi. Her İngiliz Hindistan için dua ediyordu. Hatta halk Hindistan’daki İngilizleri anma ve dua günü yapılmasını istemeye başlamıştı (Dallas, 1891, s.186-187). İngiliz hükümeti halkın bu isteği karşısında bir yas ve dua günü organize etmeye karar verdi. Kraliçe Viktorya’da bu fikre sıcak bakmıştı. Kraliçe bütün İngiliz ulusunun bir araya gelerek Hindistan’daki İngilizlere desteklerini göstermelerinin faydalı olacağına inanmaktaydı. Başbakan Palmerston ve İngiliz kilisesinin başı Canterbury Başpiskoposu bir araya gelerek 1857 yılının 7 Ekim’inin ulusal gün ilan edilmesini sağladılar (Longford, 1964, s.280). İngilizler bu ulusal günde dua etmek için bir araya geldiklerinde Hindistan’dan İngilizlere yönelik katliam haberleri gelmeye devam ediyordu. Bu şartlar altında İngiliz halkı isyanın bir an önce acımasızca bastırılması hususunda ortak fikre sahip olmuştu. Hindistan’dan yeni dönmüş olan bir İngiliz delegesi halkın bu tepkisi hakkında: “Şu kesin ki, ülke bütün enerjisini ilk olarak isyanın bastırılması, sonra İngilizlere yapılan katliamın intikamının alınması ve son olarak isyana neden olan sebepler hususunda reform yapılmasını istiyor.” demişti (Dallas, 1891, s.184).

İsyanın başlamasından itibaren Hindistan’da görev yapan İngiliz subay ve ailelerinin ölüm haberleri anavatan İngiltere’ye gelmeye başlamıştı. Hindistan’daki İngilizler tarafından çıkarılan Bengal Hurkaru adlı günlük gazete isyanı duyururken bunun yerel bir hadise olmadığını, İngiliz Hindistan’ında yaşanan eşi görülmemiş bir kriz olduğunu yazmıştı. Gazeteye göre isyan artık imparatorluğun bir sorunuydu (Bengal Hurkaru, 12 Haziran 1857). Belirttiğimiz üzere isyan hakkında ilk bilgiler

İngiltere'ye ulaştığında bunun büyüklüğü ile ilgili çok fazla bir bilgi yoktu. İngiliz hükümeti bunu emirleri altındaki maaşlı Hintli askerlerin bir başkaldırısı olarak tanımlamıştı. Önemli bir İngiliz siyasetçi olan Disraeli ise isyanı Hindistan'ın bir kısmının katıldığı ve İngiliz yönetimini tehdit eden bir başkaldırı olarak tarif etmişti (Disraeli, 1857). 1842-1844 yılları arasında Hindistan Genel Valiliği ve 1828-1858 arasında Doğu Hindistan Şirketinin kontrol kurulunun dört defa üyeliğini yapan Ellenborough Kontu Haziran 1857 yılında Lordlar kamerasına hitap etmişti. Kont, hükümetin görevinin Hindistan'daki imparatorluğu korumak olduğunu ve Hindistan'da yaşananların İngiltere içindeki Kent vilayetine yapılmış bir saldırıdan farkı olmadığını söylemişti (Hansard, 1857, CXLVI, s.518). Bir ay sonra Times gazetesi sivil savaş üstümüzde diye yazmıştı. Illustrated London News gazetesi de şu şekilde haber yapmıştı: "Hindistan'daki evimiz yanıyor. Bizim sigortamız yok. Evimizin kaybedilmesi demek gücümüzün, saygımızın, karakterimizin kaybedilmesi demektir. Bu yangın her neye mal olursa olsun söndürülmek zorundadır" (Illustrated London News, 4 Temmuz 1857).

İngiliz halkı Hindistan'da özellikle kadın ve çocuk sivil İngilizlerin öldürüldüğü haberi nedeni ile infiale kapılmıştı. Herkes ölen her bir İngiliz'in intikamının alınmasını istiyordu. İsyanı katılan her bir Hintlinin öldürülmesi gerektiği ancak bu şekilde Hindistan'ın tekrar İngilizler için güvenli bir ülke olacağına inanılmaktaydı (İmlah, 1939, s.246). Bengal Hurkaru gazetesi bir yazısı da şöyleydi:

"İsyancılar sadece diğer ulusların gözünde İngilizlerin itibarını da düşürüp bizim Hindistan imparatorluğumuzun güvenliğini tehdit etmiyor. Hükümet er ya da geç yardıma gelecek. Askerlerimiz meseleye el koyacak. Fakat isyancılar bizim evlerimize kadar girmekle kalmadı bizim elbise dolaplarımızın içine kadar girip darmadağın etti. Basit bir şekilde bir şeyler yapılmak zorunda. Leke sürülen adımıza rağmen cesaretimizi tekrar toplayıp ayağa kalkabiliriz fakat ya soldurulan gömleklerimiz" (Bengal Hurkaru, 11 Mayıs 1857).

1857 Ağustos ayında İngiltere'deki her on adamdan tek bir fire bile olmadan hepsi, isyanın bastırılmasında 50 bin Hintli asılsa veya vurulsa da bu sayının intikam için yine de yeterli olmadığına inanılmaktaydı. İngiliz askerlerinin isyancılar ile mücadele ettikleri haberleri İngiltere'ye gelmeye devam ettiği dönem parlamento üyesi olan Erskine Perry Hindistan'da her kim İngilizlere karşı eline silah aldıysa bunun cezasının ölüm olması gerektiğini ifade etmişti (Parliamentary Debates, 12 Şubat 1858, s.943).

İsyan devam ederken İngiltere'deki gazetelere Hindistan'da mektuplar gelmeye de başlamıştı. Times gazetesine mektup yollayan İngiliz bir subayın eşi, isyancılar tarafından evine verilen zararları şu şekilde tarif etmişti:

"Diğer evler gibi bizim evimizde mahvedildi. Üzerinde bir şey olan bir tane rafımız kalmadı. Bizim güzel kitaplarımız ya parçalandı veya yakıldı. Mobilyalarımız kırıldı, parça parça edildi ve bir kısmı çalındı. Geriye bir tane bile ne bardak, ne bir tabak kaldı. Halılarımız parçalandı ve bazıları çalındı. Bir tane elbisemiz bile kalmadı. Gümüş yemekliğim çalındı. Kapılar ve pencereler kırıldı. Özen ve merakla yaptığım bütün eşyalarım ya çalındı ya mahvoldu. Artık geriye hiçbirşeyimiz kalmadı" (Times, 7 Ağustos 1857).

Illustrated London News gazetesi Eylül ayında yazdığı bir makale de isyandan şu şekilde bahsediyordu:

“Cesur İngiliz asker ve subaylarımızın isyancılar tarafından öldürüldüğünü acı içinde duyuyoruz. Bu askerlerimizin yaptığı görevin bir parçası olarak her türlü ölüm ile burun buruna gelmeleridir. Fakat isyancılar tarafından İngiliz kadın ve çocuklarının acımasızca öldürülmesini duyduğumuzda kalplerimiz paramparça oluyor.” diye yazmıştı (Illustrated London News, 5 Eylül 1857).

Times gazetesine mektup yollayan Bengal doğumlu bir İngiliz, isyancıların İngiliz kadınlarını soyarak çıplak halde Delhi'nin sokaklarında dolaştırdıklarını, rahipleri öldürdüklerini, kızlarının kesilerek küçük parçalara bölündüğünü ve pazar yerlerinde satıldığını yazıyordu (Times, 8 Ağustos 1857). Illustrated London News gazetesi isyancıların eline geçen İngilizlerin tecavüze uğradığını, işkence gördüğünü ve bunun ölümden daha kötü olduğunu yazıyordu (Illustrated London News, 22 Ağustos 1857). Blackwoods Magazin yaşanan dehşeti anlatırken Hintli isyancıları kötülüğü genlerinde taşıyan soğukkanlı katiller, tecavüzcüler ve kalleşler olarak tasvir ediyordu (Blackwoods Magazine, Aralık 1857).

Kanpur Katliamının İngilizler Üzerindeki Etkisi

İngilizler kendi askerlerinin ve İngiliz sivillerin Hintli isyancılar tarafından barbarca öldürüldüğüne inandıkları için nefretle doluydular. Özellikle Kanpur'da birçok kadın ve çocuğun öldürülmesi onları derinden etkilemişti. Bununla birlikte Kanpur'da ne yaşandığı tam olarak netlikte kazanmamıştı. İngilizler ile Hintliler Kanpur'da anlaşmaya vardıkları halde isyancılar İngilizlere ateş ederek katliam yapmışlardı. Hintlilerin bunu niçin yaptığı bilinmiyordu. İngiliz halkı Hintlilerin niçin bu şekilde davrandıklarını sorguluyordu. Bu soru günümüze kadar tam olarak cevabını bulamamıştır. Bazı tarihçiler İngilizlere ateş edilmesi emrinin bizzat isyancı liderler tarafından verildiğini iddia ediyordu. Onlara göre isyancıardan birisinin yanlışlıkla silahını ateşlemesi ile herkes paniklemişti. Bu panik ortamında da herkes birbirine ateş açmıştı. İlk ateşi İngilizlerin mi veya isyancıların mı yaptığı bilinemedi. Bazı tarihçilere göre ise Hintliler ele geçirilen isyancıların İngilizler tarafından acımasızca öldürüldüğünü öğrenmişti. Buna tepki olarak da İngilizleri öldürmüşlerdi (Howe, 2010). Bir kısım tarihçiler de Kanpur'daki isyancıların lideri olan Nana Sahib'in İngiliz asker ve sivillerin öldürülmesine rıza göstermeyeceği düşüncesindeydi. Buna göre isyancılar arasında bir grup liderleri Nana'dan farklı olarak ellerindeki İngilizleri öldürme fikrine sahipti. İsyandan sonra yakalanan Nana Sahib de devamlı olarak katliam ile ilgisinin bulunmadığını ve ateş etme emri vermediğini ifade etmişti (English, 1994, s.169-178).

İngiliz askerleri 17 Temmuz günü tekrar Kanpur'a doğru harekete geçtiler ve şehre girdiler. İngilizler şehre girmeden bir gün önce tutsak tutulan İngiliz bayan ve çocuklar öldürmüştü. Şehre giren asker ve subayların İngiltere'deki yakınlarına gönderdikleri mektuplar şehirde yaşananları göz önüne sermekteydi. Askerler yakınlarına katliamda ölenlerin intikamını alacaklarını yazmaktaydı. İngiliz askerleri öldürülen bayan ve çocukların cesetlerini ilk olarak bir kuyu içinde buldu. Bir asker mektubunda öldürülen kadınların elbiselerinin öldürülmeden önce çıkartıldığını yazıyordu (Englishwoman's Review, 19 Eylül 1857). Bir başka asker kadınların elbiselerinin çıkartılmış olduğunu,

kafalarının kesildiğini ve çocukların ise canlı canlı kuyuya atıldığını yazmaktaydı (Illustrated London News, 19 Eylül 1857). Bir diğer asker kadınların maruz kaldığı işkencelerin tarifsiz olduğunu belki de öldürülmeleri ile bu işkenceden kurtulduklarını yazıyordu (Illustrated London News, 26 Eylül 1857) İsyanı Hintli askerler İngilizler karşısında yenilmelerinin acısını masum bayan ve çocuklardan çıkarmıştı. Bu bayan ve çocukların Kanpur'daki kasaplar tarafından bıçak ve kılıçlar ile kesilerek öldürüldüğüne inanıldı. İçine atıldıkları kuyu toplam 15 metre derinliğindeydi ve içine atılan cesetler ile nerdeyse yüzeye 2 metreye yakın, ağzına kadar dolmuştu. Cesetleri kuyuya atılan bazı çocuklar ile bir kaç yaralı İngiliz bayanın hala yaşadığı anlaşıldı. General Havelock cesetlerin üzerine, kuyunun ağzında kalan 2 metrelik boşluğa toprak koydurdu ve kuyuyu mühürledi. Bu arada isyancılar tamamen şehri terketmişti (Barnes, 2007, s.52-53).

İngiliz askerler mektuplarında isyancıların kadınlara tecavüz ettiklerini de yazıyordu. Kanpur'da görevli 1. Piyade Alayında casus olarak görev yapan Nujoor Jewarree ise Nana Sahib ve askerlerinin kadınlara tecavüz edip etmediği sorusuna şu cevabı vermişti:

“Bildğim kadarı ile tecavüz yoktu, sadece General Wheeler’ın en genç kızına olabilir, onda da tam olarak emin değilim... Süvariler babasını alırlarken kızını da bir süvari kendi evine götürdü. Sonra kızın sesini duymadım. Fakat gece olduğunda kız kalkmış ve süvarinin kılıcını almış. Evde bulunan süvariye, onun karısını, oğlunu ve kaynanasını kılıçla öldürmüş. Daha sonra evin arka tarafına giderek oradaki kuyuya kendisini atmış.” demişti (Illustrated London News, 10 Ekim 1857).

Tutsak İngiliz bayanların tecavüze uğrayıp uğramadığı ile ilgili olarak İngilizler detaylı araştırma ve sorgulamalar yapmışlardı. Neticede bu İngilizlerin tecavüze uğradığı yönünde çıkan haberlerin uydurma olduğu ortaya çıktı (Kaye, 1870, II, s.373). Bununla birlikte hepsi canice öldürülmüştü. Tutsakların öldürülmesi emrini isyancı askerlerin uygulamadığı da ortaya çıkan bir başka detaydı. Tutsakların başında bekleyen isyancı askerler İngiliz bayan ve çocukları öldürmeyeceklerini söyleyince Nana Sahib’in beş adamı katliamı gerçekleştirmişti (Forrest, 1904-12, I, s.xi). Katliam haberi İngiltere’ye ilk ulaştığında gazeteler on binlerce İngiliz yerleşimcinin Hintli isyancılar tarafından katledildiği şeklinde haber yapmıştı (Kaye, 1870, II, s.388). İngiliz gazetelerinde Generalin kızı Judith Wheeler ile ilgili de Eylül ayından itibaren haberler çıkmaktaydı. Bir gazete Judith’in yakalanmadan önce tabancası ile 5 şeytanı öldürdüğünü yazıyordu (Englishwoman’s Review, 19 Eylül 1857).

Bir İngiliz tanık Kanpur’da tutulan kadın ve çocukların tutsak edilip öldürüldükleri yeri Eylül ayında şu şekilde tarif ediyordu.

“Kadın ve çocukların ilk önce tutsak edilip sonra öldürüldükleri yeri gördüm. Yola yakın tek katlı bir kır eviydi. Bayan ve çocuklara ait eşyalar ile Hintli askerler tarafından kılıçlarla kesilmiş saçlar vardı. Ayrıca dini kitaplar da vardı. Kadınların öldürüldükleri yer mezbaha gibi kan içindeydi” (Illustrated London News, 26 Eylül 1857).

Bir başka tanığın ifadesi Ekim ayında şu şekildeydi:

“Korku dolu mezbaha evini gördüm. Birçok elbise kanlar içinde kalmıştı. Çocukların elbiseleri, süsleri vardı. Kadınlara ait iç çamaşırlar, İncil’den yırtılmış sayfalar, bir kitabın pasajı olan

‘Ölüme Hazırlık’ kısmı yırtılarak etrafa atılmıştı. Birçok resim, saçlar, bazıları bir metreye yakın saçlar, saç boneleri hepsi kanlar içinde, ayrıca bir ya da iki ayakkabı vardı” demişti (Illustrated London News, 10 Ekim 1857).

İngiliz askerleri Kanpur’da yaşananlardan dolayı intikam hisleri taşımaktaydı. Bununla birlikte İngiliz askerleri daha Kanpur’a ulaşmadan önce geçtikleri yerdeki halkı katletmeye başlamıştı. Fakat İngiliz kadınların tutulduğu Bibighar’ı gördükten ve yaşananları öğrendikten sonra daha fazla intikam duygusuna sahip olmuşlardı. Eylül 1857 yılında Englishwoman’s Review adlı gazetede İngiliz askerleri ile ilgili olarak “Dünyadaki hiç bir güç onların suçlulara karşı öfkelerini durduramaz ve onlar merhamet göstermeyecek” yazıyordu (Englishwoman’s Review, 19 Eylül 1857). Gazete yazdıklarında haklıydı, General Havelock başkent Lucknow’a doğru yola çıkmış ve General Neill komutasında bir birliği Kanpur’da bırakmıştı. Neill’in Kanpur’da yapmış oldukları İngiltere’de Illustrated London gazetesinde Eylül ayında şu şekilde yazılıyordu:

“General Neill yakaladığı her bir üst kast mensubu Hintli’ye ısrarla şunu yaptırıyordu. Diğer alt kastlara mensup Hintlilerin önünde öldürülen kadın ve çocukların elbiselerini toplatıp yıkattırıyor, kanlar içindeki zemini temizletiyordu. Sefil yaratıklar kendilerinden istenilen bu basit, adi işleri yapmakla kast sistemindeki üst yerlerini kaybetmiş oluyorlardı. Sonra da birer birer darağacında asılıyorlardı. Bu cezalandırma yönteminin General Neill’in kendi buluşu olduğu ve bu yöntemin ona çok büyük itibar kazandırdığı görülüyordu” (Illustrated London News, 26 Eylül 1857; Ball, 1858, I, s.390).

Kanpur’daki İngiliz bayan ve çocukların öldürülmesinde rol alan bir Hintli yakalanmış ve uyguladığı acımasızlığın bir benzeri kendisine yapılmıştı. Boynundan geçirilen ipin gevşek tutulmasından dolayı can çekişirken asıldıktan bir süre sonra yere düşmüştü. Sonrasında boynundan ip geçirilerek tekrar asılmıştı. İngiliz askerler öldüğünden emin olmak için ayaklarından aşağıya doğru asılmış ve boynunun kırılmasını sağlamışlardı (Ball, 1858, I, s.391). General Neill’in yakalanan Hintlilere uyguladığı idam cezası sadece bu dünya için değil yaşam sonrasını da kapsıyordu. Öyle ki yakalanan Müslümanların yakılmasını, Hinduların ise gömülmesini istiyordu (Kaye, 1870, II, s.635). Kanpur’u isyancıların elinden alan birlikte görevli İngiliz Teğmen Kendal Coghill, İngiliz bayan ve çocukların öldürülmesinden sonra gittikleri her köyü yaktıklarını, bütün köylüleri astıklarını ve bu sebepten ağaçların dallarının tamamen asılanlarla dolduğunu söylemişti (Barnes, 2007, s.54).

İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kaldırılması

İngiliz hükümeti isyanın başlaması haberini alır almaz 19 bin askeri Hindistan’a gönderme kararı almıştı (Monypenny ve Buckle, 1916, VI, s.560). Askerler yola çıkarılırken halk ise yaşananlardan dolayı Doğu Hindistan Şirketini sorgulamaya başlamıştı. Çoğu şirketin Hindistan’ı gerektiği gibi iyi yönetemediğini düşünüyordu. Halk acil bir şekilde Hindistan yönetimi için reform yapılmasını istemekteydi. Argyll Dükü bile şirketin kendi ticari kazancından başka bir şey düşünmediğini ve isyanın Hindistan’ın iyi yönetilmemesi sebebiyle çıktığını söylemişti. Dük İngiliz halkının şirket hakkındaki genel düşüncesine tercüman olmuştu. Erskins Perry’de şirketin Hindistan insanını ve kaynaklarını

sömürdüğünü belirterek hükümetin şirketin yetkilerine derhal son vermesi gerektiğini söylemişti (Bearce, 1961, s.239-240).

İngiliz siyasetine yön veren iki önemli siyasi parti Whigler ve Toryler olarak adlandırılmaktaydı. İsyana başladığında iktidar partisi Whigler'den oluşmaktaydı. Bu durumda muhalefette olan Toryler ve onların kontrolünde olan basın yayın organları Whig hükümetini Hindistan'da gerekli yapısal reformları yapmamakla suçlamaya başlamışlardı. Toryli gazeteciler isyanın Hindistan'ın iyi yönetilmediği için çıktığını ve bu sebepten dolayı hükümetin istifa etmesi gerektiği yönünde yayınlar yapmaya başlamışlardı. The Quarterly gazetesi yaptığı bir haberde isyanın başlamasına Whig iktidarının sebep olduğunu yazmıştı (Quarterly Review, 1858, XCXIV, s.225). Toryler Hindistan isyanını konu ederken bunun ulusal bir isyan olduğu temasını işlediler. Torylere göre Hintliler başlarındaki İngiliz hükümetinden nefret etmekteydi ve neticede de İngilizler'den tamamen kurtulmak için isyan etmişlerdi (Quarterly Review, 1858, XCXIV, s.238-240). Toryler Doğu Hindistan Şirketinin daha fazla gelir için Avadh eyaletinin toprak yapısına müdahale ettiğini ve Hint halkının alışageldiği toprak sistemini değiştirdiğini belirtmekteydi. Yine Quarterly gazetesi şirketin Hindistan'da toprak sistemine müdahale ederek İngilizlerden oluşan toprak sahibi yeni bir sınıf oluşturmak istediğini yazmıştı. Hâlbuki bu büyük bir hataydı. Çünkü bu topraklar Hintli Kraliyet aileleri ile Hintli zenginlere aitti. Şirket bu hamlesi ile bu iki sınıfın geleceğini tehdit etmiş ve onları karşısına almıştı. Gazeteye göre bütün bu problemlerin çözümü için şirketin yetkilerinin iptal edilerek Hindistan'ın direkt olarak İngiltere tarafından yönetilmesi gerekiyordu (Quarterly Review, 1858, XCXIV, s.247-275).

Torylerin bu söylemlerine karşı Whig partisinin ana basın kuruluşu olan Edinburg Review gazetesi Hindistan'da çıkan isyanın ulusal çapta olmayan, askeri bir başkaldırı olduğunu belirtmişti. Gazete isyana katılan askerlerin İngilizlere silah doğrultan kendi ordusundaki askerler olduğunu ve sivil halk ile ilgisinin olmadığını ifade etmekteydi (Edinburg Review, 1857, CVI, s.545). Whigler Hintlilerin ülkedeki İngiliz hükümetinden nefret etmediklerini ve isyanın sebebinin askeri idarenin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtmekteydiler (Edinburg Review, 1858, CVII, s.58). Whigler Torylerin söylemlerini çürütmeye çalışırken Başbakan Palmerston ilk defa Doğu Hindistan şirketinin Hindistan'ı iyi yönetemediğine yönelik fikirlere katılmaya başladı. Nihayetinde Bakanlar Kurulu Hindistan'daki hükümet yapısında değişikliğe gitmenin zaruri olduğuna inanmaya başlamıştı (Shafeeq, 1970, s.21). Kraliçe Viktorya, Hint isyanının ülke üzerinde Kırım savaşından daha fazla etkili olduğunu görerek Başbakan Palmerston hükümetinin yaşanan olaylar neticesinde düşebileceğini öngörmeye başlamıştı. Kraliçe isyan dolayısı ile hükümetin istifa etmek zorunda kalmasını istemiyordu. Bu nedenle Başbakanın kararlarını destekleyerek Hindistan'a acil askeri birlik gönderilmesini onayladı. Kraliçe Başbakanın, İngiliz Başkomutanı Cambridge Dükü ile görüşerek krizin önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmalarını istemişti. Başkomutanın tavsiyesi ile Madras ve Bombay ordularından iki piyade alayı ile iki topçu birliğinin isyana müdahale etmesi kararı alınmıştı (Connel, 1961, s.246-247). Kraliçe Viktorya Hindistan'da ortaya çıkan sıkıntıların altında hem İngiliz hükümetinin hem de şirketin olduğu ikili yönetimin doğurduğu sıkıntılar olduğunu fark etmişti. Başbakana isyan tamamen kontrol altına alınıncaya kadar vazifeden ayrılmaması yönünde tavsiyede bulundu. Kraliçe, Başbakan'dan iki istekte daha bulunmuştu. Birinci isteği Hindistan'da direkt Kraliyete bağlı bir yapının kurulması, ikincisi ise Hindistan'da şirket ve İngiliz ordusu ayrımının kalktığı tek bir ordunun kurulmasıydı (Victoria Letters,

1857, III, s.257-258). Kraliçenin bu istekleri şirketin Hindistan'daki faaliyetlerinin sonlandırılmasından başka bir şey değildi. Başbakan Palmerston gerek halk gerekse Kraliyetin desteği ile Doğu Hindistan şirketine karşı harekete geçmeye karar verdi. Aralık 1857 yılında şirketin tamamen kaldırılması yönünde açıklamalar yapmaya başladı. Nihayetinde gerek siyasi partiler gerek kamuoyu desteği ile şirketin faaliyetlerinin son bulması noktasında bir konsensüse ulaşıldı (Shafeeq, 1970, s.22).

12 Şubat 1858'de meclis Hindistan hükümetinin tekrar organize edilmesi için toplantıya çağırıldı. Başbakan şirketin yozlaştığını ve iyi idareciler tarafından yönetilmediğini belirtti. Şirket ülkede iki başlı bir yapıya sebep olmuş olsa da Hindistan'ı uzun yıllar yönetebilmeyi başarmıştı. 1784 yılı Hindistan kanunu ile düzenlenen şirketin bir yönetim kurulu birde kontrol kurulu vardı. Kontrol kurulunun başkanlığına İngiliz Meclisindeki milletvekillerinden birisi Kraliyetin onayı ile Bakan olarak atanıyordu. Böylece şirketin İngiliz parlamentosuna karşı sorumluluğu sağlanıyordu. Kontrol kurulunun diğer üyeleri de aynı şekilde mecliste görev yapan milletvekillerinden oluşmaktaydı. Yönetim kurulu ise bağımsız bir statüde olup üyeleri uzun yıllardır Hindistan'da yaşamış İngilizler'den seçilerek oluşturuluyordu. 1858 yılında yapılan son Hindistan kanunu görüşmelerinde milletvekili Benjamin Disraeli bu iki başlılığa dikkat çekerek hangisinin Hindistan hükümeti olduğunu sorgulamıştı (Molesworth, 1878, s.421). Şirketin bu yönetim sistemi kurulurken amaç denge ve kontrol mekanizmasını işletmekti. Bununla birlikte bu iki kurulun görev ve sorumluluk sahaları tam olarak ortaya konmadığı için bütün bir sistem kafa karışıklığına sebep oluyordu. Bu da şirketin etkili ve güçlü bir şekilde yönetilmesini etkilemekteydi (Parliamentary Debates, 12 Şubat 1858, s.1280).

Şirket Hindistan'da hem ticari faaliyetleri organize etmek hem de yönetimi sağlamakla yükümlüydü. Bununla birlikte şirketin önceliği her zaman için ticari kazanca endekli olduğu için bünyesinde görev yapan idareci ve memurlar sıkıntı yaşıyorlardı. Başbakan Palmerston bu şartlar altında yönetilen şirketin iki başlılığına son vermeyi ve Hindistan'da sadece Kraliyete karşı yani devlete karşı yükümlü olan bir yönetim oluşması için gerekli yasaları yapmaya başlamıştı (Parliamentary Debates, 12 Şubat 1858, s.1282). Başbakan hazırlıklarını sürdürürken İngiliz finansçı ve milletvekili Thomas Baring meclise bir dilekçe sunarak milletvekillerine şirketin kaldırılmamasını tavsiye etmişti. Baring şirketin çalışmaları ve etkinliğinde hiçbir sıkıntı olmadığını ve bu şekli ile korunması gerektiğine inanıyordu (Parliamentary Debates, 12 Şubat 1858, s.1480). Nihayet 18 Şubat 1858'de Başbakan meclise sunduğu yasa tasarısı ile şirketin tüm yetkilerinin Kraliyete transferini istedi. Kanun tasarısına göre yönetim ve kontrol kurulunun olmadığı, Hindistan'ın milletvekilleri arasından seçilen bir başkan, kurul üyeleri ve sekreteryası olan bir yönetim tarafından idare edilmesi isteniyordu. Kurula başkanlık yapacak milletvekili aynı zamanda hükümetinde bir üyesi olacaktı. Kurulda görev alması istenen üye sayısı sekiz olacaktı. Bu kişiler de milletvekilleri arasından sekiz yıl süre ile bu görevi yerine getireceklerdi. Bu milletvekillerinde aranan şart ise belirlenecek bir zaman dilimi boyunca Hindistan'da yaşamış veya vazife yapmış kişilerden olmak zorunda olmalarıydı (McCarthy, 1901, II, s.86). Bu tasarı ile birlikte milletvekilleri arasında da tartışmalar başlamış oluyordu. Tory milletvekili eski bir albay ve şirketin yönetim kurulunda da çalışmış olan William Hanry Sykes şirketin yapısının değiştirilmesine karşı çıkmıştı. Sykes şirketin iddia edildiği gibi Hint halkının dini inancını değiştirmek gibi bir çalışması olmadığını söylemişti. Sykes'a göre bu kanun tasarısının geçmesi ile birlikte idarenin önemli pozisyonlarında görev alacak bütün yetkililer onları oraya getiren güce boyun eğeceklerdi. Aynı

zamanda bu gücün kapasitesiz insanları da önemli pozisyonlara getirebileceğinin iddia etmişti. Böyle bir yönetimin ise şirketten farklı olarak Hintlilere karşı çok daha despotik davranacağını belirtmişti. Sykes Hindistan'daki problemin yönetimden değil askeri reformların yapılmamasından dolayı olduğunu söylemişti. Hindistan'ın yönetim yapısının organize edilmesinin değil de askeri yapısının organize edilmesi ile tüm problemlerin ortadan kalkacağını belirtmişti. Bunlara ek olarak Hindistan'da görevlendirilecek İngiliz subaylarının Hint Medeniyeti konusunda gerekli bilgiler ile donatılmaları gerektiğini söyleyerek böylece yanlış anlamaların ortadan kalkacağını ve batı ile doğu medeniyetinin çarpışmasının önüne geçilmiş olacağını ifade etmişti. Sykes meclise sunduğu teklifle sadece şirketin yapısında değişikliğe gidilmesine karşı çıkmıyordu. O aynı zamanda yetkinin kraliyete devredilmesine de karşı çıkıyordu. Bu reformun hemen yapılmamasını isteyen Skyes böylece zaman içinde sabırla daha iyi bir kanunun hazırlanabileceğini ifade etmişti (Parliamentary Debates, 18 Şubat 1858, s.1623-1638). Hükümete üye Whig milletvekili Charles Wood hükümetin yasa tasarısını destekler mahiyette açıklamalar yapmıştı. Wood Hindistan'daki çift başlılığın ortadan kaldırılması gerektiğini ve yaşananlar ile ilgili kimsenin ayıplanmasına gerek olmadığını söylemişti. Lakin Wood'a göre de değişim şartı (Parliamentary Debates, 12 Şubat 1858, s.1643-1645). Bir diğer Whig milletvekili Henry Willoughby, Wood'u desteklemekle birlikte şirket gibi çok uzun yıllar Hindistan'da çalışmış bir sistemin tamamen ortadan kaldırılmasının kazanımları da ortadan kaldırıp kaldırmayacağını iyi tesbit edilmesi gerektiğini belirtmişti. Onun bu söylemleri muhalefet tarafından alkış olsa da tasarı ilk oylamada 318'e karşı 173 oyla geçmişti (McCarthy, 1901, II, s.87).

Bütün bu görüşmeler gerçekleşirken beklenmeyen bir şey oldu ve Başbakan Palmerston'un Whig hükümeti 21 Şubat 1858'de düştü. Buna sebep ise Başbakanın sıkıntılı olan kişiliğiydi. Gerek dış politika gerek hükümet işlerinde kendi bildiğini okumaya meyilli Başbakan artık istenmeyen bir kişiliğe dönüşmüştü. Hükümetin düşmesi ile Hindistan yasasının bir bağlantısı yoktu. Buna rağmen hükümetin düşmesi ile birlikte yasa tasarısı da tam manası ile işlemleri tamamlanmadığından düşmüş oldu (Blake, 1967, s.379-381). Yeni hükümet Lord Derby'nin Tory hükümeti olmuştu. Partinin en etkili isimlerinden birisi olan Benjamin Disraeli hükümetin maliye bakanı oldu (McCarthy, 1901, II, s.87).

Yeni hükümet Hindistan'daki yönetim için reform yapılması konusunda hem fikirdi. Birinci kanun tasarısı hükümetin düşmesi ile başarısızlıkla sonuçlanınca ikinci kanun tasarısı yeni hükümet tarafından 26 Mart 1858'de meclise sunuldu. Tasarı şirketin uzun yıllar boyunca İngilizleri Hindistan'da başarılı bir şekilde temsil ettiğini belirtilmişti. Hindistan'daki yönetimin başında Kraliyete bağlı olarak bir başkan olması ve onunda 18 kişilik bir konsey ile çalışması planlanmıştı. Bu 18 kişiden 9'unun Kraliçe tarafından seçilmesi istenmişti. Dört üye ise daha önce Hindistan'da ya çalışmış veya finansal olarak bağına sahip kişilerden tespit edilmesi isteniyordu. Geri kalan beş üyenin ise Londra, Manchester, Liverpool, Belfast ve Glasgow gibi şehirlerin ticaret odalarında önemli pozisyonlarda olanlar arasından seçilmesi isteniyordu. Benjamin Disraeli bu şekilde oluşturulacak bir konseyin daha demokratik bir yapıda ve bağımsız olacağını belirtmişti. Tasarı mecliste bu hali ile milletvekilleri tarafından hoş karşılanmamış ve yapılan ilk oylamada reddedilmişti. Asıl sebep ise muhalefet lideri Gladstone ve Disraeli arasında yaşanan düşmanlıktı. Görüşmeler esnasında ikili arasında geçen konuşmalar milletvekilleri tarafından hoş karşılanmamıştı (Monypenny ve Buckle, 1916, IV, s.128-129). Bu arada eski Başbakan Palmerston'da tekrar hükümeti geri alma uğraşı içindeydi ve bu tasarıya oda karşı

çıkmişti. Disraeli kendi davranışlarının birinci oylama da tasarının reddine sebep olduğunu anlasa da 19 Nisan'da yapılan ikinci oylamada tasarı tekrar reddedildi (Monypenny ve Buckle, 1916, IV, s.141).

Mecliste bu görüşmeler yaşanırken Hindistan Genel Valisi Lord Canning bir bildiri yayınladı. Bildiri Hindistan'ın Avadh eyaletinde yaşayanlara yönelik yapılmıştı. Bildiri Avadh halkına isyana katılanların idam edileceğini ve mal varlıklarına el konulacağını ilan ediyordu. İngilizlere karşı gelmeyen ve hemen teslim olanların hayatlarının ise bağışlanacağı ve mallarına da el konmayacağı belirtiliyordu (Parliamentary Debates, 19 Nisan 1858, s.1923). Gerek Disraeli gerekse Doğu Hindistan şirketinin kontrol kurulu başkanı Lord Ellenborough Vali Canning'in bildirisini aşırı şiddet yanlısı buldular. Ellenborough, Vali Canning'e bir resmi bildiri yollayarak bildirisini geçersiz kıldı. Karşı bildiri de İngiliz otoritesinin Hint halkını kendisine itaat etmek üzere kurulması gerektiğini lakin bunun yerine herkesin toprağına el koymanın tercih edildiği ifade ediliyordu (Parliamentary Debates, 19 Nisan 1858, CL, s.932). Ellenborough'un bu karşı bildirisini bir başka tartışmayı da beraberinde getirdi. Buda onun ne hak ve yetki ile genel valiye bu resmi bildiriği yolladığıydı. Liberal karşıtları bu bildirinin gerek Kraliçe gerekse Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmadığı için geçersiz olduğunu belirtiyorlardı. Ellenborough ise yaptığının tamamen yasal olduğunu savunuyordu. 20 Mayıs'da mecliste yapılan oturumlar da Disraeli, Ellenborough'un bildirisini savundu (Parliamentary Debates, 20 Mayıs 1858, CL, s.934). Dört gün boyunca meclisin gündemini meşgul eden görüşmeler sonucunda Ellenborough hedef noktası haline getirilmesinin sonucunda istifa ederken yerine Lord Stanley geçti. Bu gündem muhalefetin iktidarı düşürmek için bulduğu bir baskıya dönüşmüştü (Annual Register, 1858, C, s.115). Disraeli üçüncü bir Hindistan tasarısını meclise getirmekte kararlıydı. Lakin muhalefet liderlerinden William Gladstone'da Disraeli ile aralarında olan düşmanlıktan dolayı onun getirdiği tasarıyı reddettirmekte ısrarlıydı. 7 Haziran 1858'de Gladstone bir karşı yasa tasarısı ile ortaya çıktı. Buna göre Hindistan'ı yönetecek ilk konsey üyeleri hali hazırda şirkette görev yapan yönetim kurulunca seçilecekti. Böylece şirketin yıllardır sahip olduğu kazanımlar boşa gitmeyecekti. Bu yeni konsey kraliçe adına Hindistan'ı yönetecek ve bir sonraki milletvekili seçimlerine kadar görevde kalacaktı (Annual Register, 1858, C, s.114). Gladstone iki önemli konunun altını çiziyordu. Bunlardan birincisi yetkinin şirketten kraliyete geçirilmesi, diğeri ise ikili yönetim sisteminin ortadan kaldırılmasıydı. Bütün gün süren meclis görüşmeleri sonucu Gladstone'un tasarısı yapılan oylama sonucu 285'e karşı 110 oyla reddedildi (Monypenny ve Buckle, 1916, IV, s.165-166).

Bütün uğraşlara rağmen Hindistan'ı yönetecek yeni kadronun belirlenmesinde başarılı olunamıyordu. Bu şartlar altında üçüncü Hindistan yasası tasarısının hazırlığının hali hazırda görevde olan Hindistan bakanlığının katkısı ile hazırlanılmasına karar verildi. 24 Haziran 1858'de meclis tekrar bir araya geldiğinde tartışmalar devam etmekteydi. Hükümet yeni yasa tasarısında daha öncekilerde olduğu gibi gücün şirketten Kraliyete yani devlete geçmesini istiyordu. Hindistan Bakanı olarak adlandırılacak kişinin bu yönetim ve kurulun başında olması gerektiği savunuluyordu. Oluşturulacak konseyin sayısı ise 15 olarak belirlenmişti. Bu 15 kişiden 8'ini Kraliçe seçerken geri kalan 7 kişinin ise şirketin hali hazırdaki yönetim kurulu üyelerince seçilmesi planlandı. Yasa tasarısı oylamaya sunulduğunda 165'e karşı 227 oyla kabul edildi (Annual Register, 1858, C, s.121). 8 Temmuz 1858'de tasarı bir kez daha görüşülmek üzere meclise geldiğinde Gladstone kabul edilecek bir tavsiyede bulundu. Buna göre Kraliçenin emrine girecek Hindistan ordularının bu ülke dışında, herhangi bir

verde görevlendirilmesine parlamentonun onayı getirildi. Bu haliyle tasarı 46'ya karşı 152 oyla kabul edildi. Mecliste kabul edilen tasarı Lordlar Kamarasına gönderildi. Burada Lordlar tasarı üzerinde birkaç değişiklik yapılmasını tavsiye ettiler (Parliamentary Debates, 30 Temmuz 1858, CL, s.2336). Lordlar'dan da onay alan tasarı 30 Temmuz günü meclisten onaylanmak üzere Kraliçeye gönderildi. Kraliçe Viktorya 2 Ağustos 1858'de tasarıyı onaylayarak yasa haline getirmiş oldu. Böylece 15 üyeli ve Başkanı olan Hindistan'ı yönetecek konseyin yasa aşaması tamamlandı. 15 üyeden 8'inin Kraliçe, diğerlerinin şirketin yönetim kurulu üyelerince belirlenmesi kesinleşmiş oldu. Bu yeni konseyle eski şirketin kontrol ve yönetim kurulu işlevi tek elde toplamış oldu. Konseye ataması yapılan üyelerin çoğunluğunun 10 yıldan fazla Hindistan'da çalışma ve yaşama geçmişi olduğu görüldü. Üyelerin görevden alınabilmesi de yine meclis ve Lordların yetkisine bırakıldı (Government of India Act, 1858, s.744-745).

Sonuç

1857 Büyük Hint isyanı İngilizlerin kolonilerin de karşılaştıkları en büyük başkaldırı hareketiydi. Özellikle Hindistan olmak üzere koloniler de İngilizlere yönelik bu büyüklükte bir isyan hareketi daha önce yaşanmadığı için İngilizler üzerinde büyük bir şok yaratmıştır. İsyan dolayısı ile binlerce İngiliz askeri hayatını kaybetmekle birlikte bayan ve çocuklardan oluşan masum sivillerin öldürülmesi İngilizler üzerinde travmatik bir etki oluşturmuştu. İngiliz idareciler bu doğunun zengin ülkesini kaybetmek istemedikleri gibi halkta isyancılara gerekli cezanın verilmesini talep etmekteydi. Bundan dolayı İngiliz askerler Hindistan'daki isyan coğrafyası içinde büyük katliamlar gerçekleştirdiler. Masum İngiliz sivillerin öldürülmesi bahanesi ile binlerce masum Hintli darağaçlarında idam edilmişti.

Kendilerini savunacak hiç bir güce sahip olmayan Hint halkının tekrar ayağa kalkamayacak şekilde cezalandırıldıkları görülmektedir. İngilizlerin işgal ettikleri bir ülkenin insanların bağımsızlık mücadelesine saygı duymadıkları anlaşılmıştır. İngilizlerin kolonileri olan Hindistan'a sahip olmayı çok fazla benimsediği görülmektedir. Bundan dolayı ülkenin gerçek sahibi olarak yerel Hint halkını görmedikleri ve onları öldürmeyi meşrulaştırdıkları düşünülmektedir. 1857 isyanı İngilizlerin bir işgal kuvveti olarak gerçek yüzlerinin görülmesini sağlamıştır. İngilizlerin ellerindeki kaybetmemek için koca bir coğrafyayı yakmayı göze alabilecek kadar nefrete sahip olabildikleri ortaya çıkmıştır. 1857 isyanının tüm yönleri ile incelenmesi sayesinde Hint halkının yüzlerce yıl İngilizlerin emri altında nasıl zorlu bir hayata maruz kaldıkları anlaşılabilir. Bu amaçla yapılacak her bir çalışmanın İngilizleri ve Hintlileri tanımak açısından çok değerli olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

Annual Register (1857-1858). British Parliament Records. XCIX-C.

Argyll, G. D., Duke of (1906). *Autobiography and Memoirs of George Douglas, Eighth Duke of Argyll*, Dowager Duchess of Argyll, (Ed.). 2 vols. London: Murray Albermarle.

Ashley, E. (1876). *Life of Lord Palmerston*. London: Richard Bentley and Son.

Ball, C. (1858). *The History of the Indian Mutiny*. London: The London Printing and Publishing Company.

Barnes, G. F. (2007). *Essential Histories: The Indian Mutiny 1857-58*. New York: Osprey Publishing.

Bearce, G. D. (1961). *British Attitudes towards India. 1784-1858*. London: Oxford University Press.

Bengal Hurkaru (1841-1858). *English Newspaper in India*, 19 Kasım 1841, 11 Mayıs 1857, 28 Mayıs 1857, 12 Haziran 1857, 19 Haziran 1857, 15 Nisan 1858.

Blackwoods Magazine (1857). *Weekly Magazine*. Britain, London, Aralık 1857.

Blake, R. (1967). *Disraeli*. New York: St. Martin's Press.

Brantlinger, P. (1988). *Rule of Darkness: British Literature and Imperialism, 1830-1914*. Ithaca: Cornell University Press.

Connell, B. (1961). *Victoria, Queen, Regina vs. Palmerston: The Correspondence between Queen Victoria and her Foreign and Prime Minister. 1837-1865*. New York: Doubleday and Company Inc.

Dallas, G. M. (1891). *Diary of George Mifflin Dallas*. Susan Dallas (Ed.). Philadelphia: J. B. Lippincott and Co.

Disraeli B. (1857). *Parliament Speech*. London. 27 July 1857.

Edinburg Review (1857-8). *India-CVI, 1857 and The Second Derby Government-CVII*.

English, B. (1994). The Kanpur Massacres in India in the Revolt of 1857. *Past and Present*, 142, 169-178.

Englishwoman's Review (1857). *London Newspaper*. Britain, 19 September 1857.

Forrest, G. W. (1904-12). *A History of the Indian Mutiny*. 3 vols, Edinburgh: W. Blackwood.

Government of India Act (1858). Government Records. BFSP, XLIX.

Gregg, H (1897). The Indian Mutiny in English Fiction. *Blackwood's Edinburgh Magazine* 161, Feb, 218-231.

Hansard (1857). *Parliamentary Debates: Earl of Ellenborough*. 29 June 1857, Vol. CXLV, CXLVI, CXLVII, third series, London: Cornelius Buck.

Herbert, C. (2008). *War of No Pity: The Indian Mutiny and Victorian Trauma*. Princeton: Princeton University Press.

Howe, S. (2010). Colonising and Exterminating? Memories of Imperial Violence in Britain and France. *Histoire@Politique*. Politique, culture, société, No: 11, mai-août.

Illustrated London News (1857-1947). *Daily Newspaper*. 4 Temmuz 1857, 22-29 Ağustos 1857, 5-26 Eylül 1857, 10-17 Ekim 1857, 16 Ağustos 1947. London, Britain.

Imlah, A. H. (1939). *Lord Ellenborough: A Biography of Edward Law, Earl of Ellenborough, Governor General of India*. Cambridge: Harvard University Press.

Kaye, John, W. (1864-1876). *History of the Sepoy War*. 3 Vols., 1864-1867, (Diffrent Ed.). Vols. I and II in 1870, III in 1876. London: W. H. Allen.

Longford, E. (1964). *Queen Victoria*. New York: Harper & Row.

Lothspeich, P. (2007). Unspeakable outrages and Unbearable Defilements: Rape Narratives in the literature of colonial India. *International Journal of Postcolonial Studies*, Postcolonial Text, Vol. 3, No 1.

McCarthy, J. (1901). *History of Our Own Times from the Accession of Queen Victoria to the General Election of 1880*. 3 vols., New York: Harper and Brothers Publishers.

Molesworth, W. N. (1873-1878). *History of England from the Year 1830*. 3 vols., London: Chapman and Hall.

Monypenny, W. F., and Buckle, G. E. (1916). *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, 6 vols., London: John Murray Albemarle.

Palmegiano, E. (1991). The Indian Mutiny in the Mid-Victorian Press. *Journal of Newspaper and Periodical History* 7. 3-11.

Parliamentary Debates (1857-1858). Great Britain. Parliament, third series, T. C. Hansard (Ed.). Vols. CXLV-CLI.

Quarterly Review (1858). Records. British India. XCXIV.

Randall, D. (2003). Autumn 1857: The Making of the Indian 'Mutiny'. *Victorian Literature and Culture* 31.1, JSTOR, 3-17.

Shafeeq, S. (1970). *British Reaction to the Sepoy Mutiny, 1857-1858*. (Master Thesis). North Texas State University, Denton, Texas.

Times (1857-1930). *British Newspaper in England*. 28 Temmuz 1857, 7-8-26 Ağustos 1857; 1 Eylül 1857, 18 Şubat 1930. London.

Victoria Letters, Queen Victoria (1907). *The Letters of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondence between the years 1837 and 1861, first series*, Arthur Christopher Benson and Viscount Esher, 3 vols, London: John Murray.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GİRİŞİM: 10-09-2019 – Kabul: 23-05-2020

Effects of Relaxation Exercises Combined with Breathing Exercises on Psychological Conditions in Psychiatric Patients

Psikiyatrik Hastalarda Solunum Egzersizleri İle Birlikte Gevşeme Egzersizlerinin Psikolojik Duruma Etkisi

Özden GÖKÇEK¹
Esra DOĞRU HÜZMELİ²
Fatma DUMAN³
İrem HÜZMELİ⁴
Nihan KATAYIFÇI⁵
Mehmet Hanifi KOKAÇYA⁶
Özden LAÇİN⁷

Abstract

Aim: Psychiatric disorders have been known for centuries as a serious individual and public health problem in terms of suicide, job loss and relapse. The aim of this study was to investigate

Öz

Amaç: Psikiyatrik bozukluklar, intihar, iş kaybı ve hastalığın nüks etmesi açısından yüzyıllardır ciddi bir bireysel ve halk sağlığı problemi olarak bilinmektedir. Bu çalışma, psikiyatri hastalarında gevşeme ve nefes egzersizlerinin kaygı ve

¹ Gokcek,Ozden, Lec. Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation. ozdencanbay@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-3396-4108

² Hüzmeli Doğru, Esra, Associate Prof. Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation. esradogru001@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7025-8192

³ Duman,Fatma Associate Prof. Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Medicine Department of Anatomy. fatmaoz22@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5747-9989

⁴ Hüzmeli, İrem Lec. Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, ftiremmail@gmail.com Orcid: 0000-0003-7376-3007

⁵ Katayıfçı, Nihan Associate Prof. Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation. eroglunihan@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3400-3831

⁶ Kokaçya,Mehmet Hanifi Associate Prof. Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Medicine Department of Psychiatry drhanifi@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-2961-6016

⁷ Laçın,Özden Lec. Arel University, School of Physical Therapy and Rehabilitation. ozden-lacin@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7376-3007

the effects of relaxation and breathing exercises on anxiety and depression in psychiatric patients. Method: This study was conducted with 40 (18 females, 22 males) inpatients in Psychiatry Clinic of Hatay Mustafa Kemal University According to the power analysis results, Type1 error = 0.05 alpha Type2 error beta 80% was calculated to make a significant difference in the 1st and 2nd evaluations. Health Application and Research Hospital. Individuals have been enrolled in a relaxation exercise program combined with breathing exercises every day for 3 weeks accompanied by a physiotherapist. Individual's levels of psychological symptoms have been assessed with Symptom Check List-90-R Psychological Symptoms Screening Test.

Results: The mean age of the participants was 30.45, standard deviation value 8.63 years. A significant recovery has been observed in the psychological symptoms of individuals in all sub-parameters of SCL-90-R screening test after the exercise program ($p < 0.05$).

Conclusion: In this study, it was found that breathing and relaxation exercises applied to psychiatric patients contributed to the reduction of psychiatric symptoms. In addition, it was found that breathing and relaxation exercises performed with physiotherapists positively affect the treatment process of psychiatric patients and may contribute to the early discharge of these patients.

Keywords: Relaxation Exercises, Breathing Exercises, Psychological Disease

depresyon üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapıldı.

Yöntem: Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniğinde yatan 40 kişi (18 kadın, 22 erkek) ile yapıldı. Power analiz sonucuna göre 1. ve 2. değerlendirmelerde anlamlı fark olabilmesi için Tip1 hata =0,05 alfa Tip2 hata beta %80 olarak hesaplanmıştır. Bireyler, bir fizyoterapist eşliğinde 3 hafta boyunca her gün nefes egzersizleri ile birlikte gevşeme egzersiz programına dahil edildi. Bireyin psikolojik semptom düzeyleri, Belirti Kontrol Listesi 90-R-Psikolojik Semptom Tarama Testi ile değerlendirildi.

Bulgular: Katılımcıların yaş ortalaması 30.45, standart sapma değeri 8,63 idi. Egzersiz programından sonra BKL-90-R Tarama Testinin tüm alt parametrelerinde bireylerin psikolojik semptomlarında anlamlı bir iyileşme gözlemlendi ($p < 0.05$).

Sonuç: Bu çalışma ile psikiyatri hastalarına uygulanan solunum ve gevşeme egzersizlerinin psikiyatrik semptomların azalmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca fizyoterapist ile yapılan solunum ve gevşeme egzersizlerinin psikiyatri hastalarının tedavi süreçlerini olumlu yönde etkilediği ve bu hastaların erken dönemde taburcu olma durumlarına katkı sağlayabileceği bulunmuştur.

Keywords: Gevşeme Egzersizleri, Solunum Egzersizleri, Psikolojik Hastalık

Introduction

Psychological disorders are clinically important behavioral and mental problems occurring dependently on the substantial problems of individuals, with disabilities or increasing necrophobia, pain or lacking personal freedom¹. In the studies conducted, symptoms such as depression, nervousness, tension, jaundice, tremor, immobility or hypermobility, increase on heart rate, dyspnea or tachypnoea, inefficacy on physical activities, chest and back pains, dizziness, a high rate of job accident, constipation, tension-type headache, accompany psychiatric symptoms^{2,3,4}. Results obtained in recent years regarding psychiatric disorders show that such disorders are commonly seen in the community. The most frequent psychiatric disorders are seen anxiety disorders, bipolar disorder, depressive disorders and alcohol, and substances abuse. Major depression is one of the most frequently seen disorders in psychiatry with a lifelong prevalence of 15% in general in society and 25% of female. Bipolar disorder has a lifelong prevalence at a level of 1%⁵. To get rid of the factors which have an adverse effect in terms of healing and enhancing the disorder, non-pharmacological methods are used for psychological disorders besides pharmacological methods. It has been indicated in a study that relaxation exercises combined with breathing exercises increase concentration, decrease anxiety, regulate heart rate and increase sleep quality. Deep breathing exercises have been indicated to regulate sleep and decrease anxiety and sympathetic activity⁶. Busch et al. (2012) concluded that relaxation exercises decrease muscular tonus, regulate sympathetic stimulation with anxiety and depression⁷. Additionally, relaxation with respiration has a physical effect resulting in a decrease in heart rate, metabolism, brain activities, and skin resistance. As a result, sympathetic activity is regulated⁸. In the literature, the effect of relaxation exercises on psychological disorders has been examined. We wanted to see the effect of relaxation exercises on psychological symptom levels in psychiatric patients together with breathing exercises.

H₀ : In psychiatric patients, breathing and relaxation exercise has no effect on psychological condition..

H₁ : In psychiatric patients, breathing and relaxation exercise has effect on psychological condition

METHOD:

The sample of this study consisted of 40 patients with a mean age of 30.35, standard deviation value 8.63 years in the Psychiatric Department of Hatay Mustafa Kemal University Health Application and Research Hospital. This study was performed from hospitalized patients. Individuals having mental retardation, those who are pregnant, patients with serious cardiac problems and exercise contraindicated have not been included in this study. The study was carried out after approval 30/10/2014 date from the Ethics Committee of the Hatay Mustafa Kemal University and January 2015 –June 2015 date obtaining a signed informed consent from the patients who were the volunteer to participate in the study. Our study was supported by The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK). (1919B011402486).

Clinical Examination:

The demographic information, smoking and alcohol consumption of the individuals and the drugs used were recorded. Psychological symptom levels of the individual were evaluated by SCL-90-R before and after treatment. Via the Symptom Check List Psychological Survey (SCL-90-Rek-1), somatization, obsession, anxiety, depression, paranoid, psychotic, phobic, interpersonal sensitivity and anger levels of the patients have been evaluated. Being a self-assessment type psychiatric survey tool, SCL-90-R's final shape has been formed by Derogatis⁹. SCL-90-R has been designed to assess 9 special symptoms with its 90 items, including psychiatric symptoms and complaints. Turkish version of SCL-90-R's validity and reliability has been checked and its reliability coefficient has been determined to change between 0,63 and 0,83^{10,11}.

SCL-90-R has 90 items in total and the items are divided into 9 subtests. These 9 subtests were composed of somatization (12 items), obsessive-compulsive symptoms (10 items), interpersonal sensitivity (9 items), depression (13 items), anxiety (10 items), hostility (6 items), phobic anxiety (7 items), paranoid thought (6 items), psychoticism (10 items) and mostly sleeping and eating problems. The items are graded from 0 to 4 (0: none, 1: a little, 2: moderate, 3: above moderate, 4: extremely). Dispersion of the symptoms was assessed with subscale grades. Division of the total score of all responses into the total number of items constituted the general severity score (GSI; general severity index). The scores from 0 to 1,5 show the symptom level normal, the ones from 1,6 to 2,5 high and the ones from 2,5 to 4,00 very high^{12,13}.

Treatment Protocol:

Physiotherapist performed 21 sessions of breathing exercises, breath control and posture exercises and relaxation exercises for groups of 5 people. Jacobson's progressive relaxation method was invented by Jacobson in the 1920s and emphasizes relaxation. Via the progressive relaxation method, the individual tenses and then relaxes the skeletal muscles. The training provides awareness of smaller differences instead of large differences between contraction and relaxation. Jacobson set forth the reciprocal affection between the brain and body's peripheral systems as a basis for this method. This method aims at decreasing anxiety and tension by using muscle control¹⁴.

Relaxation exercise was performed with medication (antidepressant and antipsychotic). Relaxation exercise was performed in the supine position from distal to proximal 1-minute maximum contraction followed by 3 minutes of relaxation. Breathing exercises were studied as breathing control during relaxation. The session lasted an average of 25 minutes.

Statistical Analysis

SPSS 22.0 version statistical program was used in the data analysis of our study. Descriptive measures are summarized as mean±SD or percentage. The Paired-T Test was used to compare the differences between pre-intervention and post-intervention scores. Probability values of less than 0.05 were considered significant.

RESULTS

Participants were 45% female and 55% male. The marital status was 65% married and 35% single. Educational status was 5% illiterate, 32% primary school, 32% high school, 3% associate school, 28% postgraduate (Table 1).

Table 1: Demographic Characteristics of the Patients

		n	%
Gender	Female	18	45
	Male	22	55
Marital Status	Married	26	65
	Single	14	35
Education Status	Illiterate	2	5
	Primary School	13	32
	High School	13	32
	Associate School	1	3
	Postgraduate	11	28

The diagnoses of the patients were 5% alcohol addict, 7,5% anxiety disorder, 35% bipolar affective disorder, 2,5% bipolar affective disorder and manic attack, 15% depression, 2,5% episode depressive, 5% major depression, 2,5% manicepizot, 7,5% obsessive compulsive disorder, 5% obsessive compulsive disorder and depression, 12,5% psychosis (Table 2).

Table 2: Classification of the Patients Diagnoses

	n	%
ALCOHOL ADDICT	2	5.0
ANXIETY	3	7.5
BAD	14	35.0
BAD+MANIC ATTACK	1	2.5
DEPRESSION	6	15.0
EPISODE DEPRESSIVE	1	2.5
MAJOR DEPRESSION	2	5.0
MANICEPIZOT	1	2.5
OCD	3	7.5
OCD+ DEPRESSION	2	5.0
PSYCHOSIS	5	12.5

BAD: Bipolar Affective Disorder

OCD: Obsessive Compulsive Disorder

SCL-90-R results; pretreatment somatization score was found to be 72.5% and normal, it has been found 90% normal post-treatment. Whilst pretreatment anxiety score is 67.5% normal, it has been found 80% normal post-treatment. A 15% recovery has been seen at post-treatment obsession score concerning the pretreatment. A 7.5% recovery has been seen in the post-treatment depression score concerning pretreatment. Whilst the interpersonal sensitivity score is 47.5% normal in pretreatment, the interpersonal sensitivity score has been found 57.5% normal in the post-treatment. A 10% recovery has been seen at post-treatment psychotic score in comparison with pretreatment score. A 5% recovery has been seen in the post-treatment paranoid score in comparison with the pretreatment score. A 40% positive condition has been seen in the post-treatment anger score. While the pretreatment phobic score is 70% normal, it has been found 87.5% normal in the post-treatment.

This normalization has been determined to statistically significant when pretreatment and post-treatment somatization scores compared ($t=2,449$; $p=0,019$) (Table 3). SCL-90-R's subtest that is somatization improved after treatment.

Table 3: Pretreatment and Post treatment Evaluation of SCL-90 Psychological Symptoms Test

Psychological Symptom Screening Text Subtest	Before X±SD	After X±SD	t	P Value
Somatisation	1,325±0,572	1,125±0,40	2,449	0,019
Obsession	1,875±0,722	1,575±0,594	4,088	0,0001
Anxiety	1,475±0,750	1,225±0,479	3,204	0,003
Depression	1,85±0,833	1,225±0,479	2,905	0,006
Interpersonal Sensitivity	1,775±0,831	1,575±0,712	2,449	0,019
Paranoid	1,900±0,841	1,575±0,712	2,211	0,033
Psychotic	1,475±0,750	1,575±0,747	2,449	0,019
Phobic	1,35±0,579		3,122	0,003

Anger			5,099	0,0001
	1,550±0,677	1,725±0,750		
Annexes			2,508	0,016
	1,650±0,735			
General Symptom Index		1,275±0,554	-0,497	0,622
	1,625±0,774			
		1,150±0,426		
		1,150±0,483		
		1,40±0,545		
		1,800±2,209		

SPaired T Test p<0,05

DISCUSSION

We found that relaxation exercises with breathing contributed to psychological symptom levels in psychiatric patients. In our study, it was seen in most of the SCR parameters improved. There are many treatments for psychiatric disorders such as non-pharmacological exercise, meditation, tai chi, qigong and yoga¹⁵. Shamus et al. had been reported a strong relationship between physical health and mental health. They had stated that physical exercise has a positive effect on mental health¹⁶.

Oertel-Knöchel et al. studied that patients with schizophrenia and major depressive disorders; cognitive training and aerobic exercise, cognitive training and relaxation in patients with increased cognitive levels and a decrease in the severity of the disease showed that strongest effects in patients receiving combined cognitive and aerobic exercise¹⁷. Hassanpour-Dehkordi et al. indicated that progressive muscular relaxation leads to increased daily living activity, physical pain relief, public health, social function, emotional function¹⁸.

The tendency to express emotional dysphoria generally with physical symptoms is defined as somatization^{19,20}.

In somatization, psychosocial and emotional problems are expressed with physical symptoms and medical care is sought by referring these symptoms to a physical disorder²¹. Our study has seen that somatization is high on 27.5% of the patients who got psychiatric diagnoses. These individuals that 64% have been seen to show normalization post-treatment.

Another striking aspect of our study is that 67.5% of obsessive disorders are in the first place in psychological disorders. Showing similarity with the studies in medical literature, this was especially significant with the rate of 80% on students²². Kök and et. al. (2000) detected the obsessive-compulsive symptom levels quite high in students in his study that he conducted at a reformatory. Interpersonal sensitivity subtest levels and depression symptom levels of the students were also determined high in the same study²³. High attendance of students (25%) and men (55%) in this study corroborates that exercise therapy at psychiatric disorders will increase the attendance to rehabilitation. According to the studies conducted on this subject; men consult specialists for psychiatric support lesser in comparison with women. Men's seeking support more for physical disorders, their psychosocial problems and their expressing stress less have been stated as reasons for this situation²⁴. Therefore, the practices included in this study such as the treatment of physical disorders like breathing controlled posture exercises, are thought to encourage male patients to ask for psychological treatment support. Besides, 15% recovery has been recorded comparing pretreatment on obsession as a result of this study and this recovery also carries statistical significance ($p < 0.05$).

Via the SLR- 90 Symptom Check List Psychological Survey performed at pretreatment, somatization, obsession, anxiety, paranoid, psychotic, phobic, interpersonal sensitivity and anger levels of individuals have been determined. Significant recoveries have been recorded at all parameters of SLR-90 when the test results analyzed which was performed again at post-treatment ($p < 0.05$). This result is supported by the other studies conducted at the literature and relaxation exercises' being breathing controlled draws attention to the positive impact on psychological disorders of the patients^{25,26}. In a study conducted on mentally disabled adults whose chronological ages were 19-55 and mental ages 3-17, the effectiveness of relaxation techniques has been researched on the destructive behaviors of disabled individuals. At the end of 3 weeks of training, it has been reported that modified relaxation training is effective in stimulating and ensuring continuity of relaxation; the individuals show 74% less destructive behaviors during the day and have coherent effects on aggression and profanity

It is impossible to determine the length of the treatment period of patients in psychiatry²⁷. Therefore, it is difficult to figure out how long it will last at the beginning of treatment. In general, psychotherapy is not a treatment method which gives results in a few weeks. Obtaining a good result can sometimes last for months and even years. Positive impacts of exercises on the decrease of psychiatric symptoms have been identified in this study and with the aim of shortening the length of hospital stays of patients and supporting their recoveries and treatment processes with a non-pharmacological method, it has been considered that the exercises combined with breathing exercises are needed to be included in the rehabilitation processes.

Study Limitations: The limitation of this study was the absence of a control group receiving only drug therapy in the same age group.

Acknowledgments:

We have not received any financial support for publishing. We got TUBITAK support during the work. There is no conflict of interest between authors. We thank all the participants.

REFERENCES

- American Psychiatric Association (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth Ed. American Psychiatric Publishing
- Alper Y, Aydın C, Kabaklıoğlu M T, Aktener E. (1990) Psikiyatri Polikliniğine başvuran 14-24 yaş grubu gençlerde semptom dağılımının SCL-90-R ile incelenmesi. XXVI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, İzmir
- Altındağ Ö, Altındağ A, Soran N. (2007) Romatoid Artrit ve Osteoartrit Hastalarında Yetiyitimi ve Depresyon. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni;17:24-29.
- Anderson RJ, Freedland KE, Clouse RE, et. al. (2001) The prevalence of comorbid depression in adults with diabetes: a meta-analysis. Diabetes Care. Jun;24(6):1069-78. PubMed PMID: 11375373.
- Ertan T. (2008) Psikiyatrik Bozuklukların Epidemiyolojisi. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri 25, Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi No:62, S:25-30
- Caldwell C, Victoria HK. (2011) Breathwork in body psychotherapy: towards a more unified theory and practice. Body Movement and Dance in Psychotherapy; 6:89–101. doi.org/10.1080/17432979.2011.574505
- Busch V, Magerl W, Kern U, et. al. (2012) The effect of deep and slow breathing on pain perception, autonomic activity, and mood processing – an experimental study. Pain Medicine;13: 215–228. doi: 10.1111/j.1526-4637.2011.01243.
- Van Diest I, Verstappen K, Aubert AE, et. al. (2014) Inhalation/exhalation ratio modulates the effect of slow breathing on heart rate variability and relaxation. Applied Psychophysiology and Biofeedback; 39:171–180. doi: 10.1007/s10484-014-9253-x.
- Deniz ME, Avşaroğlu S, Hamarta E. (2008) Psikolojik Danışma Servisine Başvuran Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Belirti Düzeyleri; 292.
- Dağ İ. (1991) Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. Türk Psikiyatri Dergisi; 2:5-12.
- Derogatis LR, Rickels K, Rock AF. (1976) The SCL-90 and the MMPI: a step in the validation of a new self-report scale. The British Journal of Psychiatry; 128:280-289. PMID: 1252693

Kass F, Charles E, Klein DF, et. al. (1983) Discordance between the SCL-90 and therapists psychopathology ratings. Archives of General Psychiatry; 40:389-393. doi:10.1001/archpsyc.1983.01790040043006

Parrott L. (1990) Helping Children Manage Stress: Some Preliminary observations. Child and Family Behavior Therapy; 12 (1): 69-73. doi.org/10.1300/J019v12n01_05

Jacobson E. (1970) Modern Treatment of tense patients including the neurotic and depressed, with case illustrations, follow-ups and EMG Measurements. Illinois: Charles C. Thomas, Springfield,

Saeed SA, Antonacci DJ, Bloch RM. (2010). Exercise, yoga, and meditation for depressive and anxiety disorders. American Family Physician Apr 15;81(8):981-6. Review. PubMed PMID: 20387774.

Shamus E, Cohen G. (2009). Depressed, Low Self-Esteem: What Can Exercise Do For You? Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice; 7(2), 7.

Oertel-Knöchel V, Mehler P, Thiel C, et. al. (2014) Effects of aerobic exercise on cognitive performance and individual psychopathology in depressive and schizophrenia patients. European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience . Oct;264(7):589-604. doi: 10.1007/s00406-014-0485-9. Epub 2014 Feb 2. PubMed PMID: 24487666.

Hassanpour-Dehkordi A, Jalali A. (2016) Effect of Progressive Muscle Relaxation on the Fatigue and Quality of Life Among Iranian Aging Persons. Acta Med Iran. Jul;54(7):430-6. PubMed PMID: 27424013.

Sayar K. (2002) Tibben açıklanamayan belirtiler. Türk Psikiyatri Dergisi;13:222-231.

Spinhoven P, van der Does AJ. (1997) Somatization and somatosensory amplification in psychiatric outpatients: An explorative study. Compr Psychiatry 38:93-97.

Oliver MI, Pearson N, Coe N, et. al. (2005) Help-seeking behaviour in men and women with common mental health problems: cross-sectional study. British Journal of Psychiatry; 186:297-301. DOI: 10.1192/bjp.186.4.297

Janssens AC, van Doorn PA, de Boer JB, et.al. (2003) Impact of recently diagnosed Multiple Sklerozis on quality of life, anxiety, depression and distress of patients and partners. Acta Neurologica Scandinavica; 108: 389395. PMID: 14616290

Kök M. (2000). Yetiştirme Yurdunda Kalan Öğrencilerin Psikolojik Belirti Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi; 3, s. 123-137.

Goodwin RD, Amador XF, Malaspina D, et. al. (2003) Anxiety and substance use comorbidity among inpatients with schizophrenia. Schizophrenia Research; 61:89-95. PMID: 12648739

Rothon C, Edwards P, Bhui K, et. al. (2010) Physical activity and depressive symptoms in adolescents: a prospective study. BMC Medicine; 8(32):1-9. doi: 10.1186/1741-7015-8-32.

Ergun N, Baltacı G. (2006) Spor Yaralanmalarında Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Prensipleri, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu Yayınları

Reiger DA, Myers JK, Kramer M, et. al. (1984) The NIMH Epidemiologic Catchment Area program: Historical context, major objectives, and study population characteristics. Archives of General Psychiatry; 41: 934941. PMID: 6089692

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GİNDERİM: 27-12-2019 – Kabul: 23-05-2020

**A Solution for Increasing Demands
on air Transport: Hub System**

**Artan Hava Ulaştırma
Taleplerine Bir Çözüm
Önerisi: Hub Sistemi**

Hülya ÖZ AYTEKİN¹

Abstract

Countries seek to strengthen their global market position by creating hub options and designate hubs for airlines as an alternative to the point-to-point flight system. This strategy leads growth on the aviation industry and decrease in profit margins while increasing the intensity of market competition. To cope with this competition, in addition to their role in being transportation centers, the hub model becomes a focus for urban development as well. This creates a new aviation business model and also a new business ecosystem. In this sense, hub airports, the places where airline headquarters and administrative offices located to execute their flights are the distribution points in the commercial air transport network. They allow airlines use their

Öz

Küresel pazar konumlarını güçlendirmek isteyen ülkeler, hub havalimanları kurarak havayolları için noktadan noktaya uçuş sistemine yeni bir alternatif sunmaktadırlar. Artan uluslararası ticaret hacmi, nüfus ve refah seviyesi, uygulanan ölçek ekonomisi sayesinde düşen maliyetler, yolcuların zamanlarını daha bilinçli, etkin, verimli kullanma istekleri ve bunun yanında hub stratejisinin kullanımı sektörün büyümesini sağlarken diğer taraftan kar marjlarının düşmesi ve rekabetin şiddetinin artmasına neden olmaktadır. Sektörde oluşan uluslararası rekabetle baş edebilmek için strateji arayışlarında ön plana çıkan hub havalimanları, sadece ulaşım merkezleri olarak değil, aynı zamanda kentsel gelişim için odak noktaları haline gelmeye

¹ Bu çalışmanın bir bölümü Türkiye, Ankara'da 07-10 Mayıs 2019 tarihleri arasında düzenlenen International Congress on Multidisciplinary Social Sciences (ICMUSS)'da, Current Debates on Social Sciences Law, Political Sciences and Economy kısmında bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doktora Öğr., Hülya Öz Aytekin, İstanbul Arel Üniversitesi, İşletme Yönetim Organizasyon, hulyaarephd@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5853-3780

aircraft more and offer more flight routes and price alternatives for the passengers. One of the most recent projects, a remarkable one for the aviation industry is the “legendary relocation” of mega hub Atatürk Airport to Istanbul Airport. The new hub and spoke- process-transfer airport is expected to serve flights over 350 destinations for 150 airlines. It is located in the center of traffic as being a gate that connects the world. The hub system emerged in the second half of the century, accelerating after deregulation used as a dominant business model in the growth of air transport centers with the connected routes. The purpose of this paper is to provide a theoretical framework for the hub system. The study also aimed to be a starting point and a basis for researchers to study on the concept of aerotropolis, air cities which the hub system will create in the process.

Keywords: Hub Airports, Aviation Business Model, Growth Strategies, Aerotropolis, Air City, İstanbul Airport

başlamıştır. Majör hub Atatürk Havalimanı'nın ticari yolcu trafiğinin, dünyanın 350 noktasına 150 havayolu hedefi ile açılan yeni kapısı İstanbul Havalimanı'na başarılı bir şekilde taşınması bölgede hub ve beraberinde hava kent dönemini başlatmıştır. Yeni bir fenomen olarak hava kentlerin kısa zamanda iş ve yaşam alanlarını şekillendiren bir ekosistem oluşturması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, deregülasyon sonrası hız kazanan, hava taşımacılığında merkez ve ona bağlı rotaların büyümesinde hâkim bir iş modeli olarak kullanılan hub sistemini açıklayarak teorik bir çerçeve sunmaktır. Ayrıca araştırmacılara, hub sisteminin süreç içerisinde oluşturacağı hava kent kavramını çalışabilmeleri için bir başlangıç noktası, temel oluşturmaktır.

Keywords: Hub havalimanları, Havacılık iş modeli, Büyüme stratejileri, Aerotropolis, Hava kent, İstanbul Havalimanı

Giriş

Küresel havacılıkta artan talepler, düşük maliyet ile geniş bir alanda ve hızlı bir şekilde karşılanma sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu soruna çözüm olarak hava ulaştırmada hub sistemi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, küresel büyüme eğilimleri incelenmiş, hub kavramı ortaya çıkışından bugüne kadar olan süreçteki yolculuğu araştırılarak bir iş modeli olarak benzer bir süreçten geçen ülkemiz için uygunluğu irdelenmiştir.

Hub havalimanları, havayolu şirketlerinin genel merkezlerinin, idari ofislerinin bulunduğu ve sık uçtukları yerlerdir. Ticari hava taşımacılığı ağındaki birleşim ve dağıtım noktaları olarak hub sistemi, havayollarına uçaklarını daha fazla kullanma imkânı verirken, yolculara da daha çok uçuş rotası ve fiyat seçimi sunduğundan dolayı tercih edilir hale gelmiştir. Modern hub havalimanları, optimize edilen rotalar, son teknoloji ürünü araçlar, yolculara hızlı, konforlu aynı zamanda keyifli seyahati mümkün kılarak havayolu taşımacılığına olan talepleri artırmaktadır. Diğer taraftan, havacılık sektörünün

kapasite ve etkinlik anlamında daralan marjlarında rekabet artmakta, sektörün karlılığını azaltarak zora sokabilmektedir.

Maliyetleri en aza indirmek ve bilet fiyatlarını düşük tutmak için, uçakların yerde değil, havada uçuşta olmaları gerekmektedir. Hava taşımacılığı ağında yaşanan tıkanıklıkların, yük ve yolcunun zamanında taşınmasında gecikmelere yol açması taşıyıcıların ağ yönetimini bozmakta ve maliyetleri artırmakta olduğundan, alternatif çözümler aranmaktadır. Bunlardan yaygın olarak kullanılan stratejilerden birisi de Schnell ve Hüscherlath'a göre hubbing'dir (2004). Sistemin getireceği rekabet avantajları, varlıkların etkin ve verimli kullanılmasına katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan bazı araştırmacılar (Campbell ve Hanlon'dan aktaran Ssamula ve Venter., 2013) yolculuk mesafeleri artsa da, hublar üzerinden yapılan uçuşların birleştirilmesinin, ölçek ekonomisini harekete geçirecek maliyetleri azaltabileceğine dair önemli kanıtlar içerdiğini belirtmişlerdir.

Hub sisteminin kullanılması maliyetleri düşürerek pazar avantajı sağlarken, yolcunun rotasına fazladan bir durak daha eklenmesi gibi dezavantajları da içermektedir. Veldhuis ve Kroes (2002) ise sistemin başarısına tehdit oluşturarak etkileyebilecek olan faktörlerin pazarın büyümesi, uçaklardaki teknolojik yenilikler, düşük maliyetli taşıyıcılar, hub havalimanlarındaki yoğunluk, gürültü ve uçak emisyonları olduğunu bildirmişlerdir.

1. Hub, Hub havalimanı, Havayolu Hub'ı Kavramları

Genel anlamda kullanıldığında "hub havalimanı" çok sayıda gelen ve giden uçuşa ve yüksek oranda bağlantı trafiğine sahip olan herhangi bir havalimanını tanımlar. Diğer taraftan hub operasyonları yapan bir havayolunun planlama ve pazarlama bakış açısı bağlamında ise uçuş tarifesinin yoğun olarak gelen ve giden yolcu, kargo ve yük için en uygun bağlantıların ve aktarımların yapılması amacıyla koordine edilen bir havalimanı anlamına gelir. Aynı havalimanı birden fazla havayolu şirketi için merkez olarak kullanılabilir (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, ICAO, 2016). Lojistik anlamda ise hava trafiğinin bir noktada birleştiği ve dağıldığı çeşitli büyüklerde merkezler olan hublar, "hub and spoke" olarak bilinen verimliliği artırmada kullanılan bir sistemin parçası olup Şekil (1)'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Hub. Kaynak: Sergi Alegre Calero. "Airport Regions Conference"

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) hub kavramını, farklı noktalardan yapılan pek çok uçuşun kısa bir zaman dilimi içerisinde ortak bir merkezi noktaya gelerek birleştiği ve sonradan bu merkezi noktadan dağıtıldığı, böylece herhangi bir noktadan gelen trafiğin farklı noktalara giden uçuşlara bağlanabilir operasyonlar olarak tanımlamaktadır. Hub havalimanları veya havayolu hub'ları, bir veya daha fazla havayolu şirketi tarafından kullanılan bir havalimanında, yolcu trafiği ve uçuş operasyonlarında artış sağlamak için kullanılır.

1.1 Hub ve spoke sistemi, hubbing kavramı, noktadan noktaya uçuş modeli

Bir havayolu için ağ, havayolu şirketinin uçuşları ile bağlanan şehir-çiftleri kümesidir. Ağ yapısının seçimi, havayolu şirketi için en önemli stratejik kararlarından biridir. Havayolu endüstrisi çalışmalarında öne çıkan iki tür ağ yapısından birisi "hub-and-spoke" ağları, diğeri ise noktadan-noktaya uçuş sağlayan ağlardır. "Hub-and-spoke" ağda havayolu, işlemlerinin çoğunu merkez üs olarak adlandırılan tek bir havalimanına yoğunlaştırmaktadır (Aguirregabiria and Ho, 2010).

Ticari uçuş literatüründe bazı büyük havalimanlarının ana merkez görevi yaptıkları ve uçakların çevredeki havalimanlarına bu merkezlerden havalandıkları hava trafiği düzenleme sistemi *topla-dağıt*, "Hub and spoke" modeli olarak bilinmektedir. Model, bisiklet tekerleğinin silindirik olarak merkez göbeğine ve buna bağlı jant tellerine gönderme yapmaktadır. Bu paradigmada, bir sistemin parçası olarak bu merkezler (hub), yolcuları varış yerlerine ulaştırmak için transfer veya konaklama noktaları olarak hizmet ederler. Sistem, merkez dışı meydanları birbirine bağlamaktadır. Yolcular, iki merkez-dışı meydan arasındaki seyahatlerini merkezi havalimanı aracılığıyla bağlantıyı sağlayarak gerçekleştirir. Bu sistem sayesinde merkez dışı şehirden, merkezin olduğu şehire uçuş konulup birbirlerine bağlanarak yolcu akışı sağlanır. Bir havayolu, aktarmasız olarak uçulamayan şehir- çiftlerine merkez üzerinden yapılan bağlantı ile uçuş hizmeti vererek ölçek ekonomileri yaratır. Aksi takdirde ekonomik olarak aktarma yapılmadan kesintisiz bir şekilde uçuş sunulamamaktadır.

Hub ve Spoke operasyonları ilk kez ABD'de havayolları tarafından kullanılmaya başladığından bu yana, küresel hava taşımacılığının önemli bir özelliği haline gelmiştir. Delta Airlines, 1955 yılında bu sisteminin kullanımına öncülük etmiştir. Atlanta, ilk hub havalimanlarından. Tarifeli uçaklarla yolcularını, diğer Delta uçuşlarına bağlanacak yolcuların bulunduğu merkezi bir havalimanına getirmiştir (Delta Havayolları Uçuş Müzesi, 2019).

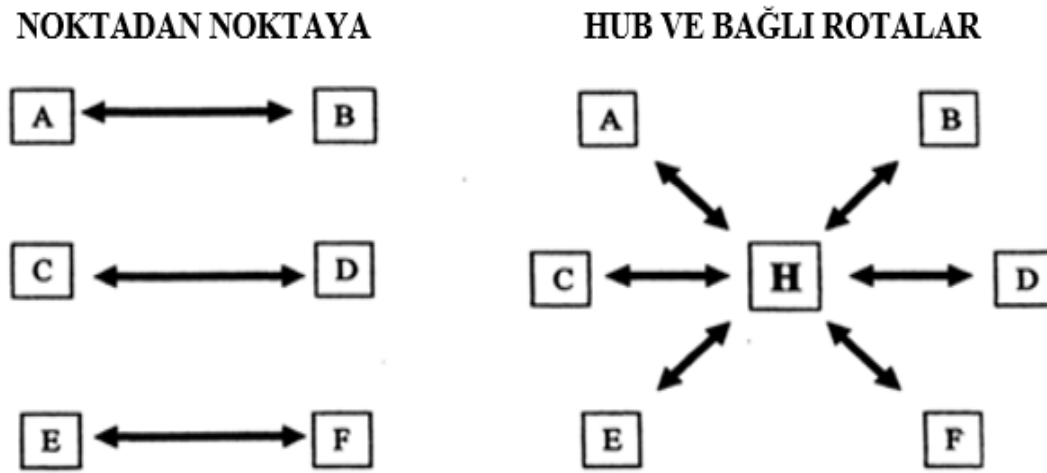
Yapılan bir çalışmada, ağ yapısı analizleri için ana kriterler olarak seçilen ağ yapısı ve buna bağlı ortaya çıkan akış şeklinin önemli bir bağlantı rolü sağlaması durumunda, o şehir potansiyel bir hub adayı olarak kabul edilecektir denilmektedir. Terimi netleştirmek için;

- uçak (şehirden uçan uçak sayısı),
- ekstra uçak (uçak ile sadece o şehrin talebini karşılamak için ihtiyaç duyulacak asgari uçak sayısı arasındaki fark),
- yolcu (bir şehirden gelen toplam yolcu sayısı),
- ekstra yolcu (bir şehri bağlantı durağı olarak kullanan yolcu sayısı),

- oran (bir şehirden gelen ve doğrudan aktarmasız nihai varış noktalarına seyahat eden yolcuların toplam yolcu sayısına oranı,

dikkate alınmıştır. Buna göre, *ekstra uçak ve ekstra yolcu kriterleri* bir şehrin “bağlantı” sağlayan şehir olmasında açıkça en belirgin iki faktör olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, hub'lar veya bağlantı sağlayan şehirler; ağ yapısının ve akışının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, fazladan yolcuları olan veya fazladan uçakları olan herhangi bir şehrin mutlaka merkez olacağı bildirilmiştir (P. Jaillet ve diğerleri, 1996).

Yolcuların noktadan-noktaya modelinde gerçekleştirdikleri uçuşlarında rota seçenekleri kısıtlıdır. Şekil(2)'de görüleceği üzere, Hub'a bağlı rotalar modelinde ise sisteme dahil herhangi iki şehir arasında, merkezdeki bağlantı durağıyla “*herhangi bir yerden her yere*” olarak tanımlanan şekilde seyahat edilir (Hansson, Ringbeck ve Franke'den aktaran Cook ve Goodwin 2008).

Şekil 2. Noktadan noktaya ve Hub'a bağlı rotalar sisteminin mimarisi. Kaynak: Point to Point and Hub - Spoke Architecture. Cook ve Goodwin (2008).

FedEx'in takiben 1970'lerde, paket teslimatı için bu modeli kullandığı bilinmektedir. ABD'de 1978 yılında çıkarılan Havayolu Deregülasyon Yasası, 40 yıl süren ekonomik kısıtlamalardan sonra havayollarına serbestlik getirdi (Cook, 1996). Serbestleşmenin ardından Delta'nın “hub and spoke” modeli birçok havayolu şirketi tarafından uyarlanarak kısa sürede ABD'de norm haline gelmiştir.

Hub modelinin ABD'deki kaydedilen başarısı üzerine 1980'lerde Avrupa'da kullanılmaya başlanmış, 1990'larda Avrupa havayollarının Tek Avrupa Pazarı'nda etkin bir şekilde rekabet etme stratejilerini benimsemesiyle daha popüler olmuştur. Araştırmacılar, geliş ve gidiş seferleri için uçuş saatlerinin, bağlantı süresini en aza indirecek şekilde düzenlenerek koordine edildiğini bildirmişlerdir (McShan ve Windle, 1989; Aktaran: Cook Goodwin 2008).

1.2 Hub kategorileri

Amerika Birleşik Devletleri Federal Havacılık İdaresi, hub kavramını ülkenin yıllık yolcu binişlerinin en az %0,05 veya daha fazlasını idare eden bir havalimanı olarak tanımlamıştır (FAA, 2018). ICAO'ya göre ise hub kategorileri; Majör hub, uzun mesafeli büyük miktarda bağlantı trafiğine sahip, birden fazla havayolu tarafından kullanılan, genellikle merkezi konumda bulunan bir havalimanıdır. Bölgesel merkez (regional hub), ülkenin bir bölgesine veya birden fazla ülke için bir bölgede hizmet veren bir merkezdir. Taşıyıcılar arası merkez (Interline hub) ise bağlantıların veya trafik aktarımının temel olarak farklı havayolu taşıyıcıların gerçekleştirdiği uçuşlar arasında yapıldığı bir merkezdir. İç Merkez (online hub) çoğunlukla aynı havayolunun farklı uçuşları arasında bağlantıların veya trafik aktarımının yapıldığı bir merkezdir. Hub kategori başlıkları aşağıdaki tabloda (1) verilmiştir.

ICAO'ya göre "Hubbing" olarak da bilinen "hub ve spoke" sistemi merkezle yakından ilişkilidir. Öyle ki, sayısız kalkış meydanından gerçekleştirilen uçuşların ortak bir merkezi noktaya geldiği ve ardından ayrıldığı operasyonel bir sistemdir. Herhangi bir noktadan gelen trafik diğer pek çok noktaya giden uçuşlara kısa bir süre içerisinde bağlanır. Böyle bir sistemin "gücü" aynı uçakta çok sayıda şehir-çifti pazarından gelen trafiği bir araya getirme konusundaki benzersiz kabiliyetinde yatmaktadır. Böylece, yolcu hacmi ve uçuş sıklığının azlığı nedeniyle yapılamayan bir uçuş hattı daha sisteme kazandırılmaktadır.

Tablo 1. ICAO tarafından yapılan Hub Kategorileri

Majör hub	Hub ve spoke (Hubbing) sistemi
Bölgesel merkez (regional hub)	Mini merkez (mini-hub)
Taşıyıcılar arası merkez (interline hub)	Mega merkez veya süper merkez (mega hub veya süper hub)
İç Merkez (online hub)	İkinci ülke merkezi (second country hub). Ayrıca;
	• kargo merkezi (cargo hub),
	• posta merkezi veya postalama merkezi (a postal hub or mail hub)
	• intermodal merkez (intermodal hub veya multi-modal hub)

Kaynak: ICAO, Uluslararası Sivil Havacılık Otoritesi.

Hub sistemi, trafiğin birbiriyle bağlantı kurması için yeterli bir süre zarfında hub'dan farklı yerlerden gelen uçuş dalgalarını veya yığınlarını hareket ettirerek çalışır. Mini merkez (mini-hub), bir taşıyıcı tarafından kurulan ikincil bir merkezdir. Mega-merkez veya süper merkez, çok büyük bir merkezdir. İkinci ülke merkezi (second country hub) ise, bir ülkedeki bir hava taşıyıcısı tarafından

başka bir ülkede kurulan ve temel olarak kendi ülkesindeki sayısız nokta ile birçok üçüncü ülke arasındaki trafiği birbirine bağlamasına olanak tanıyan merkezdir.

Merkezlerin çoğu yolcu için olsa da trafiklerin kullandığı diğer hub türleri de mevcuttur; Kargo merkezi (cargo hub) kolay ve hızlı bağlantı ve hava kargo trafiğinin nakliyesinin sağlandığı bir havalimanı iken, posta merkezi veya gönderi merkezi (a postal hub or mail hub) ise gönderiler için geçiş merkezi işlevi gören bir merkezdir. Intermodal olarak adlandırılan merkez (intermodal hub veya multi-modal hub), bir taşımacılık modundan diğerine örneğin deniz trafiği üzerinde bir yüzeyden havada bir yüzeye geçilmesi ile trafiğin uygun şekilde bağlanmasını veya aktarılmasını sağlayan çok modlu bir merkezdir (ICAO, 2016).

2. Hub Havalimanı Seviyeleri, Küresel Hublar

İngiltere merkezli araştırma şirketi OAG, birinci kriter olarak uçuş bağlantı sayısı ve sıklığını ölçerek hazırladığı “Megahubs Uluslararası Endeksi” adlı raporu ile 2018 yılı için dünyanın 50 büyük merkez Havalimanını açıklamıştır, bunlardan ilk 20’de yer alanlar aşağıdaki tabloda (2) listelenmiştir.

Tablo 2. OAG-Uluslararası Megahub 2018 yılı Endeksi kapsamında dünyanın ilk 50 havalimanı içerisinde yer alan ilk 20 havalimanı listesi.

Sıra	Havalimanı	Ülke	Bağlantı Endeksi	Ana taşıyıcı	Hub uçuş payı
1	LHR	Birleşik Krallık	333	British Airways	%52
2	ORD	ABD	306	United Airlines	%48
3	FRA	Almanya	302	Lufthansa	%63
4	AMS	Hollanda	286	KLM	%51
5	YYZ	Kanada	271	Air Canada	%60
6	LAX	ABD	257	American Airlines	%21
7	ATL	ABD	256	Delta Airlines	%79
8	SIN	Singapur	253	Singapore Airlines	%23
9	CDG	Fransa	250	Air France	%51
10	CGK	Endonezya	249	Garuda Indonesia	%28
11	MUC	Almanya	237	Lufthansa	%59
12	KUL	Malezya	233	AirAsia	%40
13	HKG	Hong Kong-Çin	230	Cathay Pacific Airways	%26
14	BKK	Tayland	230	Thai Airways International	%21
15	ICN	Güney Kore	216	Korean Air	%23
16	JFK	ABD	207	Delta Airlines	%34
17	IST	Türkiye	205	THY	%80
18	DXB	Birleşik Arap Emirlikleri	194	Emirates	%45
19	MIA	ABD	192	American Airlines	%75
20	MEX	Meksika	181	Aeromexico	%46

Kaynak: OAG Megahubs International Index (2018).

Havalimanının merkez olma seviyesini değerlendirmenin yolu, yolcuların toplam yolcu sayısına bağlı olarak bağlantı payını göz önünde bulunduraktır. Düşük bir seviye, uçuş ve varış noktası olarak gerçekleşen, bağlantılı bir uçuşu olmayan küçük bir havalimanıdır. Yolcularının yarısından fazlasının diğer yerlere uçuşlarının bağlandığı bir merkez ise havacılık sisteminde yüksek bağlantı oranına sahip büyük bir merkez görevi görmektedir. OAG' nin raporuna göre Heathrow Havalimanı endekste 333 bağlantı ile ilk sırada yer alırken, ana taşıyıcısı, uçuşların %52'sine sahip olan İngiliz Havayollarıdır. Bağlantı sağlayan diğer iki havalimanı sırasıyla 306 bağlantı ile Amerika Chicago O'Hare olup ana taşıyıcısı %48 pay ile Amerikan Havayolları olarak kaydedilmiştir. Amerikan Havayolları'nın ardından Almanya Frankfurt Havalimanı 302 bağlantı sağlar ve ana taşıyıcısı Lufthansa %63 paya sahiptir.

İstanbul Atatürk Havalimanı ile Türkiye bu listede 205 bağlantı endeksi ile 17.sırada yer almakta olup ana taşıyıcı Türk Hava Yolları'nın payı %80 olarak kaydedilmiştir. Raporda, buldukları ülkeler ile havalimanlarının bağlantı sağlama endeksi, ana taşıyıcısı ve hub da uçuş payı oranları belirtilmiştir.

Aşağıda verilen şekilde (3) ise dünya havalimanlarını temsil eden bir organizasyon olarak bilinen Uluslararası Havalimanları Konseyi (Airport Council International) tarafından sunulan 2018 yılı Havalimanı Endüstrisi Hub Bağlantılılık Raporu bulunmaktadır. Raporda, Avrupa'da bulunan Majör, İkincil, Niş ve Küçük Hub'lar yer almakta olup "2008 yılına göre 2018 yılındaki durumları ve büyüme grupları ve oranları dikkate alınarak" kıyaslanmıştır.

Şekil 3. ACI, 2018 yılı Havalimanı Endüstrisi Hub Bağlantıları Raporu. (Airport Industry Connectivity Report-Hub Connectivity, 2018).

Buna göre; niş ve küçük havalimanlarındaki büyüme %74 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran aynı dönemdeki ana hub'ların büyümesinden (%36,5) yaklaşık iki kat daha fazladır ve bu rakam da göstermektedir ki sektörde talep artışı ve büyüme vardır ve bu durum hub'lar aracılığıyla karşılanmaktadır. Büyük hub grubunda ilk (6) sırada Frankfurt, Amsterdam, Paris, İstanbul, Münih ve Londra, ikinci grupta ise Madrid, Şeremetyevo, Zürih, Viyana, Roma, Helsinki havalimanları yer almıştır.

Niş ve küçük olarak adlandırılan grupta yer alan (14) havalimanı ise sırasıyla Brüksel, Lizbon, Kopenhag, Varşova, Domedovo, Keflavik, Dublin, Oslo, Barselona, Arlanda, Atina, Düsseldorf, Sabiha Gökçen ve Prag olmuştur. İstanbul hava sahasında hem majör hub hem de küçük ve niş segmentlerinde oluşan talep artışı kayda değer olarak görülmektedir.

Merkezi havalimanları/havalimanı merkezleri başka bir deyiş ile Hub kavramı, bağlantı sağlama, talep, pazar büyüklüğü, frekans, fiyatlandırma, varlık kullanımı, işletme maliyeti, filo gereksinimi gibi ana başlıklarda incelendiğinde bazı nitelikleri ortaya çıkmaktadır. Birçok varış noktasını birleştirerek geniş bir coğrafi alanda hizmet sunulması, yolcuların varış noktalarına merkezlerden bağlanarak uçuşun sürekliliğinin sağlanması, diğer taraftan, farklı rotalarda seyahat eden yolcuların bağlantılı seferlerini gerçekleştirmek için diğer rotalara bağlanması mümkündür. Ayrıca, herhangi bir şehir-çiftindeki talepler diğer pazarlardan gelen talepler ile dengelenebilmektedir. Pazar büyüklüğü olarak çok çeşitli büyüklükteki şehirlere verimli hizmet sunulur. Bu özellikleri ile küresel havacılıkta genel ve baskın bir model olarak kullanılmaktadır. Artan ve değişen talepleri karşılamada yaygın olarak kullanılan hub modelinin rekabet etmeye yetmediği noktada nasıl dönüşeceği veya yerini hangi yeniliğe bırakacağı ise merak konusudur.

3. Hava kent

Bu çalışmada, küresel havacılıkta artan taleplerin, düşük maliyet ile geniş bir alanda ve hızlı bir şekilde karşılanma sorununu cevap verebilecek, sürekliliği sağlayacak iş modeli olarak hub sistemi incelenmiştir. Bu iş modeline tamamlayıcı olarak, sistemin beraberinde getirmekte olduğu "Aerotropolis" olarak bilinen "hava kent" kavramı ortaya çıkmaktadır. Kasarda ve Lindsay (2011) çevresinden ziyade merkezinde havalimanı olan bir kent olarak tanımladığı "günümüzde havalimanı şehirden ayrılıyor, şehir havalimanını takip ediyor, havalimanı bir şehir haline geliyor" sözleriyle ifade ettikleri bir kavramdır. *Yeni açılan İstanbul Havalimanı dünya havacılığının yeni Hub'ı olarak yaratacağı Aerotropolis ile bu iş modeline örnek olmaya adaydır.*

Charles, M.B. ve diğerlerinin (2007) çalışmalarında aktardığı şekilde, Aerotropolis konsepti, gün geçtikçe artan bir şekilde, deniz yolu, karayolu ve demiryolu ile taşınan öğelerin çoğunun, geçit havalimanlarının lojistik ve dağıtım için giderek daha önemli hale gelmesinden dolayı hava yoluyla taşınacağını öngörmektedir (Kasarda, J.D.1996). Aslında, şimdi tam zamanında (JIT) lojistik stratejilerinin temel bir unsuru olarak görülmektedir (M. A. Chalabi, J.D. Kasarda). Kuzey Carolina Eyaleti, bir kamu-özel ortaklığı (KÖİ) geliştirerek Global TransPark'ı (GTP) kurdu. GTP, üretim operasyonları için daha verimli lojistik sağlamak ve hepsi bir dış ticaret bölgesi içinde kara ve deniz

taşımacılığı ile birlikte hava kargo tesislerini içermektedir (Kasarda, J. D., Rondinelli D., 1998). Modüler ve sanal işletmelerin artık yaygın olduğu ve bileşenlerin dünyanın her yerinden bir montaj yerine sevk edilmesi gerektiği bir çağda, hava taşımacılığının verimliliğinin artırılmasında ve teslimat sürelerinin azaltılmasında neden bu kadar önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Greis, N.P., Kasarda, J.D., 1997).

Sonuç ve Öneriler

İnsanlar uçmak istiyor. Önümüzdeki yirmi yılda hava yolculuğu talebi iki katına çıkıyor. İnsanların ve ulusların, inovasyon ile ekonomik refahtan faydalanmalarını, ticaret yapmalarını, keşfetmelerini ve paylaşımlarını sağlamak, dünyamızı daha iyi bir yer haline getirmektedir diyen Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği CEO'su Alexandre de Juniac önümüzdeki 20 yıl tahminlerinde öngördüğü 7,2 milyar yolcunun 2035 yılında seyahat etmesini bekliyor ki bu rakam 2016 yılında 3,8 milyar olan havayolu yolcusunun iki katına çıkacağını göstermektedir (IATA).

Hava ulaştırma sektörünün büyüme eğilimleri anlamında küresel durumuna bakıldığında, oluşan beklentilerin artış ve büyüme yönünde olduğunu görülmektedir. Bu çalışmada büyümenin yanında, hub sisteminin kullanımı sektörel veriler ışığında incelenmiş, beklenen büyümeyi ve oluşan talebi karşılamada ve yüksek maliyetlerin düşürülerek hava ulaştırma hizmetinin daha geniş alanlara yayılmasında etkisinin olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlarda ayrıca, küresel anlamda yolcu ve kargo taleplerinde artış yaşandığı ve buna bağlı olarak, hava ulaştırmaya olan taleplerde artış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu talepleri karşılamada majör, tali, küçük ve niş hub'lara ihtiyaç duyulmaktadır. Türk ulaştırma sektörü için artışın dünya ortalamalarının çok üzerinde bir hızda olduğu görülmektedir. Hub kullanımı ölçek ekonomilerini de destekleyerek, ekonomide yukarı yönlü ivme sağlayabilecektir. Bu hıza ayak uydurmak için ölçek ekonomilerinin yanında yeni ve yaratıcı iş modellerine olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. "Hava kent" modeli bunlardan biri olabilecektir.

Bu çalışma ile elde edilen diğer bir sonuç ise, İstanbul'un jeopolitik konumunun, kuzeyden güneye doğudan batıya hava ulaştırma ağında aktarma noktası olarak kıtaları birleştirme potansiyelinin olduğudur. ACI, 2018 raporunda görüldüğü üzere İstanbul bölgesinde hem majör hem de niş ve küçük segmentlerinde iki hub yakın konumda bulunmaktadır, oluşan talep artışı kayda değer olarak görülmektedir. Bu bölgede, Tarihi İpek Yolu üzerinde kurulacak bir hava ağının yaratılması ile aktarma merkezi olarak hub ve yanında hava kent oluşumunu ortaya çıkaracaktır.

Atatürk Havalimanı'nın İstanbul Havalimanı'na taşınmasıyla büyüme ve aktarım merkezi olma potansiyelinin kullanılmasının önü açılmış, küresel rekabette önemli bir aktarma odağı olabileceği açıkça görülmüştür. Çin'in tek kuşak tek yol (One Belt One Road) girişiminde Türkiye'nin Batı Asya koridoru üzerindeki ulaşım altyapısı olarak merkezi konumu ile rolü güçlenmiştir. Yeni yatırımlar ve ticari fırsatlar için şehre giriş ve çıkış kapıları olarak hublar, büyümeyi desteklerken talepleri normalize etmede etkili oldukları görülmektedir.

Araştırmada yer verilen sektörel raporlar açıkça göstermektedir ki, ticari havacılık endüstrisinde, doğal bir talep artışı ve buna bağlı oluşan büyüme eğilimi mevcuttur. Raporların analizi sonucunda görülmektedir ki, ortaya çıkan bu talep ancak büyük hub'lar aracılığıyla karşılanarak normalize olmaktadır. Yolcu veya uçağın fazla olduğu herhangi bir şehir mutlaka merkez olacaktır.

Artan rekabetin itici gücüyle noktadan noktaya uçuş yönteminin, uçulan nokta sayısı, sağlanan bağlantı sıklığıyla küçük veya büyük merkezi havalimanı, bölgesel ve hatta kıtalar arası merkezi sistemlere dönüşmekte olduğu görülmektedir.

Havacılık sektöründe artan talebi karşılama ve rekabet edebilme noktasında, kentler kendilerine havalimanları açmakta iken artık havalimanları kendilerine Aerotropolis/Hava kentler açmaktadırlar. Büyüme ile oluşan talepler sonucu yüzyılın taşınma projesi mega hub Atatürk Havalimanı'nın ticari yolcu trafiğini İstanbul Havalimanı'na taşıması, bu taşınma ile beraber oluşması beklenen hava kent, diğer hub Sabiha Gökçen Havalimanı ile beraber kentte hublar ve hava kentler dönemini başlatmıştır.

Şehir giden havalimanını takip edecektir. Yeni bir fenomen olarak havalimanı merkez olmak üzere çevresinde oluşacak hava kentin kısa zamanda iş ve yaşam tarzlarımızı yeniden şekillendirerek dönüştürmesi mümkün görünmektedir. Odak bölgelerde kurulan hublar, gelişmekte olan büyük bir pazarın fırsatlarını ve daha geniş bir bölgeye açılmanın anahtarlarını elinde tutarak havacılık endüstrisinde stratejik role sahiptirler. Araştırmacılar için bu dönüşümün getireceği yenilikler, incelemeye değer olabilecektir.

Kaynakça

- Aguirregabiria, V ve Ho, C.Y. (2010). *A dynamic game of airline network competition: Hub-and-spoke networks and entry deterrence*. International Journal of Industrial Organization. doi:10.1016/j.ijindorg.2010.03.003
- Al Chalabi, M., ve Kasarda J.D. (2004). *Airports: short- and long-term trend*. A. Frej (Ed.), Just-in-Time Real Estate, Urban Land Institute, Washington. Aktaran: Charles, M. B., Barnes, P., Ryan, N., Clayton, J. (2007). *Airport futures: Towards a critique of the aerotropolis model*. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.017>
- Campbell, J. F. (1994) ve Hanlon, P. (1999); Aktaran, Ssamula, B., Venter, C. (2013). Erişim adresi: <http://proxy.arel.edu.tr:2061/stable/24396273> Campbell, J. F. (1994): *Integer programming formulations of discrete hub location problems*, European Journal of Operational Research, 72, 387–405. Hanlon, P. (1999): *Global Airlines. Competition in a Trans-national Industry* (2nd edition), Oxford, UK.
- Charles, M. B., Barnes, P., Ryan, N., Clayton, J. (2007) *Airport futures: Towards a critique of the aerotropolis model*. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.017>
- Cook, G. N. (1996). A Review of History, Structure, and Competition in the U.S. Airline Industry. *Journal of Aviation/Aerospace Education & Research*, 7(1). <https://doi.org/10.15394/jaaer.1996.1183>
- Cook, G. N., ve Goodwin, J. (2008). Airline Networks: A Comparison of Hub-and-Spoke and Point-to-Point Systems. *Journal of Aviation/Aerospace Education & Research*, 17(2). Erişim Tarihi: 05.03.2019 <https://doi.org/10.15394/jaaer.2008.1443>
- Delta Havayolları Müzesi web sitesi. Erişim Tarihi: 19.02.2019. <http://www.deltamuseum.org/exhibits/delta-history/first-in-the-air>
- Federal Havacılık İdaresi (FAA). Erişim Tarihi: 12.01.2019. https://www.faa.gov/airports/planning_capacity/passenger_allcargo_stats/categories/
- Greis, N. P., J.D. Kasarda.J.D., (1997). *Enterprise logistics in the information era*. California Management Review,. Aktaran: Charles, M. B., Barnes, P., Ryan, N., Clayton, J. (2007) *Airport futures: Towards a critique of the aerotropolis model*. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.017>
- Hansson, Ringbeck ve Franke., (2002); Aktaran: Cook, G. N., & Goodwin, J. (2008). *Journal of Aviation/Aerospace Education and Research*, Vol. 17, No. 2 Erişim tarihi: 19.04.2019 doi: <https://doi.org/10.15394/jaaer.2008.1443>

- Jaillet, P., Song, G., Yu, G. (1996). *Network Design and Hub Location Problems*. Elsevier Science Ltd.U.K
- Kasarda, J. D., & Lindsay, G. (2011). *Aerotropolis: The way we'll live next*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kasarda, J. D. (1996). *Airline Airport -Related Industrial Development, Urban, Land*, June 54-55. Aktaran: Charles, M. B., Barnes, P., Ryan, N., Clayton, J. (2007) *Airport futures: Towards a critique of the aerotropolis model*. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.017>
- Kasarda, J. D., Rondinelli D. (1998). *Innovative infrastructure for agile manufacturers*. Sloan Management Review, Winter (1998), pp. 73-82. Aktaran: Charles, M. B., Barnes, P., Ryan, N., Clayton, J. (2007) *Airport futures: Towards a critique of the aerotropolis model*. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.017>
- Mschan, S., ve Windle, R. (n.d.). The Implications of Hub-And-Spoke Routing for Airline Costs and Competitiveness. *Logistics and transportation review*, 25(3), 209–230. Erişim Adresi: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edswsc&AN=A1989AZ03700002&lang=tr&site=eds-live>
- McShan, S. ve Windle, R (1989); Aktaran: Cook, G. N., & Goodwin, J. (2008). Airline Networks: A Comparison of Hub-and-Spoke and Point-to-Point Systems. *Journal of Aviation/Aerospace Education & Research*.17(2). <https://doi.org/10.15394/jaer.2008.1443>
- OAG, Uluslararası 2018 yılı Megahub Endeksi. (OAG Megahubs International Index 2018). Erişim Tarihi : 18.03.2019 <https://www.oag.com/>
- Sergi Alegre Calero. (2012). Airport Regions Conference. Erişim Tarihi: 09.03.2019. <https://airportregions.org/wp-content/uploads/Middle-Eastern-Carriers-ARC.pdf>
- Schnell, M., & Hüschelrath, K. (2004). Existing and new evidence on the effects of airline hubs. *International Journal of Transport Economics / Rivista Internazionale Di Economia Dei Trasporti*, 31(1), 99-121. doi: 10.1400/16903 Erişim adresi: <http://proxy.arel.edu.tr:2061/stable/42747689>
- Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (International Civil Aviation Organization, ICAO). Manual on the Regulation of International Air transport (Doc 9626)” (Third Edition -2016) Chapter Airports. Erişim tarihi:03.04.2019 https://www.icao.int/Meetings/a39/Documents/Provisional_Doc_9626.pdf
- Uluslararası Havalimanları Konseyi (Airport Council International, ACI). 2018 yılı Havalimanı Endüstrisi Hub Bağlantılılık Raporu. (ACI Airport Industry Connectivity Report-Hub Connectivity, 2018) Erişim Tarihi: 24.02.2019 <https://www.aci-europe.org/policy/connectivity.html>

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği tahminleri. (International Air Transport Association IATA) 20 year passenger forecast. Erişim Tarihi:18.04.2019
<https://www.iata.org/publications/store/Pages/20-year-passenger-forecast.aspx>

Veldhuis, J., ve Kroes, E. (2002). *Dynamics in relative network performance of the main European hub Airports*. European Transport Conference, Cambridge, UK, 2002

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim:06-04-2020 – Kabul: 23-05-2020

A Lesser Known Community, Balkan Egyptians; Their Geographical Spread and Origins

Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları; Coğrafi Yayılışları ve Kökenleri

Yüksel Bekir HOŞ¹

Abstract

There is an uncertainty about the use in the Balkans of the concept expressed in Turkish by the word “Kıpti”, meant to describe the Coptic community as one of Egypt’s ancient native populations, but often used in the daily life and in historical texts to describe the Roma people. Do Roma and Copts constitute the same community? If this is not the case, what do they have in common and what are the essential space differences between them? Such questions have mostly been ignored. Although an Egyptian identity may seem at first sight very distant to the Balkan peninsula, the relation to Egypt is not a mere coincidence. In spite of seeming unrelated to the Balkan peninsula due to its distance and geocultural differences, it is clear that Egypt has a serious connection with the Balkans. This connection is evident in the word “Coptic”,

Öz

Türkçede “Kıpti” olarak ifade bulan, gerçekte Mısırın kadim yerli halkından olan “Kıpti” toplumu tarif eden ancak gündelik yaşamda ve tarihi metinlerde sadece Romanları tarif etmekte kullanılmış bir kelimenin, Balkanlarla alakalı kullanımında Mısır, coğrafi olarak Balkan yarımadasından farklı bir yerde, Afrika’da göze çarpmaktadır. Öyleyse Balkan yarımadasına hem bulunduğu kıta ve hem de jeokültürel farklılığından dolayı ilintisiz görünen Mısır’ın Balkan yarımadası ile oldukça ciddi bir bağı olmalıdır. Söz konusu bağ, değişik Balkan ülkelerinde ismi farklı şekilde telaffuz edilen, Türkçede ise “Kıpti” şeklinde ifade bulan sözcükte açığa çıkmaktadır. Balkanlarda Mısırlı denilen bir toplum, bu toplumun kökeni ve Balkanlara gelişi ile ilgili tarihi olasılık ve coğrafyada bıraktığı günümüzdeki toplum

¹ Yüksel Bekir HOŞ, Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, yukselhos@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3136-0896

known in Turkish as “Kıpti” and pronounced differently in various Balkan countries. A nation known as Egyptian lives in the Balkans and this paper constitutes an effort to explain through the actual situation of the community, as well as through the remained onomastic data, the origin of this nation and the historical adventure of its arriving to this geographical area. Undoubtedly, in the early researches, the data about the relation of Egyptians with the Balkan peninsula are unclear and confusing. In most cases they have been intertwined with the Roma community, resulting in a situation that makes it difficult to discern between them. However, if taking in consideration the areas where this community is settled in terms of physical and human geography criteria, adding the onomastic data considering examples of different nations in the world, it is possible to make an attempt to provide an opinion about the community called “Egyptians” with respect to the analysis of their place and origin. The community in question has been examined also in respect of the place they live, the way in which they are named in different languages, as well as their self-naming. In addition, it has been aimed to expand the examination scope of the subject and to provide a more comprehensive view by emphasizing the relevance of physical geography for the Egyptian community, which manifests in most places a character of loyalty to the land, as well as its similarity with the Roma society. Beside the Egypt relationship and Egyptian identity, the Roma migrations from Egypt have also been mentioned. Finally, this paper presents a general evaluation on logical, historical and spatial dimensions beyond ethnic judgments, which includes mentioning of the extent to which the living space of this community and their current activity on the area overlaps with the ancient and old written works, as well as the definition of

kalıntısı bu çalışmada dil bilimsel verilerle verilerle de açıklanmaya çalışılacaktır. Hali hazırda Balkan yarımadasında Mısırlılara yönelik veriler belli belirsizdir ve dağınıktır. Çoğu yerde Roman toplumu ile iç içe geçmiş ve ayrılması güç bir hal alan bu meselenin izahına gerek duyulmuştur. Ancak bu toplumun yerleştikleri sahalara, fiziki ve beşeri coğrafya kriterleri açısından ele alındığında, dünyadan farklı milletlere dair örneklerle birlikte düşünülerek onomastik veriler de eklendiğinde “Mısırlılar” denilen toplum hakkında etno kültürel bağlamda mekansal bir analiz ile müşahhas hale getirilmeleri amaçlanmıştır. Söz konusu toplum, yaşadıkları sahada incelenmiş, farklı dillerde bu toplumun çağrılış şekli ve toplumun kendi kendisini adlandırması üzerinde de durulmuştur. Buna ek olarak bilhassa Arnavutluk başta olmak üzere Kosova’da da toprağa bağlı özellik gösteren Mısırlı toplumun fiziki coğrafya ile birebir alakası ve Roman toplumu ile farklılıkları ve tabii ki benzeşme noktaları üzerinde de durularak konunun incelenme yelpazesinin genişletilmesi ve daha kapsamlı bir bakış getirilmesi amaçlanmıştır. Mısırlı toplumun gerek Mısırlı gerek Yevc ve gerekse Mısırlı manasına gelen değişik isimler olarak Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan’da bilhassa Batı Trakya’daki varlıklarına da çalışmada ayrıca yer verilmiştir. Mısırlılık ve Mısırlı olma durumunun, Mısır’dan Mısırlıların göçleri yanında Mısır’dan Roman göçleri ile olan ilgisi de zikredilmiştir. Bu toplumun yaşam alanının antik ve eski eserlerdeki bilgiler ve günümüzde sahadaki aktiviteleri ile ne derece örtüştüğü de zikredilerek günümüzdeki varlıklarının geçmişten gelen izlerle olan ilişkisi belirtilmiş ve etnik açıdan kesin bir yargıya gitmeksizin olasılıkların mantiki, tarihi ve mekânsal boyutları dâhilinde değerlendirilmedi bulunulmuştur.

relationship between present-day generation and the traces inherited from the past.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Mısırlı, Aşkali, Kıpti, Kimlik.

Keywords: Balkan, Egyptian, Ashkali, Copt, Identity

Giriş

Fiziki Coğrafya sınırları açısından Balkan yarımadası yaklaşık olarak Tuna nehri güneyindeki sahanın tamamını kapsar. Bu konuda bölgeyi sınırlandırıcı başlıca kıstas, fiziki unsurlardır ve Balkan Yarımadası Slovenya hariç tutulur ise, tamamı Tuna güneyindeki uzanan Güneydoğu Avrupa parçasını kaplamaktadır. Slovenya'ya taşan diğer kısım ise yarımadanın hem fiziki hem de kültürel bir geçiş bölgesidir. Yarımadayı doğudan Karadeniz, Batıdan Akdeniz'in bir uzantısı olan Adriyatik denizi, güneydoğudan Ege ve Marmara denizleri ile Güneyden ise Akdeniz çevrelemektedir. Yarımadanın sınırları da bundan ibarettir. Ne var ki kültürel ve siyasi açıdan "Balkanlar" diye adlandırılan ve yarımada ile tam olarak örtüşmeyen sınırlara sahip bir sahadan da bahsedebiliriz. Bu sahanın ise sınırları, yarımadayı çoğu yerde aşan sınırlardır ve buna; Sırbistan'ın kuzeyindeki Voyvodina gibi bölgeler eklenirken Slovenya'nın bir kısmı çıkarılır. Zira sınırları bir coğrafi ünitenin içerisine kısmen dahi girse Balkan ülkelerinin Balkan yarımadası dışına taşan kısımlarında devam eden topraklarındaki kültür, o ülkenin kültür bölgesine aidiyetinden dolayı Balkan Kültür bölgesi içerisinde zikredilir. Bu bölgeler bilhassa Romanya, Hırvatistan ve Sırbistan'da bulunur. Romanya'nın doğu kısmında Türk ve Tatarların yoğun olarak yaşadıkları Dobruca bölgesi bu bağlamda Balkan yarımadasına hem fiziki ve kültürel bütünlüğü sebebi ile eklenirken, Romanya'nın diğer kısımları "Balkan Yarımadası" diye tarif edilen bölgeye fiziki olarak girmez ancak bu, Romanya'nın Balkan Yarımadası'nda toprağı olan bir devlet olmasını sağlar. Hırvatistan'ın önemli bir kısmının Balkan Yarımadasına girmemesi de bir diğer az bilinen ayrıntıdır. Örneğin ülkenin kuzey kesimini oluşturan Sava kuzeyindeki saha (Slavyonya), coğrafi olarak Balkan Yarımadasının girmez ki bu kısım hiç de küçük bir saha değildir. Ancak burada yaşamakta olan Hırvat halkı da ülkenin kültürel bütünlüğü dışında tutmak olanaksızdır. Sırbistan'ın kuzeyinde kalan Voyvodina da Balkan Yarımadasına girmemesine rağmen burada devam eden Sırp Kültürü, Balkanlar olarak adlandırılan kültür bölgesinin içerisinde zikredilir. Bu bakımdan Balkanlar, sınırları bölge ülkelerinin siyasi sınırları ile tam olarak uyuşmayan fiziki ve beşeri bazda kozmopolit ve belki kompozit bir kültür bölgesidir ve kavramlar çoğu kez karıştırılarak "Balkan ülkesi" ve "Balkanlarda toprağı olan ülke" ayırımında Balkan yarımadasının sınırları değil aslında ırnak içerisinde kullanılan ifade, sahanın da sınırını belirlemektedir.

Batıda Adriyatik denizi, Doğuda Karadeniz ve Güneyinde Akdeniz'in birer iç denizi olan Marmara ve Ege denizi ile çevrelenmiş söz konusu bölge, coğrafi olarak bir Yarımada olması itibarı ile aynı zamanda bir kültür bölgesidir ve tarihin önemli bir kısmında bir arada yaşama tecrübesi bulunan çeşitli topluluklarca meskûn bu tür yarımadaların adları, coğrafi hususiyetleri itibarı ile kendi kültür

bölgelerini de ifade etmektedir. Bu coğrafi unsurlar arasındaki saha, Balkan yarımadasıdır. Unutmamalıdır ki yarımada, fiziki bir tanımlamadır. Böylelikle yarımadaaların siyasi değil fiziki sınırları söz konusudur. Balkan yarımadası içerisine giren bölgeler de, çoğu kez içerisindeki ülkelerin sınırları ile örtüşmedikleri gibi yine sahada sıklıkla görüldüğü üzere halkların yaşam alanı da bu sınırlara tabi değildir. Burada hiçbir etnisitenin tam sınırı olarak bir nehri, bir vadiyi göstermek mümkün değildir. Etnisiteler bu tür fiziki unsurların her iki yanında da az çok bulunabilir ve yoğun oldukları ülkelerin bölgeleri dışında bir başka ülkede de nüveler teşkil edebilir. Bu yarımada siyasi bir bütünlük arz etmediği gibi fiziki coğrafya açısından da bir bütünlük arz etmez.

Kireçtaşından müteşekkil Alp kıvrımları Batıdan Doğu'ya, Güneye doğru arazinin tamamında hâkimdir. Batı'da adı Dinar dağları, Arnavutluk'ta "Arnavutluk Alp'leri", Bulgaristan'da Koca Balkan sıradağları ve Bulgaristan ile Yunanistan sınırında ise Rodop silsilesi şeklinde Doğuya Türkiye'ye doğru devam eder. Kuzeyde Tuna güneyi ovaları ile kaplı yer yer dağlık bölgeler de içeren rölyef, Orta kesimlerde ana akarsuların (Morava veya Vardar gibi) vadilerinde yaşama ve ulaşım elverişli düzlükler oluşturur. Buralarda Niş, Üsküp, Manastır ve Selanik gibi önemli şehirler kurulmuştur. Bu akarsular yarımadaanın güneydoğusunda Meriç havzasında da görülür ve Filibe ile Edirne gibi büyük şehirleri meydana getiren önemli ve tarihi nüfus merkezleri bunların vadileri ya da düzlükleri üzerinde kurulmuştur. Yarımadaada genellikle doğu-batı yönlü uzanan dağ sıraları, özellikle batıda kuzeybatıya doğru uzanan bir kıvrım oluşturur.

Bu kıvrımlar, yönelti tabiatı doğrultusunda güney kısımlarda güneydoğuya doğru devam eder. Bu kısım, kabaca Adriyatik denizinin giriş kısmından, Kuzey Ege'ye doğru uzanan kısımdır ve araştırmanın konusunu oluşturan toplumun yaşam alanı olan kısım da burasıdır. Daha güneye doğru Yunanistan'da Pindos kütlesi ile birlikte çok daha arızalı bir topografyaya dönüşen yarımadaanın en yaşama elverişli kısmı, akarsuların, sıcaklık seviyesinin, gece-gündüz ve yaz-kış sıcaklık ortalamalarının en elverişli olduğu güney kesimindeki Adriyatik-Ege hattıdır. Nitekim Romalıların da bu bölgede yerleşmeyi tercih ettiğini gösterir önemli bir yol, Egnatya yolu ve bu yola az çok paralel şekilde yerleşmiş bir toplum olan Mısırlılar, çalışmanın konusunu oluşturur. Mekân üzerinde özgün bir toplum olan Mısırlıların kim oldukları, bu toplumun neden bu adı aldıkları, yaşadıkları bölgeler ve muhtemel kökenlerine çalışmada değinilecektir. Bu bakımdan çalışmada Balkan Yarımadasındaki Mısırlı Toplumun coğrafi yayılışı ve muhtemel kökenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmada Türkiye'nin Balkan toprakları olan Trakya Yöresi konuya dahil olabiliirdi Trakya Yöresinde kayda değer bir Mısırlı topluma rastlanmadığından hareketle burası da zikredilmeyecek ve bu toplumun Balkanlarda toplu olarak yaşadıkları sahalar zikredilecektir. Bunlar, Mısırlı toplumun en göze çarptığı Arnavutluk, Kosova, Sırbistan (bilhassa güneyi) ile Makedonya ve belli belirsiz bir Mısırlı topluma ev sahipliği yapan Yunanistan şeklindedir. Çalışma içerisinde Mısırlılar hakkında kimi yerde Etnisite, kimi yerde halk, toplum hatta Irk gibi farklı kelimeler kullanılması, terminoloji acemiliği değil, bilakis bu toplumun farklı ülkelerde farklı haklar ve toplumsal tanımlamalar almasından dolayıdır. Bu bakımdan bir topluluğu ifade eden en doğal ve basit ifade olan toplum kelimesi sıklıkla kullanılacaktır.

Şekil 1: Balkan Yarımadası (kuzey sınır, kırmızı ile gösterilmiştir)

Balkan yarımadası, coğrafi hususiyeti itibarı ile bakıldığında oldukça parçalı ve çeşitliliklere sahip jeomorfolojik görünümü ile jeolojik açıdan bilhassa güneye doğru giderek daha arızalı bir topografya arz eder. Yarımadayı doğu batı doğrultusunda bölen çok sayıda dağ sırası, esasen Alp-Himalaya kıvrımlarının bir parçasıdır ve bu dağ sıraları tarih boyunca milletleri de birbirine karışmaktan ve belki de bir diğerinin içerisinde erimekten alıkoyan birer doğal engel olmuşlardır. Irksal farklılıkları kuvvetlendiren izolasyon, hızla ayrı ayrı dillerin oluşmasına da yol açar. İletişimde fiziksel ve sosyal engeller dillerin yayılışını sınırlar. Bu etki, Yeni Gine’de ayrı ve küçük toplumlar tarafından konuşulan büyük sayıdaki farklı dillerde açıkça görülmektedir (Tümertekin, 1994: s.188). Zira yeryüzündeki diğer lokal sahalardan olan Kafkaslar ve özelde Dağıstan, Papua Yeni Gine gibi coğrafi açıdan parçalı rölyef arz eden sahalarda oldukça çeşitli etnisitelerin birbirine yakın bir sahada ortak bir millet oluşturamadan günümüze dek gelmiş olması bir çok uzman tarafından rölyefe bağlı bir sebep olarak gösterilir.

Bu sebepten birçok milletin çoğu kez minör sahalarda yok olmadan varlığını devam ettirebilmesinin yegâne sebebi de sadece bu yarımada da idare kurmuş olan Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi adaletli yönetimlerin yönetimine bağlanamaz. Esas sebep burada en çok coğrafi rölyefin bir geçişlilik arz etmediği ve etkileşimi azaltarak bir nevi izolasyon sebebi teşkil etmesi ve milletlerin bir diğeri ile iletişimini sınırlayan ve tarih boyunca bir çok istila ve savaş gibi hadiselerde onları tahkim eden rölyef olmalıdır. Örneğin Bosna Hersek’in Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden uzun bir süre sonra Batı Bosna’daki Bihaç şehri alınabilmiştir. Orta Bosna’daki dağlık sahada kurulan hâkimiyet, oturmuş bir idare ve buradan kullanılan kaynaklar zamanla Batıya doğru artan fetih gücüne katkı sunmuştu.

Bundan dolayı bu coğrafyada hâkimiyet dönemleri, etnik yapı ve coğrafya ile bir arada ele alınmalıdır ve birçok milletin burada bir arada yaşamış ve halen de yaşamakta olduğu olgusu unutulmamalıdır. Bölgeyi istila eden ve göç ederken buradan geçen birçok millet dahi bu topraklarda

birer numunesini bırakmıştır ki benzer bir olguya Rusya Federasyonu içerisindeki Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde de rastlanır. Örneğin Dağıstan'da yaşayan Avarlar ve hem bir miktar Dağıstan'da olmak üzere komşusu Osetya'da ve Gürcistan'da yaşayan Osetler (Kendi ifadeleri ile Alanlar) gibi uluslar, kendilerini günümüzde artık sadece tarih kitaplarında isimleri duyulan büyük istilacı milletlere bağlamaktadır. Sayıları birkaç yüz binlerle ifade edilen bu milletler, önceki büyük istilacı kavimlerin mirasçısı oldukları iddialarındadırlar. Nitekim Osetya devletinin adı olarak Alania kelimesini kullanmakta ve Alan'ların ardılı olduğunu ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bunlarla ilgili yapılan kapsamlı çalışmalarda ve antropolojik konulu eserlerde İskitler ve Alanların, Osetlerin erken ataları olduğuna yönelik ifadeler ve hatta Doğu İskitleri olduğunu belirten yazılara rastlanmaktadır ve bahsedilen durumu destekler niteliktedir (Covington & Malcor, 2000: s.16).

Nitekim Balkan yarımadasında başat milletler olan Slavlar, Yunanlılar, Türkler, Arnavutlar ve Latin milletlerle akraba olan Romen ve Vlahlar ile birlikte yaşayan Romanlar hakkında yapılan araştırmaların aksine bu araştırmanın konusunu teşkil eden Mısırlı toplumu, onların kökeni ve kimliğine ve mekânsal dağılımlarına fazla değinilmemiştir. Bu çalışmada da amaçlanan, bu fenomene bir açıklık getirmek, çok fazla üzerinde çalışılmamış bir halkın mekândaki varlığını coğrafi kriterleri de ele alarak tarımsal ve şehirselle köken itibarı ile bu toplumu analiz etmektir. Şu ana dek yapılan araştırmalarda bu toplumun coğrafya ile iç içeliği ve ne tür bir toplum olduğu (tarım toplumu, hayvancı göçer konar toplumlar, balıkçı toplumlar, tüccar ve zanaatkar toplumlar vb.) sorusundan hareketle Mısırlı toplumun coğrafya ile aralarındaki bağ ve bu bağdan günümüze dek taşıdığı izlerinin geçmişte ne olduklarına ışık tutan ipuçları sorgulanmamış ve analiz edilmemiştir. Önceki çalışmalarda ise konunun bu toplumun kökeni günümüz arasındaki kronolojik kopukluğunu açıklamayan, Romanlarla farkını ve benzeşmelerini tam olarak belirtmeyen ve meseleye dair eski kayıtlar ve yazmaların çok analiz edilmediği çalışmalardır.

Çalışmanın bundan sonraki araştırmalar ve söz konusu topluma dair projelerle de desteklenmesi çok önemli olmakla birlikte burada açıklanacak kısımlar dâhilinde bile Mısırlı toplumun Roman toplumu ve içerisinde yaşadığı diğer toplumlarla farklarını, ayrıştığı ve birleştiği özellikleri de ortaya koymak adına fikir verecek ve ilgi uyandıracak bir akademik çalışma olması amaçlanmış ve bu toplum bir çok yönü ile analize tabi tutulmuştur. Mısırlıların Roman olmadığını söylemek kesin olarak mümkündür. Ancak zaman içerisinde romanlaşmaları da bazı lokal yerlerde söz konusu olmuştur. An itibarı ile Mısırlı toplumu Balkan yarımadasındaki özgün toplumlar arasında yer almaktadır ve hatta Kosova'da etnik bir topluluk olarak anayasal tanınırlığa sahiptir.

Bu bağlamda Balkanları daha iyi okumak, anlamak ve sahadaki farklılıkları analiz etmek isteyen Beşeri Coğrafyacılar ve Kültür araştırmacıları adına çalışmanın ayrıca bir anlam ifade etmesi ve değer ortaya koyması üzere Mısırlı toplumun analizi zaruri görülmüştür. Mısırlı toplumun Balkan yarımadasında yaşadığı yerler ağırlıklı olarak ovalık sahalardır. Bu, söz konusu toplumu, tartışma götürmez derecede toprağa bağlı bir tarım toplumu olduğunu gösteren günümüze gelebilmiş en önemli Beşeri ve Ekonomik kıstası teşkil etmektedir. Bu kıstas söz konusu toplumun kimliğini de etkiler ve ona üzerinde geliştirdiği her tür sosyo-kültürel varlıkta kendine has bir özellik verir. Toplumların tarihleri, üzerinde yaşadıkları coğrafya sebebi ile şekillenir ve bu topluma da en kesin karakter ve kimliği katan saha, yerleştiği topraklardır. Mısırlı toplumun Balkan yarımadasında yaşadığı yerler istisnasız

şekilde güney bölgelerdir. Bu bölgeler, Arnavutluk, Kosova, Yunanistan (özelde Batı Trakya), Sırbistan'ın güney kesimleri (Niş ağırlıklı) ve çok sınırlı topluluklar halinde Makedonya ile içerisinde yaşadıkları etnisitelerle bütünleşmiş halde Bulgaristan gibi ülkelerdir. Göçler sebebi ile bilhassa 1990'larda Yugoslavya'nın parçalanması sonucu bir kısmı Balkan yarımadasında buldukları ülkeler içerisinde yer değiştirirken bu coğrafya parçasının bir vazgeçilmezi olan dış göç, bu toplumu da etkilemiş ve önemli oranda Mısırlı toplumu, Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Göç kimlikleri ana toprağından farklı bölgelerde daha bir farklılaşma sürecine taşıyacak olan en etkili güçtür. Geçmişte Mısır'dan gelen bir toplumun tarımsal özellikleri ile Balkanlara getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Mısır, öteden beridir tarım ve tarımsal yöntemleri ustalıklı kullanması ile ünlü bir medeniyetin neşvü nema bulduğu bir coğrafya olmuştur. Şüphesiz bu özelliği, buradan göç eden toplumun kimliğini Mısır'dan daha fazla coğrafi çeşitliliğe sahip topraklarda daha da çeşitlendirmelidir.

Coğrafya, mekânın fiziki yapısı, iklimi ve bitki örtüsü ile milletlerin kültürlerini (tarımsal kültür, ticari kültür, giyim kültürü, mutfak kültürü, yapı ve yerleşme kültürü, sözlü ve yazılı kültür) şekillendirirken kültürler de çoğu kez beşeri ortamı şekillendirir ve etnisite, dil, kültür, yapı ve yerleşme kültürü ile ona farklılık katarak onu ayrı bir değişime tabi tutarlar. Bu şekilde bir ortam üzerinde diğer milletlerle etkileşim içerisinde toplumların kimlikleri şekillenir. Kimi yerde onlara tabi olurken kimi yerde karşı koyulur. Kimi yerde asimile olunurken kimi yerde belli özellikler yaşatılarak kültür korunur. Kimi yerlerde bu kültür dahi içerisinde yer aldıkları ve kendilerine en yakın görülen milletin lehine bir şekilde kaybolarak geride sadece geçmişten getirdikleri bir isim kalır. Mısırlı toplumu tam da bu noktada durmaktadır.

Bir diğer görüşe göre kimlik, soydan gelen miras ile onun bütün bileşenleri (sözlü gelenekler, edebiyat, inançlar vb.) ve dil arasındaki ilişki ile kültürel kimliği doğuran dinamik ilişkidir (Enhaji, 2004: s.23). Bu bakımdan bir toplumun kimliğinden bahsedileceği vakit sadece dil değil edebiyat, inançlar ve soydan gelen tüm kültürel mirası da bu kapsamda değerlendirilir. Ancak Mısırlı toplum söz konusu olduğunda farklı milletler arasında asimile olmuş ya da onlarla fazlaca bütünleşmiş olmanın getirdiği bir durum da göze çarpar. Yaşadıkları ülkenin dilini konuşan Mısırlılar, ağırlıklı olarak Balkanların güneybatısında Arnavutlarla beraber aynı sahada yaşamalarından dolayı Arnavutça konuşurlarken, diğer bölgelerde de farklı dilleri konuşanları mevcuttur. Yunanistan'ın Türklerce yoğun olarak meskûn yöresi Batı Trakya'da Bulgarca ile akraba olan Pomak dilini konuşan Mısırlılar yanında Sırbistan'da da Mısırlılık, belli belirsiz bir şekilde Roman halkın arasında çoğu yerde iç içe geçmiş şekilde varlığını sürdürür ve bu kimseler, Sırpça ve Arnavutça konuşurlar. Balkan yarımadasında bilhassa yarımadanın güneybatısında yaşamakta olan Mısırlılar, adı "Mısırlı" manasına geleceği şekilde içlerinde yaşadıkları çeşitli milletlerce farklı şekillerde adlandırılan bir toplumdur. Sahadaki yaygın ve farklı isimlendirilişler, aslında neredeyse hepsi farklı kelimelerle de olsa Mısırlı manasına gelen kelimelerin bütün bu farklı dillerdeki söylenişi ile adlandırılan Mısırlı toplumunu işaret eder.

Balkan yarımadasında kendilerini Mısırlı veya Aşkali şeklinde adlandıran bu halk, genellikle Arnavutça konuşmaktadırlar. Aralarında kendilerini Mısırlı olarak kabul edenlere rağmen Arnavut olduğunu belirtenleri de mevcuttur. Ancak hal ne olursa olsun bir Mısırlı dili söz konusu değildir. Zira Kosova Anayasasında ülkedeki toplumların dil haklarından bahsedildiği kısımda dahi Mısırlı ve Aşkali toplumu için bir Mısırlı Dili veya Aşkali Dili söz konusu değildir. Standart Arnavutça'da yani Tosk

lehçesinde (okunduğu gibi yazılacak olursa), “Yevcit” ya da “Evcit” denen, Şive ve yöresel ağızlarda ise “Yevg”, çoğulu da “Yevc” olarak adlandırılan bu toplum, çoğu kez “Arıcı” ve “Gabel” de denilen Çingene toplumu ile karıştırılır. Ancak Evgjit (Evcit) denen bu toplum, “Jevgjit veya Maxhup” (Yevcit ya da Macup diye okunur.) şeklinde bilhassa yaşlılarca da okunmaktadır.

1. Mısırlı Toplumunun İsimlendirilişindeki Etimolojik Geçişler

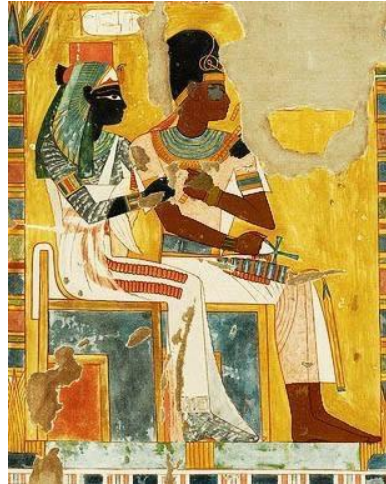
Mısırlı toplumun isimlendirmesi konusunda bölgeden bölgeye farklılıklar mevcuttur ve bunlar, bu toplumun Türkiye’deki adlandırılışını etkileyen bir kelime benzeşmesi ile Türk sınırına dek değişerek devam eden bir farklılaşma ile dikkat çeker. Bazı yerde Roman yani yaygın adlandırılışı ile Çingene toplumunun kendilerini daha saygın bir ifade ile “Mısırlı” olarak adlandırdıklarına yönelik tarihi kayıtlara da rastlanır hatta bu kimselere de “sahte Mısırlı” gözü ile bakılmıştır. Örneğin; I. Elizabeth döneminde İngiliz Çingenelerinin, “serseriler, dilenciler ve sahte Mısırlılara” karşı çıkarılan sert yasaların altında ezilerek, Osmanlı devletine sığındıkları yolunda tevatürler söz konusudur (Fraser, 1992: s.113-122).

Araştırma kapsamında ziyaret edilen bölgeler arasında Sırbistan’ın doğusunda ve Niş çevresinde “Djupci” (Cuptsi) olarak adlandırılan, Yunanistan’da bulunan Batı Trakya bölgesindeki Pomaklar arasında ise “Yaguptin” şeklinde ifade bulan bu halkın, aralarında yaşadıkları toplumların dilinde “Mısırlı” manasına gelen sözcük ile isimlendirildikleri, ve bu kelimelerin buralardaki resmi ve yerel dillerde “Mısırlı” manasına geldiği, bu dilleri konuşabilen bir kimse için daha ilk başta anlaşılabilir bir durumdur. Yine de yerel dillerde “Mısırlı” kelimesi bölgeden bölgeye değişmekle birlikte anlamı itibarı ile kesin olarak “Mısırlılığ”ı kast etmektedir. Mısırlı kelimesinin diğer çeşitli söylenişleri Slav dillerinde birbirine benzerken Arnavutça’da bir parça değişmektedir. Zira bu kimselere bir diğer Slav dili olan Makedonya’da “Egiptsani” veya “Gjupsi” yani tam çevirisi ile “Mısırlılar” da denmektedir ve Makedoncaya çok yakın bir dil olan Pomakçada da “Yaguptin” olarak hafif bir ağız ile değişmiş olması da mesafe itibarı ile daha önce ifade edilen coğrafi izolasyondan kaynaklıdır. Çalışma dahilinde Batı Trakya’da İskeçe’ye bağlı Mustafaçova beldesi çevresinde yapılan incelemelerde, civar köylülerin çevredeki bazı köyler hakkında “Yaguptin köyü” ifadesi kullanması ve bu köylerin yerlilerinin de farklı bir toplum olduğunu ima etmeleri ise ayrıca dikkate değerdir. Nitekim bu da Batı Trakya’da sadece İskeçe’nin dağ köylerinde Pomakça konuşan bir kısım insan arasında kullanılan bir kelimedir ve bu bakımdan Bulgarca’daki söyleniş olan Auguptin kelimesi ile benzeşir. “Yaguptin”, Pomakçada Mısırlı manasına gelirken “Yagupt” da Mısır demektir. Türkiye’de kullanılagelen Kıpti kelimesinin, Türk Yunan hududunun öte yanında bulunan Batı Trakya’daki Yaguptin sözcüğü ile yakınlığı ve ihtiva ettiği “Egypt” kelimesi sessizlerini ihtiva etmesi dil bilimcilerin üzerine eğilmesi gereken bir konudur. Gupti-Kıpti kelimelerindeki benzeşme şüphesiz önemlidir ve buradaki dil bilimsel benzerlik esasen köyden köye az değişerek Batı-Doğu hattında 500 kilometrelik bir çizgide iki ayrı uçta önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin en batıda Yevcit daha doğuya doğru Eciptsiani ve Cuptsi ve doğuya doğru Guptsi olurken yine doğuya Bulgaristan’a doğru Yagupt, Agupt halini almakta ve Türkiye’de ise Kıpti halini almakta ve Roman toplumunu ifade eder hale gelmektedir.

Türkiye’de yaygın bir atasözünde geçen “Merdî Kıpti” kelimesindeki Kıpti, her ne kadar Romanları kast ediyorsa da Kıptilik bu hali ile dil açısından bakıldığında Mısır’dan doğmuş bir

kavramdır. Roman göçleri her ne kadar Hindistan'dan kaynaklansa dahi Balkanlara geliş, bir ara istasyon olan Mısır'da söz konusu olmuş ve buraya kim Arap ve kimler Roman olarak geldi ise sonraki zamanlarda da bu toplumlar arasındaki geçişlilik ve farklılaşmada bu nokta göz ardı edilmiştir. Günümüzde sadece Mısır Koptik kilisesi üyesi olan Mısırlılar için kullanılan Kıpti kelimesinin büyük olasılıkla eskiden tüm Romanlar için kullanılmakta olduğu düşünülebilir. Bu noktada ise Kıptilik, Mısırlılık ve Romanlık kavramlarının birleşme hattı belirir.

Türkçe'deki "Mısır" ülkesini tarif eden Mısır sözcüğü ile yukarıdaki kelimeler arasında hiç bir bağlantı olmadığı açıktır. Zira Mısır, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir ülke adıdır. Antik Mısır dilinde ise ülkenin adı "Kemet" olarak anılır ve Nil deltasına itafen verimli manasında "Kara Toprak", "Kara Ülke" manasında kullanılırdı (Quirke, 2014: s12). Antik Mısırdaki Mısırlılar kendileri hakkında da "Kemet" kelimesini kullanmaktaydı ve bu Mısır dilinde "Siyah Halk" manasına gelmekte idi. Tabii ki bu, "Siyah Mısırlılar" tezinin destekçileri tarafından dile getirilen bir teze dayanır. Söz konusu Siyah Mısırlılar hipotezinin destekçilerine göre Kemet, Mısırlıların kendilerini ya da yaşadıkları toprağı tarif etmek için kullandıkları "Siyah" kelimesinden gelmekte idi (Mokthar, 1990: s27, 34, 38, 40). Kemet kelimesinin Siyah kelimesi ile bağına yönelik ise bir tartışma söz konusu değildir ve kesin olarak Siyah, kara ülke manasına gelir. Siyah ise Mısır dilinde hem renk hem de bereket ifadesidir. Örneğin Kraliçe Ahmose-Nefertari, Mısır duvar resimlerinde sıklıkla Siyah derili olarak resmedilir. Bu siyah, aslında sembolik bir değeri kasteder zira kendisinin büstleri siyah değildir. Siyah renk konusunda Sigfrid Hoenes şunu belirtir; "Kraliçenin siyah derisi onun işlevinden gelmekteydi. Siyahlığı hem verimli kara toprağı hem de yer altındaki hayatı ve ölümü simgelemekteydi" (Hoenes, 1991: s.268).

Resim 1: Kraliçe Ahmose-Nefertari Siyah (Kemet) bir Mısırlı olarak duvar resminde.²

Siyah olarak belirtilen ten renginin, Mısır'da çoğunlukla görülen bir ten renginin karşılığı olmadığı açıktır. Buna en yakın ton, Mısır'ın Güneyindeki Sudan topraklarında görülür ve zaten bu bölgeden itibaren de "Kara Afrika" olarak belirtilen ırki sahaya geçilir. Öyleyse Mısır kelimesinin aslı olan "Kemet" sözcüğünün Siyah ile arasındaki karşılık bölgeye muhtemelen çok eski çağlarda gelen bir

² <http://www.ancientegyptonline.co.uk/ahmose-nefertari.html>

diğer Siyahi topluluğa da bağlanabilir. Ancak siyah kelimesi ile olan bağlantı farklı bir sebepten de gelebilmektedir. Zira Batı dillerinde kullanılan Egypt'in de (Yunanca; Aigyptos, Lince ise; Aegyptus) başşehir Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Hakuptah veya Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır. Mısırlılar ise ülkelerine verimli arazisine işaretle Kemet (kara toprak), diyorlardı (Doğaner, 2004: s.555). Hakuptah kelimesinde de varlığı görülen Kıpt, Cüpt, Ecipt, Vevcit, Guptsi ve Yagupt sesleri, bu kelimenin Balkan dilleri arasında söyleniş farklılığına işaret eder. Söz konusu durum, Şekil 1'de Romanların Asya'dan Akdeniz ve Avrupa'ya doğru olan göçlerinin seyri ile de örtüşmektedir. Mısır tam bu dönemde muhtemeeldir ki uzun süre kalınan bir ara istasyon olmuş ve terk edilmesi çok da mantıklı olmayan ve verimliliği ile Romanlara ve beraberinde gelen Roman kökenli olmayan Mısırlılara da vatan olmuş bir coğrafya olmalıdır.

Bu mesele etnik coğrafya üzerinde çalışan araştırmacıların çoğu kez ilgisi ve bilgisinden kaçan ve üzerinde yeteri kadar araştırma yapılmamış, yapılsa dahi geçmişten günümüze değin önemli denebilecek uzun bir kopuk dönem ve bu döneme ilişkin bilinmezliklerle dolu bir çok soru işareti sebebi ile diğer yan bilim dallarınca desteklenememiş ve yeteri kadar araştırılmamış olduğu için cevabı kesinlik bildiren ifadelerle götürülemeyecek bir fenomen olagelmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalara önemli bir literatür katkısında bulunan Rubin Zemon gibi bilim adamlarının Balkan Mısırlılarının kökenlerini araştırmaya ve ortaya koymaya yönelik çalışmalarının sonuçlarının esasen Romanların bölgeye gelişleri ile ilgili gerek izlenen yol ve gerekse yerleşilen bölgeler bazında benzeşmesi kaçınılmazdır. Ancak Rubin Zemon'un belirtmediği veyahut bir yargıya varamadığı hususlar da söz konusudur. Bu ise Mısırlıların bölgeye nasıl ve ne şekilde geldiği sorunsalıdır. Bir şekilde Mısırlıların Balkanlardaki varlığı en azından "Mısırlı" adı ile dahi olsa söz konusudur ve Mısır'la bir ilgilerinin olduğu kaçınılmazdır. Ancak bu topluma Mısırlı denirken kendileri ile aynı bölgeden gelerek Balkanlara yerleşen Roman toplumu ile neden aynı özellikleri göstermemektedirler ve neden bu topluma ait görmemektedirler? Bu konuda ise en mantıklı savı Elena Marushiakova ve Veselin Popov, "Gypsies in the Ottoman Empire: A Contribution to the History of the Balkans" adlı eserde vermektedirler. Onlara göre aynı toplum, farklı zamanlarda göç ederek farklı adlar almış olmalıdır.

Zira her iki toplum da büyük olasılıkla aynı bölgeyi Mısır'dan gelmişlerdir. Ayrıca bu iki saygın araştırmacının kimi Roman kurumlarına üyelikleri ve bu kurumlar tarafından düzenlenen organizasyonlara katılan başlıca isimler arasında olmaları (örneğin Veselin Popov'un Gypsy Lore Society üyesi olması gibi) bu kimselerin ister istemez Roman söylemine yakın fikirler dile getirmelerini veyahut bu söylemin dışına fazla çıkmamalarını da zorlaştıracak bir bağlantıdır. Ancak sahadaki kesin Mısırlı etnisite gerçeği ve onlar hakkındaki son derece az bulgu, karşıt savı da desteklemeye olanak sağlar ki bu savı Rubin Zemon dillendirmektedir ve Mısırlıların Roman olmadıkları yönündedir. Rubin Zemon ise kendisini Mısırlı olarak tanıtan saygın bir akademisyen olarak söz konusu meseleye ortadan bakması ve mevcut kanıtlar doğrultusunda bu toplumun Romanlardan farklı bir toplum olduğunun altını çizerek, Mısırlı toplumun dediğine paralel şekilde dile getirmesi ve buna bilimsel literatür katkısı yapması da doğal görünmektedir. Bu durumda hangi etnisite merkez alınarak onun bakış açısına yakın bakılıyorsa mesele o açıdan bakan kimsenin teviline müsait verileri de sunmaktadır. Bu makale ile söz konusu sorunsalın da aşılması ve meselenin şu veya bu gruplara yakınlığı olmaksızın analizi hedeflenmiştir.

Sonuç itibarı ile verilerin az, yorumun ise çokça yapıldığı bu meselede halen sosyologlarca ciddi araştırmalar yapılmamıştır. Hali hazırda Romanlar için kullanılan kelimelerin kökeninde bile “Mısır” kelimesi etimolojik olarak yukarıda da izah edildiği gibi mevcutken tüm bu meselenin etimolojik, tarihi ve coğrafi gerçeklerini analiz ederek ulaşılabilecek her kanıt, bir kesin yargıya varmak için yeterli olmamış ancak bundan sonraki araştırmacıların gelecekteki çalışmalarını kolaylaştıracak şekilde etno-coğrafi olarak da desteklenmesi üzere bir adım öteye götürülme maksadı amacı ile bu çalışma ile literatüre bir katkıda bulunulmuştur. Bir milletin ne olduğuna yönelik son sözden ziyade sosyal analiz yoğunluğu ve interdisiplinel çalışmaların gerekliliği açıktır.

Bu fenomene ya da daha doğru bir ifade ile çok bilinmeyenli olguya açıklık getirmek için, yaşanan coğrafya parçası ile etnisitenin alanda dağılışı ve arazideki aktivitelerinin beraber ele alınması, daha bütüncül bir yaklaşıma varmak için önemlidir. Zira Balkan yarımadasındaki Mısırlılar, her ne kadar Çingene olarak bilinen (Roma) toplumu ile karıştırılmakta ise de sahada en yoğun yaşadıkları yörelerde yapılan gözlemler ve birebir görüşmelerde³ Mısırlılara yönelik algının daha ince ayrıntılar ile farklılaştığını gözlemek ve bu etnik topluluğun Çingene (Roma) toplumu ile aynı olmadığını, ancak muhtemelen zamanla farklılaşmış olabileceğini söylemek mümkündür. Dahası Sırpa’da bu toplum için kullanılan ifade olan “Cuptsı” kelimesi ile İngilizce’deki “Gypsy” (Cipsi) kelimelerindeki benzerlik de makul bir Çingene-Mısırlı bağlantısını çağrıştırmaktadır. Ancak yine de sahada birebir örneklerle bakıldığında her iki toplum ve aktiviteleri de birbirlerinden farklılık gösterir. Dahası Mısırlı toplumun ağırlıklı olarak tarıma ve sonra ise diğer primer sektörlerle olan bağı, onların geçmişte de önemli bir tarım toplumu olma ihtimallerini artırmaktadır. Gerçekte ise Romanlarda çiftçilik, günümüzde lokal kimi sahalardaki münferit örnekler hariç oldukça nadir görülen bir uğraştır. Romanlar, şehirlerin ekseriyetle dışına doğru uzanan kenar mahallelerde yaşayıp şehirselleşenlerle geçinirken Mısırlılarda daha çok kırsal bölgede yerleşmiş olma durumu yaygındır (Doğaner, 2004: s.555). Burada altını çizmek gerekir ki bu da pek tabii ki bu halkın günümüzde halen toprağa bağlı bir uğraşları olduğu manasına gelmemektedir. Zira toprak ve üzerindeki tarımsal uğraşlar, köylerden kentlere göçün hatta kentlerden ve köylerden Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye göçlerin bir realite olduğu Balkanlarda değil, dünyanın birçok yerinde gerilemekte iken bu halkın halen toprağa bağlı bir hayat yaşamasını beklemek gerçeğe uygun olmayacaktır.

2. Doğu Akdeniz Kıyılarının Tarım İşçileri Olarak Mısırlılar

I. Selim’in Mısır’ı fethinden kısa bir süre sonra öncelikli olarak Çukurova olmak üzere bazı Güney Anadolu kıyıları ile Doğu Akdeniz kıyılarına tarım işçisi olarak yerleştirilen Mısırlıların varlığı hakkında Adana ve çevresinde halen kullanılan “Fellah” kelimesi önemli bir yeri, Mısır’ı işaret etmektedir. Fellah, Arapça çiftçilikle uğraşan anlamına gelmektedir (Aslan, 2005: s.53). Jakop van Klaveren, Mısır’da geçimini çiftçilik yaparak sağlayan ve literatürde ve Mısır tarihi ile ilgili araştırmalarda, arazi mülkiyet olmayan, prenslerin ve soyluların arazisinde ırgat olarak çalışan ve ağırlıklı olarak pamuk işinde çalışma ehliyetine sahip Araplar için kullanılmıştır (Klaveren, 1982: s.223-227). Buna ek olarak 19.yüzyılda Kavalalı ailesinin yönetimi altına giren Adana ve çevresine yine Mısır ve Sudan’dan tarım işçileri olarak getirildiği ve bölgedeki halk arasında bilhassa Yüreğir ovası civarında günümüzde dahi gözlemlenebilen Afrika’ya has ten rengine referans yapan kaynaklarda Afrikalı oluşun

³ Sahada yapılmış görüşmelerin, (Tiran, Permet, Elbasan, Berat şehirlerinde) ses kayıtları. 11.10.2016

kökeni ile Araplık ayrımı daha belirgin olarak yapılmıştır. Arap sözcüğü, bir etnik kategori olarak Afrikalı kölelerin getirildiği arap olmayan ülkelerdeki halklarca, Afrikalı kelimesi ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Kölelik konusunda araştırmalarda bulunan Jennings, Osmanlı döneminde kölelerin getirildiği yerlerden birisi olan Kıbrıs'ta Lefkoşa kadı sicillerini incelemiş ve "siyah kölelerin" "zencizengi, siyah, arap-arab ve habeshi" olarak tarif edildiğini belirtmiştir (Jennings, 1987: s.288).

Osmanlı, Kuzey Afrika ve Akdeniz kültüründe Arap kelimesi, Trans-Sahra bölgesinden olan Afrikalı anlamını içermektedir; diğer taraftan etnik Araplara "beyaz Arap" denilmektedir (Cuna & Walz, 2010: s.9). Buna ilaveten Mersin ve çevresini konu edinen akademik çalışmalarda Arap Alevilerinin Mersin'e ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyılarındaki sahaya (Tarsus-Silifke-Çukurova civarı) Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresindeki güçlerin sahayı işgal ettikleri dönemde (1832-1840) geldiklerini veya getirildiklerini belirtmektedir (Ünlü, 2007: s.49). Antalya ve çevresine yönelik kimi yerel araştırmacı ve yazarlar, "1835'te büyük kısmı Dimyatlılardan oluşan 5000 kişilik bir göç dalgasının Mısır'dan Antalya'ya sığınıp, Antalya Kaleiçi'ne yerleştirildiğinden" bahsetmektedir (Cimrin, 2020). Söz konusu bu iki sahada da göçün kaynak noktası yani çıkış yeri Mısır ve Sudan iken varış noktası Türkiye olmuştur. Nitekim bu örnekler ışığında birkaç soru belirlemektedir. Bu toplumun tarımla iç içe olmaları ve tarım işçisi olarak tercih edilmelerindeki sebep geçmişten gelen bir ustalık ve mekânsal ehliyet olabilir miydi? Bu, pek tabii ki mantığa en yakın olanıdır. Zira kıyılardaki delta ovaları ve alüvyal geniş akarsu ovalarında yaşayan halkların nesiller boyu tarım tekniklerini bir diğer kuşağa aktardıkları vakidir. Mezopotamya'da olduğu kadar Hindistan'daki İndus vadisinde de durum benzer şekil arz eder ve buradaki tarım toplumları hem tarımı bilen hem de bilgisinden faydalanılarak farklı idarecilerce fethedilen farklı topraklara götürülen toplumlar olmuşlardır. Eğer Mısırlı toplumun tarım toplumu olarak tercih edilmelerinde köklerden gelen bir tecrübe tercih edilmiş ise bir diğer soru daha belirlemektedir. Acaba daha önceki idare dönemlerinde de örneğin Roma döneminde veya Osmanlı fetihlerinde tıpkı Adana ve çevresindeki tarım arazilerine olduğu gibi Balkanlardaki ovalık sahalara da Mısırlılar yerleştirilmiş olabilir miydi? Veya Balkanlara Mısır valisi Arnavut kökenli Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanında yerleşen Mısırlılar da olmuş muydu? Zira Adanalı yerel bir tarihçi olan Cezmi Yurtsever, 1830 yılında toprak ve tarım düzenlemesi yapılan, Kavalalı'nın yönetimi altına yeni girmiş Adana çevresine Mısır'dan gelen, getirilen işçilerden bahsedilmektedir (Yurtsever, 2020). Ona göre Adana ve çevresine getirilen tarım işçileri, Mısır ve Sudan'dan pamuk işçisi olarak getirilmişlerdir.

Günümüzde Mısırlı denilen halkı iyi tanımak için bu toplum hakkında ilk ne zaman bahsedilmiş olduğu pek tabii ki Antik Mısır kaynaklarında olmalıdır. Ancak Antik Mısırlıların konumuz olan "Mısırlılar" ile bağı, günümüzde sadece antropolojik bir inceleme konusu olabilir. Zira artık binlerce yılın geride bırakıldığı ve izlerin silinmesine yetecek milletlerarası karışmaların, savaşlar ve köle ticaretleri ile milletler arası evliliklerin binlerce senedir yaşandığı da hesaba katılacak olursa eski Mısır halkının konuya dahil meseleyi çok da izah edici olmayacaktır. Mısır'da geçmişten günümüze dek süregelen ve kimisi Kuran'da Yusuf Suresinde de belirtilen yağsız dönemlerde meydana gelmiş olması olası göçlerde Mısırlıların nereye göç ettiğini bilmek çok zor, belki mümkün de değildir. Öyleyse esas soru, yani Mısırlıların Burada sorulması gereken sorular arasında en önemlisi Mısırlıların Balkanlara nasıl gelmiş olduklarını açığa çıkaracak sorudur. Her durumda göçün kaynaklandığı toprak Mısır olduğuna göre bu göçün bir seferde mi yoksa birden fazla dalga halinde mi yapıldığı önemlidir.

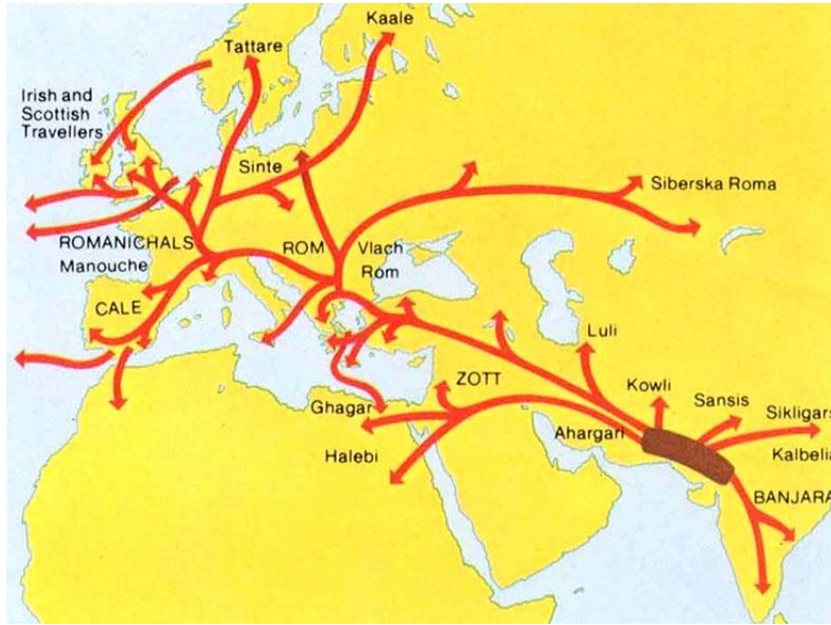
Bu toplumun yaşadığı yerler günümüzde her ne kadar ziraaî yönü ağırlıklı bölgelerin kentleri ve alüvyal ovaların ve vadilerin kenarındaki yerleşmelerle örtüşse bile günümüzde zirai kabiliyetlerinden çok zanaatkarlıkları ve ara eleman vasıfları ile ön plana çıkmaktadırlar. Bu durum, Arnavutluk ve Kosova'da zanaatkarlık, Yunanistan, Batı Trakya'daki Beyköy'de ise çiftçilik ekseninde görülmektedir. Balkan yarımadasındaki neredeyse tüm Mısırlıların dağılışı neredeyse sadece ovalar ve tarım alanlarına denk düşmektedir? Kosova'da tarım arazileri, Sırbistan'da Niş ve çevresindeki Morava nehri çevresindeki tarımsal sahalar, Batı Trakya'da Beyköy gibi alüvyal bir bölgede yerleşmiş olan Beyköyü halkı, verimli ve düz bir bölgede yerleşmiş olan Mısır ve Afrika kökenli bir halkın bataklık tabanlı tarım topraklarına bilinçli olarak yerleştirilmeleri olgusunu da bir ihtimal olarak ortaya çıkarmakla birlikte Türkiye'de Adana ve Mersin çevresine yerleştirilen Mısırlılar olgusu tesadüf değildir.

Milletlerin, ün yaptıkları özellikleri ile bazı coğrafyalara topluca yerleştirilmesi olgusu ile tarihte de karşılaşmıştır. Örneğin; Rönesans öncesi dönemde Avrupa'daki büyüyen gümüş ihtiyacı ve Avrupa ticaretindeki büyüme ve akabindeki zanaatkar üretim, Sırbistan ve Bosna'da gümüş ve diğer madenlerin ve madencilik tekniklerinin yeniden doğuşuna bir teşviği doğurdu. Sakson madencilerin (Alman milletinden) 1250'lerde Transilvanya ve Macaristan'dan Brskovo'daki madenlere gelmesi ortaçağ Sırp belgelerinde açıkça belirtilir. Yine Bosna'da bu işin ustalarca yürütülen bir uğraş haline gelmesi ise 1330'larda devam etmiştir (Stoianovich, 1994: s.89). Nitekim Srebrenitsa şehrinin ve şehre adını veren gümüş madenlerinin kullanımı da bu zamanlarda devam eder. Bizans'ın Bulgarları, Peçenek ve Uzları, Kumanları Paralı asker olarak kullanması, Bosna Kralı'nın ülkeye demirci olarak Almanları yerleşirmesi veyahut Fetih sonrasında Rodos'a Kanuni Sultan Süleyman tarafından ticaretin gelişmesi için bir miktar Musevi ailenin yerleştirilmesi gibi örnekler durumu analiz etmekte faydalı bir boyutu anlamayı sağlayacaktır. Örneğin 1522'de Rodos Adası Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilince, Sakız'daki Yahudilerin Rodos'a göç etmeleri istenmiştir (Eryılmaz, 1996: s.51-52). Buna benzer şekilde eski zamanlarda Mısırlıların da tarım ile iç içe ve "işin ehli" bir toplum olarak ün yapmış olmaları akla yatkındır. Dimyat'a pirince giderken eldeki bulgurdan olmak şeklindeki atasözünde de Dimyat'ın Mısır'da bulunan alüvyal bir delta ovası üzerinde olduğu ve oldukça zahmetli şekilde yapılagelen pirinç tarımı ile özdeşleşmiş bir yer olduğunun da altını çizmek gerekir.

Tüm bunların Nil nehrinin suladığı Mısır'daki Nil vadisi ve döküldüğü yerde akaçladığı Nil deltasında tarımda gelişkin ve tecrübe sahibi Mısır toplumu ve tarımdaki ustalığı ile ilgisi tesadüf değildir. Bu ve benzeri toplumların örnekleri ve yayılış cevapları irdelenirken çok daha kapsamlı araştırmaların zarurieti de ihmal edilmemelidir (Eryılmaz, 1996: s.51-52). Mısırlıların Balkan yarımadasına ne zaman geldikleri bir bilinmezlik teşkil etse de Mısırlı toplumun Mısır ile arasındaki ilişkiye dair coğrafi çıkarımların, göç esnasında üzerinden geçilen milletlerde bırakılan Mısırlı algısı önemli ipuçları vermektedir. Bu ipuçları; söz konusu toplumun arazi ve tarım kabiliyetleri ve diğer toplumların dillerinde bırakılan kelimeler ve sahada Arnavutça konuşan ya da konuşmayan ama yine de kendilerine Mısırlı diyen bir toplumun gırtlak tonlamaları ve daha farklı etno kültürel parametrelerle açıklanması mümkün belirteçlerdir. Bu belirteçlerden yola çıkılarak bu çalışmadan sonraki daha detay araştırmalarda Mısırlıların kökenine yaklaşabilmek için var olan az sayıdaki izin üzerine daha fazla gidilmesi ve daha farklı belgelerle konunun açığa çıkarılması önem arz etmektedir.

3. Mısır Kelimesinin Onomastik Açından Değerlendirilmesi

Yukarıda da zikredildiği üzere Eski Mısır'da Mısır ülkesine, “Kemet” denmekteydi. Nitekim söz konusu ülke ismi, Kopt ve Kıpti kelimesine de kök oluşturan ve İngilizce'ye ise “Egypt” olarak k-g ve m-p dönüşümü ile geçmiş bir kelimedir. Türkçe'de kullanılan “Mısır” ise yer adı olarak aslında İbranice'den gelen, “Mizraim” kelimesinin Arapçaya geçmiş formu olan Mısır kelimesinden gelmektedir. Bu durumda Mısır'ın Mısırlılarca adının “Mısır” kelimesi olmadığından hareketle konunun öznesini oluşturan etnisitede “Mısır” ya da “Mısırlı” adı kelime bazında aranmamalıdır. Türkçedeki Kıpti kelimesi Mısır'ın Hıristiyanlarını ifade etmek için kullanılan bir ifade olsa da aslında Kıpti, Mısır'ın yerli halkını ifade eden bir kelimedir. Bu durumda Sırpların kullandığı Cuptsi kelimesi ile Türkçede eskilerde kalmış olan Kıpti kelimelerinin kullanımı arasındaki paralellik açığa çıkar ve İngilizce'deki “Gypsy” kelimesi ile ister istemez dilsel, fonetik ve sosyolojik bir köprü oluşur (Eryılmaz, 1996: s.51-52). İşte bu noktada Gypsy (Cipsi) ve Kıpti aynı kökenden gelen kelimeler ise bu paralellığın coğrafi sebebi için Romanların tarihteki göç yollarına bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 2: Romanların Hindistan'dan Avrasya'ya ve Afrika'ya dağılışları⁴

Haritada Hindistan'dan başlayan Roman göçünde batıya, Afrika'ya doğru uzanan bir kol, Mısır'a yerleşmiş görünmektedir. Buradan bir başka bölgeye doğru yola devam edilmediği haritadan bellidir. Mısır'da yerleşildiği ve Mısır'da meskûn kaldıkları da en mantıksal durumdur. İşte bu durumda Mısır'da yerleşen bir kavmin, kutsal kitaplarda ve çeşitli yazıtlarla da desteklenir ifadelerle yaşadığı yaygın kuraklık ve iklim salınım dönemleri de dikkate alındığında Akdeniz kıyılarına geçiş yapması halinde Roman ya da Çingene değil bu kez “Mısırlı” olarak adlandırılmaları olasıdır.

⁴ <http://jfgfestival.com/wp-content/uploads/2014/12/map.jpg>

Tarihte aynı milletin bir göçte ilk göç dalgasıyla gelen kısmına bir isim verilirken sonradan gelen veya bulunduğu bölgede izole halde kalan kısımları, orada yerleşip adını aldıkları coğrafya ile özdeşleşebilir ve adlandırılabilirler. Örnek olarak, Güney Afrika'daki Afrikaner halkı, ataları Hollanda'dan göç etmiş bir millet olmasına rağmen aradan geçen yüzyıllar içerisinde dilleri az farklılaşmış ve Afrikaans dili adını verdikleri ve Hollanda dili ile farklılıklar taşıyan bir dile sahip olmuşlardı.⁵ Bu milletin adına kimi zaman "Boer" halkı da denmiştir ve Boer, Flamanca yani Hollanda dilinde çiftçi manasına gelen bir kelimedir. Güney Afrika Cumhuriyetinde Apartheid yanlısı Irk Ayrımcısı iktidarının 90'larda giderek Nelson Mandela'nın ülkedeki siyahları özgürlüğe taşımasının ardından Afrikanerlerin bir kısmı bu kez tamamen kontrollerinden çıkan ülkelerinden, ata toprakları olan Hollanda'ya göç etmeye başlamışlardı. Ancak burada konuşulan Felemenkçe ile çoğu kez uyum sağlayan Afrikanerler, Hollanda'da ayrı bir toplum olarak "Afrikaans" şeklinde adlandırılmaktadırlar.⁶ Tarımda uzmanlaşmış olan Afrikaner toplumu, Güney Afrika'daki siyahi iktidarın ardından ağırlıklı olarak Commonwealth ülkelerine dağılmış olsalar da bir kısmı da 2011 yılında Gürcistan'ın daveti ile ülkedeki tarımı canlandırmak için Gürcistan'a yerleştirilmiştir.⁷

Hali hazırda Mısırlıların günümüzdeki dağıldığı sahalara, Balkanların güneyindeki bu hat ile örtüşmektedir. Batı Trakya'da Yaguptin denen kimselerin de haritadaki çizginin doğu kısmına denk düşen kısımlarda görülmüş olması haritaya anlam kazandırmakta ve Mısırlı toplumun günümüzde dahi azalan nüveleri ile sahada görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Şekil 3: Mısırlıların dağıldığı bölgeler ile örtüşen "Egnatya" yolu

4. Egnatya Yolu Üzerinde, Yunanistan'daki Mısırlılar

Mısırlıların Balkanlarda bilhassa Yunan anakarası ve adalarına doğrudan yerleştikleri ile ilgili bazı dağınık bilgiler varsa da bunlar efsanelerle karışık klasik Yunan metinlerinde bulunmaktadır ve çoğu kez doğaüstü hikâyeler ile birlikte anlatılan metinlerde geçmektedir (Zemon, s.4). Bu bakımdan Mısır'dan Balkanlar'a göçün varlığını gösteren kayda değer bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak Mısırlı

⁵ <http://www.omniglot.com/writing/afrikaans.htm>

⁶ Yazar'ın Hollanda'daki saha tecrübesine yönelik kişisel gözlemdir.

⁷ <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>

nüfusun büyük kısmının Egnatya yolu ile örtüşen bir bölgede yer alıyor olması (Kosova'daki Aşkale halkı ve Sırbistan'daki az sayıda Kosova kökenli Mısırlı hariçtir) ya da bir zamanlar yaşamış olmaları, bu sahada daha eski çağlarda inşa edilen Egnatya yolunda Mısırlı işçilerin ya da kölelerin çalıştırılmış olmalarına da bağlanabilir bir durumdur. Aynı zamanda bir diğer hipotez de soyluların ve toprak sahiplerinin yanında çalışacak insanlar olarak getirilmiş olmaları olasılığıdır. Zira Egnatya yolunun çeşitli kısımlarında Örneğin günümüz Arnavutluk topraklarında bulunan Dıraç (Durrës) ve Selanik, bu işçi ve köle göçlerinde liman işlevi görmüş olabilir. Aynı zamanda bu bölgede soyluların ve büyük toprak sahibi Romalı aristokratların yerleşmiş olması da büyük insan gücü ihtiyacını gerektirmekte olan bir durumdur ve bu da pek tabii ki bir diğer Roma toprağı olan Mısır'dan getirilebilir bir ihtiyaçtır. Tarımda ileri olan, taşkın ve kuraklık dönemlerine karşı deneyimli Mısır uygarlığının torunlarının bu tür mekanlarda istihdam edilmesi, Roma döneminde olası ve dönem gerçeklerine uygun bir durumdur. Egnatya yolunun kuruluşu Milattan önceye rastlamaktadır.

Milattan önce 146 yılında Makedonya bir Roma eyaleti haline getirildiğinde, Roma kuvvetlerinin İtalya'dan Doğu Makedonya'ya doğru hareketini sağlayacak bir yol inşa edildi ki bu yol, verimli akarsu vadileri, dağları, ormanlık tepeleri ve metal (madeni) kaynakları ile olduğu kadar, nehirleri, gölleri, balık sağlayan denizi ile Romalıların çıkarı için önemli bir eyalet haline geldi. Roma aristokratlarına Makedonya'da verimli toprak mülkiyetleri sağlandı Romalı aileler Makedonya'ya yerleşmiş oldu. Bölgeden sürekli geçen Romalı lejyonlar (askeri birlikler) yerel pazara yönelik sürekli bir ihtiyacı oluşturarak şehirler ile yol güzergahı boyunca uzanan yerleşmelerin gelişmesini sağlamış oldular (Karivieri, 2008). Böylece Egnatya yolu üzerindeki şehirler ve yerleşmeler gelişmiş ve zamanla nüfuslanmıştır. Bu tez, Mısırlıların yol inşaatı sebebi ile bölgede çalışıyor olmasından da daha güçlü bir sebeptir. Zira yol, bir seferlik iş ihtiyacını ve geçici bir ikameti gerektirirken tarım, ve toprak işçiliği, uzun süreli bir ikameti gerektirir. Aynı zamanda soyluların yanında çalışanların tamamının da tarım işçisi olmadığı açıktır. Şüphesiz hizmetlilerin ve çeşitli hizmetleri görmek üzere istihdam edilen kimselerin varlığı, bu yol üzerindeki şehirlerde sektörel bazda daha çeşitli uğraşlarla meşgul bir Mısırlı varlığını oluşturmuş olabilir. Bu, aynı zamanda Arnavutluk'ta, toprak sahibi Arnavut soyluların soy isimlerine sahip Mısırlı (Yevc) toplumunun bu soy isimlerini almış olmasını da açıklamaya yardım eden bir varsayım olacaktır. Söz konusu soy isimleri ile ilgili kısım, sonraki sayfalarda zikredilecektir.

Egnatya yolunun geçtiği diğer bölgeler olan Serez, Drama, Selanik ve Florina gibi yerlerin yerli halkı, Lozan antlaşmasının ardından yapılan ahali mübadelesinde din esaslı ayırım ile Anadolu ve Doğu Trakya topraklarına yani Türkiye'ye gönderildikleri için bu bölgelerdeki Mısırlı Müslümanların topraklarında kalmaları söz konusu olmamıştır. Yunanistan'da Müslümanların ve Türklerin göç ettirildikleri mübadele bölgelerinden beri tutulan tek bölge olan Batı Trakya'nın batı sınırını oluşturan Karasu Nehri (Nestos) batısında hiçbir Müslüman kalmadığı için ve ayrıca bu bölgeye Türkiye'den gönderilen Ortodoks ve Yunanlıların yerleştirilmiş olmasından dolayı sahada yapılan inceleme, röportaj ve gözlemlerde, günümüzde sözü edilebilecek Mısırlı veya kökenini Mısır'a dayandıran hiç kimse ile karşılaşmamıştır. Ancak Karasu nehrinin doğusundan Türkiye sınırını oluşturan Meriç nehrine dek uzanan sahada yani Batı Trakya'da bu köy (Beyköyü) dikkati çekmektedir. Karasu nehrinin hemen kıyısında denebilecek bir noktada yer alan bu köy, belki de sahada bir zamanlar çok daha fazla sayılarda yaşayan Mısırlı toplumun tek kalıntısı olduğu ihtimalini vermektedir. Zira nehrin batısında henüz 100 yıldan kısa bir zaman önce kitleler halinde yaşayan Müslüman topluluklar arasında bu tip köylerinde

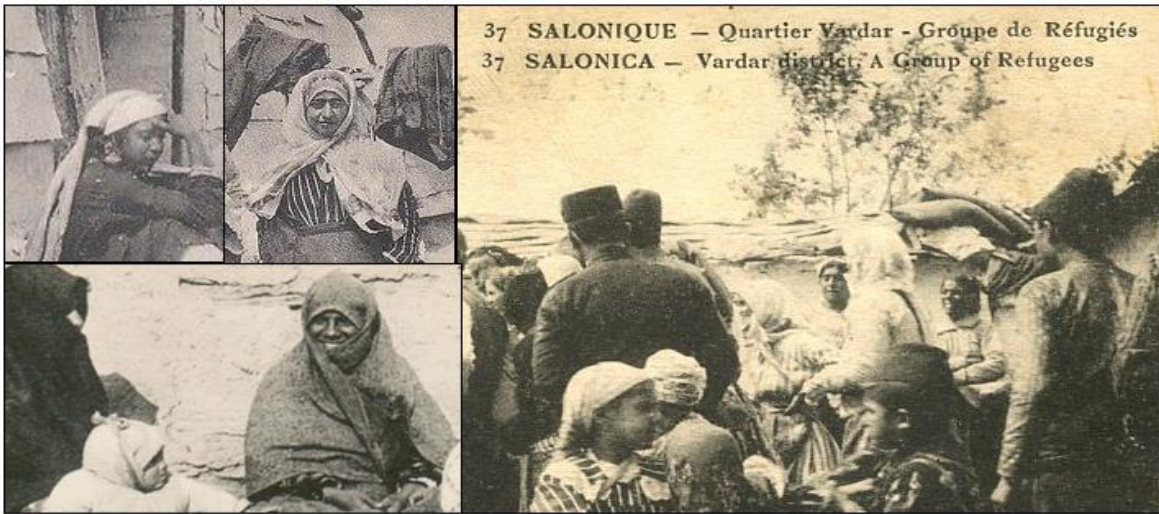
bulunuyor olması doğaldır. Ne var ki bunlar, mübadele hükümlerince toplu göçe tabi tutulmuş oldukları için göç etmedikleri dönemde herhangi bir araştırmada kendilerinden bahsedilmemiştir. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğundaki millet sistemi çerçevesinde İslam dinine mensup Rumeli Müslümanlarının kendilerini Türk olarak kabul etmesi ve kayıtlarda da bu şekilde yer almaları sebebi ile eski tarihlere ilişkin etnik bazda bir değerlendirme ve delil getirmek zordur.

Buna rağmen kimi eski kartpostallarda, Roman toplumunun çalışmadığı hizmetle alakalı işlerde, çalışmaya konu olan Mısırlı toplumu çağrıştıran resimler mevcuttur. Bu resimler 20. Yüzyıl başlarında Kartpostal olarak basılmış olan, Avrupa ülkelerine yönelik Selanik ve Osmanlı coğrafyasındaki görünümü arz eden, günlük hayatı ve şehir görünümünü aktaran resimlerdi. Söz konusu kartpostallarda bahsi geçen kişileri “Türk, Rum, Musevi, Çingene” diye açıkça belirten yabancı fotoğrafçılar, kartpostalların altına düşükleri notlarda bu konuda yeterli bilgiyi vermektelerdi. Bahsi geçen bir kartpostal özellikle dikkat çekicidir. Bu kartpostalda “Türk” ibaresi ile belirtilen kişilerin Mısırlı kökenden gelme ihtimalleri büyüktür. Zira Roman toplumunun yaygın uğraşı içerisinde olmayan bir kimse görülmektedir. Zira Roman toplumunun ev işlerinde ve iş yerlerinde çaycı, hizmetçi ve esnaf yamağı olarak çalıştırıldığına herhangi bir kaynakta rastlanılmamıştır.

Resim 2: Fransız basımı bir kartpostalda “Türk Çaycı” isimli fotoğraf.

Yukarıdakine benzer şekilde Avrupalı seyyahlar, elçiler, muhabir ve fotoğrafçılarca 1912 yılında çekilen resimlerde “Refugee” yani Muhacir, mülteci olarak nitelenen kimselere ilişkin fotoğraflarda da bariz bir esmerlik söz konusudur (Bkz.Resim 3) ve bu insanlar, 1912 yılında kaybedilen vilayetlerden Selanik şehrine gelen muhacirlerden oluşmaktadır. Söz konusu vilayetler ise Selanik kırsalında yer alan taşra yerleşmeleri olup (Kalkış, Demirhisar, Yenice-i Vardar, Florina, Vodina, Kayalar vb.) bu bölgeler Egnatya yolu ile ya birebir örtüşmektedir ya da kısa bir mesafede yer almaktadırlar. Osmanlı devletinin 1912 yılındaki Balkan Savaşlarında kaybettiği Yunanistan topraklarının da Egnatya yolunun geçiş güzergahına paralel şekilde uzanması ve neredeyse bu yolun kuzey ve güneyinde bir şeritmişçesine uzanması da bir gerçektir. Bu durumda elde kalan son toprakların önemli bir kısmının aslında Egnatya yolu üzerindeki araziler olduğunu belirtmek gerekir ki sadece Yanya, Kuzey ve Güney Arnavutluk ile Kosova vilayetinin kuzey kısımları bu yolun oldukça dışında kalan yerlerdir.

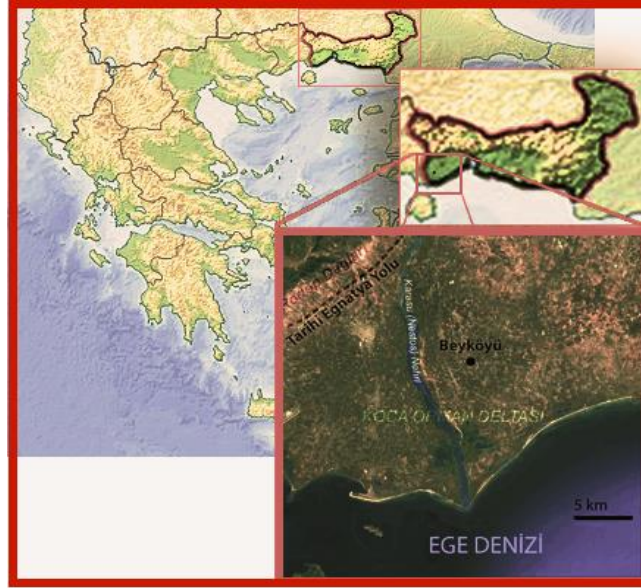

Resim 3: Fransızlarca yapılmış kartpostallarda Selanik’e gelen veya evsiz kalan muhacirler

Döneme ilişkin önemli birçok kartpostalda da yine Selanik’e gelen göçmenler arasında söz konusu siyahi ve kuzey Afrika tipli kimselerin varlığı dikkat çekicidir. Ancak bu kimseler Roman değildir. Zira Romanların fotoğraflarında Roman toplumunun uğraşları olan Çiçekçilik, Balıkçılık, Dilencilik ve Kalaycılık ve Ayı oynatıcılığı yaygın şekilde görülürken esnaflık pek yaygın bir meslek dalı değildir.

Arnavutluk’ta gerçekten Dıraç’tan başlayan ve bir parça güneye inerek ardından Selanik’e doğru dönen ve buradan Batı Trakya’yı izleyerek İstanbul’a ulaşan tarihi Egnatya yolu üzerinde Mısırlı olarak kendini tanımlayan bir toplumun yaşaması yanında Batı Trakya’da kendilerine komşu köylerce Yaguptin olarak adlandırılan toplum, kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Bilhassa İskeçe civar köylerde yapılan saha incelemeleri ve söyleşilerde Yaguptin denilen toplumun aslında ne olduğu? Sorulduğunda ise “Pomak Çingenesi onlar” veya “Bulgar çingenesi” cevabı alınmıştır. Bilhassa İskeçe Kireççiler köyü ile İskeçe’ye bağlı Mustafçova beldesinde Yaguptin kelimesine verilen mana, sahadaki insanlarla yapılan görüşmelerde bu şekilde anlamlandırılmıştır.

Bilhassa Rodop dağları üzerinde Yaguptin olarak adlandırılan Mısırlı toplumun toplu halde yaşadıkları köyler de ayrıca mevcuttur. Örneğin Yunanistan'daki Batı Trakya yöresinin Bulgaristan sınırına en yakın köylerinden “Memkova” bir Yaguptin köyü olarak adlandırılır. Fakat bu toplumun ne derece “Mısırlı” olduklarını söylemek de güçtür. Zira bölgedeki yerel halk, onları yukarıdaki iki ifade ile “Roman” toplumunun bir parçası olarak görmekte ve özdeşleştirmekte iseler de Memkova halkı, Türk olduklarını ve Türk kökenden geldiklerini dile getirmektedir. Bu durumda bu bölge sadece ismen zikredilebilir. Ancak bölgede Afrika kökenli ve gerçekten bölgenin genlerine taban tabana yabancı siyahi bir toplumun varlığı, sahada gerçek Mısırlıların olabileceğine yönelik fikir vermektedir. İskeçe'ye çok yakın bir mesafede yaşayan “Afrika kökenli” bir toplum olan Beyköyü Türkleri de Batı Trakya'daki “Mısırlılık” söz konusu olduğunda zikredilmelidir. Bu köy taşıdığı farklı antropolojik özellikleri sebebi ile ziyaret edilmiş ve köy sakinleri ile görüşülmüştür. Bu köyde yaşayanların ekseriyetle Afrikalı ten rengine sahip olması sebebi ile kendilerinin çalışmada resimlerinin verilmesi uygun görülmemiştir.

Şekil 5: Batı Trakya ve Beyköyü'nün yerini gösterir lokasyon haritası

Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya yöresinin İskeçe şehrinde (Xanthi) dağ ve ova köyleri yer alır. Dağlık bölgede yaşayan halk, ağırlıklı olarak hayvancılık ve tütün hasadı ile meşgulken ovalık kısımda ise pamuk, mısır, tütün ve meyve gibi çeşitli tarım ürünleri ve bir miktar da hayvancılık yapılır. Yörenin ova kısmında yer alan Beyköyü, bu konuda ciddi araştırılması gereken bir yerdir, Yunan basınında da Afrika kökenli olmaları sebebi ile yer etmiş bu köyün sakinleri sadece Afrika'dan geldiklerini bilmekte ancak “Türküz” demektedirler. Yunan menşeli basın organlarının kendileri hakkında “Afrika Yunanlıları”⁸ yakıştırması yapmasına karşın Beyköyü halkı, kendilerini özellikle Yunan, Roman ya da Çingene olarak değil Türk olarak kabul etmektedirler ki Türklük ırki bir kavramdan ziyade belirttiklerinden anlaşıldığı kadarı ile bir milli aidiyeti temsil etmektedir. Bu sebepten

⁸ <http://greece.greekreporter.com/2016/07/14/the-african-greeks-of-avato-full-documentary/>

bir halk için şu veya budur demeden onların kendi isimlendirmelerini dikkate almak en doğru yaklaşım olacaktır.

Ten rengi itibarı ile esmer hatta çoğunun “siyahi” olmaları sebebi ile farklı görünüşlerinden rahatlıkla ayırt edilen bu toplum hakkında yeteri kadar araştırma yapılmamış olmakla birlikte, yaşadıkları bölge, Egnatya yolunun tam üzerinde bulunmaktadır. Yine önceki kısımlarda dile getirilmiş olan bir gerçek, burada da geçerlidir. Beyköyü halkının tamamı ovada yani tarım yapılabilen sahada yerleşiktirler ve muhtemelen bölgeye gelişleri de tarımdaki ustalıkları ve tarım kültürüne sahip olmalarından kaynaklı olmalıdır. Ancak Rodoplarda dağlık kısımda yaşayan Mısırlılar (dağ köyleri arasında Yaguptin şeklinde adlandırılıyorlar) da mevcuttur ve yerleşilen bu köy ve köyden küçük yerleşmeler, Egnatia yolu üzerinde veya yakınında bulunan İskeçe’de yer almaktadırlar.

Beyköyü yerleşmesinde yerleşilen saha ile Egnatya yolu ile örtüşmektedir (Bkz.Şekil 4). Ayrıca Beyköyü, Karasu (Nestos) nehrinin Ege denizine döküldüğü yerdeki geniş bir delta ovası olan Koca Orman Deltasının üzerinde yer alır ve bu bakımdan Mısır’daki Dimyat şehrinin ve Nil Deltasının (ovasının) dikine konulmuş bir aynada simetrik hali denecek şekilde Balkan anakarasındaki benzerliği ile dikkati çekmektedir. Yeni bir ülke veya bölgeye göç edecek olan bir halk, temel uğraşın tarım, hayvancılık ve balıkçılık olduğu bir devirde, göç etmeden önceki uğraşlarını devam ettirecekleri coğrafi şartlara gereksinim duyarlar. Bu bağlamda göç edilen bölgede önceki aktivitelerin devamının sağlanması, hayatta kalmak açısından zaruridir. Aşağıda tarihi Egnatya yoluna sadece 10 km mesafede yer alan Beyköyü’nün Mısır’daki Dimyat ile arasındaki benzerlik gösterilmiştir. Her ikisi de ana akarsuyun yanbaşında denecek bir noktada yer almaktadır ve her ikisinde de tarımsal uğraşlar yerleşme tercihi üzerinde belirleyici olmuştur.

Beyköyü halkı, “Sarışaban Ovası” olarak eski haritalarda görülen, bir diğer adı da “Koca Orman Ovası” olan delta ovası üzerinde yaşamaktadırlar. Köy halkının yaygın ürünü Mısır’dır. Üzerinde buldukları alüvyal ovanın farklı kesimlerinde Pamuk ve Pirinç ekimi de yapıyor olmasına rağmen halk, Mısır ekmektedir ve bir kısım köylülerde hayvancılık da söz konusudur. Toplum, arazideki ilk yerleştirilme tarihini hatırlamamakta ancak bunu, Türk milletinin bir parçası olarak gördükleri benliklerine uygun olarak Osmanlı döneminde yerleştirilmiş olmalarına bağlamaktadırlar. Beyköyü halkından görüşülen kimseler, atalarının çok uzun zaman önce Kuzey Afrika’dan, Mısır’dan bu yöreye geldiklerini, getirildiklerini belirtmektedirler. Bu durumda Egnatya yolunun yanı başında denecek bir yerde, yolun hemen güneydoğusunda yer alan bu köyün önemi ve doğal konumu ve fiziki coğrafya özelliklerini harita üzerinde görmek, konu ile alakalı ve yerinde olacaktır. Köy halkının Egnatya yolu üzerindeki ilk sakinlerden olduğu ihtimalini de burada yeniden zikretmek uygundur.

Şekil 4: Afrika kökenli Beyköyü yerleşmesi ve göç etmeden önceki muhtemel bölgelerden olan Dimyat yerleşmesinin delta ovası içerisindeki konumları.

Ne var ki Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya'daki Beyköyü'nde de tıpkı Bulgaristan sınırına yakın olan Memkova'daki gibi, söz konusu olan bir "Mısırlılık" bilinci yoktur. Ancak köydeki insanların sahip oldukları hâkim siyahî ten rengi, Afrika'dan bir yerlerden geldikleri bilincini canlı tutmaktadır. Buna karşın Türklük, Müslümanlıkla eş manada kullanıldığından hareketle Batı Trakya genelinde yaşayan ve Yaguptin denilen, "Mısırlı" olarak Türkçeye çevrilebilecek toplum da kendilerini Türk kimliği ile ifade etmektedir. Zaten sayıca az olan ve İskeçe'nin dağlık kesimlerinde Pomakça konuşan köyler arasında yer alan kimi köylerde ve hamletlerde⁹ yaşayan bu kimseler kendilerini Türk toplumundan farklı görmemektedirler. Buna rağmen neden bu ismi aldıkları bir soru işaretidir ve bu soru işaretine en kuvvetli izah, Bulgaristan'daki Mısırlılar alt başlığında ayrıca incelenecek olan 1378'de Bulgar Çarı İvan Şişman tarafından bölgeye getirilen Mısırlılar ile ilgili bilgide anlam kazanmaktadır. Yine Konstantin İreçek'in "Bulgaristan Prensligi" adlı eserinde belirttiği ve kendi sınıflandırması ile "Çingeneler" arasında ele aldığı Mısırlıların Rodoplarda yaşayanlarına "Aguptin" dendiğine yönelik aktarımı, günümüz Batı Trakyasında halen "Yaguptin" denilen kimselerin zaman içerisinde Türklük içerisinde zamanla mecz olarak derinde kalmış ve unutulmuş bir kimliğin dil bilimsel bir kalıntısı olabilir. Bu insanlar çevredeki köylerce "Yaguptin" olarak nitelenir ve görünüşleri, komşularından çok farklı olmasa dahi yöredeki diğer çevre köylere nazaran daha buğday tenli ve daha esmer görünüm arz etmekte oldukları söylenebilir.

Belki her Balkan toplumunda az çok görülebilecek olan esmer birey sayısının biraz daha fazla olması ile fark edilebilecek bu köylerde yaşayanlar kendilerini ısrarla ve gururla "Türk" veya "Pomak Türkü" olarak nitelemektedirler. Buna rağmen "Yaguptin" denilen bu topluma, çevredeki diğer köylerin sakinlerince, kız verme isteksizliği de ayrıca gözlemlenmektedir.

⁹ Köyden ufak 5-6 hanelik yerleşmelerin Yerleşme Coğrafyası literatüründe sıkça rastlanan adı. Türkiye'nin doğusundaki "Mezra" yerleşmelerine benzemektedir. Genel ve uluslararası kabul görmüş bir coğrafi tanımdır.

5. Mısırlı Toplumun Kendisini İsimlendirışı

Romanlar bilindiği üzere sokaklarda çiçekçilik ve balıkçılıkla ve kimi zaman da çalgıcılıkla uğraşan dinamik bir toplumdur. Ayrımcı bir ifade olan “Çingene” kelimesine mesafeli olmakla birlikte kendilerini “Roman” etnisitesinden olduklarını belirterek asla saklama gereği duymamaktadırlar.

Ancak Balkan Kıptileri yani Mısırlılar için bu, her zaman söz konusu değildir. Onlar, Arnavutluk'ta yaşıyorlarsa kendilerini “Arnavut”, Batı Trakya'da yaşıyorlarsa kendilerini yukarıda da belirtildiği üzere “Türk” kabul ederler. En azından kendilerinin dışındaki kimseler onları, ten renklerinden dolayı farklı adlandırsa da bu toplumlar, kendilerini hep içerisinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak görme eğilimindedirler. Romanlardan da farklı olarak Balkan Kıptileri, toprağa ve tarıma bağlı bir hayat süregelmışlerdir ve bunun sebebi daha önceki kısımlarda irdelenmiştir. Ancak son yirmi beş yıllık dönemde kentlere doğru başlayan yoğun iç göçler sebebi ile buralarda ihtiyaç duyulan ve kentsoyluların fazla rağbet etmeyeceği; Hammallık, sokak temizleyiciliği, inşaat işçiliği gibi zahmetli kimi işlerde bu topluma ait bireyleri görmek mümkündür. Buna ilaveten Türkçe karşılığı ile “Mısırlılar” olarak da anılan ve farklı yörelerde çok çeşitli şekillerde adlandırılan Balkan Kıptilerinin Arnavutluk'taki kısmını teşkil eden Yevc'ler Balkanlardaki en kalabalık Mısırlı toplumu oluşturur. Nitekim bu durum, Arnavutluk'taki sayımlara aynı şekilde yansımaz ki bu da ülkedeki Mısırlıların kendilerini Arnavut görme isteklerine rağmen toplum dışındaki bireylerce kendilerine Mısırlı denmesi ile ilgili ayrımcı bir durumu işaret eder. Ayrıca önceki kısımlarda da değinildiği üzere ülkede 2011 sayımında 3368 kişinin “Yevc” yani Mısırlı olduğunu belirtmesi buna bir diğer örnektir. Gerçek rakamın bunun en az 20 katı kadar ettiğini düşünmek ise bilimsel bir ifade olmasa da birer abartı da değildir. Zira Arnavutluk'ta “Yevc”, hayatın her alanında ve gidilen hemen her bölgede karşınıza sıklıkla çıkan, Arnavutça'dan başka bir anadili olmayan esmer bir toplumun genel isimlendirilişidir. Roman toplumuna göre çalışkanlıkları ile tanınarak ön plana çıkar ve farklı görülürler. En önemli farklılıkları ise bu toplumun kendilerine ait bir “Mısırlı dili” olmamasıdır. Arnavutlar için sosyal hayatta bir Roman ile komşu olmak ve hatta evlenmek yerine bir Yevc ile komşu olmak veya evlenmek, daha da tercih sebebi ise de yine de bu toplumla bütünleşmek fazla arzu edilen bir eğilim değildir.

Arnavutluk ve Kosova'daki gözlemlerde edinilen bilgiler ve incelemelerde Yevc ve Aşkale toplumlarının “namus” ve “muhafazakarlık” kavramlarına bakışları, ahlaki anlayışları ve ahlaki eşikleri, belirli konulardaki muhafazakâr ve kapalı aile yapıları da onları Romanlardan farklılaştırır. Ancak yine de toplumun bir alt kesimi olarak Romanlar ile birlikte Yevc'ler adı konmamış bir kast sisteminin alt kısmını oluştururlar. Buna ilaveten Balkan Kıptilerinin neredeyse tamamının, beraberinde yaşadıkları soyluların soy ismini aldıkları da ayrı bir konudur. Bu durum bilhassa toprak kültürleri ciddi göçlerle sarsılmamış olan Kosova ve Arnavutluk'ta barizdir. Buralarda önemli bey ve soylu ailelerin ve Arnavutluk'ta bilinen ünlü ailelerin isimlerine sahip Yevc'lere sıklıkla rastlanmıştır. Bey ve Ağalık şüphesiz bir toprak hakimiyeti ve üzerinde çalıştırdığı insanları çağrıştıran bir kavramdır. Batı Trakya'daki Afrikalı ten rengine sahip olan kimselerin yaşadığı Beyköy'ün bu adını nereden aldığı da bu mefhumdan fazla uzak düşünülmemelidir. Eğer olasılık dâhilinde düşünmek gerekir ise bu köy ve soyadları büyük ihtimalle zamanında ırgatlık yaptıkları ve toprağında çalıştığı soyluların bir zamanlar tabiiyetinde yaşamalarına ve büyük olasılıkla onların mülkiyeti altında olmalarından kaynaklanıyor

olmalıdır. Zira bu durum, Amerika'daki zencilerin durumu ile bir açıdan benzerlik gösterir¹⁰. ABD'nin Louisiana eyaletinde pirinç tarlalarında çalışan kölelerin özgürlüklerine kavuştuklarında yaygın bir soyismi olan "Rice" (pirinç) ve "Farmer" (çiftçi) gibi soy isimlerini almaları buna bir örnektir. Eski ABD'li politikacı ve diplomat Condoleezza Rice gibi ABD'li Afrika kökenlilerin soyadları arasında görülen bu tarımsal soy çağrıştıran soyadları bu bölgede bulunan Pirinç plantasyonlarında çalışan işçiler arasında rastlanırken beyaz soylulara ait soy isimleri ABD'li Afro-Amerikanlar arasında daha fazla bir sıklıkla tercih edildiği görülür. Bu konuda ilk 12 soyisim kayda değerdir. Örneğin Williams soyadına sahip olan tüm Amerikalıların %46,7'si siyahi iken, Johnson'larda bu %33,8, Smith soyadında %22,2 şeklindedir. Jones soyadına sahip olan tüm Amerikalıların %37,6'si siyahi iken Brown'da %34,5, ve Jackson'da ise %53'e çıkmaktadır. Yani ABD'de bu soyadı taşıyanların %53'ü siyahidir. Davis, Thomas, Harris, Robinson, Taylor, Wilson gibi soylu beyazlara ait isimlerin yüzdelerinde bu soyada sahip siyahilerin oranları %30'lar ve 40'lar arasında değişirken Washington soyadında %89,9'luk bir Afro-amerikan çoğunluğu söz konusudur. Arnavutluk'ta ise Serica, Çobani, Nurçe, Mejdani, Beqiri gibi soylu Arnavut ailelerinin soyisimlerinin Yevc toplumu arasında fazlaca görülmesi buna bağlanabilir. Çobani soyisimli Yevc toplumu üyeleri ile görüşüldüğünde bu soyadının zanaatkar olan ailelerinden değil belki bir zamanlar yanında çalıştıkları Arnavut ailesinin eski uğraşı olabileceğini zira o ailenin Çobani soyadını aldığını belirtmişlerdir.¹¹

Arnavutluk'ta neredeyse tüm Yevc toplumunun soy isimleri, soylu Arnavut ailelerine ait soyadlarıdır. Çobani, Nurçe, Mejdani, Beqiri gibi soyisimleri hem Yevg hem de "yevg olmayan beyazlar" olarak nitelendirilen Arnavutlar arasında sıklıkla rastlanmaktadır. Buna ilaveten "Yevc" toplumu Arnavut milletine mensubiyetlerini ön plana çıkarmaktadır. Arnavut toplumun bir parçası olarak "Yevc" denen kimselerin büyük kısmı kendilerini Yevc olarak görmemektedir. Zira Yevc, Arnavutlar arasında bilhassa halk dilinde "Esmer", "Kara kuru" ile eş anlamlı olurcasına kullanılan ayrımcı bir ifade olarak da yaygındır. Arnavutların Yevc'lere kız vermeme eğiliminde olmaları da bu insanların kendilerini en azından Arnavutluk'ta Arnavut olarak tanımlamalarında gayet haklı olarak bütünleşme ve nimetlerinden faydalanma arzusu ve eğiliminin doğal bir dışı vurumudur. Türkiye'de özellikle Doğu Akdeniz kıyısındaki vilayetlerde Arap Alevileri, "Arap uşağı" ve "Fellah" gibi adlandırmaları kabul etmemektedirler.¹² Adana'da ve Hatay'da Nusayri mezhebinden Arapları kast eden "Fellah" yani tarım işçisi, ırgat kelimesinin de ayrıca Mısır Coğrafyasında birçok köyün adı olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

6. Mısırlılar ve Diğer Toplumlar Arasındaki Evlenmeler ve Bütünleşme Eğilimine Bakış

Günümüzde Arnavutluk toplumunda herhangi bir bariz ayrımcılık yok gibi ise de, toplumun genelinde "Yevc denilen Mısırlılar ile Romanları oluşturan "Gabel" ve "Arici" denilen kesimlerine bilhassa "kız verilmediği" de Arnavutluk'ta gerek "Yevc" ve gerekse "yevc" olmayanlarla yapılan yüzyüze görüşmelerde sıklıkla ifade edilen birinci mesele halindedir. Bunlardan "Yevc" olarak adlandırılan Mısırlı grup yani diğer bir deyişle Arnavutluk Kıptileri, kendilerini zaten Çingene olarak

¹⁰ a.g.m.

¹¹ <http://names.mongabay.com/data/black.html>. "U.S. Census Bureau, Population Division, Population Analysis" (Birleşik Devletler Sayım Bürosu Nüfus Şubesinin Nüfus Analizleri adlı kaynağı gösterilmiş)

¹² [http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_\(190-192\)%20aytolu%20kara.pdf](http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_(190-192)%20aytolu%20kara.pdf)

görmemelerine rağmen, Arnavut toplumunca da tam olarak kendilerinden sayılmazlar. Bir tartışmada, kavgada ya da kendisine borcunu ödemeyen bir kişiye sinirlendiğinde şehirli bir Arnavut, karşısındaki kişiye karşı konuşurken onun esmerliğine atfen “Yevc” kelimesini kullanabilir. İroniktir ki Arnavutlar, kendilerini sarışın ve beyaz tenli bir toplum olarak nitelendirirler. Ancak gerçekte Arnavutların arasında sarışınlık çok yaygın olmamakla birlikte, geneli kumral ve ciddi bir kısım güneyli Arnavut da çoğu Akdeniz toplumu gibi esmer veya buğday tenlidir. Sarışınlarına ise ekseriyetle Kosova gibi Slavlarla yüzyıllardır karışmış olması düşünülen eşik bölgelerde rastlanır ve bunlar da çoğunlukta değildir. Arnavutluk’un da kuzey kesimlerinde Karadağ ve Sancak’a yakın vadilerde kimi sarışın Arnavutları görmek mümkündür. Makedonya Arnavutları’nda da sarışınlara Kosova ile aynı oranlarda rastlanır. Fakat Arnavutluk’ta bariz bir esmer ve buğday tenli nüfus göze çarpar. Bu, şüphesiz ülkenin Akdeniz milletleri ile yüzlerce yıldır karışmış olmasının ya da diğer bir deyişle bir Akdeniz kıyısı ülkesi olmasının sonucudur¹³.

Arnavutluk’ta Kosova’ya göre daha yaygın olan esmer ten, çoğu kez göz ardı edilir ve en esmer Arnavut bile Arnavutlardan bahsederken adeta İskandinav milletinden bahsediyormuş gibi tanımlamalar kullanabilir ve bu çoğu kez Arnavut toplumu içerisinde yadırganmaz. Arnavutluk’ta yapılan gözlemlerde avamın büyük çoğunluğunun Arnavut tipini tarif ederken kullandıkları ifadelerin ulusal bir gururdan kaynaklı olması muhtemel bir şekilde çoğu kez gerçeğe örtüşmediği görüşür. Ülkede genelde yüzlerine karşı denmese dahi “Yevc” denen bu esmer kimseler yani Yevc’ler, bu hitap tarzına çoğu kez alışıkırlar fakat her şeye rağmen kendilerini Arnavut olarak görmektedir ve görüşülen kimselerin büyük çoğunluğu da bunu ifade etmektedir. Yevc toplumu Arnavutluk’ta Arnavut şarkıları ile neşelenir, Arnavut fıkralarına güler, Arnavut dansları yapar ve Arnavut gibi yaşarlar. Ancak çok daha alt seviyede ve çok daha kötü standartlarda yaşadıkları ve şehirlerin varoşları ile ülkenin güneyinde akarsu kenarı yerleşmelerinde örneğin orta Arnavutluk’ta Elbasan ile bilhassa güneyde kalabalık bir şekilde yaşadıkları Permet gibi şehirlerde sıklıkla görülmektedirler. Bu ise onların eski bir tarım toplumunun kalıntısı olduklarına yorulabilir. Kosova’da ise devletçe tanınmış bir etnik topluluk olan Mısır kökenli Aşkali toplumu ile Aşkali olmayanlar arasında yapılan evliliklerin bu toplum ve bu toplum dışındakilerle yapılan görüşmelerde sayısının sınırlı olduğu ancak giderek arttığı belirtilmektedir. Bu konuda bir rakam vermek mümkün değilse de yine de çok yaygın olmadığını belirtmek gerekir. Sadece toplulukların birbirleri ile iç içe yaşadıkları Prizren ve Priştina gibi büyük şehirlerde bu tür evliliklerin sıklıkla görüldüğü belirtilmektedir. Batı Trakya’da ise kendilerini Türk toplumunun bir ferdi içerisinde belirtmelerine rağmen Yaguptin olarak belirtilen kimselerle evliliklere yöredeki halk tarafından bir mesafe ile yaklaşıldığı ancak yine de karışık evlilik örneklerinin görüldüğü bölgedeki köylerde gözlenmiş ancak köylülerinin siyahi görünüm arz ettiği Beyköy’nden yapılan evliliklerin ise çok daha kısıtlı olduğu görülmüştür.

7. Arnavutluk Nüfusu İçerisinde Yevc (Mısırlı) Toplumu

Arnavutluk’taki 2011 yılındaki son sayımda 3368 kişi kendisini Mısırlı yani “Yevc” olarak nitelendirmiştir¹⁴. Arnavutluk İstatistik kurumu (İNSTAT) yetkilileri, Mirela Tase gibi yerli nüfus uzmanları ve antropologlar ile konu geniş çaplı olarak görüşülmüş ve kimi yerde “Bu rakamın belki

¹³ a.g.m.

¹⁴ İNSTAT 2011 verileri. “Romët dhe egjiptianët në Shqipëri: Profili social-demografik dhe ekonomik bazuar në Censusin 2011” s.3

sadece Tiran ve Durres'taki sokak temizlikçiliği ile uğraşan Yevc'lerin sayısı olabileceği" kadar komik bir rakam olduğu belirtilmiştir¹⁵. Nitekim istatistiklerin her zaman gerçeği yansıtmayabileceği de bu makaleden başka ayrı bir yazının konusu olabilir ve bu tamamı ile ayrımcılık konulu sosyolojik bir çalışmada ele alınmalıdır.

Günümüzde Arnavutluk nüfusu içerisinde Yevc'lerin sayısını bilmek ve kestirebilmek kolay değildir. Bunda en önemli zorluk, bu toplumun bir kısmının kendisini Yevc olarak kabul etmemesidir. Öyleyse onların bu topluma ait olduğu iddiasında nasıl bulunulabilir?

"Kendine göre kim?" olmak? "Ötekine göre kim" olmak? Ve "bir topluma göre ötekinin kim olduğu?" Gibi sorular kimlikleri analiz etmede sıklıkça kullanılır. Arnavutluk'ta Arnavutum diyen ancak diğer Arnavutlarca "Yevc" olarak nitelendirilen kimselerin yaşadığı örneğin Tiran'ın Tabakhane semtindeki Arnavutların güçlü bir Arnavut milli duygusuna sahip olmalarına karşın Yevc olduklarını kabul etmemeleri ve bunlarla yapılan görüşmelerde "Yevc" kelimesini kullanmamaları dikkate değerdir. Buradaki kimseler için adeta Yevc denen bir millet yoktur hissi uyandıracak kadar bu milletin varlığı yapay ve sunnidir. Bu, Arnavut milli hislerinin güçlü olduğu bir ülkenin başkentinde bulunmak ve ülke ile bütünleşmenin de sonucu da olabilir.

Ülkede bu toplumun ileri gelenleri ile yapılan görüşmeler ve topluma ait olmayan demograflarla¹⁶ yapılan görüşmelerin ardından toplam nüfusun en az yüzde 5-6 kadarının (150 bine yakın) oluşturduğunu söylemek de çok uçuk bir tahmin değildir. Şöyle ki bu toplumdan (Yevc) oldukları belirtilen kimselerin büyük çoğunluğunun, Tiran'ın kuzey mahallelerinden itibaren şehrin ara sokaklarında pek de estetik olmayan şartlar altında yaşadıkları gözlemlenmiştir. Sadece Tiran şehrinde, şehrin Ortalama nüfusunun yüzde 5'ten fazlası ve 10'dan daha azlık bir kısmının, bu insanlardan oluştuğunu tahminen belirten uzmanlar arasında Durres Alexander Moisiou Üniversitesinden bir akademisyen olan ve Tiran şehrinin eski ailelerine mensup Dr.Edvin Cami ile Antropolog Armanda Hysa gelmektedirler. Tiran şehrinde %5 ila %10 arasında bir nüfus rakamının abartılı olmadığını da ayrıca belirtmektedirler. Bu toplumun yüzdesel bazda Arnavutluk'ta yaşadıkları başlıca yer ise ülkenin güneyindeki Përmet şehri ve çevresidir. Tarıma son derece müsait akarsu kenarında verimli bir tarımsal sahada yer alan Përmet şehrinde insan tiplerinin ülkedeki diğer kısımlardan farklılaştığını ve bu kesimdeki insanların Arnavutluğun diğer kesimdekilerden farklı ölçüde esmer görünümde oldukları şehre ilk girişten itibaren belli olmaktadır. Elbasan'da da kayda değer bir Yevc toplumu ile karşılaşılması ve sahada güneye doğru ilerledikçe bu karşılaşma oranının arttığı gözlemlenmiştir.

8. Kosova Nüfusu İçerisinde Aşkali (Mısırlı) Toplumu

Kosova'daki Yevc'lerin durumu ise daha farklıdır. Her şeyden önce bu ülkede Yevc ismi yerine kullanılan Mısırlı manasındaki Aşkali adının kullanılması en önemli farklılıktır. Kosova bayrağındaki altı yıldızdan birisini temsil eden Aşkali toplumu, ülke anayasasındaki Madde 6'da belirtilen ülke bayrağındaki altı yıldızdan birisini oluşturmaktadır. Kosova Anayasasındaki statüsü de tanınmış etnisiteler için kullanılan toplum ifadesine referans ile "Aşkali Toplumu" şeklindedir. Örneğin Madde

¹⁵ Antropolog Armanda HYSYA ile Tiran'da yapılan Röportaj. 07.06.2016

¹⁶ Tiran Üniversitesi Coğrafya Bölümünden Mirela Tase ile röportaj. 09.06.2016

148’de Kosova Meclisi İçin Geçici Hükümler başlığı altında “Aşkali veya Mısırlı Toplum” ifadesi kullanılır ise de bu madde değiştirilmiştir. Ancak bir diğer maddede Aşkali toplum, Mısırlı toplumdan ayrılarak Aşkali toplum için ayrı koltuk, Mısırlılar için ayrı koltuk kotalarının belirtildiği meclis temsiline yönelik açıklama dikkat çeker. Örneğin: Kosova Meclisi ile ilgili 4. bölümün 64. maddesinin 2. fıkrasının 2. bendinde Ashkali toplumunun meclis içerisindeki asgari koltuk hakkının (az veya çok oy alsa dahi) tanınırlığından bahsederken burada Etnik ifade kullanılmaksızın hakları tanınmış bir topluma vurgu yapılır. Söz konusu bendde, Roma toplumu 1 koltuk, Aşkali toplumu 1 koltuk, Mısırlı toplumu 1 koltuk şeklindeki haklar belirtilmektedir.¹⁷ Bu bağlamda bakılacak olursa Aşkali kelimesinin etimolojisi incelendiğinde günümüz İsrail kıyılarındaki liman şehri Aşkelon belirir. Bu sebepten Aşkali yani Aşkelonlu olarak adlandırılan bu halkın 7.yüzyılda Aşkelon’dan geldiği kabul görülür¹⁸. Aşkelon ise Mısır’a oldukça yakın bir yerde yer almaktadır.

Şekil 6: Aşkali toplumunun adını aldığı belirtilen “Aşkelon” şehrinin konumu

Kosova’da yerleşik Yevc yani Mısırlı (Kıpti) toplumu kendilerini daha rahat ve övünerek ifade edebilen, kendilerine ait partileri ve farklı kültürel kurumları olan, Arnavutluk’takilerden farklı olarak farklı bir ad ile “Aşkali” kelimesi ile kendilerini tanımlayan bir toplumdur. Bu toplum, Avrupa Birliği’nce azınlık olarak tanınır ve Mısırlı (Egyptian) olarak parantez içerisinde ifade bulur ve bu çalışmada bu sebepten zikredilmiştir. Buna ilaveten söz konusu toplumun kendilerini Mısır kökenli olarak belirtirken Arap kökenliliğe vurgu yapmaları, Balkanların diğer yörelerinde yaşayan, Mısırlı Yevc ve Yaguptinlerde karşılaşmayan bir durumdur. Bu anlamda Aşkali toplumu, Arnavutça konuşmakla birlikte kendilerini Mısırlı ve Arap kimliğine ilişkilendiren bir toplumdur. Aynı zamanda çalışma kapsamında ziyaret edilen Kosova’da görüşülen Aşkali toplumunun yöneticileri ve siyasi temsilcileri de buna vurgu yapmıştır. Kendilerini sıklıkla Roman toplumu ile karıştıranlara rağmen Romanların ayrı

¹⁷ “Kushtetuta e Republikës së Kosovës” (Kosova Cumhuriyeti Anayasası), 14.04.2013, Başbakanlık Ofisi, Priştina. s.22.

¹⁸ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/250161/askalije-manjina-medju-manjinama.html>

bir dilinin olduğunu ama kendilerinin Arnavutça konuştuklarını ve bunun da Arap kökenden dolayı Arap tonlamalı bir Arnavutça olduğunu belirtmektedirler.

Ancak toplumun kendisini ifade edişindeki bu tutumda, Kosova devlet organizasyonundaki yapısallığın da etkisi söz konusu olmalıdır. Zira Kosova Devletinde Azınlık kotasında yer ayrılan toplumların, yönetime doğrudan katılabilmesini kolaylaştıran bir durum olduğu için Aşkali toplumu kendilerinin Mısırlı olduğunu ve Aşkali adında bir millet olduklarını hatta Yevc olduklarını da söylemekte beis görmemektedir. Çünkü Kosova’da tüm etnisiteler az da olsalar çok da olsalar belli bir kota dâhilinde mecliste ve bakanlıklarda adedi belirli vekilleri ile söz sahibi olma hakkına sahiptir. 1999 yılındaki Kosova savaşında Sırp larca boşaltılan Arnavutların evlerindeki malları yağma eden ve satan bir kısım Kosovalı Roman vatandaşa karşı¹⁹ Kosovalılara Aşkali halkı hakkında görüşleri sorulduğunda, onların Arnavutlar ile birlikte Sırp lar karşı savaşarak bedel ödedikleri ve bu sebepten de kesin olarak Romanlardan ayrı tutuldukları belirtilmiştir. Bu toplumun bireylerinin 1999’daki zor günlerde Kosova’daki evlerini kaybederek zaten zor şartlar altında yaşadıkları ülkelerinden kısa süreliğine ve tamamen muhaceret etme olgusu ile tanışmaları ve bir kısmının geri dönmek üzere Arnavutluğa sığınmaları, bir kısmının da Almanya ve İsviçre’ye iltica etmesi sonucu eridiği de ayrı bir gerçektir.

UÇK yani “Kosova Kurtuluş Ordusu” bünyesinde vatan savunmasında görev alarak yaşadıkları toprakların geleceğine katkıda bulunan bu toplumun üyeleri, savaştan sonra kendilerine verilen demokratik kota nispetinde devlet kurumlarında görev almakta ve Mısırlı olduklarını Arnavutluk’taki akranlarının aksine inkâr etmemektedirler. Bunun da ötesinde Mısırlı yani “Aşkali” toplumu ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerde kendilerini Arnavut yanlısı veya Arnavutlara yakın bir grup olarak tanımlarlar. Tüm Kosovalılarca müzikleri dinlenen ve sevilen isimler de çıkarmış olan bu toplum, Kosova’da Sabri Fejzullahu gibi isimler ile halkça da popüler kimseleri içlerinden çıkarmış ve Arnavut milletinin bir alt kolu durumunda görülebilecek bir toplum haline gelmiştir. Nitekim Kosova’daki Aşkali halkı, kendilerini çoğu kez Aşkali Arnavutları olarak adlandırır. Örneğin 2000 yılında kurulmuş olan “*Partia Demokratike e Ashkanlive të Kosovës*” adındaki parti, buna bir örnektir. Partinin kurucusu Aşkali Arnavutlarına bir çatı meydana getiren ve tanınmış bir Mevlüthan olan Sabit Rrahmani’dir. Sesinin güzel olması ile meşhur bu kişinin liderliğindeki Partinin Kosova’da temsil ettiği 25-30 bin kadar insan bulunmaktadır.

9. Sırbistan Nüfusu İçerisinde Mısırlı Toplumu

Sırbistan’daki Mısırlıların durumu ise tarihi bir sebebe bağlı olarak çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bu konu, topraklarından göç etmeyen kimselerin bir seçim yapmak zorunda kalmış olması ile bir diğer etnisitenin içerisinde hayatını devam ettirmesi ve zamanla bu etnik topluluğa dönüşmesini de kaçınılmaz kılmıştır.

“Türk-Müslümanlar 1862 yılının sonunda ve 1863 yılının başlarında Sırbistan’ı terk ederler. Abalının az bir bölümü, kendi çabalarıyla mülkiyetini satmaya başarır, bu dönemde Sırbistan kaynaklarına göre 8.000

¹⁹ https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1999/07/15/gypsies-seek-protection-in-kosovo-camps/56bceeb3-47f4-4141-9363-43fc03195d19/?utm_term=.6d4253762b45

kişi Sırbistan'ı terk etmeye mecbur kalmıştır. Böylelikle Ujiçe, Sokol kasabaları ve etrafındaki köyleri Türk ve Müslümanlardan arındırılmış olur. Yalnızca Sokol nahiyesine bağlı Küçük İzvornik ile Sakar köyü sakinleri Bosna'ya yakınlığından dolayı evlerini ve mülklerini terk etmeyi kabul etmezler. Sırbistan ile Osmanlı idare beyeti tarafından Türk ve Müslümanların terk etmiş olduğu, mülkiyetin değeri 90.000.000 kuruş olduğu hesaplanır. Sırbistan devleti sonunda bazı Müslümanların Sırbistan'da kalmalarına iki şarttan birinin kabul edip kalmalarına izin verir; o da vaftiz olup eski dinlerine geri dönmeleri ya da kendilerine Türk değil, Çingene demeleri ve Çingenele beraber yaşamalarını kabul etmeleri. Bu şartları kabul edenler Sırbistan'da yaşamlarını devam ederler. Bu zamandan sonra Sırbistan'da beyaz Çingenele peyda olur.” (Bako, 2002: s.2)

Kendilerine günümüzde “Filistinli Çingenele” de denen bir Aşkali grubu Sırbistan ortalarında Müslüman olarak yaşamaktalarsa da ne istatistiklerde ne de Sırbistan hükümetince bu insanlar dikkate alınmamaktadırlar. Niş ve Pirot şehirleri arasındaki bölgede az da Semendire’de (Semedrovo) ve Sancak’a doğru uzanan Güneybatı Sırbistan topraklarında bu kimselere rastlanmaktadır ve kendilerinin Çingene (Roma, Roman) olduklarını söyleyenlere karşı bunu asla kabul etmemekte, Çingenelelerden farklı olduklarını belirtmektedirler²⁰. Soyisimleri Arnavut soyisimleri olan bu kimselerin Niş’teki varlıkları önemlidir. Slobodan Emine, Halil Emine, Muharrem Latifi gibi Arnavut soyismi alan ve bir kısmı kendilerini Türk olarak adlandıran Sufi dervişleri günümüz Niş şehrindeki sufizmin ve tekkelerin önemli isimleridirler. Günümüzde Niş’teki Rufai tarikatı dervişi Slobodan Emine, Mitrovica kökenli bir Türk olduğunu belirtmektedir (Djordjevic & Todorovic, 2009: s.21). Ancak Niş’teki diğer roman toplum, kendisinin kendilerinden olduğunu belirtir. Söz konusu mahallede yaşayan Romanlar arasında kendilerini Roma olarak tanımlayanlar azımsanmayacak kadar çoktur.

1873 yılında Niş Mutasarrıfı’nın verdiği resmi istatistik bilgilerinde Leskofça kazası’nda 2500 Hıristiyan ve 100 Türk evinin, 21.030 Hıristiyan ve 10.525 Türk erkeğinin bulunduğu görülmektedir. Leskofça Müslümanları’nın %50’si Türkçe, %50’si ise Arnavutça ve Kıptice konuşuyordu. 1877-78’de Niş’in kaybedilmesi ile gerçekleşen toplu Müslüman göçüne rağmen kalabilmiş Roma toplumunun bakiyesi olarak bu insanlar, bölgede gerek gelenekleri ve gerekse inançları ve sözlü kültürleri ile istatistiksel olarak son bir buçuk asra yakın sürede bir tek Türkün kalmadığı Niş’te Türklüğü temsil etmektedirler. Niş’in Beograd Mala bölgesinde yaşayan bu kimseler için Türklük, Müslümanlıkla eş anlamlıdır.

2002 Sırbistan nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkede 584 Aşkali ve 814 Mısırlı yaşamaktadır. Sırbistan’da Novi Sad şehrinde “Jevrejska Ulica” yani “Yahudi caddesi” üzerinde bulunan “Matic Aşkalija” derneği başkanı Jahir Toplica ile yapılan görüşmede kendisi sadece Voyvodina’da 20 bin Aşkalinin yaşadığını belirtmektedir. Sırbistan’da gerçek Mısırlı sayısının çoğunluğu Aşkali olmak üzere 60 bin civarında olduğunu fakat bunun her nedense istatistiklere yansımadığını, Kosova savaşının ardından Sırbistan’a giden Aşkali halkının sadece Vojvodina bölgesinde 20 bin kadar bireyinin yaşadığını belirtmekte ve Aşkali halkının kültürlerini yaşatacak ve kendi durumlarını düzeltecek kurumlara sahip olmadan yaşamak zorunda bırakıldığını belirtmektedir. Novi Sad dışında yakın zamanda bir Caminin açıldığı Subotica şehrinde de kayda değer bir Aşkali nüfusun varlığını belirten Toplica, Kosova’daki savaş sonrası durumda Romanların karıştıkları bazı uygunsuz durumların

²⁰ a.g.m.

uyandırdığı Roman karşıtı havada Aşkali halkının da hedef seçilmesi gibi yanlış genellemelerden dolayı Aşkali Mısırlılarının çektiği problemlere de değinmiştir. Buna göre Sırp ordusunun Arnavutların mallarını müsadere ederek Romanlara yağmalatması ve bir çok yerde Arnavutların mallarının Romanlara verilmesi üzerine savaş esnasında ve sonrasında Roman topluma yönelik rövanşist her uygulamada onlarla karıştırılan Mısırlı Aşkali toplumuna da şiddette bulunulmasının bunda etkili sebepler arasında olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde esasen Kosova'da güçlü bir azınlık olan Mısırlı Aşkali toplumunun önemli bir kısmının Sırbistan'a neden göç ettiği konusu da Romanlarla sıklıkla karıştırılma olgusunun bu toplumu ne derece rahatsız ettiği ve düzenlerini sarstığına bir örnek olması açısından önemlidir.

10. Bulgaristan Nüfusu İçerisindeki Mısırlı Toplumu

14. yüzyıldaki bir Bulgarca eser olan Aziz Barbarus'un hayatı adlı metinde Arnavut sahillerinde "fazla sayıda yaşayan Mısırlılar" ifadesi geçmektedir. 1378 yılında çar İvan Şişman (hüküm devri 1371-1393) tarafından Rila manastırının Mısırlı (Agoupti, Gupta) Çingenelerinin yaşadığı köylülere verilmiştir. Bu metne göre köylüler, Bulgaristan'a ilk yerleşen Çingene (Roman) grupları arasındadır (Crowe, 1995: s.2). Buna ilaveten Bulgaristan'da bilhassa 1878 yılından itibaren kaybolan Osmanlı otoritesinin ardından yeni kurulan Bulgar devletinin Müslüman topluma karşı başlattığı sistemli Bulgarlaştırma, kimliksizleştirme ya da göçe zorlama çabaları içerisinde ülkede var olan Mısırlı toplumun ya Roman veya Türk toplumu içerisinde kaynaştıkları veya göçler ve tedhiş eylemleri yolu ile bir şekilde ortadan kalktıkları söylenebilir. Metinde de geçtiği üzere Bulgaristan'daki Romanların kökeninin Arnavutluk kıyılarında kalabalık halde yaşayan Mısırlılardan geldiği savı, ülkede Roman ve Mısırlı toplumların iç içe geçtiği hakkında bir sonuç verebilecek bir bilgidir. Bunu destekler en yakın bilgiyi ise Avusturya'nın Bulgaristan prensliğindeki temsilciliğini de yapmış olan Çek kökenli Avusturyalı yazar Konstantin Ireček, "Bulgaristan Prensligi" adlı eserinde Mısırlıları kendi ifadesi ile "Çingeneler" (Romanlar) olarak ifade ederken bu toplumu gerek sedanter gerekse göçebe hayat yaşayan romanlar olarak sınıflandırır. Onların bölgede genellikle "Çiganin" yani Türkçede Çingene olarak çağırıldıklarını ama Rodoplarda "Aguptin" ve Makedonyada ise "Gjube" olarak da çağırıldıklarını ayrıca belirtir (Konstantin, 1899: s.148).

Sonuç

Balkan yarımadasındaki Mısırlılar, Roman toplumunun bir parçası görünümü arz eden, ancak gerçekte kendilerini ifade ettikleri kadarı ile Romanlardan farklı olan, gerçekte de artık kesin olarak farklılaşmış, ancak etimolojik ve onomastik açıdan Romanlarla ilintilerini halen taşıyan bir toplumdur. Bu çalışma ışığında söylenebilecek olan şey ise Mısırlıların, Roman toplumundan yüzlerce yıl önce ayrılmış bir toplum oldukları, başlangıçta ve kaynak dönem itibarı ile muhtemelen aynı kökenden geldikleri ancak dünyada göç eden ve gittikleri coğrafyada uzun süre kaldıktan sonra zamanla farklılaşan çok sayıda millete benzer bir şekilde farklılaştıkları ihtimalidir. Nitekim bu savı destekleyen de birkaç ibareye kaynaklarda rastlamak mümkündür. Mihail Ionov 1979'da yazmış olduğu "Nemski i avstrijski patepisi za Balkanite. XVII- sredata na XVIII" yani "17 ve 18.yy'da Alman ve Avusturyalı Balkan gezginleri" adlı eserinde 1740'da günümüz Sırbistan'ındaki Romanları tarif eden Johan Kampelen'in ifadelerine yer verir. Bu aktarımda Johan Kampelen, Niş'teki Romanların kendi Mısırlı

kökenleri ile övündüğünü belirtmektedir (İonov, 1979: s.128-129). Romanlar ile ilgili olarak bu toplumun sözlü kültüründe anlatıla gelen kimi hikâyelerde ve hatta kendilerini çoğu kez tarifen kullanılan “Kıpti” kelimesinde de olduğu üzere Mısır’ın ve Mısırlılık olgusu ile tekrar tekrar karşılaşılması çok da tesadüfi olmasa gerektir. Mısır konulu efsaneler halkasının, Romanlara yönelik sosyal ve siyasi fikiryat ile kompleks bir ilişkisi de söz konusudur.

Roman folkloru ve sözlü tarihi konusunda araştırmalar yapan kimi bilim adamlarınca; Romanların Mısır kökeninden geldiği inancı on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllara ilişkin çeşitli Bizans kaynaklarında onların adeta ayrı ya da bir bakıma aynı toplum olduğunu belirten "Çingeneler" ve "Mısırlılar" kelimelerine dayandırılır (Marushiakova & Popov, 2001: s.16). Nitekim bu toplumun Afrika’dan yeni gelen “Romanlar” olduğu ve bu sebepten isimlerinin Mısırlı olduğuna yönelik de düşünceler belirten araştırmacılar olagelmıştır. Mısırlılar’ın bu durumlarını Romanlardan ayrı olarak Mısırlı olduklarını belirtir şekilde ifade eden çeşitli tarihi kayıtları zikretmek önemlidir. Örneğin İstanbul Patrikhanesi kayıtlarında, 2. Grigoryos Kiprios’un "sözde Mısırlılar ve Çingenelerden" özel vergiler toplanması gerektiğine yönelik beyanati önemlidir. Buna ilaveten .15.yy Bizans Nomokanon kayıtlarında zikredilen "Mısırlı Kadınlarla" ilgili kısım Mısır’daki kadınları değil, bu kimselerin yoğun olarak yaşadıkları köyleri işaret etmektedir. Zira söz konusu dönemde Mısırlılar feodal bizans nüfusu içerisinde köylüleri meydana getirmekteydi ve hatta Peloponez (Mora) bölgesine "Küçük Mısır" denmekteydi. 1415 yılında ise Mısırlıların Peloponez’e çok uzun zaman önce yerleştiklerinden bahsetmektedir (Marushiakova & Popov, 2001: s.16). Bu da ortaya koyabileceğimiz hipotezi yani Mısırlıların Egnatya yolunun üzerinde yerleştirilen Romalı asillerin topraklarında çalışmak üzere bölgeye yerleşmiş oldukları fikrini desteklemektedir. Dünya’da çok çeşitli milletlerde de görülen, uzak coğrafyalara göçün ardından milletleşen ve farklılaşan toplumlar söz konusudur. Güney Afrika’ya göç eden Flamanların zamanla “Afrikaner” toplumunu oluşturması, Oğuzların bir kolunun Türkmenistan ve Orta Asya’dan batıya göç ederek Türkiye Türklerini meydana getirmesi, Malta’daki Arapçanın zamanla Maltızca denilen dile ve “Maltız” kültürüne dönüşmesi gibi örnekler ışığında Mısırlıların da bir zamanlar beraber göç ettikleri Roman toplumundan zamanla ayrıştıkları ve ayrı bir toplum haline gelmiş oldukları söylenebilir.

Nitekim diğer Romanların göç rotasından saparak Mısır’da yerleşen ve buradan Balkanlara doğru herhangi bir göç hareketine katılmamakla birlikte tarım işleri ve yol inşaatı gibi sebeplerle Balkanlara getirilen bir toplum olmalarından hareketle Mısırlılar özgün bir toplumdur. Bu toplum, Romanlardan kesin olarak farklılaşmış olmalarını doğru çıkaran bir yerleşik hayat tecrübesi ile dolu uzun bir dönem geçirmişler ve ihtimal bu dönem içerisinde tabii olarak da farklılaşmışlardır. Romanların göç yollarında, Mısır’dan Balkanlara herhangi bir göç yönelmesi görülmemektedir. Ancak işçi olarak getirilen Mısırlı nüfusun Egnatiya yolu yapımında çalıştığı ve günümüzde bu bölgede halen yaşayan ve Egnatiya yolu ile neredeyse örtüşen bölgede görülmeleri, Mısırlı toplumun artık kökeni itibarı ile gerçekten Mısır’dan geldiğine yönelik fikir vermektedir. Her şeye rağmen Mısırlılık denilen kavramın, Romanların zaman içerisinde farklılaşmış bir kolu olduğuna yönelik bir ihtimali de göz önünde tutmak gerekmektedir. Yaşadıkları toplumlarda, Romanlardan daha az ayrımcılığa uğramaları sebebi ile daha az içlerine kapanmaları ve yaşadıkları toplumla daha da iç içe bir hal arz etmeleri, büyük olasılıkla zamanla asimilasyonlarını hızlandırmış ve buldukları ülkelerde o ülkelerin dillerini konuşur hale gelmişlerdir.

Toplumlar arasında “Öteki” olarak görülme ve bu şekilde kalmak, toplum içerisinde saygın bir yer elde etmenin önünde bir engeldir. Demokratik ve ayrımcılığın olmadığı ülkelerde “Farklı” olanlar “Öteki” haline getirilmeden farklılıklarını taşıyabilirken “Öteki” olma hissi çoğu kez bir toplumun içerisinde genç bireylerin artık asimile olmayı seçmelerine ya da en makul ifadesi ile “Bütünleşme” arzusuna sebep olabilmektedir. Arnavutluk’ta, Makedonya’da ve Kosova’da, daha da az halde Batı Trakya’da ve hatta Sırbistan’da, nüveler halinde olsa da Karadağ’da, Bulgaristan’da ise Türkler ile Roman toplumlarına karışmış halde günümüzde sadece ismi kalabilmiş olan bu halkın daha iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Kendilerini ait oldukları ülkedeki çoğunluk topluma ait görmek ya da en yakın gördükleri Müslüman bir azınlığın bir parçası gibi görünürken “öteki” olarak algılanmak ve yaftalanmak ve gayri resmi dahi olsa toplumun alt kısımlarında bir kast üyesi bireyleri oluşturmaları, artık günümüz dünyasında kabul edilebilir bir şey değildir. Ancak değişen konjonktüre göre, Sovyetler Birliği zamanında Rus kaynaklı bir politika olarak Türklerin arasına ekilen “farklılıklarla milliyet oluşturma” politikasının bir benzeri şekilde, henüz millet oluşturma noktasına gelmemiş olsa da en azından dernekleşmeler bazında bir topluma farklı kurumsal karakter verme eğilimi, Balkan ülkelerindeki Müslümanların arasına çoktan bir bilinç verme yönündedir. Bunun adı ister demokratik temsil, ister kültürel temsil olsun ileri vadede “Balkanlaşma” olarak tabir edilen mikro milliyetçiliğe de kapı açan sebeplerden birisi olmaktadır.

Söz konusu sahalarda birbiri ardına kurulan Mısırlı derneklerinin varlığı, kendilerini son beş yüz yıldır Türk veya Arnavut olarak addeden kimselerin, son dönemde demokratik haklar ve “öteki” olarak kalmamak adına gelişen bir refleksle “Mısırlı” kimliğini sahiplenmesi ile açıklanabilir. Böylece öteden beridir çağrıyla geldikleri “Mısırlı”, “Yevc” veya “Aşkali” gibi isimlerle isimlenen bir toplumsal varlık artık kurumsal bir hareket halini almıştır. Pek tabii ki ayrımcılığa uğrayarak kendilerinde milli bir şuur ya da en zayıf ifadesi ile farklılık hisseden toplumların dernek kurmaları, bir çatı altında toplanmaları doğaldır. Ancak sadece adı itibarı ile “Mısırlı” olan ve gerek antik Mısır’ın ve gerekse günümüz Mısır’ının dilini konuşmayan bir toplumun ne derece müstakil özelliklere haiz bir etnisite olduğu da sorgulanmalıdır. Söz konusu topluma yönelik Türkiye Cumhuriyeti devletinin özel bazda daha çok detay çalışmalar ve projeler ile desteği ve gerek bu toplumun sahadaki temsilcileri ile olan ilişkilerde ve gerekse bilimsel ve sosyal çalışmalarda destekleyici rolü önemlidir. Mısırlı toplumun kendilerini Türk olarak ifade edenleri şüphesiz Türk toplumunun bir parçasıdır. Kendilerini Türk olarak ifade etmeyenlerinin de kardeş ve akraba topluluklar kapsamında ele alınmaları, desteklenmeleri ve bu topluma yönelik dış kaynaklı çalışmalardan Türkiye Cumhuriyeti kaynaklı ve destekli çalışmalarla kendilerinin sahiplenilmesi birer zarurettir.

Kaynakça

- ASLAN, Cahit. *"Fellahların Sosyolojisi, Arapşakları, Nusayrîler, Hasibiler, Kilaçlılar, Haydariler, Arap Alevileri"*, Karahan yay, Adana, 2005, s.53
- BAKO, Cemal. *"Srbistan'da Türk Kaleleri"*, KTAD – Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi Sayı 2 yıl 1 Prizren, 2002, s.2
- CROWE, David. M. *"A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia"* St.Martin's Press, New York, 1995, s.2
- CUNO, Kenneth M.-WALZ, Terence, *"Introduction: The Study of Slavery in Nineteenth-Century Egypt, Sudan and the Ottoman Mediterranean"* (içinde) Kenneth M. Cuno-Terence Walz, *"Race and Slavery in the Middle East: Histories of Trans-Saharan Africans in Nineteenth-Century Egypt, Sudan, and the Ottoman Mediterranean."* s. 1-15.: The American University in Cairo. Kahire ve New York, 2010, s.9
- DJORDJEVIC, Dragoljub B- TODOROVIC, Dragan. *"Jemka Has Risen"* *"Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niş Romas"* s.21 Univerzitet u Nišu Filozofski Fakultet, Niş, 2009, s.21.
- ENHAJI, Moha. *"Multilingualism, Cultural Identity, and Education in Morocco"*, Springer, Fes, 2004, s.23
- ERYILMAZ, Bilal. *"Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi"*, Risale: İstanbul, 1996, S.51-52
- FRASER, Angus. *"The Gypsies"*, Peoples of Europe Series, Blackwell, Oxford, 1992, s. 113-122.
- HOENES, Sigrid Hodel. *"Life and Death in Ancient Egypt: Scenes from Private Tombs in New Kingdom Thebes"* 1991, s.268
- IONOV, Mihail. *"Nemski i avstrijski patepisi za Balkanite. XVII- sredata na XVIII v."*, Nauka i Izkustvo, Sofya, 1979, s.128-9
- INSTAT, (Arnavutluk İstatistik Enstitüsü). *"Romët dhe egjiptianët në Shqipëri: Profili social-demografik dhe ekonomik bazuar në Censusin 2011"* s.3
- JENNINGS, Ronald C. *"Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus, 1590-1640"* Journal of the Economic and Social History of the Orient, 30 (3), 1987, s. 288.
- JIREČEK, Konstantin Josef. *"Knjažestvo Bălgarija, Čast pârva, Bălgarska dăržava"*, Filibe, 1899, s.148.
- KARIVIERI, Arja. *"Creating Contacts: Trade and Exchange along the Via Egnatia from the Roman to the Early Byzantine Period"*, International Congress of Classical Archeology Meetings Between Cultures in the Ancient Mediterranean, Bollettino di Archeologia on Line, Özel Sayı. Roma, 2008, s.15
- MALCOR, Linda A-LITTLETON. *"From Scythia to Camelot"*, Routledge, New York, 2000, s.16
- MARUSHIAKOVA, Elena-POPOV, Veselin. *"The Gypsies in Ottoman Empire"*, *"University of Hertfordshire Press"*, Hatfield, 2001, s.16

- MOKTHAR, Gamal. "General History of Africa", Heinemann, California, 1990, s.27,34,38,40.
- QUIRKE, Stephen. "Exploring Religion in Ancient Egypt", Wiley Blackwell, West Sussex, 2014,s.12
- STOIANOVICH, Traian. "Balkan Worlds: The First and Last Europe" Routledge, New York, 1994,s.89
- TÜMERTEKİN, Erol. "Beşeri Coğrafya" (1994). s.188
- ÜNLÜ, Tülin Selvi. "19. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi", Mersin Ü. SBE Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2007 s.49 ve İbrahim Oğuz, "Tarsus Şer'ye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü", Yüksek Lisans Tezi, 2005, MTSO, s. 75.
- VAN KLAVEREN, Jakop. (Ahmet Asker çevirisinden) "Die Entwicklung der Korruption in Aegypten: Von Mohammed Al Pascha bis zum Khediven Ismael", Konstanz Sempozyumu için bildiri. Oldenburg, 1982. S. 223,225,226,227.
- ZEMON, Rubin. "History of the Balkan Egyptians" Interculturalism and the Bologna Process., European Commission Liaison Office s.4

İnternet Kaynakları

- <http://www.ancientegyptonline.co.uk/ahmose-nejfertari.html>
- <http://cezmyurtsever-seyhantarihi.blogspot.com.tr/2010/10/misirli-ibrahim-pasa-adana-kalesini.html>
- <http://jfgfestival.com/wp-content/uploads/2014/12/map.jpg>
- <http://www.omniglot.com/writing/afrikaans.htm>
- <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>
- <http://greece.greekreporter.com/2016/07/14/the-african-greeks-of-avato-full-documentary/>
- <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>
- <http://names.mongabay.com/data/black.html>. "U.S. Census Bureau, Population Division, Population Analysis" (Birleşik Devletler Sayım Bürosu Nüfus Şubesinin Nüfus Analizleri adlı kaynağı gösterilmiş)
- <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/250161/askalije-manjina-medju-manjinama.html>
- [http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_\(190-192\)%20aytolu%20kara.pdf](http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_(190-192)%20aytolu%20kara.pdf)
- <http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/01/20/yakin-tarihimizde-goc-hareketleri> (Hüseyin Çimrin'in gazete makalesi)
- <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>
- https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1999/07/15/gypsies-see-protection-in-kosovo-camps/56bceeb3-47f4-4141-9363-43fc03195d19/?utm_term=.6d4253762b45

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

ÇİNERİM: 31-12-2019 – Kabul: 23-05-2020

Women Intellectuals in Ottoman Empire: Examples of Halide Edip Adivar and Sırpuhi Düşap

Osmanlı'da Kadın Entelektüeller: Halide Edip Adivar ve Sırpuhi Düşap Örneği¹

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ²

Abstract

This article aims to examine two significant Ottoman women authors belonging to different religious communities, an Armenian and Turkish, who both lived in the last period of the Ottoman Empire. The article focuses on the life and literary works of the Armenian writer, Sırpuhi Düşap and Turkish activist and author Halide Edip Adivar and reveals that the content of their works, the themes that they emphasised in their writings and the problems of the communities they belonged to were very similar. The study examined the works of the two female authors along with their private lives and educational backgrounds to investigate the views of these authors on women issues, and their

Özet

Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşamış biri Ermeni, diğeri Türk iki önemli kadın yazarı karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlar. Ermeni toplumu içinde öne çıkan kadın yazar Sırpuhi Düşap ile Türk kadın yazar Halide Edip Adivar'ın hayatı ve eserleri bu çalışmada incelenmiş ve iki yazarın da gerek işlediği temaların gerekse ait oldukları toplulukların birbirine ne kadar yakın olduğu saptanmıştır. Çalışma, iki kadın yazarın eserlerini, özel hayatlarını ve eğitim durumlarını incelemiş ve bu iki kadın yazarın kadın sorunlarına bakış açılarını ve bu yazarların kendi toplumları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Karşılaştırmalı olarak yapılan incelemede,

¹ Bu makale 14-16 Kasım 2016 yılında Ankara'da gerçekleştirilen *The 1st International Women's Congress, Beyond Borders: Strategies for Women's Empowerment* başlıklı uluslararası sempozyumda sunulan bildiri metninin verilerinden yararlanılarak, bildiri metni genişletilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

² Yıldız DEVECİ BOZKUŞ, Doçent Doktor, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, yıldizdeveci@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4634-463X

influence on their own societies. The comparative study indicated that, while the importance of national struggle and the significance of education of women were highlighted in the works of Adıvar, Düsap more focused on the social status of women who were treated as second-class citizens and criticised the social indifference towards the subject.

Keywords: Halide Edip Adıvar, Sırpuhi Düsap, Armenian, Ottoman, Women.

Adıvar'ın eserlerinde Milli Mücadelenin ve kadınların eğitiminin önemi vurguları ön plana çıkarken, Düsap'ın eserlerinde kadının ikinci sınıf insan muamelesi görmesi konusu ve toplumsal duyarsızlıklara yönelik eleştirilerin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Sırpuhi Düsap, Ermeni, Osmanlı, Kadın.

Giriş

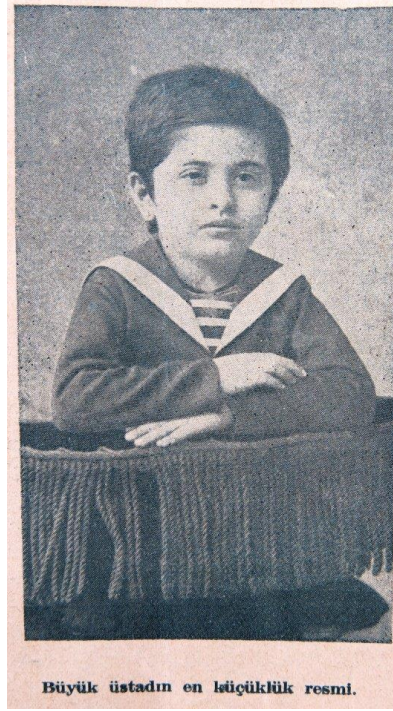
XV. ve XVI. Yüzyıllarda yükselme dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, bilindiği üzere XVII. Yüzyılda ise duraklama ve reform dönemlerine girmiştir. XVII. Yüzyılda devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve geriye doğru giden bu gidişatı durdurmak için ilk etapta askeri alanda daha sonra ise ekonomi, eğitim ve bürokrasi alanlarında olmak üzere pek çok konuda modernleşme yoluna gidilmiştir. Batılı modern kurumların esas alınarak gerçekleştirildiği bu adımların arasında eğitim kurumlarının modernleştirilmesi hususu önemli bir yere sahip olmuştur. Eğitimin modernleştirilmesi konusunda ağırlıklı olarak ilk etapta askeri okullar ve dolayısıyla erkeklerin eğitime yönelik bir takım uygulamalar gerçekleşmişse de, aslında kağıt üzerinde de olsa kadınların eğitimi konusunda da bu sürecin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Nitekim başta Tanzimat dönemi olmak üzere Meşrutiyet dönemi ve sonrasında izlenen adımlara bakıldığında, bu dönemde her ne kadar beklenen düzeyde olmasa da, kadın ve erkeklerin eğitime ağırlık verilmesi konularının temelini de, bu süreçlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu noktada Tanzimat ve Meşrutiyet süreçlerinin sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Müslümanlar değil aynı zamanda gayrimüslim topluluklar üzerinde de bazı izdüşümleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Müslüman ve Türk kökenli olan Halide Edib Adıvar ile Hristiyan ve Ermeni kökenli olan Sırpuhi Düsap'ın yaşadıkları ortam, etkilendikleri sosyal ve toplumsal olaylar ile her iki yazarın da kadın olarak kendi toplumlarında durdukları nokta bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kuşkusuz her iki yazarın tüm eserleri veya tüm çalışmaları ve hayatlarına dair tüm veriler kullanıldığı iddia edilmemektedir. Buna karşın bu çalışmanın temel odağı her iki yazarın da kadın kimliğinden hareketle, kendi toplumlarında eserleriyle nasıl rol model oluşturmaya çalıştıklarıdır. Ayrıca her iki

kadın yazarın da birbirine yakın dönemlerde yaşamış olması, benzer sorunlara yer vermiş olması ve toplumdaki kadının statüsünü sorgulayan eserleri kaleme almış olmaları nedeniyle bu yazarlar bu çalışmada konu olarak tercih edilmişlerdir. Kuşkusuz benzer özelliklere sahip, her iki toplumda da bir çok yazardan bahsetmek mümkündür. Ancak her iki yazarı da farklı kılan nokta, her ikisinin de kendi toplumlarında kadının eğitimi, kadının sorunları ve kadının mücadelesine odaklanmış olmaları bu çalışmanın en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Çalışmada genel hatlarıyla her iki yazarın kim oldukları, nasıl bir aile ve eğitim geçmişine sahip oldukları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra yazarların eserlerine genel bir bakış ve her iki yazarın benzer ve farklı konularda kaleme aldıkları çalışmaları değerlendirilecektir. Böylelikle biri Müslüman, diğeri Hristiyan olan iki farklı dini ve etnik özelliklere sahip yazarın, ortak noktaları olan kadın ve yazarlık özelliklerinden hareketle kadının toplumsal sorunlarını nasıl ele aldıklarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Halide Edib Adıvar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Halide Edib Adıvar, 1882 yılında İstanbul Beşiktaş'ta, babası dönemin Ceyb-i Hümayun Başkatibi Mehmed Edip bey ile annesi Fatma Bedrifem'in kızı olarak dünyaya gelmiştir. İlk kez Meşrutiyet döneminde kadın sorunlarını konu edinen yazılarıyla yayın hayatına başlayan Adıvar, gerek Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet döneminde aldığı eğitim ve bildiği yabancı dil nedeniyle oldukça farklı bir konumda yer almış bir kadın yazardır (Arabacı, 2007, s.272). Özellikle Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Ankara'da Atatürk'ün yanında ileri derece İngilizce bilen tek kişi olarak ön plana çıkmıştır. Adıvar daha önce okuldan tanıdığı ve ailesinin de doktoru olan Adnan beyle 29 Nisan 1917'de evlenmiştir (Arabacı, 2007 s.273).

Adıvar annesini genç yaşta veremden kaybetmiş ve anneannesi tarafından büyütülmüş bir çocuktur. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde bir süre eğitim almış olan yazar kolejde bir yıl eğitim aldıktan sonra, eğitimine evde devam etmiştir. Daha sonra *Mor Salkımlı Ev* olarak yayınladığı ve çocukluk yıllarından itibaren hayatını kaleme aldığı eserin adı da olan bu ev, yazarın hayatında önemli bir yer tutmuştur. İlerleyen yıllarda babası Mehmed Edib beyin Sultantepe'de bir ev almasıyla burada yaşamaya başlamıştır. Sultantepe'de İngilizce dersleri almaya başlayan Adıvar hocasının desteğiyle John Abbot'tan *The Mother* adlı eseri tercüme etmiştir. Yazarın bu eseri 1897 yılında *Mader* adıyla yayınlanmış ve II. Abdülhamid tarafından da ödüllendirilmiştir. Adıvar'ın bir yazar olarak yetişmesinde İngilizce hocasının yanı sıra Rıza Tevfik'in de önemli bir etkisi olmuştur (Yıldız, 2016).

Resim1: Halide Edib (Yıldız, 2016)

Halide Edib'in hayatını kaleme alan araştırmacılar, onun birden fazla vasfı olan ve kendi döneminde yaşamış kadınlara oranla son derece eğitilmiş ve kendini geliştirmiş bir kadın olduğunu şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“...Eğitimci, öğretmen, romancı, yazar, mütefekkir, işgal İstanbul'unda nutuklar irad edici, Teali-i Nisvan kurucusu, hastanelerde hemşire, Milli Mücadele'de nefer, sekreter, çevirmen, Hilal-i Ahmer içinde faal bir sima, onbaşı, çavuş, profesör, milletvekili ve bütün bunların yanı sıra iyi bir eş, iyi bir anne...” (Yıldız, 2016).

Halide Edip Adivar (1882-1964) Türkiye'de özellikle, Milli Mücadele (1919-1922) konusunda yazmış olduğu eserleriyle de yakından bilinen bir yazardır. Adivar araştırmacılar tarafından öğretmen, müfettiş, eğitimci, roman yazarı ve gazeteci kimliğiyle de bilinen bir kadındır. Tüm bu vasıflara sahip olan Adivar'ın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda çağdaşları arasında oldukça farklı bir konumda olduğu söylenebilir. Üniversitelerde hoca olarak da görev yapmış olan Adivar, Cumhuriyet döneminde yurt dışında Columbia Üniversitesi, Bernard College Tarih bölümünde ve Hindistan'da da görev almış bir akademisyendir (Yorulmaz, 1991, s.133, Erdal, 2007 s.321). Adivar üniversitelerde kadınların erkeklerle aynı dersliklerde üniversite eğitimi almasının gerekliliğinden başlayarak kadınların da tıp fakültelerinde eğitim almasının gerektiğine kadar bir çok alanda kadının sosyal hayatın içinde olmasını savunmuştur (Erdal, 2007, s.324). Adivar Batı'daki eğitim modellerini çok iyi bildiği ve içinde yaşadığı toplumun da eksikleri konusunda net tespitleri olduğu için özellikle üniversitede hocalık yaptığı dönemlerde bu konularla ilgili çok sayıda yayınlar yapmıştır. Adivar'ın yayınları arasında Milli

Mücadele döneminin ayrı bir yeri olduğunu söylemekte yarar vardır. Çünkü Milli Mücadele döneminin neredeyse her aşamasında bizzat bulunmuş ve hatta mücadele alanında bizzat yer almış dönemin önemli kadın yazarlarından biri olarak ön plana çıkmış bir karakterdir.

Resim 2: Halide Edib Adivar (Yıldız, 2016)

Argunşah'a göre Adivar, yaşadığı dönemin kadınları için rol-model olmuş ve eserlerinde yarattığı kadınlar Meşrutiyet döneminin ardından oluşan şartlar içerisinde kadının toplumda kendine yer edinme çabaları olarak değerlendirilmesinin yanı sıra özellikle Türk kadınları açısından sosyalleşmesinin tarihsel süreci açısından ayrı bir öneme sahiptir (Argunşah, 2015, s.51).

Milli Mücadele dönemine bizzat şahitlik etmiş bir kadın yazar olarak Adivar, savaşın en fazla kadın ve çocuklar üzerinde tahribatı olduğunu sık sık eserlerinde konu edinmiş ve kendisinin de bir kadın olarak sahada aktif görev almış olması nedeniyle söz konusu dönemleri sık sık eserlerinde tema olarak işlemiş bir yazardır. Adivar'ın özellikle *Efe'nin Hikâyesi*, *Zeynebim Zeynebim*, *Emine'nin Şehadeti*, *Fadime Nine ile Kerem Dede* ve *Vurma Fatma* adlı eserlerinde Milli Mücadele döneminde Türk kadınının yaşadığı zorluklar ele alınır (Sakallı, 2012, ss.137-136).

Adivar'ın tarihsel süreçte Türk toplumundaki kadın yazarlar arasında ayrı bir yeri olduğuna işaret eden Argunşah, Adivar'ın bu konumunun oluşmasında yazarın "toplumsal hayatın içinde süre giden dönüşüm ve değişimlerin aynı zamanda birinci dereceden etkileneni olarak süreç içindeki yerini sorgulamasının ve kendine bir rol biçmesinin" önemli bir yeri olduğuna şöyle dikkat çeker:

"...Bütün bunlar aynı zamanda yazarın dönem kadınıyla ilgili değerlendirmeleridir. Bu sebeple yazarın romandan romana değişen ve dönüşen tipler, kadınla ilgili görüşleri devrin konuyla ilgili birikim ve deneyimlerini farklı aynalarda seyretmek gibidir. Halide Edib'in eseri bu tarafıyla dönemin 'yeni kadın'ının biçimlenmesine katkıda bulunur. Zira yazarına ve okuyucusuna konuyla ilgili teorileri kurgusal bir dünyada bile olsa pratiğe geçirme deneyimini yaşatır..." (Argunşah, 2015, s.51).

Adivar, bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı-Tanzimat yazarlarından olan Fatma Aliyye'den sonraki en önemli ve belki de ilk Türk kadın romancı olarak da kabul edilmektedir (Bele, 2010, s.7). Her ne kadar Halide Edib kendi döneminde yaşamış kadınlara oranla eğitim, aile yapısı, içinde bulunduğu sosyal topluluk anlamında şanslı bir çevrede yaşamış olsa da yazarın söz konusu dönemde bir çok kadının karşı karşıya kaldığı, ikinci evlilik, maddi sıkıntılar, toplumsal baskı vb. konularda sorun

yaşamına da engel olamamıştır. Nitekim ilk eşi olan Salih Zeki'nin dokuz yıllık bir evliliğin ardından Halide Edib'e ikinci bir evlilik talebiyle gelmesi (Yıldız, 2016), yazarın böyle bir yaşantıyı kabul etmeyerek baba evine dönmesiyle sonuçlanmıştır. Bu tepki aslında ne pahasına olursa olsun yazarın kadının toplumdaki erkek merkezli yapıya olan tepkisinin de önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim yazar eşinden ayrılma kararı aldığı anda yalnız değildir ve çocuklarıyla baba evine dönmüş ve sıkıntılı bir dönem geçirdikten sonra yeniden eğitim alanındaki çalışmalarına dönebilmiştir. Aslında yazarın bu duruşu başta kendisi olmak üzere söz konusu dönemde kadınların erkekler tarafından ikinci sınıf insan olarak görülmesine verilen en büyük tepki olarak değerlendirilebilir. Yazarın benzer bir duygu ve düşünce içinde olduğu *Mor Salkımlı Ev* adlı eserde de görülür. Babası Mehmed Edib beyin ikinci evliliği sırasında da yazar bu durumdan hoşnut değildir ancak gerek yaşı gerekse annesinin vefatı nedeniyle benzer bir tepki verme imkanı olmadığı görülmektedir.

Halide Edip Adıvar'ın Eserleri

Adıvar'ın *Seviyye Talib*, *Handan*, *Yeni Turan*, *Mor Salkımlı Ev*, *Ateşten Gömlek* adlı eserlerinin yanı sıra kadınların mücadele yıllarında yaşadıkları sorunlar ve maruz kaldıkları konularla ilgili çalışmalarını genel olarak şöyle sıralamak mümkündür. Düşman askerinin tecavüzüne uğrayarak utancından intihar eden bir kadının konu edildiği *Efe'nin Hikâyesi* adlı eser buna örnek olarak gösterilebilir (Sakallı, 2012, ss.137-146). Benzer şekilde nişanlısı Yunan askerleri tarafından öldürüldüğü için aklını yitiren *Zeynebim Zeynebim* adlı hikayede de Adıvar'ın kadın temasını ön planda tuttuğu söylenebilir (Sakallı, 2012, s.41). Adıvar'ın *Emine'nin Şehadeti* adlı eserinde ise kocasını ve namusunu kurtaran fakat şehit olan bir kadın konu edinilmiştir (Sakallı, 2012, s.141). Yine Yunanlı askerlerin tecavüzüne uğrayan ve şehit edilen bir diğer kadın konulu eser de *Vurma Fatma* adlı hikayedir (Sakallı, 2012, s.142). Adıvar'ın roman ve hikayelerindeki kadın konularına genel olarak bakıldığında sadece işkence ve tecavüze maruz kalmış kadınlar değil aynı zamanda evi yakılmış, eşi öldürülmüş, katledilmiş kadınların da anlatıldığı eserleri görmek mümkündür. Örneğin kocası öldürülen, evi yakılan, çocukları perişan olan bir kadın temasının işlendiği *Aziz'in Karısı* adlı eseri böyle bir hikayedir (Sakallı, 2012, s.143).

Resim 3: Halide Edib'in Eserleri (Yıldız, 2016)

Adıvar'ın kaleme aldığı konuların bu kadar etkileyici ve insanları derinden etkileyebilme gücünün temelinde onun yazdığı sahneleri bizzat yaşamış bir kadın olmasının önemli bir etkisi olduğuna işaret eden İnci Enginün'e göre Adıvar'ın eserleri sanatsal değerinin yanı sıra Milli Mücadele döneminin destan ve trajedisinin anlaşılması açısından da son derece önemlidir:

"Halide Edib Türk milletinin temel değerlerine büyük saygı besleyen, şahsiyetin gelişmesine önem veren eğitim anlayışı, inançlarını, fikirlerini davranışlarıyla gösterme kabiliyeti, korkusuz ve pratik zihniyeti ile bugün de örnek alınacak şahsiyetlerdendir. Onun Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerini ve yaşanan günleri bize bütün heyecan ve teferruatıyla anlattığı eserlerinin bence ayrı ve çok özel bir yeri vardır. *Dağa Çıkan Kurt* dolayısıyla yazdığı bir yazıda Abdullah Cevdet, bir kadın kaleminin bu sahneleri nasıl yazabildiğine hayret ettiğini belirtir, Halide Edib bu yazdığı sahneleri görmüş olan şahıstır ve onun kalbi gördüğü bu sahneleri bizzat yaşamış olanlara karşı, acıma, saygı ve sevgiyle doludur. Aynı faciaların tekrarlanmaması ancak onların bilinmesi ve ibret alınmasıyla mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Halide Edib'in eserleri sadece kendi sanatı açısından önemli eserler sayılamaz. Onlar aynı zamanda ilerde Milli Mücadelemizin destan ve trajedisini yazacaklar için malzemeler olarak da değerlendirilebilir" (Enginün, 2012, s.145).

Adıvar gerek mücadele yıllarını saha da bizzat yaşamış biri olması gerekse de bir kadın olarak onların sorunlarını daha derinden anlıyor olması nedeniyle bu konulara hem geniş yer vermiş hem de birçok kesimin bu konuya dikkatini çekmeyi başarmış bir kadın yazardır. Nitekim Yunan işgali sonucunda mutlu hayatı sona eren bir kadının trajedisinin konu edinildiği *Fadime Nime ile Kerem Dede* adlı eserinde de yine bir kadın konu edinilmiştir (Sakallı, 2012, s.143).

Adıvar'ın kadın temasını işlediği bir diğer eseri de Türk bayrağı altında ölmek isteyen bir kadının konu edinildiği *Bayrağımızın Altında* adlı çalışması olmuştur (Sakallı, 2012:s.144). Argunşah'a göre Adıvar yayın hayatına başladığı ilk dönemlerden itibaren kadın sorunlarıyla ilgilenmiş ve onların sosyal hayata katılımları ve bu süreçteki sorunları üzerinde düşünmüştür. Bu nedenle de Adıvar daha ilk romanlarından itibaren eserlerinde yarattığı kadın tiplerinde kadınların sosyal hayat ve sosyal meseleler karşısındaki tereddütlerine geniş yer vermiştir. Argunşah aslında Adıvar'ın *Seviyye Talip*'le başladığı yayın sürecinde daha çok Türk kadınının değişim, dönüşüm ve sosyal hayattaki konumunu sorguladığını ise şöyle ifade eder (Argunşah, 2015, ss.50-51):

"...Seviyye Talip'ten Ateşten Gömlek'e yarattığı bu kadınlar, Türk kadınının dönüşümünü ve sosyal hayata katılım sürecini yansıtır. Yazarın Seviyye Talip ve Macide'den Handan'a, Handan'dan Kaya'ya, Kaya'dan Ayşe'ye adım adım değişen, değiştikçe yenilenen ve eksik taraflarını tamamlayarak olgunlaşan kadınları, 19. asrın ikinci yarısından itibaren modernleşme hareketinin içine alınmış, Türk kadınının sosyalleşme macerasını yansıtır. Bu romanlardaki kadınların deneyimlerinden de anlaşılacağı gibi Türk kadınının sosyalleşme sürecini hızlandıran, belki yeterince hazmedilemeden sosyalleşmesini sağlayan, tarihi şartların zorlamasıdır. 20. yüzyıl başlarının çok hareketli ve sonuçları itibariyle önceki dönemlerle benzerlik taşımayan süreci, Türk kadınının süratli bir şekilde sosyal hayata katılmasının ve sorumluluk üstlenmesinin önünü açmıştır..." (Argunşah, 2015, ss.50-51).

Kadın konularının yanı sıra yaşadığı dönemde üniversitelerin içinde buldukları duruma dair de bazı değerlendirmelerde bulunan Adıvar bu konularla ilgili de çeşitli eserler kaleme almıştır. Özellikle *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* adlı eserinde, ilk üniversite olarak kabul edilen dönemin medreselerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesindeki rolüne değinen Adıvar, medrese sisteminin çöküşünün temelinde şekillerin katılaştığı olmasının, âlimlerin ilimle değil, söz konusu dönemin ileri gelenlerine yaranmaya çalışmakla uğraşmaktan bilimsel görevlerini ihmal etmelerinin önemli bir etkisi olduğu tespitinde bulunmuştur (Erdal, 2007, s.318).

Adıvar Milli Mücadele döneminin yanı sıra kadınlara dair sevgi, aşk, bunalım, tutku, evlilik, Doğu-Batı, kadın, din vb. konuları da eserlerinde kaleme almıştır. 1912 yılında yazdığı *Handan*'da yazar, genç bir kadının aşk, sevgi, bunaltı ve sıkıntılarını konu edinir ve kadının bireysel anlamda kendini bulmayı amaçladığı bu eserde, *Handan*'ın nezdinde söz konusu dönemdeki genç kızların hem psikolojik hem de sosyolojik kimliği okuyucuya yansıtılır (Şahin, 2008, s.100). Bu yönüyle Adıvar'ın da Düsap'la benzer şekilde kadının içinde bulunduğu sosyal ve toplumsal rolleri eleştiren ve sorgulayan bir kadın kimliğini konu edindiğini söylemek mümkündür.

Hülya Argunşah "Halide Edib'te Değişen Kadınının Romandaki İzdüşümleri: Seviye Talip'ten Ateşten Gömlek'e" adlı çalışmasında Adıvar'ın "Türk edebiyatının 20. yüzyıl başlarındaki kadın yazarı ve sosyal hayattaki dönüşüm ve değişimin birinci dereceden etkileneni olarak süreç içindeki yerini sorguladığını" kaydeder. Argunşah'a göre yazar özellikle romancılığının ilk döneminde yazdıklarıyla sosyal hayatın içinde yer edinmeye çalışan kadının ve toplumun çıkmazlarını sorgulamıştır. Dolayısıyla Adıvar'ın ilk eserlerinde kaleme aldığı temalarla aslında Türk kadınının toplumdaki yerinin konumlandırılmaya çalışıldığı, daha sonraki eserlerindeki temaların değişmesi noktasında ise *Ateşten Gömlek* adlı çalışmasının bir dönüm noktası olduğunu ve yazarın burada oluşturduğu kadın imajında, "dönüşen ve sosyal hayatın parçası olma yolunda büyük adımlar atan dönem kadını tartıştığı" ileri sürülür (Argunşah, 2015, s.27).

Argunşah'a göre Adıvar'ın 1922 yılında kaleme almış olduğu *Ateşten Gömlek* adlı eseri aslında Adıvar'ın romancılığının yeni bir dönemi olarak da adlandırılır. Çünkü 1909'de ilk kez *Heyula* adlı romanı yazan Adıvar'ın bu dönemde kaleme aldığı eserlerle 1922'den sonra yazdıkları arasında ciddi bir fark oluşmaya başlamış ve 1922'den sonra yazdığı eserlerindeki kadın imgesinde artık "dönüşen ve sosyal hayatın parçası olma yolunda büyük adımlar atan dönem kadını tartışmaya başlamıştır" (Argunşah, 2015, s.27).

Görüldüğü gibi Adıvar'ın eserlerinde Türk toplumunun ölüm kalım mücadelesinin verildiği bir süreçte Türk kadınının yaşadığı zorluklar, çektiği acılar, zulümler ve işkencelerin konu edildiği kadın temaları ön plandadır. Düsap'ın eserlerindeki genel tema ise ağırlıklı olarak kadınlar olsa da, kadınlar başlığı altında şehirli ve taşralı kadınların sorunları, görücü usulü ile evlenme, ekonomik eşitsizlikler, aile baskısı ve eğitim konuları ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar Düsap'ın yazar olarak değindiği konular yaşadığı döneme damgasını vurmasına neden olmuşsa da aslında kendi dönemi ve sonrası için Ermeni kadınlarına yazma konusunda verdiği cesaret nedeniyle de dikkate değerdir. Çünkü Düsap

Ermeni kadınlarına hem literatürde yeni bir sayfa açmış hem de bu konuda çalışacaklara ilham kaynağı ve örnek olmuştur. Bu konuda özellikle Sibil'in (Zabel Asadur) Düsap ile görüştüğünden sonra onun etkisinde kaldığı ve kendisinin ikinci bir Sırpuhi Düsap olmak istediği de bilinmektedir (Tüfekçi, 2016).

Sırpuhi Düsap'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

1841 yılında İstanbul Ortaköy'de dünyaya gelen Sırpuhi Düsap Ermenice adıyla Սրբուհի Դյսափ olarak bilinmektedir. İngilizce kaynaklarda Srpouhi Dussap şeklinde de bilinen yazarın doğum tarihiyle ilgili olarak bazı kaynaklarda ise 1840 yılı kaydedilmişse de bir çok kaynakta 1841 yılı esas alınmıştır (Մարմարյան [Şaruryan], 1961, ss.166-180). "Bu yolda defne yapraklarından çok uçurumlar var" sözüyle de bilinen Düsap'ın soyadı bazı kaynaklarda ise Vahanyan olarak kaydedilmiştir. Düsap aynı zamanda Kimya biliminde Osmanlı döneminde önemli çalışmalara imza atmış olan Ermenicedeki ilk kimya kitabını yazan Ohannes Vahanyan Efendi'nin de kız kardeşidir (Etker, 2012, ss.43-62). Bazı araştırmacılar Düsap'ın ağabeyi Ohannes Vahanyan'ın³ nekroloji yazdığını da kaydetmiştir (Etker, 2012, s.62). Varlıklı bir ailede dünyaya gelen Düsap'ın bir yazar olarak yetişmesinde annesi Nazlı Vahan'ın (1814-1884) son derece önemli ve etkili bir yeri olmuştur (Rowe, 2003, s.36).

Yaşadığı dönem içerisinde seçkin ve varlıklı bir aile olarak öne çıkan Düsap'ın ailesi yazarın Batı eğitimi, özellikle de Fransız kültürüne aşina olmasında ciddi katkı sağlamıştır. Düsap'ın babası Sargis Vahanyan'dır (Մարմարյան [Şaruryan], 1961, ss.166-180). Katolik bir ailede dünyaya gelen Düsap, kendi eğitiminin yanı sıra kadınların eğitimi konusunda da çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, 1859'da Hripsimyan's Okulu'nun açılması konusunda dönemin ileri gelen Ermeni feminist kadınlarıyla ortak hareket etmiştir (Eseyan, 2010, s.111). Düsap çocukluğunda henüz küçük yaşta iken babası Sargis Vahanyan'ı kaybetmiş ve ailenin tek kızı olarak annesi tarafından yetiştirilmiştir. Düsap'ın annesi Nazlı Vahan'ın kökeni yaşadığı dönemde Ermeni cemaati içinde kız çocuklarının okumasına büyük önem veren varlıklı bir amira sınıfına dayanmaktadır. Nazlı Vahan kız çocuklarının okumasına yönelik çalışmalarının yanı sıra kadınlara yönelik başta eğitim ve yardım dernekleri olmak üzere bir çok alanda destek vermiş, Maral Aktokmakyan'ın ifadesiyle "Geleneksel kadınlık halinden uzak bir anne" profili çizmiştir (Aktokmakyan, 2009, para.8).

Düsap'ın yazar olarak yetişmesinde anne Nazlı Vahan'ın etkisinden bahseden Aktokmakyan, Düsap'ı etkin ve bilinçli yetiştirmesi nedeniyle, yazarın çok genç yaşta toplumsal hayat hakkında fikir sahibi olduğunu ve kendini sarmalayan entelektüel çevrenin etkisiyle belli değerler edinip olgunlaşmaya

³ Sarkis adında bir amira sınıfına mensup tüccarın oğlu olarak 1832 yılında İstanbul Ortaköy'de dünyaya gelen Orhan Vahan; Vahan Efendi, Hovhannes/Ohannes Sarkis Vahanyan, Ohan Vahan olarak da bilinmektedir. 25 Nisan 1891'de İstanbul, Taksim'de hayatını kaybeden Orhan Vahan'ın annesi Nazlı Vahanyan, Kayserili, kökenleri amira Arzumanyanlara dayanan, birkaç dile hakim, hayırsaverliğiyle bilinen bir kadındır. Vahan Efendi'nin ailesinin kökenlerine dair çok fazla bilgi olmasa da Vahan'ın Astine Vahan-Serviçen ve Araksi Vahan Gülbenkyan adında iki kızı olduğu bilinmektedir. (Deveci Bozkuş, 2020, ss.416-417).

başladığını kaydeder. Aktokmakyan'a göre Düsap sadece kadın hakları değil aynı zamanda Ermeni edebiyatı ve kültürünün ilerleyişinde de bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Aktokmakyan, 2009, para. 8).

Sırpı Düsap'ın Eserleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle Meşrutiyet döneminde kadınların sosyal hayata katılımlarının önünün açılması yönünde birtakım adımlar atılmışsa da bunlar beklenen düzeyde olamamıştır. Ancak bu durum İmparatorlukta yaşayan etnik gruplar açısından küçük de olsa farklılıklar arz etmiştir. Nitekim Meşrutiyet dönemi öncesinde ve Meşrutiyet dönemi sırasında özellikle Ermeni aydınlarının yürüttükleri faaliyetlerde Fransız kültürünün hakim etkisinin tartışmasız belirgin olduğu görülmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında modernleşme konularında gerek çeviri ve gramer kitapları konusunda gerekse de bilimsel ve tarihi eserlerin Osmanlı Türkçesine kazandırılmasında Ermeni münevverlerin önemli bir etkisi olmuştur. Tıp, hukuk, mimari, iktisat, ziraat vb. alanların yanı sıra sosyal bilimler ve özellikle edebiyat alanında da Fransız edebiyatının İmparatorlukta etnik gruplar üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur. Bu konuda Düsap'ın ilk Ermenice yazan kadın romancı olması, deneme, makale ve roman kaleme alması son derece önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Nitekim Düsap'ın yaşadığı dönemde ataerkil sistem hakimdir ve Düsap'a göre kadınların özgürlüğü ancak söz konusu ataerkil sistemin kurallarından bağımsız hareket edilmesi halinde gerçekleşebileceği şöyle ifade edilmektedir;

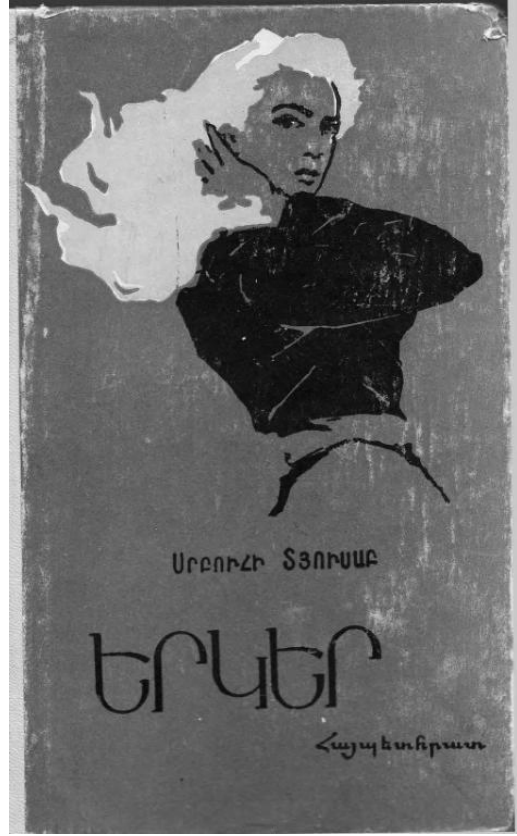
“İki cins arasında eşitlik olduğunda, yani hayatın zevklerinde, cezalarında, çalışmada ve ödüllendirmede eşitlik sağlandığında zincirler kırılacak, riyakârlık son bulacak ve toplum güçlerin eşitsizliğinden kaynaklanan kayıpları telafi edip dengeye ulaşacaktır. Avrupa'da ilan edilen o yüce ilkeler, yani özgürlük ve eşitlik ilkeleri, açıkça büyük laflar olarak kaldılar. Bu nasıl eşitliktir ki insanlığın yarısını erkekliğin ayakları dibine serer? Bu ne biçim özgürlüktür ki kadını karşı çıkmaktan, bir işe girişmekten, itiraz etme hakkından yoksun bırakır? Bu nasıl güçtür ki erkeklere "Korkmadan çalış, istediğin yöne ilerle, özgürsün!" diye seslenirken, kadınlara "Zincirlerinin tadını çıkar ve sakın ses çıkarma!" der” (Ekmekçioğlu, 2010, s.109).

Görüldüğü gibi Düsap'a göre gerçek anlamda “eşitlik ve özgürlük” ancak hayatın her alanında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilecektir. Düsap eserlerinde kadınlara seslenirken onların güçlü olabilmelerinin yegane aracının çalışmak olduğunu, kadınların çalışarak kendileri hakkındaki önyargıları yıkabileceklerine olan inancını “Kadınlar çalışın, çalışın ki önyargılar ayaklarınızın altında paramparça olsun; ayağa kalkın, çalışmaktan utanmayın, insanlığın çağrısı budur” ifadeleriyle dile getirir (Düsap, 2016).

Düsap romanlarının yanı sıra İstanbul ve İzmir'de çeşitli gazetelerde makaleler de yazmış bir münevverdir. Söz konusu yayınlarında da yine kadının ekonomik ve toplumsal özgürlüğüne değinen

Düsap kadının özgürleşmesinin ekonomik ve toplumsal özgürlükle paralel olduğuna da işaret etmiştir (Düsap, 2016).

Düsap romanlarının yanı sıra kültürel alanlardaki çalışmalarıyla da ön plana çıkmış bir kadın kimliği taşımaktadır. Örneğin 1882 yılında çeşitli bankalardan sağladığı destek fonlarıyla İstanbul'da Ermeni ressamlar sergisi düzenlediği ve bu tür organizasyonlarda görev aldığı da bilinmektedir (Arnavoudian, 2003).

Resim 4:Sırpuhi Düsap'ın Ermenice Kaleme Aldığı *Yerker*

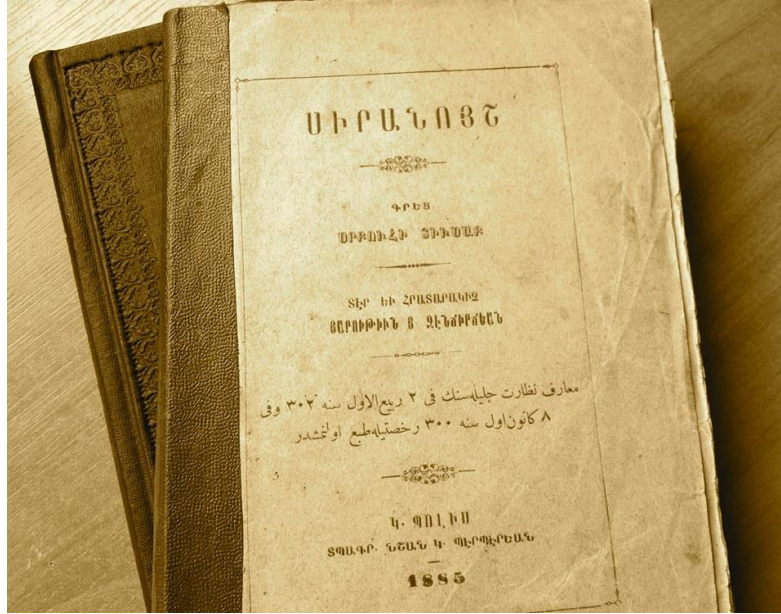
Adlı Eserinin Kapağı (Tüfekçi, 2016)

Düsap'ın eserleri arasında İstanbul'da 1883'te yayınlanan *Mayda* yazarın ilk eseri olarak bilinmektedir. Kadının erkeğe ekonomik bağımlılığının tartışıldığı bu eserde yazar, kadınların erkeklere olan bağımlılığının, hem psikolojik hem de toplumsal etkileri üzerinde durmuştur. Söz konusu bağımlılığın ancak mevcut düzenin değişmesiyle sağlanabileceğine işaret eden Düsap, bu eserinde ayrıca erkeğin doğal bir üstünlüğü olduğu yanılmasına da karşı çıkmıştır (Tüfekçi, 2016).

Mehmet Fatih Uslu “Osmanlı’da Modern Ermenice Edebiyatın Ana Hatları” konulu makalesinde 1883’te Düsap’ın, *Mayda* adlı romanı yazdıktan sonra ilk kadın Ermeni romancı olarak ön plana çıktığını ve bu romanla beraber kadın özgürlüğü meselesinin Ermeni edebiyatı literatüründe yer almaya başladığına işaret etmiştir. Uslu Düsap’ın kendinden sonraki kuşakları da etkilediğini, özellikle Zabel Asadur (Sibil), Hayganuş Mark ve Zabel Yesayan gibi yazar ve şairlerin de Osmanlı Ermenice edebiyatının erkek egemen yapısına ciddi şekilde meydan okuduklarına işaret etmiştir (Uslu, 2017).

Düsap’ın eserleri arasında ayrıca 1884’te yine İstanbul’da yayınladığı *Siranuş* ve 1887 yılında İstanbul’da çıkan *Araksiya ya da Mürebbiye* adlı romanları da döneme damgasını vurmuş eserlerdir. *Siranuş* adlı romanda Düsap Ermeni toplumunun en üst sınıfı olarak bilinen ve amiralar olarak tabir edilen amira sınıfa mensup bir aileyi konu edinir. Aktokmakyan Ermenice kadın ismi olan Siranuş’un, kelime anlamının Ermenice’deki ‘ser’ ve ‘anuş’, yani ‘aşk’ ve ‘tatlı’ sözcüklerinden oluşmasının gerekçesini ve neden anlamlı olduğuna ise şöyle yer verir:

“Çünkü bu roman toplumun kadın üzerinde kurduğu baskılardan dolayı, kadının aşık olmasını, aşkını yaşamasını engellemesi hakkındadır. Amira sınıfından dahi olsa Ermeni kadını yine başta baba figürü olmak üzere, kadını ailenin ve toplumun ‘sermaye’si gören sosyal düzenin ve çarkının bir parçası olmak zorundadır. Siranuş ironik bir şekilde, acı bir aşk hikayesi, kırık bir aşk romanıdır” (Aktokmakyan, 2015, para.1-12).

Resim 5: Sırpuhi Düsap’ın Ermenice Kaleme Aldığı *Siranuş* Adlı Eserinin Kapağı (Düsap, 1885)

Sıruhi Düsap'ın *Siranuş* Adlı Eseri

Siranuş adlı romanın kahramanını “Kurbanlaştırılan kahraman” olarak niteleyen Aktokmakyan’a göre, Siranuş karakteri adından da yola çıkarak romantik bir aşktan çok, acı bir aşk hikayesini anlatmaktadır. Henüz Türkçeye çevrilmemiş olan bu romandaki temalara genel hatlarıyla şöyle yer vermek mümkündür:

“...Romantik aşkın değil, görücü usulünün ve ailelerin çıkarları doğrultusunda karar verdikleri, kadının bu yolda fedakarlık göstermeye çağrıldığı bir tavrın tezahürüdür Siranuş’un acı aşk deneyimi. Bu anlamda her türlü özgürlüğü yaşamaktan çok uzak, belirlenmiş kaderleri çerçevesinde yaşamaya mecbur, kahramandan çok kurban olan kadınlardan biridir Siranuş. Onun hikayesinde dikkat çeken ilk şey, Osmanlı Ermenilerinde yönetici sınıfı temsil eden amira sınıfına mensup bir ailenin kızı olmasıdır. Her ne kadar belli sınıfsal artılara sahip gibi görünse de, üst sınıf toplumun kadınları da, daha aşağı sınıflarda ezilen kadın ile aynı kaderi paylaşmaktadır” (Aktokmakyan, 2015, para.6).

Siranuş adlı romanda Düsap, soyu amiralara dayanan ve bununla gurur duyan, varlıklı Bay Haynur ve karısının Siranuş adındaki genç kızlarının yaşadığı hazin bir aşk konusunu ele alır. Yervant ve Zaruhi’nin Haynur ailesinde evlatlık olarak büyüdüğünü kaydeden Aktokmakyan, *Siranuş* adlı romanı şöyle özetler (Aktokmakyan, 2015, para.6-7):

“...Roman Zaruhi’nin düğünü ile açılır. Bay Haynur’un konağında düğün için görkemli bir davet verilir. Zaruhi sevdiği adamla yani Hirant ile evlenirken, Siranuş ve Yervant beraber büyümüş ve yıllar içinde sevgileri sadece birbirlerine itiraf ettikleri gizli bir aşka dönüşmüştür. Düğünden bir gün sonra Roma’ya sanat eğitimi almaya gidecek olan Yervant ile geride, İstanbul’da kalan Siranuş, düğün gününün neşeli havasının aksine, bir köşede hüznüyle oturmuş birbirlerine veda ederken sadakat sözü veren iki sevgili olarak karşımıza çıkarlar. Bu olayın üzerinden kısa bir süre sonra çapkınlıklarıyla bilinen bir başka varlıklı Bay Tarehyan Siranuş’a talip olur. Paradan başka hiçbir şeye önem vermeyen Haynur, kızına ve karısına danışmadan bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Ama sonrasında yaşanan gerilimden ötürü, önce anne hastalanıp yataklara düşer, daha sonra da Siranuş. Siranuş annesinin ciddi rahatsızlığının sebebi olarak görür kendini ve sırf annesini mutlu ve dolayısıyla sağlıklı kılabilmek için babasının isteğine boyun eğer. Siranuş istemediği halde Tarehyan ile evlenir, annesine de kederini belli etmez. Evliliğin başlarında Siranuş eve beklenmediği bir zamanda dönerek, Tarehyan’ı metresi Janet ile evlerinin salonunda yakalar. O güne dek bir tür yas ve keder içinde yaşayan Siranuş Tarehyan’a ve Fransız sevgilisine soğuk bir şekilde karşılık vererek kadını evinden kovar. Yıllarca Tarehyan’ın servetinde gözü olan Fransız kadının Alphonse adında, kendi gibi servet avcısı bir sevgilisi daha vardır. Öfkeden deliye dönen Janet, Siranuş’u lekeleyecek ve rezil edecek bir plan yapar sevgilisiyle birlikte. Buna göre Alphonse yakışıklılığıyla Siranuş’a yanaşacak, evdeki hizmetçilerden Melkon aracılığıyla da, Tarehyan’ın fark etmesini sağlayacaklardır. Ancak planlar beklenildiği gibi ilerlemez. Roma’da iki sene kaldıktan sonra, aldığı kötü haberler ve yaşadığı acılardan sonra memleketine dönmenin kendisine iyi geleceğine inanan Yervant tüm cesaretini toplayarak Siranuş’u evinde ziyaret eder. İki sevgili birbirleriyle hasret giderip, günah çıkarırken, etrafta bir süredir dolanan ve Siranuş’un kaldığı evin

bahçesine gelen Alphonse'u farkedenden Yervant kavgaya tutuşur. Adam, olay çıkarma amacıyla Yervant'ı omzundan yaralar ve kaçar. Tarehyan önce Yervant'a karşı suçlamalarda bulunup, karısından intikam almak ümidiyle iftira atar. Daha sonra olanları hem hizmetçi Melkon'dan hem de karısından dinler. Günler geçer, birbirinden farklı iki açıklama arasında karar veremeyen Tarehyan sevgilisi Janet'i ziyaret etmek için onun Pera'daki evine gider. Ancak daha merdivenleri çıkarken, Janet'in sevgilisi Alphonse ile öteden beri yaptığı planları duyarak, sessizce evine geri döner. Karısına karşı bir kez daha mahcup olan Tarehyan, buna rağmen kısa zamanda yeni sevgililer edinmekten de geri kalmaz. Bu olayın ardından, yaklaşan Surp Hagop yortusu vesilesiyle, her sene Haynurların evinde bayram eğlencesi yapıldığından, Siranuş birkaç gün evvelinden ailesinin evine gider. Bu sırada Siranuş Zaruhi'den, Yervant'ın tekrar Roma'ya döneceğini duyarak altüst olur. Aynı gün bakımını ve eğitimini üstlendiği üç kardeşten biri olan küçük Zareh'in hastalandığı haberini alarak doğruca çocuğun kaldığı eve gider. Uzunca müddet küçük çocukla ilgilenir, doktor çağırır. Bayram günü geldiğinde Siranuş'ta, küçük Zareh'den kaptığı tifonun etkileri kendini göstermeye başlar. Ertesi gün, son nefesini vermeden Yervant'ı son bir kez görmek ister. İki sevgili vedalaşır, annesi bir yanda ağlarken, Bay Haynur "onca görkemi ve varlığı anca iki sene yaşayabildi" diye söylenerek kızı için hayıflanır. Bay Tarehyan ise, bulaşıcı olduğunu öğrendiği hastalığa yakalanmamak için bahaneler bularak oradan kaçar" (Aktokmakyan, 2015, para.7).

Düsap son romanı olan *Araksiya ya da Mürebbiye* adlı eserinin ardından 1889 yılında sağlık problemleri nedeniyle Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. 1891'de İstanbul'a döndükten sonra, henüz on sekiz yaşında vefat eden kızı Dorin'in ölümünden sonra bir daha roman yazmamıştır (Tüfekçi, 2016).

Düsap'ın romanlarının yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan makaleleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında 1880 yılında kaleme aldığı "Kadınların Eğitimi" konulu makalesinde Düsap genel hatlarıyla kadınların ekonomik ve sosyal koşullardan bağımsızlaşmalarının yegane yolunun çalışmaları olduğuna, bunun yolunun da eğitimden geçtiğine değinir. Düsap'a göre kadınların her alanda özgür olmalarının tek yolu 1881'de kaleme aldığı "Kadınların Çalışması İlkesi" (Arevelyan Mamul, Oriental Press) makalesinde de işaret ettiği üzere kadınların çalışmasıyla doğru orantılıdır (Aktokmakyan, 2009, para.4). Düsap'ın bir diğer çalışması ise, "Kadınların Çalışmamasına Dair Birkaç Söz" başlıklı makalesidir. Bu makalede de Düsap, romanlarında olduğu gibi yine kadınların özgürleşmesi için eğitimlerinin ve çalışma hayatına girmelerinin gerekliliğine işaret etmiştir. Düsap'ın ayrıca 1926 yılında Venedik'te yayınlanan "Herkesin Yıllığı" başlıklı bir çalışması da bulunmaktadır (Tüfekçi, 2016).

Sıruhi Düsap'ın eserlerindeki genel tema ağırlıklı olarak kadınlar olsa da, kadınlar başlığı altında şehirli ve taşralı kadınların sorunları, görücü usulü ile evlenme, ekonomik eşitsizlikler, aile baskısı ve kadınların eğitimi ise diğer konuları oluşturmuştur. Her ne kadar Düsap'ın yazar olarak değindiği konular yaşadığı döneme damgasını vurmasına neden olmuşsa da aslında kendi dönemi ve sonrası için Ermeni kadınlara yazma konusunda verdiği cesaret nedeniyle de dikkate değer bir münevverdir. Çünkü

yazar Ermeni kadınlarına hem yeni bir sayfa açmış hem de bu konuda çalışacaklara ilham kaynağı ve örnek teşkil etmiş entelektüeldir.

Düsap'ın kadın konularına yer verdiği ve seçtiği temalar nedeniyle kendi çağdaşları olan erkek yazarlar tarafından eleştirildiği de görülmektedir. Bu konuda özellikle Kirkor Zohrab'ın Düsap'ın feminizmine ve kadınların çalışması konusundaki fikirlerine karşı kendisiyle son derece ciddi polemiklere girdiği de kaydedilmiştir. (Eseyan, 2010:20). Düsap'ı eleştiren yazarlar arasında Hrant Asadur da yer almıştır. Asadur'a göre Osmanlı Ermenilerinin romantik akımda roman ve öykü yazar yazarları arasında Düsap da dahil olmak üzere gerçekçi akım anlamında elde pek bir şey bulunmamaktadır (Eseyan, 2010, s.129).

Resim 6: Sırpuhi Düsap'ın Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki aile mezarı (Koptaş, 2016, para.1).

16 Ocak 1901 yılında vefat eden Düsap, Feriköy Latin Katolik Mezarlığındaki aile mezarlığında defnedilmiştir. Eşi Paul Düsap'ın da mezarının bulunduğu aile mezarlığına dair en önemli kaynaklar arasında ünlü Teotig'in 1914 yıllığı yer almaktadır. Söz konusu yıllıkta 1914 yılına ait bir resimde mezar taşının oldukça görkemli bir fotoğrafı da yer almaktadır. "FAMILLE DUSSAP" metninin yer aldığı bu mezar taşında Sırpuhi Düsap'ın adının altında Fransızca bir yazının da yer aldığı görülmektedir. "Burada, erdem dolu bir yüreğe ve incelik dolu bir zekâya sahip, takdire şayan eş ve anne, 16 Ocak 1901 tarihinde vefat etmiş, Sırpuhi Düsap yatıyor. Ebedi saygı ve özlemle..." ifadelerinin yer aldığı bu

mezar taşının günümüzde ise neredeyse tamamen tahribata uğradığı görülmektedir (Koptaş, 2016, para.2).

Resim 7: Düsap Ailesinin Mezartaşının Son Hali (Koptaş, 2016)

Sonuç

Adıvar'la Düsap'ı buluşturan en önemli nokta belki de her iki yazarında kadınlar konusundaki hassasiyetleri olmuştur. Nitekim gerek Düsap gerekse Adıvar, kendi toplumlarını kadınlara bakış açıları nedeniyle eleştirmekten çekinmemiş ve bu uğurda bedel ödemiş kadın münevverlerdir. Bu yönüyle konuya bakıldığında, özellikle Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle birlikte hız kazanmaya başlayan modernleşme hareketlerinin bir çok alanda olduğu gibi kadınların eğitim ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarına dair bir takım düzenlemelerin önünü de açtığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu sürecin de beraberinde İmparatorluk bünyesinde yaşayan bir çok topluluk üzerinde olduğu gibi Türk ve Ermeni kadın yazarlar üzerinde de etkili olduğunu ve bu yazarların kadın sorunları, kadının toplumdaki yeri, kadınların eğitimi, evlilik ve aile yapıları vb. konuları kaleme almalarına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak farklı yıllarda doğmuş olsalar da Halide Edib (1882-1964) ve Sırpuhi Düsap'ın (1841-1901) gerek yaşamları, gerekse toplumsal konularda vermiş oldukları mücadelenin ortak olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Halide Edib de Düsap'la benzer şekilde kurucuları arasında yer aldığı *Teali-i Nisvan Cemiyeti* ve çeşitli yardım kuruluşları ve derneklerinde aktif olarak görev almış bir kadın münevverdir. Benzer şekilde Düsap da başta Ermeni toplumu olmak üzere kadının sorunlarını konu edinen, eğitim ve yardım kuruluşlarında yer almış ve kadının statüsünün geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmiş bir kadın entelektüeldir. Her ne kadar aldıkları eğitim, ailevi yapıları ve büyüdükleri çevre bakımından yaşadıkları dönem için üst düzey bir aile ve çevre içinde büyümüş olsalar

da bu durum onların toplumsal sorunlara olan ilgisini azaltmamış aksine toplumu ve kadın sorunlarını daha da yakından takip etmelerine vesile olmuştur.

Kaynaklar

- Aktokmakyan, M. (2009). *Sirpuhi Düsap: Ermeni Kadın Edebiyatının Başlangıcı*. E.T.01.03.2009 <http://www.aryayincilik.com/tr/basindan/sirpuhi-dusap-ermeni-kadin-edebiyatinin-baslangici/149>
- Arabacı, H. M. (2007). Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19*, Aralık 2007, ss. 271 – 294.
- Argunşah, H. (2015). Halide Edib'te Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri Seviye Talip'ten Ateşten Gömlek'e. *TUBAR-XXXVII*, 2015-Bahar, ss.27-52.
- Arnavoudian, E. (2003). Novelist, democrat and feministArmenian. *News Network / Groong*, May 19, E.T.01.02.2015: <http://www.groong.org/tcc/tcc-20030519.html>
- Bele, T. (2010). *Halide Edip Adıvar'ın Hayatı: Kurtuluş Savaşı'na Giden Yolda*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2020). Osmanlı Modernleşmesinde Ermeni Bir Entelektüel: Hukukçu Orhan Vahan. *History Studies, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı*, 12/2, Nisan 2020, ss. 413-426.
- Düsap, S. (2016). *İstanbul Kadın Müzesi*, E.T.12.06.2016: <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/sirpuhi-dusap>
- Düssap, S. (1885), *Siranuş*, K.Polis: Nşan K. Berberyan, E.T: 01.02.2015: <https://www.facebook.com/SrpouhiDussap/photos/a.683558541701050.1073741827.683499441706960/683558401701064/?type=3&theater>
- Ekmekçioğlu, Lerna (2010), Melissa Bilal, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar*. İkinci Baskı, İstanbul: Aras Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Etker, Ş. (2012). Vahan Efendi (H.S. Vahanyan) ve Kimya Biliminin Temel İlkeleri, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIII/2*, ss.41-64.
- Erdal, K. (2007). Halide Edip Adıvar ve Üniversiteler. *U.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 13,2*, ss.317-335.
- Eseyan, M. (2010). *20. Yüzyıla Girerken Ermeni Edebiyatında Modernite, Yeni Burjuvazi ve Sınıfsal Çatışmalar* (Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Koptaş, R. (2016). *Sirpuhi Düsap'a bir mezar taşı*. E.T.12.06.2016: <http://hayatoldugugibi.blogspot.com.tr/2006/09/srpuhi-dsapa-bir-mezar-ta.html>

Sakallı, Fatih. (2012). Halide Edip Adıvar'ın Hikâyelerinde Milli Mücadele'yi Yaşayan Kadınlar. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı (10), ss.137-146.

Şahin, V. (2008). Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar'ın “Handan” Romanı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), ss.99-126.

Sharourian, A. S. (1963). *Why We Should Read... 'Sırpıhi Dussap - Her Life and Work*. Yerevan: Armenian State University.

Sıranuş Romanı ve 'Sınıfta Kalan Bir Aşk Hikayesi. E.T.8 Aralık 2015: <http://maralaktokmakyan.blogspot.com.tr/2015/12/siranus-roman-ve-snfta-kalan-bir-ask.html>

Շարուրյան, Ա. Ս. (1961). Սրբուհի Տյուսաբ /Ծննդյան 120 և մահվան 60-ամյակի առթիվ/ Պատմա-բանասիրական հանդես, N 3-4, pp. 166-180 [Şaruryan, A. S. (1961). Sırbıhi Tyüsap/Tsındyan 120 Yev Mahvan 60-amyaki artiv/Patma-Banasirakan Handes, N 3-4, pp.166-180].

Rowe, V. (2003). *A History Of Ermenian Womens Writing: 1880 – 1922*, İngiltere: Cambridge Scholars Press.

Tüfekçi, E. B. (2016). *Sırpıhi Düsap: “Bir erkek vasat bir yazar olabilir ama bir kadın asla!* E.T.9 Nisan 2016: <https://gaiadergi.com/sirpuhi-dusap-bir-erkek-vasat-bir-yazar-olabilir-ama-bir-kadin-asla/>

Uslu, M. F. (2017). *Osmanlı'da Modern Ermenice Edebiyatın Ana Hatları*. E.T. 12.04.2017: <https://oggito.com/osmanlida-modern-ermenice-edebiyatin-ana-hatlari-02201611742>

Yıldız, Z. (2016). *Tüm Yönleriyle Halide Edip Adıvar*. E.T.31.10.2016: <http://www.turkedebiyati.org/tum-yonleriyle-halide-edip-adivar/>

Yorulmaz, O. B. (1991). *Türk Edebiyatında Hindistan*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim:06-04-2020 – Kabul: 23-05-2020

A Lesser Known Community, Balkan Egyptians; Their Geographical Spread and Origins

Az Bilinen Bir Toplum, Balkan Mısırlıları; Coğrafi Yayılışları ve Kökenleri

Yüksel Bekir HOŞ¹

Abstract

There is an uncertainty about the use in the Balkans of the concept expressed in Turkish by the word “Kıpti”, meant to describe the Coptic community as one of Egypt’s ancient native populations, but often used in the daily life and in historical texts to describe the Roma people. Do Roma and Copts constitute the same community? If this is not the case, what do they have in common and what are the essential space differences between them? Such questions have mostly been ignored. Although an Egyptian identity may seem at first sight very distant to the Balkan peninsula, the relation to Egypt is not a mere coincidence. In spite of seeming unrelated to the Balkan peninsula due to its distance and geocultural differences, it is clear that Egypt has a serious connection with the Balkans. This connection is evident in the word “Coptic”,

Öz

Türkçede “Kıpti” olarak ifade bulan, gerçekte Mısırın kadim yerli halkından olan “Kıpti” toplumunu tarif eden ancak gündelik yaşamda ve tarihi metinlerde sadece Romanları tarif etmekte kullanılmış bir kelimenin, Balkanlarla alakalı kullanımında Mısır, coğrafi olarak Balkan yarımadasından farklı bir yerde, Afrika’da göze çarpmaktadır. Öyleyse Balkan yarımadasına hem bulunduğu kıta ve hem de jeokültürel farklılığından dolayı ilintisiz görünen Mısır’ın Balkan yarımadası ile oldukça ciddi bir bağı olmalıdır. Söz konusu bağ, değişik Balkan ülkelerinde ismi farklı şekilde telaffuz edilen, Türkçede ise “Kıpti” şeklinde ifade bulan sözcükte açığa çıkmaktadır. Balkanlarda Mısırlı denilen bir toplum, bu toplumun kökeni ve Balkanlara gelişi ile ilgili tarihi olasılık ve coğrafyada bıraktığı günümüzdeki toplum

¹ Yüksel Bekir HOŞ, Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, yukselhos@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3136-0896

known in Turkish as “Kıpti” and pronounced differently in various Balkan countries. A nation known as Egyptian lives in the Balkans and this paper constitutes an effort to explain through the actual situation of the community, as well as through the remained onomastic data, the origin of this nation and the historical adventure of its arriving to this geographical area. Undoubtedly, in the early researches, the data about the relation of Egyptians with the Balkan peninsula are unclear and confusing. In most cases they have been intertwined with the Roma community, resulting in a situation that makes it difficult to discern between them. However, if taking in consideration the areas where this community is settled in terms of physical and human geography criteria, adding the onomastic data considering examples of different nations in the world, it is possible to make an attempt to provide an opinion about the community called “Egyptians” with respect to the analysis of their place and origin. The community in question has been examined also in respect of the place they live, the way in which they are named in different languages, as well as their self-naming. In addition, it has been aimed to expand the examination scope of the subject and to provide a more comprehensive view by emphasizing the relevance of physical geography for the Egyptian community, which manifests in most places a character of loyalty to the land, as well as its similarity with the Roma society. Beside the Egypt relationship and Egyptian identity, the Roma migrations from Egypt have also been mentioned. Finally, this paper presents a general evaluation on logical, historical and spatial dimensions beyond ethnic judgments, which includes mentioning of the extent to which the living space of this community and their current activity on the area overlaps with the ancient and old written works, as well as the definition of

kalıntısı bu çalışmada dil bilimsel verilerle verilerle de açıklanmaya çalışılacaktır. Hali hazırda Balkan yarımadasında Mısırlılara yönelik veriler belli belirsizdir ve dağınıktır. Çoğu yerde Roman toplumu ile iç içe geçmiş ve ayrılması güç bir hal alan bu meselenin izahına gerek duyulmuştur. Ancak bu toplumun yerleştikleri sahalara, fiziki ve beşeri coğrafya kriterleri açısından ele alındığında, dünyadan farklı milletlere dair örneklerle birlikte düşünülerek onomastik veriler de eklendiğinde “Mısırlılar” denilen toplum hakkında etno kültürel bağlamda mekansal bir analiz ile müşahhas hale getirilmeleri amaçlanmıştır. Söz konusu toplum, yaşadıkları sahada incelenmiş, farklı dillerde bu toplumun çağrılış şekli ve toplumun kendi kendisini adlandırması üzerinde de durulmuştur. Buna ek olarak bilhassa Arnavutluk başta olmak üzere Kosova’da da toprağa bağlı özellik gösteren Mısırlı toplumun fiziki coğrafya ile birebir alakası ve Roman toplumu ile farklılıkları ve tabii ki benzeşme noktaları üzerinde de durularak konunun incelenme yelpazesinin genişletilmesi ve daha kapsamlı bir bakış getirilmesi amaçlanmıştır. Mısırlı toplumun gerek Mısırlı gerek Yevc ve gerekse Mısırlı manasına gelen değişik isimler olarak Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan’da bilhassa Batı Trakya’daki varlıklarına da çalışmada ayrıca yer verilmiştir. Mısırlılık ve Mısırlı olma durumunun, Mısır’dan Mısırlıların göçleri yanında Mısır’dan Roman göçleri ile olan ilgisi de zikredilmiştir. Bu toplumun yaşam alanının antik ve eski eserlerdeki bilgiler ve günümüzde sahadaki aktiviteleri ile ne derece örtüştüğü de zikredilerek günümüzdeki varlıklarının geçmişten gelen izlerle olan ilişkisi belirtilmiş ve etnik açıdan kesin bir yargıya gitmeksizin olasılıkların mantiki, tarihi ve mekânsal boyutları dâhilinde değerlendirilmedi bulunulmuştur.

relationship between present-day generation and the traces inherited from the past.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Mısırlı, Aşkali, Kıpti, Kimlik.

Keywords: Balkan, Egyptian, Ashkali, Copt, Identity

Giriş

Fiziki Coğrafya sınırları açısından Balkan yarımadası yaklaşık olarak Tuna nehri güneyindeki sahanın tamamını kapsar. Bu konuda bölgeyi sınırlandırıcı başlıca kıstas, fiziki unsurlardır ve Balkan Yarımadası Slovenya hariç tutulur ise, tamamı Tuna güneyindeki uzanan Güneydoğu Avrupa parçasını kaplamaktadır. Slovenya'ya taşan diğer kısım ise yarımadanın hem fiziki hem de kültürel bir geçiş bölgesidir. Yarımadayı doğudan Karadeniz, Batıdan Akdeniz'in bir uzantısı olan Adriyatik denizi, güneydoğudan Ege ve Marmara denizleri ile Güneyden ise Akdeniz çevrelemektedir. Yarımadanın sınırları da bundan ibarettir. Ne var ki kültürel ve siyasi açıdan "Balkanlar" diye adlandırılan ve yarımada ile tam olarak örtüşmeyen sınırlara sahip bir sahadan da bahsedebiliriz. Bu sahanın ise sınırları, yarımadayı çoğu yerde aşan sınırlardır ve buna; Sırbistan'ın kuzeyindeki Voyvodina gibi bölgeler eklenirken Slovenya'nın bir kısmı çıkarılır. Zira sınırları bir coğrafi ünitenin içerisine kısmen dahi girse Balkan ülkelerinin Balkan yarımadası dışına taşan kısımlarında devam eden topraklarındaki kültür, o ülkenin kültür bölgesine aidiyetinden dolayı Balkan Kültür bölgesi içerisinde zikredilir. Bu bölgeler bilhassa Romanya, Hırvatistan ve Sırbistan'da bulunur. Romanya'nın doğu kısmında Türk ve Tatarların yoğun olarak yaşadıkları Dobruca bölgesi bu bağlamda Balkan yarımadasına hem fiziki ve kültürel bütünlüğü sebebi ile eklenirken, Romanya'nın diğer kısımları "Balkan Yarımadası" diye tarif edilen bölgeye fiziki olarak girmez ancak bu, Romanya'nın Balkan Yarımadası'nda toprağı olan bir devlet olmasını sağlar. Hırvatistan'ın önemli bir kısmının Balkan Yarımadasına girmemesi de bir diğer az bilinen ayrıntıdır. Örneğin ülkenin kuzey kesimini oluşturan Sava kuzeyindeki saha (Slavyonya), coğrafi olarak Balkan Yarımadasının girmez ki bu kısım hiç de küçük bir saha değildir. Ancak burada yaşamakta olan Hırvat halkı da ülkenin kültürel bütünlüğü dışında tutmak olanaksızdır. Sırbistan'ın kuzeyinde kalan Voyvodina da Balkan Yarımadasına girmemesine rağmen burada devam eden Sırp Kültürü, Balkanlar olarak adlandırılan kültür bölgesinin içerisinde zikredilir. Bu bakımdan Balkanlar, sınırları bölge ülkelerinin siyasi sınırları ile tam olarak uyuşmayan fiziki ve beşeri bazda kozmopolit ve belki kompozit bir kültür bölgesidir ve kavramlar çoğu kez karıştırılarak "Balkan ülkesi" ve "Balkanlarda toprağı olan ülke" ayırımında Balkan yarımadasının sınırları değil aslında tırnak içerisinde kullanılan ifade, sahanın da sınırını belirlemektedir.

Batıda Adriyatik denizi, Doğuda Karadeniz ve Güneyinde Akdeniz'in birer iç denizi olan Marmara ve Ege denizi ile çevrelenmiş söz konusu bölge, coğrafi olarak bir Yarımada olması itibarı ile aynı zamanda bir kültür bölgesidir ve tarihin önemli bir kısmında bir arada yaşama tecrübesi bulunan çeşitli topluluklarca meskûn bu tür yarımadaların adları, coğrafi hususiyetleri itibarı ile kendi kültür

bölgelerini de ifade etmektedir. Bu coğrafi unsurlar arasındaki saha, Balkan yarımadasıdır. Unutmamalıdır ki yarımada, fiziki bir tanımlamadır. Böylelikle yarımada'nın siyasi değil fiziki sınırları söz konusudur. Balkan yarımadası içerisine giren bölgeler de, çoğu kez içerisindeki ülkelerin sınırları ile örtüşmedikleri gibi yine sahada sıklıkla görüldüğü üzere halkların yaşam alanı da bu sınırlara tabi değildir. Burada hiçbir etnisitenin tam sınırı olarak bir nehri, bir vadiyi göstermek mümkün değildir. Etnisiteler bu tür fiziki unsurların her iki yanında da az çok bulunabilir ve yoğun oldukları ülkelerin bölgeleri dışında bir başka ülkede de nüveler teşkil edebilir. Bu yarımada siyasi bir bütünlük arz etmediği gibi fiziki coğrafya açısından da bir bütünlük arz etmez.

Kireçtaşından müteşekkil Alp kıvrımları Batıdan Doğu'ya, Güneye doğru arazinin tamamında hâkimdir. Batı'da adı Dinar dağları, Arnavutluk'ta "Arnavutluk Alp'leri", Bulgaristan'da Koca Balkan sıradağları ve Bulgaristan ile Yunanistan sınırında ise Rodop silsilesi şeklinde Doğuya Türkiye'ye doğru devam eder. Kuzeyde Tuna güneyi ovaları ile kaplı yer yer dağlık bölgeler de içeren rölyef, Orta kesimlerde ana akarsuların (Morava veya Vardar gibi) vadilerinde yaşama ve ulaşım elverişli düzlükler oluşturur. Buralarda Niş, Üsküp, Manastır ve Selanik gibi önemli şehirler kurulmuştur. Bu akarsular yarımada'nın güneydoğusunda Meriç havzasında da görülür ve Filibe ile Edirne gibi büyük şehirleri meydana getiren önemli ve tarihi nüfus merkezleri bunların vadileri ya da düzlükleri üzerinde kurulmuştur. Yarımada'da genellikle doğu-batı yönlü uzanan dağ sıraları, özellikle batıda kuzeybatıya doğru uzanan bir kıvrım oluşturur.

Bu kıvrımlar, yönelti tabiatı doğrultusunda güney kısımlarda güneydoğuya doğru devam eder. Bu kısım, kabaca Adriyatik denizinin giriş kısmından, Kuzey Ege'ye doğru uzanan kısımdır ve araştırmanın konusunu oluşturan toplumun yaşam alanı olan kısım da burasıdır. Daha güneye doğru Yunanistan'da Pindos kütlesi ile birlikte çok daha arızalı bir topografyaya dönüşen yarımada'nın en yaşama elverişli kısmı, akarsuların, sıcaklık seviyesinin, gece-gündüz ve yaz-kış sıcaklık ortalamalarının en elverişli olduğu güney kesimindeki Adriyatik-Ege hattıdır. Nitekim Romalıların da bu bölgede yerleşmeyi tercih ettiğini gösterir önemli bir yol, Egnatya yolu ve bu yola az çok paralel şekilde yerleşmiş bir toplum olan Mısırlılar, çalışmanın konusunu oluşturur. Mekân üzerinde özgün bir toplum olan Mısırlıların kim oldukları, bu toplumun neden bu adı aldıkları, yaşadıkları bölgeler ve muhtemel kökenlerine çalışmada değinilecektir. Bu bakımdan çalışmada Balkan Yarımadasındaki Mısırlı Toplumun coğrafi yayılışı ve muhtemel kökenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmada Türkiye'nin Balkan toprakları olan Trakya Yöresi konuya dahil olabiliirdi Trakya Yöresinde kayda değer bir Mısırlı topluma rastlanmadığından hareketle burası da zikredilmeyecek ve bu toplumun Balkanlarda toplu olarak yaşadıkları sahalara zikredilecektir. Bunlar, Mısırlı toplumun en göze çarptığı Arnavutluk, Kosova, Sırbistan (bilhassa güneyi) ile Makedonya ve belli belirsiz bir Mısırlı topluma ev sahipliği yapan Yunanistan şeklindedir. Çalışma içerisinde Mısırlılar hakkında kimi yerde Etnisite, kimi yerde halk, toplum hatta Irk gibi farklı kelimeler kullanılması, terminoloji acemiliği değil, bilakis bu toplumun farklı ülkelerde farklı haklar ve toplumsal tanımlamalar almasından dolayıdır. Bu bakımdan bir topluluğu ifade eden en doğal ve basit ifade olan toplum kelimesi sıklıkla kullanılacaktır.

Şekil 1: Balkan Yarımadası (kuzey sınır, kırmızı ile gösterilmiştir)

Balkan yarımadası, coğrafi hususiyeti itibarı ile bakıldığında oldukça parçalı ve çeşitliliklere sahip jeomorfolojik görünümü ile jeolojik açıdan bilhassa güneye doğru giderek daha arızalı bir topografya arz eder. Yarımadayı doğu batı doğrultusunda bölen çok sayıda dağ sırası, esasen Alp-Himalaya kıvrımlarının bir parçasıdır ve bu dağ sıraları tarih boyunca milletleri de birbirine karışmaktan ve belki de bir diğerinin içerisinde erimekten alıkoyan birer doğal engel olmuşlardır. Irksal farklılıkları kuvvetlendiren izolasyon, hızla ayrı ayrı dillerin oluşmasına da yol açar. İletişimde fiziksel ve sosyal engeller dillerin yayılışını sınırlar. Bu etki, Yeni Gine’de ayrı ve küçük toplumlar tarafından konuşulan büyük sayıdaki farklı dillerde açıkça görülmektedir (Tümertekin, 1994: s.188). Zira yeryüzündeki diğer lokal sahalardan olan Kafkaslar ve özelde Dağıstan, Papua Yeni Gine gibi coğrafi açıdan parçalı rölyef arz eden sahalarda oldukça çeşitli etnisitelerin birbirine yakın bir sahada ortak bir millet oluşturamadan günümüze dek gelmiş olması bir çok uzman tarafından rölyefe bağlı bir sebep olarak gösterilir.

Bu sebepten birçok milletin çoğu kez minör sahalarda yok olmadan varlığını devam ettirebilmesinin yegâne sebebi de sadece bu yarımada da idare kurmuş olan Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi adaletli yönetimlerin yönetimine bağlanamaz. Esas sebep burada en çok coğrafi rölyefin bir geçişlilik arz etmediği ve etkileşimi azaltarak bir nevi izolasyon sebebi teşkil etmesi ve milletlerin bir diğeri ile iletişimini sınırlayan ve tarih boyunca bir çok istila ve savaş gibi hadiselerde onları tahkim eden rölyef olmalıdır. Örneğin Bosna Hersek’in Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden uzun bir süre sonra Batı Bosna’daki Bihaç şehri alınabilmiştir. Orta Bosna’daki dağlık sahada kurulan hâkimiyet, oturmuş bir idare ve buradan kullanılan kaynaklar zamanla Batıya doğru artan fetih gücüne katkı sunmuştu.

Bundan dolayı bu coğrafyada hâkimiyet dönemleri, etnik yapı ve coğrafya ile bir arada ele alınmalıdır ve birçok milletin burada bir arada yaşamış ve halen de yaşamakta olduğu olgusu unutulmamalıdır. Bölgeyi istila eden ve göç ederken buradan geçen birçok millet dahi bu topraklarda

birer numunesini bırakmıştır ki benzer bir olguya Rusya Federasyonu içerisindeki Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde de rastlanır. Örneğin Dağıstan'da yaşayan Avarlar ve hem bir miktar Dağıstan'da olmak üzere komşusu Osetya'da ve Gürcistan'da yaşayan Osetler (Kendi ifadeleri ile Alanlar) gibi uluslar, kendilerini günümüzde artık sadece tarih kitaplarında isimleri duyulan büyük istilacı milletlere bağlamaktadır. Sayıları birkaç yüz binlerle ifade edilen bu milletler, önceki büyük istilacı kavimlerin mirasçısı oldukları iddialarındadırlar. Nitekim Osetya devletinin adı olarak Alania kelimesini kullanmakta ve Alan'ların ardılı olduğunu ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bunlarla ilgili yapılan kapsamlı çalışmalarda ve antropolojik konulu eserlerde İskitler ve Alanların, Osetlerin erken ataları olduğuna yönelik ifadeler ve hatta Doğu İskitleri olduğunu belirten yazılara rastlanmaktadır ve bahsedilen durumu destekler niteliktedir (Covington & Malcor, 2000: s.16).

Nitekim Balkan yarımadasında başat milletler olan Slavlar, Yunanlılar, Türkler, Arnavutlar ve Latin milletlerle akraba olan Romen ve Vlahlar ile birlikte yaşayan Romanlar hakkında yapılan araştırmaların aksine bu araştırmanın konusunu teşkil eden Mısırlı toplumu, onların kökeni ve kimliğine ve mekânsal dağılımlarına fazla değinilmemiştir. Bu çalışmada da amaçlanan, bu fenomene bir açıklık getirmek, çok fazla üzerinde çalışılmamış bir halkın mekândaki varlığını coğrafi kriterleri de ele alarak tarımsal ve şehirsal köken itibarı ile bu toplumu analiz etmektir. Şu ana dek yapılan araştırmalarda bu toplumun coğrafya ile iç içeliği ve ne tür bir toplum olduğu (tarım toplumu, hayvancı göçer konar toplumlar, balıkçı toplumlar, tüccar ve zanaatkar toplumlar vb.) sorusundan hareketle Mısırlı toplumun coğrafya ile aralarındaki bağ ve bu bağdan günümüze dek taşıdığı izlerinin geçmişte ne olduklarına ışık tutan ipuçları sorgulanmamış ve analiz edilmemiştir. Önceki çalışmalarda ise konunun bu toplumun kökeni günümüz arasındaki kronolojik kopukluğunu açıklamayan, Romanlarla farkını ve benzeşmelerini tam olarak belirtmeyen ve meseleye dair eski kayıtlar ve yazmaların çok analiz edilmediği çalışmalardı.

Çalışmanın bundan sonraki araştırmalar ve söz konusu topluma dair projelerle de desteklenmesi çok önemli olmakla birlikte burada açıklanacak kısımlar dâhilinde bile Mısırlı toplumun Roman toplumu ve içerisinde yaşadığı diğer toplumlarla farklarını, ayrıştığı ve birleştiği özellikleri de ortaya koymak adına fikir verecek ve ilgi uyandıracak bir akademik çalışma olması amaçlanmış ve bu toplum bir çok yönü ile analize tabi tutulmuştur. Mısırlıların Roman olmadığını söylemek kesin olarak mümkündür. Ancak zaman içerisinde romanlaşmaları da bazı lokal yerlerde söz konusu olmuştur. An itibarı ile Mısırlı toplumu Balkan yarımadasındaki özgün toplumlar arasında yer almaktadır ve hatta Kosova'da etnik bir topluluk olarak anayasal tanınırlığa sahiptir.

Bu bağlamda Balkanları daha iyi okumak, anlamak ve sahadaki farklılıkları analiz etmek isteyen Beşeri Coğrafyacılar ve Kültür araştırmacıları adına çalışmanın ayrıca bir anlam ifade etmesi ve değer ortaya koyması üzere Mısırlı toplumun analizi zaruri görülmüştür. Mısırlı toplumun Balkan yarımadasında yaşadığı yerler ağırlıklı olarak ovalık sahalardır. Bu, söz konusu toplumu, tartışma götürmez derecede toprağa bağlı bir tarım toplumu olduğunu gösteren günümüze gelebilmiş en önemli Beşeri ve Ekonomik kıstası teşkil etmektedir. Bu kıstas söz konusu toplumun kimliğini de etkiler ve ona üzerinde geliştirdiği her tür sosyo-kültürel varlıkta kendine has bir özellik verir. Toplumların tarihleri, üzerinde yaşadıkları coğrafya sebebi ile şekillenir ve bu topluma da en kesin karakter ve kimliği katan saha, yerleştiği topraklardır. Mısırlı toplumun Balkan yarımadasında yaşadığı yerler istisnasız

şekilde güney bölgelerdir. Bu bölgeler, Arnavutluk, Kosova, Yunanistan (özelde Batı Trakya), Sırbistan'ın güney kesimleri (Niş ağırlıklı) ve çok sınırlı topluluklar halinde Makedonya ile içerisinde yaşadıkları etnisitelerle bütünleşmiş halde Bulgaristan gibi ülkelerdir. Göçler sebebi ile bilhassa 1990'larda Yugoslavya'nın parçalanması sonucu bir kısmı Balkan yarımadasında buldukları ülkeler içerisinde yer değiştirirken bu coğrafya parçasının bir vazgeçilmezi olan dış göç, bu toplumu da etkilemiş ve önemli oranda Mısırlı toplumu, Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Göç kimlikleri ana toprağından farklı bölgelerde daha bir farklılaşma sürecine taşıyacak olan en etkili güçtür. Geçmişte Mısır'dan gelen bir toplumun tarımsal özellikleri ile Balkanlara getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Mısır, öteden beridir tarım ve tarımsal yöntemleri ustalıklı kullanması ile ünlü bir medeniyetin neşvü nema bulduğu bir coğrafya olmuştur. Şüphesiz bu özelliği, buradan göç eden toplumun kimliğini Mısır'dan daha fazla coğrafi çeşitliliğe sahip topraklarda daha da çeşitlendirmelidir.

Coğrafya, mekânın fiziki yapısı, iklimi ve bitki örtüsü ile milletlerin kültürlerini (tarımsal kültür, ticari kültür, giyim kültürü, mutfak kültürü, yapı ve yerleşme kültürü, sözlü ve yazılı kültür) şekillendirirken kültürler de çoğu kez beşeri ortamı şekillendirir ve etnisite, dil, kültür, yapı ve yerleşme kültürü ile ona farklılık katarak onu ayrı bir değişime tabi tutarlar. Bu şekilde bir ortam üzerinde diğer milletlerle etkileşim içerisinde toplumların kimlikleri şekillenir. Kimi yerde onlara tabi olurken kimi yerde karşı koyulur. Kimi yerde asimile olunurken kimi yerde belli özellikler yaşatılarak kültür korunur. Kimi yerlerde bu kültür dahi içerisinde yer aldıkları ve kendilerine en yakın görülen milletin lehine bir şekilde kaybolarak geride sadece geçmişten getirdikleri bir isim kalır. Mısırlı toplumu tam da bu noktada durmaktadır.

Bir diğer görüşe göre kimlik, soydan gelen miras ile onun bütün bileşenleri (sözlü gelenekler, edebiyat, inançlar vb.) ve dil arasındaki ilişki ile kültürel kimliği doğuran dinamik ilişkidir (Enhaji, 2004: s.23). Bu bakımdan bir toplumun kimliğinden bahsedileceği vakit sadece dil değil edebiyat, inançlar ve soydan gelen tüm kültürel mirası da bu kapsamda değerlendirilir. Ancak Mısırlı toplum söz konusu olduğunda farklı milletler arasında asimile olmuş ya da onlarla fazlaca bütünleşmiş olmanın getirdiği bir durum da göze çarpar. Yaşadıkları ülkenin dilini konuşan Mısırlılar, ağırlıklı olarak Balkanların güneybatısında Arnavutlarla beraber aynı sahada yaşamalarından dolayı Arnavutça konuşurlarken, diğer bölgelerde de farklı dilleri konuşanları mevcuttur. Yunanistan'ın Türklerce yoğun olarak meskûn yöresi Batı Trakya'da Bulgarca ile akraba olan Pomak dilini konuşan Mısırlılar yanında Sırbistan'da da Mısırlılık, belli belirsiz bir şekilde Roman halkın arasında çoğu yerde iç içe geçmiş şekilde varlığını sürdürür ve bu kimseler, Sırpça ve Arnavutça konuşurlar. Balkan yarımadasında bilhassa yarımadanın güneybatısında yaşamakta olan Mısırlılar, adı "Mısırlı" manasına geleceği şekilde içlerinde yaşadıkları çeşitli milletlerce farklı şekillerde adlandırılan bir toplumdur. Sahadaki yaygın ve farklı isimlendirilişler, aslında neredeyse hepsi farklı kelimelerle de olsa Mısırlı manasına gelen kelimelerin bütün bu farklı dillerdeki söyleneşi ile adlandırılan Mısırlı toplumunu işaret eder.

Balkan yarımadasında kendilerini Mısırlı veya Aşkali şeklinde adlandıran bu halk, genellikle Arnavutça konuşmaktadırlar. Aralarında kendilerini Mısırlı olarak kabul edenlere rağmen Arnavut olduğunu belirtenleri de mevcuttur. Ancak hal ne olursa olsun bir Mısırlı dili söz konusu değildir. Zira Kosova Anayasasında ülkedeki toplumların dil haklarından bahsedildiği kısımda dahi Mısırlı ve Aşkali toplumu için bir Mısırlı Dili veya Aşkali Dili söz konusu değildir. Standart Arnavutça'da yani Tosk

lehçesinde (okunduğu gibi yazılacak olursa), “Yevcit” ya da “Evcit” denen, Şive ve yöresel ağızlarda ise “Yevg”, çoğulu da “Yevc” olarak adlandırılan bu toplum, çoğu kez “Arıcı” ve “Gabel” de denilen Çingene toplumu ile karıştırılır. Ancak Evgjit (Evcit) denen bu toplum, “Jevgjit veya Maxhup” (Yevcit ya da Macup diye okunur.) şeklinde bilhassa yaşlılarca da okunmaktadır.

1. Mısırlı Toplumunun İsimlendirilişindeki Etimolojik Geçişler

Mısırlı toplumun isimlendirmesi konusunda bölgeden bölgeye farklılıklar mevcuttur ve bunlar, bu toplumun Türkiye’deki adlandırılışını etkileyen bir kelime benzeşmesi ile Türk sınırına dek değişerek devam eden bir farklılaşma ile dikkat çeker. Bazı yerde Roman yani yaygın adlandırılışı ile Çingene toplumunun kendilerini daha saygın bir ifade ile “Mısırlı” olarak adlandırdıklarına yönelik tarihi kayıtlara da rastlanır hatta bu kimselere de “sahte Mısırlı” gözü ile bakılmıştır. Örneğin; I. Elizabeth döneminde İngiliz Çingenelerinin, “serseriler, dilenciler ve sahte Mısırlılara” karşı çıkarılan sert yasaların altında ezilerek, Osmanlı devletine sığındıkları yolunda tevatürler söz konusudur (Fraser, 1992: s.113-122).

Araştırma kapsamında ziyaret edilen bölgeler arasında Sırbistan’ın doğusunda ve Niş çevresinde “Djupci” (Cuptsi) olarak adlandırılan, Yunanistan’da bulunan Batı Trakya bölgesindeki Pomaklar arasında ise “Yaguptin” şeklinde ifade bulan bu halkın, aralarında yaşadıkları toplumların dilinde “Mısırlı” manasına gelen sözcük ile isimlendirildikleri, ve bu kelimelerin buralardaki resmi ve yerel dillerde “Mısırlı” manasına geldiği, bu dilleri konuşabilen bir kimse için daha ilk başta anlaşılabilir bir durumdur. Yine de yerel dillerde “Mısırlı” kelimesi bölgeden bölgeye değişmekle birlikte anlamı itibarı ile kesin olarak “Mısırlılığ” kast etmektedir. Mısırlı kelimesinin diğer çeşitli söylenişleri Slav dillerinde birbirine benzerken Arnavutça’da bir parça değişmektedir. Zira bu kimselere bir diğer Slav dili olan Makedonya’da “Egiptsani” veya “Gjupsi” yani tam çevirisi ile “Mısırlılar” da denmektedir ve Makedoncaya çok yakın bir dil olan Pomakçada da “Yaguptin” olarak hafif bir ağız ile değişmiş olması da mesafe itibarı ile daha önce ifade edilen coğrafi izolasyondan kaynaklıdır. Çalışma dahilinde Batı Trakya’da İskeçe’ye bağlı Mustafaçova beldesi çevresinde yapılan incelemelerde, civar köylülerin çevredeki bazı köyler hakkında “Yaguptin köyü” ifadesi kullanması ve bu köylerin yerlilerinin de farklı bir toplum olduğunu ima etmeleri ise ayrıca dikkate değerdir. Nitekim bu da Batı Trakya’da sadece İskeçe’nin dağ köylerinde Pomakça konuşan bir kısım insan arasında kullanılan bir kelimedir ve bu bakımdan Bulgarca’daki söylenişi olan Auguptin kelimesi ile benzeşir. “Yaguptin”, Pomakçada Mısırlı manasına gelirken “Yagupt” da Mısır demektir. Türkiye’de kullanılagelen Kıpti kelimesinin, Türk Yunan hududunun öte yanında bulunan Batı Trakya’daki Yaguptin sözcüğü ile yakınlığı ve ihtiva ettiği “Egypt” kelimesi sessizlerini ihtiva etmesi dil bilimcilerin üzerine eğilmesi gereken bir konudur. Gupti-Kıpti kelimelerindeki benzeşme şüphesiz önemlidir ve buradaki dil bilimsel benzerlik esasen köyden köye az değişerek Batı-Doğu hattında 500 kilometrelik bir çizgide iki ayrı uçta önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin en batıda Yevcit daha doğuya doğru Eciptsiani ve Cuptsi ve doğuya doğru Guptsi olurken yine doğuya Bulgaristan’a doğru Yagupt, Agupt halini almakta ve Türkiye’de ise Kıpti halini almakta ve Roman toplumunu ifade eder hale gelmektedir.

Türkiye’de yaygın bir atasözünde geçen “Merdî Kıptî” kelimesindeki Kıpti, her ne kadar Romanları kast ediyorsa da Kıptilik bu hali ile dil açısından bakıldığında Mısır’dan doğmuş bir

kavramdır. Roman göçleri her ne kadar Hindistan'dan kaynaklansa dahi Balkanlara geliş, bir ara istasyon olan Mısır'da söz konusu olmuş ve buraya kim Arap ve kimler Roman olarak geldi ise sonraki zamanlarda da bu toplumlar arasındaki geçişlilik ve farklılaşmada bu nokta göz ardı edilmiştir. Günümüzde sadece Mısır Koptik kilisesi üyesi olan Mısırlılar için kullanılan Kıpti kelimesinin büyük olasılıkla eskiden tüm Romanlar için kullanılmakta olduğu düşünülebilir. Bu noktada ise Kıptilik, Mısırlılık ve Romanlık kavramlarının birleşme hattı belirir.

Türkçe'deki "Mısır" ülkesini tarif eden Mısır sözcüğü ile yukarıdaki kelimeler arasında hiç bir bağlantı olmadığı açıktır. Zira Mısır, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir ülke adıdır. Antik Mısır dilinde ise ülkenin adı "Kemet" olarak anılır ve Nil deltasına itafen verimli manasında "Kara Toprak", "Kara Ülke" manasında kullanılırdı (Quirke, 2014: s12). Antik Mısırda Mısırlılar kendileri hakkında da "Kemet" kelimesini kullanmaktaydı ve bu Mısır dilinde "Siyah Halk" manasına gelmekte idi. Tabii ki bu, "Siyah Mısırlılar" tezinin destekçileri tarafından dile getirilen bir teze dayanır. Söz konusu Siyah Mısırlılar hipotezinin destekçilerine göre Kemet, Mısırlıların kendilerini ya da yaşadıkları toprağı tarif etmek için kullandıkları "Siyah" kelimesinden gelmekte idi (Mokthar, 1990: s27, 34, 38, 40). Kemet kelimesinin Siyah kelimesi ile bağına yönelik ise bir tartışma söz konusu değildir ve kesin olarak Siyah, kara ülke manasına gelir. Siyah ise Mısır dilinde hem renk hem de bereket ifadesidir. Örneğin Kraliçe Ahmose-Nefertari, Mısır duvar resimlerinde sıklıkla Siyah derili olarak resmedilir. Bu siyah, aslında sembolik bir değeri kasteder zira kendisinin büstleri siyah değildir. Siyah renk konusunda Sigfrid Hotel-Hoenes şunu belirtir; "Kraliçenin siyah derisi onun işlevinden gelmekteydi. Siyahlığı hem verimli kara toprağı hem de yer altındaki hayatı ve ölümü simgelemekteydi" (Hoenes, 1991: s.268).

Resim 1: Kraliçe Ahmose-Nefertari Siyah (Kemet) bir Mısırlı olarak duvar resminde.²

Siyah olarak belirtilen ten renginin, Mısır'da çoğunlukla görülen bir ten renginin karşılığı olmadığı açıktır. Buna en yakın ton, Mısır'ın Güneyindeki Sudan topraklarında görülür ve zaten bu bölgeden itibaren de "Kara Afrika" olarak belirtilen ırki sahaya geçilir. Öyleyse Mısır kelimesinin aslı olan "Kemet"sözcüğünün Siyah ile arasındaki karşılık bölgeye muhtemelen çok eski çağlarda gelen bir

² <http://www.ancientegyptonline.co.uk/ahmose-nefertari.html>

diğer Siyahi topluluğa da bağlanabilir. Ancak siyah kelimesi ile olan bağlantı farklı bir sebepten de gelebilmektedir. Zira Batı dillerinde kullanılan Egypt'in de (Yunanca; Aigyptos, Latince ise; Aegyptus) başşehir Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Hakuptah veya Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır. Mısırlılar ise ülkelerine verimli arazisine işaretle Kemet (kara toprak), diyorlardı (Doğaner, 2004: s.555). Hakuptah kelimesinde de varlığı görülen Kıpt, Cüpt, Ecipt, Vevcit, Guptsi ve Yagupt sesleri, bu kelimenin Balkan dilleri arasında söyleniş farklılığına işaret eder. Söz konusu durum, Şekil 1'de Romanların Asya'dan Akdeniz ve Avrupa'ya doğru olan göçlerinin seyri ile de örtüşmektedir. Mısır tam bu dönemde muhtemeeldir ki uzun süre kalınan bir ara istasyon olmuş ve terk edilmesi çok da mantıklı olmayan ve verimliliği ile Romanlara ve beraberinde gelen Roman kökenli olmayan Mısırlılara da vatan olmuş bir coğrafya olmalıdır.

Bu mesele etnik coğrafya üzerinde çalışan araştırmacıların çoğu kez ilgisi ve bilgisinden kaçan ve üzerinde yeteri kadar araştırma yapılmamış, yapılsa dahi geçmişten günümüze değin önemli denebilecek uzun bir kopuk dönem ve bu döneme ilişkin bilinmezliklerle dolu bir çok soru işareti sebebi ile diğer yan bilim dallarınca desteklenememiş ve yeteri kadar araştırılmamış olduğu için cevabı kesinlik bildiren ifadelere götürülemeyecek bir fenomen olagelmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalara önemli bir literatür katkısında bulunan Rubin Zemon gibi bilim adamlarının Balkan Mısırlılarının kökenlerini araştırmaya ve ortaya koymaya yönelik çalışmalarının sonuçlarının esasen Romanların bölgeye gelişleri ile ilgili gerek izlenen yol ve gerekse yerleşilen bölgeler bazında benzeşmesi kaçınılmazdır. Ancak Rubin Zemon'un belirtmediği veyahut bir yargıya varamadığı hususlar da söz konusudur. Bu ise Mısırlıların bölgeye nasıl ve ne şekilde geldiği sorunsalıdır. Bir şekilde Mısırlıların Balkanlardaki varlığı en azından "Mısırlı" adı ile dahi olsa söz konusudur ve Mısır'la bir ilgilerinin olduğu kaçınılmazdır. Ancak bu topluma Mısırlı denirken kendileri ile aynı bölgeden gelerek Balkanlara yerleşen Roman toplumu ile neden aynı özellikleri göstermemektedirler ve neden bu topluma ait görmemektedirler? Bu konuda ise en mantıklı savı Elena Marushiakova ve Veselin Popov, "Gypsies in the Ottoman Empire: A Contribution to the History of the Balkans" adlı eserde vermektedirler. Onlara göre aynı toplum, farklı zamanlarda göç ederek farklı adlar almış olmalıdır.

Zira her iki toplum da büyük olasılıkla aynı bölgeyi Mısır'dan gelmişlerdir. Ayrıca bu iki saygın araştırmacının kimi Roman kurumlarına üyelikleri ve bu kurumlar tarafından düzenlenen organizasyonlara katılan başlıca isimler arasında olmaları (örneğin Veselin Popov'un Gypsy Lore Society üyesi olması gibi) bu kimselerin ister istemez Roman söylemine yakın fikirler dile getirmelerini veyahut bu söylemin dışına fazla çıkmamalarını da zorlaştıracak bir bağlantıdır. Ancak sahadaki kesin Mısırlı etnisite gerçeği ve onlar hakkındaki son derece az bulgu, karşıt savı da desteklemeye olanak sağlar ki bu savı Rubin Zemon dillendirmektedir ve Mısırlıların Roman olmadıkları yönündedir. Rubin Zemon ise kendisini Mısırlı olarak tanıtan saygın bir akademisyen olarak söz konusu meseleye ortadan bakması ve mevcut kanıtlar doğrultusunda bu toplumun Romanlardan farklı bir toplum olduğunun altını çizerek, Mısırlı toplumun dediğine paralel şekilde dile getirmesi ve buna bilimsel literatür katkısı yapması da doğal görünmektedir. Bu durumda hangi etnisite merkez alınarak onun bakış açısına yakın bakılıyorsa mesele o açıdan bakan kimsenin teviline müsait verileri de sunmaktadır. Bu makale ile söz konusu sorunsalın da aşılması ve meselenin şu veya bu gruplara yakınlığı olmaksızın analizi hedeflenmiştir.

Sonuç itibarı ile verilerin az, yorumun ise çokça yapıldığı bu meselede halen sosyologlarca ciddi araştırmalar yapılmamıştır. Hali hazırda Romanlar için kullanılan kelimelerin kökeninde bile “Mısır” kelimesi etimolojik olarak yukarıda da izah edildiği gibi mevcutken tüm bu meselenin etimolojik, tarihi ve coğrafi gerçeklerini analiz ederek ulaşılabilecek her kanıt, bir kesin yargıya varmak için yeterli olmamış ancak bundan sonraki araştırmacıların gelecekteki çalışmalarını kolaylaştıracak şekilde etno-coğrafi olarak da desteklenmesi üzere bir adım öteye götürülme maksadı amacı ile bu çalışma ile literatüre bir katkıda bulunulmuştur. Bir milletin ne olduğuna yönelik son sözden ziyade sosyal analiz yoğunluğu ve interdisiplinel çalışmaların gerekliliği açıktır.

Bu fenomene ya da daha doğru bir ifade ile çok bilinmeyenli olguya açıklık getirmek için, yaşanan coğrafya parçası ile etnisitenin alanda dağılışı ve arazideki aktivitelerinin beraber ele alınması, daha bütüncül bir yaklaşıma varmak için önemlidir. Zira Balkan yarımadasındaki Mısırlılar, her ne kadar Çingene olarak bilinen (Roma) toplumu ile karıştırılmakta ise de sahada en yoğun yaşadıkları yörelerde yapılan gözlemler ve birebir görüşmelerde³ Mısırlılara yönelik algının daha ince ayrıntılar ile farklılaştığını gözlemlemek ve bu etnik topluluğun Çingene (Roma) toplumu ile aynı olmadığını, ancak muhtemelen zamanla farklılaşmış olabileceğini söylemek mümkündür. Dahası Sırpaç’a da bu toplum için kullanılan ifade olan “Cuptsı” kelimesi ile İngilizce’deki “Gypsy” (Cipsi) kelimelerindeki benzerlik de makul bir Çingene-Mısırlı bağlantısını çağrıştırmaktadır. Ancak yine de sahada birebir örneklerle bakıldığında her iki toplum ve aktiviteleri de birbirlerinden farklılık gösterir. Dahası Mısırlı toplumun ağırlıklı olarak tarıma ve sonra ise diğer primer sektörlerle olan bağı, onların geçmişte de önemli bir tarım toplumu olma ihtimallerini artırmaktadır. Gerçekte ise Romanlarda çiftçilik, günümüzde lokal kimi sahalardaki münferit örnekler hariç oldukça nadir görülen bir uğraştır. Romanlar, şehirlerin ekseriyetle dışına doğru uzanan kenar mahallelerde yaşayıp şehirselleşenlerle geçinirken Mısırlılarda daha çok kırsal bölgede yerleşmiş olma durumu yaygındır (Doğaner, 2004: s.555). Burada altını çizmek gerekir ki bu da pek tabii ki bu halkın günümüzde halen toprağa bağlı bir uğraşları olduğu manasına gelmemektedir. Zira toprak ve üzerindeki tarımsal uğraşlar, köylerden kentlere göçün hatta kentlerden ve köylerden Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye göçlerin bir realite olduğu Balkanlarda değil, dünyanın birçok yerinde gerilemekte iken bu halkın halen toprağa bağlı bir hayat yaşamasını beklemek gerçeğe uygun olmayacaktır.

2. Doğu Akdeniz Kıyılarının Tarım İşçileri Olarak Mısırlılar

I. Selim’in Mısır’ı fethinden kısa bir süre sonra öncelikli olarak Çukurova olmak üzere bazı Güney Anadolu kıyıları ile Doğu Akdeniz kıyılarına tarım işçisi olarak yerleştirilen Mısırlıların varlığı hakkında Adana ve çevresinde halen kullanılan “Fellah” kelimesi önemli bir yeri, Mısır’ı işaret etmektedir. Fellah, Arapça çiftçilikle uğraşan anlamına gelmektedir (Aslan, 2005: s.53). Jakop van Klaveren, Mısır’da geçimini çiftçilik yaparak sağlayan ve literatürde ve Mısır tarihi ile ilgili araştırmalarda, arazi mülkiyet olmayan, prenslerin ve soyluların arazisinde ırgat olarak çalışan ve ağırlıklı olarak pamuk işinde çalışma ehliyetine sahip Araplar için kullanılmıştır (Klaveren, 1982: s.223-227). Buna ek olarak 19.yüzyılda Kavalalı ailesinin yönetimi altına giren Adana ve çevresine yine Mısır ve Sudan’dan tarım işçileri olarak getirildiği ve bölgedeki halk arasında bilhassa Yüreğir ovası civarında günümüzde dahi gözlemlenebilen Afrika’ya has ten rengine referans yapan kaynaklarda Afrikalı oluşun

³ Sahada yapılmış görüşmelerin, (Tiran, Permet, Elbasan, Berat şehirlerinde) ses kayıtları. 11.10.2016

kökeni ile Araplık ayrımı daha belirgin olarak yapılmıştır. Arap sözcüğü, bir etnik kategori olarak Afrikalı kölelerin getirildiği arap olmayan ülkelerdeki halklarca, Afrikalı kelimesi ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Kölelik konusunda araştırmalarda bulunan Jennings, Osmanlı döneminde kölelerin getirildiği yerlerden birisi olan Kıbrıs'ta Lefkoşa kadı sicillerini incelemiş ve “siyah kölelerin” “zenci-zengi, siyah, arap-arab ve habeshi” olarak tarif edildiğini belirtmiştir (Jennings, 1987: s.288).

Osmanlı, Kuzey Afrika ve Akdeniz kültüründe Arap kelimesi, Trans-Sahra bölgesinden olan Afrikalı anlamını içermektedir; diğer taraftan etnik Araplara “beyaz Arap” denilmektedir (Cuna & Walz, 2010: s.9). Buna ilaveten Mersin ve çevresini konu edinen akademik çalışmalarda Arap Alevilerinin Mersin'e ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyılarındaki sahaya (Tarsus-Silifke-Çukurova civarı) Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresindeki güçlerin sahayı işgal ettikleri dönemde (1832-1840) geldiklerini veya getirildiklerini belirtmektedir (Ünlü, 2007: s.49). Antalya ve çevresine yönelik kimi yerel araştırmacı ve yazarlar, “1835'te büyük kısmı Dimyatlılardan oluşan 5000 kişilik bir göç dalgasının Mısır'dan Antalya'ya sığınıp, Antalya Kaleiçi'ne yerleştirildiğinden” bahsetmektedir (Cimrin, 2020). Söz konusu bu iki sahada da göçün kaynak noktası yani çıkış yeri Mısır ve Sudan iken varış noktası Türkiye olmuştur. Nitekim bu örnekler ışığında birkaç soru belirlemektedir. Bu toplumun tarımla iç içe olmaları ve tarım işçisi olarak tercih edilmelerindeki sebep geçmişten gelen bir ustalık ve mekânsal ehliyet olabilir miydi? Bu, pek tabii ki mantığa en yakın olanıdır. Zira kıyılardaki delta ovaları ve alüvyal geniş akarsu ovalarında yaşayan halkların nesiller boyu tarım tekniklerini bir diğer kuşağa aktardıkları vakidir. Mezopotamya'da olduğu kadar Hindistan'daki İndus vadisinde de durum benzer şekil arz eder ve buradaki tarım toplumları hem tarımı bilen hem de bilgisinden faydalanılarak farklı idarecilerce fethedilen farklı topraklara götürülen toplumlar olmuşlardır. Eğer Mısırlı toplumun tarım toplumu olarak tercih edilmelerinde köklerden gelen bir tecrübe tercih edilmiş ise bir diğer soru daha belirlemektedir. Acaba daha önceki idare dönemlerinde de örneğin Roma döneminde veya Osmanlı fetihlerinde tıpkı Adana ve çevresindeki tarım arazilerine olduğu gibi Balkanlardaki ovalık sahalara da Mısırlılar yerleştirilmiş olabilir miydi? Veya Balkanlara Mısır valisi Arnavut kökenli Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanında yerleşen Mısırlılar da olmuş muydu? Zira Adanalı yerel bir tarihçi olan Cezmi Yurtsever, 1830 yılında toprak ve tarım düzenlemesi yapılan, Kavalalı'nın yönetimi altına yeni girmiş Adana çevresine Mısır'dan gelen, getirilen işçilerden bahsedilmektedir (Yurtsever, 2020). Ona göre Adana ve çevresine getirilen tarım işçileri, Mısır ve Sudan'dan pamuk işçisi olarak getirilmişlerdir.

Günümüzde Mısırlı denilen halkı iyi tanımak için bu toplum hakkında ilk ne zaman bahsedilmiş olduğu pek tabii ki Antik Mısır kaynaklarında olmalıdır. Ancak Antik Mısırlıların konumuz olan “Mısırlılar” ile bağı, günümüzde sadece antropolojik bir inceleme konusu olabilir. Zira artık binlerce yılın geride bıraktığı ve izlerin silinmesine yetecek milletlerarası karışmaların, savaşlar ve köle ticaretleri ile milletler arası evliliklerin binlerce senedir yaşandığı da hesaba katılacak olursa eski Mısır halkının konuya dahil meseleyi çok da izah edici olmayacaktır. Mısır'da geçmişten günümüze dek süregelen ve kimisi Kuran'da Yusuf Suresinde de belirtilen yağsız dönemlerde meydana gelmiş olması olası göçlerde Mısırlıların nereye göç ettiğini bilmek çok zor, belki mümkün de değildir. Öyleyse esas soru, yani Mısırlıların Burada sorulması gereken sorular arasında en önemlisi Mısırlıların Balkanlara nasıl gelmiş olduklarını açığa çıkaracak sorudur. Her durumda göçün kaynaklandığı toprak Mısır olduğuna göre bu göçün bir seferde mi yoksa birden fazla dalga halinde mi yapıldığı mühimdir.

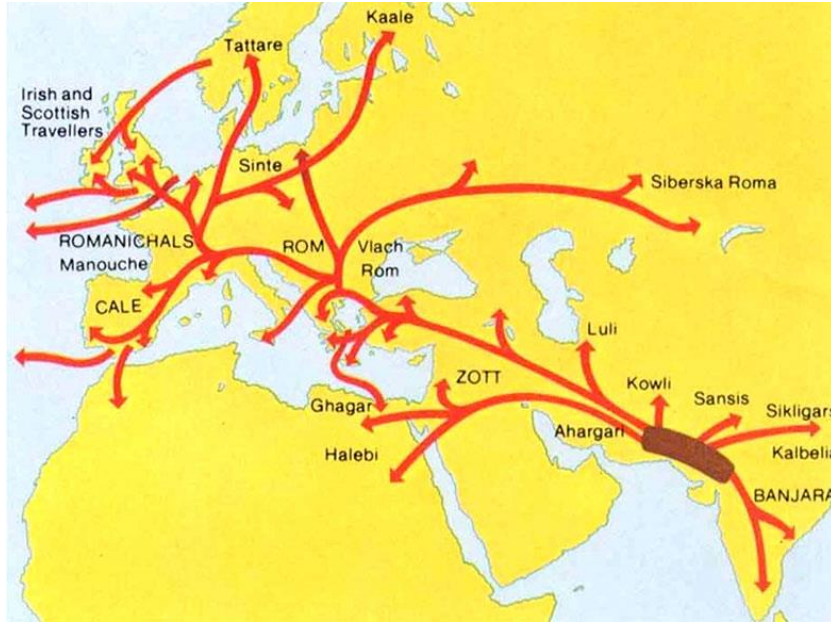
Bu toplumun yaşadığı yerler günümüzde her ne kadar ziraaî yönü ağırlıklı bölgelerin kentleri ve alüvyal ovaların ve vadilerin kenarındaki yerleşmelerle örtüşse bile günümüzde zirai kabiliyetlerinden çok zanaatkarlıkları ve ara eleman vasıfları ile ön plana çıkmaktadırlar. Bu durum, Arnavutluk ve Kosova'da zanaatkarlık, Yunanistan, Batı Trakya'daki Beyköy'de ise çiftçilik ekseninde görülmektedir. Balkan yarımadasındaki neredeyse tüm Mısırlıların dağılışı neredeyse sadece ovalar ve tarım alanlarına denk düşmektedir? Kosova'da tarım arazileri, Sırbistan'da Niş ve çevresindeki Morava nehri çevresindeki tarımsal sahalar, Batı Trakya'da Beyköy gibi alüvyal bir bölgede yerleşmiş olan Beyköyü halkı, verimli ve düz bir bölgede yerleşmiş olan Mısır ve Afrika kökenli bir halkın bataklık tabanlı tarım topraklarına bilinçli olarak yerleştirilmeleri olgusunu da bir ihtimal olarak ortaya çıkarmakla birlikte Türkiye'de Adana ve Mersin çevresine yerleştirilen Mısırlılar olgusu tesadüfî değildir.

Milletlerin, ün yaptıkları özellikleri ile bazı coğrafyalara topluca yerleştirilmesi olgusu ile tarihte de karşılaşmıştır. Örneğin; Rönesans öncesi dönemde Avrupa'daki büyüyen gümüş ihtiyacı ve Avrupa ticaretindeki büyüme ve akabindeki zanaatkar üretim, Sırbistan ve Bosna'da gümüş ve diğer madenlerin ve madencilik tekniklerinin yeniden doğuşuna bir teşviği doğurdu. Sakson madencilerin (Alman milletinden) 1250'lerde Transilvanya ve Macaristan'dan Brskovo'daki madenlere gelmesi ortaçağ Sırp belgelerinde açıkça belirtilir. Yine Bosna'da bu işin ustalarca yürütülen bir uğraş haline gelmesi ise 1330'larda devam etmiştir (Stoianovich, 1994: s.89). Nitekim Srebrenitsa şehrinin ve şehre adını veren gümüş madenlerinin kullanımı da bu zamanlarda devam eder. Bizans'ın Bulgarları, Peçenek ve Uzları, Kumanları Paralı asker olarak kullanması, Bosna Kralı'nın ülkeye demirci olarak Almanları yerleşirmesi veyahut Fetih sonrasında Rodos'a Kanuni Sultan Süleyman tarafından ticaretin gelişmesi için bir miktar Musevi ailenin yerleştirilmesi gibi örnekler durumu analiz etmekte faydalı bir boyutu anlamayı sağlayacaktır. Örneğin 1522'de Rodos Adası Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilince, Sakız'daki Yahudilerin Rodos'a göç etmeleri istenmiştir (Eryılmaz, 1996: s.51-52). Buna benzer şekilde eski zamanlarda Mısırlıların da tarım ile iç içe ve "işin ehli" bir toplum olarak ün yapmış olmaları akla yatkındır. Dimyat'a pirince giderken eldeki bulgurdan olmak şeklindeki atasözünde de Dimyat'ın Mısır'da bulunan alüvyal bir delta ovası üzerinde olduğu ve oldukça zahmetli şekilde yapılagelen pirinç tarımı ile özdeşleşmiş bir yer olduğunun da altını çizmek gerekir.

Tüm bunların Nil nehrinin suladığı Mısır'daki Nil vadisi ve döküldüğü yerde akaçladığı Nil deltasında tarımda gelişkin ve tecrübe sahibi Mısır toplumu ve tarımdaki ustalığı ile ilgisi tesadüf değildir. Bu ve benzeri toplumların örnekleri ve yayılış cevapları irdelenirken çok daha kapsamlı araştırmaların zarurîyeti de ihmal edilmemelidir (Eryılmaz, 1996: s.51-52). Mısırlıların Balkan yarımadasına ne zaman geldikleri bir bilinmezlik teşkil etse de Mısırlı toplum Mısır ile arasındaki ilişkiye dair coğrafi çıkarımların, göç esnasında üzerinden geçilen milletlerde bırakılan Mısırlı algısı önemli ipuçları vermektedir. Bu ipuçları; söz konusu toplumun arazi ve tarım kabiliyetleri ve diğer toplumların dillerinde bırakılan kelimeler ve sahada Arnavutça konuşan ya da konuşmayan ama yine de kendilerine Mısırlı diyen bir toplumun gırtlak tonlamaları ve daha farklı etno kültürel parametrelerle açıklanması mümkün belirteçlerdir. Bu belirteçlerden yola çıkılarak bu çalışmadan sonraki daha detay araştırmalarda Mısırlıların kökenine yaklaşabilmek için var olan az sayıdaki izin üzerine daha fazla gidilmesi ve daha farklı belgelerle konunun açığa çıkarılması önem arz etmektedir.

3. Mısır Kelimesinin Onomastik Açından Değerlendirilmesi

Yukarıda da zikredildiği üzere Eski Mısır'da Mısır ülkesine, “Kemet” demektedir. Nitekim söz konusu ülke ismi, Kopt ve Kıpti kelimesine de kök oluşturan ve İngilizce'ye ise “Egypt” olarak k-g ve m-p dönüşümü ile geçmiş bir kelimedir. Türkçe'de kullanılan “Mısır” ise yer adı olarak aslında İbranice'den gelen, “Mizraim” kelimesinin Arapçaya geçmiş formu olan Mısır kelimesinden gelmektedir. Bu durumda Mısır'ın Mısırlılarca adının “Mısır” kelimesi olmadığından hareketle konunun öznesini oluşturan etnisitede “Mısır” ya da “Mısırlı” adı kelime bazında aranmamalıdır. Türkçedeki Kıpti kelimesi Mısır'ın Hıristiyanlarını ifade etmek için kullanılan bir ifade olsa da aslında Kıpti, Mısır'ın yerli halkını ifade eden bir kelimedir. Bu durumda Sırpların kullandığı Cuptsi kelimesi ile Türkçede eskilerde kalmış olan Kıpti kelimelerinin kullanımı arasındaki paralellik açığa çıkar ve İngilizce'deki “Gypsy” kelimesi ile ister istemez dilsel, fonetik ve sosyolojik bir köprü oluşur (Eryılmaz, 1996: s.51-52). İşte bu noktada Gypsy (Çipsi) ve Kıpti aynı kökenden gelen kelimeler ise bu paralellığın coğrafi sebebi için Romanların tarihteki göç yollarına bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 2: Romanların Hindistan'dan Avrasya'ya ve Afrika'ya dağılışları⁴

Haritada Hindistan'dan başlayan Roman göçünde batıya, Afrika'ya doğru uzanan bir kol, Mısır'a yerleşmiş görünmektedir. Buradan bir başka bölgeye doğru yola devam edilmediği haritadan bellidir. Mısır'da yerleşildiği ve Mısır'da meskûn kaldıkları da en mantıksal durumdur. İşte bu durumda Mısır'da yerleşen bir kavmin, kutsal kitaplarda ve çeşitli yazıtlarla da desteklenir ifadelerle yaşadığı yaygın kuraklık ve iklim salınım dönemleri de dikkate alındığında Akdeniz kıyılarına geçiş yapması halinde Roman ya da Çingene değil bu kez “Mısırlı” olarak adlandırılmaları olasıdır.

⁴ <http://jfgfestival.com/wp-content/uploads/2014/12/map.jpg>

Tarihte aynı milletin bir göçte ilk göç dalgasıyla gelen kısmına bir isim verilirken sonradan gelen veya bulunduğu bölgede izole halde kalan kısımları, orada yerleşip adını aldıkları coğrafya ile özdeşleşebilir ve adlandırılabilirler. Örnek olarak, Güney Afrika'daki Afrikaner halkı, ataları Hollanda'dan göç etmiş bir millet olmasına rağmen aradan geçen yüzyıllar içerisinde dilleri az farklılaşmış ve Afrikaans dili adını verdikleri ve Hollanda dili ile farklılıklar taşıyan bir dile sahip olmuşlardı.⁵ Bu milletin adına kimi zaman "Boer" halkı da denmiştir ve Boer, Flamanca yani Hollanda dilinde çiftçi manasına gelen bir kelimedir. Güney Afrika Cumhuriyetinde Apartheid yanlısı Irk Ayrımcısı iktidarının 90'larda giderek Nelson Mandela'nın ülkedeki siyahları özgürlüğe taşımasının ardından Afrikanerlerin bir kısmı bu kez tamamen kontrollerinden çıkan ülkelerinden, ata toprakları olan Hollanda'ya göç etmeye başlamışlardı. Ancak burada konuşulan Felemenkçe ile çoğu kez uyum sağlayan Afrikanerler, Hollanda'da ayrı bir toplum olarak "Afrikaans" şeklinde adlandırılmaktalardı⁶. Tarımda uzmanlaşmış olan Afrikaner toplumu, Güney Afrika'daki siyahi iktidarın ardından ağırlıklı olarak Commonwealth ülkelerine dağılmış olsalar da bir kısmı da 2011 yılında Gürcistan'ın daveti ile ülkedeki tarımı canlandırmak için Gürcistan'a yerleştirilmiştir.⁷

Hali hazırda Mısırlıların günümüzdeki dağıldığı sahalara, Balkanların güneyindeki bu hat ile örtüşmektedir. Batı Trakya'da Yaguptin denen kimselerin de haritadaki çizginin doğu kısmına denk düşen kısımlarda görülmüş olması haritaya anlam kazandırmakta ve Mısırlı toplumun günümüzde dahi azalan nüveleri ile sahada görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Şekil 3: Mısırlıların dağıldığı bölgeler ile örtüşen "Egnatya" yolu

4. Egnatya Yolu Üzerinde, Yunanistan'daki Mısırlılar

Mısırlıların Balkanlarda bilhassa Yunan anakarası ve adalarına doğrudan yerleştikleri ile ilgili bazı dağınık bilgiler varsa da bunlar efsanelerle karışık klasik Yunan metinlerinde bulunmaktadır ve çoğu kez doğaüstü hikâyeler ile birlikte anlatılan metinlerde geçmektedir (Zemon, s.4). Bu bakımdan Mısır'dan Balkanlar'a göçün varlığını gösteren kayda değer bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak Mısırlı

⁵ <http://www.omniglot.com/writing/afrikaans.htm>

⁶ Yazar'ın Hollanda'daki saha tecrübesine yönelik kişisel gözlemdir.

⁷ <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>

nüfusun büyük kısmının Egnatya yolu ile örtüşen bir bölgede yer alıyor olması (Kosova'daki Aşkali halkı ve Sırbistan'daki az sayıda Kosova kökenli Mısırlı hariçtir) ya da bir zamanlar yaşamış olmaları, bu sahada daha eski çağlarda inşa edilen Egnatya yolunda Mısırlı işçilerin ya da kölelerin çalıştırılmış olmalarına da bağlanabilir bir durumdur. Aynı zamanda bir diğer hipotez de soyluların ve toprak sahiplerinin yanında çalışacak insanlar olarak getirilmiş olmaları olasılığıdır. Zira Egnatya yolunun çeşitli kısımlarında Örneğin günümüz Arnavutluk topraklarında bulunan Dıraç (Durrës) ve Selanik, bu işçi ve köle göçlerinde liman işlevi görmüş olabilir. Aynı zamanda bu bölgede soyluların ve büyük toprak sahibi Romalı aristokratların yerleşmiş olması da büyük insan gücü ihtiyacını gerektirmekte olan bir durumdur ve bu da pek tabii ki bir diğer Roma toprağı olan Mısır'dan getirilebilir bir ihtiyaçtır. Tarımda ileri olan, taşkın ve kuraklık dönemlerine karşı deneyimli Mısır uygarlığının torunlarının bu tür mekanlarda istihdam edilmesi, Roma döneminde olası ve dönem gerçeklerine uygun bir durumdur. Egnatya yolunun kuruluşu Milattan önceye rastlamaktadır.

Milattan önce 146 yılında Makedonya bir Roma eyaleti haline getirildiğinde, Roma kuvvetlerinin İtalya'dan Doğu Makedonya'ya doğru hareketini sağlayacak bir yol inşa edildi ki bu yol, verimli akarsu vadileri, dağları, ormanlık tepeleri ve metal (madeni) kaynakları ile olduğu kadar, nehirleri, gölleri, balık sağlayan denizi ile Romalıların çıkarı için önemli bir eyalet haline geldi. Roma aristokratlarına Makedonya'da verimli toprak mülkiyetleri sağlandı Romalı aileler Makedonya'ya yerleşmiş oldu. Bölgeden sürekli geçen Romalı lejyonlar (askeri birlikler) yerel pazara yönelik sürekli bir ihtiyacı oluşturarak şehirler ile yol güzergahı boyunca uzanan yerleşmelerin gelişmesini sağlamış oldular (Karivieri, 2008). Böylece Egnatya yolu üzerindeki şehirler ve yerleşmeler gelişmiş ve zamanla nüfuslanmıştır. Bu tez, Mısırlıların yol inşaatı sebebi ile bölgede çalışıyor olmasından da daha güçlü bir sebeptir. Zira yol, bir seferlik iş ihtiyacını ve geçici bir ikameti gerektirirken tarım, ve toprak işçiliği, uzun süreli bir ikameti gerektirir. Aynı zamanda soyluların yanında çalışanların tamamının da tarım işçisi olmadığı açıktır. Şüphesiz hizmetlilerin ve çeşitli hizmetleri görmek üzere istihdam edilen kimselerin varlığı, bu yol üzerindeki şehirlerde sektörel bazda daha çeşitli uğraşlarla meşgul bir Mısırlı varlığını oluşturmuş olabilir. Bu, aynı zamanda Arnavutluk'ta, toprak sahibi Arnavut soyluların soy isimlerine sahip Mısırlı (Yevc) toplumunun bu soy isimlerini almış olmasını da açıklamaya yardım eden bir varsayım olacaktır. Söz konusu soy isimleri ile ilgili kısım, sonraki sayfalarda zikredilecektir.

Egnatya yolunun geçtiği diğer bölgeler olan Serez, Drama, Selanik ve Florina gibi yerlerin yerli halkı, Lozan antlaşmasının ardından yapılan ahali mübadelesinde din esaslı ayırım ile Anadolu ve Doğu Trakya topraklarına yani Türkiye'ye gönderildikleri için bu bölgelerdeki Mısırlı Müslümanların topraklarında kalmaları söz konusu olmamıştır. Yunanistan'da Müslümanların ve Türklerin göç ettirildikleri mübadele bölgelerinden beri tutulan tek bölge olan Batı Trakya'nın batı sınırını oluşturan Karasu Nehri (Nestos) batısında hiçbir Müslüman kalmadığı için ve ayrıca bu bölgeye Türkiye'den gönderilen Ortodoks ve Yunanlıların yerleştirilmiş olmasından dolayı sahada yapılan inceleme, röportaj ve gözlemlerde, günümüzde sözü edilebilecek Mısırlı veya kökenini Mısır'a dayandıran hiç kimse ile karşılaşmamıştır. Ancak Karasu nehrinin doğusundan Türkiye sınırını oluşturan Meriç nehrine dek uzanan sahada yani Batı Trakya'da bu köy (Beyköyü) dikkati çekmektedir. Karasu nehrinin hemen kıyısında denebilecek bir noktada yer alan bu köy, belki de sahada bir zamanlar çok daha fazla sayılarda yaşayan Mısırlı toplumun tek kalıntısı olduğu ihtimalini vermektedir. Zira nehrin batısında henüz 100 yıldan kısa bir zaman önce kitleler halinde yaşayan Müslüman topluluklar arasında bu tip köylerinde

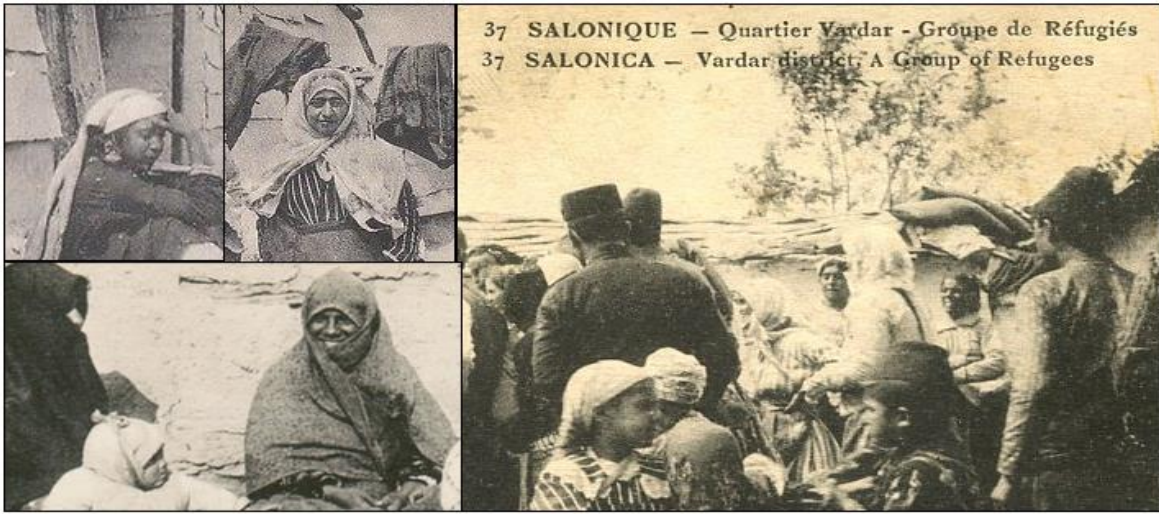
bulunuyor olması doğaldır. Ne var ki bunlar, mübadele hükümlerince toplu göçe tabi tutulmuş oldukları için göç etmedikleri dönemde herhangi bir araştırmada kendilerinden bahsedilmemiştir. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğundaki millet sistemi çerçevesinde İslam dinine mensup Rumeli Müslümanlarının kendilerini Türk olarak kabul etmesi ve kayıtlarda da bu şekilde yer almaları sebebi ile eski tarihlere ilişkin etnik bazda bir değerlendirme ve delil getirmek zordur.

Buna rağmen kimi eski kartpostallarda, Roman toplumunun çalışmadığı hizmetle alakalı işlerde, çalışmaya konu olan Mısırlı toplumu çağrıştıran resimler mevcuttur. Bu resimler 20. Yüzyıl başlarında Kartpostal olarak basılmış olan, Avrupa ülkelerine yönelik Selanik ve Osmanlı coğrafyasındaki görünümü arz eden, günlük hayatı ve şehir görünümünü aktaran resimlerdi. Söz konusu kartpostallarda bahsi geçen kişileri “Türk, Rum, Musevi, Çingene” diye açıkça belirten yabancı fotoğrafçılar, kartpostalların altına düşükleri notlarda bu konuda yeterli bilgiyi vermektelerdi. Bahsi geçen bir kartpostal özellikle dikkat çekicidir. Bu kartpostalda “Türk” ibaresi ile belirtilen kişilerin Mısırlı kökenden gelme ihtimalleri büyüktür. Zira Roman toplumunun yaygın uğraşı içerisinde olmayan bir kimse görülmektedir. Zira Roman toplumunun ev işlerinde ve iş yerlerinde çaycı, hizmetçi ve esnaf yamağı olarak çalıştırıldığına herhangi bir kaynakta rastlanılmamıştır.

Resim 2: Fransız basımı bir kartpostalda “Türk Çaycı” isimli fotoğraf.

Yukarıdakine benzer şekilde Avrupalı seyyahlar, elçiler, muhabir ve fotoğrafçılarca 1912 yılında çekilen resimlerde “Refugee” yani Muhacir, mülteci olarak nitelenen kimselere ilişkin fotoğraflarda da bariz bir esmerlik söz konusudur (Bkz.Resim 3) ve bu insanlar, 1912 yılında kaybedilen vilayetlerden Selanik şehrine gelen muhacirlerden oluşmaktadır. Söz konusu vilayetler ise Selanik kırsalında yer alan taşra yerleşmeleri olup (Kalkış, Demirhisar, Yenice-i Vardar, Florina, Vodina, Kayalar vb.) bu bölgeler Egnatya yolu ile ya birebir örtüşmektedir ya da kısa bir mesafede yer almaktadırlar. Osmanlı devletinin 1912 yılındaki Balkan Savaşlarında kaybettiği Yunanistan topraklarının da Egnatya yolunun geçiş güzergahına paralel şekilde uzanması ve neredeyse bu yolun kuzey ve güneyinde bir şeritmişçesine uzanması da bir gerçektir. Bu durumda elde kalan son toprakların önemli bir kısmının aslında Egnatya yolu üzerindeki araziler olduğunu belirtmek gerekir ki sadece Yanya, Kuzey ve Güney Arnavutluk ile Kosova vilayetinin kuzey kısımları bu yolun oldukça dışında kalan yerlerdir.

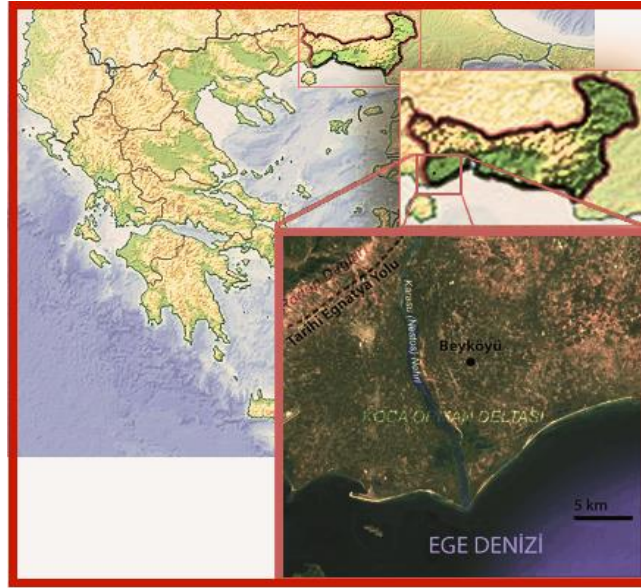

Resim 3: Fransızlarca yapılmış kartpostallarda Selanik’e gelen veya evsiz kalan muhacirler

Döneme ilişkin önemli birçok kartpostalda da yine Selanik’e gelen göçmenler arasında söz konusu siyahi ve kuzey Afrika tipli kimselerin varlığı dikkat çekicidir. Ancak bu kimseler Roman değildir. Zira Romanların fotoğraflarında Roman toplumunun uğraşları olan Çiçekçilik, Balıkçılık, Dilencilik ve Kalaycılık ve Ayı oynatıcılığı yaygın şekilde görülürken esnaflık pek yaygın bir meslek dalı değildir.

Arnavutluk’ta gerçekten Dıraç’tan başlayan ve bir parça güneye inerek ardından Selanik’e doğru dönen ve buradan Batı Trakya’yı izleyerek İstanbul’a ulaşan tarihi Egnatya yolu üzerinde Mısırlı olarak kendini tanımlayan bir toplumun yaşaması yanında Batı Trakya’da kendilerine komşu köylerce Yaguptin olarak adlandırılan toplum, kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Bilhassa İskeçe civar köylerde yapılan saha incelemeleri ve söyleşilerde Yaguptin denilen toplumun aslında ne olduğu? Sorulduğunda ise “Pomak Çingenesi onlar” veya “Bulgar çingenesi” cevabı alınmıştır. Bilhassa İskeçe Kireççiler köyü ile İskeçe’ye bağlı Mustafçova beldesinde Yaguptin kelimesine verilen mana, sahadaki insanlarla yapılan görüşmelerde bu şekilde anlamlandırılmıştır.

Bilhassa Rodop dağları üzerinde Yaguptin olarak adlandırılan Mısırlı toplumun toplu halde yaşadıkları köyler de ayrıca mevcuttur. Örneğin Yunanistan'daki Batı Trakya yöresinin Bulgaristan sınırına en yakın köylerinden “Memkova” bir Yaguptin köyü olarak adlandırılır. Fakat bu toplumun ne derece “Mısırlı” olduklarını söylemek de güçtür. Zira bölgedeki yerel halk, onları yukarıdaki iki ifade ile “Roman” toplumunun bir parçası olarak görmekte ve özdeşleştirmekte iseler de Memkova halkı, Türk olduklarını ve Türk kökenden geldiklerini dile getirmektedir. Bu durumda bu bölge sadece ismen zikredilebilir. Ancak bölgede Afrika kökenli ve gerçekten bölgenin genlerine taban tabana yabancı siyahi bir toplumun varlığı, sahada gerçek Mısırlıların olabileceğine yönelik fikir vermektedir. İskeçe'ye çok yakın bir mesafede yaşayan “Afrika kökenli” bir toplum olan Beyköyü Türkleri de Batı Trakya'daki “Mısırlılık” söz konusu olduğunda zikredilmelidir. Bu köy taşıdığı farklı antropolojik özellikleri sebebi ile ziyaret edilmiş ve köy sakinleri ile görüşülmüştür. Bu köyde yaşayanların ekseriyetle Afrikalı ten rengine sahip olması sebebi ile kendilerinin çalışmada resimlerinin verilmesi uygun görülmemiştir.

Şekil 5: Batı Trakya ve Beyköyü'nün yerini gösterir lokasyon haritası

Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya yöresinin İskeçe şehrinde (Xanthi) dağ ve ova köyleri yer alır. Dağlık bölgede yaşayan halk, ağırlıklı olarak hayvancılık ve tütün hasadı ile meşgulken ovalık kısımda ise pamuk, mısır, tütün ve meyve gibi çeşitli tarım ürünleri ve bir miktar da hayvancılık yapılır. Yörenin ova kısmında yer alan Beyköyü, bu konuda ciddi araştırılması gereken bir yerdir, Yunan basınında da Afrika kökenli olmaları sebebi ile yer etmiş bu köyün sakinleri sadece Afrika'dan geldiklerini bilmekte ancak “Türküz” demektirler. Yunan menşeli basın organlarının kendileri hakkında “Afrika Yunanlıları”⁸ yakıştırması yapmasına karşın Beyköyü halkı, kendilerini özellikle Yunan, Roman ya da Çingene olarak değil Türk olarak kabul etmektedirler ki Türklük ırki bir kavramdan ziyade belirttiklerinden anlaşıldığı kadarı ile bir milli aidiyeti temsil etmektedir. Bu sebepten

⁸ <http://greece.greekreporter.com/2016/07/14/the-african-greeks-of-avato-full-documentary/>

bir halk için şu veya budur demeden onların kendi isimlendirmelerini dikkate almak en doğru yaklaşım olacaktır.

Ten rengi itibarı ile esmer hatta çoğunun “siyahi” olmaları sebebi ile farklı görünüşlerinden rahatlıkla ayırt edilen bu toplum hakkında yeteri kadar araştırma yapılmamış olmakla birlikte, yaşadıkları bölge, Egnatya yolunun tam üzerinde bulunmaktadır. Yine önceki kısımlarda dile getirilmiş olan bir gerçek, burada da geçerlidir. Beyköyü halkının tamamı ovada yani tarım yapılabilen sahada yerleşikler ve muhtemelen bölgeye gelişleri de tarımdaki ustalıkları ve tarım kültürüne sahip olmalarından kaynaklı olmalıdır. Ancak Rodoplarda dağlık kısımda yaşayan Mısırlılar (dağ köyleri arasında Yaguptin şeklinde adlandırılıyorlar) da mevcuttur ve yerleşilen bu köy ve köyden küçük yerleşmeler, Egnatia yolu üzerinde veya yakınında bulunan İskeçe’de yer almaktadırlar.

Beyköyü yerleşmesinde yerleşilen saha ile Egnatya yolu ile örtüşmektedir (Bkz.Şekil 4). Ayrıca Beyköyü, Karasu (Nestos) nehrinin Ege denizine döküldüğü yerdeki geniş bir delta ovası olan Koca Orman Deltasının üzerinde yer alır ve bu bakımdan Mısır’daki Dimyat şehrinin ve Nil Deltasının (ovasının) dikine konulmuş bir aynada simetrik hali denecek şekilde Balkan anakarasındaki benzerliği ile dikkati çekmektedir. Yeni bir ülke veya bölgeye göç edecek olan bir halk, temel uğraşın tarım, hayvancılık ve balıkçılık olduğu bir devirde, göç etmeden önceki uğraşlarını devam ettirecekleri coğrafi şartlara gereksinim duyarlar. Bu bağlamda göç edilen bölgede önceki aktivitelerin devamının sağlanması, hayatta kalmak açısından zaruridir. Aşağıda tarihi Egnatya yoluna sadece 10 km mesafede yer alan Beyköyü’nün Mısır’daki Dimyat ile arasındaki benzerlik gösterilmiştir. Her ikisi de ana akarsuyun yanbaşında denecek bir noktada yer almaktadır ve her ikisinde de tarımsal uğraşlar yerleşme tercihi üzerinde belirleyici olmuştur.

Beyköyü halkı, “Sarışaban Ovası” olarak eski haritalarda görülen, bir diğer adı da “Koca Orman Ovası” olan delta ovası üzerinde yaşamaktadırlar. Köy halkının yaygın ürünü Mısır’dır. Üzerinde buldukları alüvyal ovanın farklı kesimlerinde Pamuk ve Pirinç ekimi de yapıyor olmasına rağmen halk, Mısır ekmektedir ve bir kısım köylülerde hayvancılık da söz konusudur. Toplum, arazideki ilk yerleştirilme tarihini hatırlamamakta ancak bunu, Türk milletinin bir parçası olarak gördükleri benliklerine uygun olarak Osmanlı döneminde yerleştirilmiş olmalarına bağlamaktadırlar. Beyköyü halkından görüşülen kimseler, atalarının çok uzun zaman önce Kuzey Afrika’dan, Mısır’dan bu yöreye geldiklerini, getirildiklerini belirtmektedirler. Bu durumda Egnatya yolunun yanı başında denecek bir yerde, yolun hemen güneydoğusunda yer alan bu köyün önemi ve doğal konumu ve fiziki coğrafya özelliklerini harita üzerinde görmek, konu ile alakalı ve yerinde olacaktır. Köy halkının Egnatya yolu üzerindeki ilk sakinlerden olduğu ihtimalini de burada yeniden zikretmek uygundur.

Şekil 4: Afrika kökenli Beyköyü yerleşmesi ve göç etmeden önceki muhtemel bölgelerden olan Dimyat yerleşmesinin delta ovası içerisindeki konumları.

Ne var ki Yunanistan sınırları içerisinde kalan Batı Trakya'daki Beyköyü'nde de tıpkı Bulgaristan sınırına yakın olan Memkova'daki gibi, söz konusu olan bir "Mısırlılık" bilinci yoktur. Ancak köydeki insanların sahip oldukları hâkim siyahî ten rengi, Afrika'dan bir yerlerden geldikleri bilincini canlı tutmaktadır. Buna karşın Türklük, Müslümanlıkla eş manada kullanıldığından hareketle Batı Trakya genelinde yaşayan ve Yaguptin denilen, "Mısırlı" olarak Türkçeye çevrilebilecek toplum da kendilerini Türk kimliği ile ifade etmektedir. Zaten sayıca az olan ve İskeçe'nin dağlık kesimlerinde Pomakça konuşan köyler arasında yer alan kimi köylerde ve hamletlerde⁹ yaşayan bu kimseler kendilerini Türk toplumundan farklı görmemektedirler. Buna rağmen neden bu ismi aldıkları bir soru işaretidir ve bu soru işaretine en kuvvetli izah, Bulgaristan'daki Mısırlılar alt başlığında ayrıca incelenecek olan 1378'de Bulgar Çarı İvan Şişman tarafından bölgeye getirilen Mısırlılar ile ilgili bilgide anlam kazanmaktadır. Yine Konstantin İreçek'in "Bulgaristan Prensligi" adlı eserinde belirttiği ve kendi sınıflandırması ile "Çingeneler" arasında ele aldığı Mısırlıların Rodoplarda yaşayanlarına "Aguptin" dendiğine yönelik aktarımı, günümüz Batı Trakyasında halen "Yaguptin" denilen kimselerin zaman içerisinde Türklük içerisinde zamanla mecz olarak derinde kalmış ve unutulmuş bir kimliğin dil bilimsel bir kalıntısı olabilir. Bu insanlar çevredeki köylere "Yaguptin" olarak nitelenir ve görünüşleri, komşularından çok farklı olmasa dahi yöredeki diğer çevre köylere nazaran daha buğday tenli ve daha esmer görünüm arz etmekte oldukları söylenebilir.

Belki her Balkan toplumunda az çok görülebilecek olan esmer birey sayısının biraz daha fazla olması ile fark edilebilecek bu köylerde yaşayanlar kendilerini ısrarla ve gururla "Türk" veya "Pomak Türkü" olarak nitelemektedirler. Buna rağmen "Yaguptin" denilen bu topluma, çevredeki diğer köylerin sakinlerince, kız verme isteksizliği de ayrıca gözlemlenmektedir.

⁹ Köyden ufak 5-6 hanelik yerleşmelerin Yerleşme Coğrafyası literatüründe sıkça rastlanan adı. Türkiye'nin doğusundaki "Mezra" yerleşmelerine benzemektedir. Genel ve uluslararası kabul görmüş bir coğrafi tanımdır.

5. Mısırlı Toplumun Kendisini İsimlendirışı

Romanlar bilindiği üzere sokaklarda çiçekçilik ve balıkçılıkla ve kimi zaman da çalgıcılıkla uğraşan dinamik bir toplumdur. Ayrımcı bir ifade olan “Çingene” kelimesine mesafeli olmakla birlikte kendilerini “Roman” etnisitesinden olduklarını belirterek asla saklama gereği duymamaktadırlar.

Ancak Balkan Kıptileri yani Mısırlılar için bu, her zaman söz konusu değildir. Onlar, Arnavutluk'ta yaşıyorlarsa kendilerini “Arnavut”, Batı Trakya'da yaşıyorlarsa kendilerini yukarıda da belirtildiği üzere “Türk” kabul ederler. En azından kendilerinin dışındaki kimseler onları, ten renklerinden dolayı farklı adlandırsa da bu toplumlar, kendilerini hep içerisinde yaşadığı toplumun bir parçası olarak görme eğilimindedirler. Romanlardan da farklı olarak Balkan Kıptileri, toprağa ve tarıma bağlı bir hayat süregelmışlerdir ve bunun sebebi daha önceki kısımlarda irdelenmiştir. Ancak son yirmi beş yıllık dönemde kentlere doğru başlayan yoğun iç göçler sebebi ile buralarda ihtiyaç duyulan ve kentsoyluların fazla rağbet etmeyeceği; Hammallık, sokak temizleyiciliği, inşaat işçiliği gibi zahmetli kimi işlerde bu topluma ait bireyleri görmek mümkündür. Buna ilaveten Türkçe karşılığı ile “Mısırlılar” olarak da anılan ve farklı yörelerde çok çeşitli şekillerde adlandırılan Balkan Kıptilerinin Arnavutluk'taki kısmını teşkil eden Yevc'ler Balkanlardaki en kalabalık Mısırlı toplumu oluşturur. Nitekim bu durum, Arnavutluk'taki sayımlara aynı şekilde yansımaz ki bu da ülkedeki Mısırlıların kendilerini Arnavut görme isteklerine rağmen toplum dışındaki bireylerce kendilerine Mısırlı denmesi ile ilgili ayrımcı bir durumu işaret eder. Ayrıca önceki kısımlarda da değinildiği üzere ülkede 2011 sayımında 3368 kişinin “Yevc” yani Mısırlı olduğunu belirtmesi buna bir diğer örnektir. Gerçek rakamın bunun en az 20 katı kadar ettiğini düşünmek ise bilimsel bir ifade olmasa da birer abartı da değildir. Zira Arnavutluk'ta “Yevc”, hayatın her alanında ve gidilen hemen her bölgede karşınıza sıklıkla çıkan, Arnavutça'dan başka bir anadili olmayan esmer bir toplumun genel isimlendirilişidir. Roman toplumuna göre çalışkanlıkları ile tanınarak ön plana çıkar ve farklı görülürler. En önemli farklılıkları ise bu toplumun kendilerine ait bir “Mısırlı dili” olmamasıdır. Arnavutlar için sosyal hayatta bir Roman ile komşu olmak ve hatta evlenmek yerine bir Yevc ile komşu olmak veya evlenmek, daha da tercih sebebi ise de yine de bu toplumla bütünleşmek fazla arzu edilen bir eğilim değildir.

Arnavutluk ve Kosova'daki gözlemlerde edinilen bilgiler ve incelemelerde Yevc ve Aşkallı toplumlarının “namus” ve “muhafazakarlık” kavramlarına bakışları, ahlaki anlayışları ve ahlaki eşikleri, belirli konulardaki muhafazakâr ve kapalı aile yapıları da onları Romanlardan farklılaştırır. Ancak yine de toplumun bir alt kesimi olarak Romanlar ile birlikte Yevc'ler adı konmamış bir kast sisteminin alt kısmını oluştururlar. Buna ilaveten Balkan Kıptilerinin neredeyse tamamının, beraberinde yaşadıkları soyluların soy ismini aldıkları da ayrı bir konudur. Bu durum bilhassa toprak kültürleri ciddi göçlerle sarsılmamış olan Kosova ve Arnavutluk'ta barizdir. Buralarda önemli bey ve soylu ailelerin ve Arnavutluk'ta bilinen ünlü ailelerin isimlerine sahip Yevc'lere sıklıkla rastlanmıştır. Bey ve Ağalık şüphesiz bir toprak hakimiyeti ve üzerinde çalıştırdığı insanları çağrıştıran bir kavramdır. Batı Trakya'daki Afrikalı ten rengine sahip olan kimselerin yaşadığı Beyköy'ün bu adını nereden aldığı da bu mefhumdan fazla uzak düşünülmemelidir. Eğer olasılık dâhilinde düşünmek gerekir ise bu köy ve soyadları büyük ihtimalle zamanında ırgatlık yaptıkları ve toprağında çalıştığı soyluların bir zamanlar tabiiyetinde yaşamalarına ve büyük olasılıkla onların mülkiyeti altında olmalarından kaynaklanıyor

olmalıdır. Zira bu durum, Amerika'daki zencilerin durumu ile bir açıdan benzerlik gösterir¹⁰. ABD'nin Louisiana eyaletinde pirinç tarlalarında çalışan kölelerin özgürlüklerine kavuştuklarında yaygın bir soyismi olan "Rice" (pirinç) ve "Farmer" (çiftçi) gibi soy isimlerini almaları buna bir örnektir. Eski ABD'li politikacı ve diplomat Condoleezza Rice gibi ABD'li Afrika kökenlilerin soyadları arasında görülen bu tarımsal soy çağrıştıran soyadları bu bölgede bulunan Pirinç plantasyonlarında çalışan işçiler arasında rastlanırken beyaz soylulara ait soy isimleri ABD'li Afro-Amerikanlar arasında daha fazla bir sıklıkla tercih edildiği görülür. Bu konuda ilk 12 soyisim kayda değerdir. Örneğin Williams soyadına sahip olan tüm Amerikalıların %46,7'si siyahi iken, Johnson'larda bu %33,8, Smith soyadında %22,2 şeklindedir. Jones soyadına sahip olan tüm Amerikalıların %37,6'si siyahi iken Brown'da %34,5, ve Jackson'da ise %53'e çıkmaktadır. Yani ABD'de bu soyadı taşıyanların %53'ü siyahidir. Davis, Thomas, Harris, Robinson, Taylor, Wilson gibi soylu beyazlara ait isimlerin yüzdelerinde bu soyada sahip siyahilerin oranları %30'lar ve 40'lar arasında değişirken Washington soyadında %89,9'luk bir Afro-amerikan çoğunluğu söz konusudur. Arnavutluk'ta ise Serica, Çobani, Nurçe, Mejdani, Beqiri gibi soylu Arnavut ailelerinin soyisimlerinin Yevc toplumu arasında fazlaca görülmesi buna bağlanabilir. Çobani soyisimli Yevc toplumu üyeleri ile görüşüldüğünde bu soyadının zanaatkar olan ailelerinden değil belki bir zamanlar yanında çalıştıkları Arnavut ailesinin eski uğraşı olabileceğini zira o ailenin Çobani soyadını aldığını belirtmişlerdir.¹¹

Arnavutluk'ta neredeyse tüm Yevc toplumunun soy isimleri, soylu Arnavut ailelerine ait soyadlarıdır. Çobani, Nurçe, Mejdani, Beqiri gibi soyisimleri hem Yevg hem de "yevg olmayan beyazlar" olarak nitelendirilen Arnavutlar arasında sıklıkla rastlanmaktadır. Buna ilaveten "Yevc" toplumu Arnavut milletine mensubiyetlerini ön plana çıkarmaktadır. Arnavut toplumun bir parçası olarak "Yevc" denen kimselerin büyük kısmı kendilerini Yevc olarak görmemektedir. Zira Yevc, Arnavutlar arasında bilhassa halk dilinde "Esmer", "Kara kuru" ile eş anlamlı olurcasına kullanılan ayrımcı bir ifade olarak da yaygındır. Arnavutların Yevc'lere kız vermeme eğiliminde olmaları da bu insanların kendilerini en azından Arnavutluk'ta Arnavut olarak tanımlamalarında gayet haklı olarak bütünleşme ve nimetlerinden faydalanma arzusu ve eğiliminin doğal bir dışı vurumudur. Türkiye'de özellikle Doğu Akdeniz kıyısındaki vilayetlerde Arap Alevileri, "Arap uşağı" ve "Fellah" gibi adlandırmaları kabul etmemektedirler.¹² Adana'da ve Hatay'da Nusayri mezhebinden Arapları kast eden "Fellah" yani tarım işçisi, ırgat kelimesinin de ayrıca Mısır Coğrafyasında birçok köyün adı olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

6. Mısırlılar ve Diğer Toplumlar Arasındaki Evlenmeler ve Bütünleşme Eğilimine Bakış

Günümüzde Arnavutluk toplumunda herhangi bir bariz ayrımcılık yok gibi ise de, toplumun genelinde "Yevc denilen Mısırlılar ile Romanları oluşturan "Gabel" ve "Arici" denilen kesimlerine bilhassa "kız verilmediği" de Arnavutluk'ta gerek "Yevc" ve gerekse "yevc" olmayanlarla yapılan yüzyüze görüşmelerde sıklıkla ifade edilen birinci mesele halindedir. Bunlardan "Yevc" olarak adlandırılan Mısırlı grup yani diğer bir deyişle Arnavutluk Kıptileri, kendilerini zaten Çingene olarak

¹⁰ a.g.m.

¹¹ <http://names.mongabay.com/data/black.html>. "U.S. Census Bureau, Population Division, Population Analysis" (Birleşik Devletler Sayım Bürosu Nüfus Şubesinin Nüfus Analizleri adlı kaynağı gösterilmiştir)

¹² [http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_\(190-192\)%20aytolu%20kara.pdf](http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_(190-192)%20aytolu%20kara.pdf)

görmemelerine rağmen, Arnavut toplumunca da tam olarak kendilerinden sayılmazlar. Bir tartışmada, kavgada ya da kendisine borcunu ödemeyen bir kişiye sinirlendiğinde şehirli bir Arnavut, karşısındaki kişiye karşı konuşurken onun esmerliğine atfen “Yevc” kelimesini kullanabilir. İroniktir ki Arnavutlar, kendilerini sarışın ve beyaz tenli bir toplum olarak nitelendirirler. Ancak gerçekte Arnavutların arasında sarışınlık çok yaygın olmamakla birlikte, geneli kumral ve ciddi bir kısım güneyli Arnavut da çoğu Akdeniz toplumu gibi esmer veya buğday tenlidir. Sarışınlarına ise ekseriyetle Kosova gibi Slavlarla yüzyıllardır karışmış olması düşünülen eşik bölgelerde rastlanır ve bunlar da çoğunlukta değildir. Arnavutluk’un da kuzey kesimlerinde Karadağ ve Sancak’a yakın vadilerde kimi sarışın Arnavutları görmek mümkündür. Makedonya Arnavutları’nda da sarışınlarla Kosova ile aynı oranlarda rastlanır. Fakat Arnavutluk’ta bariz bir esmer ve buğday tenli nüfus göze çarpar. Bu, şüphesiz ülkenin Akdeniz milletleri ile yüzlerce yıldır karışmış olmasının ya da diğer bir deyişle bir Akdeniz kıyısı ülkesi olmasının sonucudur¹³.

Arnavutluk’ta Kosova’ya göre daha yaygın olan esmer ten, çoğu kez göz ardı edilir ve en esmer Arnavut bile Arnavutlardan bahsederken adeta İskandinav milletinden bahsediyormuş gibi tanımlamalar kullanabilir ve bu çoğu kez Arnavut toplumu içerisinde yadırganmaz. Arnavutluk’ta yapılan gözlemlerde avamın büyük çoğunluğunun Arnavut tipini tarif ederken kullandıkları ifadelerin ulusal bir gururdan kaynaklı olması muhtemel bir şekilde çoğu kez gerçeğe örtüşmediği görüşür. Ülkede genelde yüzlerine karşı denmese dahi “Yevc” denen bu esmer kimseler yani Yevc’ler, bu hitap tarzına çoğu kez alışıkırlar fakat her şeye rağmen kendilerini Arnavut olarak görmektedir ve görüşülen kimselerin büyük çoğunluğu da bunu ifade etmektedir. Yevc toplumu Arnavutluk’ta Arnavut şarkıları ile neşelenir, Arnavut fıkralarına güler, Arnavut dansları yapar ve Arnavut gibi yaşarlar. Ancak çok daha alt seviyede ve çok daha kötü standartlarda yaşadıkları ve şehirlerin varoşları ile ülkenin güneyinde akarsu kenarı yerleşmelerinde örneğin orta Arnavutluk’ta Elbasan ile bilhassa güneyde kalabalık bir şekilde yaşadıkları Permet gibi şehirlerde sıklıkla görülmektedirler. Bu ise onların eski bir tarım toplumunun kalıntısı olduklarına yorulabilir. Kosova’da ise devletçe tanınmış bir etnik topluluk olan Mısır kökenli Aşkali toplumu ile Aşkali olmayanlar arasında yapılan evliliklerin bu toplum ve bu toplum dışındakilerle yapılan görüşmelerde sayısının sınırlı olduğu ancak giderek arttığı belirtilmektedir. Bu konuda bir rakam vermek mümkün değilse de yine de çok yaygın olmadığını belirtmek gerekir. Sadece toplulukların birbirleri ile iç içe yaşadıkları Prizren ve Priştina gibi büyük şehirlerde bu tür evliliklerin sıklıkla görüldüğü belirtilmektedir. Batı Trakya’da ise kendilerini Türk toplumunun bir ferdi içerisinde belirtmelerine rağmen Yaguptin olarak belirtilen kimselerle evliliklere yöredeki halk tarafından bir mesafe ile yaklaşıldığı ancak yine de karışık evlilik örneklerinin görüldüğü bölgedeki köylerde gözlenmiş ancak köylülerinin siyahi görünüm arz ettiği Beyköyü’nden yapılan evliliklerin ise çok daha kısıtlı olduğu görülmüştür.

7. Arnavutluk Nüfusu İçerisinde Yevc (Mısırlı) Toplumu

Arnavutluk’taki 2011 yılındaki son sayımda 3368 kişi kendisini Mısırlı yani “Yevc” olarak nitelendirmiştir¹⁴. Arnavutluk İstatistik kurumu (INSTAT) yetkilileri, Mirela Tase gibi yerli nüfus uzmanları ve antropologlar ile konu geniş çaplı olarak görüşülmüş ve kimi yerde “Bu rakamın belki

¹³ a.g.m.

¹⁴ INSTAT 2011 verileri. “Romët dhe egjiptianët në Shqipëri: Profili social-demografik dhe ekonomik bazuar në Censusin 2011” s.3

sadece Tiran ve Durres'taki sokak temizlikçiliği ile uğraşan Yevc'lerin sayısı olabileceği" kadar komik bir rakam olduğu belirtilmiştir¹⁵. Nitekim istatistiklerin her zaman gerçeği yansıtmayabileceği de bu makaleden başka ayrı bir yazının konusu olabilir ve bu tamamı ile ayrımcılık konulu sosyolojik bir çalışmada ele alınmalıdır.

Günümüzde Arnavutluk nüfusu içerisinde Yevc'lerin sayısını bilmek ve kestirebilmek kolay değildir. Bunda en önemli zorluk, bu toplumun bir kısmının kendisini Yevc olarak kabul etmemesidir. Öyleyse onların bu topluma ait olduğu iddiasında nasıl bulunulabilir?

"Kendine göre kim?" olmak? "Ötekine göre kim" olmak? Ve "bir topluma göre ötekinin kim olduğu?" Gibi sorular kimlikleri analiz etmede sıklıkça kullanılır. Arnavutluk'ta Arnavutum diyen ancak diğer Arnavutlarca "Yevc" olarak nitelendirilen kimselerin yaşadığı örneğin Tiran'ın Tabakhane semtindeki Arnavutların güçlü bir Arnavut milli duygusuna sahip olmalarına karşın Yevc olduklarını kabul etmemeleri ve bunlarla yapılan görüşmelerde "Yevc" kelimesini kullanmamaları dikkate değerdir. Buradaki kimseler için adeta Yevc denen bir millet yoktur hissi uyandıracak kadar bu milletin varlığı yapay ve sunnidir. Bu, Arnavut milli hislerinin güçlü olduğu bir ülkenin başkentinde bulunmak ve ülke ile bütünleşmenin de sonucu da olabilir.

Ülkede bu toplumun ileri gelenleri ile yapılan görüşmeler ve topluma ait olmayan demograflarla¹⁶ yapılan görüşmelerin ardından toplam nüfusun en az yüzde 5-6 kadarının (150 bine yakın) oluşturduğunu söylemek de çok uçuk bir tahmin değildir. Şöyle ki bu toplumdan (Yevc) oldukları belirtilen kimselerin büyük çoğunluğunun, Tiran'ın kuzey mahallelerinden itibaren şehrin ara sokaklarında pek de estetik olmayan şartlar altında yaşadıkları gözlemlenmiştir. Sadece Tiran şehrinde, şehrin Ortalama nüfusunun yüzde 5'ten fazlası ve 10'dan daha azlık bir kısmının, bu insanlardan oluştuğunu tahminen belirten uzmanlar arasında Durres Alexander Moisiou Üniversitesinden bir akademisyen olan ve Tiran şehrinin eski ailelerine mensup Dr.Edvin Cami ile Antropolog Armanda Hysa gelmektedirler. Tiran şehrinde %5 ila %10 arasında bir nüfus rakamının abartılı olmadığını da ayrıca belirtmektedirler. Bu toplumun yüzdesel bazda Arnavutluk'ta yaşadıkları başlıca yer ise ülkenin güneyindeki Përmet şehri ve çevresidir. Tarıma son derece müsait akarsu kenarında verimli bir tarımsal sahada yer alan Përmet şehrinde insan tiplerinin ülkedeki diğer kısımlardan farklılaştığını ve bu kesimdeki insanların Arnavutluğun diğer kesimdekilerden farklı ölçüde esmer görünümde oldukları şehre ilk girişten itibaren belli olmaktadır. Elbasan'da da kayda değer bir Yevc toplumu ile karşılaşılması ve sahada güneye doğru ilerledikçe bu karşılaşma oranının arttığı gözlemlenmiştir.

8. Kosova Nüfusu İçerisinde Aşkali (Mısırlı) Toplumu

Kosova'daki Yevc'lerin durumu ise daha farklıdır. Her şeyden önce bu ülkede Yevc ismi yerine kullanılan Mısırlı manasındaki Aşkali adının kullanılması en önemli farklılıktır. Kosova bayrağındaki altı yıldızdan birisini temsil eden Aşkali toplumu, ülke anayasasındaki Madde 6'da belirtilen ülke bayrağındaki altı yıldızdan birisini oluşturmaktadır. Kosova Anayasasındaki statüsü de tanınmış etnisiteler için kullanılan toplum ifadesine referans ile "Aşkali Toplumu" şeklindedir. Örneğin Madde

¹⁵ Antropolog Armanda HYSYA ile Tiran'da yapılan Röportaj. 07.06.2016

¹⁶ Tiran Üniversitesi Coğrafya Bölümünden Mirela Tase ile röportaj. 09.06.2016

148’de Kosova Meclisi İçin Geçici Hükümler başlığı altında “Aşkali veya Mısırlı Toplum” ifadesi kullanılır ise de bu madde değiştirilmiştir. Ancak bir diğer maddede Aşkali toplum, Mısırlı toplumdan ayrılarak Aşkali toplum için ayrı koltuk, Mısırlılar için ayrı koltuk kotalarının belirtildiği meclis temsiline yönelik açıklama dikkat çeker. Örneğin: Kosova Meclisi ile ilgili 4. bölümün 64. maddesinin 2. fıkrasının 2. bendinde Ashkali toplumunun meclis içerisindeki asgari koltuk hakkının (az veya çok oy alsa dahi) tanınırlığından bahsederken burada Etnik ifade kullanılmaksızın hakları tanınmış bir topluma vurgu yapılır. Söz konusu bendde, Roma toplumu 1 koltuk, Aşkali toplumu 1 koltuk, Mısırlı toplumu 1 koltuk şeklindeki haklar belirtilmektedir.¹⁷ Bu bağlamda bakılacak olursa Aşkali kelimesinin etimolojisi incelendiğinde günümüz İsrail kıyılarındaki liman şehri Aşkelon belirir. Bu sebepten Aşkali yani Aşkelonlu olarak adlandırılan bu halkın 7.yüzyılda Aşkelon’dan geldiği kabul görülür¹⁸. Aşkelon ise Mısır’a oldukça yakın bir yerde yer almaktadır.

Şekil 6: Aşkali toplumunun adını aldığı belirtilen “Aşkelon” şehrinin konumu

Kosova’da yerleşik Yevc yani Mısırlı (Kıpti) toplumu kendilerini daha rahat ve övünerek ifade edebilen, kendilerine ait partileri ve farklı kültürel kurumları olan, Arnavutluk’takilerden farklı olarak farklı bir ad ile “Aşkali” kelimesi ile kendilerini tanımlayan bir toplumdur. Bu toplum, Avrupa Birliği’nce azınlık olarak tanınır ve Mısırlı (Egyptian) olarak parantez içerisinde ifade bulur ve bu çalışmada bu sebepten zikredilmiştir. Buna ilaveten söz konusu toplumun kendilerini Mısır kökenli olarak belirtirken Arap kökenliliğe vurgu yapmaları, Balkanların diğer yörelerinde yaşayan, Mısırlı Yevc ve Yaguptinlerde karşılaşılmayan bir durumdur. Bu anlamda Aşkali toplumu, Arnavutça konuşmakla birlikte kendilerini Mısırlı ve Arap kimliğine ilişkilendiren bir toplumdur. Aynı zamanda çalışma kapsamında ziyaret edilen Kosova’da görüşülen Aşkali toplumunun yöneticileri ve siyasi temsilcileri de buna vurgu yapmıştır. Kendilerini sıklıkla Roman toplumu ile karıştıranlara rağmen Romanların ayrı

¹⁷ “Kushtetuta e Republikës së Kosovës” (Kosova Cumhuriyeti Anayasası), 14.04.2013, Başbakanlık Ofisi, Priştina. s.22.

¹⁸ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/250161/askalije-manjina-medju-manjinama.html>

bir dilinin olduğunu ama kendilerinin Arnavutça konuştuklarını ve bunun da Arap kökenden dolayı Arap tonlamalı bir Arnavutça olduğunu belirtmektedirler.

Ancak toplumun kendisini ifade edişindeki bu tutumda, Kosova devlet organizasyonundaki yapısallığın da etkisi söz konusu olmalıdır. Zira Kosova Devletinde Azınlık kotasında yer ayrılan toplumların, yönetime doğrudan katılabilmesini kolaylaştıran bir durum olduğu için Aşkali toplumu kendilerinin Mısırlı olduğunu ve Aşkali adında bir millet olduklarını hatta Yevc olduklarını da söylemekte beis görmemektedir. Çünkü Kosova’da tüm etnisiteler az da olsalar çok da olsalar belli bir kota dâhilinde mecliste ve bakanlıklarda adedi belirli vekilleri ile söz sahibi olma hakkına sahiptir. 1999 yılındaki Kosova savaşında Sırp larca boşaltılan Arnavutların evlerindeki malları yağma eden ve satan bir kısım Kosovalı Roman vatandaşa karşı¹⁹ Kosovalılara Aşkali halkı hakkında görüşleri sorulduğunda, onların Arnavutlar ile birlikte Sırp lar karşı savaşarak bedel ödedikleri ve bu sebepten de kesin olarak Romanlardan ayrı tutuldukları belirtilmiştir. Bu toplumun bireylerinin 1999’daki zor günlerde Kosova’daki evlerini kaybederek zaten zor şartlar altında yaşadıkları ülkelerinden kısa süreliğine ve tamamen muhaceret etme olgusu ile tanışmaları ve bir kısmının geri dönmek üzere Arnavutluğa sığınmaları, bir kısmının da Almanya ve İsviçre’ye iltica etmesi sonucu eridiği de ayrı bir gerçektir.

UÇK yani “Kosova Kurtuluş Ordusu” bünyesinde vatan savunmasında görev alarak yaşadıkları toprakların geleceğine katkıda bulunan bu toplumun üyeleri, savaştan sonra kendilerine verilen demokratik kota nispetinde devlet kurumlarında görev almakta ve Mısırlı olduklarını Arnavutluk’taki akranlarının aksine inkâr etmemektedirler. Bunun da ötesinde Mısırlı yani “Aşkali” toplumu ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerde kendilerini Arnavut yanlısı veya Arnavutlara yakın bir grup olarak tanımlarlar. Tüm Kosovalılarca müzikleri dinlenen ve sevilen isimler de çıkarmış olan bu toplum, Kosova’da Sabri Fejzullahu gibi isimler ile halkça da popüler kimseleri içlerinden çıkarmış ve Arnavut milletinin bir alt kolu durumunda görülebilecek bir toplum haline gelmiştir. Nitekim Kosova’daki Aşkali halkı, kendilerini çoğu kez Aşkali Arnavutları olarak adlandırır. Örneğin 2000 yılında kurulmuş olan “*Partia Demokratike e Ashkanline të Kosovës*” adındaki parti, buna bir örnektir. Partinin kurucusu Aşkali Arnavutlarına bir çatı meydana getiren ve tanınmış bir Mevlüthan olan Sabit Rrahmani’dir. Sesinin güzel olması ile meşhur bu kişinin liderliğindeki Partinin Kosova’da temsil ettiği 25-30 bin kadar insan bulunmaktadır.

9. Sırbistan Nüfusu İçerisinde Mısırlı Toplumunu

Sırbistan’daki Mısırlıların durumu ise tarihi bir sebebe bağlı olarak çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bu konu, topraklarından göç etmeyen kimselerin bir seçim yapmak zorunda kalmış olması ile bir diğer etnisitenin içerisinde hayatını devam ettirmesi ve zamanla bu etnik topluluğa dönüşmesini de kaçınılmaz kılmıştır.

“Türk-Müslümanlar 1862 yılının sonunda ve 1863 yılının başlarında Sırbistan’ı terk ederler. Abalının az bir bölümü, kendi çabalarıyla mülkiyetini satmaya başarır, bu dönemde Sırbistan kaynaklarına göre 8.000

¹⁹ https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1999/07/15/gypsies-seek-protection-in-kosovo-camps/56bceeb3-47f4-4141-9363-43fc03195d19/?utm_term=.6d4253762b45

kişi Sırbistan'ı terk etmeye mecbur kalmıştır. Böylelikle Ujçe, Sokol kasabaları ve etrafındaki köyleri Türk ve Müslümanlardan arındırılmış olur. Yalnızca Sokol nahiyesine bağlı Küçük İzvornik ile Sakar köyü sakinleri Bosna'ya yakınlığından dolayı evlerini ve mülklerini terk etmeyi kabul etmezler. Sırbistan ile Osmanlı idare beyeti tarafından Türk ve Müslümanların terk etmiş olduğu, mülkiyetin değeri 90.000.000 kuruş olduğu hesaplanır. Sırbistan devleti sonunda bazı Müslümanların Sırbistan'da kalmalarına iki şarttan birinin kabul edip kalmalarına izin verir; o da vaftiz olup eski dinlerine geri dönmeleri ya da kendilerine Türk değil, Çingene demeleri ve Çingenerle beraber yaşamalarını kabul etmeleri. Bu şartları kabul edenler Sırbistan'da yaşamlarını devam ederler. Bu zamandan sonra Sırbistan'da beyaz Çingenerler peyda olur.” (Bako, 2002: s.2)

Kendilerine günümüzde “Filistinli Çingenerler” de denen bir Aşkali grubu Sırbistan ortalarında Müslüman olarak yaşamaktalarsa da ne istatistiklerde ne de Sırbistan hükümetince bu insanlar dikkate alınmamaktadırlar. Niş ve Pirot şehirleri arasındaki bölgede az da Semendire’de (Semedrovo) ve Sancak’a doğru uzanan Güneybatı Sırbistan topraklarında bu kimselere rastlanmaktadır ve kendilerinin Çingene (Roma, Roman) olduklarını söyleyenlere karşı bunu asla kabul etmemekte, Çingenerden farklı olduklarını belirtmektedirler²⁰. Soyisimleri Arnavut soyisimleri olan bu kimselerin Niş’teki varlıkları önemlidir. Slobodan Emimi, Halil Emimi, Muharrem Latifi gibi Arnavut soyismi alan ve bir kısmı kendilerini Türk olarak adlandıran Sufi dervişleri günümüz Niş şehrindeki sufizmin ve tekkelerin önemli isimleridirler. Günümüzde Niş’teki Rufai tarikatı dervişi Slobodan Emimi, Mitrovica kökenli bir Türk olduğunu belirtmektedir (Djordjevic & Todorovic, 2009: s.21). Ancak Niş’teki diğer roman toplum, kendisinin kendilerinden olduğunu belirtir. Söz konusu mahallede yaşayan Romanlar arasında kendilerini Roma olarak tanımlayanlar azımsanmayacak kadar çoktur.

1873 yılında Niş Mutasarrıfı’nın verdiği resmi istatistik bilgilerinde Leskofça kazası’nda 2500 Hıristiyan ve 100 Türk evinin, 21.030 Hıristiyan ve 10.525 Türk erkeğinin bulunduğu görülmektedir. Leskofça Müslümanları’nın %50’si Türkçe, %50’si ise Arnavutça ve Kıptice konuşuyordu. 1877-78’de Niş’in kaybedilmesi ile gerçekleşen toplu Müslüman göçüne rağmen kalabilmiş Roma toplumunun bakiyesi olarak bu insanlar, bölgede gerek gelenekleri ve gerekse inançları ve sözlü kültürleri ile istatistiksel olarak son bir buçuk asra yakın sürede bir tek Türkün kalmadığı Niş’te Türklüğü temsil etmektedirler. Niş’in Beograd Mala bölgesinde yaşayan bu kimseler için Türklük, Müslümanlıkla eş anlamlıdır.

2002 Sırbistan nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkede 584 Aşkali ve 814 Mısırlı yaşamaktadır. Sırbistan’da Novi Sad şehrinde “Jevrejska Ulica” yani “Yahudi caddesi” üzerinde bulunan “Matic Aškalija” derneği başkanı Jahir Toplica ile yapılan görüşmede kendisi sadece Voyvodina’da 20 bin Aşkalinin yaşadığını belirtmektedir. Sırbistan’da gerçek Mısırlı sayısının çoğunluğu Aşkali olmak üzere 60 bin civarında olduğunu fakat bunun her nedense istatistiklere yansımadığını, Kosova savaşının ardından Sırbistan’a giden Aşkali halkının sadece Vojvodina bölgesinde 20 bin kadar bireyinin yaşadığını belirtmekte ve Aşkali halkının kültürlerini yaşatacak ve kendi durumlarını düzeltecek kurumlara sahip olmadan yaşamak zorunda bırakıldığını belirtmektedir. Novi Sad dışında yakın zamanda bir Caminin açıldığı Subotica şehrinde de kayda değer bir Aşkali nüfusun varlığını belirten Toplica, Kosova’daki savaş sonrası durumda Romanların karıştıkları bazı uygunsuz durumların

²⁰ a.g.m.

uyandırdığı Roman karşıtı havada Aşkali halkının da hedef seçilmesi gibi yanlış genellemelerden dolayı Aşkali Mısırlılarının çektiği problemlere de değinmiştir. Buna göre Sırp ordusunun Arnavutların mallarını müsadere ederek Romanlara yağmalatması ve bir çok yerde Arnavutların mallarının Romanlara verilmesi üzerine savaş esnasında ve sonrasında Roman topluma yönelik rövanşist her uygulamada onlarla karıştırılan Mısırlı Aşkali toplumuna da şiddette bulunulmasının bunda etkili sebepler arasında olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde esasen Kosova'da güçlü bir azınlık olan Mısırlı Aşkali toplumunun önemli bir kısmının Sırbistan'a neden göç ettiği konusu da Romanlarla sıklıkla karıştırılma olgusunun bu toplumu ne derece rahatsız ettiği ve düzenlerini sarstığına bir örnek olması açısından önemlidir.

10. Bulgaristan Nüfusu İçerisindeki Mısırlı Toplumu

14. yüzyıldaki bir Bulgarca eser olan Aziz Barbarus'un hayatı adlı metinde Arnavut sahillerinde "fazla sayıda yaşayan Mısırlılar" ifadesi geçmektedir. 1378 yılında çar İvan Şişman (hüküm devri 1371-1393) tarafından Rila manastırının Mısırlı (Agoupti, Gupta) Çingenelerinin yaşadığı köylülere verilmiştir. Bu metne göre köylüler, Bulgaristan'a ilk yerleşen Çingene (Roman) grupları arasındadır (Crowe, 1995: s.2). Buna ilaveten Bulgaristan'da bilhassa 1878 yılından itibaren kaybolan Osmanlı otoritesinin ardından yeni kurulan Bulgar devletinin Müslüman topluma karşı başlattığı sistemli Bulgarlaştırma, kimliksizleştirme ya da göçe zorlama çabaları içerisinde ülkede var olan Mısırlı toplumun ya Roman veya Türk toplumu içerisinde kaynaştıkları veya göçler ve tedhiş eylemleri yolu ile bir şekilde ortadan kalktıkları söylenebilir. Metinde de geçtiği üzere Bulgaristan'daki Romanların kökeninin Arnavutluk kıyılarında kalabalık halde yaşayan Mısırlılardan geldiği savı, ülkede Roman ve Mısırlı toplumların iç içe geçtiği hakkında bir sonuç verebilecek bir bilgidir. Bunu destekler en yakın bilgiyi ise Avusturya'nın Bulgaristan prensliğindeki temsilciliğini de yapmış olan Çek kökenli Avusturyalı yazar Konstantin Ireček, "Bulgaristan Prensligi" adlı eserinde Mısırlıları kendi ifadesi ile "Çingeneler" (Romanlar) olarak ifade ederken bu toplumu gerek sedanter gerekse göçebe hayat yaşayan romanlar olarak sınıflandırır. Onların bölgede genellikle "Çiganin" yani Türkçede Çingene olarak çağırıldıklarını ama Rodoplarda "Aguptin" ve Makedonyada ise "Gjube" olarak da çağırıldıklarını ayrıca belirtir (Konstantin, 1899: s.148).

Sonuç

Balkan yarımadasındaki Mısırlılar, Roman toplumunun bir parçası görünümü arz eden, ancak gerçekte kendilerini ifade ettikleri kadarı ile Romanlardan farklı olan, gerçekte de artık kesin olarak farklılaşmış, ancak etimolojik ve onomastik açıdan Romanlarla ilintilerini halen taşıyan bir toplumdur. Bu çalışma ışığında söylenebilecek olan şey ise Mısırlıların, Roman toplumundan yüzlerce yıl önce ayrılmış bir toplum oldukları, başlangıçta ve kaynak dönem itibarı ile muhtemelen aynı kökenden geldikleri ancak dünyada göç eden ve gittikleri coğrafyada uzun süre kaldıktan sonra zamanla farklılaşan çok sayıda millete benzer bir şekilde farklılaştıkları ihtimalidir. Nitekim bu savı destekleyen de birkaç ibareye kaynaklarda rastlamak mümkündür. Mihail Ionov 1979'da yazmış olduğu "Nemski i avstrijski patepisi za Balkanite. XVII- sredata na XVIII" yani "17 ve 18.yy'da Alman ve Avusturyalı Balkan gezginleri" adlı eserinde 1740'da günümüz Sırbistan'ındaki Romanları tarif eden Johan Kampelen'in ifadelerine yer verir. Bu aktarımda Johan Kampelen, Niş'teki Romanların kendi Mısırlı

kökenleri ile övündüğünü belirtmektedir (İonov, 1979: s.128-129). Romanlar ile ilgili olarak bu toplumun sözlü kültüründe anlatıla gelen kimi hikâyelerde ve hatta kendilerini çoğu kez tarifen kullanılan “Kıpti” kelimesinde de olduğu üzere Mısır’ın ve Mısırlılık olgusu ile tekrar tekrar karşılaşılması çok da tesadüfi olmasa gerektir. Mısır konulu efsaneler halkasının, Romanlara yönelik sosyal ve siyasi fikriyat ile kompleks bir ilişkisi de söz konusudur.

Roman folkloru ve sözlü tarihi konusunda araştırmalar yapan kimi bilim adamlarınca; Romanların Mısır kökeninden geldiği inancı on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllara ilişkin çeşitli Bizans kaynaklarında onların adeta ayrı ya da bir bakıma aynı toplum olduğunu belirten "Çingeneler" ve "Mısırlılar" kelimelerine dayandırılır (Marushiakova & Popov, 2001: s.16). Nitekim bu toplumun Afrika’dan yeni gelen “Romanlar” olduğu ve bu sebepten isimlerinin Mısırlı olduğuna yönelik de düşünceler belirten araştırmacılar olagelmıştır. Mısırlılar’ın bu durumlarını Romanlardan ayrı olarak Mısırlı olduklarını belirtir şekilde ifade eden çeşitli tarihi kayıtları zikretmek önemlidir. Örneğin İstanbul Patrikhanesi kayıtlarında, 2. Grigoryos Kiprios’un "sözde Mısırlılar ve Çingenelerden" özel vergiler toplanması gerektiğine yönelik beyanati önemlidir. Buna ilaveten .15.yy Bizans Nomokanon kayıtlarında zikredilen "Mısırlı Kadınlarla" ilgili kısım Mısır’daki kadınları değil, bu kimselerin yoğun olarak yaşadıkları köyleri işaret etmektedir. Zira söz konusu dönemde Mısırlılar feodal bizans nüfusu içerisinde köylüleri meydana getirmekteydi ve hatta Peloponez (Mora) bölgesine "Küçük Mısır" denmekteydi. 1415 yılında ise Mısırlıların Peloponez’e çok uzun zaman önce yerleştiklerinden bahsetmektedir (Marushiakova & Popov, 2001: s.16). Bu da ortaya koyabileceğimiz hipotezi yani Mısırlıların Egnatya yolunun üzerinde yerleştirilen Romalı asillerin topraklarında çalışmak üzere bölgeye yerleşmiş oldukları fikrini desteklemektedir. Dünya’da çok çeşitli milletlerde de görülen, uzak coğrafyalara göçün ardından milletleşen ve farklılaşan toplumlar söz konusudur. Güney Afrika’ya göç eden Flamanların zamanla “Afrikaner” toplumunu oluşturması, Oğuzların bir kolunun Türkmenistan ve Orta Asya’dan batıya göç ederek Türkiye Türklerini meydana getirmesi, Malta’daki Arapçanın zamanla Maltızca denilen dile ve “Maltız” kültürüne dönüşmesi gibi örnekler ışığında Mısırlıların da bir zamanlar beraber göç ettikleri Roman toplumundan zamanla ayrıştıkları ve ayrı bir toplum haline gelmiş oldukları söylenebilir.

Nitekim diğer Romanların göç rotasından saparak Mısır’da yerleşen ve buradan Balkanlara doğru herhangi bir göç hareketine katılmamakla birlikte tarım işleri ve yol inşaatı gibi sebeplerle Balkanlara getirilen bir toplum olmalarından hareketle Mısırlılar özgün bir toplumdur. Bu toplum, Romanlardan kesin olarak farklılaşmış olmalarını doğru çıkaran bir yerleşik hayat tecrübesi ile dolu uzun bir dönem geçirmişler ve ihtimal bu dönem içerisinde tabii olarak da farklılaşmışlardır. Romanların göç yollarında, Mısır’dan Balkanlara herhangi bir göç yönelmesi görülmemektedir. Ancak işçi olarak getirilen Mısırlı nüfusun Egnatiya yolu yapımında çalıştığı ve günümüzde bu bölgede halen yaşayan ve Egnatiya yolu ile neredeyse örtüşen bölgede görülmeleri, Mısırlı toplumun artık kökeni itibarı ile gerçekten Mısır’dan geldiğine yönelik fikir vermektedir. Her şeye rağmen Mısırlılık denilen kavramın, Romanların zaman içerisinde farklılaşmış bir kolu olduğuna yönelik bir ihtimali de göz önünde tutmak gerekmektedir. Yaşadıkları toplumlarda, Romanlardan daha az ayrımcılığa uğramaları sebebi ile daha az içlerine kapanmaları ve yaşadıkları toplumla daha da iç içe bir hal arz etmeleri, büyük olasılıkla zamanla asimilasyonlarını hızlandırmış ve buldukları ülkelerde o ülkelerin dillerini konuşur hale gelmişlerdir.

Toplumlar arasında “Öteki” olarak görülme ve bu şekilde kalmak, toplum içerisinde saygın bir yer elde etmenin önünde bir engeldir. Demokratik ve ayrımcılığın olmadığı ülkelerde “Farklı” olanlar “Öteki” haline getirilmeden farklılıklarını taşıyabilirken “Öteki” olma hissi çoğu kez bir toplumun içerisinde genç bireylerin artık asimile olmayı seçmelerine ya da en makul ifadesi ile “Bütünleşme” arzusuna sebep olabilmektedir. Arnavutluk’ta, Makedonya’da ve Kosova’da, daha da az halde Batı Trakya’da ve hatta Sırbistan’da, nüveler halinde olsa da Karadağ’da, Bulgaristan’da ise Türkler ile Roman toplumlarına karışmış halde günümüzde sadece ismi kalabilmiş olan bu halkın daha iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Kendilerini ait oldukları ülkedeki çoğunluk topluma ait görmek ya da en yakın gördükleri Müslüman bir azınlığın bir parçası gibi görünürken “öteki” olarak algılanmak ve yaftalanmak ve gayri resmi dahi olsa toplumun alt kısımlarında bir kast üyesi bireyleri oluşturmaları, artık günümüz dünyasında kabul edilebilir bir şey değildir. Ancak değişen konjonktüre göre, Sovyetler Birliği zamanında Rus kaynaklı bir politika olarak Türklerin arasına ekilen “farklılıklarla milliyet oluşturma” politikasının bir benzeri şekilde, henüz millet oluşturma noktasına gelmemiş olsa da en azından dernekleşmeler bazında bir topluma farklı kurumsal karakter verme eğilimi, Balkan ülkelerindeki Müslümanların arasına çoktan bir bilinç verme yönündedir. Bunun adı ister demokratik temsil, ister kültürel temsil olsun ileri vadede “Balkanlaşma” olarak tabir edilen mikro milliyetçiliğe de kapı açan sebeplerden birisi olmaktadır.

Söz konusu sahalarda birbiri ardına kurulan Mısırlı derneklerinin varlığı, kendilerini son beş yüz yıldır Türk veya Arnavut olarak addeden kimselerin, son dönemde demokratik haklar ve “öteki” olarak kalmamak adına gelişen bir refleksle “Mısırlı” kimliğini sahiplenmesi ile açıklanabilir. Böylece öteden beridir çağrıyla geldikleri “Mısırlı”, “Yevc” veya “Aşkali” gibi isimlerle isimlenen bir toplumsal varlık artık kurumsal bir hareket halini almıştır. Pek tabii ki ayrımcılığa uğrayarak kendilerinde milli bir şuur ya da en zayıf ifadesi ile farklılık hisseden toplumların dernek kurmaları, bir çatı altında toplanmaları doğaldır. Ancak sadece adı itibarı ile “Mısırlı” olan ve gerek antik Mısır’ın ve gerekse günümüz Mısır’ının dilini konuşmayan bir toplumun ne derece müstakil özelliklere haiz bir etnisite olduğu da sorgulanmalıdır. Söz konusu topluma yönelik Türkiye Cumhuriyeti devletinin özel bazda daha çok detay çalışmalar ve projeler ile desteği ve gerek bu toplumun sahadaki temsilcileri ile olan ilişkilerde ve gerekse bilimsel ve sosyal çalışmalarda destekleyici rolü önemlidir. Mısırlı toplumun kendilerini Türk olarak ifade edenleri şüphesiz Türk toplumunun bir parçasıdır. Kendilerini Türk olarak ifade etmeyenlerinin de kardeş ve akraba topluluklar kapsamında ele alınmaları, desteklenmeleri ve bu topluma yönelik dış kaynaklı çalışmalardan Türkiye Cumhuriyeti kaynaklı ve destekli çalışmalarla kendilerinin sahiplenilmesi birer zarurettir.

Kaynakça

- ASLAN, Cahit. "Fellahların Sosyolojisi, Arapşakları, Nusayrîler, Hasibiler, Kilaşîler, Haydariler, Arap Alevileri", Karahan yay, Adana, 2005, s.53
- BAKO, Cemal. "Srbistan'da Türk Kaleleri", KTAD – Medeniyet Araştırma Bilim Dergisi Sayı 2 yıl 1 Prizren, 2002, s.2
- CROWE, David. M. "A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia" St.Martin's Press, New York, 1995, s.2
- CUNO, Kenneth M.-WALZ, Terence, "Introduction: The Study of Slavery in Nineteenth-Century Egypt, Sudan and the Ottoman Mediterranean" (içinde) Kenneth M. Cuno-Terence Walz, "Race and Slavery in the Middle East: Histories of Trans-Saharan Africans in Nineteenth-Century Egypt, Sudan, and the Ottoman Mediterranean." s. 1-15.: The American University in Cairo. Kahire ve New York, 2010, s.9
- DJORDJEVIC, Dragoljub B- TODOROVIC, Dragan. "Jemka Has Risen" "Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niş Romas" s.21 Univerzitet u Nišu Filozofski Fakultet, Niş, 2009, s.21.
- ENHAJI, Moha. "Multilingualism, Cultural Identity, and Education in Morocco", Springer, Fes, 2004, s.23
- ERYILMAZ, Bilal. "Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi", Risale: İstanbul, 1996, S.51-52
- FRASER, Angus. "The Gypsies", Peoples of Europe Series, Blackwell, Oxford, 1992, s. 113-122.
- HOENES, Sigrid Hodel. "Life and Death in Ancient Egypt: Scenes from Private Tombs in New Kingdom Thebes" 1991, s.268
- IONOV, Mihail. "Nemski i avstrijski patepisi za Balkanite. XVII- sredata na XVIII v.", Nauka i Izkustvo, Sofya, 1979, s.128-9
- INSTAT, (Arnavutluk İstatistik Enstitüsü). "Romët dhe egjiptianët në Shqipëri: Profili social-demografik dhe ekonomik bazuar në Censusin 2011" s.3
- JENNINGS, Ronald C. "Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus, 1590-1640" Journal of the Economic and Social History of the Orient, 30 (3), 1987, s. 288.
- JIREČEK, Konstantin Josef. "Knjažestvo Bălgarija, Čast pârva, Bălgarska dăržava", Filibe,1899,s.148.
- KARIVIERI, Arja. "Creating Contacts: Trade and Exchange along the Via Egnatia from the Roman to the Early Byzantine Period", International Congress of Classical Archeology Meetings Between Cultures in the Ancient Mediterranean, Bollettino di Archeologia on Line, Özel Sayı. Roma, 2008, s.15
- MALCOR, Linda A-LITTLETON. "From Scythia to Camelot", Routledge, New York, 2000, s.16
- MARUSHIAKOVA, Elena-POPOV, Veselin. "The Gypsies in Ottoman Empire", "University of Hertfordshire Press", Hatfield, 2001, s.16

- MOKTHAR, Gamal. "General History of Africa", Heinemann, California, 1990, s.27,34,38,40.
- QUIRKE, Stephen. "Exploring Religion in Ancient Egypt", Wiley Blackwell, West Sussex, 2014,s.12
- STOIANOVICH, Traian. "Balkan Worlds: The First and Last Europe" Routledge, New York, 1994,s.89
- TÜMERTEKİN, Erol. "Beşeri Coğrafya" (1994). s.188
- ÜNLÜ, Tülin Selvi. "19. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi", Mersin Ü. SBE Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2007 s.49 ve İbrahim Oğuz, "Tarsus Şer'ıye Sicillerine Göre Mersin Kentinin Kuruluş Öyküsü", Yüksek Lisans Tezi, 2005, MTSO, s. 75.
- VAN KLAVEREN, Jakop. (Ahmet Asker çevirisinden) "Die Entwicklung der Korruption in Aegypten: Von Mohammed Al Pascha bis zum Khediven Ismael", Konstanz Sempozyumu için bildiri. Oldenburg, 1982. S. 223,225,226,227.
- ZEMON, Rubin. "History of the Balkan Egyptians" Interculturalism and the Bologna Process., European Commission Liaison Office s.4

İnternet Kaynakları

- <http://www.ancientegyptonline.co.uk/ahmose-nejfertari.html>
- <http://cezmyurtsever-seyhantarihi.blogspot.com.tr/2010/10/misirli-ibrahim-pasa-adana-kalesini.html>
- <http://jfgfestival.com/wp-content/uploads/2014/12/map.jpg>
- <http://www.omniglot.com/writing/afrikaans.htm>
- <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>
- <http://greece.greekreporter.com/2016/07/14/the-african-greeks-of-avato-full-documentary/>
- <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>
- <http://names.mongabay.com/data/black.html>. "U.S. Census Bureau, Population Division, Population Analysis" (Birleşik Devletler Sayım Bürosu Nüfus Şubesinin Nüfus Analizleri adlı kaynağı gösterilmiş)
- <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/250161/askalije-manjina-medju-manjinama.html>
- [http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_\(190-192\)%20aytolu%20kara.pdf](http://www.cukar.org/Makaleler/698422131_(190-192)%20aytolu%20kara.pdf)
- <http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/01/20/yakin-tarihimizde-goc-hareketleri> (Hüseyin Çimrin'in gazete makalesi)
- <http://www.voanews.com/a/afrikaner-farmers-migrating-to-georgia-129900258/145298.html>
- https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1999/07/15/gypsies-see-protection-in-kosovo-camps/56bceeb3-47f4-4141-9363-43fc03195d19/?utm_term=.6d4253762b45

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

ÇİĞDERİM: 31-12-2019 – Kabul: 23-05-2020

Women Intellectuals In Ottoman Empire: Examples of Halide Edip Adivar and Sırpuhi Düşap

Osmanlı'da Kadın Entelektüeller: Halide Edip Adivar ve Sırpuhi Düşap Örneği¹

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ²

Abstract

This article aims to examine two significant Ottoman women authors belonging to different religious communities, an Armenian and Turkish, who both lived in the last period of the Ottoman Empire. The article focuses on the life and literary works of the Armenian writer, Sırpuhi Düşap and Turkish activist and author Halide Edip Adivar and reveals that the content of their works, the themes that they emphasised in their writings and the problems of the communities they belonged to were very similar. The study examined the works of the two female authors along with their private lives and educational backgrounds to investigate the views of these authors on women issues, and their

Abstract

Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşamış biri Ermeni, diğeri Türk iki önemli kadın yazarı karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlar. Ermeni toplumu içinde öne çıkan kadın yazar Sırpuhi Düşap ile Türk kadın yazar Halide Edip Adivar'ın hayatı ve eserleri bu çalışmada incelenmiş ve iki yazarın da gerek işlediği temaların gerekse ait oldukları toplulukların birbirine ne kadar yakın olduğu saptanmıştır. Çalışma, iki kadın yazarın eserlerini, özel hayatlarını ve eğitim durumlarını incelemiş ve bu iki kadın yazarın kadın sorunlarına bakış açılarını ve bu yazarların kendi toplumları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Karşılaştırmalı olarak yapılan incelemede,

¹ Bu makale 14-16 Kasım 2016 yılında Ankara'da gerçekleştirilen *The 1st International Women's Congress, Beyond Borders: Strategies for Women's Empowerment* başlıklı uluslararası sempozyumda sunulan bildiri metninin verilerinden yararlanılarak, bildiri metni genişletilerek ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

² Yıldız DEVECİ BOZKUŞ, Doçent Doktor, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, yıldizdeveci@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4634-463X

influence on their own societies. The comparative study indicated that, while the importance of national struggle and the significance of education of women were highlighted in the works of Adıvar, Düsap more focused on the social status of women who were treated as second-class citizens and criticised the social indifference towards the subject.

Keywords: Halide Edip Adıvar, Sırpuhi Düsap, Armenian, Ottoman, Women.

Adıvar'ın eserlerinde Milli Mücadelenin ve kadınların eğitiminin önemi vurguları ön plana çıkarken, Düsap'ın eserlerinde kadının ikinci sınıf insan muamelesi görmesi konusu ve toplumsal duyarsızlıklara yönelik eleştirilerin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Sırpuhi Düsap, Ermeni, Osmanlı, Kadın.

Giriş

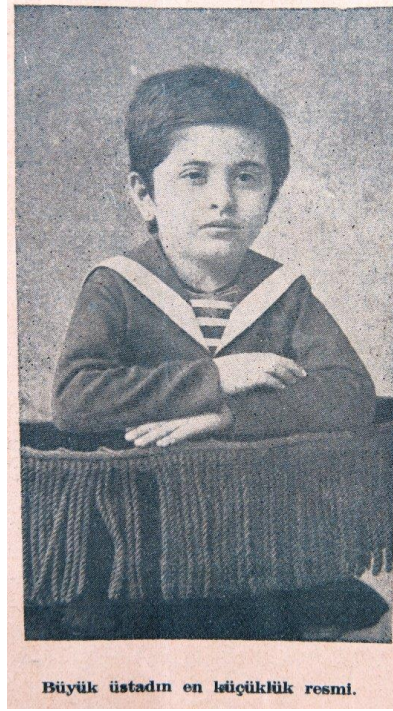
XV. ve XVI. Yüzyıllarda yükselme dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, bilindiği üzere XVII. Yüzyılda ise duraklama ve reform dönemlerine girmiştir. XVII. Yüzyılda devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve geriye doğru giden bu gidişatı durdurmak için ilk etapta askeri alanda daha sonra ise ekonomi, eğitim ve bürokrasi alanlarında olmak üzere pek çok konuda modernleşme yoluna gidilmiştir. Batılı modern kurumların esas alınarak gerçekleştirildiği bu adımların arasında eğitim kurumlarının modernleştirilmesi hususu önemli bir yere sahip olmuştur. Eğitimin modernleştirilmesi konusunda ağırlıklı olarak ilk etapta askeri okullar ve dolayısıyla erkeklerin eğitime yönelik bir takım uygulamalar gerçekleşmişse de, aslında kağıt üzerinde de olsa kadınların eğitimi konusunda da bu sürecin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Nitekim başta Tanzimat dönemi olmak üzere Meşrutiyet dönemi ve sonrasında izlenen adımlara bakıldığında, bu dönemde her ne kadar beklenen düzeyde olmasa da, kadın ve erkeklerin eğitime ağırlık verilmesi konularının temelini de, bu süreçlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu noktada Tanzimat ve Meşrutiyet süreçlerinin sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Müslümanlar değil aynı zamanda gayrimüslim topluluklar üzerinde de bazı izdüşümleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Müslüman ve Türk kökenli olan Halide Edib Adıvar ile Hristiyan ve Ermeni kökenli olan Sırpuhi Düsap'ın yaşadıkları ortam, etkilendikleri sosyal ve toplumsal olaylar ile her iki yazarın da kadın olarak kendi toplumlarında durdukları nokta bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, kuşkusuz her iki yazarın tüm eserleri veya tüm çalışmaları ve hayatlarına dair tüm veriler kullanıldığı iddia edilmemektedir. Buna karşın bu çalışmanın temel odağı her iki yazarın da kadın kimliğinden hareketle, kendi toplumlarında eserleriyle nasıl rol model oluşturmaya çalıştıklarıdır. Ayrıca her iki

kadın yazarın da birbirine yakın dönemlerde yaşamış olması, benzer sorunlara yer vermiş olması ve toplumdaki kadının statüsünü sorgulayan eserleri kaleme almış olmaları nedeniyle bu yazarlar bu çalışmada konu olarak tercih edilmişlerdir. Kuşkusuz benzer özelliklere sahip, her iki toplumda da bir çok yazardan bahsetmek mümkündür. Ancak her iki yazarı da farklı kılan nokta, her ikisinin de kendi toplumlarında kadının eğitimi, kadının sorunları ve kadının mücadelesine odaklanmış olmaları bu çalışmanın en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Çalışmada genel hatlarıyla her iki yazarın kim oldukları, nasıl bir aile ve eğitim geçmişine sahip oldukları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra yazarların eserlerine genel bir bakış ve her iki yazarın benzer ve farklı konularda kaleme aldıkları çalışmaları değerlendirilecektir. Böylelikle biri Müslüman, diğeri Hristiyan olan iki farklı dini ve etnik özelliklere sahip yazarın, ortak noktaları olan kadın ve yazarlık özelliklerinden hareketle kadının toplumsal sorunlarını nasıl ele aldıklarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Halide Edib Adıvar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Halide Edib Adıvar, 1882 yılında İstanbul Beşiktaş'ta, babası dönemin Ceyb-i Hümayun Başkatibi Mehmed Edip bey ile annesi Fatma Bedrifem'in kızı olarak dünyaya gelmiştir. İlk kez Meşrutiyet döneminde kadın sorunlarını konu edinen yazılarıyla yayın hayatına başlayan Adıvar, gerek Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet döneminde aldığı eğitim ve bildiği yabancı dil nedeniyle oldukça farklı bir konumda yer almış bir kadın yazardır (Arabacı, 2007, s.272). Özellikle Milli Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Ankara'da Atatürk'ün yanında ileri derece İngilizce bilen tek kişi olarak ön plana çıkmıştır. Adıvar daha önce okuldan tanıdığı ve ailesinin de doktoru olan Adnan beyle 29 Nisan 1917'de evlenmiştir (Arabacı, 2007 s.273).

Adıvar annesini genç yaşta veremden kaybetmiş ve anneannesi tarafından büyütülmüş bir çocuktur. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde bir süre eğitim almış olan yazar kolejde bir yıl eğitim aldıktan sonra, eğitimine evde devam etmiştir. Daha sonra *Mor Salkımlı Ev* olarak yayınladığı ve çocukluk yıllarından itibaren hayatını kaleme aldığı eserin adı da olan bu ev, yazarın hayatında önemli bir yer tutmuştur. İlerleyen yıllarda babası Mehmed Edib beyin Sultantepe'de bir ev almasıyla burada yaşamaya başlamıştır. Sultantepe'de İngilizce dersleri almaya başlayan Adıvar hocasının desteğiyle John Abbot'tan *The Mother* adlı eseri tercüme etmiştir. Yazarın bu eseri 1897 yılında *Mader* adıyla yayınlanmış ve II. Abdülhamid tarafından da ödüllendirilmiştir. Adıvar'ın bir yazar olarak yetişmesinde İngilizce hocasının yanı sıra Rıza Tevfik'in de önemli bir etkisi olmuştur (Yıldız, 2016).

Resim1: Halide Edib (Yıldız, 2016)

Halide Edib'in hayatını kaleme alan araştırmacılar, onun birden fazla vasfı olan ve kendi döneminde yaşamış kadınlara oranla son derece eğitilmiş ve kendini geliştirmiş bir kadın olduğunu şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“...Eğitimci, öğretmen, romancı, yazar, mütefekkir, işgal İstanbul'unda nutuklar irad edici, Teali-i Nisvan kurucusu, hastanelerde hemşire, Milli Mücadele'de nefer, sekreter, çevirmen, Hilal-i Ahmer içinde faal bir sima, onbaşı, çavuş, profesör, milletvekili ve bütün bunların yanı sıra iyi bir eş, iyi bir anne...” (Yıldız, 2016).

Halide Edip Adivar (1882-1964) Türkiye'de özellikle, Milli Mücadele (1919-1922) konusunda yazmış olduğu eserleriyle de yakından bilinen bir yazardır. Adivar araştırmacılar tarafından öğretmen, müfettiş, eğitimci, roman yazarı ve gazeteci kimliğiyle de bilinen bir kadındır. Tüm bu vasıflara sahip olan Adivar'ın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda çağdaşları arasında oldukça farklı bir konumda olduğu söylenebilir. Üniversitelerde hoca olarak da görev yapmış olan Adivar, Cumhuriyet döneminde yurt dışında Columbia Üniversitesi, Bernard College Tarih bölümünde ve Hindistan'da da görev almış bir akademisyendir (Yorulmaz, 1991, s.133, Erdal, 2007 s.321). Adivar üniversitelerde kadınların erkeklerle aynı dersliklerde üniversite eğitimi almasının gerekliliğinden başlayarak kadınların da tıp fakültelerinde eğitim almasının gerektiğine kadar bir çok alanda kadının sosyal hayatın içinde olmasını savunmuştur (Erdal, 2007, s.324). Adivar Batı'daki eğitim modellerini çok iyi bildiği ve içinde yaşadığı toplumun da eksikleri konusunda net tespitleri olduğu için özellikle üniversitede hocalık yaptığı dönemlerde bu konularla ilgili çok sayıda yayınlar yapmıştır. Adivar'ın yayınları arasında Milli

Mücadele döneminin ayrı bir yeri olduğunu söylemekte yarar vardır. Çünkü Milli Mücadele döneminin neredeyse her aşamasında bizzat bulunmuş ve hatta mücadele alanında bizzat yer almış dönemin önemli kadın yazarlarından biri olarak ön plana çıkmış bir karakterdir.

Resim 2: Halide Edib Adivar (Yıldız, 2016)

Argunşah'a göre Adivar, yaşadığı dönemin kadınları için rol-model olmuş ve eserlerinde yarattığı kadınlar Meşrutiyet döneminin ardından oluşan şartlar içerisinde kadının toplumda kendine yer edinme çabaları olarak değerlendirilmesinin yanı sıra özellikle Türk kadınları açısından sosyalleşmesinin tarihsel süreci açısından ayrı bir öneme sahiptir (Argunşah, 2015, s.51).

Milli Mücadele dönemine bizzat şahitlik etmiş bir kadın yazar olarak Adivar, savaşın en fazla kadın ve çocuklar üzerinde tahribatı olduğunu sık sık eserlerinde konu edinmiş ve kendisinin de bir kadın olarak sahada aktif görev almış olması nedeniyle söz konusu dönemleri sık sık eserlerinde tema olarak işlemiş bir yazardır. Adivar'ın özellikle *Efe'nin Hikâyesi*, *Zeynebim Zeynebim*, *Emine'nin Şehadeti*, *Fadime Nine ile Kerem Dede* ve *Vurma Fatma* adlı eserlerinde Milli Mücadele döneminde Türk kadınının yaşadığı zorluklar ele alınır (Sakallı, 2012, ss.137-136).

Adivar'ın tarihsel süreçte Türk toplumundaki kadın yazarlar arasında ayrı bir yeri olduğuna işaret eden Argunşah, Adivar'ın bu konumunun oluşmasında yazarın "toplumsal hayatın içinde süre giden dönüşüm ve değişimlerin aynı zamanda birinci dereceden etkileneni olarak süreç içindeki yerini sorgulamasının ve kendine bir rol biçmesinin" önemli bir yeri olduğuna şöyle dikkat çeker:

"...Bütün bunlar aynı zamanda yazarın dönem kadınıyla ilgili değerlendirmeleridir. Bu sebeple yazarın romandan romana değişen ve dönüşen tipler, kadınla ilgili görüşleri devrin konuyla ilgili birikim ve deneyimlerini farklı aynalarda seyretmek gibidir. Halide Edib'in eseri bu tarafıyla dönemin 'yeni kadın'ının biçimlenmesine katkıda bulunur. Zira yazarına ve okuyucusuna konuyla ilgili teorileri kurgusal bir dünyada bile olsa pratiğe geçirme deneyimini yaşatır..." (Argunşah, 2015, s.51).

Adivar, bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı-Tanzimat yazarlarından olan Fatma Aliyye'den sonraki en önemli ve belki de ilk Türk kadın romancı olarak da kabul edilmektedir (Bele, 2010, s.7). Her ne kadar Halide Edib kendi döneminde yaşamış kadınlara oranla eğitim, aile yapısı, içinde bulunduğu sosyal topluluk anlamında şanslı bir çevrede yaşamış olsa da yazarın söz konusu dönemde bir çok kadının karşı karşıya kaldığı, ikinci evlilik, maddi sıkıntılar, toplumsal baskı vb. konularda sorun

yaşamına da engel olamamıştır. Nitekim ilk eşi olan Salih Zeki'nin dokuz yıllık bir evliliğin ardından Halide Edib'e ikinci bir evlilik talebiyle gelmesi (Yıldız, 2016), yazarın böyle bir yaşantıyı kabul etmeyerek baba evine dönmesiyle sonuçlanmıştır. Bu tepki aslında ne pahasına olursa olsun yazarın kadının toplumdaki erkek merkezli yapıya olan tepkisinin de önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim yazar eşinden ayrılma kararı aldığı anda yalnız değildir ve çocuklarıyla baba evine dönmüş ve sıkıntılı bir dönem geçirdikten sonra yeniden eğitim alanındaki çalışmalarına dönebilmiştir. Aslında yazarın bu duruşu başta kendisi olmak üzere söz konusu dönemde kadınların erkekler tarafından ikinci sınıf insan olarak görülmesine verilen en büyük tepki olarak değerlendirilebilir. Yazarın benzer bir duygu ve düşünce içinde olduğu *Mor Salkımlı Ev* adlı eserde de görülür. Babası Mehmed Edib beyin ikinci evliliği sırasında da yazar bu durumdan hoşnut değildir ancak gerek yaşı gerekse annesinin vefatı nedeniyle benzer bir tepki verme imkanı olmadığı görülmektedir.

Halide Edip Adıvar'ın Eserleri

Adıvar'ın *Seviyye Talib*, *Handan*, *Yeni Turan*, *Mor Salkımlı Ev*, *Ateşten Gömlek* adlı eserlerinin yanı sıra kadınların mücadele yıllarında yaşadıkları sorunlar ve maruz kaldıkları konularla ilgili çalışmalarını genel olarak şöyle sıralamak mümkündür. Düşman askerinin tecavüzüne uğrayarak utancından intihar eden bir kadının konu edildiği *Efe'nin Hikâyesi* adlı eser buna örnek olarak gösterilebilir (Sakallı, 2012, ss.137-146). Benzer şekilde nişanlısı Yunan askerleri tarafından öldürüldüğü için aklını yitiren *Zeynebim Zeynebim* adlı hikayede de Adıvar'ın kadın temasını ön planda tuttuğu söylenebilir (Sakallı, 2012, s.41). Adıvar'ın *Emine'nin Şehadeti* adlı eserinde ise kocasını ve namusunu kurtaran fakat şehit olan bir kadın konu edinilmiştir (Sakallı, 2012, s.141). Yine Yunanlı askerlerin tecavüzüne uğrayan ve şehit edilen bir diğer kadın konulu eser de *Vurma Fatma* adlı hikayedir (Sakallı, 2012, s.142). Adıvar'ın roman ve hikayelerindeki kadın konularına genel olarak bakıldığında sadece işkence ve tecavüze maruz kalmış kadınlar değil aynı zamanda evi yakılmış, eşi öldürülmüş, katledilmiş kadınların da anlatıldığı eserleri görmek mümkündür. Örneğin kocası öldürülen, evi yakılan, çocukları perişan olan bir kadın temasının işlendiği *Aziz'in Karısı* adlı eseri böyle bir hikayedir (Sakallı, 2012, s.143).

Resim 3: Halide Edib'in Eserleri (Yıldız, 2016)

Adıvar'ın kaleme aldığı konuların bu kadar etkileyici ve insanları derinden etkileyebilme gücünün temelinde onun yazdığı sahneleri bizzat yaşamış bir kadın olmasının önemli bir etkisi olduğuna işaret eden İnci Enginün'e göre Adıvar'ın eserleri sanatsal değerinin yanı sıra Milli Mücadele döneminin destan ve trajedisinin anlaşılması açısından da son derece önemlidir:

"Halide Edib Türk milletinin temel değerlerine büyük saygı besleyen, şahsiyetin gelişmesine önem veren eğitim anlayışı, inançlarını, fikirlerini davranışlarıyla gösterme kabiliyeti, korkusuz ve pratik zihniyeti ile bugün de örnek alınacak şahsiyetlerdendir. Onun Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerini ve yaşanan günleri bize bütün heyecan ve teferruatıyla anlattığı eserlerinin bence ayrı ve çok özel bir yeri vardır. *Dağa Çıkan Kurt* dolayısıyla yazdığı bir yazıda Abdullah Cevdet, bir kadın kaleminin bu sahneleri nasıl yazabildiğine hayret ettiğini belirtir, Halide Edib bu yazdığı sahneleri görmüş olan şahıstır ve onun kalbi gördüğü bu sahneleri bizzat yaşamış olanlara karşı, acıma, saygı ve sevgiyle doludur. Aynı faciaların tekrarlanmaması ancak onların bilinmesi ve ibret alınmasıyla mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Halide Edib'in eserleri sadece kendi sanatı açısından önemli eserler sayılamaz. Onlar aynı zamanda ilerde Milli Mücadelemizin destan ve trajedisini yazacaklar için malzemeler olarak da değerlendirilebilir" (Enginün, 2012, s.145).

Adıvar gerek mücadele yıllarını saha da bizzat yaşamış biri olması gerekse de bir kadın olarak onların sorunlarını daha derinden anlıyor olması nedeniyle bu konulara hem geniş yer vermiş hem de birçok kesimin bu konuya dikkatini çekmeyi başarmış bir kadın yazardır. Nitekim Yunan işgali sonucunda mutlu hayatı sona eren bir kadının trajedisinin konu edinildiği *Fadime Nime ile Kerem Dede* adlı eserinde de yine bir kadın konu edinilmiştir (Sakallı, 2012, s.143).

Adıvar'ın kadın temasını işlediği bir diğer eseri de Türk bayrağı altında ölmek isteyen bir kadının konu edinildiği *Bayrağımızın Altında* adlı çalışması olmuştur (Sakallı, 2012:s.144). Argunşah'a göre Adıvar yayın hayatına başladığı ilk dönemlerden itibaren kadın sorunlarıyla ilgilenmiş ve onların sosyal hayata katılımları ve bu süreçteki sorunları üzerinde düşünmüştür. Bu nedenle de Adıvar daha ilk romanlarından itibaren eserlerinde yarattığı kadın tiplerinde kadınların sosyal hayat ve sosyal meseleler karşısındaki tereddütlerine geniş yer vermiştir. Argunşah aslında Adıvar'ın *Seviyye Talip*'le başladığı yayın sürecinde daha çok Türk kadınının değişim, dönüşüm ve sosyal hayattaki konumunu sorguladığını ise şöyle ifade eder (Argunşah, 2015, ss.50-51):

"...Seviyye Talip'ten Ateşten Gömlek'e yarattığı bu kadınlar, Türk kadınının dönüşümünü ve sosyal hayata katılım sürecini yansıtır. Yazarın Seviyye Talip ve Macide'den Handan'a, Handan'dan Kaya'ya, Kaya'dan Ayşe'ye adım adım değişen, değiştikçe yenilenen ve eksik taraflarını tamamlayarak olgunlaşan kadınları, 19. asrın ikinci yarısından itibaren modernleşme hareketinin içine alınmış, Türk kadınının sosyalleşme macerasını yansıtır. Bu romanlardaki kadınların deneyimlerinden de anlaşılacağı gibi Türk kadınının sosyalleşme sürecini hızlandıran, belki yeterince hazmedilemeden sosyalleşmesini sağlayan, tarihi şartların zorlamasıdır. 20. yüzyıl başlarının çok hareketli ve sonuçları itibariyle önceki dönemlerle benzerlik taşımayan süreci, Türk kadınının süratli bir şekilde sosyal hayata katılmasının ve sorumluluk üstlenmesinin önünü açmıştır..." (Argunşah, 2015, ss.50-51).

Kadın konularının yanı sıra yaşadığı dönemde üniversitelerin içinde buldukları duruma dair de bazı değerlendirmelerde bulunan Adıvar bu konularla ilgili de çeşitli eserler kaleme almıştır. Özellikle *Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri* adlı eserinde, ilk üniversite olarak kabul edilen dönemin medreselerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesindeki rolüne değinen Adıvar, medrese sisteminin çöküşünün temelinde şekillerin katılaştığı olmasının, âlimlerin ilimle değil, söz konusu dönemin ileri gelenlerine yaranmaya çalışmakla uğraşmaktan bilimsel görevlerini ihmal etmelerinin önemli bir etkisi olduğu tespitinde bulunmuştur (Erdal, 2007, s.318).

Adıvar Milli Mücadele döneminin yanı sıra kadınlara dair sevgi, aşk, bunalım, tutku, evlilik, Doğu-Batı, kadın, din vb. konuları da eserlerinde kaleme almıştır. 1912 yılında yazdığı *Handan*'da yazar, genç bir kadının aşk, sevgi, bunaltı ve sıkıntılarını konu edinir ve kadının bireysel anlamda kendini bulmayı amaçladığı bu eserde, *Handan*'ın nezdinde söz konusu dönemdeki genç kızların hem psikolojik hem de sosyolojik kimliği okuyucuya yansıtılır (Şahin, 2008, s.100). Bu yönüyle Adıvar'ın da Düşap'la benzer şekilde kadının içinde bulunduğu sosyal ve toplumsal rolleri eleştiren ve sorgulayan bir kadın kimliğini konu edindiğini söylemek mümkündür.

Hülya Argunşah "Halide Edib'te Değişen Kadınının Romandaki İzdüşümleri: Seviye Talip'ten Ateşten Gömlek'e" adlı çalışmasında Adıvar'ın "Türk edebiyatının 20. yüzyıl başlarındaki kadın yazarı ve sosyal hayattaki dönüşüm ve değişimin birinci dereceden etkileneni olarak süreç içindeki yerini sorguladığını" kaydeder. Argunşah'a göre yazar özellikle romancılığının ilk döneminde yazdıklarıyla sosyal hayatın içinde yer edinmeye çalışan kadının ve toplumun çıkmazlarını sorgulamıştır. Dolayısıyla Adıvar'ın ilk eserlerinde kaleme aldığı temalarla aslında Türk kadınının toplumdaki yerinin konumlandırılmaya çalışıldığı, daha sonraki eserlerindeki temaların değişmesi noktasında ise *Ateşten Gömlek* adlı çalışmasının bir dönüm noktası olduğunu ve yazarın burada oluşturduğu kadın imajında, "dönüşen ve sosyal hayatın parçası olma yolunda büyük adımlar atan dönem kadını tartıştığı" ileri sürülür (Argunşah, 2015, s.27).

Argunşah'a göre Adıvar'ın 1922 yılında kaleme almış olduğu *Ateşten Gömlek* adlı eseri aslında Adıvar'ın romancılığının yeni bir dönemi olarak da adlandırılır. Çünkü 1909'de ilk kez *Heyula* adlı romanı yazan Adıvar'ın bu dönemde kaleme aldığı eserlerle 1922'den sonra yazdıkları arasında ciddi bir fark oluşmaya başlamış ve 1922'den sonra yazdığı eserlerindeki kadın imgesinde artık "dönüşen ve sosyal hayatın parçası olma yolunda büyük adımlar atan dönem kadını tartışmaya başlamıştır" (Argunşah, 2015, s.27).

Görüldüğü gibi Adıvar'ın eserlerinde Türk toplumunun ölüm kalım mücadelesinin verildiği bir süreçte Türk kadınının yaşadığı zorluklar, çektiği acılar, zulümler ve işkencelerin konu edildiği kadın temaları ön plandadır. Düşap'ın eserlerindeki genel tema ise ağırlıklı olarak kadınlar olsa da, kadınlar başlığı altında şehirli ve taşralı kadınların sorunları, görücü usulü ile evlenme, ekonomik eşitsizlikler, aile baskısı ve eğitim konuları ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar Düşap'ın yazar olarak değindiği konular yaşadığı döneme damgasını vurmasına neden olmuşsa da aslında kendi dönemi ve sonrası için Ermeni kadınlarına yazma konusunda verdiği cesaret nedeniyle de dikkate değerdir. Çünkü Düşap

Ermeni kadınlarına hem literatürde yeni bir sayfa açmış hem de bu konuda çalışacaklara ilham kaynağı ve örnek olmuştur. Bu konuda özellikle Sibil'in (Zabel Asadur) Düsap ile görüştüğünden sonra onun etkisinde kaldığı ve kendisinin ikinci bir Sırpuhi Düsap olmak istediği de bilinmektedir (Tüfekçi, 2016).

Sırpuhi Düsap'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

1841 yılında İstanbul Ortaköy'de dünyaya gelen Sırpuhi Düsap Ermenice adıyla Սրբուհի Տիսապ olarak bilinmektedir. İngilizce kaynaklarda Srpouhi Dussap şeklinde de bilinen yazarın doğum tarihiyle ilgili olarak bazı kaynaklarda ise 1840 yılı kaydedilmişse de bir çok kaynakta 1841 yılı esas alınmıştır (Մարտիրոսի [Şaruryan], 1961, ss.166-180). "Bu yolda defne yapraklarından çok uçurumlar var" sözüyle de bilinen Düsap'ın soyadı bazı kaynaklarda ise Vahanyan olarak kaydedilmiştir. Düsap aynı zamanda Kimya biliminde Osmanlı döneminde önemli çalışmalara imza atmış olan Ermenicedeki ilk kimya kitabını yazan Ohannes Vahanyan Efendi'nin de kız kardeşidir (Etker, 2012, ss.43-62). Bazı araştırmacılar Düsap'ın ağabeyi Ohannes Vahanyan'ın³ nekroloji yazdığını da kaydetmiştir (Etker, 2012, s.62). Varlıklı bir ailede dünyaya gelen Düsap'ın bir yazar olarak yetişmesinde annesi Nazlı Vahan'ın (1814-1884) son derece önemli ve etkili bir yeri olmuştur (Rowe, 2003, s.36).

Yaşadığı dönem içerisinde seçkin ve varlıklı bir aile olarak öne çıkan Düsap'ın ailesi yazarın Batı eğitimi, özellikle de Fransız kültürüne aşina olmasında ciddi katkı sağlamıştır. Düsap'ın babası Sargis Vahanyan'dır (Մարտիրոսի [Şaruryan], 1961, ss.166-180). Katolik bir ailede dünyaya gelen Düsap, kendi eğitiminin yanı sıra kadınların eğitimi konusunda da çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, 1859'da Hripsimyan's Okulu'nun açılması konusunda dönemin ileri gelen Ermeni feminist kadınlarıyla ortak hareket etmiştir (Eseyan, 2010, s.111). Düsap çocukluğunda henüz küçük yaşta iken babası Sargis Vahanyan'ı kaybetmiş ve ailenin tek kızı olarak annesi tarafından yetiştirilmiştir. Düsap'ın annesi Nazlı Vahan'ın kökeni yaşadığı dönemde Ermeni cemaati içinde kız çocuklarının okumasına büyük önem veren varlıklı bir amira sınıfına dayanmaktadır. Nazlı Vahan kız çocuklarının okumasına yönelik çalışmalarının yanı sıra kadınlara yönelik başta eğitim ve yardım dernekleri olmak üzere bir çok alanda destek vermiş, Maral Aktokmakyan'ın ifadesiyle "Geleneksel kadınlık halinden uzak bir anne" profili çizmiştir (Aktokmakyan, 2009, para.8).

Düsap'ın yazar olarak yetişmesinde anne Nazlı Vahan'ın etkisinden bahseden Aktokmakyan, Düsap'ı etkin ve bilinçli yetiştirmesi nedeniyle, yazarın çok genç yaşta toplumsal hayat hakkında fikir sahibi olduğunu ve kendini sarmalayan entelektüel çevrenin etkisiyle belli değerler edinip olgunlaşmaya

³ Sarkis adında bir amira sınıfına mensup tüccarın oğlu olarak 1832 yılında İstanbul Ortaköy'de dünyaya gelen Orhan Vahan; Vahan Efendi, Hovhannes/Ohannes Sarkis Vahanyan, Ohan Vahan olarak da bilinmektedir. 25 Nisan 1891'de İstanbul, Taksim'de hayatını kaybeden Orhan Vahan'ın annesi Nazlı Vahanyan, Kayserili, kökenleri amira Arzumanyanlara dayanan, birkaç dile hakim, hayırsaverliğiyle bilinen bir kadındır. Vahan Efendi'nin ailesinin kökenlerine dair çok fazla bilgi olmasa da Vahan'ın Astine Vahan-Serviçen ve Araksi Vahan Gülbenkyan adında iki kızı olduğu bilinmektedir. (Deveci Bozkuş, 2020, ss.416-417).

başladığını kaydeder. Aktokmakyan'a göre Düsap sadece kadın hakları değil aynı zamanda Ermeni edebiyatı ve kültürünün ilerleyişinde de bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Aktokmakyan, 2009, para. 8).

Sırpı Düsap'ın Eserleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle Meşrutiyet döneminde kadınların sosyal hayata katılımlarının önünün açılması yönünde birtakım adımlar atılmışsa da bunlar beklenen düzeyde olamamıştır. Ancak bu durum İmparatorlukta yaşayan etnik gruplar açısından küçük de olsa farklılıklar arz etmiştir. Nitekim Meşrutiyet dönemi öncesinde ve Meşrutiyet dönemi sırasında özellikle Ermeni aydınlarının yürüttükleri faaliyetlerde Fransız kültürünün hakim etkisinin tartışmasız belirgin olduğu görülmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında modernleşme konularında gerek çeviri ve gramer kitapları konusunda gerekse de bilimsel ve tarihi eserlerin Osmanlı Türkçesine kazandırılmasında Ermeni münevverlerin önemli bir etkisi olmuştur. Tıp, hukuk, mimari, iktisat, ziraat vb. alanların yanı sıra sosyal bilimler ve özellikle edebiyat alanında da Fransız edebiyatının İmparatorlukta etnik gruplar üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur. Bu konuda Düsap'ın ilk Ermenice yazan kadın romancı olması, deneme, makale ve roman kaleme alması son derece önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Nitekim Düsap'ın yaşadığı dönemde ataerkil sistem hakimdir ve Düsap'a göre kadınların özgürlüğü ancak söz konusu ataerkil sistemin kurallarından bağımsız hareket edilmesi halinde gerçekleşebileceği şöyle ifade edilmektedir;

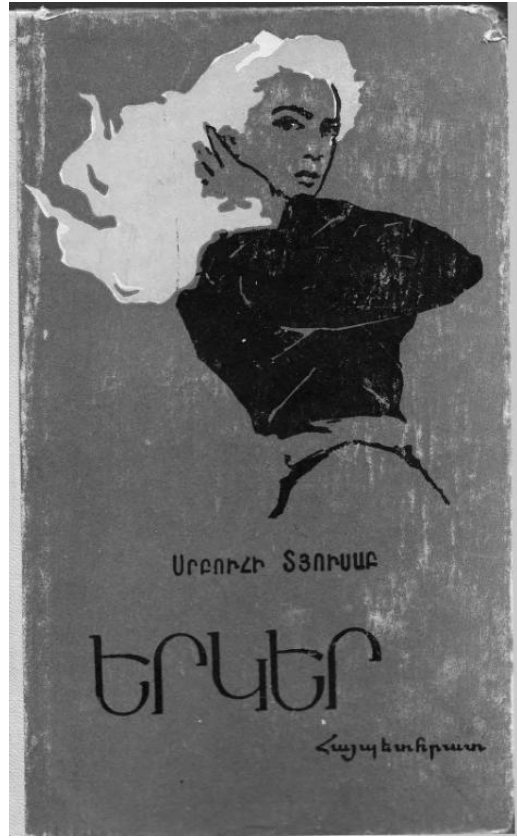
“İki cins arasında eşitlik olduğunda, yani hayatın zevklerinde, cezalarında, çalışmada ve ödüllendirmede eşitlik sağlandığında zincirler kırılacak, riyakârlık son bulacak ve toplum güçlerin eşitsizliğinden kaynaklanan kayıpları telafi edip dengeye ulaşacaktır. Avrupa'da ilan edilen o yüce ilkeler, yani özgürlük ve eşitlik ilkeleri, açıkça büyük laflar olarak kaldılar. Bu nasıl eşitliktir ki insanlığın yarısını erkekliğin ayakları dibine serer? Bu ne biçim özgürlüktür ki kadını karşı çıkmaktan, bir işe girişmekten, itiraz etme hakkından yoksun bırakır? Bu nasıl güçtür ki erkeklere "Korkmadan çalış, istediğin yöne ilerle, özgürsün!" diye seslenirken, kadınlara "Zincirlerinin tadını çıkar ve sakın ses çıkarma!" der” (Ekmekçioğlu, 2010, s.109).

Görüldüğü gibi Düsap'a göre gerçek anlamda “eşitlik ve özgürlük” ancak hayatın her alanında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilecektir. Düsap eserlerinde kadınlara seslenirken onların güçlü olabilmelerinin yegane aracının çalışmak olduğunu, kadınların çalışarak kendileri hakkındaki önyargıları yıkabileceklerine olan inancını “Kadınlar çalışın, çalışın ki önyargılar ayaklarınızın altında paramparça olsun; ayağa kalkın, çalışmaktan utanmayın, insanlığın çağrısı budur” ifadeleriyle dile getirir (Düsap, 2016).

Düsap romanlarının yanı sıra İstanbul ve İzmir'de çeşitli gazetelerde makaleler de yazmış bir münevverdir. Söz konusu yayınlarında da yine kadının ekonomik ve toplumsal özgürlüğüne değinen

Düsap kadının özgürleşmesinin ekonomik ve toplumsal özgürlükle paralel olduğuna da işaret etmiştir (Düsap, 2016).

Düsap romanlarının yanı sıra kültürel alanlardaki çalışmalarıyla da ön plana çıkmış bir kadın kimliği taşımaktadır. Örneğin 1882 yılında çeşitli bankalardan sağladığı destek fonlarıyla İstanbul'da Ermeni ressamlar sergisi düzenlediği ve bu tür organizasyonlarda görev aldığı da bilinmektedir (Arnavoudian, 2003).

Resim 4:Sırpuhi Düsap'ın Ermenice Kaleme Aldığı *Yerker*

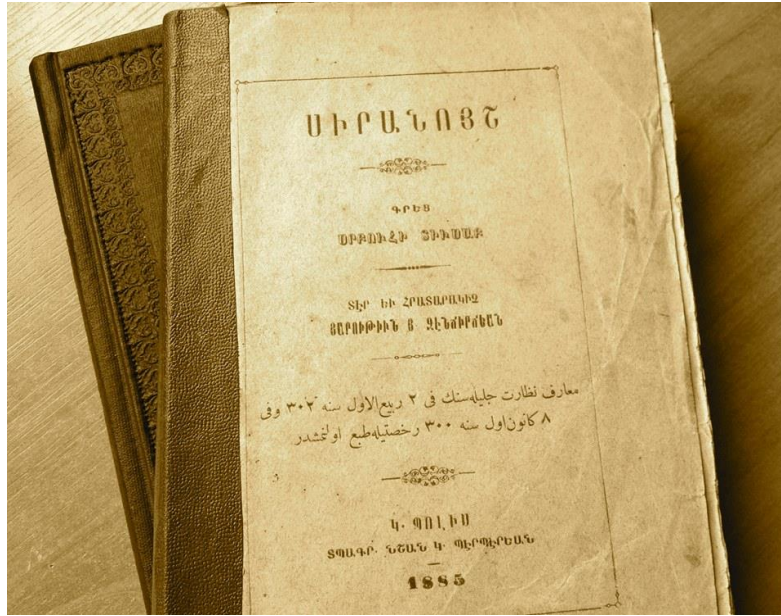
Adlı Eserinin Kapağı (Tüfekçi, 2016)

Düsap'ın eserleri arasında İstanbul'da 1883'te yayınlanan *Mayda* yazarın ilk eseri olarak bilinmektedir. Kadının erkeğe ekonomik bağımlılığının tartışıldığı bu eserde yazar, kadınların erkeklere olan bağımlılığının, hem psikolojik hem de toplumsal etkileri üzerinde durmuştur. Söz konusu bağımlılığın ancak mevcut düzenin değişmesiyle sağlanabileceğine işaret eden Düsap, bu eserinde ayrıca erkeğin doğal bir üstünlüğü olduğu yanılmasına da karşı çıkmıştır (Tüfekçi, 2016).

Mehmet Fatih Uslu “Osmanlı’da Modern Ermenice Edebiyatın Ana Hatları” konulu makalesinde 1883’te Düsap’ın, *Mayda* adlı romanı yazdıktan sonra ilk kadın Ermeni romancı olarak ön plana çıktığını ve bu romanla beraber kadın özgürlüğü meselesinin Ermeni edebiyatı literatüründe yer almaya başladığına işaret etmiştir. Uslu Düsap’ın kendinden sonraki kuşakları da etkilediğini, özellikle Zabel Asadur (Sibil), Hayganuş Mark ve Zabel Yesayan gibi yazar ve şairlerin de Osmanlı Ermenice edebiyatının erkek egemen yapısına ciddi şekilde meydan okuduklarına işaret etmiştir (Uslu, 2017).

Düsap’ın eserleri arasında ayrıca 1884’te yine İstanbul’da yayınladığı *Siranuş* ve 1887 yılında İstanbul’da çıkan *Araksiya ya da Mürebbiye* adlı romanları da döneme damgasını vurmuş eserlerdir. *Siranuş* adlı romanda Düsap Ermeni toplumunun en üst sınıfı olarak bilinen ve amiralar olarak tabir edilen amira sınıfa mensup bir aileyi konu edinir. Aktokmakyan Ermenice kadın ismi olan Siranuş’un, kelime anlamının Ermenice’deki ‘ser’ ve ‘anuş’, yani ‘aşk’ ve ‘tatlı’ sözcüklerinden oluşmasının gerekçesini ve neden anlamlı olduğuna ise şöyle yer verir:

“Çünkü bu roman toplumun kadın üzerinde kurduğu baskılardan dolayı, kadının aşık olmasını, aşkını yaşamasını engellemesi hakkındadır. Amira sınıfından dahi olsa Ermeni kadını yine başta baba figürü olmak üzere, kadını ailenin ve toplumun ‘sermaye’si gören sosyal düzenin ve çarkının bir parçası olmak zorundadır. Siranuş ironik bir şekilde, acı bir aşk hikayesi, kırık bir aşk romanıdır” (Aktokmakyan, 2015, para.1-12).

Resim 5: Sırpuhi Düsap’ın Ermenice Kaleme Aldığı *Siranuş* Adlı Eserinin Kapağı (Düsap, 1885)

Sırpuhi Düsap'ın *Siranuş* Adlı Eseri

Siranuş adlı romanın kahramanını “Kurbanlaştırılan kahraman” olarak niteleyen Aktokmakyan’a göre, Siranuş karakteri adından da yola çıkarak romantik bir aşktan çok, acı bir aşk hikayesini anlatmaktadır. Henüz Türkçeye çevrilmemiş olan bu romandaki temalara genel hatlarıyla şöyle yer vermek mümkündür:

“...Romantik aşkın değil, görücü usulünün ve ailelerin çıkarları doğrultusunda karar verdikleri, kadının bu yolda fedakarlık göstermeye çağrıldığı bir tavrın tezahürüdür Siranuş’un acı aşk deneyimi. Bu anlamda her türlü özgürlüğü yaşamaktan çok uzak, belirlenmiş kaderleri çerçevesinde yaşamaya mecbur, kahramandan çok kurban olan kadınlardan biridir Siranuş. Onun hikayesinde dikkat çeken ilk şey, Osmanlı Ermenilerinde yönetici sınıfı temsil eden amira sınıfına mensup bir ailenin kızı olmasıdır. Her ne kadar belli sınıfsal artılara sahip gibi görünse de, üst sınıf toplumun kadınları da, daha aşağı sınıflarda ezilen kadın ile aynı kaderi paylaşmaktadır” (Aktokmakyan, 2015, para.6).

Siranuş adlı romanda Düsap, soyu amiralara dayanan ve bununla gurur duyan, varlıklı Bay Haynur ve karısının Siranuş adındaki genç kızlarının yaşadığı hazin bir aşk konusunu ele alır. Yervant ve Zaruhi'nin Haynur ailesinde evlatlık olarak büyüdüğünü kaydeden Aktokmakyan, *Siranuş* adlı romanı şöyle özetler (Aktokmakyan, 2015, para.6-7):

“...Roman Zaruhi'nin düğünü ile açılır. Bay Haynur'un konağında düğün için görkemli bir davet verilir. Zaruhi sevdiği adamla yani Hirant ile evlenirken, Siranuş ve Yervant beraber büyümüş ve yıllar içinde sevgileri sadece birbirlerine itiraf ettikleri gizli bir aşka dönüşmüştür. Düğünden bir gün sonra Roma'ya sanat eğitimi almaya gidecek olan Yervant ile geride, İstanbul'da kalan Siranuş, düğün gününün neşeli havasının aksine, bir köşede hüznüyle oturmuş birbirlerine veda ederken sadakat sözü veren iki sevgili olarak karşımıza çıkarlar. Bu olayın üzerinden kısa bir süre sonra çapkınlıklarıyla bilinen bir başka varlıklı Bay Tarehyan Siranuş'a talip olur. Paradan başka hiçbir şeye önem vermeyen Haynur, kızına ve karısına danışmadan bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Ama sonrasında yaşanan gerilimden ötürü, önce anne hastalanıp yataklara düşer, daha sonra da Siranuş. Siranuş annesinin ciddi rahatsızlığının sebebi olarak görür kendini ve sırf annesini mutlu ve dolayısıyla sağlıklı kılabilmek için babasının isteğine boyun eğer. Siranuş istemediği halde Tarehyan ile evlenir, annesine de kederini belli etmez. Evliliğin başlarında Siranuş eve beklenmediği bir zamanda dönerek, Tarehyan'ı metresi Janet ile evlerinin salonunda yakalar. O güne dek bir tür yas ve keder içinde yaşayan Siranuş Tarehyan'a ve Fransız sevgilisine soğuk bir şekilde karşılık vererek kadını evinden kovar. Yıllarca Tarehyan'ın servetinde gözü olan Fransız kadının Alphonse adında, kendi gibi servet avcısı bir sevgilisi daha vardır. Öfkeden deliye dönen Janet, Siranuş'u lekeleyecek ve rezil edecek bir plan yapar sevgilisiyle birlikte. Buna göre Alphonse yakışıklılığıyla Siranuş'a yanaşacak, evdeki hizmetçilerden Melkon aracılığıyla da, Tarehyan'ın fark etmesini sağlayacaklardır. Ancak planlar beklenildiği gibi ilerlemez. Roma'da iki sene kaldıktan sonra, aldığı kötü haberler ve yaşadığı acılardan sonra memleketine dönmenin kendisine iyi geleceğine inanan Yervant tüm cesaretini toplayarak Siranuş'u evinde ziyaret eder. İki sevgili birbirleriyle hasret giderip, günah çıkarırken, etrafta bir süredir dolanan ve Siranuş'un kaldığı evin

bahçesine gelen Alphonse'u farkedene Yervant kavgaya tutuşur. Adam, olay çıkarma amacıyla Yervant'ı omzundan yaralar ve kaçar. Tarehyan önce Yervant'a karşı suçlamalarda bulunup, karısından intikam almak ümidiyle iftira atar. Daha sonra olanları hem hizmetçi Melkon'dan hem de karısından dinler. Günler geçer, birbirinden farklı iki açıklama arasında karar veremeyen Tarehyan sevgilisi Janet'i ziyaret etmek için onun Pera'daki evine gider. Ancak daha merdivenleri çıkarken, Janet'in sevgilisi Alphonse ile öteden beri yaptığı planları duyarak, sessizce evine geri döner. Karısına karşı bir kez daha mahcup olan Tarehyan, buna rağmen kısa zamanda yeni sevgililer edinmekten de geri kalmaz. Bu olayın ardından, yaklaşan Surp Hagop yortusu vesilesiyle, her sene Haynurların evinde bayram eğlencesi yapıldığından, Siranuş birkaç gün evvelinden ailesinin evine gider. Bu sırada Siranuş Zaruhi'den, Yervant'ın tekrar Roma'ya döneceğini duyarak altüst olur. Aynı gün bakımını ve eğitimini üstlendiği üç kardeşten biri olan küçük Zareh'in hastalandığı haberini alarak doğruca çocuğun kaldığı eve gider. Uzunca müddet küçük çocukla ilgilenir, doktor çağırır. Bayram günü geldiğinde Siranuş'ta, küçük Zareh'den kaptığı tifonun etkileri kendini göstermeye başlar. Ertesi gün, son nefesini vermeden Yervant'ı son bir kez görmek ister. İki sevgili vedalaşır, annesi bir yanda ağlarken, Bay Haynur "onca görkemi ve varlığı anca iki sene yaşayabildi" diye söylenerek kızı için hayıflanır. Bay Tarehyan ise, bulaşıcı olduğunu öğrendiği hastalığa yakalanmamak için bahaneler bularak oradan kaçar" (Aktokmakyan, 2015, para.7).

Düsap son romanı olan *Araksiya ya da Mürebbiye* adlı eserinin ardından 1889 yılında sağlık problemleri nedeniyle Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. 1891'de İstanbul'a döndükten sonra, henüz on sekiz yaşında vefat eden kızı Dorin'in ölümünden sonra bir daha roman yazmamıştır (Tüfekçi, 2016).

Düsap'ın romanlarının yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan makaleleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında 1880 yılında kaleme aldığı "Kadınların Eğitimi" konulu makalesinde Düsap genel hatlarıyla kadınların ekonomik ve sosyal koşullardan bağımsızlaşmalarının yegane yolunun çalışmaları olduğuna, bunun yolunun da eğitimden geçtiğine değinir. Düsap'a göre kadınların her alanda özgür olmalarının tek yolu 1881'de kaleme aldığı "Kadınların Çalışması İlkesi" (Arevelyan Mamul, Oriental Press) makalesinde de işaret ettiği üzere kadınların çalışmasıyla doğru orantılıdır (Aktokmakyan, 2009, para.4). Düsap'ın bir diğer çalışması ise, "Kadınların Çalışmamasına Dair Birkaç Söz" başlıklı makalesidir. Bu makalede de Düsap, romanlarında olduğu gibi yine kadınların özgürleşmesi için eğitimlerinin ve çalışma hayatına girmelerinin gerekliliğine işaret etmiştir. Düsap'ın ayrıca 1926 yılında Venedik'te yayınlanan "Herkesin Yıllığı" başlıklı bir çalışması da bulunmaktadır (Tüfekçi, 2016).

Sıruhi Düsap'ın eserlerindeki genel tema ağırlıklı olarak kadınlar olsa da, kadınlar başlığı altında şehirli ve taşralı kadınların sorunları, görücü usulü ile evlenme, ekonomik eşitsizlikler, aile baskısı ve kadınların eğitimi ise diğer konuları oluşturmuştur. Her ne kadar Düsap'ın yazar olarak değindiği konular yaşadığı döneme damgasını vurmasına neden olmuşsa da aslında kendi dönemi ve sonrası için Ermeni kadınlara yazma konusunda verdiği cesaret nedeniyle de dikkate değer bir münevverdir. Çünkü

yazar Ermeni kadınlarına hem yeni bir sayfa açmış hem de bu konuda çalışacaklara ilham kaynağı ve örnek teşkil etmiş entelektüeldir.

Düsap'ın kadın konularına yer verdiği ve seçtiği temalar nedeniyle kendi çağdaşları olan erkek yazarlar tarafından eleştirildiği de görülmektedir. Bu konuda özellikle Kirkor Zohrab'ın Düsap'ın feminizmine ve kadınların çalışması konusundaki fikirlerine karşı kendisiyle son derece ciddi polemiklere girdiği de kaydedilmiştir. (Eseyan, 2010:20). Düsap'ı eleştiren yazarlar arasında Hrant Asadur da yer almıştır. Asadur'a göre Osmanlı Ermenilerinin romantik akımda roman ve öykü yazar yazarları arasında Düsap da dahil olmak üzere gerçekçi akım anlamında elde pek bir şey bulunmamaktadır (Eseyan, 2010, s.129).

Resim 6: Sırpuhi Düsap'ın Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki aile mezarı (Koptaş, 2016, para.1).

16 Ocak 1901 yılında vefat eden Düsap, Feriköy Latin Katolik Mezarlığındaki aile mezarlığında defnedilmiştir. Eşi Paul Düsap'ın da mezarının bulunduğu aile mezarlığına dair en önemli kaynaklar arasında ünlü Teotig'in 1914 yıllığı yer almaktadır. Söz konusu yıllıkta 1914 yılına ait bir resimde mezar taşının oldukça görkemli bir fotoğrafı da yer almaktadır. "FAMILLE DUSSAP" metninin yer aldığı bu mezar taşında Sırpuhi Düsap'ın adının altında Fransızca bir yazının da yer aldığı görülmektedir. "Burada, erdem dolu bir yüreğe ve incelik dolu bir zekâya sahip, takdire şayan eş ve anne, 16 Ocak 1901 tarihinde vefat etmiş, Sırpuhi Düsap yatıyor. Ebedi saygı ve özlemle..." ifadelerinin yer aldığı bu

mezar taşının günümüzde ise neredeyse tamamen tahribata uğradığı görülmektedir (Koptaş, 2016, para.2).

Resim 7: Düsap Ailesinin Mezartaşının Son Hali (Koptaş, 2016)

Sonuç

Adıvar'la Düsap'ı buluşturan en önemli nokta belki de her iki yazarında kadınlar konusundaki hassasiyetleri olmuştur. Nitekim gerek Düsap gerekse Adıvar, kendi toplumlarını kadınlara bakış açıları nedeniyle eleştirmekten çekinmemiş ve bu uğurda bedel ödemiş kadın münevverlerdir. Bu yönüyle konuya bakıldığında, özellikle Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle birlikte hız kazanmaya başlayan modernleşme hareketlerinin bir çok alanda olduğu gibi kadınların eğitim ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarına dair bir takım düzenlemelerin önünü de açtığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu sürecin de beraberinde İmparatorluk bünyesinde yaşayan bir çok topluluk üzerinde olduğu gibi Türk ve Ermeni kadın yazarlar üzerinde de etkili olduğunu ve bu yazarların kadın sorunları, kadının toplumdaki yeri, kadınların eğitimi, evlilik ve aile yapıları vb. konuları kaleme almalarına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak farklı yıllarda doğmuş olsalar da Halide Edib (1882-1964) ve Sırpuhi Düsap'ın (1841-1901) gerek yaşamları, gerekse toplumsal konularda vermiş oldukları mücadelenin ortak olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Halide Edib de Düsap'la benzer şekilde kurucuları arasında yer aldığı *Teali-i Nisvan Cemiyeti* ve çeşitli yardım kuruluşları ve derneklerinde aktif olarak görev almış bir kadın münevverdir. Benzer şekilde Düsap da başta Ermeni toplumu olmak üzere kadının sorunlarını konu edinen, eğitim ve yardım kuruluşlarında yer almış ve kadının statüsünün geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmiş bir kadın entelektüeldir. Her ne kadar aldıkları eğitim, ailevi yapıları ve büyüdükleri çevre bakımından yaşadıkları dönem için üst düzey bir aile ve çevre içinde büyümüş olsalar

da bu durum onların toplumsal sorunlara olan ilgisini azaltmamış aksine toplumu ve kadın sorunlarını daha da yakından takip etmelerine vesile olmuştur.

Kaynaklar

- Aktokmakyan, M. (2009). *Sirpuhi Düsap: Ermeni Kadın Edebiyatının Başlangıcı*. E.T.01.03.2009 <http://www.aryayincilik.com/tr/basindan/sirpuhi-dusap-ermeni-kadin-edebiyatinin-baslangici/149>
- Arabacı, H. M. (2007). Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19*, Aralık 2007, ss. 271 – 294.
- Argunşah, H. (2015). Halide Edib'te Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri Seviye Talip'ten Ateşten Gömlek'e. *TUBAR-XXXVII*, 2015-Bahar, ss.27-52.
- Arnavoudian, E. (2003). Novelist, democrat and feministArmenian. *News Network / Groong*, May 19, E.T.01.02.2015: <http://www.groong.org/tcc/tcc-20030519.html>
- Bele, T. (2010). *Halide Edip Adıvar'ın Hayatı: Kurtuluş Savaşı'na Giden Yolda*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2020). Osmanlı Modernleşmesinde Ermeni Bir Entelektüel: Hukukçu Orhan Vahan. *History Studies, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı*, 12/2, Nisan 2020, ss. 413-426.
- Düsap, S. (2016). *İstanbul Kadın Müzesi*, E.T.12.06.2016: <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/sirpuhi-dusap>
- Düssap, S. (1885), *Siranuş*, K.Polis: Nşan K. Berberyan, E.T: 01.02.2015: <https://www.facebook.com/SrpouhiDussap/photos/a.683558541701050.1073741827.683499441706960/683558401701064/?type=3&theater>
- Ekmekçioğlu, Lerna (2010), Melissa Bilal, *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar*. İkinci Baskı, İstanbul: Aras Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Etker, Ş. (2012). Vahan Efendi (H.S. Vahanyan) ve Kimya Biliminin Temel İlkeleri, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIII/2*, ss.41-64.
- Erdal, K. (2007). Halide Edip Adıvar ve Üniversiteler. *U.U. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 13,2*, ss.317-335.
- Eseyan, M. (2010). *20. Yüzyıla Girerken Ermeni Edebiyatında Modernite, Yeni Burjuvazi ve Sınıfsal Çatışmalar* (Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Koptaş, R. (2016). *Sirpuhi Düsap'a bir mezar taşı*. E.T.12.06.2016: <http://hayatoldugugibi.blogspot.com.tr/2006/09/srpuhi-dsapa-bir-mezar-ta.html>

Sakallı, Fatih. (2012). Halide Edip Adıvar'ın Hikâyelerinde Milli Mücadele'yi Yaşayan Kadınlar. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı (10), ss.137-146.

Şahin, V. (2008). Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar'ın “Handan” Romanı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), ss.99-126.

Sharourian, A. S. (1963). *Why We Should Read... 'Sırpıhi Dussap - Her Life and Work*. Yerevan: Armenian State University.

Sıranuş Romanı ve 'Sınıfta Kalan Bir Aşk Hikayesi. E.T.8 Aralık 2015: <http://maralaktokmakyan.blogspot.com.tr/2015/12/siranus-roman-ve-snfta-kalan-bir-ask.html>

Շարուրյան, Ա. Ս. (1961). Սրբուհի Տյուսաբ /Ծննդյան 120 և մահվան 60-ամյակի առթիվ/ Պատմա-բանասիրական հանդես, N 3-4, pp. 166-180 [Şaruryan, A. S. (1961). Sırbıhi Tyüsap/Tsındyan 120 Yev Mahvan 60-amyaki artiv/Patma-Banasirakan Handes, N 3-4, pp.166-180].

Rowe, V. (2003). *A History Of Ermenian Womens Writing: 1880 – 1922*, İngiltere: Cambridge Scholars Press.

Tüfekçi, E. B. (2016). *Sırpıhi Düsap: “Bir erkek vasat bir yazar olabilir ama bir kadın asla!* E.T.9 Nisan 2016: <https://gaiadergi.com/sirpuhi-dusap-bir-erkek-vasat-bir-yazar-olabilir-ama-bir-kadin-asla/>

Uslu, M. F. (2017). *Osmanlı'da Modern Ermenice Edebiyatın Ana Hatları*. E.T. 12.04.2017: <https://oggito.com/osmanlida-modern-ermenice-edebiyatin-ana-hatlari-02201611742>

Yıldız, Z. (2016). *Tüm Yönleriyle Halide Edip Adıvar*. E.T.31.10.2016: <http://www.turkedebiyati.org/tum-yonleriyle-halide-edip-adivar/>

Yorulmaz, O. B. (1991). *Türk Edebiyatında Hindistan*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 09-04-2020 – Kabul: 23-05-2020

**This is How I Feed My Child: An
Analysis about Social Media Moms on
Nutrition**

**Ben Çocuğumu Böyle
Besliyorum! Beslenme
Konusunda Sosyal Medya
Anneleri Üzerine bir
Değerlendirme**

**Rina HACHISUKA¹
Ceren AKSOY SUGIYAMA²**

Abstract

Social media has become a means for people to be able to express themselves to other people simultaneously. Mothers who are actively using social media are creating a virtual community by sharing the most intimate details from the challenges they endure while bringing up their children to how they nourish their children each day. On the other hand, within the feminist literature there is an ongoing discussion on how the motherhood is constructed socially and whether there is a possibility of performing different types of motherhood. In this respect

Öz

Günümüzde sosyal medya, insanların aynı anda pek çok kişiye kendisini ifade etmekte kullandığı bir araç haline gelmiştir. Sosyal medyayı kullananlar arasında hem kendi hayat tarzlarını hem de ne tür bir anneliği benimsediklerini göstermek amacıyla hesap açan genç kuşak anneler de yer almaktadır. Feminist literatür içerisinde anneliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiği ve farklı anneliklerin olup olamayacağı üzerine pek çok tartışma yürütülmektedir. Çocukların beslenmesi konusunda annelerin yaptıkları tercihler ve benimsedikleri pratikler de

¹ Rina HACHISUKA, Yüksek Lisans Mezun, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü, aksoy.ceren@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7182-5518

² Ceren AKSOY SUGIYAMA, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, aksoy.ceren@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7182-5518

the way motherhoods are constructed through social media regarding the nourishment of children seems to be an important aspect of how motherhood is defined and reflected. As a result of this assumption, in this study, based on the stories, pictures and comments regarding the nurturance of children shared by the mothers through instagram who are considered to be popular within the social media based on the number of followers they have and also focusing on face to face interviews held with them, the type of motherhood that is brought into prominence, the sort of motherhood actively constructed by those mothers will be discussed. Furthermore, not only mothers' motivations and reasons to become visible in the social media through the ways they nourish their children but also the discourses they are channeling and creating through the internet will be discussed. Moreover, by conducting open ended interviews with mothers who are following those accounts, the ways they interpret instagram sharings will also be discussed. This evaluation is thought to reflect the dynamic interplay between hegemonic discourses regulating food and nutrition regimes of young generations based on a global biopolitical regime versus more traditionalist standpoints towards nutrition. While both discourses employ mothers as active practitioners of their own narrative, it is significant that the women still seek their visibility as the main care givers in the newest means of communications, they rarely seek an alternative to the hegemonic narratives and hardly resist to them.

Keywords: Social media, instagram, motherhood, nutrition, internet.

annelik tanımının içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda beslenme pratikleri çerçevesinde sosyal medya ortamlarında üretilen ve tüketilen anneliklerin feminist tartışmaların neresinde yer aldığı konusu önemli gözükmektedir. Bu araştırmada özellikle instagram hesapları olan ve takipçi sayısının fazlalığına bakılarak sosyal medyada belirli bir popüleriteye sahip olduğu düşünülen annelerin, çocuklu hayata dair paylaştıkları kesitler, yaptıkları paylaşımlar ve onlarla gerçekleştirilen görüşmeler çerçevesinde medya hesapları aracılığıyla nasıl bir anneliği ön plana çıkartmaya çalıştıkları, ne türden bir anneliği inşa ettikleri ve sosyal medyada hangi sebeplerle ve hangi tür paylaşımlarla görünür olmayı istedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu hesapları takip eden diğer annelerle de açık uçlu mülakatlar gerçekleştirilerek onların yapılan paylaşımları nasıl yorumladıkları, bu paylaşımların kendi anlam dünyaları ile nasıl bir etkileşim içinde olduğu, çocuk beslenmesine dair sosyal medyada paylaşılanları kendi çocuk yetiştirme pratiklerine ne kadar dahil ettikleri de ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu tür bir çalışmanın genç nesillerin beslenmesini düzenleyen biyo-politik rejimler ve daha geleneksel beslenme yöntemleri arasındaki dinamik etkileşimi yansıtacağı düşünülmektedir. Her iki söylem de anneleri kendi anlatılarının aktif uygulayıcıları olarak işe koyarken, kadınların en yeni iletişim kanallarında dahi çocukları yetiştiren birincil kişi olarak kendi görünürlüklerini sağlamaya çalışmaları, kendilerini bu açıdan tanımlamaya çalışmaları ve hegemonik anlatılara nadiren alternatif arayıp onlara neredeyse hiç direnmemeleri de dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, instagram, annelik, beslenme, internet.

Giriş

Günümüzde sosyal medya, insanların kendilerini aynı anda pek çok kişiye ifade etmekte kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Son yıllarda sadece bloglar değil, instagram veya facebook gibi fotoğraf ve videoların paylaşıldığı pek çok uygulama genç ve orta yaştaki bireyler arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yalnızca Türkiye’de değil tüm dünyada sosyal medyayı kullananlar arasında genç kuşak anneler de yer almaktadır. Bu kadınlar hem kendi hayat tarzlarını hem de ne tür bir anneliği benimsediklerini göstermek amacıyla sosyal medyayı kullanmaktadırlar.

Annelik kavramı, pek çok çağdaş toplumda çeşitli sosyal ya da ulusal kalkınma vizyonlarına karşı çıkan bir mevki (Hryciuk, 2018) haline gelmiştir. Annelik sosyal bir değişim alanıdır (Glenn, 1994; Hryciuk, 2018). Anneliğin hangi kıstaslara göre tanımlandığı, kimlerin anne olarak görülüp tanınmaya değer bulunduğu farklı güç merkezleri tarafından belirlenmeye ve tanımlanmaya çalışılmaktadır. Annelik, özellikle yeni nesillerin yetiştirilmesi söz konusu olduğunda da çeşitli cinsiyetlerin (egemen, alt ve alternatif) imaj, uygulama ve söylemlerinin, çatışma alanı olarak ortaya konabilmektedir. Medyanın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hem sürdürülmesinde hem de önüne geçilmesinde önemli bir yeri olduğunun dile getirildiği gibi (Adaçay, 2018, s.353) sosyal medyanın da annelik konusundaki farklı söylem, uygulama ve temsilleri dolaşıma sokabilmek ve bunların karşılaşma alanı olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de de pek çok anne, sosyal medya hesabı açıp, annelik sıkıntılarının çocuklarının o gün giydiği kıyafete kadar pek çok bilgiyi paylaşmaktadır. Hatta takipçi sayısının miktarına göre sosyal medyadaki paylaşımlarından reklam alan bu kanaldan çocuklarının yediklerini ve giydiklerini etiketleyerek³ firmalardan bunun karşılığında para kazanan, yine firmaların sponsorluğunda çeşitli reklam kampanyalarına annelik üzerine konuşmaya davet edilen ve kendileriyle çeşitli programlarda söyleşiler yapılan anneler de oldukça dikkat çekicidir. Bu durumun Türkiye’deki internet annelerinin yaşamlarını ve günlük hayatta yaşadıklarını sosyal medya aracılığı ile paylaşmayı önemsediklerinin bir göstergesi olduğu düşünülebilir.

Yapılan araştırmalar da annelerin sosyal medyadan bir şekilde etkilendiklerini göstermektedir. McDaniel vd., (2012) çalışmalarında genç kuşak annelerin günde yaklaşık üç saati internetin başında geçirdiğini belirtmiştir. Sosyal medya kullanımı yeni anne olanlar için sosyal bağ kurmayı ve destek almayı kolaylaştırmaktadır. Kendileri gibi yeni anne olmuş diğer kadınlarla bağlantıda bulunduğu hissiyatının, annelerin stresini azalttığı ve olası bir depresyonu olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Japonya’da yapılan bir araştırmada kendi anne ve babasından çocuklarının bakımı ve ev işlerine yardım konusunda herhangi bir destek almaksızın uzakta ve başka şehirde yaşayan annelerin daha çok sosyal medya üzerinden anneleri ve hatta babaları ile iletişim kurduğu anlaşılmıştır. Öte yandan çalışan annelerin, anneliğe dair bilgi edinmek için sosyal medyayı kullandığı, ev hanımı olan annelerin ise başka anneler ile iletişim kurmak için sosyal medyada zaman harcadığı görülmektedir (Amagasa, 2011).

Türkiye’de yaşayan ve sosyal medyayı kullanan anneler, paylaşımlarını çoğunlukla instagram ve bloglar üzerinden yapmaktadırlar. Sosyal medya uygulamalarından biri olan instagramın fotoğraf

3 Burada etiketleme olarak kastedilen uygulamanın instagram ve twitter gibi uygulamalardaki karşılığı ‘hashtag’ olarak bilinmektedir. instagram ve twitter da daha fazla kitleye ulaşabilmek adına kullanıcılar hashtag kullanmayı tercih ederler. Bu sayede konu etiketi yapılan paylaşımların bu medya platformunu kullanan ve bu etiketlerle ilgili konulara alakası ve merakı olan daha çok sayıda kişiye, etiketi araçsallaştıran kişilerin ulaşılabilmesini sağlar.

paylaşım siteleri arasında kullanıcı ve etkinlik oranıyla öne çıktığı görülmektedir. Bu da ünlü isimler ve markalar için instagramı önemli kılmaktadır. Firmalar, satış ve hedef kitle belirleme faaliyetleri için instagramı aktif şekilde kullanmaktadır. Şov dünyasının ilgiyle izlenen ünlü yüzleri de instagram sayesinde, sosyal medyada popülerliğini sürdürmektedir. Instagram, dünyanın en hızlı büyüyen sosyal ağlarından biri olup, üç yüz milyon kullanıcı eşliğini geçmiştir. Aynı zamanda instagram aracılığı ile her gün yetmiş milyon fotoğraf paylaşılmaktadır (“Sosyal medyayı kim neden kullanıyor?”, 2014). Sosyal medyada yer alan internet anneleri, orada tüm deneyimlerini biriktirmekte ve daha sonra toplu olarak paylaşmaktadırlar. “Akademisyenler ve aktivistler için bu toplu paylaşımlar ikinci dalga feminizm gibi, sistematik modellerin eşitsizliğini ortaya çıkarma ve sosyal kıvılcım yaratma umudu taşımaktadır” (Lopez, 2009). Bloglar, sanal günlük olarak da adlandırılmaktadır. Blog kavramı ve internet kullanımı ile birlikte geçmişte yazılı olarak defterlere kayıt edilen duygu ve düşünceler geniş kitlelerin ulaşabileceği açık ortamlar haline gelmiştir. Bu ortamlar sadece duygu, düşünce ve deneyimlerin paylaşıldığı ortamlar olmayıp internet anneleri ve takipçileri arasında etkileşimin de yaşandığı yerlerdir. Bloglar aynı zamanda toplumlardaki değişen ve dönüşen annelik kavramlarının da gözlemlenme fırsatının yakalandığı ortamlardır (Gürçayır Teke, 2014).

Bu makalede özellikle instagram ve anne blogları gibi paylaşım siteleri çerçevesinde takipçi sayısının fazlalığı göz önünde bulundurulduğunda belli bir popülerliğe ulaşmış olan annelerin özellikle çocuklarının beslenmesi⁴ ile ilgili olarak yaptıkları paylaşımlara istinaden nasıl bir anneliği ön plana çıkarmaya çalıştıkları, ne türden bir anneliği yücelttikleri, sosyal medyada nasıl ve neden görünür olmayı istedikleri anlaşılmalı çalışılacaktır. Ayrıca bu hesapları takip eden diğer ‘takipçi’ annelerin paylaşılanları nasıl yorumladıkları, bu paylaşımların kendi anlam dünyalarını nasıl etkilediği, sosyal medyada paylaşılanları kendi çocuk yetiştirme pratiklerine ne kadar dâhil ettikleri de anlaşılmalı çalışılacaktır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de sosyal medyada ünlü olan annelerin blogları ile instagram hesapları ve bu hesapları takip eden diğer anneler çerçevesinde, sosyal medya aracılığıyla bizzat anneler tarafından üretilen ve de tüketilen anneliğin aldığı halleri çocuk yetiştirmenin önemli bir alanı olan beslenme ile ilgili pratikler çerçevesinde ortaya koymaktır. Feminist literatür içerisinde anneliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiği ve farklı anneliklerin olup olamayacağı üzerine pek çok tartışma yürütülmüş ve yürütülmektedir (Glenn, 1994). Bu bağlamda sosyal medya ortamlarında üretilen anneliğin, bu tartışmaların neresinde yer aldığını ortaya koyabilmek açısından bu araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak internet dünyası ve bu dünyanın bir parçası olan sosyal paylaşım siteleri hızlı tüketilen ve tükenen medya araçlarıdır. On sene sonra belki de şu an üzerine konuşulan instagram, facebook veya twitter gibi uygulamalar, daha sonraki kuşaklar tarafından tercih edilmeyecek belki de hatırlanmayacaktır. Bu sebeple yapılan çalışmada kullanılan linkler bir zaman sonra güncelliğini

⁴ Bu makalenin içinden türetildiği “Sosyal Medyada Anneliğin Görünür Halleri” isimli yüksek lisans tez çalışması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Sosyal Antropoloji Programında 2018 senesinde tamamlanmıştır. Özgün tez içerisinde beslenme temasının yanı sıra; emzirme, uyku, çocuklara getirilen sınırlandırmalar ve oyun gibi temalar da ele alınmıştır. Bu makalede ise sadece beslenme temasına yer verilmiştir.

yitirecek olsa bile, internet annelerinin profillerinden yapılan doğrudan alıntılar, içinde bulunulan dönemin annelik eğilimlerini kayıt altına aldığı için bir değerinin olacağı düşünülebilir.

Yöntem

Araştırma, instagram ve blog gibi sosyal medya platformlarının nasıl bir annelik söyleminin yayılmasına imkân sağladıklarını ve bu platformları kullanan ve takip eden annelerin medyadaki annelikle kendi deneyimlerini nasıl uzlaştırdıklarını anlamak adına katılımlı gözlem ve yüz yüze görüşmeye dayalı nitel araştırma yönteminin ve çoğunlukla sanal ortamdaki elde edilen verilerin yorumlanması ile de netnografi yönteminin uygulandığı bir alan araştırması olarak tasarlanmıştır.

Bu araştırma da görüşülen anneler iki kategoride ele alınmıştır. İlk kategoriyi, sosyal medyada takipçi sayısı itibarıyla popüler olarak değerlendirilebilecek, dolayısıyla internet ortamında takipçileri nezdinde belli bir etki alanı yarattığı düşünülen ve araştırmanın ilerleyen bölümlerinde “internet annesi” olarak isimlendirilen anneler oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilen internet anneleri takipçi sayıları göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Ne kadar reklam yaparsa o kadar popüler olunacağı da görüşülen annelerden bazılarının paylaştığı bir varsayımdır. Bu nedenle özellikle paylaştıklarının çoğu reklam olan ve fenomen olarak nitelendirilen internet annelerine çalışmada daha çok yer verilmiştir. Bununla birlikte takipçi sayısı çok fazla olmasa da kendilerine ulaşmak için mesaj atıldığında hemen geri dönüş yapan internet anneleri ile de görüşülmüştür. İnternet annelerinin çoğu ile instagram üzerinden direkt mesaj sistemi kullanılarak iletişim kurulmuştur. Toplam kırk internet annesine araştırmanın konusu ve amacını anlatan mesaj gönderilmiş ve bunların arasından mesajlara geri dönüş yapılan internet anneleri ile yüz yüze ve görüntülü konuşma yöntemleri kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin yanı sıra bazı internet anneleri vasıtası ile kendi iletişim ağları içerisinde olan diğer internet anneleri ile tanışıp görüşmelerde bulunmak mümkün olmuştur.

Görüşülen kişilerden ikinci kategoriyi ise araştırma süresince takipçi anne olarak isimlendirilen anneler oluşturmaktadır. Takipçi anneler, en az bir internet annesini aktif olarak takip eden kişilerden oluşmaktadır. Bu kategori içine dahil edilen ve görüşülen pek çok anneye kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır dolayısı ile bu annelerin çoğunluğu birbirlerini tanımaktadırlar ve benzer sosyal çevrelere dahildirler. Her iki grupta yapılan görüşmeler çoğunlukla bir alışveriş merkezinin kafesinde, internet annelerinin iş yerlerinde/ofislerinde veya evlerinde yapılmıştır. Sosyal medya hesaplarını takip eden annelerin çoğu tam gün çalıştığı ve akşam da çocuklarına vakit ayırmaları beklendiğinden dolayı akıllı telefonun görüntülü konuşma sistemi ile konuşmayı tercih etmişlerdir. Farklı şehirde yaşayan internet anneleri ile yapılan görüşmelerde de görüntülü konuşma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada, ele alınan internet anneleri ve takipçilerinin tamamı Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. Hem görüşülen internet anneleri hem de takipçilerin bir kısmı çocuklarının bakımı için ücretli bakıcı çalıştırmaktadırlar. İnternet annelerinin birçoğu mobilya tasarımı, organizasyon, kafe işletmeciliği yapan girişimcilerdir. Ankara’da yaşayan internet anneleri daha çok orta sınıfın yaşadığı sitelerde ikamet etmektedir. Gözlem yapılan internet anneleri ise İstanbul’da site içinde veya bahçeli ve müstakil bir evde yaşamaktadırlar. Ev hanımı olan ya da çalışan internet annelerinin tamamı aynı zamanda internetten de ek gelir sağlamaktadırlar. İnternet annelerinin eşleri ise sanatçı, pilot ve aşçılık gibi çeşitli mesleklerde çalışmaktadırlar. İnternet annelerinin pek çoğunun bir yazılım şirketine ücret karşılığında yaptırdıkları kişisel web sayfaları mevcuttur. Sık sık profesyonel fotoğrafçı ile fotoğraf çekimi yapmaktadırlar.

İnternet annelerini takip eden annelerin bir kısmının sosyal medya hesapları erişime açık biçimdedir. Bu bireylerin eşlerinin çalıştığı ve kendilerinin ev hanımı olduğu görülmüştür. Diğer kısmının ise instagram üzerinden kendi el yapımı ürünlerini satarak gelir sağladıkları görülmüştür. Çocukları ile seyahat etmektedirler. Önemli günlerinde profesyonel fotoğrafçılar ile çalışan kişilerdir. Görüşülen takipçilerin çoğunluğu ise meslek sahibi ve eşi ile beraber tam gün çalışmaktadır. Az sayıda takipçi ev hanımıdır. Görüşme talep edilen takipçilerin bazıları doğum sonrası iznini kullanmaktaydı fakat yakın zamanda işe döneceklerdi. İnternet anneleri ve araştırma kapsamında görüşülen takipçiler daha çok orta ve orta üst sınıftan olduğu anlaşılan kişilerdir, sahip oldukları olanaklar söz konusu olduğunda homojen bir topluluktan bahsedildiği söylenebilir. Bu açıdan araştırmanın sınırlı bir kesimin annelik temsillerini ve bu temsillerin yine benzer sosyo-ekonomik düzeyden kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığını yansıttığı araştırmanın sınırlıkları olarak not düşülmelidir.

Sosyal paylaşım sitelerinden yapılan alıntılarının metin içerisinde nasıl referans verileceği konusu da bir başka zorlayıcı ve sınırlandırıcı durumu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda ortak bir format bulmak neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle annelerin instagramda yaptıkları paylaşımların değerlendirildiği bölümde, dipnot olarak paylaşılan görselin-video veya resmin- linki ve erişim tarihi verilmiş olup; kaynakça kısmında ise sadece takip edilen profilin ana sayfasının linki verilmiştir. Instagramda sadece yirmi dört saat yayınlanan instagram “hikâye” paylaşımları için ise herhangi bir link verebilmek mümkün değildir, dolayısıyla metin içerisinde bu hikâyelerden bahsedildiğinde sadece hikâyenin hangi tarihte yayınlandığı belirtilecektir. Ayrıca araştırmada görüşülen internet anneleri ile hesapları takip edilen internet annelerinin karıştırılmaması için annelerin her biri metin içerisinde farklı bir kısaltma ve numara ile belirtilmiştir.⁵

Araştırmanın yönteminde 1990’lı yıllarda Robert V. Kozinets (2010) tarafından geliştirilen “netnografi yöntemi” yani internet veya ağ etnografisi de kullanılmıştır. Netnografi, internet üzerinde araştırmaya dayalı katılımcıların gözlemlendiği alan çalışmasıdır.

Sosyal Medyada Temsilin Halleri

“1970’lerin ve 1980’lerin feminist çalışmaları kadının imajı hem kitle iletişim araçlarında hem de “yüksek kültür” de çok sınırlı, zayıf ve pasif olarak bulunmaktadır” (Dobson, 2015: 26). Günümüzde kadınların sosyal medyayı kullanması kendini temsil etmesine büyük katkı sağlayabildiği söylenebilir mi? Bazı akademisyenler internet anneliğini, anneliğin geleneksel kültürel temsillerine bir meydan okuma olarak görüp, aynı zamanda topluluğun çerçevelenmesinde “iyi anne” mitolojilerinin devam ettiğini belirtmektedir (Zappavigna, 2016). Bunun yanı sıra bazı araştırmalar, kadınların kendi başlarına medya üretimine girişi ve dijital olarak kendi temsiliyetlerinin artmasının, cinsiyet ideolojilerinde kalıcı veya derin kaymalara neden olmayabileceğini, temsillerin piyasalara ve kâr amaçlı sistemlere bağlı olduğunu ve cinsiyete dayalı kimliklerin ırksal kimlikler ve sosyoekonomik temelli konumlar ile kesiştiğini belirtmektedir (Dobson, 2015). “Annelik tecrübesine sahip sosyal medya kullanıcıları kendileri gibi anne olan diğer kadınlarla iletişim kurarak deneyimlerini paylaşmakta ve diğer katılımcı anneler de uzman ve bilgi sahibi annelerden çocuk gelişimi ve eğitimi konularında bilgi

⁵ Metin içerisinde İA, internet annesi anlamına gelmektedir ve İA1, İA2 olarak anneler numaralandırılmıştır. GİA, Görüşülen internet annelerini belirtmek için kullanılan kısaltmadır, Görüşülen takipçi anneleri belirtmek için ise, TA kısaltması tercih edilmiştir.

edinme amaçlı faydalanmaktadırlar” (Yazıcı ve Özel, 2017: 1719). Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada, annelerin sosyal medya aracılığı ile temsil yetenekleri artarken gündelik yaşamlarında bu temsillerin kendi annelik deneyimleri ile nasıl bir karşılıklı ilişki içerisine girdiği ve annelerin kendi paylaşımlarıyla hangi tür bilgi kaynaklarının yayılmasını sağladıklarına da cevap aranmıştır. Bu sayede interneti aktif olarak kullanan annelerin çocuk bakımındaki tercihleri, bu tercihlerinin uzmanların söyledikleri veya kendilerinden önce gelen kuşaklarla ne ölçüde paralellik taşıdığı veya tüm bunları bilmeye hiç gerek olmadığını söyleyerek, daha deneysel doğaçlama bir tarzı benimseyip benimsemedikleri de ortaya konulabilecektir.

Instagram; beğenilme-beğenme ve gözleme-gözetlenme üzerine kurulu sosyolojik anlamda birincil ilişkilere dayanan bir etkileşim ortamı olmaktan çok, kullanıcıların paylaştıkları resim ve videolar üzerinden görselliği, fark edilmeyi, ilgi çekmeyi ve kendini görünür kılmayı öne çıkaran sanal bir paylaşım ortamı olarak işlev görmektedir (Türk ve Demirci, 2016).

Günümüz Türkiye’inde sosyal medya, insanların hayatında oldukça etkili olduğundan farklı annelik temsillerinin dolaşıma girmesine de katkı sağlamaktadır. İnternet ortamındaki anne gruplarının kadın-egemen destek alanı meydana getirdikleri söylenebilir ancak bu ortamda neden çocuklara bakması gerekenin anne olması gerektiği konusunda bir sorgulama yapmamaları da dikkat çekicidir. Bu durum aslında ilk bakışta sosyal medya ve anneliğin, süregelen toplumsal cinsiyetçi yapıları sürdürdüğü anlamına gelecektir. Kadınlar çocuk yetiştirirken karşılaştıkları sorunlara çözüm bulabilmek hem de diğerlerine yardım etmek için bu tür ortamlarda kendi annelik deneyimlerini ön plana çıkartır ve kullanırlar. Bu açıdan bakıldığında en azından görünürde anne gruplarının internet ortamını eril merkezli ortamdaki, dişil merkezli ortama dönüştürdüğü söylenebilir (Taylor 1996). Boneva ve Kraut, (2002)’a göre, anneler, “dişil” olarak adlandırılan etkileşimle, destek ve ücretsiz bilgi değişimini benimsemektedir. Anneler sosyal ağlarını devam ettirmek hatta büyütme için yeni teknolojiyi erkeklerden daha çok kullanmaktadır. Minic (2007: 285) bu durumu, “kadınların internetteki etkinliklerinin amacı, sadece internetteki kadınların temsiliğini arttırmak değil, aynı zamanda onların önemini de arttırmaktır” biçiminde ifade etmiştir.

Bu açıdan, Türkiye’de yaşayan anneler tarafından yapılan paylaşımları takip etmek anneliğin dijital platformlarda nasıl kurgulandığını, takipçilerin gündelik hayatları ve annelik deneyimleri ile nasıl kesiştiğini anlamak açısından önemlidir. Bir bütün olarak bakıldığında kadınların kendi bilgilerini paylaştıkları, bir destek grubu yarattıkları, kendi içlerinde bilgi alışverişine dayalı bir dayanışma içinde oldukları ve tüm bunların kadın kimliğini güçlendirici bir etkisi olduğu pek çok çalışmada ileri sürülse de kadınların yeni teknolojilerin yarattığı sosyal ortamlarda neoliberal ekonomik çarkın içerisine dahil oldukları da gözden kaçmamaktadır. Kadınlar kimi zaman bu durumu bir kar kapısı haline getirebilmekte ve bu anlamda aktif birer oyuncu haline gelebilmekte kimi zaman da belirli bir annelik ve eş tipini yücelterek hali hazırda varolan eşitsizliklerin ya da anlayışların daha da kızıştırılarak sürdürülmesine ön ayak olmaktadır. Van Cleaf (2015: 248) internet annelerinin her ne kadar sosyal medyanın kendi annelik deneyimlerini radikal bir biçimde yeniden şekillendirdiğini iddia etseler de aslında daha önceki kuşakla aynı motifleri içerdiği ve bu açıdan bir süreklilik taşıdığı konusunda uyarılmaktadır. Madge ve O’Connor (2006) ise internetteki diğer annelerden gelen sosyal desteğin; izolasyon hissini ve doğum izni süresi boyunca tecrübe edilen küçülen yaşam dünyasını hafiflettiğini veya etkisiz hale getirdiğini belirtmiştir. Fakat bir yandan da internet annelerinin anneliği nesneleştirdiği

ve apolitikleştirdiğini, aynı zamanda annelik değerinin anneler tarafından oluşturulduğunu ama medya platformunda sömürüldüğü de öne sürülmüştür.

Bu çalışmalar ve burada ele alınan araştırma da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de takipçi sayılarına göre belirli bir popüleriteye sahip olduğunu ileri sürebileceğimiz internet annelerinin kendilerini ‘iyi anne’ ve ‘muhteşem anne’ kavramları ile tanıttığı gözlemlenmiştir. Herhangi bir feminist argümana angaje olmaksızın apolitik ve neoliberal bir söylemi içselleştirerek kendilerine dijital ortamda bir yer buldukları ve bu ortamdaki edindikleri takipçilere de feminist kaygılar taşımayan bu türden söylemleri ulaştırdıkları ve bir açıdan bu türden söylemlerin yeniden üretimi için bir kanal haline geldikleri de iddia edilebilir. Ulaştırdıkları anlatıların belirli bir güç alanını temsil eden birtakım uzmanların söylemlerinin yayılması olarak bakılıp bakılamayacağı ve bu paylaşılanların takipçiler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ise araştırmanın özellikle alan araştırması kısmında verilen örnekler üzerinden tekrar anlaşılmalı çalışılacaktır.

Çocukların Beslenmesi Üzerine Annelik Deneyimleri

Çocuğun beslenmesinin ebeveyn hayatının en önemli kısımlarından biri olduğu çocuk yetiştirenler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Çocukların büyüüp gelişebilmeleri, yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve sağlıklarını geliştirip koruyabilmeleri için besin öğelerinin dengeli ve yeterli miktarlarda alınmasının gerekli olduğu sağlık kuruluşları, devlet kurumları ve uzmanlar tarafından sıklıkla hatırlatılmaktadır (Özçetin vd., 2017; Kobak ve Pek, 2015). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Amerikan Pediatri Akademisi (AAP) bebeklerin 0-6 ay arasında yalnızca anne sütü ile beslenmelerini, altıncı ayda ek gıdalara geçilmesini ve emzirmenin iki yıl daha sürdürülmesini tavsiye etmektedir (WHO, 2013). Organik gıda tüketimi de dahil olmak üzere beslenme rejimlerini düzenlemeye yönelik tüm bu söylemlerin Foucault’nun (2007: 100-118) ‘biyoiktidar’ kavramı ile de sorunsallaştırılabilir.

Bu bölümde sosyal medyayı aktif bir şekilde bilgi alışverişi amacıyla kullanan annelerin için beslenme veyahut ‘sağlıklı’ besle(n)meden ne anladığını ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, internet annelerinin bu temalarla bağlantılı ne türden paylaşımlarda buldukları ve takipçilerinden nasıl yorum aldıkları incelenmektedir. İkinci bölümde ise görüşülen takipçi annelerin bu temalara dair kendi deneyimleri ve internet annelerinden bu konularda ne türden bilgi edindikleri ve bunları kendi deneyimleri ile ne şekilde örtüştükleri anlaşılmalı çalışılmıştır. Aynı zamanda internet annelerinin sosyal medyada çocuk beslenmesi ile ilgili olarak neler paylaştıklarını, beslenme ile ilgili olarak sürekli yenilenen bilgileri ne derece sahiplendikleri ve uygulayabildikleri, kendilerinden önceki kuşaktan kendilerine aktarılmış olan bilgilerden faydalanıp faydalanmadıklarını da göz önünde bulundurarak yorumlamaya çalışılmıştır.

Beslemek ya da besleyememek işte bütün mesele bu!

Çocuklarının ne yediğine oldukça önem verdiğini vurgulayan anneler, çocuklar için beslenmenin sadece sağlıkları açısından değil yaşam kaliteleri için de önemli olduğundan bahsettiler. Bunu yaparken nelerin çocuklar için zararlı olduğuna da sık sık değiniyorlardı. Görüşülen annelerin yemek konusunda gösterdiği titizlik, internet annesi annelerin paylaşımlarında da kendini göstermektedir. İnternet anneleri de paylaşımlarında beslenme ve ek gıdaya önemli bir yer ayırma ihtiyacı hissetmektedirler. Beslenme ile ilgili paylaşımlarda kaynak göstermeksizin doğru ve ‘bilimsel’

olduğundan şüphe edilmeyen pek çok bilgi takipçilerle de paylaşılmaktadır. Bebeklerin ilk iki senede nasıl beslenmesi gerektiği ile ilgili bir paylaşımda bulunan İA6, blogunda şu şekilde yazmıştır:

“İlk 1000 gün bebek beslenmesinin (gebelikten 2 yaşına kadar) çocuğun ilerdeki bütün hayatını etkilediğini biliyor muydunuz. Obezite, kalp, tansiyon, şekerden tutun da psikolojik rahatsızlıklara kadar yaşamlarını etkiliyor. O yüzden bebek anne rahmine düştüğü günden itibaren ve emzirirken kendi yediklerimize, sonra da ek gıdaya başlayan çocuğun sağlıklı beslenmesine, meyve sebze tüketmeye alıştırmaya çalışmalıyız. Şekerden, tuzdan, paketli gıdalardan uzak tutmalıyız”.⁶

Birçok internet annesi özellikle ek gıda sürecinde yemek tarifleri tavsiye etmektedir. Bu aynı zamanda instagramda ve bloglarda yaygın bir şekilde yapılan paylaşımlardan biridir. Buradaki dikkat çekici nokta ise internet annelerinin sadece yemek tarifi vermekle kalmamaları; kullanılacak malzemeleri de tavsiye ederek neyin sağlıklı neyin sağlıklı olmadığı konusunda da bir standart belirlemeleridir. Ayrıca tek tek hangi besinin ‘en sağlıklı’ nasıl tüketilebileceğine dair uzman görüşlerini alan internet anneleri bu bilgileri de takipçileriyle paylaşmaktadırlar. Anneler arasında anne sütünün devamında hangi sütün verilebileceği, üstüne en çok tartışılan beslenme konularından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda İA2 çocuğuna sağlıklı süt içirtmek için beslenme uzmanına sormuş olduğu soruları ve bu bilgileri edindikten sonra süt ile ilgili hiç bilmediği veya bugüne kadar süte dair doğru bildiğini zannettiklerini şu ifadelerle paylaşmıştır:

*“M***’nin 6 aylıktan itibaren ek gıdaya geçince, sadece keçi sütü yoğurdu almasına çok dikkat etmiş ve inek sütünden yoğurt tüketiminden uzak durmuştum. Meğer keçi sütü alamadığım zamanlarda inek sütünden tüketmesi, tüketmemesinden çok daha iyiymiş bunu öğrendim. Bu yeni nesil annelerin birçoğunun yaşadığı bir durum bence”.⁷*

Annelerin sıklıkta şikâyetinde bulunduğu konulardan bir tanesi de son zamanlarda Türkiye’de hazır gıda tüketiminde olduğu düşünülen artış ile ilgilidir. İA7 ise kendi blogunda hazır et suyu yerine kemik suyunun kullanılabilirliğini bir üniversitenin araştırmasını kaynak göstererek anlatmaktadır:

“Son yıllarda yapılan birçok araştırma gösteriyor ki kemik suyu hem yetişkinlere hem de bebeklere yadsınamaz faydalar sunuyor. Mesela son olarak okuduğum Harvard Üniversitesi’nde yapılan bir araştırmada kemik suyunun birçok rahatsızlığın gerilemesinde faydalı olduğu ortaya çıkmış”.⁸

Bir başka instagram paylaşımında İA9, seyrettiği bir reklamdan etkilenerek organik yumurta almaya başladığını belirtmişti. Buna istinaden instagramda paylaşmış olduğu bir fotoğrafta masanın üstünde pet şişe içerisinde süt, yoğurt ve yumurta paketi var. Marka yazılmaksızın sergilenenlerin gayet doğal ürünler olduğu ima ediliyor. Resmin altına da şöyle bir not düşülmüş:

“Organik gezen tavuk yumurtası buldum sonunda. Her Salı bizim buraya geliyormuş, kapıya kadar teslim. Köy tavuğu, tereyağı, peynir ne isterseniz kapınız kadar getiriyor. Evdeki yoğurt biraz ekşimişti... yeni maya aldım... tatlı olsun yoğurt”

⁶ <http://yoncakunacav.com/2016/11/30/ek-gidaya-baslamak/> Erişim tarihi: 29 Ocak 2018

⁷ <http://www.imrengursoy.com/sut-iciyor-musunuz/> Erişim tarihi: 29 Ocak 2018

⁸ <http://www.begumturan.com/kemik-suyu-hazirlama-ve-dondurma/> Erişim tarihi: 29 Ocak 2018

Bir sonraki postta “Sütü kaynatıp yoğurt mayalamaya yeni sıra geldi” yazıp tencerenin fotoğrafını paylaşmıştı⁹. Yukarıdaki örnek aslında hem anneler hem de genel olarak özellikle kadınlar arasında son yıllarda giderek çarpıcı hale gelen bir “doğal”lık “doğa’ya dönüş” söyleminin bir tezahürü olarak okunabilir. Hayat kalitesinin, bu doğal besinlerle artacağı varsayılır. Bebeğin saf ve temiz olarak dünyaya geldiği varsayımı bedenine içine beslenme yolu ile girecek olanın da saf/temiz olmasını simgesel olarak dayatır. Sosyal medya söz konusu olduğunda da “organik” besin tüketmek, bilinçli anne olmanın vazgeçilmezlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Organik ürünlerin öncelikli olmasında öne sürülen neden ‘sağlıklı’ oldukları varsayımdır. Tüketiciler, yiyecek üretimindeki kimyasallardan uzak durmak için organik ürünler almak istemektedir. Gıda teknolojilerinin gelişmesiyle beraber özellikle hazır gıdaların raf ömrünü uzatmak için kullanılan ve bir açıdan teknolojinin nimeti olan koruyucu maddeler bu trend içerisinde bir anda istenmeyen, zararlı, insan yaşamını tehdit eden maddelere dönüşmüşlerdir. Organik gıda tüketimi genellikle, aktif çevrecilik, vejetaryenlik ve alternatif tıp içeren, alternatif yaşam tarzı ile de alakalıdır (Hughner vd., 2007). Araştırma esnasında görüşülen annelerden yola çıkarak adeta bir moda olarak nitelendirilebilecek olan bu “organik” furusına belirli bir mesafe ile yaklaşan anneler de yok değildi. Her daim “organik” gıda peşinde koşan annelerin bu arayışlarının “gereksiz” ya da “saçma” olduğunu düşünen anneler de vardı. Mülakat gerçekleştirdiğim anne takipçilerden TA16 bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade ediyordu:

“Çok dikkat etmeye çalışıyorlar, her şeyi organik alıyorlar filan, bana gereksiz geliyor çünkü her şeyi organik yediremeyeceğim ben bu çocuğa belki altı ay sonra değişecek her şey. Bir restorana gidiyoruz nerden bileceğim organik bir şey mi, o çocukta orada yiyecek yani elbet bir gün. O yüzden onları didik didik didik etmelerini garipsiyorum”.

Çocukların kötü beslenme alışkanlıkları edinmesinde sosyal medyanın olumsuz etki edeceğini düşünen annelere de sıklıkla rastlanmaktadır. İçinde gizli abur cubur reklamlarının yer aldığı youtube videolarını göstermeyen anneler olduğu gibi, takipçilerinin çocuklarına ‘bulaşıcı’ etkide bulunmaması açısından çocuklarının abur cubur yediği video veya resimlerini paylaşmamaya özen gösteren internet anneleri de var. İA15, *Evo Angel* adlı dergiye verdiği röportajda:

“Ben cips yemeyi seviyorum. Oğlum da çok seviyor. Ara sıra yemesine izin veriyorum. Ama sosyal medyada cips zararsızdır, çocuğunuza korkmadan cips yedirebilirsiniz diyemem. Beni takip eden çoğu kişinin tabii yeteneği olduğunu biliyorum, ben yedirin desem de yedirmeyeceklerdir ama yeni ziyaretçiler için bu bir risk oluşturuyor. Ben bu riski almayı doğru bulmuyorum (Demirciyan, 2017: 63)”

Diyerek paylaşımda bulunurken bu türden bir sorumluluk hissettiğini dolayısıyla da ‘zararsız’ olmadığını düşündüğü cipsi yerken çocuğunun herhangi bir fotoğrafını paylaşmaktan kaçınacağını belirtmiştir. İnternet annelerinin paylaşımlarından yola çıkarak çocuklarına neler yedirdiklerini sosyal medya aracılığıyla yansıttıklarına göz attığımızda; kahvaltı, öğlen yemeği, akşam yemeği ve ara öğünlerdeki atıştırma durumlarına kadar neredeyse çocukların ağızlarına giren her besinin paylaşıldığına,

⁹ Hikâye 30 Ekim 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

ana öğün ve ara öğünlerin içeriğinin detaylı bir şekilde oluşturulduğuna ve uygulanmaya çalışıldığına tanık oluruz. Aslında bu paylaşımlarda gösterilmek istenen başka bir deyişle övünülen farklı farklı noktalar vardır. Annenin ne kadar bilinçli olduğundan, çocuklarının ne kadar iştahlı olduğuna ve yemek seçimi yapmaksızın kendi kendine yiyebildiğine kadar satır arasında verilmek istenen pek çok mesaj olabilir. Bunun yanı sıra sosyal medya bu videolarla annelerin ne kadar titiz ve özverili anneler olduklarını ve ne kadar çeşitli ve lezzetli yemekler yapabildiklerini gösterebildikleri bir platform haline de dönüşmektedir. Bu bağlamda ben de instagramdaki genel paylaşımları ve yirmi dört saat içerisinde otomatik olarak silinen hikâyeleri gözlemeye çalıştım. Paylaşılan hikâyeleri tercih etmemin bir sebebi de genel paylaşımlarda ürün reklamlarının daha sık olmasından kaynaklanmaktadır. İnternet annelerinin gündelik hayatlarında nasıl bir beslenme programı tercih ettiklerini göstermesi açısından hikâyelerin daha iyi referans olabileceğini düşünüyorum. Buna ek olarak, çocukların beslenme tarzlarının yaşa göre değiştiğini de göz önünde bulundurarak yorumlarıma çocukların yaşını da eklemeye çalıştım.

İA24 paylaşımında bebeğinin kahvaltı tabağını elinde tutarak, mama sandalyesinde bekleyen bir yaşındaki kızını gösteriyor. Tabakta mücver, peynir, zeytin, domates ve tahin pekmez var.¹⁰ Burada bebeğe güzel bir kahvaltı nasıl hazırlanır onu gösteriyor. Diğer bir paylaşımında ise İA24, su dolu pembe leğen içinde ıspanak, su şişesinin içinde yoğurt yapacağı süt, karnıyarık yapacağı patlıcan, bıçak ve kesme tahtasının fotoğrafını paylaşmış. Şu an yemek pişireceğini gösteriyor ve altına “Öğle yemeği h***(İA24’ün çocuğu)’a ıspanak. Akşama karnıyarık. Arkadaki arkadaş yoğurt olmayı bekliyor” diye yazmıştır. Sonraki paylaşımında ise bebek tabağında pişmiş ıspanak, mantı, içinde portakal suyu olan çay bardağı resmini paylaşmış ve “İspanağın yanına bu sefer mantı yaptım. Portakal mandalina sıktım” diye yazarak çocuğunun muhtemelen dengeli beslenmesi için ne kadar uğraştığını gösteriyor.¹¹

İA2 ise masada kahvaltı çeşitlerini göstererek pijama giyen oğlunun kahvaltı yaptığı bir videoyu paylaşmış. Masada çay, domates, çeşitli peynirler, zeytinyağı, zeytin, reçel, ceviz ve salatalık var. Oğlunun tabağında da salatalık, domates, soyulmuş mandalina ve omlet var. Oğlu çatal ile omlet yerken bir yandan da annesi ve babası ile konuşuyor. Açıklamada “İyi pazarlar. Günün nasıl geçti diyor:) Her zamanki yemek masası sohbeti” diye gülen emoji ile yazılmış.¹² Burada da zengin bir kahvaltı masasını ve ailece sohbet eşliğinde yapılan huzurlu bir pazar kahvaltısını gösteriyor. Başka bir paylaşımında İA2, üç yaşındaki oğlu ve onun erkek arkadaşını mutfaktaki masada yan yana oturup pankek yerken videoya çekmiş. Masanın ortasında dört tane reçel var ve oğlu pankeke kaşık ile reçel sürüyor. Arkadaşı da pankeki elleri ile yiyor. Açıklamada “Başbaşa pankek yemek istediler” yazmış ve annesi “Çok romantik yemekler” deyip dalga geçmiş.¹³ Çocuğunun yardımsız reçeli sürüp yiyebildiğini ve iki çocuğun da yaramazlık yapmadan doğur düzgün yemek yiyebildiğini ima ettiği söylenebilir. Kahvaltıda bebek sandalyesinde oturan bir yaşındaki kızı, beyaz tabağının içindeki kesilen salatalığı yanında çatal olmasına rağmen çay kaşığı ile yemeğe çalışıyor. İA28 açıklamada “diyetteyken ben” diye yazıp espri yapıyor ve çocuğunun sebze ile beslendiğini gösteriyor.¹⁴ Bir buçuk yaşındaki çocuğunun makarna yerken ki

¹⁰ Hikâye 16 Aralık 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

¹¹ Hikâye 29 Aralık 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

¹² Hikâye 24 Aralık 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

¹³ Hikâye 24 Şubat 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

¹⁴ Hikâye 28 Ocak 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

videosunu paylaşan İA23, “Bazen çok geç uyanıyor evde yemek olmuyor o an bir kâse tarhana üstüne bir tabak makarna beni kurtarıyor” diye açıklama yapmış. Çocuğu masada oturup bazen annesine bakarak “Aaa” diye ses çıkartıyor sonra kendi kendine bebek çatalı ile makarna yiyor.¹⁵ Burada da kısa bir zaman içerisinde çocuğuna pratik ama sağlıklı bir yemeği nasıl çıkartabildiğini ve çocuğun da küçük olsa bile kendi kendine yemek yiyebildiğini gösteren bir anne var. Başka bir gün yine İA23, çocuğunun brokoli yerken bir videosunu paylaştı. Çocuk ağzını kocaman açarak haşlanmış brokoli yiyor. Sonra çiğneyerek siyah renkli bir içeceği içiyor. İA23 “iki gündür ilk kez yemeğe başladı” yazıp şükreden elleri emojisini sonuna koyup durumdan hoşnut olduğunu ima ediyor.¹⁶ Sebzeyle özellikle çocukların zor yediği kabul edilen bir durumdur, bu nedenle brokoli veya ıspanak gibi sebzeleri çocuklara/bebeklere yedirebilmek bir başarı olarak paylaşımlarda yerini alıyor.

Dört yaşındaki bir erkek çocuk televizyon izleyerek çorba içiyor. Videoya çeken İA1 “Güzel olmuş mu?” diye ona sordu. Oğlu annesinin yüzüne bakıp “Evet, bu çorbayı çok seviyorum!” dedi. Sonra yine televizyonu izlemeye devam etti. “Sonra kek de yapalım mı birlikte?” diye İA1 sorunca televizyon izlerken evet dedi. Burada İA1 güzel yemek yaptığını ve beraber kek yaparak birlikte zaman geçireceklerini işaret ediyor. İA24’ün paylaştığı fotoğrafta mama sandalyesinde bir oyuncak ve beş gözlü olan bebek tabağının içinde bebek suluğu, kaşık, makarna ve kıymalı kabak var. Açıklamada bu şekilde yazdı. “H***(İA24’ün çocuğu)a ne yedirdiğimi çok soran var. Bugün kıymalı kabak ve makarna var akşama da ıspanak kavurması yapacağım. Her gün sebze yedirmeye çalışıyorum. Çok çok yemese de yiyor yavaş yavaş alışıyor gibi zamanla göreceğiz ama vazgeçmiyorum inşallah sever”.¹⁷ Yine burada da sebze yedirdiğine ve çocuğun da yiyebildiğine yapılan bir vurgu dikkat çekiyor.

İA5 evdeki akşam yemeğinde karşılıklı oturan iki oğlunu balık ve salata yerken videoya çekip paylaşmış. Beş yaşındaki büyük oğlu annesine “Benim salatam bitti!” diyor. İki yaşındaki küçük oğlu televizyon izleyerek balığı eli ile yiyor. Camın yansımından İA5’in yanında onun eşinin oturduğu anlaşılıyor.¹⁸ Ailece sağlıklı beslendiklerini gösteriyor. Masada küçük parçalara ayrılmış somonu çatala yiyen çocuğunu videoya çeken İA23, ona “Güzel olmuş mu? Mis gibi del!” diyor. Çocuğu somonu çiğneyerek “Miss” diyor.¹⁹ Bu on beş saniyelik video çocuğun balığı kendi kendine yiyebildiğini ve internet annesinin yapmış olduğu lezzetli yemeğe bir gönderme olsa gerek. Sebzenin akabinde sağlıklı yemek yiyor olmanın bir diğer göstergesi de balık tüketmek olarak anlaşılmaktadır.

İnternet anneleri çocuklarının yemek yerken bol bol videolarını ve fotoğraflarını çekip paylaşmaktadırlar. Uzmanlar yemek yeme becerisinin çocuğun kendini yönetebilmesi yolunda attığı önemli bir adım olduğunu söylemektedir (Yavuzer, 2005). İnternet annelerinin instagramda çocuklarına kolay yemek yedirdiklerini göstererek bundan övünç duymaları yine instagramın genel paylaşımından ve hikâye kısmındaki paylaşımlardan anlaşılmaktadır.

Üç erkek çocuğuna sahip olan İA8 kahvaltıdaiken videoya çekmiş. Üç oğlu masada oturuyor. Tabakta salatalık, domates, ekme ve yumurta var. Dört yaşındaki ortanca oğlu ve iki yaşındaki en küçük oğlu ekmeğin arasına yumurta koyuyor. Yedi yaşındaki en büyük oğlu sandalyenin üzerinde

¹⁵ Hikâye 6 Aralık 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

¹⁶ Hikâye 4 Ocak 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

¹⁷ Hikâye 5 Aralık 2017 tarihinde paylaşılmıştır.

¹⁸ Hikâye 13 Ocak 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

¹⁹ Hikâye 5 Ocak 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

dizlerini toplayıp sadece ekmek yiyor. Onun tabağı bitmek üzere. Videoda İA8 kalp emoji koyup ve “Günaydın” yazmış.²⁰ Başka videoda en küçük oğlu etli kuru fasulyenin suyunu büyük bir kaşıkla içiyor. Biraz sonra annesinin videoya çektiğini fark edip kameraya gülüp dilini çıkartıyor. Sonra parmağını kuru fasulyeye daldırıp parmağını yalamaya başlıyor. Açıklamada “Kaşık güzel şey ama parmaklar daha tatlı” diye yazılmış.²¹ İA8 üç oğlunun hep kendi kendilerine yemeklerini yiyebildiklerini videoda gösteriyor. Çoğu çocuk kendi kendine yemek yemekte zorlandığı için onun çocuklarının yiyebildiğini görmek takipçileri de şaşırtıyor. Takipçiler bunu nasıl başardığını merak ediyorlar. Gelen soruları şu şekilde yanıtlıyor İA8:

“Yemiyorlarsa yemesinler seçeneğe sunmuyorum. Onlarda yiyor. Yemezlerse gerçekten beğenmediklerini anlarsam ara öğün daha doyurucu birşey yapıyorum”

Ona cevap olarak takipçi “Başarması güç bir tutum. Kutluyorum sizi” diyerek tebrik etti. Anne takipçiler bu şekilde sosyal medyada kendi çocuklarının yapamadığı şeyleri açıklayıp, türlü sorular sorup, internet annelerinden tavsiyeler almaktadır.

Bu tür paylaşımların yanı sıra tersine yemek yedirmekte zorlandığını söyleyen internet anneleri de vardır. Hatta yemek yedirmeyi anneliğinde en sevmediği şey olarak blogunda açıklayan internet annesi de var:

*İA10: “Ben miyim tek bu işten nefret eden bilmiyorum ama bebek-çocuk beslemek bu hayatta en çok zorlandığım işlerden biri. Annem yanımda olunca otomatik olarak görev onun oluyor. Soramıyor bile, K*** (İA10’un çocuğu) ne yesin, nerede yesin, nasıl yesin? Ne yaparsan yap, istemiyorsa da yemesin, çok ısrar etme’ diyor. Zaten ısrarcı bir anne olmamıştır asla. Ama ne yapar eder, oyunlar, şarkılar, türkülerle yemeği yedirir benim annem. Belki de K*** -çok aç olduğu anların dışında, benim stresimi hissettiğinden huysuzluk yapıyor ve yemek saati her ikimiz için de sıkıntılı geçiyor ve hatta geçmiyor. Acaba aç mı kalıyor, yeterli beslenemiyor mu, diye de düşünmüyor değilim zaman zaman. Babası bile benden daha iyi besliyor sanki. Tabi S*** (İA10’un eşi) 7/24 ona bakmaya başlasa üçüncü öğünde pes edebilir”²²*

İA10 içinde bulunduğu durumu bu şekilde açıklayıp kendi blogunda neden çocuğuna güzelce yemek yediremediğini kendine “Niye?”, “Nedir bu beslenme sorunumuz?”, “Peki ne yapmalı?” gibi sorular yönelterek sorgulamaktadır. Yorumun hemen altına da tavsiyeler sıralanmış. Başka internet anneleri de onun gibi yemek yedirirken çocukların yaramazlık yaptığını veya ağladığını videoda göstermektedir.

Mülakatlarda görüşülen internet annelerinden biri de çocuğuna yemek yediremediği için kendisini yetersiz hissettiğini üzülerek değil, gülerken pozitif bir şekilde anlatmaya gayret ediyordu:

İA3: “Yani yemek yemek istemeyebiliyor bazen yaptığım şeyleri, acaba ben yapamıyor muyum diyorum, çünkü okulda yiyormuş aynı yemekleri. Ama ben evde yaptığımda yemek istemeyebiliyor ya da çok zor yiyor, üzülüyorum. Dayakla falan dermişim. Nasıl çözüyorum, başka bir yemek yapıyorum, bir

²⁰ Hikâye 21 Ocak 2018 tarihinde paylaşılmıştır.

²¹ https://www.instagram.com/p/BY58H_uB2xj/ Erişim tarihi: 30 Ocak 2018

²² <http://www.slingomom.com/aile-2/anne-baba/anneligin-en-sevmedigim-seyi-yemek-saatleri/> Erişim tarihi: 31 Ocak 2018

şekilde karnını doyuruyorum, o şekilde çözmeye çalışıyorum. Ruhsal olarak bir eksiklik hissetmiyorum, fiziksel olarak bir eksikliğim var yemek yapma konusunda”.

Bu sorunu sosyal medyaya da taşıdığını söyleyen GİA3, takipçilerinden gelen önerilere de çözüm bulmaya çalıştığını söyledi.

“Storyde mesela geçen gün paylaştım, bezelye yerken onu. Önerilerde bulunuyorlar. Benim kızım balıktan nefret eder. Mesela şey önerdiler bana, kokmayan bir balık çeşidi yap, balık çorbasını önerdiler. Onu yer dediler, şimdi onu deneyeceğim”.

İnternet annelerinin instagram üzerinde çocuklarına yemek yedirirken paylaştığı videolar ara sıra takipçilerden olumsuz yorumlar gelmesine de neden olabiliyor. İA5, bağırarak ağlayan iki yaşındaki oğlunun ağzına erik tutup “Isır, ısır. Komple veremem” diyor. Bir yandan çocuğun ağzından salyası akıyor. Anne, eriği çocuğunun ağzından bir kez daha çıkardıktan sonra oğlu annesinin elinden kapıp bütün bir eriği ağzına attı ve ağlaması durdu. İA5 “Ama öyle olmaz. Isır. Isır, öyle olmaz” deyip ağzından eriği almaya çalışıyor. “Çıkartır mısın onu ağzından? Hemen!” diye biraz ifadesini sertleştirirse de oğlu eriği ağzından çıkarmadı. İA5 yanaklarından sıkarak çıkarttırmaya çalıştı. Oğlu mutlu bir şekilde güldü ama hala eriği çıkartmıyordu.²³ Bu paylaşımın altındaki yorumlarda: “Çok tatlı!” “Benim çocuğum da aynı şeyi yapmak istiyor” yazanlar varken İA5’i eleştirip başka bir deyişle anne utandırma yapanlar da oldu. Bu yorumlar annenin, çocuğun boğulma tehlikesinin farkında olamayacak kadar bilinçsiz olduğunu ifşa etmeye çalışan yorumlardı. Yapılan yorumlardan örnekler vermek gerekirse:

“Belli ki çocuk görmüş ve istemiş ama suç görende değil gösterende annesi belliki almaya uraşmış ama ne kadar da alsa o daha çok istüecek ve daha çok ağılyacak çocuk görmüş bile olsa minik parçalara kesip verebiliridiniz çocuk yutmadi umarim ama yutmuş olsaydi boğzunda kalabilirdi çocuklarinizıa bukadar büyük meyveler vermeyin”.

“Video çekmek için dabi bütün sekinde agzına almasına engel olmalisiniz. 1 saniyede boğazini tikar”.

“Çocuğnu ağılatacağına elindeki kamerayı birak çekmeyi çocuğa yedir Allah korusun ya bi anda kaçsa boğazına yazık değil mi çocuklarinizi bu kadar kamera ekranında tutuyosun nazır değer Allah korusun maşallah oğlunuza Allah'im nazardan saklasın”.

Takipçilerden bazıları da “Anne utandırma” yapan yorumlara karşılıklar yazmış. Bu yorumlarda da olumsuz yorumlara karşı eleştiriler getirilmiş ve video çeken anneye destekte bulunulmuş. İA5 ise her ne kadar bu paylaşımına gelen yorumlara cevap vermemiş olsa da sonraki paylaşımında oğlunun bir buçuk yaşındaki başka bir videosunu paylaştı. Videoda oğlu bir lokantada sert bir et parçasını yemeye çalışıyor. Resmin altındaki açıklamada:

²³ <https://www.instagram.com/p/BVScxnjgf7/> Erişim tarihi: 1 Şubat 2018

*“yakın zmn #tbt ile E*** (A5’in çocuğu)’nin erik videosunun yorumlarında saçmalayanlara toplu cevaptır, arz ederim. Herkes kendi vesvesesini kendine saklasın plz, ben kendi çocuklarımın neyi nasıl yapacağını ya da nasıl yapamayacağını sizden daha iyi biliyorum takdir edersiniz, kaldı ki eriği ağzına sokuşturup terketmedim. sonra bana F*** (A5) oğlum kızım yemek yemiyo napalım demeyin, siz kendi korkularınız yüzünden çocuğunuzun eline bişey vermezseniz riyasında mı öğrenecek çiğnemeyi yutmayı ya da siz ağzınızda çiğneyip vern oldu mu tışikkirilir. Kibbaaay”.*²⁴

Sözleri ile oğlunun altı ay öncesinde dahi eti çiğneyebildiğini dolayısıyla erik konusunda bir sıkıntı yaşamayacağını agresif bir dil kullanarak ve bu konuda olumsuz yorumlar yazan takipçilerine hadlerini bildirmek üzere bir açıklama yazmaktan geri kalmamıştır. Bu tür atışmaların takipçi sayısını artırmaya yönelik bir strateji olup olmadığı ise tamamen tartışmaya açık bir konudur.

Görüşülen anne takipçilerin çoğu sosyal medya üzerinde beslenme tavsiyeleri ile ilgilendiklerini ve özellikle de yemek tarifi önerilerini aldıklarını söylediler. Örneğin, çocuğu küçükken internet annelerinden yardım alan TA2, çocuğunun yemeklerini pişirme, çocuğuna daha sağlıklı yemekler hazırlama ve çocuğunun beslenmesi ile ilgili sosyal medyadan daha çok yararlandığını ifade etmiştir. Özellikle ek gıda ve katı gıdaya geçiş sürecinde çocuklara daha fazla seçenek sunabilmek adına pek çok tavsiye aldığını dile getirmiştir. TA20 de her ne kadar internet annelerinin yaptığı reklamlardan hoşlanmasa da bebek yemekleri tarif eden hesapları takip ettiğini ve bunları değerlendirdiğini belirtmiştir.

“Annelik üzerine tam değil de bebeklerin düzgün beslenmesi, emzirmenin faydaları, şunu yiysin bunu yemeyin, internetten o konuda özellikle sosyal medyadan çok destek aldım”.

TA10 ise çocuğu küçükken aynı şekilde beslenme ile ilgili sosyal medyadan bilgi aldığını söylemiştir:

“Fikir veriyor bir tecrübe gibi, yaşayanları görmüş olmak da yaşamış kadar insana destek sağlıyor, bu tarz şeyler. Ya da işte çocuklar küçükken mesela özellikle bir tane site var, çocukların beslenmesi ile ilgili öneriler aylara yönelik şeyler veriyor. Bu ayda şunlara başlayabilir, bu ayda bunları yiyebilir, şu yemeğe bunları bunları katabilirsiniz, şunları verebilirsiniz tarzı onlardan faydalanyordum fikir alıyordum”.

Buna ek olarak TA10, reklam yapmayan takipçi sayısı az olan anneleri daha çok güvenerek takip ettiğini de belirtmiştir. TA14 de beslenme ile ilgili konularda internet annelerinin yazdıklarının tandıq gelip hoşuna gittiğini fakat her şeyi de okuyup uygulamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Aşağı yukarı akranlar yani 1-2 ay aralarında var hep takip ettiğim annelerin çocuklarıyla. Onların tepkilerini gözlemek hoşuma gidiyor. Mesela A*** (TA14’ün çocuğu) biraz daha, benim biraz takıntımdan dolayı daha geç çatal bıçak tutmaya başladı. Çoğunlukla ben besliyorum hala. O zaman anne güdüsü olarak daha çok doydüğünü hissediyorum ama aslında öyle olmadığını da biliyorum içten içe. Okuyup da yapamadıklarından biri bu”.*

²⁴ <https://www.instagram.com/p/BVXWD1tNcF/> Erişim tarihi: 1 Şubat 2018

Birçok takipçi anne beslenme önerilerinden faydalandığını söylerken, TA15 gibi internetteki bilgileri güvenilir bulmadığı için yemek tariflerini veya önerileri dikkate almadığını bu konuda mümkünse uzman görüşlerini almayı tercih ettiklerini vurgulayan anneler de var:

“Sosyal medyadan veya bloglardan ilaç tavsiyesi gibi şeyleri pek okumuyorum. Yemek tavsiyesi, ilaç tavsiyesi vs. O tarz şeylere güvenmiyorum çok. Çünkü çok fazla bilgi kirliliği olduğu için. O gibi durumlarda genellikle doktora soruyorum”.

Günümüz Türkiye’deki anneler hakkında sorduğumda kahkaha ile gülerken “Hasta onlar hasta!” diyen TA18, annelerin beslenme konusunda bazen gereksiz titiz davrandıklarını kendi yaşadığı bir durumu anlatarak örnekledi:

*“Hasta derken her şeyi çok didikliyolarlar. Geçen O*** (TA18’in çocuğu) daha küçüktü, O*** dişlerini, çubuk kraker var ya, onlarla çıkardı küçücük çocuk. Parka götürdüm ben O***’u çok küçük yaştan, altı aylığından beri parka gidiyor. Bir şeyi bilmese bile oradaki çocukları izliyordu. Orada çocuğun bir tanesi ben O***’a çubuk verirken bize baktı, ben de dedim ki sende ister misin, ama önce annesine sordum. Çubuk kraker verebilir miyim? Çok baktı elime yazık. Ay dedi, benimki daha hiç çubuk kraker yemedi. Ondan sonra ben de iyi halt etmişsin dedim içimden. Ama ona saygı duydum. Yedirmek istemiyor olabilir. Ya da şeker çikolata konusunda... Ay hiç şeker sürmedi ağzına, ya da hiç çikolata yemedi. Bu marifet değil. Çocuğa günde on paket çikolata yedirirsen tabi ki bu manyaklık yani. Ama günde bir tane ona yemek sonrası bir sürpriz ya da bir şeye teşvik etmek için belki yaparsan bunu mantıklı karşılayabilirim. Ama yok bunu kendine marifetmiş gibi mesela, hiç tereyağı kullanmadık biz daha ona, hiç tuş vermedik, ya da parka gider parktan daha çıkmadan sırtına havluları sokarlar çocukların, çocuk düşer aklını kaybeder kadın...”.*

TA18’in örneğinde gördüğümüz gibi Türkiye’deki anneler çocuklarının pek çok gıdayı tanınması konusunda oldukça titiz ve korumacı davranmaktadır. Sadece çocukların beslenmesinde değil Türkiye’de pek çok insan hazır yemeklere karşı koymaktadır. Dolayısıyla hazır gıdayı kullanmak annelerin çizmeye ya da olmaya çalıştığı ‘muhteşem anne’ temsilini bozan bir pratik olarak yorumlandığını ifade edilebilir. Sadece anneler değil kadınlar ne kadar çeşitli yemekler yapabiliyor ve organik gıda maddeleri ile bunu gerçekleştirebiliyorlarsa o kadar tatmin oluyorlar. Dolayısıyla anne blogların da yiyecek üstüne bu tür paylaşımları yapıyor olması bir tesadüf olmasa gerek.

İronik bir biçimde, çocukların hiç abur cubur yemediği de kesinlikle doğru bir gözlem olmayacaktır. Görüşülen internet anneleri de bir şekilde bu tür gıdalardan zaman zaman faydalandıklarını, ödül olarak kullandıklarını belirtmişlerdir fakat ‘muhteşem anne’ olmak, takipçilerinden gelebilecek herhangi bir eleştireye meydan vermemek veya takipçiler üzerinde olası bir yanlış yönlendirmeye sebep olmamak adına, ki bu motivasyonların hepsi annelik kavramı içerisinde kadını birincil sorumlu sayan benzer hegemonik anlatılar bağlamında iş görür, çoğu internet annesi çocuklarına hazır gıda veya abur cubur veriyor olsa bile sosyal medyada paylaşmadığını açıklamıştır. Araştırma süresince takip edilebildiği kadarıyla reklamlar dışında sosyal medyada çocukların abur cubur yediğine dair herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. Bu durumun takipçilerden gelebilecek eleştirileri

savuşturmak için bir strateji olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle toplum baskısının Türkiye’deki sosyal medyada tezahürü olan “anne utandırma”²⁵ gibi olumsuz yorumlar bu kanıyı güçlendirmektedir.

SONUÇ

Alan araştırması esnasında annelik deneyimlerini paylaşmak üzere açılan sosyal medya hesaplarında takipçi annelerin içinden çıkamadıkları durumlarda veya kendi sıkıntılarına ortak aramak için sosyal medyaya başvurdukları gözlemlenmiştir. Üstelik neoliberal ekonomiyle beraber işleyen; zamanı verimli bir şekilde kullanmayı ve deneyimi paraya dönüştürmeye teşvik eden anlayışın sosyal medya anneleri tarafından da benimsediği ve kendi öznel deneyimlerini dolaşıma sokarak küresel sistemin bir parçası haline geldiklerine tanık olunmuştur. Bu açıdan bakıldığında kadınların en azından gündelik deneyimlerinden yola çıkarak kendi geçimlerini sağlayabilecekleri bir kazanç kapısı yaratmaları kadın güçlenmesi açısından önemli bir gelişme sayılabilir. Ayrıca bazı durumlarda belirli bir ortak deneyimin bir araya getirdiği kadınlar açısından, yapılan paylaşımların ve yorumların manevi bir güçlenmeyi beraberinde getirdiği iddia edilebilir. Fakat şu noktaları da göz ardı etmemek kaydıyla: İnternet anneleri, bebeklerinin ve çocuklarının beslenmesinde ne kadar bilinçli davrandıklarını gözler önüne sermektedirler veya başka paylaşımlarda gurur duydukları anları ve ne kadar uzun süre fedakârlıkta bulunup emzirdiklerini ortaya koymaktadırlar. Zorlukların paylaşılması ve takipçilerle bu konuda yapılan görüş alışverişleri, bir biçimde kadınların kendi aralarında birbirlerine destek olmaya çalıştıkları ve özgüven aşıladıkları anlamına gelmektedir. Bu türden dayanışmalar kadınları zorluklarla başa çıkarken yalnız olmadıklarına ikna etmede etkili gibi de gözükmektedir. Fakat emzirme veya sağlıklı beslenme gibi konularda uzmanların “nasıl ve ne yapılırsa bilinçli anne olunur” konusundaki tavsiyelerinin internet anneleri tarafından benimsenip internet ortamında sergilenmesi, bu tavsiyelerin dışında hareket eden takipçi annelerin deneyimlerinin değersizleştirilmesine de neden olabilmektedir. Bunun ötesinde araştırmanın üzerine odaklandığı kadınlar aldıkları eğitim, sahip oldukları olanaklar göz önünde bulundurulduğunda her ne kadar belirli bir ‘sosyal kapital’e sahip olduğu varsayılan bir kitleyi temsil etse de var olan cinsiyetçi yapıların dışına çıkacak bir dili benimsemedikleri anlaşılmakta ve gündelik yaşamlarında da ve en azından sosyal medyada yansıttıkları haller ile bu yapılarla meydan okuyor gibi gözükmemektedirler.

Sonuç olarak, sosyal medyada aktif bir şekilde yer alan anneler kimi zaman yetersizliklerini vurgulamış gibi gözükseler dahi aslında ne kadar “iyi” ve “muhteşem” bir anne oldukları ve bunun için çabaladıkları izlenimi görünür kılmaya çalışmaktadırlar. Bu durumun hem takipçilerin kendi arasında hem sosyal medyada görünür olan annelerin arasında ve zaman zaman kızışan sanal ve gerçek ortamların birbirine karıştığı bir rekabet halini aldığı gözlemlenmiştir. Bu çerçevede içerisinde çalışmanın genç nesillerin beslenmesini düzenleyen çok bilinmeyenli biyo-politik rejimler ve daha geleneksel beslenme yöntemleri arasındaki dinamik etkileşimi yansıttığı söylenebilir. Feminist bir bakış açısından bakıldığında ise her iki söylem de kendi içerisinde beslenme deneyiminin kendisini bizzat kadınlık deneyiminin bir parçası olarak kodlayan, üstelik bu kodlanan deneyimi de eril bir dil ile konuşan

²⁵ İngilizcede “mom shaming” olarak kullanılan kelimenin çevirisi. Özellikle sosyal medyada bir çocuk sahibi bir kadının çocukları ile ilgili olarak yazdığı bir yorumun veya daha genel bir kullanım olarak sosyal medyada tanınan bir kadının çocukları ile ilgili yapmış olduğu bir davranışın, diğer kullanıcılar tarafından çok sert, rencide edici, onur kırıcı yorumlara maruz kalması anlamında kullanılmıştır.

uzmanın vesayeti altına sokan veya en iyi ihtimalle onun tarafından tasdik edilmek suretiyle onayan bir güce sahiptir. Anneleri kendi anlatılarının aktif uygulayıcıları olarak işe koyan bu söylemleri kadınların da çoğuş zaman benimsemesi, kadınların en yeni iletişim kanallarında dahi çocukları yetiştiren birincil kişi olarak kendi görünürlüklerini farklı stratejilerle sağlamaya çalışmaları, kendilerini bu açıdan tanımlamaya çalışmaları ve hegemonik anlatılara nadiren alternatif arayıp onlara neredeyse hiç direnmemeleri ise dikkate ve üzerinde daha çok düşünmeye değerdir.

Kaynakça

- Amagasa, K. (2018) ‘Kosodateni Okeru Support’ net Work to Social Media Riyouno Chiikiteki Saini Kansuru İkkousatsu”, *Gakuen, Ningen Shakaigakubukiyou*, No. 928: 23-34.
- Boneva, B. & Kraut, R. (2002) “Email, Gender, and Personal Relationships” ed. by: Wellman, B. & Haythornthwaite, C, Malden, In *The Internet in Everyday Life*, Boston: Blackwell Publishers.
- Burç, P. E. (2015) “Popüler Kültür ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, Erişim adresi: <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Pinar-Ezgi-Burc-14Eylul2015.pdf>.
- Demirciyan, L. (2017). “Çağla Dövençi Sönmez”, *Evos Angeles*, Erişim adresi: <http://www.evogrup.com/yayinlar/kasim17/#/52>. Erişim tarihi: 2 Ocak 2018.
- Dobson, A. S. (2015) *Postfeminist Digital Cultures Femininity, Social Media, and Self-Representation*, New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2007) Cinselliğin Tarihi, Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glenn, E. N. (1994) “Social Constructions of Mothering. A thematic Overview”, ed. by: Glenn, E. N., Chang, G. & Forcey, L. N., In *Mothering Ideology, Experience, and Agency*, New York: Routledge.
- Gürçayır Teke, S. (2014) “Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger Anneler”, *Millî Folklor*, Yıl 26, Sayı 103.
- Hryciuk, R. E. (2010) “(Re)constructing Motherhood in Contemporary Mexico: Discourses, Ideologies and Everyday Practices”, *Polish Sociological Review*, No. 172, 487-502.
- Hughner, R. S., McDonagh, P., Prothero, A., Shultz II, C. J. & Stanton, J. (2007) “Who are Organic Food Consumers? A Compilation and Review of Why People Purchase Organic Food”, *Journal of Consumer Behaviour*, 6: 1–17. DOI: 10.1002/cb.210.
- Kobak, C. & Pek, H. (2015) “Comparison of Mother and Child Health and Nutrition Habits of the Nursery School Kids in Preschool Period (Aged 3-6)”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 30(2): 42-55.
- Kozinets, R. V. (2010) *Netnography Doing Ethnographic Research Online*. London: SAGE Publications.
- Lopez, L. K. (2009) “The Radical Act of 'Mommy Blogging': Redefining Motherhood Through the Blogosphere”, *New Media Society*, 11: 729.
- Madge, C. & O’Connor, H. (2006) “Parenting Gone Wired: Empowerment Of New Mothers On The Internet?”, *Social & Cultural Geography*, April, DOI: 10.1080/14649360600600528.
- McDaniel, B. T., Coyne, S. M., & Holmes, E. K. (2012) “New Mothers and Media Use: Associations Between Blogging, Social Networking, and Maternal Well-Being”, *Maternal and Child Health Journal*, 16, 1509-1517. DOI: 10.1007/s10995-011-0918-2.
- Minic, D. (2007) “Feminist Media Theory and Activism: Different Worlds or Possible Cooperation”, ed. by: Rill, H., Smidling, T., & Bitoljanuu, A., In *20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change: peacebuilding in the region of the former Yugoslavia*, Sarajevo: Centre of Nonviolent Action.
- Özçetin M., Khalilova F. & Kılıç A. (2017) “Beslenme Durumunun Değerlendirilmesinde Sıra Dışı Bir Yöntem”, *BİA Çocuk Dergisi*, 17(2):61-66.
- Taylor, V. (1996) *Rock-A-BY Baby: Feminism, Self Help, and Postpartum Depression*, New York: Routledge.

- Türk, G. D. ve Demirci, E. (2016) “Sanal Dünyada Dönüşen Mahremiyet Algısı; Instagram Örneği”, *1st International Academic Research Congress*, Ankara: Pegem Akademi.
- Van Cleaf, K. (2015) ““Of Woman Born” to Mommy Blogged: The Journey from the Personal as Political to the Personal as Commodity”, *Women's Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 3/4, THE 1970s (FALL/WINTER 2015), SS. 247-264, New York: The Feminist Press at the City University of New York.
- World Health Organization. (2013) *Global Strategy for Infant and Young Child Feeding: The Optimal Duration of Exclusive Breastfeeding*, Erişim adresi: http://www.who.int/nutrition/publications/gi_infant_feeding_text_eng.pdf.
- Yavuzer H. (2005) *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, T. & Özel, M. (2017) “Sosyal Medyada Anneliğın Eğitim ve Etkileşim Boyutu: Instagram Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*, Volume: 3(5).
- Zappavigna, M. (2016) “Social Media Photography: Construing Subjectivity in Instagram Images”, *Visual Communication*, Vol. 0(0) 1–22. DOI 10.1177/1470357216643220.
- Zappavigna, M. & Zhao, S. (2017) “Selfies in ‘Mommyblogging’: An Emerging Visual Genre”, *Discourse, Context & Media*, 20: 239–247.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GÖNDERİM: 01-02-2020 – Kabul: 23-05-2020

The First English Humorist Geoffrey Chaucer and the First Turkish Version of the Canterbury Tales

**İlk İngiliz Mizah Yazarı
Geoffrey Chaucer ve Tarihte
Canterbury Masalları'nın İlk
Türkçe Çevirisi**

Mine YAZICI¹

Abstract

The Canterbury Tales as one of the pioneers in English literature was written by Geoffrey Chaucer in the 14th century. After 600 years, it was translated with the title “Canterbury Masalları” by A. Vahit Turhan in 1949 as an extension of a seminar course. The work has an important place in English literary history in terms of its authenticity and British sense of humor. As for its importance in terms of Turkish translation history, it is the first humor translation from the West during the Republican period. This paper discusses the concept humor and the effects of cultural distances and differences on translation and translator’s decisions in humor translation. For this purpose, it studies both original work and translation to

Öz

14. yüzyılda İngiliz Edebiyatı’nın öncülerinden biri The Canterbury Tales adlı eser 14. yüzyılda Geoffrey Chaucer tarafından yazılmıştır. 600 yıl sonra bu eser A. Vahit Turhan tarafından 1949 yılında bir seminer dersinin uzantısı olarak “Canterbury Masalları” başlığıyla çevrilmiştir. Eser özgünlüğü ve İngilizlere özgü mizah anlayışı açısından İngiliz Edebiyatı tarihinde önemli bir yeri vardır. Türk çeviri tarihi açısından ise, Cumhuriyet döneminde Batıdan yapılan ilk mizah çevirisidir. Bu yazıda mizah çevirisinde kültürel uzaklık ve farklılıkların çeviri ve çevirmen kararları üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Bu amaçla yöntemsel olarak Hans Vermeer’in Skopos Kuramında yer alan “para-kültür”, “dia-kültür” ve “idio-kültür” kavramları

¹ Mine YAZICI, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, mineyaz@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4723-1001

disclose how the humor translation was influenced by the period and social conditions based on the concepts of “para-culture”, “dia-culture” and “idio-culture” as cited by Hans Vermeer in Skopos Theory. As a philological translation aiming to introduce English literature to Turkish literature, it studies the place of the translation in the Turkish literary polysystem, its importance as an academic activity and the role of translator’s identity in influencing translation decisions. In addition, it explains how the two cultures with a quite different sense of humor can meet in a work that basically addresses the universal human feelings based on the data in the Turkish version. In this context, this paper is methodologically divided into two parts as source and target culture. These sections in thematic order are as follows; The place of The Canterbury Tales in English culture (para-culture), the place of Geoffrey Chaucer as an author in society (dia-culture), and his personality as an individual (idio-culture). The second part of the article, which is the main part of the study is follows; The social and national place of the Turkish version (para-culture), its historical importance as an academic activity (dia-culture), and personality of A. Vahit Turhan as an intellectual and translator who launched and directed this activity. As a result, this paper evaluates the story of how the Turkish version ended in “domestication” in the Turkish literary system, and turned into a “published product” as a philological activity within the context of translation history.

Keywords: Humor translation, “para-culture”, “dia-culture”, “idio-culture”, *The Canterbury Tales*.

üzerinden öncelikle Chaucer’ın İngiliz edebiyat tarihindeki yeri incelenmiş; ardından bu eserin çevirisinin içinde yaşanan dönemden ve toplumsal koşullardan ne şekilde etkilendiği yorumlanarak açıklanmıştır. İngiliz edebiyatını Türk edebiyatına tanıtırma amacını güden filolojik bir çeviri olarak Türk yazın dizgesindeki yeri, akademik bir etkinlik olarak önemi ve çevirmen kimliğinin çeviri kararlarını etkilemedeki rolü üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak birbirinden çok farklı mizah anlayışına sahip iki kültürün temelde evrensel olarak insani duygularına seslenen bir eserde ne şekilde buluşabileceğini çeviri metindeki verilerden yola çıkarak açıklanmıştır. Bu çerçevede yazı yöntimsel olarak kaynak ve erek kültür kanadı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler izleksel olarak şu şekilde sıralanmıştır; Canterbury Masalları’nın İngiliz kültüründeki yeri (para-kültür), yazar Geoffrey Chaucer yazar olarak toplumdaki yeri (dia-kültür) ve bireysel olarak yazar kimliği (idio-kültür) üzerinde durulmuştur. Yazının esas inceleme kısmı olan ikinci bölümü Türkçe çevirisinin söz konusu dönemdeki toplumsal ve ulusal yeri(para-kültür), akademik bir etkinlik olarak tarihi önemi (dia-kültür) ve bu etkinliği başlatan ve yönlendiren kişi olarak Prof. Dr. A. Vahit Turhan’ın aydın çevirmen kimliği incelenmiştir. Sonuç olarak Türk yazın dizgesinde “ehlileştirme” stratejisiyle ile sonlanan çevirinin filolojik bir etkinlik olarak nasıl "yayınlanmış bir ürüne" dönüştüğünün öyküsü çeviri tarihi bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizah çevirisi, “para-kültür”, “dia-kültür”, “idio-kültür”, *Canterbury Masalları*.

Giriş

Geoffrey Chaucer İngiliz edebiyatının 14.Yüzyılda önde gelen mizah yazarlarından biri olmakla kalmaz İngiliz edebiyatının kimliğini bulmasında ana dilini kullanarak İngilizcenin bir yazın dili olarak gelişmesine de öncülük eder. Kuşkusuz o dönemde baskın olan İtalyan ve Fransız edebiyatının Chaucer'ın yazar olarak gelişmesinde katkısı yadsınmamakla birlikte bu bilgi birikiminden yazar olarak kendi kimliğini bulması onu çağdaşı yazarlardan ayırt eden özelliğidir. Başarısını ise kendi coğrafyası ve kültüründen beslenerek eserlerini yazmasından kaynaklanır. İngilizlerin kendine has hicivli mizah anlayışını kendine malzeme eden Chaucer bu malzemeyi eserlerinde farklı insan portrelerini önce dış görünüşleri, ardından da uzaktan bir seyirci kisvesi altında mimari bir ustalıklı onları mizahi bir olay örgüsüne katarak okuyucuyu düşünmeye, kimi zaman kendinle kimi zamanda toplumla hesaplaşmaya davet eder. Kuşkusuz bir eserin çevrilmesi öncelikle kaynak kültür ve dil kadar o kültürün edebiyat anlayışının ve geleneğinin bilinmesine bağlıdır. İşte bu nedenle Canterbury Masalları'nın Türkçedeki çevirisinden önce bu eserin ve yazar olarak Geoffrey Chaucer'ın İngiliz Edebiyatındaki yeri ve önemi konusuna yer ver verilmiştir. Yazın ikinci bölümünde ise Canterbury Masalları'nın Türkçe çevirisi üzerinde durulmuştur.

Akademik bir etkinlik olarak 1940'lı yılların sonlarında İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümünde Prof. Dr. A. Vahit Turhan'ın bir seminer dersinin uzantısı olarak başlattığı çeviri etkinliğinin “Canterbury Masalları” başlığıyla bir üniversite yayını olarak yayınlanmış olması bu dönemde çeviri olgusunu anlamak açısından Türk çeviri tarihine katkıda bulunur. Bununla da kalmaz bir öncü çeviri olarak yeniden yapılacak çevirilere de yol gösterici bir rol üstlenmesine neden olur. Mizah çevirisi en zor çeviri türlerinden biridir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de mizahtaki ince alayın farklı kültürlerde farklı anlaşılmasındaki zorluktan kaynaklanır. Üstelik buna bir de zamansal uzaklık eklenince çeviri işlemi hepten karmaşık bir hal alır. Bu karmaşık durum mizahın çevrilebilirliği ya da çevrilemezliği konusunu gündeme getirir. Kuşkusuz böyle bir tartışmaya girmeden önce mizahın kavramsal tanımını vermek çeviri de onun metin türü olarak ayırt edici özelliklerinin gün yüzüne çıkmasını sağlar. İşte bu nedenle bu çalışma mizah kavramının tanımlanmasıyla başlar.

Mizah çevirisinin zorluğuna ve zamansal uzaklığına karşın çevrilebilirliği onun her iki kültürle bağının ne şekilde kurulduğuyula yakından ilişkilidir. Öte yandan The Canterbury Tales adlı 14. Yüzyılda uzak bir coğrafyadan yazılmış bir eserin Türkçeye 1949 yılında kazandırılmış olması ise ancak günümüz çağdaş kuramsal bakış açısının çevirilerin hedef kültürdeki işlevini sorgulamasıyla mümkün olmuştur. Bu nedenle Hans Vermeer'in temelini kültüre dayandırdığı Skopos Kuramından yola çıkarak bu çeviriyi incelemek onun tarihte Türk kültüründe niçin ve ne şekilde çevrildiğini anlamak ve sorgulamak açısından aydınlatıcı olur. Vermeer çeviriyi temeli normlara, kurallara, yasalara ve uzlaşımlara dayalı amaca yönelik bir eylem olarak tanımlar. Bu ise kuramın görece bir kavram “kültür”le ilişkilendirildiğini gösterir. Çevirinin göreceliğini ise çevirmenin içinde yaşadığı toplumun (para-), dahil olduğu grubun(dia-) ve çevirmenin etrafını saran bütün bu faktörlerden kendine özgü geliştirdiği kültüre (idio-) bağlar (Vermeer, 1996, s. 93). Toplumsal ve ulusal olarak tanımladığı para- kültür, çevirmenin dahil olduğu topluluğa özgü dia-kültür ve yine çevirmenin içinde yaşadığı toplumun normlarından, değerlerinden kendine has geliştirdiği idio-kültüre bağlar. Bu çalışma kapsamında özellikle “Skopos”

kuramına başvurulmasının nedeni de tarihte bir öncü çeviri olarak çevirmenin içinde yaşadığı toplum, akademik ortam ve bir akademisyen olarak söz konusu dönemde çevirmen kimliğini ortaya çıkarmaktır. Bu şekilde tarihte filolojilerdeki akademik çalışmaların ne şekilde çeviriyle ilişkilendirildiği ve çeviri işlemlerinde toplumsal hangi koşulların çevirmeni yönlendirdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı 1940 sonları ve 1950'li yıllardaki akademik ortamda yürütülen çeviri etkinliğini anlatmak olduğundan bu öncü niteliğindeki çeviri yeniden çevirilerle karşılaştırılmamıştır.

Bu çerçevede yazıda başta kaynak kültür olmak üzere The Canterbury Tales'in yazıldığı 14. Yüzyıl İngiltere'si ve eserin İngiliz edebiyatındaki önemi ve yazarla ilgili bilgiler verilmiş; ardından yukarıda Vermeer'in öne sürdüğü "para-", "dia-" ve "idio-" şeklindeki kültüre ilişkin alt kavramlardan bu eseri çevirisindeki kararlar ve çeviri etkinliğini kuşatan faktörler mercek altına alınmıştır. Bu şekilde farklı dil, farklı kültür ve ortamlarda mizah çevirisinin tarihte Türk kültürüne ne şekilde taşındığı ve dönemin filolojilerdeki akademik ortam ve etkinliği konusunda bilgi vermeye çalışılmıştır. Mizahın tanımıyla başlayan çalışma mizah çevirisiyle sürmüştür; ardından kaynak eser incelenmiş ve çalışmanın odağı hedef kültürde Canterbury Masalları'nın çevirisi kültüre ilişkin yukarıda öne sürülen topluma, gruba ve bireye ilişkin kavramlardan yola çıkarak tarihsel ekseninde üç boyutuyla incelenmiştir.

Mizahın Tanımı

Genelde mizah coğrafik olarak ağız ya da toplumsal sınıf farklılığının yarattığı kesit uyumsuzluklarından kaynaklanır. Bununla birlikte mizahı sadece dilsel farklılıkların ya da dil onların yarattığı gülünç durumlarla sınırlayamayız. Geoffrey Chaucer'ın The Canterbury Tales adlı eseri ise İngilizlere özgü ilk metin türü örneği olarak "mizahi hiciv" (satirical humor) olarak bilinmektedir. Canterbury Masalları'ndaki "satirical humour", Türkçe deyişle "mizahi hicvin" okurla paylaşılabilmesi hicivdeki "gülme" olgusunu okurda uyandırılmasına okurun kültürel olduğu kadar sembollerle ilişkisi kurmasına da bağlıdır.

Mizah türü sözlü, yazılı mizah olarak başlıca ikiye ayrılmakla birlikte günümüzde görsel işitsel teknolojinin gelişmesiyle birlikte yaygın olarak izlenen görsel mizahı da ekleyebiliriz. Mizah karşıtsal bir durumun yarattığı gülünç ya da komik güldürürken düşündürülen bir yazın türüdür. Bu durum kimi zaman yazıyla, kimi zaman sözle kimi zamanda görsel olarak aktarılır. Jeroen Vandeala bu şekilde gülünç bir durumdan kaynaklanan mizahı, kasıtlı (niyetli) ya da kasıtsız mizah (niyetsiz) veya başarısız mizah olarak sınıflandırmıştır (Vandeala 2002a, s.150). Bunlar içerisinde çevirisi en zor olanı ise kimi zaman açık ama çoğunlukla da örtük olan kasıtlı mizahı çevirmektir. Kasıtsız mizah da var olan durumdan yola çıkılırken, kasıtlı olan mizah da bir kişi bir durumun sıra dışılığını sezip, bunu karşı tarafa aktarması söz konusudur. Bir başka deyişle, "kasıtsız mizah" da her iki taraf da aynı durumu paylaştığından "gülme durumu" ortak olarak paylaşılırken, kasıtlı mizah da yazar ya iğneleme, kinaye yoluyla örtük olarak mizahı aktarmaya çalışır: Bundan böyle kasıtlı mizah da yazarın "iletişim" edinci devreye girer (Mateo, 1995, ss. 71-173). Öte yandan mizah çevirisi farklı bir kültürden ve farklı dilden yergiyi de içinde barındırdığından çevirmenin kaynak kültürü tanınması kadar erek kültürü ve erek kitle

profilini de yakından tanınması gerekir. Bir başka deyişle, çevirinin ve çevirmenin başarısı mizahın altında yatan niyeti ve ile ince alayı su yüzüne çıkarabilmesine bağlıdır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “mizah”, “gülmece” olarak, “Hiciv” ise “yergi” olarak tanımlanmıştır. Deacon'a göre “gülme” beklenmedik bir durum, sürpriz ya da “ortak duygular uyandıran “toplumsal bir oyun”la ilişkilendirilirken, bu güdünün topluluk ya da sürü halinde yaşayan hayvanlarda da mevcut olduğunu öne sürer. Buradan gülmenin “topluluğu ya da sürüyü bir araya getirerek dayanışmayı” sağladığı ortaya çıkar (Deacon, 1997, ss. 418-419). Ancak hayvanlar dünyasındaki gülme dürtüsüyle insandaki gülme dürtüsü birbirinden farklıdır. Gülmenin ya da güldürmenin amacı sadece “dayanışmayı” sağlamakla kalmaz. Güldürmek için bir neden, dolayısıyla insan aklıyla, içinde bulunulan durum ve okurun beklentileri arasından bağlantı kurulması düşünülür. Bunu için eşesli, eş yazımlı, oksimoron ya da eğritileme gibi kelime oyunlarına da başvurulabilir; bu şekilde içinde bulunulan durumun sembolik akılla da ilişkisi kurulmuş olur (Spanakaki, 2007, ss.9-10). Ne var ki Chaucer'ın Canterbury Masalları'nın yererken “güldürmeyi” başarması, kelime oyunlarından ve öyküde yer alanları yermekten değil, toplumda yerleşmiş normlarla bireylerin kendine özgü yaradılış, Vermeer'in deyişle idio-kültürleri arasındaki çatışmayı olduğu gibi resmetmesinden kaynaklanır. Bir başka deyişle, Chaucer'ın alaylı yergi anlayışı doğrudan şahsa yönelik aşağılayıcı değildir; beklenenin aksine içinde bulunulan durumun yarattığı gülünç durumlar anlatılarak okurun yergi ya da mizahı kendisinin yakalaması beklenmiştir (Shrestha, 2018, paras. 8-9). Eserde hiciv, ironi ve mizah birbiriyle öylesine birbiriyle harmanlamıştır ki yazar hem anlatıcı hem de bir hacı adayı olarak okuyucuyla kendini aynı düzleme koyarak var olan durumu betimlemiş ve okuyucuyu aktif hale getirerek onları güldürmeyi başarmıştır. Oysa genelde mizah türünde okur yazarın kendine alaya alabileceği bir kurban seçerek güldürmesi beklenir (Vandeala, 2010 b, s. 148). Chaucer ise mizahi yergiyi öykülerinde herhangi bir karakteri hedef alarak yapmaz. Örneğin Prolog'da her karakterin toplumsal konumlarına göre dış görünüş ve duruşlarından başlayarak onların handa yola çıkmadan önceki halleriyle ilgili gözlemlerini anlatmakla öyküye koyulur. Bu şekilde kendisinin de dahil olduğu bu konvooya okuyucu da davet eder. Şöyle ki okur her karakterin anlatıcının betimlediği dış görünüşü, toplumda bulunduğu yerle, yine her karakterin ileride anlatacağı öykü arasındaki “ilişkileri” kurabiliyorsa ancak gülebilir. Anlatıcı, kendine seçtiği kurbanı yererek okuyucuyu güldürmeyi hedeflemez; sadece var olan durum anlatılarak okur öyküde anlatılan olgu ya da durumdan mizahı yakalaması beklenir. Bir başka deyişle, toplumsal çarpıklığa okuyucunun çıkarımında bulunarak gülmesini sağlayan mizahi bir yergi anlayışıdır.

Mizahın Çevrilebilirliği- Çevrilemezliği

Mizahın dilsel, bireysel, topluluğa ve topluma özgü kültüre dayalı olma özelliği yanı sıra zamansal olarak da gülmeye neden olan faktörlerin değişkenliği söz konusu türün “çevrilemezliği” konusunu da gündeme getirmiştir. Gerçekte günümüz bilgi teknolojilerinin sağladığı olanaklarla her türlü eser bir şekilde “çevrilebilir”. Bu durumda önemli olan eserin “çevrilebilir” veya “çevrilemez” olması değil, metin türü olarak hedef kültürde amacını yerine getirip, getirmediğinin sorgulanmasıdır. Mizahın temel amacının “güldürme” olduğu düşünülecek olursa, akla mizah çevirisinde hangi çeviri işlemlerine başvurulduğu sorusu gelir. Mizah çevirisinin güldürebilme etkisi açısından Katja

Pelsmaekers & Fred Van Esieen 2002 Subtitling Irony “Blackadder” in Dutch Translating Humour başlıklı The Translator adlı dergide yayınlanan yazılarında mizah çevirisinde çevirmenin başvurduğu çeviri işlemlerini şöyle sıralar:

- Literal çeviri: Kaynak metindeki mizahın sözcüğü sözcüğüne çevrilerek erek metin mizahi halini alması.
- Kaynak kültüre ilişkin metindeki mizahın çeviride “eşdeğer etkiyi” yaratması
- Kaynak metindeki mizaha bir sözcük ya da ifade katarak veya yerine başka sözcük ve mizahi öğeler koyarak hedef kültürde farklı etkiler yaratacak şekilde çeviri
- Kaynak metindeki kinayenin daha sınırlı veya daha açık olarak çevrilmesi
- Kaynak metindeki mizahın erek metinde yergiye dönüşmesi
- Kaynak metindeki gizli mizahın erek metinde açık olarak çevrilmesi ve mizahın kaybolması
- Kaynak metinde birden fazla mizahi anlamı olan öğelerin Erek metinde sadece birinin çevrilmesi ve mizahtaki iki anlamlığın kaybolması.
- Kaynak metindeki mizahın erek metinde iki şekilde yorumlamaya imkân vermeyen “eşanlımlı” bir sözcükle çevrilmesi
- Kaynak kültürdeki mizahın dipnotlarda açıklanması
- Literal çeviri sonucu kaynak metindeki mizahın çeviride tamamen ortadan kalkması
- Mizahın çeviri metinde tamamen silinmiş olması
- Kaynak metinde mizahi sayılamayacak bir öğe ya da durumun erek metinde mizahi hale gelmesi. (Pelsmaekers & Van Esieen, 2002, s.251)

Yukarıda sıralanan bu işlemler arasında mizahın çevrilmesinde “gülme” etkisini ortadan kaldırarak “çevrilemezlikle” sonlananlar ise başta mizahın silinmesi olmak üzere fazla açıklanarak çevrilmesi, literal çeviride mizahın kaybolması, mizahtaki belirsizliğin veya ikircikliğin hedef dile aktarılamaması şeklinde sıralanabilir. Öte yandan 14. yüzyılda uzak bir kültür ve dilde yazılmış Canterbury öykülerinin günümüze kadar farklı dillere çevrilmiş olması ve ilk kısmi çevirisinin Türkiye’de 1949 yılında, Prolog ve son toplu çevirisinin Nazmi Ağıl tarafından Yapı Kredi Yayınları tarafından 7. Baskısı 2018 de yayınlanmış olması dilsel, kültürel farklılıklara karşın her eserin bir amaç doğrultusunda “çevrilebilirliğini” kanıtlar. Türkçe çevirilerde bu masalların “çevrilebilirliğine” neden hiciv geleneğinin kültürümüzde koşut bir metin türü olarak Divan Edebiyatı’nda “hicv ü mizah”, Halk Edebiyatı’nda da “taşlama” adıyla bulunması ve okurun bu türle tanışıklığı gösterilebilir. Bununla birlikte bu kadar eski ve İngiliz toplumuna ait hiciv niteliğindeki bir metnin özellikle Türkçeye çevirilerinin bile okuru hala güldürebilmesinin temelinde ne yatıyor sorusu bu metnin ve yazarının tarihsel bağlamda incelenmesini gerektirir. Üstelik içinde “gülme” unsuru barındıran farklı bir

kültürden bir metnin Türkçe'ye ilk nasıl kazandırıldığını da araştırmaya sevk etmekle kalmaz, 21. yüzyılda niçin yeniden çevrildiği konusunda da ipuçları verir. Bu bağlamda, tüm mizahın “çevrilemezliği” savlarına karşın çevrilebilirliğini kuramsal olarak tartışmak Canterbury Masalları'nın üstelik de akademik bir çalışmanın uzantısı olarak nasıl çevrilebilir kılındığına ışık tutar.

Zihinsel bir İşlem olarak Mizah ve Çevirisi

Mizahın sembolik akılla ilişkisi bizi çeviri işlemlerini ilk zihinsel olarak tartışan August Gutt'un “Açıklayıcı Bildirişim Kuramı”na götürür. En az çabayla en yüksek etkiyi yaratma stratejisine dayalı “Bağıntı Kuramı”ndan yola çıkan Gutt, çeviriyi betimsel ve yorumlayıcı olarak dil kullanımından yola çıkarak tanımlar. Ona göre çeviri “Dillerarası Yorumlayıcı Dil Kullanımı” sınıfına girer. Yorumlama işlemi çeviride açık ve kapalı sezdirimler aracılığıyla “yorumlayıcı benzerlikler” kurularak gerçekleştirilir. Buna göre sezdirimlerden yola çıkarak zihinde sahnelendirme ve buna uygun çerçeveyi sunma doğrudan iletişimin sağlanmasına yol açar. Çeviri işlemleri açısından anlatılacak olursa özgün metin düzgüsünü sezdirimlerden yola çıkarak çözen çevirmenin aklında yarattığı sahneye en uygun dilsel düzgüyü, bir başka deyişle çerçeveyi sunan çevirmen diller arası çeviri işlemini optimal düzeyde gerçekleştirmiş olur. Bir başka deyişle, hem kaynak hem de çeviri metin arasında doğrudan çeviri işlemi gerçekleşmiş olur. Öte yandan uzak dil ve kültürler arasında yorumlayıcı benzerlikler kurmak olanaksızdır. Bu durumu ise Gutt “çeviri olarak değil de dillerarası iletişim” olarak tanımlar. Bu ise bizi mizahın sadece diller arası bir iletişim şekli olarak “çevrilemezliği” sonucuna götürebilir. Burada Gutt'un çelişkisi çeviriyi sadece metinler arası ilişkiler kutbundan görmesinden kaynaklanmış olabileceği gibi, dil kullanımıyla ilgili değişkenleri ya da kaymaları, çevirinin doğasına aykırı olarak görmesinden de kaynaklanabilir. Buna karşın, Hans Hönl ve Paul Kussmaul “kaymaları” çevirinin doğasında saklı “işlevsel değişmezler”- bir başka deyişle, “olmazsa olmazları” olarak değerlendirmiştir (aktaran Gutt 1989a, 87-89). Metin mizah türünde de olsa öncelikle farklı bir kültüre ilişkin bir “bilgi sunumu” olmasının yanı sıra okuyucunun ya da çevirmenin amacına göre farklı işlevler yerine getirebileceği ortada bir gerçektir. Üstelik bu Gutt'un kuramını temellendirdiği “Bağıntı Kuramı”na ters düşmez. Mizah açısından ele alındığında ise, mizahın da okurun zihinsel işlemler sonucu “çıkarmasına”, bir başka deyişle, sembolik akılla ilişkili işlemlere dayalı bir eylem olduğu düşünülecek olursa, Gutt'un (Gutt, 1989a, ss. 40-64) temelde öne sürdüğü “en az çabayla en çok etkiyi yaratan” çevirinin mizahın doğasıyla tam da örtüştüğü fikrini akla getirir. Akıldaki işlemler gözlemlenememekle birlikte “gülme” eyleminin gözlemlenebilir olması mizah çevirisinin başarısını ya da okuyucuda maksimum etkiyi yarattığını kanıtlar (Gutt, 1990b, ss. 135-150). Yeter ki mizahı çevirirken çevirmen güldürmek uğruna okuyucuyu yazarın mizahından kendini hepten sıyrmasın ya da yazarın mizahından tam olarak kopup kendi mizahına güldürmesin. Öte yandan Christiana Nord filolojik çeviride “sözcüğü sözcüğüne” veya “satırarası” çeviriye başvurulduğunu öne sürer. Christiana Nord'un sınıflandırmasına göre bu çevirinin başlangıçta bir seminer dersinin uzantısı olarak filolojik amaçla yapılmış olduğu düşüncesini akla getirir. Buna göre bu çevirinin üstmetin işlevi gören dokümana dayalı belgesel bir çeviri olduğu öne sürülebilir (Nord, 1997, ss. 80-84). Öte yandan Canterbury Masalları'nın ilk çevirisinin, uzak dil ve kültürden olmakla birlikte “güldürebilmeyi” başarabilmesi, yazınsal metinlerin filolojik çevirisinin sadece üstmetinsel işlevle sınırlı kalmadığını gösterir. Bir başka deyişle, günümüz

okuru bu masalların çevirisine hala gülebiliyorsa aklında ne şekilde uzak bağlantılar kurduğu ya da çevirmenin bunda payının ne olduğu inceleme konusudur.

Kuramsal Çerçeve: Canterbury Masalları'nın Türkçe'ye Çevirisi

Farklı ve uzak kültürlerde olsa “gülme” bütün insanlara özgü bir durumdur. Tarihte toplumsal olarak yaşanan olaylara insanların duygusal olarak tepkisi uzak coğrafyalarda da olsa temelde aynıdır. Kargaşa dönemlerinde toplumların bunu ifade şekli kimi zaman savaş, kimi zaman şiir, kimi zamanda hicivdir. Buradan akla toplumsal olarak Türkiye’de neler yaşandı da Türk okuru çağlar öncesi yazılmış bir metni çevirme gereksinimi duydu sorusu akla gelebilir. Ya da akla esas mizahın kültüre özgü bir metin türü olmasına karşın Türk okuru nasıl güldürmeyi başardığı sorusu gelir. Öte yandan öncelikle kaynak kültürden başlayarak eseri incelemek; ardından söz konusu eserin çevirisini Giriş bölümünde de anlatıldığı şekilde Hans Vermeer’in öne sürdüğü şekilde “para-kültür” (topluma özgü), “dia-kültür” (küçük bir topluluğa özgü) ve “idio-kültürle” (bireyin aile, eğitim ya da sosyal statüsünden oluşturduğu kendine özgü) de ilişkilerinden yola çıkarak sorgulamak onun niçin Türk okuru güldürmeyi başardığını ya da çevirmenin mikro düzeyde çeviri işlemlerindeki kararlarında hangi faktörlerin rol oynadığını anlamamıza yarar (Vermeer, 1996, s. 3).

Kaynak Kültür: Geoffrey Chaucer ve The Cantenbury Tales

Ortaçağ yazarlarından ve günümüz İngilizcesinin yazın dili olarak yerleşmesine öncülük eden Geoffrey Chaucer’in doğum yılı 1340 ya da 1343 şeklinde kesin olmamakla birlikte 1340-1400 yılları arasında yaşadığı bilinmektedir. Varlıklı bir şarap tüccarının oğlu olan Chaucer’in yaşadığı 14. Yüzyıl İngiltere’si İngiliz tarihinin en sıkıntılı ve karanlık dönemlerinden birine denk gelmektedir (Glover, 1960, s. 15). Bunlardan birisi Fransa’yla aralarında olan Yüzyıl Savaşları (Hundred Years War), öteki ikisi ise 1348’de patlak veren Kara Ölüm (Black Death) adı verilen Veba salgını ve bütün bunların sonucunda patlak veren Köylüler Ayaklanması (1381). Özellikle veba salgını nedeniyle 4 milyon insanın yaklaşık üçte birinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir (krş. Sanders, 1994, ss. 47-51)

1373’de Londra Limanı yün ve deri gümrüğünde görevlendirilmiş ve Londra belediyesi tarafından kendisine bir ev verilmiş ve 1385’e kadar bu evde yaşamıştır. Buna ek olarak 1376’da Sir John de Burley’in heyetinde bulunmuş; 1377’de ise Thomas Percy’nin heyetinde Hollanda’ya gitmiştir. 1384’ kadar bu yurtdışı görevlerde bulunmuştur. 1377’de II. Richard’ın tahta çıkmasıyla başlayan İngiltere’nin çalkantılı dönemi 1399’a kadar sürmüştür. Bununla birlikte söz konusu dönem Chaucer’in parlak dönemi olduğu söylenebilir. Örneğin, 1378 yılında hem Fransa’ya hem barış antlaşması hem de II. Richard’ın Marrie ile evliliğini ayarlamak üzere Fransa’ya giden heyette yer almıştır. Yine aynı yıl İtalya’da Milano’ya diplomatik müzakerelerde bulunmak üzere gitmiştir. Bundan sonraki altı yıl gümrükteki tekdüze işine devam ettiği bilinmektedir. 1382’de Londra’daki gümrük kontrollüğü görevine şarap ve başka ürünlerin de denetimi de eklenmiştir. 1385’de kendisine vekil de tayin ederek bu işini sürdürmüş ancak 1386’da işinden sebebi bilinmeyen bir nedenle ayrılarak Kent Eyaletine Sulh Hâkimi olarak önce tayin edilmiş, aynı yıl Kent eyaletini temsil etmek üzere parlamentoya seçilmiştir. Önemli eserlerini de bu dönemde verdiği bilinmektedir.

Görevli olarak gittiği İtalya ziyaretlerinde Dante, Petrarch, Boccaccio'nun eserleriyle tanıştığı, hatta Cenova, Padua ve Floransa ya da giderek eserlerinin esin kaynağı olan yazarlardan Petrarch ve Boccaccio ile tanıştığı da öne sürülmektedir (Turhan, 1949, ss. 18-23). Özellikle Boccaccio'nun *Il Filastro*'sundaki ya da *Decameron*'daki şiirsel öykü tarzından esinlenerek İngiliz edebiyatının ilk uzun şiirlerinden ya da Mina Urgan'ın deyişiyle ilk "ölçülü, uyaklı öykü"nü di Trolois Criseyde'yi 1372-1384 yılları arasında yazdığı bilinmektedir. *Parliament of Fowles* (1382) yazılmış Chaucer'in II. Richard'ın Bohemyalı Anne ile nişanlanması üzerine yazılmış Parlomentodakileri de hicveden 700 dizelik bir şiirdir. Bunun yanı sıra Chaucer'in ünü ince alayla sorguladığı *House of Fame* adlı (1383-1384) alegorik şiiri ve tarihte Kleopatra, be gibi erdemli ama erkeklerin vefasızlığına ve ihanetine uğrayan mutsuz kadınları konu aldığı ama yarım kalan *Legend of Good Women* (1385-1386) adlı öyküsel şiiri yazmıştır. *House of Fame*'de Binbir Gece Masallarını andıracak şekilde şairin Venüs'ün tapınağına girmesiyle alegorik başlayıp, bir kartalın onu havaya uçurup onu önce "Dedikodu Evi"ne, ardından da buz üzerine kurulu Şöhret Evine taşınmasıyla devam eder. Sarayın erimesiyle şairin gerçeklerle yüzleşmesi sağlayan, duvarlarına ünlü isimlerin kazındığı ve içinde ünlülerin dedikodularının yapıldığı saray ortamını anlatan bu şiir aslında ülkeyi yönetenlerin acizliklerini alaya almak üzere yazılmıştır (Sanders, 1994, ss.55-63). Öte yandan tarihteki erdemli ama mutsuz kadınların öykülerini anlatan *Legend of Good Women* (1385-1386) adlı şairin erdemli kadınların yeknesak hayatlarından sıkıldığı için bir süre sonra yarım bıraktığı bir eser olduğu söylenmektedir (Urgan, 1986, ss.72-83). Bununla birlikte insan tiplmeleri, alaylı ve gerçekçi yaklaşımıyla 1387'da yazılmaya başlayacak *The Canterbury Tales*'in müjdecisidir.

İngiliz Yazın Dizgesinde The Canterbury Tales'in Yeri

Canterbury Masalları Londra'dan Aziz Thomas Becket'in Canterbury'deki mezarına ziyarete giden hacıların öyküsünü anlatır. 860 dizelik Prolog'la başlayan bu masallar. Tabard hanında toplanan hacıların kendi kimliklerine uygun öyküleri anlatmalarıyla ilerler. Şairin anlatıcı kimliğine büründüğü bu eserde hancının devreye girmesiyle birlikte otuz (30) hacının her birinin hem yolda hem giderken hem de dönerken toplam dört öykü anlatacağı bir masallar silsilesi halini alır. Bununla birlikte başlangıçta Chaucer tarafından yüz yirmi (120) adet olarak tasarlanan bu öykülerin daha Canterbury'ye varmadan tamamlandığı görülür. Eserden günümüze 22 adeti koşuk, ikisi düzyazı olmak üzere toplam 24 öykü kalmıştır. Eserin Chaucer tarafından yazılan yazmaları değil de 15. yüzyıl hattatları tarafından kaleme alınan 92 yazması bulunmaktadır. Ancak bu süreçte kimi öykülerin de kaybolmuş olma olasılığı da vardır. Öte yandan eserin ilk basımı matbaayı İngiltere'ye ilk getiren William Caxton tarafından 1477'de gerçekleştirilmiştir.

Eser de unvan sahibi dini ya da tarihi öneme sahip üst sınıftan karakterlerin yanı sıra orta sınıftan karakterler ve kadınların da yer alması söz konusu dönemde toplumsal olarak sınıf ayrımını gözetilen bir dönemde farklı bir yaklaşım sergiler. Ayrıca karakterlerin unvan sırasına göre değil de anlatacakları öykünün niteliğine göre sıralanması Chaucer'in eserinde öykü anlatıcılığına verdiği önemin bir işaretidir. Öyküsel şiir niteliğinde Londra'da konuşulan diyalekti kullanarak herkesin anlayabileceği dille anlatılan karakterler sözlü kültürün diliyle daha canlı hale getirilmiş ve öykülerin her kesim tarafından anlaşılmasını sağladığı gibi Londra İngilizcesinin de yazın dili olarak kabulüne öncülük etmiştir. Prolog'da şair anlatıcı olarak hem her karakteri görünüşünden tutun da dünyadaki tavrı ve

toplumdaki yeriyile alaylı bir şekilde betimlerken, öte yandan da şiirsel olarak sade bir dille hem karakterlerin hem de öykülerin kalıcı olmasını sağlamıştır. Canterbury Masalları'nın ayrıca izleğinin günümüz öykülerinin benzeri bir yönedir. Bu masallar her ne kadar tamamlanmış olmasa da “Prolog” başlıklı bir giriş, öykülerin anlatıldığı gövde ve “epilog” adı verilen bir son sözden oluşmuştur. Prolog'un girişindeki şu ilk lirik dizeler, öykünün nasıl bir ortamda başladığının yanı sıra okuyucunun da duygularına da doğrudan seslenip daha baştan onu eseri okumaya davet eder niteliktedir:

Nisan mis kokulu sağanaklarıyla
İşleyince Kuraklığına Mart'ın
Ve her bitkiyi damarından tatlı şerbete boğmuşsa
Kudretiyle açtırtmışsa her çiçeği;
Üstelik Günbatusı rüzgârı tatlı soluğuyla
Her koruda, her çayırdan can vermişse
Yeni açan İpince yapraklara ve yeni doğan Güneş'e
Almışsa yarı yolunu Nisan'ın ortası Koç'ta
Ve Minicik kuşlar ötüşürken
Bütün gece gözü açık uyuyan varsa eğer
Tabiat onların yüreklerini hoplatıyor demek ki
Öyleyse bu insanlar hacca gitmek istiyor demek ki (Çev. Yazıcı)

Bu öyküler bir olay örgüsü, bir izlek üzerine tasarlanmıştır. Ayrıca her öykünün takdimi anlatıcı tarafından yapılır, ardından söz öyküyü anlatacak olanlara verilir. Chaucer uzaktan bir seyirci gibi söz konusu masalları kurgulayıcısı olarak ortaya çıkar ve karakterleri doğrudan masalların içine sokarak eserin “öykü içinde öykü” şeklinde ilerlemesini sağlar. Bu şekilde hem eserin kendi içinde bütünlüğü korunmuş, hem de Chaucer'in anlatıcı olarak karakterler hakkında hiçbir yorumda bulunmadan onları oldukları haliyle resmedercesine okuyucuya tanıtmayı mümkün olmuştur. Anlatıcının alegorik öykülerden farklı olarak toplumu öyküyü kendi yargıları doğrultusunda yönlendiriciliğini bırakıp karakterlerin ağzından öyküleri anlattırması, öyküye hem gerçeklik kazandırdığı gibi okuyucunun da aktif olarak esere katılmasını sağlar. Bu yüzden de eser “mizahi bir hiciv” olmasına ve Chaucer'in da öykünün içerisinde hacı adaylarından biri olmasına karşın onun sesi doğrudan anlatıcı olarak öykünün içerisinde yer almaz. Her karakterin okuyucuya sunulmasında bile hancı aracı rolü oynar. Üstelik hancı her öyküyü karakterlerin kendi gündelik hayatlarından sorunlarıyla ilgili kısa bir sohbetle başlatarak okuyucuyu öyküyü anlatacak karaktere ısındırmak ister ve anlatacakları hikâyelerinde kendi yaşamlarıyla ilgili hikâyeler olduğuna işaret eder. Bu şekilde Chaucer eserinin mimarı gibi kurgusunu sağlam temellere oturtur. Öyle ki her öykü sohbeti açan bir prologla başlar ve her öykünün sonu öyküyle ilgili bir hancının yorumunu ilgilendiren epilogla sona erer.

Öte yandan mizahi hicivde anlatıcının toplumsal değerlerle bireyin arasındaki uyumsuzluktan ortaya çıkan gerilime özellikle dâhil olarak baskın konumda olması beklenir. Burada anlatıcı kendisine bir kurban seçer. Bu şekilde yerdiği kurbanlarına göre “üstün” konumdadır. Zabalbeascoa, 2005, ss. 196-198). Oysa Chaucer kendisini kendine kurban seçen doğrudan anlatıcı konumunu seçmez. Öyküde yer alan karakterlerden birini anlatıcı koyarak kendisini karakterlerden biri yerine koyar. Onun öyküdeki yeri sesizce bir kenara çekilmiş “şair”dir. Anlatıcı rolünü karakterleri arasında yer alan Hancı'ya vermiştir. Hancı ise kendine kurban olarak “Şair” lakaplı Chaucer'ı seçmiştir. Öyle ki, Sir Thopas'ı takdim etmeden önce şaire sataşarak bu niyetini açığa çıkarmıştır. Öyküde yer alan 1885-1888 arasındaki şu dizeler de bunu kanıtlar:

And seyde thus, 'what man artow?' quod he;

"Thou lokest as thou woldest finde an hare,

For ever up-on the ground I see thee stare. <https://www.gutenberg.org/files/22120/22120-h/22120-h.htm>

“Sen ne biçim insansın. Tavşan peşindeymiş gibi duruyorsun. Zira gözlerin hep yere bakıyor.” (Turhan, 1949a, s. 67)

Burada gizli anlatıcı olarak şair Hancıyı kendi yerine koymuş, o sadece olup biteni aktarmakla yetinmiştir. Bu orta çağda rastlanmayan Chaucer'ın geliştirdiği ve İngiliz Edebiyatına mal ettiği “öykü içinde öykü” olarak adlandırılan bir yazın tekniğidir. Ayrıca bu masallarda Chaucer'ın geçmişteki alegorik öykülerden sıyrılarak kuvvetini gerçek yaşam ve insanlardan alan İngilizlere özgü “gerçekçi” yazınsal geleneğin de öncülüğünü yaptığına tanık olunur.

İnsanı yalın olarak her yönüyle ele almakla kalmayıp onu ince bir dille de hicvetmesini bilen Chaucer'ın yazar ve şair olarak İngiliz Edebiyatının Shakespeare gibi dünyaca kabul görmüş yazarlarına da öncülük ettiği başta yazın tarihçileri olmak üzere herkes tarafından kabul edilmektedir. 1387'de başlayan yazılmaya başlayan Canterbury Masalları neredeyse Chaucer'ın ölümü 1400 yılına kadar sürmüştür. Özetle, Chaucer anlatıcı kimliğine bürünerek günümüzde bile her okura seslenecek yalın ama şiirsel bir dille yazdığı Canterbury Masalları Chaucer'un hicivli anlatımıyla hem toplumsal bir eleştiri örneği hem de öykü tekniği açısından İngiliz edebiyatının önde gelen örneklerindedir. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra 1949 yılında ilk filolojik çevirisi yapılan eserin ve üniversite yayını olarak yayınlanan eserin kuşkusuz ilk amacı bir üstmetin işlevini yerine getirmekle birlikte, onca eser arasından niçin ve nasıl çevrildiğini anlamak ise bize o dönemin toplumsal koşulları kadar o dönemde yetişmiş akademik kimliğe sahip bir çevirmenin çeviri kararlarının yanı sıra toplumu yönlendirici ya da dolaylı da olsa aydınlatıcı rolünü gösterir.

Türk Yazın Dizgesinde Canterbury Masalları'nın İlk Çevirisi

Para-kültür bu yazı çerçevesinde bir ulusa özgü kültür anlayışına işaret eder. Kuşkusuz. İngiliz kültürü Türk kültüründen çok uzak ve farklı bir kültürdür. Bu ayrılık toplumsal yapıyı, yaşayış şeklini, yiyecek içecek kültürüyle sınırlı kalmaz, dini ritüeller, gelenek, görenek ve bir topluma özgü değerleri de kapsamına alır. Bu eserde hacca gitmek üzere handa buluşan farklı kılıkta farklı kimlikteki insanların hacca gitme şekillerinden başlayın, yol boyunca aralarındaki sohbete varıncaya kadar farklılık gösterir. Örneğin İslam dini inancında bir kişi ancak haccın koşullarını yerine getirebiliyorsa bu hakkı kazanır. Dünyevi konular Müslüman hacıların hacca giderken ki konuları arasına girmez. Ne var ki burada Türk okuru İngiliz okura yakınlaştıran bu hacıların Konya gibi bir kente gitmek üzere buluşmalarıdır. Üstelik dindar olarak tanımlanan hacıların sürekli şaraptan söz etmeleri de sıradan okurun garibine gidebilir. Bu durumda iki kültürün aradan altı yüzyıl geçse de hangi ortak payda da buluşuyorlar sorusu gelir. Bunlardan birincisi hacıların kutsal bir mekâna gitmede duydukları hazzı Chaucer'ın okura hissettirebilmesi, ikincisi ise Chaucer'ın bütün kılık kıyafet, yaşayış tarzı farklılıklarına karşın insanoğlunun temelde ihtiras, saflık, dürüstlük, hınç alma, yalan söyleme, kıskanma, merhamet ve iyilik gibi insanı diğer canlılardan ayıran kendi türlerine özgü duyguları mizahi bir dille ince alaya almadaki ustalığıdır. Buna göre ulusal değerlere, toplumsal ve normlara ilişkin para-kültürle ilgili ilk soru; çeviriye karar verildiğinde toplumsal olarak Türkiye'de neler yaşanıyordu? Türkiye 1940 ve 1950 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun altı yüz yıllık düzeninden yeni çıkmış ve yeni kurulmuş bir cumhuriyet olarak hem ulusal hem de uluslararası siyaset açısından çalkantılı bir dönem yaşamaktadır. Ulusal olarak 1945'te tek partili yönetim şekli kaldırılmış ve çok partili sistem kabul edilmiştir. Ne var ki uzun yıllar İmparatorluk düzeninde tek elden yönetilmeye alışık bir toplum Cumhuriyet döneminin değerlerinin ilkelerini henüz benimsemiş değildir. 1946'da çok partili düzene geçilmekle birlikte yapılan seçimlerde "açık oy-kapalı sayım" usulüne göre seçimler yapılmış ve seçimler yolsuzluklarla sonuçlanmıştır. Bu durumda Cumhuriyet Halk Partisi seçimi kazanmakla birlikte 1950'de seçim usulünün "kapalı oy, açık sayım" şekline dönmesiyle bu kez Demokrat Parti seçimleri almıştır. Yönetimsel olarak başta idari, siyasi, yasal, eğitim, sağlık ve dini olmak üzere kurumlar olmak üzere toplumdaki dürüstlük, doğruluk gibi değerler bireyleri yolsuzluklara ve ahlak değerleri yanı sıra insanların yozlaşmasıyla sonlanmış (Zürcher, 1997, ss. 215-220). Aynı şekilde toplumsal yozlaşma "Kara Ölüm" denilen vebanın ve savaşların hüküm sürdüğü 14. yüzyılda özellikle Chaucer'ın yaşadığı dönemde de söz konusudur. Chaucer'ın Prolog'da betimlediği otuz karakter arasında şövalye, rahip, rahibe, hâkim, hekim, Oxford'lu öğrenci yanı sıra sıradan bir kadın Bath'lı Hatun, tüccar, marangoz, döşemeci, esnaf çiftçi gibi toplumun farklı kesimlerinden insanlar betimlenmiştir. Chaucer başta kurumsal kesim de yer alan insanlardan başlayarak toplumun her kesimindeki yozlaşmayı ya da bu yozlaşmadan mağdur olan naif insanları sözle değil, resmederek yermeyi başarmıştır. Daha doğrusu farklı kesimlerin aralarındaki çelişkiden doğan durumdan mizah payı çıkarmıştır. Öte yandan Canterbury Masalları'nı evrensel kılanın kurumsal işleyiş ve ülkeler farklı olsa da yasal, dini, eğitim sağlık gibi konulardaki çürümenin insanı soktuğu acıklı durumu mizaha çevirebilmesidir. Kültürel ortam farklı olsa da kurumsal olarak erk sahibi olanların rüşvet almak, gösterişe yüksünmek ya da yolsuzluk gibi suiistimaller ve temelde yarattığı insani tepkiler bu eserin ülkemizde de çevrilmesine yol açmış denebilir.

Dia-Kültür

Çevirmenin içinde yaşadığı topluluk onun profesyonel olarak çevirmen kimliğinin gelişiminde büyük rol oynar. Çevirmen olarak Vahit Turhan'ın daha lisans eğitiminde İngiltere'nin saygın üniversitelerinden biri Cambridge Üniversitesinde eğitim görek o kültürü yaşayarak tanınması kadar, Türkiye'ye döndüğünde de akademik olarak dönemin saygın üniversitelerinden İstanbul Üniversitesi İngiliz Filolojisinde görev alması onun 14. yüzyıla ait bir eseri öğrencileri ve okurlarla paylaşmasına olanak yarattığı öne sürülebilir. Canterbury Masalları'nın çevrildiği dönem İngiliz Filolojisinin yoğun olarak akademik etkinlikte bulunduğu bir döneme rastlar. Vahit Turhan Halide Edip Adıvar 1940 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne ordinaryüs profesör olarak atanmıştır. Bölümde İngiliz Edebiyatı dersleri verilmekte ve yoğun çeviri etkinliğinde bulunmaktadır. 1942 yılında da dilbilim alanında önde gelen adlardan biri C. E. Basell İngiliz konsolosluğu tarafından dilbilim dersleri vermek üzere İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevlendirilmiştir. Bu kadroda o dönemde asistan ya da öğrenci olarak Prof. Dr. Mina Urgan, Prof. Dr. Akşit Göktürk, Prof. Dr. Özcan Başkan, Prof. Berna Moran, Doç. Dr. Tatyana Moran, Prof. Dr. Cevat Çapan, Dr. Raife (Dorothy) İz gibi gelecek vadeden gençler de yer almıştır. Dolayısıyla hem dil hem de edebiyat dersleri zengin bir kadroyla sürdürülmüştür (Çalışlar, 2010, ss. 410-412). Dilbilim alanında Yabancı bir hocanın bulunması yanı sıra Vahit Turhan gibi kimi öğretim üyelerinin İngiliz Edebiyatı eğitimini İngiltere'de almış olmaları çeviri etkinliğinin sağlam temeller üzerinde sürdürülmesine yardımcı olmuştur. Bu çerçevede başta İngiliz Edebiyatı Tarihi üzerine kitaplar olmak üzere Shakespeare'in tiyatro eserleri çevrilmiştir. Vahit Turhan'ın Canterbury Masalları çevirisi de işte böyle bir ortamda seminer dersinin uzantısı olarak Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca, Turhan'ın önsözdeki "Bu etüdün yazılmasını teşvik Edip irşadlarını esirgemeyen Profesörüm Halide Edip Adıvar'a, etüdü not halinde iken okuyup bazı noktalara dikkatimi çeken Prof. CH. E. Bazell'e şükranlarımı sunarım" şeklindeki sözleri bölümde ekip çalışması ve ruhunun yanı sıra iş bölümünün nasıl yapıldığı konusunda da ipuçları vermektedir.

İdio-kültür Açısından Çevirmen Profili

Prof. Dr. Ahmet Vahit Turhan 1913 yılında Selanik'te doğmuş Kasım 1984'de İstanbul'da yaşamını yitirmiştir. Cambridge Üniversitesi İngiliz Filolojisinden mezun olan Turhan, Halide Edip Adıvar'ın asistanı göreve başlamıştır. Akademisyenlik görevinin yanı sıra İ. Ü. Edebiyat Fakültesinin dekanlığını görevini de yerine getirmiştir. 1961 kurucu meclis üyeliğinde de bulunarak 1961 Anayasasının hazırlanmasında da katkıda bulunmuştur. Eserleri arasında İngilizce-Türkçe Lügat (1931), Chaucer: devri, hayatı, eserleri ve Canterbury Masalları'ndan seçme tercüme (1949), İngiliz Edebiyatına Toplu Bir Bakış: Kısım 1 başlangıçtan 17. Asrın sonuna kadar (1952), Shakespeare (1965); William Shakespeare'den Halide Edip Adıvar ile birlikte yaptığı çevirilerden Coriolanus (1945), Hamlet Danimarka Prensisi (1941), Hoşunuza Giderse (1943), Turhan Oflazoğlu ile birlikte çevirdiği Othello (1965), Somerset Maugham'dan tiyatro eseri çevirisi Sheepy (1946) adlı eserlerin çevirileri bulunmaktadır. Bu eserlerden de anlaşılacağı üzere akademisyen ve çevirmen kimliği taşıyan Prof. Dr. Turhan İngiliz Edebiyatı çevirilerinde çağdaş Türk edebiyatına öncülük ettiği söylenebilir. Prof. Halide Edip Adıvar gibi eğitiminden de anlaşılacağı üzere Batı kültürüyle yakından tanışıktır. Bu ise söz

konusu eserlerin Türkçe'ye sağlam temeller üzerine aktarılmasına neden olmuştur. Öte yandan öğrencisi olarak tanık olduğum Prof. Turhan'ın mizahi kişiliği onun bu eserlerle bütünleşmesini sağladığı kadar akıcı bir dille Türkçeye aktarılmasına da yol açmıştır. Siyasal olarak kurucu mecliste de yer alması aydın olarak toplumu yönlendirme şeklindeki misyonu da üzerinde taşıdığını gösterir (Turhan 2019 b). Öte yandan eserin zamansal, coğrafi ve kültürel uzaklığına karşın temelde bir arada yaşama kültürünün yarattığı mizahi durumları ele alması açısından toplumu yönlendirme misyonunu üstlenmiş bir aydın olarak eserin çevirisi onun idio-kültürüne ters düşmemiş; aksine mizahi yönüyle onun kişiliğiyle de örtüşmüştür.

Kuşkusuz Vahit Turhan'ın Geoffrey Chaucer'ın Canterbury Masalları'nı çevirmesi sadece onun akademik kimliği ya da mizaha yatkınlığıyla sınırlı değildir. Eserin bir seminer dersinin uzantısı olarak çevrilmesinde toplumsal olarak çalkantılı bir dönemin yaşanmasının da etkisi vardır. Yaşanan çalkantıların altında günümüzde olduğu gibi uluslararası siyaset ulusal siyaset anlayışını da etkilemiştir. Ekonomik açıdan güç durumda kalan Türkiye ister istemez dış ülkelere bağımlı kalmış ve komünizmi hedef alan ve Ortadoğu'da hem ideolojik hem de ekonomik hakimiyet kurmak, dönemin Cumhurbaşkanı Harry S. Truman tarafından öne sürülen Truman Doktrinini (12 Mart 1947) kabul etmek zorunda kalmıştır. Uzun süre kendi içine kapalı olarak varlığını sürdürmeye çalışan Türkiye sonunda dünyaya açılmak amacıyla geçmiş değerlerine aykırı bir düzene girmiş, bu ise toplumsal düzeni ve değerleri altüst etmiştir. Turhan'ın özellikle bu eseri çevirmesindeki neden benzeri ekonomik ve toplumsal kargaşaların insanı, toplumu tarihte de nasıl etkilediğini Türk okurlarla paylaşmak istemesindedir. Sinan Meydan'ın yakın tarihimizle ilgili olarak Hafıza (2019) adlı eserindeki "İnsan unuttur, Tarih hatırlatır" deyişinde olduğu gibi Canterbury Masalları'nda yaşananlar Vahit Turhan'a ülkede yaşananları anımsatmış olabilir.

Mizah Çevirisiyle İlgili İşlemler ve Stratejiler

Canterbury Masalları'nın çevirisi adlı eser temelde iki bölümden oluşmaktadır. Önsöz'de Vahit Turhan'ın şu sözleri hem çevirinin hangi amaçla yapıldığını hem de hangi koşullarda yapıldığını açıklamaktadır:

Bu büyük şair hakkında çıkan ilk şumullu yazı Prof. Halide Edip Adıvar'ın İngiliz Edebiyatı Tarihi'nde (cilt 1) ayırdığı elli sayfadır. Tanzimat'tan beri temas halinde bulunduğumuz garp edebiyatından birçok şahaserler dilimize çevrilmiş ve bunları vücuda getirenler hakkında yazılar yazılmıştır. Fakat gerek başlı başlarına birer kıymet olduklarından gerek milli edebiyatlarında oynadıkları rol Türkçeye çevrilip tetkik edilen garp Edepleri arasında Chaucer maalesef bulunmuyor. İstanbul Üniversitesi İngiliz Filolojisi zümresi bu boşluğu kısmen doldurmak kaygusuyla seminer çalışmalarında Chaucer'ın Türkçeye çevrilmesine yer ayırmıştır (Turhan, 1949a, s.5).

Turhan'ın bu sözlerinden eserin Filoloji alanında bir proje girişiminin sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Eserin filolojik olarak alt yapısının oluşturulduğu da 50 sayfalık Halide Edip Adıvar tarafından incelenmiş olmasından anlaşıldığı kadar, bu bilginin üniversite yayını olarak çıkmış İngiliz Edebiyat Tarihi adlı eserde yayınlanmış olması söz konusu bilginin öğrenciler tarafından da paylaşılmış olduğuna işaret etmektedir.

Yukarıdaki alıntıda “milli edebiyatlarında oynadıkları rol Türkçeye çevrilip tetkik edilen garp Edipleri arasında Chaucer maalesef bulunmuyor” şeklindeki ifade bu eserin çevrilme amacının Chaucer’ın İngiliz Edebiyatındaki önemli bir yazarı tanıtmak olduğunu gösterir. Christian Nord’un sınıflandırmasına dayanarak bu çevirinin “doküman işlevi” gören sözcüğü sözcüğüne yapılmış filolojik bir çeviri olduğunu okuyucuya düşündürür. Bu tür bir çeviride mizahın yitime uğraması kaçınılmazdır. Nord bu durumu “yabancılaştırıcı” çeviri olarak açıklar (Nord, 1997, ss. 47-48). Oysa bu çeviri okunduğunda mizahın yitime uğramadığı görülür. 1949’da ilk çevrilmiş olması, söz konusu dönemde gerek siyasi gerek dini gerek eğitim gerekse toplumsal olarak değer yargılarında yaşanan çöküntüyü ince alayla yeren bir eser olarak çevirmenin mizahi içinde bulunduğu durumdan yakaladığı öne sürülebilir. Bu durumda Christiana Nord’un öne sürdüğü filolojik çeviride öne sürdüğü “yabancılaştırma” stratejisinin aksine çevirmenin coğrafi ve zamansal olarak uzak kültürler arasındaki bağlantıyı “ehlileştirme” stratejisine başvurarak çözmeye çalıştığını gösterir. Daha açıkçası çevirmenin başvurduğu “ehlileştirme” stratejisinin eserdeki mizahı yakalayarak “yitimi” “kazanca” dönüştürdüğü görülür.

Canterbury Masalları’ndaki gülünçlük öyküde yer alan hancı, rahibe, papaz, tacir, Oxford’lu öğrenci, Bath’lı Hatun, hekim, şövalye gibi karakterlerin idio-kültürleriyle para ya da dia-kültürleri arasındaki çatışmalardan kaynaklanır. Kaynak metin yazarı bu çatışmayı görsel olarak da okuyucunun ve dinleyicinin aklında canlandırabilmesi amacıyla karakterlerin hangi gruba ait olduklarını gösteren adlandırılmasından başlayarak görünüşlerine geçmiş; ikinci bölümde bu karakterlerin anlatacakları öykünün ait oldukları meslek grupları (dia-kültür) ve bireysel olarak geliştirdikleri (idio-kültür) kültürle ilişkilerini kurmuştur. Öte yandan yazarın gizli bir anlatıcı olarak para kültüre veya toplumun beklentilerine beklentilere ilişkin hiçbir yoruma girmemesi ve okuru bir yandan gülerken, öte yandan da düşünmeye davet ettiğini gösterir. Bu yazarın geçmişteki buyurgan nitelikteki Ahlak Oyunlarından sıyrılarak ince alayla okuru aktif hale getirmeyi amaçladığını gösterir. Bu onun mizahın öyküsünü kurgulamadaki ustalığı gösterdiği gibi, mizahi durumu yaratan toplumsal değer ve yargılarla (para-kültür) idio ve dia-kültür arasındaki çatışmayı da gözler önüne serer. Özellikle eserin karakterlerinin okuyucuya tanıtıldığı Prolog adlı takdim bölümünde her bir karakterin idio-kültürüyle, kılık kıyafetlerini temsil eden sembollerin betimlenmesi iki kültür arasındaki çelişkilerden doğan gülünç durumları anlatırken, okuyucunun da anlatılan karakterlerle toplumsal değerler arasındaki çelişkiyi sorgulamasını, daha doğrusu hicvetmesini sağlar. Chaucer’ın Canterbury Masalları’na “hicivli mizah” denmesi de hicvi bir mizah ögesi olarak kullanmadaki başarısından kaynaklanır. “Oxford’lu Öğrenci” ile ilgili aşağıda verilecek örnek de bu anlatılanların bir kanıtı olarak değerlendirilebilir:

“Mantıkta çok vukufu olan Oxford’lu bir talebe vardı. Atı bir bahçıvan tarağı kadar siskaydı ve bahse girerim ki kendinin de bir dirhem yağı yoktu.....Başucunda Aristo’nun felsefesininin siyah ve kırmızı ciltli yirmi kitabını zengin cüppelere, kemana veya herhangi bir saza tercih ederdi (Turhan, 1949a, s.84)”.

Bu kısa alıntıdan da anlaşılacağı üzere öğrencinin adı verilmemekle birlikte, İngiltere’nin sayılı üniversitelerinden Oxford’da okuduğu, maddi sıkıntı çektiği, okumayı herşeyin üstünde tuttuğu ve yaşının gençliğinin gereği eğlenmeyi ve yaşamayı bir kenara atarak toplumdan nasıl yalıtıldığı

anlatılırken, öte yandan da toplumsal olarak varlıklı, asil ailelerin çocuklarını gönderdiği bir kurum olarak okuyucunun aklında yerleşmiş peşin yargıyı sorgulamasına olanak sağlayarak eğitimde fırsat eşitliğine ilişkin okurun toplumsal (parakültürel) bir hicvi yakalamasını sağlar. Orta Çağa özgü ahlak oyunlarında (morality plays) olduğu gibi iyilik, kötülük, haksızlık gibi alegorik kavramlardan değil de, insanın kendi iç ve dış çelişkilerinden kaynaklanan durumları gülünç duruma sokarak yermeyi seçer. Bu şekilde sadece dini kültüre ilişkin kültürel öğeleri barındıran Ahlak Oyunlarından sıyrılıp toplumu, grubu, bireyi de ilgilendiren kültürel öğeleri ve aralarındaki ilişkiyi de devreye sokar. Bu ise okuyucunun dini kültürün tek boyutlu dünyasını aşarak gerçeğin çok boyutlu dünyasında kendinle mizahi de olsa hesaplaşmasını sağlar. Örneğin, baş rahibenin içinde bulunduğu dini konumu nedeniyle alçakgönüllülüğü, dengeli ve yapmacılıktan uzak sadeliğiyle topluma örnek olması beklenirken, saray adetlerine öykünmesiyle, merhametini kapana kısılan fareye hüüngür hüüngür ağlamasıyla, Latince Amor Vincent Omnia (“Aşk her şeyin üstündedir.”) broşu ve zengin kıyafeti yanı sıra İngilizce’yi Fransızca’ya öykünerek konuşması onun dinden uzak şatafata düşkün, zenginlere özenen kimliğini ortaya çıkarır. Bundan böyle çeviride mizah söz oyunlarına başvurularak değil kimi zaman mizahi durumlar özellikle seçilip betimlenerek, kimi zamanda Bath’lı Hatun da olduğu gibi karakterler çevirmen tarafından ehlileştirilerek hedef yeniden yaratılır.

Eserin 24 karakterin yer aldığı 820 dizelik Prologunun tamamı Türkçe’ye çevrilmekle birlikte bunlardan sadece altı karakterin öyküsü anlatılmıştır. Buna göre çevirinin ikinci bölümde sadece Rahibenin yanındaki zevkleri uğruna hiçbir masraftan çekinmeyen keşiş, Bath’lı Hatun’un Prologu, Tacirin masalı, Franklin’in Şövalye namzedine ve Hancının Franklin’e söylediği sözler ve Franklin’in masalı yer almıştır. Bu altı karakterin öyküsüne özellikle yer verilmesinin nedeni erek kültürde toplumsal, ekonomik ve siyasal çalkantılar nedeniyle ortaya çıkan ahlaki çöküntüyü sergileyen insan tipleriyle örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, beş kocalı Bath’lı Hatun’un prologuna yer verilerek hem “yedi kocalı hürmüz” çağrışımı yapılmak istenmiş hem de toplumun direği aile hayatının nasıl çöküntüye uğradığı anlatılırken, dizelerdeki “müstehcenlik” ögesine başvurulması literal de çevrilse, yabancı kültürden de olsa okuyucuda mizahın temel ögesi “güldürmeyi” başardığı söylenebilir. Bu aşağıdaki dizelerden de anlaşılabilir:

Blessed be God that I have wedded fyve

Of whiche I have pyked out the beste,

Both of here nether purs and of here cheste. (Kermode&Hollander, 1972, s.202)

Türkçe Çevirisi

Beş kocaya vardığıma bin şükür! Bunların para keselerini olduğu gibi alt keselerini de boşaltmasını bildim. (Turhan, 1949a, s. 117)

Öte yandan yazar Franklin karakterini sonradan görme, epiküryen zevklere dalmış zevk ve sefahate düşkün bir karakter olarak çizmiştir. Çevirmen dipnotlara genelde dini ve kültürel sözcük ve alıntılarını açıklamak üzere başvururken Franklin’in öyküsünde özellikle “Franklin mal, mülk sahibi köy ağası demektir.” şeklinde bir not koyarak okuru yazara yakınlaştırmak istemiştir. (Turhan, 1949a, s. 85).

Bu dipnota ek olarak “Biraz önce sözlerden sonra bu proloğu bizzat Franklin söylüyor” şeklinde bir açıklamaya da yer vermiştir. Bunun da okuyucuyu metni nasıl okuyacağı konusunda yönlendirme etkisi vardır. Çevirmen dipnottaki bu açıklamayla sadece bu eserin üst işlev yerine getirdiğine işaret etmekle kalmaz, erek kültürdeki ağalarla da ilişki kurarak bu karakterleri dipnotlar aracılığıyla “ehlileştirme”ye de çalışır. Ehlileştirme yoluyla gündelik dilde kullanılan basma kalıp ifadelerle bol miktarda başvurulmakla birlikte genelde eser sözcüğü sözcüğüne (literal) olarak çevrilmiştir. Ehlileştirme’ye başvurularak çevrilenlere “heyhat, Vallahi, Allahım”, (Turhan, 1949a, s. 113) “Ruhu şad olsun” (Turhan, 1949a, s. 129), “Cenab-ı hak” (Turhan, 1949a, s. 128) gibi ifadeler örnek gösterilebileceği gibi Hazreti Süleyman ya da Tacirin masalının proloğunda geçen “Allah sana iyilik versin, Tacir Efendi” (Turhan, 1949a, s. 139) gibi ifadeler de örnek gösterilebilir. Öte yandan Antik Yunan, Hristiyan kültürü ve İngiliz Edebiyat tarihiyle ilgili ek bilgi ya da ifadelerin de dipnotlarda kaynakçaları da gösterilerek açıklandığını görürüz. Bu bir yandan eserin bir belge özelliğini taşıyan bir referans kitabı olarak okunacağına işaret ederken, öte yandan da karı-koca ilişkileriyle ilgili konuların yanı sıra ticaretin hileye bulaşması, din adamlarının paraya pula düşmesi gibi konuların da ele alınması seçilen öykülerin ülkemizde o dönemde yaşanan olay ve durumlarla örtüştüğünü gösterir. Olay ya da durumların örtüşmesi ise öyküler literal olarak çevrilsen bile erek kültür okurunun mizahı yakalamasına neden olur. Örnek verilecek olursa, beş kocaya varmış Bathlı Hatun’un bir yandan hacıya giderken, öte yandan da kocalarının bütün sırlarını öyküsünde Vaftiz anasına anlattığını anlatmakla kalmayıp, hacca gidenlerle de paylaşması gibi (Turhan, 1949, ss. 116-128) Aynı şekilde Af satan Papazın da içinde Hazreti Meryem’in yemenisi olduğunu iddia ettiği yastık yüzü, taş kakmalı haçı ve içinde domuz kemiklerinin bulunduğu kasesiyle taşradaki fakir insanları kandırarak bir köy papazının iki aylık maaşından fazla para kazanması da dini değerlerin ne ölçüde yozlaştığını gösterir (Turhan, 1949, s. 94). Bu dönemde yüzünü birden Batıya dönen hedef kültür okurunun da benzer durumları yaşaması onun bu öykülerle kaynaşmasına neden olmuştur.

Sonuç

Canterbury Masalları adlı eserde bol miktarda dipnota yer verilmesi okuyucunun ön bilgisinin kaynak kültür okuyucusuyla aynı düzeyde olmamasından kaynaklanır. Bu her türlü iletişimde söz konusu olmakla birlikte özellikle mizah çevirisinde yazar ve okuyucu arasında doğrudan iletişimi sağlamak ya da okurda gülme tepkisini yaratmak ancak okuyucuyu kaynak kültür konusunda bilgilendirmekle mümkün olur (Dell Carroll, 1988, s. 25). Ancak bunu yaparken Grice’ın iletişim ilkelerinde öne sürdüğü şekilde nitelik, nicelik ve tutum ilkelerini göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu eserde bilgilendirme dipnotlar aracılığıyla olduğu gibi kaynak kültür yazarı ve dönemi konusunda bilgi veren metnin çevirisine ışık tutacak ayrı bir bölüme de yer verilmiştir. Bu kadar bilgilendirme okuyucu açısından nicelik olarak aşırı görünmekle birlikte kaynak kültür yazarıyla erek kültür okurunu aynı düzeye getirerek ancak okurun tepki gösterebilir. Mizah çevirisinde okur gülmüyorsa çeviri amacına ulaşamamış anlamına gelir. Üstelik eserin aynı zamanda eğitim amacına hizmet etmesi söz konusu bilgilendirme ve açıklama niteliğindeki yan metin ve dipnotlara çevirmenin başvurmasını haklı kılar.

Özgün eser Cantenbury Tales'in şiirsel öykü şeklindeki üslubu Türkçe çevirisinde yerini düz yazı öyküye bırakmıştır. Bol miktarda dipnota başvurulmakla birlikte, bu dipnotlar sadece dini ve kültürel bilgiyle ilgili olarak düzenlenmiş, kaynak metindeki mizahı açıklamaya girişilmemiştir. Bu şekilde öyküdeki "mizah" ögesi çeviride kayba uğramamıştır. Bol miktarda dipnota başvurulması arka plan bilgisini okuyucuyla paylaşma amacı taşımaktadır. Bu dilsel ve kültürel uzaklıktan kaynaklandığı gibi, söz konusu çevirinin eğitim amaçlı bir çeviri olmasından da kaynaklanmaktadır. Öte yandan düz yazıyla yazılmış olması Türk öykü geleneğinde düz yazı geleneğinin hâkim olmasından da kaynaklanabilir. Üstelik Cumhuriyet Dönemi yazın geleneğinin bir amacı da Türk yazın dizgesine düz yazı geleneğine kazandırarak okuma yazmayı tabana yaymaktır. Bu şekilde 1961'de anayasa kurucu meclisinde yer alacak olan Turhan'ın aydın olarak Cumhuriyetin bilginin herkes tarafından paylaşılması ve okuryazarlığın yaygınlaşması konusundaki bir misyonu yerine getirmek üzere böyle bir karar aldığı da söylenebilir.

Sonuç olarak ehlileştirme ve yabancılaştırma arasında hassas bir denge kurularak eserdeki mizah çeviri metinde ortadan kaybolmamıştır. Düz yazıyla konuşma dilinde çevrilen eser, kaynak metnin mizahını ek bilgiler ve yer yer ehlileştirmeye başvurarak yakalamıştır. Bu yönüyle Prof. Dr. Vahit Turhan'ın Canterbury Masalları çevirisinin kendinden sonraki mizah çevirilerine kılavuzluk edecek nitelikte olduğu öne sürülebilir.

Öte yandan kaynak kültür yazarı Chaucer'ın da bunda payı büyüktür. Yazarın her toplum ve insanı ilgilendiren evrensel konulardan yola çıkması da kaynak ve erek kültür okurunu aynı düzeye getirerek zamansal ve uzamsal olarak uzaklığı ortadan kaldırmış, çevirmenin eserdeki mizahi hicvi paylaşmasını kolaylaştırmıştır. Eserin yıllar sonra dünyamızda ve ülkemizde toplumsal, siyasal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönemde 2018 yılında bütün öykülerinin saygın bir yayınevi tarafından çevrilmiş olması da eserin İngiliz Edebiyatının bir ürünü olmasından çok Chaucer'ın evrensel olarak insanın doğasına seslenebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan böyle eserin çevirisi sözcüğü sözcüğüne de olsa ele aldığı konular açısından her okura seslenecek niteliktedir. Sonuç olarak, kaynak metindeki mizahın Canterbury Masalları çevirisinde dipnot şeklindeki açıklamalar ve yer yer ehlileştirilmeye başvurulmakla birlikte genelde erek kültürün mizah anlayışına zenginlik kattığı görülmektedir.

Kaynakça

- Çalışlar, İ. (2010). Halide Edib Biyografisine Sığmayan Kadın. İstanbul: Everest.
- Deacon, T. W. (1997). The Symbolic Species: The Co-Evaluation of Language and the Brain. New York: Norton.
- Dell Corral, I. (1988). "Humor: When Do We Lose it? Translation Review 27 (1). ss. 25-27. doi: <https://doi.org/10.1080/07374836.1988.10523423>
- Glover, A. J. (1960). A First Approach to English Literature. London: J. M. Dent & Sons LTD.
- Gutt, A. (1989a). Translation and relevance, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Londra Üniversitesi, Birleşik Krallık. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2020, <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1317504/1/241978.pdf>.
- Gutt, A. (1990b). A Theoretical account of translation- without translation theory. Target. Cilt 2 (2). ss. 135-164. doi:10.1075/target.2.2.02gut.
- Katja Pelsmaekers & Fred Van Eesien (2002) Subtitling Irony: Backadder in Dutch, The Translator. 8 (2). ss. 241-266. doi: 10.1080/13556509.2002.10799134.
- Kermode, F. and Hollander, J. (1972). The Oxford Anthology of English Literature. Cilt. 1. Oxford University Press.
- Mateo, M. (1995). "The Translation of Irony". Meta .40 (1). ss. 171-178. doi:10.7202/003595ar.
- Nord, C. (1997). Translating as a Purposeful Activity. Manchester: St Jerome.
- Spanakaki, Katia (2017). Translation of humor in subtitling, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Gentz Üniversitesi, Belçika. Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2020, https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/349/025/RUG01-002349025_2017_0001_AC.pdf
- Pelsmaekers, K. & Eesien, F.V.(2002). Subtitling Irony:"Backadder" in Dutch Translating Humor. The Translator 8(2), 241-266. doi:10.1080/13556509.2002.10799134.
- Sanders, A. (1994). The Short Oxford History of English. Oxford: Clarendon Press.
- Shrestha, R. (2018, 16 Mart). Humor, Irony and Satire in the Prologue of The Canterbury Tales. Irony and Satire: Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2020, <https://www.bachelorandmaster.com/britishandamericanpoetry/humor-irony-satire-canterbury-tales.html>.
- Turhan, A. V. (1949a). Chaucer. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Turhan, A. V. (2019b). Biyografi. Erişim Tarihi:17Mayıs 2020, <https://www.biyografya.com/biyografi/20636>.
- Urgan, M. (1993). İngiliz Edebiyatı Tarihi I. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Vandeala, J. (2002a). (Re-) Constructing Humor:Meanings and Means. The Translator. 2. ss. 149-172. doi.org/10.1080/13556509.2002.10799130.
- Vandeala, J. (2010b). John Benjamins Handbook of Translation Studies 1. ss.148-152. John Benjamins.
- Vermeer, H. J. (1996). A Skopos Theory of Translation (Some Arguments for and against). TextContext: Heidelberg.
- Zabalbeascoa, P. (2005). Humor and translation— an interdiscipline. Humor, ss. 185-207.
- Zürcher, E. J. (1997). Turkey: A Modern History. New York: I. B. Tauris.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 12-02-2020 – Kabul: 30-05-2020

**Determination Of Satisfaction Levels
Of The Academists: Example Of Ağrı
İbrahim Çeçen University**

**Akademisyenlerin
Memnuniyet Düzeylerinin
Belirlenmesi: Ağrı İbrahim
Çeçen Üniversitesi Örneği**

**Adem ÖZDEMİR¹
Ahmet GÜRBÜZ²**

Abstract

The aim of this study is to determine the problems experienced in university by making use of the views of academicians working at university and to bring solutions. Academics; management and organization, education, research, infrastructure and the satisfaction level of relations with stakeholders. In the study, a method for descriptive survey, which aims to reveal the current situation, was used. The research group consists of 194 academic staff working in Ağrı İbrahim Çeçen University. Academic Personnel Satisfaction Questionnaire, which was developed by Mehmet Akif Ersoy University Academic Evaluation and Quality Improvement Committee, was used to measure academic satisfaction. The survey was previously applied to the academic staff of Mehmet Akif Ersoy University and aimed to evaluate the academic-administrative services of academicians, to make long-medium-short term

Öz

Bu araştırmada, üniversitede çalışan akademisyenlerin yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, altyapı ve paydaşlarla ilişkilerdeki memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Akademisyenlerin görüşlerinden yararlanarak üniversitede yaşanan sorunları tespit ederek çözüm önerileri getirmek araştırmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Araştırmada, mevcut durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan betimsel tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma grubunu Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde çalışan 194 akademik personel oluşturmaktadır. Araştırmada akademisyenlerin memnuniyet düzeyini ölçmek için Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu tarafından geliştirilen Akademik Personel Memnuniyet Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek akademisyenlerin; akademik-idari hizmetleri değerlendirmesi, uzun-orta-kısa dönemli

¹ Adem Özdemir, Öğretim Görevlisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, [aозdemir@agri.edu.tr](mailto:aozdemir@agri.edu.tr), Orcid: 0000-0003-3127-6846

² Ahmet Gürbüz, Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Bölümü, agurbuz@karabuk.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2287-9709

strategic plans and to continuously improve the quality of the services it provides. The scale consists of a personal information form and five sub-dimensions to measure demographic characteristics. These sub-dimensions are management and organization, education, research, infrastructure, relations with stakeholders. Mann-Whitney U Test was used for paired comparisons and Kruskal-Wallis Variance Analysis was used for multiple comparisons. Frequency and percentage method were used for the analysis of demographic data. As a result of the research, it was seen that the sub-dimension with the most positive opinions of the participants was the infrastructure ($\bar{x} = 3.47$), while the sub-dimension with the most negative opinions was the research ($\bar{x} = 2.68$). The average of the answers given by the academicians regarding the total satisfaction survey was calculated as ($\bar{x} = 3.17$).

stratejik planlarını yapması, üniversitenin sunduğu hizmetin kalitesini sürekli geliştirmesini amaçlamıştır. Ölçekte akademisyenlerin memnuniyet düzeylerini ölçmek için yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, alt yapı ve paydaşlarla ilişkiler alt boyutları ve demografik özellikleri ölçmek için de kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ikili karşılaştırmalar için Mann-Whitney U Testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis Varyans Analizi kullanılmıştır. Demografik verilerin analizi için frekans ve yüzde yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların en fazla olumlu görüş ortaya koydukları alt boyutun altyapı olduğu görülmüşken ($\bar{x}=3,47$), en olumsuz görüş ortaya koydukları alt boyutun ise araştırma olduğu ($\bar{x}=2,68$) olduğu görülmüştür. Akademisyenlerin memnuniyet anketinin toplamına dair verdikleri cevapların ortalaması ise ($\bar{x}=3,17$) olarak hesaplanmıştır.

Keywords: Satisfaction Level, Quality in Higher Education, University

Anahtar Kelimeler: Memnuniyet Düzeyi, Yükseköğretimde Kalite, Üniversite

Giriş

Türkiye’de son yıllarda yeni kurulan üniversitelerle birlikte üniversite sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Şüphesiz ülkemiz eğitim sistemi içerisinde üniversiteler çok önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda bakıldığında üniversiteler de kendi içlerinde birbirleri ile rekabet etmekte ve nitelikli öğrencileri kendi bünyelerine çekmek için her türlü stratejiyi denemektedirler. Bu stratejilerden birisi akademik camiada isim yapmış, kendini alanında ispatlamış ve nitelikli akademik personelleri üniversite bünyelerine katmaktır. Nasıl ki üniversiteler öğrenci kazanabilmek adına gerek alt yapı, gerek eğitim hizmetleri, gerek sportif ve sosyal faaliyetleri artırıyorlarsa akademik personeli çekebilmek için onların memnun olabilecekleri ortamı oluşturmak için çaba harcamaktadırlar.

Dünyanın neresinde olursa olsun her eğitim sisteminin amacı, ülkedeki nitelikli insan gücünün sayısını artırmak ve ülke politikaları doğrultusunda vatandaşlık eğitiminin verilmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda her bir eğitim sistemi, yetiştirmek istediği insan modelini belirleyerek, sahip olunan eğitim felsefesine ve insan gücüne göre eğitim etkinliklerinin çerçevesini tespit eder (Karagözoğlu, 2003).

Üniversitelerin nitelik açıdan değerlendirilmesinde, öğretim süreci ve yapılan bilimsel araştırmalar göz önünde tutulmaktadır. Bu bağlamda üniversiteler değerlendirilirken; a) üniversitede öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer yardımcı personellerden oluşan insan faktörünün b) bölümlerin, birimlerin, merkezlerin yapısal ve fonksiyonel özelliklerinin ve c) üniversitedeki öğretimin, araştırmaların ve yönetimin ayrı ayrı değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak görülmelidir (Reboloso ve Pozo, 2000:253).

Akademik personelin üniversitesinden memnuniyeti; üniversitenin eğitimini, araştırma geliştirme, inovasyon performansını etkilemektedir. Handy (1981)'nin de ifade ettiği üzere bu gibi kurumlar birey kültürünün yüksek olduğu, yani çalışan insan kaynağının merkezi rolde olduğu kurumlardır. Yükseköğretim programlarının başarısı, akademik personel tarafından yapılan önemli katkılara bağlı olmaktadır (Noordin, 2009:122).

Bir bütün olarak bakıldığında yükseköğretim kurumlarının başarısı açısından akademik personelin memnuniyetinin önemi daha da artmaktadır. Benzer bir şekilde, Machado Taylor, Soares, Ferreira ve Gouveia (2011), akademik personelin memnuniyetinin, bir bütün olarak akademinin ve yükseköğretim kurumlarının nihai başarısının temel belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir. Eyüpoğlu ve Saner (2009:687) tarafından yapılan çalışmada da üniversitedeki olumlu iklimin, hem akademik personelin iş memnuniyetini hem de kurumun genel verimliliğini arttırdığı ve bunun da öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Bu nedenle, üniversitenin de faydasına olacak bir şekilde, üniversite çalışanlarının iş memnuniyetinin sürekli bir şekilde izlenmesi ve araştırılması gerekmektedir.

Yeni Kurulan Üniversiteler

Üniversiteler araştırma ve eğitim-öğretim gibi temel iki işlevlerinin yanı sıra bilgi üretmek ve bu ürettikleri bilgiyi yaymakla da sorumludurlar. Üniversitelerin bu fonksiyonları yerine getirebilmeleri ve başarılı olabilmeleri ise akademik ve idari kadrolarının niteliğine, fiziki ve teknolojik alt yapılarının gerçekleşme durumuna, ekonomik kaynaklara ve yönetsel açıdan özerkliklerine bağlıdır (Aydemir ve Erşan, 2011).

Dünyada son zamanlarda bilim, teknoloji, sosyal ve kültürel değerler, ekonomi ve siyaset gibi pek çok alanda yaşanan hızlı değişimler insanların hayata bakışlarını değiştirirken; nitelikli insan yetiştirme misyonu olan ve düşüncelerin oluşmasında etkili olan eğitim sistemlerini de etkilemektedir. Bu etkilerin çıktılarını eğitim dünyasının hemen hemen her alanında gördüğümüz gibi yükseköğretim sisteminde de keskin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme tüm dünyada, giderek kamusal alandan çıkıp, daha özerk bir kamusal kimlik kazanan yükseköğretimin, mutlak bir yeniden yapılanma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Acar, 2012; Altınsoy, 2011; Ted, 2011; Şenses, 2007; Ortaş, 2002; Tanrıku, 2001).

Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında da yaşanan bu değişim rüzgarına göre bir takım değişiklikler yapılmaya başlamış ve özellikle 2006 yılından sonra, pek çok yeni üniversite kurulması bu değişime ayak uydurma çabalarının sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişimi yakalamak ve gelişimi sağlamak amacıyla kurulan bu üniversitelerin aslında en önemli kuruluş sebepleri, politik ve ekonomik sebeplerdir (Şenses,2007; Aktan, 2007; Ortaş 2004; Marginson & Rhodes, 2002).

Tüm bu sebepler doğrultusunda; ülkemizde yükseköğretimin yurt geneline dengeli bir şekilde dağılmasını sağlamak ve yükseköğretime olan taleplere cevap vermek amacıyla 2006 yılında 16, 2007 yılında 21, 2008 yılında 15, 2009 yılında 9, 2010 yılında 17 ve 2011 yılında 11 (Günay & Günay, 2011);

2012 yılında 3 ve 2013 yılında 1 olmak üzere toplam 93 yeni üniversite kurulmuştur. Genel olarak 2007 yılında 85 devlet ve 30 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 115 üniversite varken, bu sayı 2020 yılı itibarıyla 129 devlet, 75 vakıf ve 5 vakıf meslek yüksek okulu olmak üzere toplamda 209'a yükselmiştir (YÖK, 2020).

Yükseköğretim sistemine bu kadar çok ve yeni üniversitenin eklenmesi bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni kurulan üniversitelerin coğrafik konumları, açıldıkları illerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlikleri, öğrenci sayıları, alt yapı yetersizlikleri, öğretim elemanı sayılarının yeterli olmaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Doğan (2013), Yeni Kurulan Üniversitelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri başlıklı çalışmada bu sorunları aşağıdaki gibi;

- Bürokrasi sorunları,
- Ekonomik sorunlar,
- Öğretim elemanı azlığı nedeniyle ders yüklerinin fazlalığı,
- Gerek öğretim elemanlarının yabancı dil yetersizliği, gerekse de yabancı dille eğitim veren bölüm ve programların azlığı,
- Öğretim elemanları arasında mesleki işbirliği ve dayanışmanın yetersizliği,
- Akademik yanların niteliksiz olması ve sadece akademik unvan almak için yapılması,
- Üniversite olanaklarından yararlanmanın unvanlara göre farklılık göstermesi,
- Yeni kurulan üniversitelerde kurumsallaşma ve örgütsel yapı sorununun olması,
- Yeni kurulan üniversiteler küçük şehirlerde kurulduğundan öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumlarla ikamet ettikleri şehirlerin farklı olması, bu durumun da öğrenci öğretim elemanı ilişkisini olumsuz yönde etkilemesi,
- Yeni kurulan üniversitelerde lisansüstü eğitim programlarının ya olmaması ya da sınırlı sayıda olması,
- Yeni kurulan üniversitelerde fiziki (kütüphane, laboratuvar, spor salonu vb.) ve sosyal imkanların (kafeterya, sinema, alış-veriş merkezi vb.) yetersiz olması,
- Öğretim elemanı kadrolarının üniversitenin ihtiyacı doğrultusunda doldurulmadığından bazı bölümlerde öğretim elemanı fazlası varken bazı bölümlerde öğretim elemanı eksikliğinin olması,
- Üniversiteler arasında bir standartlaşmanın olmaması,
- Kütüphanelerin yetersiz olması,

sıralamaktadır.

Araştırmaya konu olan, yukarıda sayılan sorunları yaşayan ve yeni kurulan üniversiteler arasında yer alan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 1967–1968 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan Ağrı Kız İlk Öğretmen Okulu olarak eğitim öğretim faaliyetine başlamıştır. Daha sonra ise 1977–1978 eğitim-öğretim yılında iki yıllık Eğitim Enstitüsü'ne dönüştürülerek öğretmen yetiştirme işlevini devam ettirmiştir. 30 Haziran 1982 tarihinde çıkarılan 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilat Kanunu ile Ağrı Eğitim Yüksekokulu olarak Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'ne bağlanmıştır. 3 Temmuz 1992 tarih ve 3837 sayılı kanunla Ağrı Eğitim Yüksekokulu, Ağrı Eğitim Fakültesine dönüştürülmüş ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak 2007 yılına kadar ilköğretime yönelik lisans düzeyinde eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 17.05.2007 tarih ve 5662 sayılı kanunun Ek-73. maddesi ile Ağrı Dağı Üniversitesi olarak kurulan üniversitenin ismi 5773 sayılı kanunla Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi olarak değiştirilmiş ve 28.06.2008 tarih ve 26920 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (www.agri.edu.tr).

Bu bağlamda araştırmamızın temel problem cümleleri aşağıdaki sıralanabilir:

- Yeni kurulan bir üniversite olan Ağrı İbrahim Çeçen üniversitesinde görev yapan akademik personel yukarıda sayılan sorunları yaşamakta mıdır ve çalıştıkları kurumun yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, altyapı ve paydaşlarla ilişkilerinden memnun mudur?

Araştırmanın Tanıtılması

1. Araştırmanın Amacı

Üniversitede çalışan akademisyenlerin yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, altyapı ve paydaşlarla ilişkilerdeki memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Akademisyenlerin görüşlerinden yararlanarak üniversitede yaşanan sorunları tespit ederek çözüm önerileri getirmek araştırmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde çalışan akademik personele gönüllülük esasıyla yapılmıştır. Ancak araştırmanın yapıldığı esnada yerinde bulunmayan, izinli olan ya da anket formunu doldurmak istemeyen akademik personelin olması, tüm akademik personele ulaşılması engellemiştir. Bu durum araştırmanın başlıca sınırlılığıdır.

Yöntem

Araştırmada, mevcut durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan betimsel taramaya (survey) yönelik bir yöntem kullanılmıştır.

1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Personel Daire Başkanlığından alınan verilere göre üniversitemizde Ekim/2019 tarihi itibarıyla 450 akademik personelin çalıştığı tespit edilmiştir. Ancak izinli olan, araştırma yapıldığı sırada yerinde bulunmayan ve anketi cevaplamak istemeyen akademik personel olduğundan araştırmanın örneklemini araştırmaya katılan 194 akademik personel oluşturmaktadır.

2. Veri Toplama Araçları ve Analiz

Araştırmada akademisyen memnuniyeti ölçmek için Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu tarafından geliştirilen Akademik Personel Memnuniyet Ölçeği kullanılmıştır. Mehmet Akif Üniversitesi Akademik Personelinin Memnuniyet Anketi 2008 yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin akademik personeline uygulanmış ve akademisyenlerin akademik-idari hizmetlerini değerlendirmesi, uzun-orta-kısa dönemli stratejik planlarını yapması, sunduğu hizmetin kalitesini sürekli geliştirmeyi amaçlamıştır. Ölçek beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, alt yapı, paydaşlarla ilişkiler boyutlarıdır. Ölçek daha önce Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi akademik personeline uygulanmış ve akademisyenlerin akademik-idari hizmetlerini değerlendirmesi, uzun-orta-kısa dönemli stratejik planlarını yapması, sunduğu hizmetin kalitesini sürekli geliştirmeyi amaçlamıştır. Ölçekte demografik özellikleri ölçmek için kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Güvenilirlik bilimsel araştırmaların şartlarındandır. Ölçüm sonuçları farklı olduğunda, güvenilir olan, doğru olan sonuç belirlenemez, diğer araştırmacılar da sonuçları anlatmakta güçlük çekerler ve sonuçları test edemezler. Güvenilirliğin düşük olması, yapılan çalışmanın değersiz olduğunu, elde edilen sonuçların anlamsız olduğunu ifade eder. Güvenilirlik göstergesi olarak güvenilirlik katsayısı

hesaplanır. Hesaplanan katsayı 0 ile 1 arasında değer alır. Bu katsayılardan en önemlisi Cronbach α katsayısıdır (Güriş, Astar, 2015,s.282-283).

Söz ettiğimiz gibi 0-1 arasında değer alan katsayı ile; $0 \leq \alpha \leq 0,5$ ise güvenilir değil, $0,5 \leq \alpha \leq 0,6$ ise düşük güvenilir, $0,6 \leq \alpha \leq 0,7$ ise kabul edilebilir derece güvenilir, $0,7 \leq \alpha \leq 0,9$ ise iyi derecede güvenilir, $\alpha > 0,9$ ise çok iyi derecede güvenilir, şeklinde ölçeğin güvenilirliği yorumlanır (Güriş, Astar, 2015,s.283).

Tablo 1’de ölçeğe ilişkin Cronbach’s Alpha değerleri verilmiştir. Tablo 1’e göre; Akademik Personel Memnuniyet Ölçeğinin Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,955 çıkmıştır. Bu sonuç ölçeğin çok iyi derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde ölçeğin alt boyutları olan yönetim ve örgütlenme alt boyutunun Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,864, eğitim alt boyutunun Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,838, araştırma alt boyutunun Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,930, alt yapı alt boyutunun Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,861 ve paydaşlarla ilişkiler alt boyutunun Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,832 çıkmıştır. Bu sonuçlar alt boyutlar açısından da ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Akademik Personel Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutlarının Cronbach’s Alpha Güvenilirlik Katsayısı

Akademik Personel Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutlar	Cronbach’s Alpha Güvenirlik Katsayısı
1. Yönetim-Örgütlenme	0,864
2. Eğitim	0,838
3.Araştırma	0,930
4.Alt yapı	0,861
5. Paydaşlarla İlişkiler	0,832
Toplam	0,955

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında araştırmaya dahil olan akademisyenlerin yanıtladıkları akademik personel memnuniyet ölçeğinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu çerçevede öncelikle ölçeğin toplam ve her bir alt boyutuna (yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, alt yapı ve paydaşlarla ilişkiler) dair elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri aktarılmıştır. Daha sonra ise araştırmaya ilişkin bulgular demografik özelliklere ilişkin bulgular ve fonksiyonel değişkenlere ilişkin bulgular olmak üzere iki başlık altında incelenerek tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 2. Akademik Personel Memnuniyet Anketi’nin Toplam ve Alt Boyutlarına Ait Örnekleme Sayısı, Aritmetik Ortalama ile Standart Sapma Değerleri

Ak. Per. Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutlar	N	\bar{x}	SS
Yönetim-Örgütlenme	194	3,32	,68
Eğitim	194	3,14	,54

Araştırma	194	2,68	,58
Altyapı	194	3,47	,56
Paydaşlarla İlişkiler	194	3,27	,95
Toplam	194	3,17	,47

Tablo 2’de Akademik Personel Memnuniyet Anketi alt boyutlarından elde edilen puanlara ilişkin veri sayısı (N), aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri verilmiştir. Bu sonuçlara göre akademisyenlerin en fazla olumlu görüş ortaya koydukları alt boyutun altyapı olduğu görülmüşken ($\bar{x}=3,47$) bunu yönetim-örgütlenme ($\bar{x}=3,32$), paydaşlarla ilişkiler ($\bar{x}=3,27$) ve eğitim ($\bar{x}=3,14$) takip etmiştir. Akademisyenlerin en olumsuz görüş ortaya koydukları alt boyutun ise araştırma olduğu ($\bar{x}=2,68$) olduğu görülmüştür. Akademisyenlerin memnuniyet anketinin toplamına dair verdikleri cevapların ortalaması ise ($\bar{x}=3,17$) olarak hesaplanmıştır.

a. Demografik Özellikler (Tanımlayıcı İstatistikler)

Bu kısımda demografik değişkenlere ilişkin frekans ve yüzdeler dağılımları verilmiştir.

Tablo 3. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzdeler

Demografik Değişkenler	N	%	
Cinsiyet	Kadın	53	27
	Erkek	141	73
Yaş	25-29 Yaş	21	11
	30-34 Yaş	90	46
	35-39 Yaş	64	33
	40-44 Yaş	19	10
Unvan	Prof. Dr.	12	6
	Doç. Dr.	33	17
	Dr. Öğr. Üy.	47	24
	Öğr. Gör.	69	36
	Araş. Gör.	33	17
Toplam Hizmet Süresi	0-4 Yıl	60	31
	5-9 Yıl	63	33
	10-14 Yıl	52	26
	15 Yıl ve üzeri	19	10

Tablo 3’ye göre; araştırmaya katılan akademik personelin 53’ünün (%27) kadın, 141’inin (%73) erkek, 21’inin (%11) 25-29 yaş aralığında, 90’ının (%46) 30-34 yaş aralığında, 64’ünün (%33) 35-39 yaş

aralığında, 19'unun (%10) 40-44 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Tabloya göre araştırmaya katılan akademik personelin 12'sinin (%6) profesör unvanına, 33'ünün (%17) doçent unvanına, 47'sinin (%24) doktor öğretim üyesi unvanına, 69'unun (%36) öğretim görevlisi unvanına, 33'ünün (%17) araştırma görevlisi unvanına sahip oldukları anlaşılmıştır. Tabloya göre araştırmaya katılan akademik personelin 60'ının (%31) 0-4 yıl, 63'ünün (%33) 5-9 yıl, 52'sinin (%26) 10-14 yıl, 19'unun (%10) 15 yıl ve üzeri toplam hizmet süresine sahip oldukları görülmektedir.

b. Fonksiyonel Değişkenler

Araştırmanın bu kısmında cinsiyet, unvan, yaş, hizmet süresi gibi fonksiyonel değişkenlere göre yapılan Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis H Testlerine ilişkin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Akademik Personel Memnuniyet Anketi'nin Cinsiyet Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ak. Per. Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Yönetim-Örgütlenme	Erkek	53	97,30	5157,00	3726,000	,976
	Kadın	141	97,57	13758,00		
Eğitim	Erkek	53	92,02	4877,00	3446,000	,403
	Kadın	141	99,56	14038,00		
Araştırma	Erkek	53	119,26	6321,00	2583,000	,001*
	Kadın	141	89,32	12594,00		
Altyapı	Erkek	53	90,96	4821,00	3390,000	,319
	Kadın	141	99,96	14094,00		
Paydaşlarla İlişkiler	Erkek	53	94,74	5021,00	3590,000	,668
	Kadın	141	98,54	13894,00		

*p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan akademik personel memnuniyet ölçeği alt boyutlarından yönetim-örgütlenme boyutunun (U=3726,000; p=0,976>0.05), eğitim boyutunun (U=3446,000; p=0,403>0.05), altyapı boyutunun (U=3390,000; p=0,319>0.05) ve paydaşlarla ilişkiler boyutunun (U=3590,000; p=0,668>0.05) cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Araştırma alt boyutunun (U=3390,000; p=0,001<0.05) ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Sıra ortalamalara bakıldığında anlamlı farkın erkek personellerden kaynaklandığı görülmüştür. Erkek akademisyenlerin kadın akademisyenlere göre üniversitenin araştırma ile ilgili faaliyetlerinden daha memnun olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 5. Akademik Personel Memnuniyet Anketi'nin Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Test sonuçları

Ak. Per.Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutları	Yaş	N	Sıra Ort.	df	X ²	p	Anlamlı Fark
Yönetim-Örgütlenme	A 25-29 Yaş	21	88,67	3	11,641	,009*	C>B
	B 30-34 Yaş	90	86,16				
	C 35-39 Yaş	64	116,56				
	D 40-44 Yaş	19	96,79				
Eğitim	A 25-29 Yaş	21	51,67	3	57,428	,000*	C>A
	B 30-34 Yaş	90	83,94				
	C 35-39 Yaş	64	138,70				
	D 40-44 Yaş	19	73,61				
Araştırma	A 25-29 Yaş	21	96,33	3	10,295	,016*	C>B
	B 30-34 Yaş	90	84,96				
	C 35-39 Yaş	64	114,16				
	D 40-44 Yaş	19	102,11				
Altyapı	A 25-29 Yaş	21	34,33	3	30,501	,000*	D>A
	B 30-34 Yaş	90	104,02				
	C 35-39 Yaş	64	104,12				
	D 40-44 Yaş	19	114,16				
Paydaşlarla İlişkiler	A 25-29 Yaş	21	96,33	3	0,115	,990	
	B 30-34 Yaş	90	98,93				
	C 35-39 Yaş	64	96,10				
	D 40-44 Yaş	19	96,74				

*p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan akademik personelin, yaşlarına göre akademik memnuniyet durumlarına bakıldığında, akademik personel memnuniyet ölçeği alt boyutlarından paydaşlarla ilişkiler boyutunun [$X^2=0,115$; $p=0,990>0.05$] anlamlı düzeyde farklılaşmadığı, yönetim-örgütlenme boyutunun [$X^2=11,641$; $p=0,009<0.05$], eğitim boyutunun [$X^2=57,428$; $p=0,00<0.05$], araştırma boyutunun [$X^2=10,295$; $p=0,016<0.05$] ve altyapı boyutunun [$X^2=30,501$; $p=0,000<0.05$] ise anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anlamlı farkın tespit edildiği gruplar arasındaki anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney U-testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre; 35-39 yaş aralığında bulunan

akademik personelin, 30-34 yaş aralığındaki personele göre yönetim-örgütlenme ve araştırma boyutundan daha memnun oldukları anlaşılmıştır. Yine benzer şekilde 35-39 yaş aralığındaki akademik personelin, 25-29 yaş aralığındaki personellere göre eğitim boyutundan daha memnun oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca 40-44 yaş aralığında bulunan akademik personelin, 25-29 yaş aralığındaki personellere göre altyapı boyutundan daha memnun oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Akademik Personel Memnuniyet Anketi'nin Unvan Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Test sonuçları

Ak. Per. Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutları	Unvan	N	Sıra Ort.	df	X ²	p	Anlamlı Fark
Yönetim- Örgütlenme	A Prof.Dr.	12	121,83				
	B Doç.Dr.	33	93,30				
	C Dr.Öğ.Üye	47	93,53	4	5,120	,275	
	D Öğr. Gör.	69	103,80				
	E Ar. Gör.	33	85,33				
Eğitim	A Prof.Dr.	12	135,17				
	B Doç.Dr.	33	94,62				
	C Dr.Öğ.Üye	47	97,69	4	6,188	,186	
	D Öğr. Gör.	69	95,84				
	E Ar. Gör.	33	89,88				
Araştırma	A Prof.Dr.	12	135,00				
	B Doç.Dr.	33	71,30				
	C Dr.Öğ.Üye	47	107,66	4	16,970	,002*	A>B
	D Öğr. Gör.	69	103,35				
	E Ar. Gör.	33	83,36				
Altyapı	A Prof.Dr.	12	139,67				
	B Doç.Dr.	33	72,95				
	C Dr.Öğ.Üye	47	118,77	4	31,766	,000*	A>E
	D Öğr. Gör.	69	103,01				
	E Ar. Gör.	33	64,89				
Paydaşlarla İlişkiler	A Prof.Dr.	12	124,25				
	B Doç.Dr.	33	86,71	4	17,699	,001*	A>E
	C Dr.Öğ.Üye	47	97,12				

D	Öğr. Gör.	69	111,90
E	Ar. Gör.	33	69,00

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan akademik personelin, unvanlarına göre akademik memnuniyet durumlarına bakıldığında, akademik personel memnuniyet ölçeği alt boyutlarından yönetim-örgütlenme boyutunun [$X^2=5,120$; $p=0,275>0,05$] ve eğitim boyutunun [$X^2=6,188$; $p=0,186>0,05$] anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırma boyutunun [$X^2=16,970$; $p=0,002<0,05$], altyapı boyutunun [$X^2=31,766$; $p=0,000<0,05$] ve paydaşlarla ilişkiler boyutunun [$X^2=17,699$; $p=0,001<0,05$] ise anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anlamlı farklılığın tespit edildiği gruplar arasındaki anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney U-testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre; profesör unvanına sahip akademik personelin, doçent unvanına sahip personele göre araştırma boyutundan daha memnun oldukları anlaşılmıştır. Yine benzer şekilde profesör unvanına sahip akademik personelin, araştırma görevlisi unvanına sahip personellere göre altyapı ve paydaşlarla ilişkiler boyutundan daha memnun oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Akademik Personel Memnuniyet Anketi'nin Toplam Hizmet Yılı Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Test sonuçları

Ak. Per. Memnuniyet Ölçeği Alt Boyutları	Toplam Hizmet Yılı	N	Sıra Ort.	df	X ²	p	Anlamlı Fark
Yönetim-Örgütlenme	A 0-4 Yıl	87	97,45	3	3,520	,318	
	B 5-9 Yıl	69	94,54				
	C 10-14 Yıl	26	92,38				
	D 15 Yıl ve üzeri	12	126,00				
Eğitim	A 0-4 Yıl	87	87,67	3	6,130	,105	
	B 5-9 Yıl	69	110,00				
	C 10-14 Yıl	26	97,92				
	D 15 Yıl ve üzeri	12	96,00				
Araştırma	A 0-4 Yıl	87	102,30	3	5,864	,118	
	B 5-9 Yıl	69	95,78				
	C 10-14 Yıl	26	76,65				
	D 15 Yıl ve üzeri	12	117,75				

Altyapı	A	0-4 Yıl	87	96,02	3	17,869	,000*	D>B
	B	5-9 Yıl	69	82,71				
	C	10-14 Yıl	26	119,21				
	D	15 Yıl ve üzeri	12	146,25				
Paydaşlarla İlişkiler	A	0-4 Yıl	87	108,96	3	10,532	,015*	A>B
	B	5-9 Yıl	69	81,09				
	C	10-14 Yıl	26	105,13				
	D	15 Yıl ve üzeri	12	92,25				

*p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan akademik personelin, toplam hizmet yıllarına göre akademik memnuniyet durumlarına bakıldığında, akademik personel memnuniyet ölçeği alt boyutlarından yönetim-örgütlenme boyutunun [$X^2=3,520$; $p=0,318>0.05$], eğitim boyutunun [$X^2=6,130$; $p=0,105>0.05$] ve araştırma boyutunun [$X^2=5,864$; $p=0,118>0.05$] anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Altyapı boyutunun [$X^2=17,869$; $p=0,000<0.05$] ve paydaşlarla ilişkiler boyutunun [$X^2=10,532$; $p=0,015<0.05$] ise anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anlamlı farklılığın tespit edildiği gruplar arasındaki anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney U-testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre; 15 yıl ve üzeri toplam hizmet süresine sahip akademik personelin, 5-9 yıl hizmet süresine sahip personele göre altyapı boyutundan daha memnun oldukları anlaşılmıştır. Yine benzer şekilde 0-4 yıl toplam hizmet süresine sahip akademik personelin, 5-9 yıl toplam hizmet süresine sahip personellere göre paydaşlarla ilişkiler boyutundan daha memnun oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, üniversitede çalışan akademisyenlerin yönetim ve örgütlenme, eğitim, araştırma, altyapı ve paydaşlarla ilişkilerdeki memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde akademisyenlerin en fazla olumlu görüş ortaya koydukları alt boyutun altyapı olduğu görülmüşken ($\bar{x}=3,47$) bunu yönetim-örgütlenme ($\bar{x}=3,32$), paydaşlarla ilişkiler ($\bar{x}=3,27$) ve eğitim ($\bar{x}=3,14$) takip etmiştir. Akademisyenlerin en olumsuz görüş ortaya koydukları alt boyutun ise araştırma olduğu ($\bar{x}=2,68$) olduğu görülmüştür. Bunun nedeninin yeni kurulan üniversitelerde öğretim elemanı yetersizliği nedeniyle ders yükünün fazla olmasından kaynaklı öğretim elemanlarının akademik araştırma yapmaya fazla zaman bulamamaları söylenebilir. Ayrıca öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumların yeni kurulmuş olması nedeniyle akademik çalışmalarının nitelikli dergiler tarafından kabul edilmemesi de söylenebilir. Akademisyenlerin memnuniyet anketinin toplamına dair verdikleri cevapların ortalaması ise ($\bar{x}=3,17$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, Baş (2002), Paksoy (2007), Kılıç ve Gümüşeli (2010), İncik ve Tanrıseven (2012), Alparslan (2015), Turhan ve Erol (2017) ve Araç (2018) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin, üniversitenin yönetim ve örgütlenme, eğitim, altyapı ve paydaşlarla ilişkiler alt boyutları açısından cinsiyet değişkenine göre

anlamli farklılık göstermediği ancak araştırma alt boyutunda erkek akademisyenler lehine anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan akademik personelin yaş değişkenine göre; ölçeği alt boyutlarından paydaşlarla ilişkiler boyutunun ($p=0,990>0.05$) anlamlı düzeyde farklılaşmadığı, yönetim-örgütlenme boyutunun ($p=0,009<0.05$), eğitim boyutunun ($p=0,00<0.05$), araştırma boyutunun ($p=0,016<0.05$) ve altyapı boyutunun ($p=0,000<0.05$) ise anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Test sonuçlarına göre; 35-39 yaş aralığında bulunan akademik personelin, 30-34 yaş aralığındaki personele göre yönetim-örgütlenme ve araştırma boyutundan daha memnun oldukları ve yine benzer şekilde 35-39 yaş aralığındaki akademik personelin, 25-29 yaş aralığındaki personellere göre eğitim boyutundan daha memnun oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca 40-44 yaş aralığında bulunan akademik personelin, 25-29 yaş aralığındaki personellere göre altyapı boyutundan daha memnun oldukları görülmektedir. Bu durumuna profesör, doçent ve doktor öğretim üyesi kadrolarındaki akademik personelin yaş olarak daha ileri yaşta olmaları ve üniversitenin yönetim kademelerinde yer alıyor olmaları neden olarak gösterilebilir.

Araştırmaya katılan akademik personelin, unvan değişkenine göre akademik memnuniyet durumlarına bakıldığında, akademik personel memnuniyet ölçeği alt boyutlarından yönetim-örgütlenme boyutunun ($p=0,275>0.05$) ve eğitim boyutunun ($p=0,186>0.05$) anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma boyutunun ($p=0,002<0.05$), altyapı boyutunun ($p=0,000<0.05$) ve paydaşlarla ilişkiler boyutunun ($p=0,001<0.05$) ise anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Profesör unvanına sahip akademik personelin, doçent unvanına sahip personele göre araştırma boyutundan daha çok memnun oldukları, yine benzer şekilde profesör unvanına sahip akademik personelin, araştırma görevlisi unvanına sahip personellere göre altyapı ve paydaşlarla ilişkiler boyutundan daha çok memnun oldukları tespit edilmiştir. Bu durumu da yine professor unvanında bulunan akademik personelin ağırlıklı olarak üniversite yönetiminde yer alması neden olarak gösterilebilir.

Araştırmaya katılan akademik personelin, toplam hizmet yıllarına göre akademik memnuniyet durumlarına bakıldığında, yönetim-örgütlenme boyutunun ($p=0,318>0.05$), eğitim boyutunun ($p=0,105>0.05$) ve araştırma boyutunun ($p=0,118>0.05$) anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Altyapı boyutunun ($p=0,000<0.05$) ve paydaşlarla ilişkiler boyutunun ($p=0,015<0.05$) ise anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. 15 yıl ve üzeri toplam hizmet süresine sahip akademik personelin, 5-9 yıl hizmet süresine sahip personele göre altyapı boyutundan daha çok memnun oldukları görülmüştür. Yine benzer şekilde 0-4 yıl toplam hizmet süresine sahip akademik personelin, 5-9 yıl toplam hizmet süresine sahip personellere göre paydaşlarla ilişkiler boyutundan daha memnun oldukları tespit edilmiştir. Yaşanan memnuniyetsizlikler üniversitenin yeni kurulmuş olması nedeniyle ekonomik, sosyal, kültürel olarak yaşadığı sorunlara bağlanabilir. Ayrıca üniversitenin bulunduğu coğrafik konum, kış mevsiminin uzun sürmesi ve uzak bir şehirde olması da yine yaşanan memnuniyetsizliklere neden olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sıralanmıştır:

- Üniversitede araştırma faaliyetleri kapsamında akademisyenlere yurt içi ve yurt dışı bilimsel kongre ve toplantılara katılım için verilen maddi desteğin iyileştirilmesi sağlanabilir. Bununla birlikte akademisyenlerin yurt dışında da çalışma yapabilmelerinin kolaylaştırılması ve parasal destek verilmesi, bunun yanında nitelikli yayın yapılabilmesi için akademisyenlerin yöneticiler tarafından motive edilmesi ve manevi olarak desteklemesi sağlanabilir.
- Eğitim olanaklarının fiziki şartlarının iyileştirilmesi sağlanarak sayılarının artırılması ve akademisyenlerin daha nitelikli eğitim verebilmeleri için eğitim ortamlarının düzenlenmesi sağlanabilir.

- Paydaşlarla olan ilişkilerin artırılması için ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi sağlanarak iletişim kanalları genişletilebilir.
- Yönetim ve örgütlenme olarak liyakat sahibi, yetkinliği olan personellerin yönetim kademelerine atanması ile akademisyenlerin yönetim ve örgütlenme boyutunda memnuniyetleri artırılabilir. Ayrıca her bir birim veya kişi ile ilgili alınacak olan kararlara, birim ve kişilerin katılımı sağlanarak memnuniyetleri artırılabilir.
- Aynı konuyu çalışmak isteyen araştırmacılara, tek bir üniversite ile sınırlı kalmadan birkaç farklı üniversitenin karşılaştırmasını yapmaları önerilmektedir.

Kaynakça

Acar, M. (2012). Üniversitelerde Yeniden Yapılanmanın Aciliyeti Ve Yeni Üniversitelerin Sorunları. *Eğitime Bakış Dergisi*, 8(23), 21-27.

Aktan, C. (2007). *Yükseköğretimde Değişim: Global Trendler Ve Yeni Paradigmalar*. İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayını.

Alparslan, A. M. (2015). *Öğretim Elemanlarının İşlerinden Tatmin, Üniversitelerinden Memnun Ve Gönüllü Olmalarındaki Öncüller: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Bir Araştırma-The Antecedent Of Job Satinsfaction, Satinsfaction From The University And Extra-Role Behavior: A Survey. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 82-101.

Altınsoy, S. (2011). *Yeni Devlet Üniversitelerinin Gelişimi: Sorunlar Ve Politika Önerileri*. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1(2), 98- 104.

Araç, E. K., (2018). *Öğretmen Adayları Ve Akademisyenlerin Memnuniyet Düzeylerini Etkileyen Faktörler: Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalının Sorunlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydemir, M., & Erşan, C. (2011). *Yeni Kurulan Üniversitelerde Örgütsel Bağlılık Sorunu*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(1), 55-72.

Baş, T. (2002). “Öğretim Üyelerinin İş Tatmin Profillerinin Belirlenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 17(2), 19-37.

Doğan, D. (2013). *Yeni Kurulan Üniversitelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3(2).

Eyüpoğlu, S. Z. ve Saner, T. (2009). *The Relationship Between Job Satisfaction and Academic Rank: A Study of Academicians in Northern Cyprus*”, Paper presented at the *World Conference on Educational Science*, Northern Cyprus, 20th October, Business Administration Department: East University Lefkosa, 686-691.

Günay D., & Günay A. (2011). *1933'den Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler*. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1(1), 1-22.

Güriş Selahattin, Astar Melek, *SPSS İle İstatistik*, 2015-DR Yayıncılık, İstanbul.

Handy, C. B. (1981). *Understanding organisations*. Harmondsworth: Penguin.

İncik, E. Y. ve Tanrıseven, I. (2012). *Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanlarının Ve Öğretmen Adaylarının Öğrenci Merkezli Eğitime İlişkin Görüşleri (Mersin Üniversitesi Örneği)*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(3), 172-184.

Karagözoğlu, G. (2003). *Eğitim Sistemimizde Öğretmen Yetiştirme Politikamıza Genel Bir Bakış, Eğitimde Yansımalar*. VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi.

Kılıç, S. Z. ve Gümüşeli, A. İ. (2010). "İstanbul ili vakıf üniversitelerine bağlı meslek yüksekokullarında görevli öğretim elemanlarının iş doyum düzeyleri", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39(2) 290-309.

Machado Taylor, M. de L., Soares, V. M., Ferreira, J. B. and Gouveia, O. M. R. (2011). *What Factors Of Satisfaction And Motivation Are Affecting The Development Of The Academic Career In Portuguese Higher Education Institution? RAP- Rio de Janeiro*, 45(1), 33-44.

Marginson, S., & Rhodes, G. (2002). *Beyond National States, Markets, And Systems Of Higher Education*. Higher Education, 43, 281-309.

Noordin, F. and Jusoff, K. (2009). *Levels of job satisfaction amongst Malaysian academic staff*. Asian Social Science, 5(5), 122-128.

Ortaş, İ. (2002). *Üniversitelerin Sorunları I*. Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, 2(4), 3.

Paksoy, H. M. (2007). "Üniversitelerde Akademik Personelin İş Memnuniyeti: Harran Üniversitesi Örneği", S.Ü. Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Fakültesi Dergisi, 12(9), 138-151.

Reboloso-Pacheco. and Pozo-Mun˘, C. (2000). "The 'Ideal Teacher' Implications For Student Evaluation Of Teacher Effectiveness", *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 25(3).

Şenses, F. (2007). *Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çeliskiler Ve Öneriler* (pp. 1-31). Economic Research Center, ODTÜ, Ankara.

Tanrıku, D. (2011). *Türkiye'de Yükseköğretime Erişim: 2025 Yılında Yükseköğretim Talebi Karşılanabilecek Mi?* (Analiz No. 34). Ankara: SETA.

TED (2011). *Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Görüş Ve Öneriler*. Ankara.

Turhan, M. ve Erol, Y. C. (2017). *Akademisyenlerin Akademik Teşvik Ödeneğine İlişkin Görüşleri*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3), 281-296. DOI: 10.17679/inuefd.341708.

www.agri.edu.tr

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GİRİŞİM: 08-05-2020 – Kabul: 23-05-2020

**The Assessment of Human Factors
Competencies in Selection and
Recruitment Processes for
Technicians of Aircraft Maintenance
Companies**

**İnsan Faktörleri
Yetkinliklerinin Hava Aracı
Bakım İşletmelerinin
Teknisyen Bulma ve Seçme
Süreçlerinde
Değerlendirilmesi**

**Tarık GÜNEŞ¹
Uğur TURHAN²
Birsen YÖRÜK AÇIKEL³**

Abstract

Maintaining aircraft maintenance activities safely and effectively is one of the main conditions for effective aviation operations. It is performed by maintenance technicians who are expected to have appropriate competencies in areas such as aprons, hangars and workshops, and in some cases maintenance activities carried out under difficult working conditions. Maintenance technicians should meet the required human factors related skills and behaviours as well as the

Öz

Havacılık operasyonlarının istenilen durumda gerçekleştirilmesinin temel şartlarından biri hava aracı bakım faaliyetlerinin emniyetli ve etkin bir şekilde sürdürülebilmesidir. Bakım faaliyetleri, alanında uygun yetkinliklere sahip olması beklenen bakım teknisyenleri tarafından apron, hangar ve atölye gibi alanlarda ve zorlu çalışma şartlarında gerçekleştirilmektedir. Bakım teknisyenlerinin, mesleğin gerekliliklerini ve standartlarını sağlamaları bakımından gerekli

¹ Tarık GÜNEŞ, Araştırma Görevlisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Uçak Gövde Motor Bakım Bölümü, tarikgunesand@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3098-7654

² Uğur TURHAN, Doktor Öğretim Üyesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Hava Trafik Kontrol Bölümü, ugurtrhn@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0653-0630

³ Birsen YÖRÜK AÇIKEL, Doktor Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, birsenyrk@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6067-5697

technical knowledge competencies required to meet the requirements and standards of the tasks. Maintenance technicians and candidate technicians should have cognitive, physical and organizational human factors competencies that will meet the requirements of the profession and should be able to maintain and develop these competencies throughout their tenure. Human factors competencies, which are more difficult and complex to measure and evaluate than technical competencies, also play an important role in maintenance errors. For these reasons, human factors competencies need to be accurately defined, effectively measured and evaluated both in recruitment processes and tenure. In this study, the maintenance technician recruitment postings published by 40 international service maintenance organizations between November 2019 and April 2020 were analysed and evaluated using the content analysis method. The usage factors of human factors competencies are analysed and evaluated by considering the results that may cause human error. In line with the obtained data and analysis results, it was observed that human factors competencies were included at very low rates in job recruitment postings and there was no standard in this regard. In the last part of the study, the deficiencies related to the subject were revealed and solution suggestions were developed.

Keywords: Aircraft maintenance, human factors, aircraft maintenance technician, maintenance technician competencies, aviation safety.

teknik bilgi yetkinliklerinin yanı sıra insan faktörleri açısından da belirli düzeyde beceri ve davranışları kapsayan yetkinliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bakım teknisyenleri ve teknisyen adayları, mesleğin gerekliliklerini karşılayacak bilişsel, fiziksel ve örgütsel insan faktörleri yetkinliklerine sahip olmalı ve bu yetkinliklerini de görev süreleri boyunca koruyup geliştirebilmelidir. Teknik yetkinliklere oranla ölçülmesi ve değerlendirilmesi daha zor ve karmaşık olan insan faktörleri yetkinlikleri bakım hatalarında da daha fazla rol oynamaktadır. Bu yüzden insan faktörleri yetkinliklerinin hem işe alım hem de görev süreçlerinde doğru bir şekilde tanımlanıp etkin bir şekilde ölçülüp değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada uçak bakım hizmeti veren 40 uluslararası işletmenin Kasım 2019-Nisan 2020 tarihleri arasında yayımlanmış olduğu bakım teknisyeni işe alım ilanları içerik analizi yöntemiyle incelenip değerlendirilmiştir. İnsan faktörleri yetkinliklerinin iş gerekleri kapsamında ne ölçüde yer aldığı ve bu durumun oluşturabileceği sonuçlar analiz edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler ve analiz sonuçları doğrultusunda insan faktörleri yetkinliklerinin iş ilanlarında çok düşük oranlarda yer aldığı ve bu konuda herhangi bir standardın bulunmadığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde konuyla ilgili eksiklikler ortaya konup konuyla ilgili çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hava aracı bakımı, insan faktörleri, hava aracı bakım teknisyeni, bakım teknisyeni yetkinlikleri, havacılık emniyeti.

1. Giriş

Hava taşımacılığı gerçekleştiren organizasyonlar, havacılık operasyonlarının emniyetli ve etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için uluslararası otoritelerin belirlediği standartlar dahilinde uçak bakım faaliyetlerini gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Hava araçları uçuş operasyonlarına başlar başlamaz motor itki yüklerine, aerodinamik yüklere ve basınçlandırma gibi teknik durumlardaki yüklere, aynı zamanda su ve kimyasal sıvılardan kaynaklı aşınmalara maruz kalabilmektedir. Bunların yanı sıra doğal ve insan kaynaklı yabancı madde hasarları da uçak yapıları üzerinde hasara sebebiyet verebilmektedir. Hava araçlarının uçuş operasyonlarında maruz kaldıkları bu durumlar bakım faaliyetlerini gerekli kılmaktadır (Garris, 2003, pp.18.1-18.82). Revizyon, tamir, onarım, gözle kontrol, parça değiştirme gibi işlemleri kapsayan bakım faaliyetleri planlı bakımlar ve plansız bakımlar şeklinde uygulanabilmektedir (Hessburg, 2001). Hava aracı komponentleri, sistemleri ve yapısal parçalarına belirli sürelerde yapılan rutin bakımlar haricinde beklenmedik arızalarda gerçekleştirilen bakım faaliyetleri de bu sistemin işleyişinde yer almaktadır. Hava araçları uçmadığı süreler içerisinde bile belirli bakım faaliyetleri ile uçuşa hazır bir şekilde muhafaza edilmektedir. Diğer bir deyişle, uçak bakım faaliyetleri hava araçları ve uçuş operasyonları için vazgeçilmez bir öneme ve gerekliliğe sahiptir.

Bakım organizasyonlarının henüz kuruluş aşamasında amaçların ve hedeflerin belirlenmesi ve organizasyon planının bu doğrultuda oluşturulması emniyet, hava araçları ve komponentlerin güvenilirliği ve maliyet konularında organizasyonlara fayda sağlayacaktır (Paluzsek, 2014, p.19). Bakım faaliyetlerinin uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi, hava araçlarının yüksek emniyet standartlarında operasyonlar gerçekleştirilmesini sağlayarak çalışanlar için emniyetli bir bakım alanı oluşturacak, istenen her durumda hava araçları ve komponentlerini hazır hale getirecektir. Bu durumların sağlanmasıyla organizasyonlar da bakım maliyetlerini asgari seviyelerde tutarak sektörde önemli bir yer edinebileceklerdir.

Uçak bakım faaliyetleri atölye, hangar ve apron gibi alanlarda gerekli eğitimlerini tamamlamış ve belirli bakım görevleri konusunda tecrübeye ve yetkinliklere sahip bakım teknisyenleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bakım faaliyetleri uçuş operasyonlarıyla birlikte günün herhangi bir saatinde, olumsuz hava koşulları ve ergonomik açıdan olumsuz alanlarda bile sürdürülebilmektedir. Uçak bakım teknisyenleri bu şartlarla beraber zaman baskısı, iş yükü, stres gibi olumsuz etkiler altında da çalışabilmektedir (Pourcho, 2008, p.108). Uçakların uçuşuna elverişliliğini onaylama yetkisine sahip önemli insan kaynaklarından biri olan uçak bakım teknisyeni, hava aracının operasyona başlamasından önce atılan son onaylama imzasının sahibidir (Doll, 2001). Bütün bu durumlar uçak bakım teknisyenlerinin uçak bakımı ile ilgili eğitim ve sertifikasyon süreçlerinin, teknik bilgilerinin, tecrübelerinin, yetkinliklerinin en başta uçuş emniyetinin sağlanması konusunda en kritik faktörlerden olduğunu ortaya koymaktadır.

Bakım teknisyeni adaylarının işe alma süreçlerinde teknik bilgi, yabancı dil bilgisi gibi yetkinliklerin yanı sıra insan faktörleri yetkinliklerinin de değerlendirilerek adayın işe kabul edilmesi ve kabul edildikten sonra da yetkinliklerine uygun birimlerde çalışması hem teknisyenin kariyer gelişimi açısından hem de bakım faaliyetlerinin emniyet ve etkinliği açısından oldukça önemlidir. İnsan faktörleri yetkinlikleri kapsamında insan performansı ve sınırlılıkları başta olmak üzere insan hatasına

neden olabilecek riskli durumların bilinmesi ve önleyici tedbirlerin hayata geçirilebilmesi için gerekli bilgi, beceri ve davranışların uçak bakım teknisyenleri tarafından çalışma ortamına aktarılma potansiyelidir. İnsan faktörleri yaşam boyu öğrenmen prensibi ile desteklenerek işletmelerde işe başlayacak uçak bakım teknisyeni adaylarında en azından temel düzeyde aranmalı ve daha sonra geliştirilmesi için sürekli uygulamalar ile desteklenmesi gerekli bir konudur.

Bu çalışmada öncelikle uçak bakım teknisyenlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde hava aracı bakım hizmeti veren kuruluşların işe alma ilanlarının incelenmesi ve insan faktörleri yetkinliklerinin ne ölçüde yer aldığı belirlenmesi amaçlanmıştır. 40 tane işletmenin Kasım 2019-Nisan 2020 tarihleri arasında yayımlanmış olduğu bakım teknisyeni iş ilanları incelenerek sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. İşletmelerin belirlediği kriterler arasında insan faktörleri yetkinliklerinin oranı, değerlendirme süreçlerinde uygulanan yöntemlerin eksiklikleri belirlenmeye ve konu ile ilgili çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. Hava Aracı Bakım Faaliyetleri

Havacılık alanında hizmet vermekte olan işletmelerin ve otoritelerin planlanan hedeflerine ulaşabilmesi için üzerlerine düşen en önemli sorumluluklardan biri emniyetli bir şekilde uçuş operasyonlarını gerçekleştirmektir. Bu sorumluluğu yerine getirmenin de gerekli adımlarından biri hava aracı bakım faaliyetleridir. Meydana gelen hava aracı kaza, kırım ve olaylarında doğrudan veya dolaylı bir şekilde rol oynayan bakım faaliyetleri uygun bir şekilde gerçekleştirilmezse uçuş emniyetine olumsuz etki yaratacak, can ve mal kayıplarına yol açabilecek, organizasyonlara maliyet konusunda yük oluşturabilecektir.

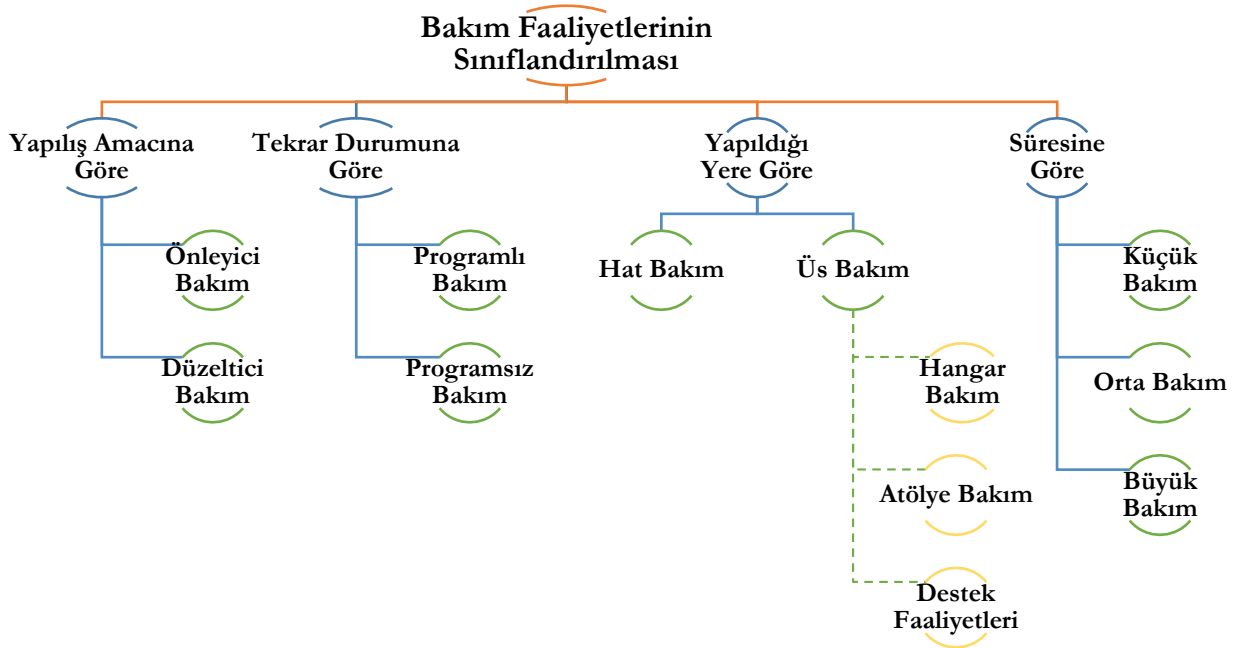
Etkin ve verimli bir şekilde oluşturulan ve yönetilen hava aracı bakım sistemi, havayolu organizasyonlarına itibar ve maliyet konularında katkılar sağlayacaktır. Gerekli görülen bakım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile beraber kaza, kırım ve hata oranları azaltılabilecek, uçuş iptalleri ve gecikmeler asgari seviyelere çekilebilecektir (Van den Bergh et al. 2013, s.20). Bakım faaliyetleri, esas amacı yolcularını ve kargolarını planlanan başlangıç noktasından varış noktasına yüksek emniyet seviyelerinde ve olabilecek en düşük maliyetlerle taşımak olan havayolu işletmelerinin amaçları doğrultusunda gerçekleştirilir. Hava aracı bakım faaliyetlerinin amaçları Şekil 1'de verildiği gibi sıralanabilmektedir.

Şekil 1. Hava Aracı Bakım Faaliyetlerinin Amaçları

Emniyet standartlarını sağlayabilmek hava aracı bakım faaliyetlerinin en önemli amacıdır. Hava aracının, yolcuların ve kargoların emniyetli bir şekilde hedef noktasına ulaştırılabilmesi bakım faaliyetlerinin uygun bir şekilde gerçekleştirildiğinin bir göstergesidir. Emniyet amacının gerçekleştirilmesi hava aracı ve komponentlerin güvenilirliği ve maliyet konularında da faydalar sağlamaktadır. Bakım faaliyetlerinin uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi ile beraber hava aracı komponentleri, sistemleri, gövde yapıları da istenen her durumda hazır halde bulundurulacak olup hava aracının operasyon süreçlerini kesintiye uğratmayacaktır ve bu sayede kaza, kırım ve hataların önüne geçilmiş olacak, sefer iptalleri ve gecikmeler en aza inecek ve dolayısıyla organizasyonların maliyetleri düşürülmüş olacaktır.

Hava aracı bakım faaliyetleri bakımların yapılaş amaçlarına göre, bakımların tekrar durumlarına göre, bakımların yapıldığı yere göre ve bakım sürelerine göre dört ana başlığa ayrılabilir. Bakım amaçlarına göre önleyici ve düzeltici bakım, bakımların tekrar durumlarına göre programlı ve programsız bakım, bakımların süresine göre büyük bakım, orta bakım ve küçük bakım, bakımların yapıldığı alanlara göre ise hat bakım faaliyetleri ve üs bakım faaliyetleri olarak alt başlıklara ayrılabilir. Üs bakım faaliyetleri de kendi içerisinde hangar bakım, atölye bakım ve destek faaliyetleri olarak sınıflandırılmaktadır (Hessburg, 2001, Mercan, 1999, Sahay, 2012, Ackert, 2010, SHGM, 2013) (Şekil 2).

Şekil 2. Hava Aracı Bakım Faaliyetlerinin Sınıflandırılması (Hessburg, 2001, Mercan, 1999, Sahay, 2012, Ackert, 2010, SHGM, 2013 kaynaklarından türetilmiştir).

Bakım faaliyetleri gerçekleştirilirken yapılan hatalar havacılık kaza, kırım ve olaylarında doğrudan ve dolaylı olarak etkiye sahiptir. 1999-2008 yılları arasında meydana gelen ölümcül uçak kazalarında bakım faktörü %28,6 oranında etkiliyken 1950'li yıllardan günümüze kadar gerçekleşen 1085 uçak kazasının 253'ünde (%23) bakım faktörü doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahip olmuştur (Planecrashinfo, 2020). Havacılık alanında geliştirilen teknolojiler ve hava aracı yapılarının ve sistemlerinin geliştirilmesi makine ve sistem kaynaklı havacılık kazalarında önemli oranlarda düşüşe yol açarken aynı durum insan kaynaklı kazalarda ve bakım kaynaklı kazalarda farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze havacılık kazaları incelendiğinde makine ve sistem kaynaklı hataların oranı azalırken insan kaynaklı hataların oranı artmaktadır. Uçak bakım teknisyenleri daha karmaşık bir çalışma çevresinde ve yoğun iş yükü altında çalışmaktadır. Bu yüzden insan kaynakları hataların artması ve uçak bakım teknisyenlerine verilmesi gerekli önem anlaşılabilir.

Havacılık kazaları ile ilgili çalışmaların da gösterdiği gibi 2005-2011 yılları arasında meydana gelen bakım kaynaklı havacılık kazalarında %44 oranında söküm-takım hatalarının, %28 oranında dokümanlarının uygun bir şekilde kullanılmaması hatalarının, %12 oranında servis hatalarının, %9 oranında yetersiz bakım uygulamalarının, %5 oranında yeteriz gözle kontrol standartlarının uygulanma hatalarının, %2 oranında dokümanların yanlış veya eksik yorumlanmasının rol oynadığı gözlemlenmektedir (CAA, 2015, p.32). Uçuş esnasında motor durma olaylarının %20-30'unun bakım kaynaklı olduğu ve yine uçuş gecikme ve iptallerinin yaklaşık %50'sinde bakım kaynaklı hataların etkili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Bakım hatalarının havacılık emniyeti üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin yanı sıra organizasyonlar için oluşturduğu maliyetlerde büyük problemlere yol açabilmektedir (Marx and Graeber, 2004). Bir Boeing 747-400 uçağının uçuşunun iptal edilmesi organizasyonlara 140.000 Amerikan Doları maliyete yol açarken, uçuş gecikmelerinin her bir saatinin 17.000 Amerikan Doları maliyete yol açmaktadır (Hobbs, 2008, p.2). Bakım kazalarında önemli bir etkiye sahip olan insan kaynaklı hatalar araştırma sonuçlarının da gösterdiği şekilde havacılık emniyeti ve etkinliği üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin yanı sıra organizasyonlara maliyet ve itibar konularında da olumsuz bir etki oluşturmaktadır.

3. Hava Aracı Bakım Teknisyeni

Bakım görevlerinin emniyetli ve etkin bir biçimde sürdürülebilmesinin ana faktörü insandır. Bakım işletmelerinin amaçlarına ulaşabilmesi adına sektörün ihtiyaçlarına uygun yetkinliklere sahip teknisyen adaylarını ya da teknisyenleri istihdam etmesi gerekmektedir (Güneş, 2016, s.68). Bakım teknisyenlerinin işe alım süreçleri, ilgili birimlere görevlendirilmesi, görev yaptıkları sürelerde almış oldukları eğitimler ve kariyer planlamalarının etkin bir şekilde planlanması ve uygulanması bakım sisteminin bütününe verimli bir şekilde sürdürülebilmesini sağlayacaktır.

Hava aracı bakım teknisyenleri ulusal ve uluslararası otoritelerin belirlediği standartlar doğrultusunda programlı ya da programsız bakım faaliyetleri gerçekleştiren kişilerdir (Kinnison, 2007). Bakım teknisyenleri almış oldukları göre mekanik bakım teknisyeni ve aviyonik bakım teknisyeni olarak sınıflandırılmaktadır. Mekanik bakım teknisyeni, gövde yapıları, ana ve yardımcı güç ünitelerine onarım, kontrol ve servis gibi bakım işlemlerini gerçekleştiren teknisyenlerdir. Aviyonik bakım teknisyeni, hava aracı yapıları ve komponentlerine belirlenen testleri uygulayan, arıza bulma ve giderme

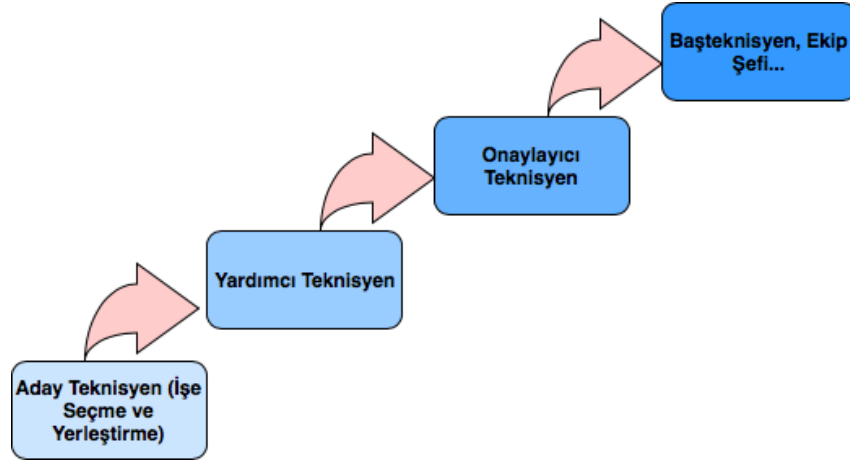
faaliyetlerini gerçekleştiren, elektronik sistemlerle ilgili komponentlerin bakım ve montaj işlemlerini yapan teknisyenlerdir (GAO, 2014, pp.1-5). Bu başlıkları da teknisyenlerin yetkinlikleri ve görev yaptıkları birimlere göre alt başlıklara ayırmak mümkündür. Bakım teknisyenleri, hat bakım teknisyeni, revizyon bakım teknisyeni, komponent bakım teknisyeni, kabin içi bakım teknisyeni, yapısal bakım teknisyeni gibi görev tanımlarıyla da bakım hizmetleri verebilmektedir.

Bakım teknisyenlerinin bir günü programlı bakımlar ve uçuş operasyonları dahilinde gerçekleştirilen muayene ve arıza giderme faaliyetlerinden meydana gelmektedir. Bunların haricinde yapılan bakım faaliyetleri ise uçuş ekiplerinin raporladığı, hava aracı gövde yapıları veya sistemlerinde meydana gelen anormallikler üzerine gerçekleştirilir. Bakım teknisyenleri, arıza giderme yetkinliklerini kullanarak uygun malzeme ve ekipmanlarla ve emniyet sınırları dahilinde mümkün olabilecek en hızlı şekilde bakım işlemlerini gerçekleştirmelidirler (Gray, 2009). Uçuş operasyonu sayısının ve buna bağlı olarak da hava aracı sayısının artmasıyla birlikte sektörde bakım teknisyeni ihtiyacı git gide artacak ve bakım işletmeleri bu yönde istihdamlarını artırmak durumunda kalacaklardır. Yapılan araştırmalara göre özellikle gerekli yetkinliklere ve lisans tiplerine sahip teknisyen sayısı günümüz şartlarında bile yetersiz sayıda olup artan uçuş sayısına ve teknisyenlerin emeklilik ya da başka sebeplerden dolayı çalışmayacak durumda olma durumlarına göre ilerleyen yıllarda daha da artacaktır. Örnek olarak aviyonik bakım teknisyenliği için önümüzdeki yıllar içerisinde yaklaşık 12.000 kişilik bir ihtiyaçtan söz edilmektedir. Onaylayıcı teknisyen olabilmek için yoğun bir eğitim ve tecrübe süreci gerektirmekte, bu şekilde hizmet verebilecek bir hava aracı bakım teknisyenin yetişmesi uzun yıllar alabilmektedir. Bu bilgiler dahilinde sözü edilen açığın kapanmasının uzun yıllar alabileceği düşünülmektedir. Bakım hizmeti veren bazı işletmelerin bu duruma çözüm olarak bakım eğitimi veren eğitim kurumlarına yatırımlar ve iş birlikleri yaparak aday teknisyenlerin ilgilerini bu sektöre çekmeyi amaçlamışlardır (Gray, 2009). Ancak mevcut durumda sivil ve askeri hava aracı bakımı eğitimi veren eğitim kurumlar bu açığı gidermekte yetersiz olarak görünmektedir.

3.1. Hava aracı bakım teknisyeni olma süreci

Bakım hizmeti veren işletmeler bakım teknisyeni istihdamını gerçekleştirmek için belirledikleri nitelikler doğrultusunda iş ilanlarını yayımlamaktadırlar. İşe uygun olduğunu düşünen adaylar ilgili iş ilanlarına başvurarak sürecin ilk aşamasını tamamlamış olurlar. İlanlara başvuran adaylar için yapılan ön değerlendirmeler sonucunda işe uygun olabileceği düşünülen adaylar yazılı sınavların ve mülakatların yapılacağı iş görüşmelerine davet edilir. Teknik beceriler, yabancı dil becerisi gibi konuların ölçülmeye çalışıldığı yazılı sınavlarda başarılı olan adaylar işe uygun olup olmadıklarının belirlenmeye çalışıldığı sözlü mülakatlara davet edilir. Sözlü mülakat aşamasını da başarı ile geçen adaylar işe kabul edilip bakım teknisyeni olarak göreve başlayabilmektedir. İşe kabul edilen adayları bekleyen bir sonraki süreç ise görev yapacakları birimlere atanmalıdır. Bu aşamada teknisyenler hat bakım, revizyon bakım, atölye bakım gibi birimlere atanabilmektedir. Görev yapmaya başlayan teknisyenler için bir sonraki hedef ise otoritelerin belirlediği gerekli modül sınavlarını geçip tecrübe sürelerini tamamlayarak onaylayıcı bakım teknisyeni (Certifying Staff (C/S)) olabilmektir. Onaylayıcı bakım teknisyeni, hava aracı üzerinde yapılan bakım faaliyetlerinin uygunluğunu onaylayan personel olup bu unvanla beraber teknisyen hem görevinde yükselebileceği bir yetki kazanmış olacak hem de

maddi kazancı artmış olacaktır. Bu aşamadan sonra bakım teknisyenleri tecrübe ve yetkinliklerine başteknisyen bakım şefi, vardiya şefi, teknik kontrolör gibi unvanlara sahip olabilmektedir. Bakım teknisyenlerinin yetkinlik düzeyleri Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Bakım Teknisyeni Yetkinlik Düzeyleri

Günümüz teknolojileriyle üretilen hava araçlarının karmaşık yapıları ve sistemleri, bakım işlemleri gerçekleştirmekle görevli olan bakım teknisyenlerinin daha fazla konuda tecrübe ve bilgi sahibi olmasını zorunlu kılmaktadır. Bakım teknisyenleri, çoğunlukla hangar, atölye ya da apron gibi bakım sahalarında, olumsuz fiziksel koşullar barındıran ve tehlikeli sayılabilecek ortamlarda bakım görevlerini gerçekleştirmektedirler. (Pourcho, 2008, p.108). Bakım teknisyenlerinin sorumlulukları yolcuların, uçuş ekibinin, kargoların emniyeti ve hava araçlarının uçuşa elverişliliğinin sağlanmasından oluşmaktadır. Başarı ve sorumluluk tanımı yalnızca uçuş operasyonu dahilinde değerlendirilen pilotların aksine bakım teknisyenlerinin sorumluluğu uçuş operasyonlarının yanı sıra hava aracının, bakım, onarım, tamir ve muayene işlemlerinde de devam etmektedir (Haines Jr, 2008). Bu durum da bakım teknisyenlerinin teknik beceriler haricinde mesleğin gerekliliklerine uygun insan faktörleri yetkinliklerine de sahip olma zorunluğunun önemini vurgulamaktadır.

4. Hava Aracı Bakım Teknisyeni Performansını Etkileyen İnsan Faktörleri

Havacılık alanında meydana gelmiş kaza, kırım ve olaylarda insan faktörü doğrudan veya dolaylı bir rol oynamaktadır. Bakım hatalarında da aynı şekilde insan faktörleri en kritik etkenlerden birini oluşturmaktadır. Teknisyen kaynaklı bakım hataları eğitim ve planlama konularında eksiklikler, dikkat, algı, stres, iş yükü ve durumsal farkındalık gibi insan faktörleri konularından kaynaklanabilmektedir. Bakım işletmeleri, ciddi bir maliyet ve itibar kaybı oluşturan bu durumların önüne geçebilmek için birtakım önlemler alsa da havacılık sektöründeki artan hava aracı ve uçuş operasyonu sayısı, otomasyon sistemlerinin yaygınlaşması ve rekabet durumunun artması bakım teknisyenlerini hata yapmaya müsait hale getirebilmektedir. Bakım teknisyenlerinin performanslarını etkileyen insan faktörleri temel olarak bilişsel insan faktörleri, fiziksel insan faktörleri, örgütsel faktörler olmak üzere üç başlık altında incelenebilmektedir.

4.1. Bilişsel İnsan Faktörleri

Bakım teknisyenlerinin performansını etkileyen bilişsel faktörler, bilgi işleme süreci, stres, iş yükü, motivasyon, durumsal farkındalık ve fobiler şeklinde sıralanabilmektedir. Bilişsel faktörlerin herhangi bir tanesinde problem olduğu durumlarda teknisyenin performansı olumsuz etkilenebilecek ve bu durumlarda hem hava aracının emniyeti hem de teknisyenin emniyeti risklere elverişli bir hale gelebilecektir.

Bilgi işleme, bilginin duyular aracılığıyla analiz edilip anlamlı bir yapıya dönüştürülme sürecidir (CAA, 2002, p. 2-12). Bakım teknisyeni, karşılaştığı yeni durumların bilgisini hafızasındaki bilgi ve deneyimlerle sentezleyerek görevlerinde kullanılmak üzere dönüştürmektedir. Eğitim ve deneyim eksiklikleri, fiziksel ve bilişsel sağlık sorunları, motivasyon eksikliği, iletişim konusunda yaşanabilecek sorunlar, ticari ve duygusal kaygılar bilgi işleme süreçlerinde teknisyenleri hataya açık hale getirebilen faktörlerdir (MEGEP, 2012, s.21).

Dikkat kavramı, kişilerde düşünce ve duyguların herhangi bir nesne ya da konu üzerinde toplama halidir. Dikkat, değişken durumlara en uygun bir biçimde uyum sağlayabilmek amacıyla gerekli olan zihin koşullarını hazırlayan bir davranış biçimidir (Patankar and Taylor, 2004). Dikkat kaynaklı hatalar, bakım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında meydana gelen hatalarda doğrudan ve dolaylı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Kontrol listeleriyle birlikte çalışılması, ekip arkadaşlarıyla sürekli iletişim halinde bulunulması, yapılan görevlerin birden fazla sayıda kontrol edilmesi ya da o sırada görev yapan başka bir çalışana kontrol ettirilmesi, görev sırasında çevrede olup biten eylemler hakkında bilgi sahibi olunması, tamamlanmamış görevlerin uygun bir şekilde raporlanması, zaman baskısına maruz kalmadan işin doğru zamanda bitirilmesi gibi davranışlar bakım alanında dikkat kaynaklı hataların önüne geçilmesi konusunda fayda sağlayacaktır.

Algı, duyu organlarıyla alınan bilgileri yorumlama ve anlamlı hale getirme sürecidir (Smith et al. 2015, s.155). İnsanlar, çevrelerinde olup bitenleri duyu organlarıyla algırlar. Algılama biçimlerinden görsel algı yaklaşık olarak %80'lik oranla en önemli algılama biçimi olarak kabul edilmektedir (Noyes et al. 2009). Bu sebeple yaşanan algı bozukluklarında görsel algı hataları en kritik faktör olarak değerlendirilmektedir.

Bireylerin gerçekleştirdikleri eylemler karar verme faaliyetleri yardımıyla meydana gelir. Karar verme işlemleri, ihtiyaç anında ortaya çıkar ve bu ihtiyaçları giderme amacıyla kullanılır. Karar verme işlemlerindeki temel bilişsel eylem her seçeneğin değerlendirilip sonuca ulaştıracak en uygun seçeneği seçilmesidir (Malkoç, 2014). İnsan hatalarının %42'lik kısmını karar hataları, %35'lik kısmını eylem hataları ve %23'lük kısmını bilgi hataları oluşturmaktadır. Karar hatalarını etkileyen unsurlar; iletişim problemleri, stres, yorgunluk, zaman baskısı ve iş yükü olarak sıralanabilir (CASA, 2013, p.58). Karar verme hatalarının önüne geçebilmek için kişinin bu faktörlerden uzak durması gerekmektedir.

Bellek yaşanılanları, öğrenilenleri ve bunların geçmişle ilişkisini bilinçli bir şekilde zihinde saklama yetisidir. Belleğin üç evresi mevcuttur. Kodlama evresinde herhangi bir olgu bellekte anlamlı bir şekilde kodlanırken depolama evresinde olgunun bellekte tutulma işlemi gerçekleşmekte, geri çağırma evresinde de olgunun bellekten geri çekildiğinde ortaya çıkması gerçekleşmektedir (Smith et

al, 2015, p.268). Bellek problemlerinden en önemlisi unutmadır. Teoriler unutma olayını, bu evrelerin birinde ya da birden fazlasında meydana gelen bir probleme atfetmektedirler. Unutma, ilgili süreçlerdeki bilginin bir evrede sekteye uğraması olarak açıklanabilir. Hava aracı bakım alanındaki mevcut prosedürler göz önüne alındığında bakım teknisyenlerinin çok fazla olan bilgi ve detay arasında unutma yaşamasının mümkün bir durum olduğu gözlemlenmektedir. Bakım görevleri gerçekleştirilirken kullanılan kontrol listeleri, işletmede etkili bir şekilde kurulan iletişim ağı ve teknisyenlere verilen güncelleme eğitimleri bu problemin önüne geçebilmek adına kullanılacak yöntemlerden bazılarıdır.

Stres, vücuda gelen ve özel olmayan bir isteme karşı, vücudun göstermiş olduğu tepki şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyleri etkileyen stres faktörleri iç stres faktörleri ve dış stres faktörler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç stres faktörleri; birey kaynaklı, dış stres faktörleri ise çevresel veya toplumsal kaynaklı olabilmektedir. Bireylerin çalışma hayatında daha çok dış stres faktörleri görülmektedir (Babalık, 2007). Stresin yarattığı olumsuz etkilerin haricinde olumlu etkileri de olabilmektedir. Stres faktörleri altında görev yapan birey hata yapmaya açık bir halde bulunurken, stres faktörlerinden etkilenmeyen bireyde ise yetersiz karar verme, dikkat eksikliği, prosedürlere uymama, zamanı verimli kullanamama ve durumsal farkındalık eksikliği gibi problemlerde görülebilmektedir. Bu sebeple stresin yüksek oranlarda yaşanması da olması gerekenden az yaşanması da olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir. Hava aracı bakım faaliyetlerinde bakımın temel amaçları olan emniyet, maliyet ve güvenilirlik amaçlarını bütün bir şekilde sağlamanın başlı başına bir stres kaynağı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bakım teknisyenlerinin zaman zaman yaşamış olduğu zaman baskısı, iş yükü, yorgunluk, iş emniyeti gibi faktörler bakım teknisyeni üzerinde stres oluşturabilecekken, rehabet ve rahatlık gibi faktörler de stresin olması gerekenden daha az görülerek yine olumsuz sonuçlar oluşturabilecektir. Bakım faaliyetlerinde stres kaynaklı oluşabilecek hataları azaltabilmek için bireyin stresin farkına varması ve bu durumun farkında olarak hareket etmesi, takım arkadaşlarıyla sürekli iletişim halinde kalması, yorgunluktan faktöründen etkilenmemek için ve bu durumun stres oluşturmaması için belirli aralıklarda mola vermesi ve dinlenmesi, stres kaynaklarından mümkün oldukça uzak durması, oluşabilecek problemlere mantıksal bir çerçevede yaklaşması ve ihtiyaç halinde psikolojik destek alması gerekmektedir.

Bakım ortamlarında görev yapan teknisyenin performansını etkileyen faktörlerde bir tanesi de iş yüküdür. İş yükü faktörünün de streste olduğu aşırı ya da olması gerekenden az olması durumu olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir. Bazı durumlarda yaşanabilecek uzun çalışma saatleri ve yoğun çalışma temposu, fiziksel ve zihinsel yorgunluklara, dikkat ve algı hatalarına yol açabilecek bu durumlar da bakım teknisyenlerinin performansını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Olması gerekenden daha az olan iş yükü ise rehabet, işe bağlılık ve iş azmi, motivasyon gibi konularda olumsuz etki oluşturabilecektir (Torun ve Uzunoglu, 2002).

Motivasyon, bireylerin ihtiyaçlarının farkına varabilmesi ve bu ihtiyaçların sebep olabileceği olumsuzlukların önüne geçebilmek adına harekete geçme eylemi olarak tanımlanabilmektedir (Karabatı, 2014). Motivasyonun, bireyleri işe ve organizasyona bağlama yöntemleri ile beraber özendirme imkanlarını araştırmak, uygulamak ve böylelikle verimliliği artırma amacı gütmektedir.

Bakım faaliyetlerinde görev yapan teknisyenlerin zorlu çalışma koşulları altında etkin ve verimli bir şekilde görev yapabilmesi için hem içsel dışsal motivasyon faktörlerinin sağlanması gerekmektedir (CAA, 2002, pp. 3.4-6). Bakım teknisyenleri için Maslow'un ihtiyaçlar piramidi üzerinden örnekleme yapılacak olunursa; fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek için, yeme, içme, dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını giderebileceği alanların oluşturulması, güvenlik ihtiyaçlarını gidermek için, emniyetli bir çalışma ortamının hazırlanması, sağlık sigortalarının yapılması, ait olma ve sevgi ihtiyaçlarını gidermek için, kendilerini işletmenin bir parçası olarak görebilmeleri adına gerekli şartların sağlanması, değer ihtiyaçlarını gidermek için, başarı karşılığında takdir edilmelerinin ve ek kazançlar alabilmelerinin sağlanması, kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının giderilebilmeleri açısından için ise fikirlerini özgürce belirtebileceği bir iş ortamı hazırlanarak gelişimlerinin önünün açılması bakım teknisyenlerin daha etkin ve verimli çalışması açısından oldukça önemlidir.

Durumsal farkındalık kavramı, zaman ve mekân boyutlarında çevredeki elementlerin algılanması, bu elementlerin anlamlarının karşılaştırılması ve yakın gelecekteki durumlarının tahmin edilmesidir (Endsley, 1998, p.97). Bakım faaliyetleri için durumsal farkındalık, içinde bulunulan zamanda ve yakın gelecekte bakım görevlerinin emniyetli operasyonunu etkileyen koşullar ve faktörlerin doğru bir şekilde algılanması şeklinde açıklanabilmektedir. Bakım faaliyetlerinde iş yükü, çalışma şartları ve dokümantasyon işlemlerinin yoğunluğu etkisinde görev yapan teknisyenlerin durumsal farkındalık kaybı yaşaması mümkün bir durumdur. Bakım teknisyenlerinin durumsal farkındalıklarını geliştirebilmesi için göreve başlamadan önce sistemlerin ve çevresel durumların mevcut durumlarının doğru ve tam bilgisiyle işe başlanması, yapılacak görevin doğru bir şekilde tanımlanması, gerçekleştirilecek olan görevin bakım alanını ve diğer çalışanları nasıl etkileyeceği bilgilerinin edinilmesi gerekmektedir (Güneş, 2016, s.94).

Korku, yaşamı veya güvenliği tehdit eden olası veya mevcut bir tehlike karşısında beliren duygusal bir tepki olarak tanımlanabilmektedir. Güvenliği tehdit eden durumlarda böyle bir tepkinin ortaya çıkması, yaşamın sürekliliği için gereklidir. Korkunun gerçekleşmesi ile birlikte tehdit eden uyarana karşı gereken acil tedbirler alınmakta ve yaşamın güvenliği sağlanmaktadır. Fobilerde ise aslında tehlike oluşturmayan bir faktöre karşı yoğun bir şekilde korkma hali mevcuttur. Bu korkma hali bireyin yaşamını ciddi oranda etkileyebilmektedir (Sungur, 1997, s.5). Bakım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında teknisyenler bazı durumlarda dar bölgelerde ve aydınlatmanın yetersiz yerlerde bazı durumlarda ise koruyucu tedbirler alınmasına rağmen yüksek bölgelerde çalışmak durumunda kalmaktadır. Kapalı alan fobisi olan teknisyen, yakıt tankları ve kargo bölümleri, iniş takımı bölümleri gibi alanlarda çalışırken zorluk yaşayabilecek ve hata yapmaya müsait duruma gelebilecektir. Yine aynı şekilde hava aracı gövdesi üzerinde, kuyruk yapılarında görev yapacak teknisyenlerde yükseklik korkusu yaşıyorsa alınan bütün emniyet önlemlerine rağmen problemler yaşayarak hataya açık hale gelebilecektir. (Güneş, 2016, ss.95-96). Bütün bu koşullar altında düşünüldüğünde bakım teknisyenlerinin teknik bilgilerinin mesleğin gereklilikleri açısından her durumda yeterli olmayabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Teknisyenlerin hem işe alım süreçlerinde hem de görev yaptıkları sürelerde bilişsel insan faktörlerinin uygun bir şekilde ölçülebilmesi ve değerlendirilmesi bakım emniyeti ve verimliliği açısından kritik bir faktördür.

4.2. Fiziksel İnsan Faktörleri

Bakım faaliyetlerini gerçekleştirirken bilişsel insan faktörleri kadar fiziksel insan faktörleri de teknisyen performansını etkileyebilmektedir. Teknisyen performansını etkileyen fiziksel faktörler; görme, işitme, yorgunluk, psikoaktif madde kullanımı olarak sıralanabilmektedir. Bu faktörlerin bir ya da birkaçında meydana gelebilecek problemler hem teknisyen performansı hem de bakım operasyonlarının emniyeti ve etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Görsel sistem, bilginin dış kaynaklardan alınmasında en kritik unsur olarak açıklanabilmektedir (Smith et al. 2015). Göz yapısının fiziki durumu, tozlu ve sisli ortamlar, aydınlatma konusunda yetersizlikler, nesnelerin rengi, açısı ve uzaklığı, psikoaktif madde kullanımı gibi faktörler sağlıklı bir şekilde görmeyi etkileyebilmektedir. Bu faktörler aynı zamanda miyopluk, hipermetropluk, astigmat gibi göz rahatsızlıklarına da yol açabilmektedir. Bunların haricinde renk körlüğü gibi kalıtsal nedenlerden oluşabilecek göz rahatsızlıkları da yaşanabilecek durumlardandır (CAA, 2002, pp. 2.4-5). Bakım faaliyetlerinde de görev yapan teknisyenlerin göz sağlığı oldukça önemli bir konudur. Göz rahatsızlıklarını belirli bir seviyenin üzerinde yaşayan teknisyenler tedavi olmadan ya da gözlük gibi ekipmanları kullanmadan görevlerini gerçekleştirmemelidirler. Özellikle renk körlüğü gibi tedavisi mümkün olmayan rahatsızlıkların belirli bir seviyenin üzerinde görülmesi teknisyenin görevini gerçekleştirme konusunda büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu durumların yaşanmaması adına işe alım süreçlerinde teknisyen adaylarından detaylı sağlık raporları istenmekte ve göre yapan teknisyenlerin de belirli aralıklarla sağlık kontrolleri gerçekleştirilmektedir.

İşitme organı olan kulak, vücut içerisinde işitme ve denge merkezi olarak görev almaktadır. Kulağın sesleri dengeleyip hızlandırma ve havadaki titreşimler yardımıyla sesleri belirleme şeklinde iki ana görevi bulunmaktadır (Plotnik, 2009). İşitme rahatsızlıklarının önüne geçebilmek adına 85 desibel (db) şiddetine maruz kalan bireyler, belirlenen kulak koruyucularını kullanmalı ve yılda en az bir defa işitme testine girmelidirler. 90 db şiddetine maruz kalan bireyler için ses ortamları sınırlandırılmalı ve gerekli olan tüm koruyucu ekipmanlar eksiksiz bir şekilde kullanılmalıdır. 140 db şiddetine maruz kalan bireylerde kulakta ağrı oluşmaya başlamakta ve işe ara verilip gerekli önlemleri alınmalı ve kontrolden geçirilmelidir (CAA, 2002, pp. 2.4-5). İşitsel rahatsızlıklardan korunmak için bireylere olduğu kadar organizasyonlara da görevler düşmektedir. Bireyler işitme sağlığı konusuna dikkat edip gereken koruyucu önlemleri almalı, işletmeler ise ilgili otoritelerin belirlediği standartlarda iş alanlarını hazırlayıp, çalışanlarına gerekli malzeme ve ekipmanları tedarik ederek konu ile ilgili gerekli eğitimleri düzenlemelidir.

Yorgunluk kavramı zorlu bir görev sonrasında vücutta görülen ya da duygusal olarak yaşanabilecek halsizlik durumu, bir göre uzun bir süre yoğunlaştıktan sonra yaşanabilecek kısa süreli konsantrasyon eksikliği ve uykuya ihtiyaç hali olarak tanımlanabilmektedir. Yorgunluk, kısa süreli yaşanabilecek akut durumu ve daha uzun süreli olarak kronik durum olarak karşımıza çıkabilmektedir (CASA, 2013, p.70). Yorgunluğa sebep olan faktörler fiziksel ve zihinsel faktörler olarak ikiye ayrılabilir. Fiziksel faktörlerin ölçülmesi daha kolayken zihinsel faktörlerin belirlenmesi oldukça güçtür. Bu sebeple de yorgunluk kaynaklı hatalar genellikle zihinsel faktörlerden kaynaklanmaktadır (Torum ve Uzunoglu, 2002). Bakım faaliyetlerinin vardiyalı çalışma düzeni şeklinde sürdürülmesi, bazı

durumlarda yaşanan iş yükü ve zaman baskısı gibi durumlar bakım teknisyenleri için yorgunluk kaynağı olarak değerlendirilebilmektedir. Yapılan araştırmalar bakım alanında en çok hata yapılan saatlerin 02:00-04:00 saatleri arasında olduğunu ortaya çıkarmıştır (MEGEP, 2012). Bu durum da özellikle vardiyalı çalışma sisteminde görev yapan teknisyenlerin yorgunluk faktöründen ciddi bir ölçüde etkilendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bakım organizasyonları da bu durumun önüne geçebilmek adına özellikle ağır bakım görevlerini gece saatlerine değil de zaman sıkıntısı olmayan dönemlere planlamaktadırlar. Havayolu şirketleri ve yolcuların uçuşlar için mümkün oldukça gündüz saatlerini tercih etmesi dolayısıyla bazı durumlarda ağır bakımlar da dahil bütün bakımlar gece saatlerine de planlanabilmektedir. Bu duruma transit bakım işlemleri ve programlı bakımlar da eklendiğinde bakım teknisyenleri için yorgunluk kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Bu tür durumlarda fiziksel yorgunluğun önüne geçilemeyeceği için organizasyonlar çalışanlarını prim, izin gibi ödüllendirme uygulamaları ve sosyal haklardan faydalandırma gibi uygulamalarla zihinsel olarak olumlu yönde etkilemelidirler. Bu motivasyon araçları kullanılarak çalışanların bilişsel yorgunluğu bir nebze de olsa giderilmiş olacaktır (Güneş, 2016, s99).

Yorgunluk konusunda bireylere büyük sorumluluklar düşmektedir. Verimli bir uyku düzeni sağlama, fiziksel sağlıklarına dikkat etme, psikoaktif madde kullanımından kaçınma gibi faktörler bireyin yorgunluk kavramından daha az etkilenmesini sağlayacaktır. Organizasyonlar ve otoriteler ise çalışma ortamlarında gerekli düzenlemeleri sağlayarak ve işle ilgili mevzuatlar üzerinde düzenlemeler gerçekleştirerek bu konuda hem çalışanlarına hem de kendilerine fayda sağlayabilecektir.

Psikoaktif madde kullanımı insan performansını ve davranışlarını etkilen bir diğer unsurdur. İnsanlar bazı durumlarda hem psikolojik sorunlarıyla başa çıkabilmek hem de fiziksel rahatsızlıklarını giderebilmek adına alkol, sigara ve uyuşturucu maddeler kullanabilmektedir. Bu maddeleri kullanan kişiler kısa bir sürelik fayda gördüklerini düşünseler de aslında uzun süreli fiziksel ve bilişsel sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Alkollü içecekler bazı durumlarda enerji verici olmasına rağmen fiziksel aktiviteyi güçlendirmekte ve duygusal yapıyı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca alkollü içeceklerin görme, işitme ve hafıza konularında olumsuz etkileri söz konusu olmakta, düşünce ve karar verme sistemleriyle beraber refleksleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Uyuşturucu etkili ilaçlar uzman sağlık çalışanları tarafından verilmedikçe insan sağlığı konusunda olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Sakinleştirici etkisi olan bu ilaçlar kısa bir süre rahatlık sağlasa da bireylerin performansını olumsuz yönde etkileyen nedenler ortadan kalkmadıkça olumlu etki göstermediği gibi bireyi kendine bağımlı hale getirecektir (MEGEP, 2012). Yapılan araştırmalar bakım alanında görev yapan teknisyenlerin görevleri öncesinde psikoaktif madde kullanımının performanslarını olumsuz yönde etkilediği ve bu maddelerin kullanımından sonra teknisyenin sağlıklı bir şekilde göreve başlaması için en az 10 saat geçmesi gerektiği sonucunu ortaya koymuştur (Banks, 2014, p.9). Psikoaktif madde kullanan bir teknisyen kendi sağlığını ve performansını olumsuz yönde etkileyerek bakım emniyetini de riske atmış olacaktır. Bu durumların önüne geçilebilmesi için teknisyenlerin bu maddelerden uzak durması organizasyonların da bu maddelerin kullanımının önlenmesi adına gerekli kontrollerin ve bilgilendirme eğitimlerin yapılması gerekmektedir.

4.3. Örgütsel İnsan Faktörleri

Bakım teknisyenlerinin performansını etkileyen örgütsel insan faktörleri, fiziksel çevre ve sosyal çevre faktörleri olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilmektedir.

4.3.1. Fiziksel çevre faktörleri.

Bakım faaliyetlerinin emniyetli ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için bakımın yapıldığı alanların otoritelerin belirlediği standartlar dahilinde teknisyen performansını olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu konuda en büyük görev bakım hizmeti veren organizasyonlara düşmektedir. Bakım teknisyenleri de organizasyonların belirlediği kurallara uymalı ve gereken durumlarda emniyet koruyucu unsurları kullanmalıdır. Teknisyen performansını etkileyen fiziksel çevre faktörleri gürültü, aydınlatma, iklim ve sıcaklık şeklinde sınıflandırılabilir.

Yapılan çalışmalara göre gürültü konusu iş alanlarındaki ergonomik sorunların başında gelmektedir. Gürültü, iş alanlarında işleme kaybına yol açabilmekte, üretimi ve performansı olumsuz yönde etkileyebilmekte, çalışanlar arasında problemlere yol açabilmekte ve çalışanlar arasında iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Helander, 2006). Çalışma alanlarında meydana gelebilecek gürültüden kaçınmak için kullanılan en yaygın yöntemler kulak tıkaçları ve özel kulaklıklar kullanmaktır. Bu ekipmanlar sayesinde bakım alanlarında ses seviyeleri 15-20 desibel değerlerine düşürülebilmektedir (CAA, 2002, p.5.1). Bakım teknisyenleri kaynak makinesi, perçin aleti gibi aletlerle çalışırken koruyucu kulaklık, apronda motor çalıştırma sırasında ise ses seviyelerini daha fazla düşürecek özel kulaklıkları kullanmalıdır.

İnsanlar çevrelerinde olan olayların yaklaşık %80'ini görsel yolla algılamaktadır. Çalışma ortamlarında kullanılacak olan uygun aydınlatma yöntemleri görevin daha verimli bir şekilde gerçekleştirilmesinin yanı sıra meydana gelebilecek hataların da azaltılması konusunda fayda sağlayacaktır. Araştırma sonuçları da doğru bir şekilde aydınlatılmış çalışma alanlarında daha az iş kazası olduğunu göstermektedir (Babalık, 2007). Bakım faaliyetleri bazı durumlarda günün 24 saati hangar, apron ve atölye gibi alanlarda sürebilmektedir. Gece saatlerinde ve ergonomik olarak zorlu çalışma alanlarında yapay aydınlatma araçları kullanılmaktadır (Dhillon, 2006). Böyle durumlar da göz yanılmalarından ve ışık kaynağından kaynaklı oluşabilecek yorgunluktan kaynaklı bakım hataları meydana gelebilmektedir. Northwest Airlines firmasına ait bir uçağın 1994 senesinde ve British Airlines firmasına ait bir uçağın geçirdiği kazalarda teknisyenlerin yetersiz aydınlatma koşullarına bağlı olarak gerçekleşen bakım hatasının etkili olduğu kaza araştırma raporlarında ifade edilmiştir (CAA, 2002, p.5.4). Kaza örneklerinde de görüldüğü üzere yüksek emniyet standartları gerektiren bakım faaliyetlerinde aydınlatma koşullarının uygun bir şekilde hazırlanması bakım emniyeti açısından son derece önemlidir.

Bakım faaliyetleri yılın on iki ayı ve bütün hava koşulları altında gerçekleştirilebilmektedir. Uçuşların hava koşulları sebebiyle yapılamadığı bazı durumlarda bile bakım faaliyetleri zorlu çalışma koşulları altında teknisyenler tarafından sürdürülebilmektedir. Isıtma, soğutma ve havalandırma ekipmanlarının kullanılması ve teknisyen kıyafetlerinin de işin yapılacağı şartlara göre tasarlanması

teknisyen performansının olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçebilmek adına alınan önlemler olarak açıklanabilmektedir.

4.3.2. Sosyal çevre faktörleri.

Bakım teknisyenlerinin performansını etkileyen sosyal çevre faktörleri yönetim, zaman baskısı, emniyet kültürü, takım çalışması ve iletişim olarak sıralanabilmektedir. Bu faktörler doğrudan bakım organizasyonların yapısıyla ilgili olup faktörlerin biri ya da birkaçında görülebilecek olumsuzluklar bakım faaliyetlerinin emniyet ve etkinliği üzerinde sonuçlar doğurabilecektir.

Bakım faaliyetlerinin amacı yüksek emniyet standartlarında ve mümkün olabilecek en az maliyetlerle uçuşa elverişlilik şartlarını sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için en büyük görev yöneticiler ve liderlere düşmektedir. Yöneticiler ve liderler bu sorumluluk bilincine sahip değilse alt düzey çalışanların gösterdiği çabaların hiçbir anlamı olmayacaktır. Bakım alanlarında bu sorumluluğu üstlenen kişiler üst düzey yöneticiler, bakım müdürleri, teknik kontrolörler, şefler ve başteknisyenlerdir (Güneş, 2016, s.105). Bu kişilerin almış oldukları kararlar sistemin bütününe etkileyecektir. Yöneticiler ve liderlerin, liderlik becerilerinin, ekiplerini koordine etme becerilerinin ve karar alma becerilerinin yüksek olması etkin bir bakım sisteminin oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

Hava aracı sayısının ve buna bağlı olarak uçuş operasyonu sayısının artması havacılık sektöründe rekabeti de beraberinde getirmiştir. Bakım organizasyonlarının saygınlığı ve ekonomileri için hava araçlarının zamanında sefere verilmesi ve uçuş iptallerinin asgari seviyelerde yaşanması gerekmektedir. Bu koşullar da bazı durumlarda çalışanlar için zaman baskısı oluşturabilmektedir. Hava şartlarından ya da teknik problemlerden kaynaklanan uçuş iptalleri ya da gecikmelerle beraber programsız bakımların da görülmesiyle beraber teknisyenler ciddi bir iş yükünün yanı sıra zaman baskısıyla karşılaşabilmektedir. Bu baskıya maruz kalan teknisyen de dikkat ve hafıza hataları, prosedürlerin ihlal edilmesi gibi durumlara açık hale gelebilmektedir (CAA, 2002, p.4.6). Çalışanların zaman baskısıyla baş edebilmeyi öğrenmesi, emniyetin öncelikli faktör olduğunun kavranması, yapılan işten emin olunması zaman baskısından kaynaklanan hataların önüne geçebilmek adına alınabilecek önlemlerdendir.

Emniyet kültürü, bir işletmenin algılanan, değerli ve öncelikli bir güvenlik yolu ve bununla beraber başka bir kaynak tarafından denetlenmeye gerek duyulmadan organizasyonun ne şekilde davranması gerektiği şeklinde tanımlanabilmektedir. Emniyet kültürü, alınabilir veya satılabilir bir kavram olmamakla birlikte doğal kültürün, organizasyonel kültürün, profesyonel kültürün etkileşiminden oluşan bir üründür. Bu sebeplerden ötürü emniyet kültürü pozitif, negatif ya da nötr olabilir. Emniyet kültürü temelde emniyetin neden önemli olduğuyla ilgilenmektedir (Wiegmann et al. 2002). Bir işletmede emniyet kültürü kavramının yerleşebilmesi ve sonuç verebilmesi için, işyerindeki görev tanımı her ne olursa olsun, tüm çalışanların hata önleme konusunda etkin bir rol üstlenmesi gerekir. Bakım organizasyonlarında emniyet kültürünün yerleşmesine katkı sağlanması amacıyla, insan faktörleriyle ilgili konuların, uygun prosedürlerin ve uygulamaların yer alması zorunludur (Gümüş, 2014, s.12).

Bakım faaliyetlerinde görev yapan teknisyenler büyük bir takımın bir parçası olarak çalışmaktadır. Yapılan işler ve çalışılan birimler farklı da olsa amaçlar ortak olup her bir çalışan operasyon emniyetinin bir parçası olarak görev yapmaktadır (Patankar and Taylor, 2004). Takım içerisinde bazı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Havacılık gibi sektörlerde görev yapan çalışanlar bireysel olarak mı yoksa takımın bir üyesi olarak mı görev yapacaklarını seçecek durumda değildir. Dolayısıyla hem alınacak eğitimler hem de kişisel gelişim uygulamalarıyla bu konuda yaşanabilecek problemlere çözüm getirilebilmektedirler. Takımdaki her bir üye grup sorumluluğun farkında olarak hareket etmesi ve bireysel kararlarını birden fazla kişiye kontrol ettirme şansının bulunması, yapılan görevlerin sadece bir kişi tarafından kontrol edilmesi yerine çoklu kontrollerin sağlanması ve bu şekilde olası hataların önüne geçilmesi, kaynakların ortak kullanılarak maliyetlerin azaltılması, çalışanların zayıf ve güçlü yönlerinin sentezlenmesi takım çalışmasının avantajları olarak sayılabilmektedir (CAA, 2002, p.3.13). Çoğunlukçuluk görüşünün yaratabileceği olumsuz etkiler, bireylerin çoğunluk içerisinde doğru kararı biliyor olsa da kendilerini baskılayıcı durumları gibi faktörlerde takım çalışmasının dezavantajları olarak açıklanabilmektedir. Federal Havacılık İdaresi (FAA)'nin yapmış olduğu çalışmalarda amaçların net ve açık bir şekilde belirlenmesi, iletişimin rahat bir şekilde kurulması, kararlara katılımın sağlanması, dinleme kültürünün geliştirilmesi, liderlik ve sorumlulukların adil bir şekilde paylaştırılması, kişilerin birbirine duyduğu saygı ve çalışanlar arasındaki uyumun etkin bir şekilde oluşturulması gibi faktörlerin etkili bir takımın oluşturulması için gereken faktörler olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Suzuki et al. 2008, p.90).

İletişim, bilginin doğru ve açık bir biçimde alıcıya transfer edilmesi ve etkili bir biçimde geri bildirim sağlama becerisi olarak tanımlanabilmektedir. Havacılık alanında iletişim kaynaklı hatalar oldukça sık görülmekte ve FAA'nin yapmış olduğu araştırmalarda iletişim hatalarının havacılık kazalarının %60-70'inde etkin bir rol olduğu sonucu ortaya konmaktadır. Kazada hayatını kaybeden kişi sayısı düşünüldüğünde, havacılık tarihinin en büyük kazası olarak kabul edilen Tenerife kazasında birimler arasında meydana gelen iletişim problemi iki hava aracının çarpışmasına ve sonuçta 583 kişinin ölümüne yol açmıştır (Taylor and Christensen, 1998). Yaşanan kazadan sonra havacılık alanında benzer hataların tekrar yaşanmaması için önlemler alınmıştır.

Bakım teknisyenleri görevleri sırasında ekip arkadaşları ve üstleriyle konuşarak, gerekli yazışmaları yapıp raporları hazırlayarak, görevlerini belirten yaka kartları ve kıyafetleri kullanarak ekip arkadaşları, üstleri, diğer birimler ve insanlarla iletişim kurmuş olurlar (CAA, 2002, p.7.1-4). Havacılık operasyonlarında takım çalışması sadece aynı görevi yapan çalışanlar arasında değil operasyonun tüm parçalarını oluşturan birimlerin birbirleri arasında da görülmektedir. Bakım teknisyenleri ekip arkadaşlarıyla olduğu gibi pilotlar hava trafik kontrolörleri ve yer işletme personelleriyle de büyük bir takımın parçası olup bu birimlerle kurulacak ilişkinin etkinliği de operasyon emniyeti verimini doğrudan etkileyebilecektir.

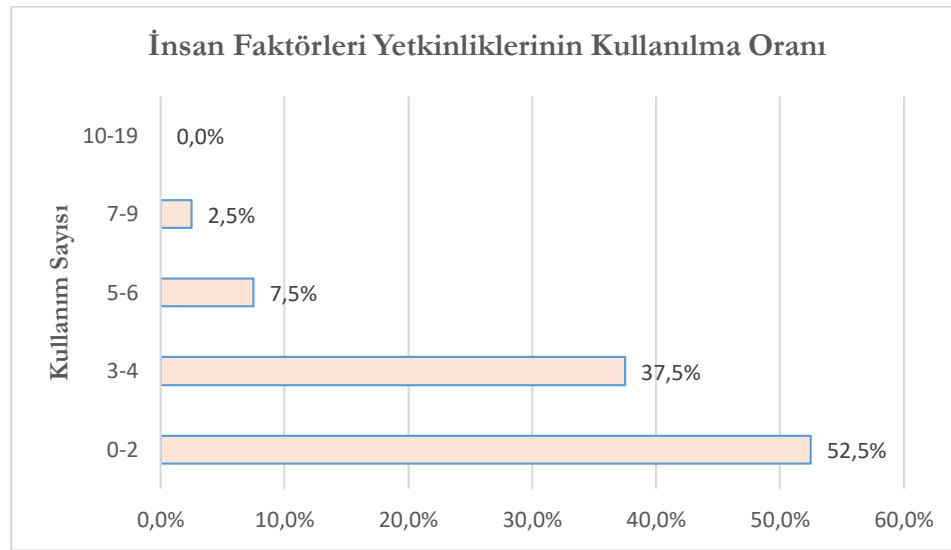
5. Yöntem ve Uygulama

Çalışmada hava aracı bakım işletmelerinin teknisyen işe alım ilanlarında insan faktörleri yetkiliğine ilişkin olarak içerik analizi yöntemi ve görüşme kullanılmış olup elde edilen bilgiler kod ve

temalar oluşturulup sınıflandırılmaya ve bu şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. İçerik analizi yöntemi, içeriklerin önceden saptanmış sınıflandırmalar dahilinde sistematik bir şekilde incelenmesini sağlayan bir bilimsel araştırma yöntemidir (Basım ve diğerleri, 2008, s.39). İçerik analizi yönteminin temel amacı herhangi bir metnin içerisinde yer alan niteliklerin veya kategorilerin görünme sıklığını tespit etmek ve hesaplamaktır (Hansen, 2000, p.55). Çalışmada, ulusal ve uluslararası düzeyde hava aracı bakım hizmeti veren 40 tane işletmenin bakım teknisyeni iş ilanları incelenmiştir. Ayrıca sektörde hizmet veren bakım teknisyenleri ve insan kaynakları biriminde çalışan personellerle görüşmeler gerçekleştirilip işe uygun nitelikte teknisyen bulma ve seçme aşamalarındaki değerlendirme yöntemleri hakkında bilgi edinmeye çalışılmıştır.

İş ilanlarından elde edilen bilgiler daha anlamlı bir şekilde analiz edilebilmesi için veriler “Teknik Yetkinlikler”, “İnsan Faktörleri Yetkinlikleri” ve “Diğer” olmak üzere üç ayrı koda ayrılmıştır. “Teknik yetkinlikler” kodu altında doküman ve malzeme kullanma becerisine sahip olma, hava aracı sistemleri konusunda bilgi sahibi olma, prosedürler ve iş metotları ve bilgi teknolojileri konularında bilgi sahibi olma gibi ifadeler kullanılmıştır. “Diğer” kodu altında görev tanımlarının belirtilmesi, seyahat engelinin bulunmaması, sosyal haklar ve sürücü ehliyetine sahip olma gibi ifadeler kullanılmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan insan faktörleri yetkinlikleri altında ise bilişsel insan faktörleri, fiziksel insan faktörleri ve örgütsel insan faktörleri kodları kullanılmış olup bu kodlar kendi içerisinde temalara ayrılmıştır.

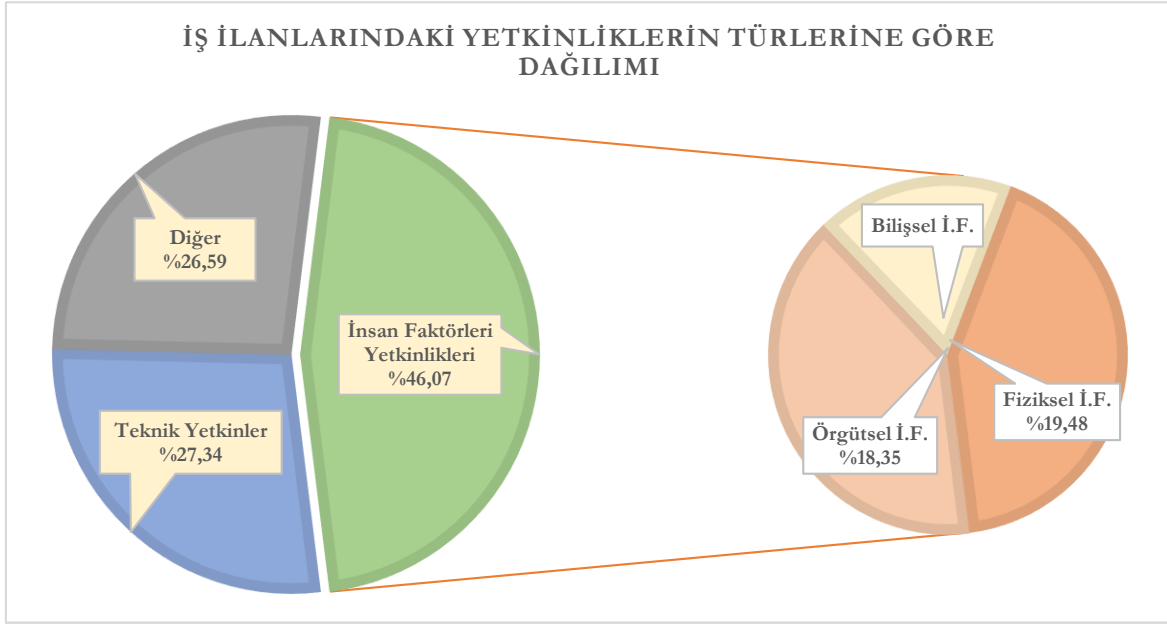
Çalışmada öncelikle işletmelerin ilanlarında kullanması gereken ve bu konuda bir standardın bulunmadığı insan faktörleri yetkinlikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Dikkat ve algı, karar verme, bellek, stres, iş yükü, motivasyon, durumsal farkındalık, fobiler, görme, işitme, yorgunluk altında ve vardiyalı düzende çalışabilme, psikoaktif madde kullanımı, fiziksel sağlık, fiziksel çevre koşulları altında çalışabilme, yönetim ve liderlik, zaman baskısı, emniyet algısı, takım çalışması, iletişim başlıklarıyla 19 tane başlığın iş ilanlarında yer alabilecek kriterlerden olabileceği düşünülmüştür. İşletmelerin bu kriterleri kullanım oranı ise şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4. İnsan Faktörleri Yetkinliklerinin Kullanılma Oranı

İşletmelerin %52,5'i bu kriterleri 0-2 aralığında, %37,5'i 3-4 aralığında, %7,5'i 5-6 aralığında ve %2,5' 7-9 aralığında kullanmıştır. Kriterleri 10 ve üzeri kullanan işletme olmamıştır.

İşletmelerin iş ilanlarında kullanmış olduğu toplam 267 tane ifade içerisinde teknik yetkinlikler kodu 73 kez (%27,34), insan faktörleri kodu 123 kez (%46,07) ve diğer kodu 71 kez (%26,59) kullanılmıştır. İnsan faktörleri yetkinlikleri kendi arasında sınıflandırıldığında ise bilişsel insan faktörleri toplamda %8,24 oranında, fiziksel insan faktörleri, %19,48 oranında ve örgütsel insan faktörleri toplamda %18,35 oranında kullanılmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. İş İlanlarındaki Yetkinliklerin Türlerine Göre Dağılımı

İnsan faktörleri yetkinlikleri bilişsel insan faktörleri, fiziksel insan faktörleri ve örgütsel insan faktörleri şeklinde üç ayrı kod altında incelenmiştir. Bu kodlar altında da temalar oluşturulmuştur. Bilişsel insan faktörleri kodu altında, motivasyon, karar verme, dikkat, stres ve iş yükü temaları kullanılırken, fiziksel insan faktörleri kodu altında vardiyalı düzende çalışabilme, fiziksel yeterlilik, psikoaktif madde kullanımı temaları ve örgütsel insan faktörleri kodu altında takım çalışması, fiziksel çevre koşulları, emniyet algısı, zaman baskısı, sorumluluk ve yönetim, iletişim temaları oluşturulmuştur. Sözü edilen kodların ve temaların iş ilanlarında ifade edilme sayıları ve yüzdeleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İnsan Faktörleri Yetkinliklerinin Sınıflandırılması

	İNSAN FAKTÖRLERİ İÇİNDE		TOPLAMDA
BİLİŞSEL İNSAN FAKTÖRLERİ	%17,9		%8,2
İş motivasyonunun yüksek olması	9	%22,5	
Karar verme becerisine sahip olma	8	%20,0	
Dikkatli ve detaycı olma	3	%7,5	
Yüksek stres seviyesinde çalışabilme	1	%2,5	
Yoğun iş yükü altında çalışabilme	1	%2,5	
TOPLAM	22		
FİZİKSEL İNSAN FAKTÖRLERİ	%42,3		%19,5
Vardiyalı düzende çalışabilme	26	%65,0	
Fiziksel yeterliliğe sahip olma	23	%57,5	
Psikoaktif madde kullanmama	3	%7,5	
TOPLAM	52		
ÖRGÜTSEL İNSAN FAKTÖRLERİ	%39,8		%18,4
Takım çalışmasına yatkın olma	12	%30,0	
Fiziksel çevre açısından olumsuz ortamlarda çalışabilme	11	%27,5	
Emniyet algısının yüksek olması	9	%22,5	
Zaman baskısı altında çalışabilme	7	%17,5	
Sorumluluk ve yönetim bilincine sahip olma	7	%17,5	
Ekip arkadaşları, yöneticiler ve müşterilerle iyi iletişim kurabilme	3	%7,5	
TOPLAM	49		

İnsan faktörleri yetkinliklerinin, oluşturulan kodlara göre sınıflandırılması verildiği tabloda kategorilere göre incelenerek yüzdesel dağılımı ifade edilmeye çalışılmıştır. İş yükü, stres, iletişim, durumsal farkındalık gibi önemli başlıkların iş ilanlarında çok düşük oranlarda yer aldığı hatta bazı ilanlarda hiç kullanılmadığı gözlemlenmiştir.

6. Sonuç

Bakım operasyonlarının temel amaçları yüksek emniyet standartlarının, komponentlerin ve hava araçlarının güvenilirliğinin sağlanması ve bu işlemlerin mümkün olabilecek en az maliyetle gerçekleştirilmesidir. Bu amaçlara ulaşabilmek için bakım organizasyonlarının gerekli tesislerin oluşturulması ve ekipmanların temin edilmesinin yanı sıra sektörün gerekliliklerini karşılayan bakım teknisyenleriyle çalışması ve ihtiyaçları doğrultusunda mesleğe uygun bakım teknisyenlerini ya da teknisyen adaylarını istihdam etmesi gerekmektedir. Doğru bir planlama dahilinde istihdam edilecek teknisyen adaylarının teknik bilgi yetkinliklerinin yanı sıra insan faktörleri yetkinliklerinin de ihtiyaçları karşılayabilir olması gerekmektedir. Ölçümü ve değerlendirmesi teknik yetkinliklere göre daha zor ve karmaşık olan insan faktörleri yetkinliklerinin durumu bakım teknisyenlerinin görevleri sırasında da teknik yetkinliklere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu sebeptendir ki bakım faaliyetlerinde insan

faktörlerinden kaynaklanan hata oranı daha fazla olup kazar, kırım ve hata gibi çok ciddi sonuçlara yol açabilmektedir.

Bütün sektörlerde olduğu gibi havacılık sektöründe de doğru işe doğru personel istihdam etme konusu büyük önem arz etmektedir. Hava aracı bakım faaliyetlerini gerçekleştirecek teknisyen adayları eğer uygun bir süreçten geçirilerek seçilmediyse meslek hayatları boyunca hem kendileri hem de çalıştıkları organizasyonlar için risk oluşturacak ve bakım faaliyetlerinin etkin bir şekilde sürdürülmesi konusunda olumsuz bir etki oluşturacaklardır. Bununla beraber organizasyonlara maliyet de oluşturacaklardır.

Çalışmada elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda işletmelerin %52,5'inin adaylar için hazırlanan iş ilanlarında belirlenen 19 tane insan faktörü kriterlerinden 0-2 aralığında, %37,5'inin 3-4 aralığında, %7,5'inin 5-6 aralığında ve %2,5'inin 7-9 aralığında kullandığı görülmüştür. Kriterlerden 10 ve üzerini kullanan herhangi bir işletme olmamıştır. Bu durum iş başvurusu yapacak adayların mesleğin hangi yetkinlikleri gerektireceği konusunda bilgi sahibi olmasını engelleyebilmekte ve hem de işletmelerin doğru adaylara yönelmesi konusunda sorunlar yaratabilmektedir. Bu kriterlerin düşük düzeyde yer almasıyla beraber yazılı sınavlar ve sözlü mülakatlarda da ölçme ve değerlendirme işlemlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilemeyeceği sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Bakım teknisyenleri ve insan kaynakları çalışanlarıyla yapılan görüşmelerde de bu durum doğrulanmış olup mesleğe uygun teknisyen seçiminin ön adımının işe alım kriterlerinin güncellenmesi gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

İş ilanlarındaki yetkinliklerin türlerine göre dağılımı incelendiğinde ise insan faktörleri yetkinliklerinin %46,07 oranında yer aldığı gözlemlenmiştir. Ancak bu durum ifade edilen toplam kriter sayısının yeterli olmaması ve bazı insan faktörleri yetkinliklerinin iş ilanlarında neredeyse hiç yer almadığı düşünüldüğünde olumlu olarak değerlendirilememektedir. İnsan faktörleri yetkinlikleri kendi arasında sınıflandırıldığında ise bilişsel insan faktörlerinin %17,89 oranında, fiziksel insan faktörlerinin %42,28 oranında ve örgütsel insan faktörlerinin %39,84 oranında yer aldığı gözlemlenmiştir. İnsan faktörleri yetkinlikleri iş ilanlarında yeterli ve sayıda ve doğru ifadelerle kullanılmamakla beraber organizasyonların bilişsel insan faktörleri yetkinliklerini nispeten daha az kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Hava aracı kaza, kırım ve olaylarında doğrudan veya dolaylı olarak rol oynamakta olan bilişsel insan faktörleri yetkinliklerin doğru bir şekilde tanımlanarak iş ilanlarında yer alması, bu faktörlerin ölçme ve değerlendirme işlemlerinin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi hava aracı bakım faaliyetlerinin emniyet ve etkinliğini artıracaktır düşünülmektedir.

İnsan faktörleri yetkinliklerinin türlerine göre ilanlarda yer alma durumu incelendiğinde bazı başlıkların ilanlarda neredeyse hiç yer almadığı gözlemlenmiştir. Bakım teknisyenlerin bazı durumlarda yoğun iş yükü ve stres altında çalışabileceği düşünüldüğünde bu başlıkların iş ilanlarında doğru tanımlanmış bir şekilde açıklanması, ölçme ve değerlendirme işlemlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekliliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine aynı şekilde çok düşük oranlarda yer alan sorumluluk sahibi olma ve iyi iletişim becerisine sahip olma konuları da ilanlarda doğru bir şekilde tanımlanmalı ve sonraki süreçlerde etkin bir şekilde ölçülüp değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ackert, P.S. (2010). *Basics of aircraft maintenance programs for financiers*. Evaluation & Insights of Commercial Aircraft Maintenance Programs.
- Babalık, F.C. (2007). *Mühendislik için ergonomi işbilim*. Bursa: Nobel Basımevi.
- Banks, J. (2014). Alcohol and other drugs (AOD) in aviation maintenance. *Aviation MX Human Factors*. 2(2). 9-10.
- Basım, H. N., Şeşen, H., & Şeşen, E. (2008), Personel temin sürecinde gazete ilanları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 35–44.
- Civil Aviation Authority (CAA) (2002). *An introduction to aircraft maintenance engineering human factors for JAR 66 CAP715*. Safety Regulation Group.
- Civil Aviation Authority (CAA). (2015) *Aircraft maintenance incident analysis CAP 1367*. Safety Regulation Group. United Kingdom.
- Civil Aviation Safety Authority (CASA) (2013). *Safety behaviours human factors resource guide for engineers*. Australian Government Civil Aviation Safety Authority.
- Dhillon, B.S. (2006). *Maintainability, maintenance and reliability for engineers*, Abingdon: Taylor and Francis Group.
- Doll, R.E. (2001). Repair station report: year 2000. J. Hessburg (Ed.), *Air carrier MRO handbook içinde* (ss. 27-31). New York: McGraw-Hill Companies.
- Endsley, M. R. (1988) Design and evaluation for situational awareness enhancement. *Proceedings of the Human Factors Society 32nd Annual Meeting* (pp. 97-101). Santa Monica, CA: Human Factors Society.
- Garris, J.T. (2003) Aircraft maintenance. M. Davies (Ed.), *The standart handbook for aeronautical and astronautical engineers içinde* (pp. 18.1-18.82)., New York: McGraw Hill.
- Gray, J. (2009). The impact of new and emerging technologies in the commercial aviation maintenance, repair, and overhaul industry a delphi study, (Unpublished Doctoral Thesis) University of La Verne, California.
- Gümüş, H. (2014). Emniyet kültürü. *Uçak Teknisyenleri Derneği (UTED) Dergisi*. 291, 12-13.
- Güneş, T. (2016), *Hava aracı bakım dokümanlarının kullanımında emniyet ve etkinliğin artırılmasına yönelik bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Hansen, A. (2000). *İletişim araştırmalarında içerik çözümlemesi*. (M.S. Çebi, Çev.) Ankara: Alternatif Yayınları.
- Helander, M. (2006). *A guide to human factors and ergonomics*. Abingdon: Taylor&Francis Group.
- Hessburg, J. (2001). Maintenance fundamentals. J. Hessburg (Ed.), *Air carrier MRO handbook içinde* (pp. 245-270). New York: McGraw-Hill Companies.
- Hobbs, A. (2008), *An overview of human factors in aviation maintenance*. Australian Transport Safety Bureau Report. Canberra City.
- Karabatı, S. (2014). Örgütsel davranışa giriş, Z. Cemalcılar (Ed.), *Psikoloji içinde* (ss. 188-215). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP). (2012). İnsan ve çevre. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

- Mercan, E. (1999). Havayolu ve havacılık işletmelerinde uçak bakım organizasyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Noyes, J., Garland, K. and Bruneau, D. (2009). Humans: skills, capabilities and limitations, C. Sandom and R.S. Harvey (Ed.) *Human factors for engineers içinde* (pp. 35-54), London: The Institution of Engineering and Technology.
- Paluszek, G. (2014). Planning efficient airplane maintenance facilities. *Boeing Aero Magazine.*, 54, 19-24.
- Patankar, M.S. and Taylor, J.C. (2004). *Applied human factors in aviation maintenance*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Plotnik, R. (2009). *Psikoloji'ye giriş* (T. Geniş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Pourcho, J.B. (2008). *Augmented reality application utility for aviation maintenance work instruction*. (Unpublished Master Thesis). Purdue University, South Carolina.
- Sahay, A. (2012). *Leveraging information technology for optimal aircraft maintenance, repair and overhaul (MRO)*, U.S.A.: Woodhead Publishing Limited.
- SHGM. (2013). *Onaylı hava aracı bakım kuruluşları talimatı (SHT-145)*. Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.
- Smith, E. E., Hoeksema, S.N., Fredrickson, B. And Loftus, G.R. (2015). *Atkinson-Hilgard Psikolojiye giriş*. (Ö. Öncül ve D. Ferhatoğlu, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Sungur, M.Z. (1997). Fobik bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 5-11.
- Suzuki, T., von Thaden, T. L. and Geibel, W. D. (2008). Coordination and safety behaviors in commercial aircraft maintenance. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society*, 52, 89–93.
- Taylor, J.C., Christensen, T.D. (1998). Airline maintenance resource management: improving communication. Warrendale: Society of Automotive Engineers.
- Torum, O. ve Uzunoğlu, Ö. (2002). Uçak bakım teknisyeninin performans faktörleri, *Uluslararası Katılımlı Kayseri IV. Havacılık Sempozyumu*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu.
- United States Government Accountability Office (GAO) (2014). *Current and future availability of aviation engineering and maintenance professionals*. Report to Congressional Requesters.
- Van den Bergh J, De Bruecker P, Beliën J, Peeters J. (2013). Aircraft maintenance operations: state of the art. HUB Research Paper.
- Wiegmann, D.A., Zhang, H., Thaden, V.T., Sharma, G., Mitchell, A. (2002). *Safety culture: a review*. Illionis: Aviation Research Lab Institute of Aviation.
- <http://www.planecrashinfo.com/cause.htm> (Erişim Tarihi: 24.04.2020).

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 25-04-2020 – Kabul: 18-05-2020

**Women in Digital Game Sector in the
Context of Production and Labor**

**Üretim ve Emek Ekseninde
Dijital Oyun Sektöründe
Kadın**

Aysel ÇETİNKAYA¹

Abstract

Today, digital games are becoming the focus of increasing interest and discourse based on diversity and participation. All over the world economically handled production, labor and labor in the game industry growing day by day. It is still at low levels. The use of high-level production in this sector is becoming clearer than working in industrial management positions such as marketing and non-development roles, which are less technical than used in areas such as game experiences or mechanics. Especially in a conservative production culture, it is important to examine the options of digital gaming and to discuss the reasons for the lack of women in production.

This study appears in the digital games industry chose to play female figures in Turkey aims to

Öz

Günümüzde dijital oyunlar, çeşitlilik ve katılım konusuna ilişkin giderek artan bir ilginin ve söylemin odak noktası haline gelmiştir. Tüm dünyada hacmi ekonomik olarak günden güne büyüyen oyun sektöründe üretim, işgücü ve emek ele alınması gereken önemli konular arasında yer almaktadır. Ancak bilinmektedir ki dijital oyun üretimindeki kadın katılımı hala oldukça düşük seviyededir. Dijital oyun sektöründe çalışan kadınların, içerik üretimi, oyun deneyim, kodlama, seviye tasarlama veya mekanik gibi alanlardan ziyade sıklıkla daha az teknik olan pazarlama ve beşeri ilişkileri içeren alanlarda faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu sebeple, muhafazakar bir üretim kültürü içinde gelişen dijital oyun sektörünü kadın üreticiler gözünden değerlendirmek ve üretimdeki kadın

¹ Aysel Çetinkaya, Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, aysel.cetinkaya@kocaeli.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2526-323X

put culture and debate the challenges and the emergence of gaps and contradictions in the making. Therefore purposive sampling to select on the basis of and actively involved in the women's game developers with the operasyonu women in the industry and options obtained on the labor locus of production in Turkey in the game industry, will help to shed light on the future direction of the existing and planned work.

Keywords: Digital game, gender, production, labor, women.

azlığının sebeplerini tartışmak önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki dijital oyun sektöründeki görünür kadın figürler aracılığıyla oyun kültürü ve yapımındaki boşluklar ve çelişkilerin ortaya koyduğu zorlukları tartışmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple amaçlı örneklem esasına göre seçilen ve Türkiye'de oyun sektörü içinde aktif olarak yer alan kadın oyun geliştiricilerle yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sektördeki kadın istihdamına ve üretimdeki emek sürecine dair elde edilen veriler, var olan ve planlanan çalışmaların geleceğine ışık tutulmasına yardımcı olmayı amaç edinmektedir.

Keywords: Dijital oyun, toplumsal cinsiyet, üretim, emek, kadın.

Giriş

Dijital oyun sektörü dünyada ve Türkiye'de hızla büyüyen sektörler arasında yer almaktadır. Günden güne genişleyen sektör hacmi, bu alandaki üretim, emek ve işgücü süreçlerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Hollywood filmlerinin yerini artık dijital oyunlar almış, gelirleri sinema endüstrisini ikiye katlamış, katma değeri yüksek ve istihdam açısından da cazip bir sektör haline gelmiştir.

Newzoo tarafından yayınlanan Global Oyun Pazarı Raporu'na (2019) göre dünyadaki oyun pazarının büyüklüğü yaklaşık 140 milyar Dolar olarak tespit edilmiştir. Dünyada oyun pazarı hacmi en büyük üç ülke; 36,5 milyar Dolar ile Çin, 35,5 milyar Dolar ile Amerika Birleşik Devletleri ve 18,6 milyar Dolar ile Japonya'dır (<https://newzoo.com/insights/rankings/top-10-countries-by-game-revenues/>). Türkiye'de oyun pazarı büyüklüğünün 2018 itibariyle 1 milyar Dolara aştığı ifade edilmektedir (<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/turk-oyun-pazari-1-milyar-dolari-asti-40874521>). Gamedevmap sitesine göre dünya genelinde 5980 şirket oyun sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin 44'ü Türkiye'de yer almaktadır (Gamedevmap 2.0, 2020). Hacmi bu denli büyük rakamlarla ifade edilen sektördeki üretimi dinamize eden işgücü yapısının incelenmesi önem kazanmaktadır.

Yaratıcı endüstriler arasında yer alan oyun sektöründe işgücündeki cinsiyet eşitsizliği göze çarpmaktadır. Erkek egemen bir sektör olan oyun sektöründe kadınların istihdam oranları oldukça düşüktür. Deneysel temelli ve teorik açıdan zengin araştırmanın kapsayıcılığına, dijital oyun donanımındaki yeniliklere, yazılımdaki gelişmeler ve kadın oyuncuların farklı yaş aralıklarındaki sayısının artışına rağmen (Entertainment Software Association, 2012) dijital oyun üretimindeki kadın katılımı hala oldukça düşük seviyelerdedir.

2014-2017 yılları arasında oyun geliştiricilerin cinsiyete göre dünya çapında dağılımına bakıldığında cinsiyet dağılımının, ortalama yüzde 74 erkek, yüzde 22 kadın ve %4 transseksüel/çift cinsiyetli şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (<https://www.statista.com/statistics/453634/game-developer-gender-distribution-worldwide/>). Oyun geliştirici olarak çalışan kadınların Batılı gelişmiş ülkelerde bile oranı yüzde 20 civarındadır. Örneğin Sheffield Üniversitesi tarafından İngiltere'deki oyun geliştiricilerin cinsiyet dağılımlarını ele alan araştırmada kadın işgücünün yüzde 28 olduğu görülmüştür (MacDonald, 2020). İsveç Oyun Endüstrisi tarafından yayınlanan Oyun Geliştiricileri İndeksi 2019 raporuna göre ise İsveç'teki oyun geliştiricilerinin yüzde 21'nin kadınlardan oluştuğu ortaya koyulmuştur (Game Developer Index, 2019). Birleşik Krallık'ta yapılan bir diğer araştırmaya göre ise, video oyun endüstrisinde çalışanların sadece yüzde 14'ü kadındır. Bu kadın çalışanların yüzde 40'ına, ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünüp düşünmedikleri sorulmuş ve bunların neredeyse yarısı evet yanıtı vermiştir. Katılımcıların üçte biri, cinsiyetlerine bağlı olarak taciz edildiğini veya zorbalığa uğradığını belirtmiştir (Ramanan, 2017).

Ankara Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan Dijital Oyun Sektörü Raporu'na (2016) göre ise Ankara'daki oyun geliştiricilerinin yalnızca yüzde 2'si kadındır (http://www.ankaraka.org.tr/tr/%20dijital-oyun-sektoru-raporu_3414.html). Rakamlar oyun sektöründeki erkek egemen yapıyı gözler önüne sermesi açısından oldukça nettir. Bilhassa Türkiye'deki rakamlar, kadın oyun geliştiricilerin bu alanda azınlıkta olduğunu göstermektedir. Bu durumda neden kadınların bu alana yönelmediği ve sektör içerisinde daha fazla rol oynamadığının sorgulanması önem kazanmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de yürütülen kimi organizasyonlarla oyun sektöründe kadın istihdamının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu organizasyonlardan en önemlisi Women in Games (WIG) oluşumdur. Dijital oyun endüstrisine daha fazla kadını dahil etme amacıyla hareket eden WIG, dünya çapında ve ülkeler bazında akademi ve oyun endüstrisi arasındaki işbirliklerine dayanarak faaliyetlerini yürütmektedir. 2009 yılında Women in Games Jobs adı altında kurulan kuruluş 32 farklı ülkedeki temsilcilikleriyle faaliyet göstermektedir. Oyun endüstrisinde cinsiyet ayrımcılığının önüne geçmeyi, tam fırsat eşitliği sunmayı, kadınların bu alanda da potansiyellerini kullanmalarını amaçlamaktadır (<http://www.womeningames.org/about/>).

Ülkeler nezdinde kimi amaçsal farklılıklara rağmen, kadınlara yönelik WIG ve girişimcilik projeleri daha çeşitli oyun tasarımcılarını görünür kılmak ve onların gelişimini desteklemek konusundaki çabaları paydasında birleşmektedirler. "Herkes oyun yapabilir" düşüncesiyle hareket eden

WIG kuruluşları, cinsiyete olan bariz vurguya rağmen, projelerinin bir çoğunu “feminist” olarak adlandırmamaktadırlar.

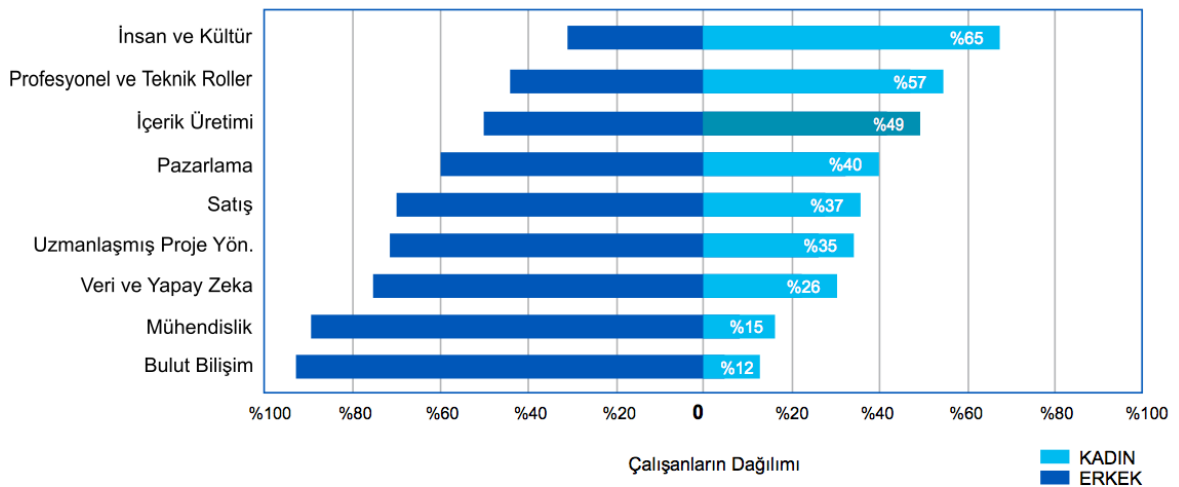
Türkiye’de de OYUNDER (Oyun Tasarımcıları, Geliştiricileri, Yapım ve Yayımcıları Derneği) çatısı altında Simay Dinç tarafından kurulan Women in Games Türkiye, oyun sektöründeki kadın profesyonelleri ve bu sektörde yer almayı hedefleyen kadın girişimcileri bir araya getirmektedir. Women in Games Türkiye’nin hedefi: “Kadınların oyun sektöründe izleyici olarak değil yenilikçi ve yaratıcı fikirleriyle yer almasını sağlamaktır” şeklinde açıklanmaktadır (<http://www.oyunder.org/women-in-games/>).

Dünyada ve Türkiye’de bu tür organizasyonların faaliyetlerine rağmen kadınların oyun sektöründe geliştirici olarak istihdama katılma oranları çok düşüktür. Bu çalışmada oyun sektöründe faaliyet gösteren kadınların bu durumu nasıl değerlendirdikleri, yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden görüşme yapılarak tespit edilmeye çalışılmış ve betimsel bir analiz çerçevesinde sunulmuştur.

1. Kadın İşgücü ve Oyun Endüstrisinde Cinsiyet

Dünya ekonomik forumu tarafından 2006 yılından bu yana yapılan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na (2020) göre, ortalama olarak yetişkin kadınların sadece yüzde 55’i işgücü piyasasındadır. Bu oran erkeklerde ise yüzde 78 civarındadır. Kadınlar, eğitim kazanımlarının nispeten yüksek olduğu ülkelerde bile en dinamik ve talep edilen mesleklerde engellerle karşılaşmaktadır. LinkedIn platformundaki verilere göre, kadınlar en yüksek istihdam büyüme oranına sahip sekiz mikro kümenin altısında yetersiz temsil edilmektedir. Bu alanlar, insan ve kültür, içerik üretimi, pazarlama, satış, uzmanlaşmış proje yöneticiliği, veri ve yapay zeka, mühendislik ve bulut bilişim alanlarıdır (The Global Gender Gap Report, 2020).

Şekil 1. Kadın ve erkeklerin profesyonel iş kollarındaki dağılımı

Özellikle, LinkedIn tarafından tanımlanan üç teknik sınır rolü kümesinde, kadın çalışanlar veri ve yapay zeka rollerindeki çalışanların yaklaşık yüzde 26'sını, Mühendislik rollerindeki çalışanların yüzde 15'ini ve bulut bilişim rollerindeki çalışanların yüzde 12'sini oluşturmaktadır. Pazarlama, satış ve ürün geliştirmedeki roller cinsiyet paritesine daha yakındır, kadınlar işgücünün sırasıyla yüzde 40, yüzde 37 ve yüzde 35'ini oluşturmaktadır. Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda (2020) ayrıca, bu profesyonel kümelere uymayan oldukça farklı beceri setlerine sahip meslekler de analiz edilmiştir. Bunlar da önemli cinsiyet farklılıkları göstermektedir. Örneğin, kadınlar otomasyon mühendislerinin yüzde 12'sini, Android geliştiricilerinin yüzde 13'ünü, robotik mühendislerinin yüzde 18'ini ve siber güvenlik uzmanlarının yüzde 19'unu oluşturmaktadır. Bu veriler, kadınların teknik beceri gereken işlerde yumuşak beceri gerektiren işlere göre daha az etkin olduğunu göstermektedir.

Faulkner (2001), cinsiyetin teknolojiyi etkilediği iki ayırt edici durum olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki, belirli teknolojilerin kim tarafından ve nasıl kullanılması gerektiğini reçete eden ve 'teknolojide cinsiyet' olarak adlandırılan belirgin cinsiyet varsayımlarıdır (Faulkner 2001: 83). İkincisi, cinsiyet ile teknoloji arasındaki sembolik ilişkiyi ifade eden ve kadınların erkeksi olarak algılanan bilgi işlem teknolojilerinden çekindikleri anlamına gelen 'teknolojinin cinsiyeti'dir. Mühendislik mesleği ile ilgili olarak, Faulkner (2007) mühendislik kimlikleri içinde erkeklerin 'teknik' ve kadınların 'sosyal' olarak görüldüğünü bulmuştur. Faulkner, mühendislik mesleğinde, kimlik çağrışımının daha heterojen bir yapıda olmasının teşvik edilmesinin gerektiği sonucuna varmıştır.

Dijital oyunlar üretim sürecinde kimi yazılımsal ve donanımsal araçları kapsamaktadır. Grafik tasarımdan yapay zekaya kadar birçok teknik detayı içinde barındıran dijital oyunlar, kadın-erkek dağılımının dengesiz olduğu iş alanlarının arasında yer almaktadır. Batı ülkelerindeki bilgisayar bilimleri genellikle 'erkeksi' olarak nitelendirilir/karakterize edilir (Wajcman 2000; Clegg ve Trayhurn 2000; Natale 2002; Wilson 2003) ve kısmen bu imaj kadınları bu alanda çalışmaktan vazgeçirmektedir (Clegg ve Trayhurn 2000; Wilson 2003). James ve Cardador'a (2007) göre kadınların teknoloji ve bilim hakkındaki bilişleri ve inançları erkeklerden daha olumsuzdur, bu da istihdam konusunda ilgisizliğe neden olmaktadır.

Kelan'a (2007) göre kadınlar kendilerini teknolojiden uzaklaştırma eğilimindeyken erkekler kendilerine uygun gördükleri teknolojiye yönelmekte ve bu durum doğal olarak "cinsiyetleşme" olarak işlev görmektedir. Eril teknolojiden uzaklık, cinsiyetin inşası olarak kabul edilmektedir.

Oyun sektörü genelinde yapılan demografik araştırmaların yetersizliği, oyun geliştiricilerin sayısı hakkında yaklaşık rakamlar vermeyi mümkün kılmaktadır. Kadınların bu alandaki işgücüne katılımlarını belirlemek için geçmişte yapılan kimi araştırmalara bakmak da gerekmektedir. Julie Prescott ve Jan Bogg'un bağımsız araştırmasına göre (2011); video oyun endüstrisindeki işler bazında ayrımcılık olup, oyun endüstrisi işgücünde kadın katılımının 2011 yılında yüzde 4-6,9 civarında olduğu görülmektedir.

Shirinian Game Developer Magazin (yılda bir düzenlenen Game Developers Konferansı'nın resmi yayını) için hazırladığı "10 yıllık Maaş Araştırmaları" (2012) raporunda, endüstrideki kadın

çalışanların en yüksek oranının koca bir yüzde 10 ile 2005 ve 2010 yılları arasında olduğuna işaret etmektedir. Bu endüstrideki üst düzey kadınların içerik üretimi, oyun deneyimleri veya mekanik gibi alanlardan ziyade sıklıkla daha az teknik olan pazarlama gibi alanlarda idari pozisyonlarda bulunduğu ve son derece düşük sayıda bir kadının da kodlama ve seviye tasarlama alanlarında çalıştığı görülmektedir (Shirinian, 2012).

Aynı zamanda Uluslararası Game Developer Association'ın 2005'teki son araştırması ana içerik yaratımı, sanat, tasarım, ses ve programlama rollerinin ciddi ölçüde erkekler tarafından üstlenildiğini göstermektedir. Oyun tüketimi açısından kadın ve erkek arasında neredeyse eşit bir dağılım söz konusuken üretim sahasında işgücü oluşumu son derece homojen kalmaya devam etmektedir (Nick Dyer-Witthford ve Greig de Peuter, 2009).

Üretim bağlamında göze çarpan bu cinsiyet eşitsizliği hem akademik çalışmalarda (Jenson ve de Castell, 2011) hem de oyun tasarımı çalışmaları topluluklarında (Anna Anthropy 2012) dijital oyun işgücünde yeniden yapılandırmaya gidilmesi sonucuna çağrı yapmaktadır. Kendin-Yap (DIY) oyun tasarımı ve özellikle kendi kendine öğrenilmiş programlama, bilgisayar okuryazarlığındaki boşluklara hitap etmesi açısından daha büyük fırsatlar sunan araçlar olarak görülmektedir (Kafai ve Pepler, 2011). Kafai ve Pepler'a göre, daha fazla kadın katılımı teknoloji esaslı alanlarda kadınların yetenek geliştirmelerine olanak sağlayarak programlama lokalinin maskülen 'geek' kültürünü yenmeyi sağlayabilir.

Oyun tasarımının profesyonel ve pragmatik anlamda faydalı olduğu söylenebilir. Çünkü oyun tasarımı, grafik, ürün tasarımı, kodlama, animasyon, yazma gibi spesifik içerik alanlarının yanı sıra interaktif ve ses tasarımı gibi birtakım pratikleri içermektedir. Yeni yeni oluşmaya başlayan bağımsız oyun tasarımı çalışmalarında dikkat, dijital oyun tasarımının demokratikleştirilmesinin (Westcott, 2013) yanı sıra bu tasarımın tartışmasına yoğunlaşmaktadır (Adamkiewicz, 2012). Bu tartışmalar resmi oyun tasarımı eğitiminde (örneğin okullar) kadınların göze batan yokluğunu vurgulamakta, fakat aynı zamanda teknik bilgi ve kodlamada yeterliliğin oyun yapımında başarılı bir kariyer için çok önemli olduğunu öne sürmektedir. Buradan anlaşılan o ki DIY oyun tasarımında bilinen, Twine ve GameMaker gibi basit ve erişilebilir araçlar oyun tasarımı konusunda amatörce uğraşmak ve teknik olmayan yeteneklerin (örneğin tasarım, sanat, ses, yazı) geliştirilmesi için uygun ancak resmi bir eğitimin yerine geçebilecek nitelikte değildir.

Türkiye'de dijital oyun eğitimleri lisans düzeyinde verilmeye başlanmıştır. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'ndeki verilere göre, yedi üniversitede lisans düzeyinde dijital oyun tasarımı bölümleri bulunmaktadır. Bu üniversitelerden sadece biri devlet üniversitesi olup, diğerleri vakıf üniversitesidir. Dijital oyun tasarımı bölümleri Bahçeşehir Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde iletişim fakülteleri bünyesinde; Beykent Üniversitesi ve Bayburt Üniversite'sinde uygulamalı bilimler fakülteleri bünyesinde; Beykoz Üniversite'si, İstinye Üniversite'si ve İstinye Üniversitesi'nde ise sanat ve tasarım, güzel sanatlar fakülteleri bünyesinde bulunmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). YÖK 2018 verilerine göre Bahçeşehir Üniversitesi'nde dijital oyun tasarımı bölümünde ücretli, yarı burslu ve burslu okuyan öğrencilerin cinsiyet dağılımı kadın 27, erkek 153; Beykoz Üniversitesi'nde dijital oyun

tasarımı bölümünde burslu ve yüzde 50-75 burslu okuyan öğrencilerin cinsiyet dağılımı kadın 6, erkek 53; Bilgi Üniversitesi'nde dijital oyun tasarımı bölümünde burslu ve yüzde 50 burslu okuyan öğrencilerin cinsiyet dağılımı kadın 16, erkek 100'dür (<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=18004>). Rakamlar açıkça dijital oyun tasarımı eğitiminde de kadın ile erkek arasında uçurumun olduğunu göstermektedir. Bu sorun hiç şüphesiz sektöre giren kadınların sayısını da etkilemektedir. Fakat oyun sektöründe istihdam edilen işgücünün doğrudan dijital oyun tasarımı bölümünden mezun olmadığı görülmektedir. Grafik tasarım, bilgisayar, yazılım, elektrik-elektronik mühendislikleri, programlama, animasyon gibi programlardan mezun olanlar da sektörde yer almaktadır. Bu bölümlerdeki rakamlar da dahil edildiğinde kadın erkek sayısı arasındaki farkın bir nebze olsun kapanacağı fakat bunun makası önemli ölçüde daraltmayacağı öngörülebilir.

2. Araştırmanın Amacı, Örnekleme ve Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye'deki dijital oyun sektöründeki görünür kadın figürler aracılığıyla oyun kültürü ve yapımındaki boşluklar ve çelişkilerin ortaya koyduğu zorlukları tartışmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de oyun sektörünün mutfağında kadın çalışan olmanın zorluklarını tartışmak üzere; İstanbul, Ankara ve İzmir'deki farklı firmalarda rol alan kadın oyun geliştiricilerle yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden 1- 20 Şubat tarihleri arasında e-posta kanalıyla görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren dijital oyun şirketlerinde çalışan tüm kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise amaçlı örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmanın kendi hedefi doğrultusunda evrenden seçim yaparak örnekleme belirlemesidir. Amaçlı örnekleme tekniğinde, örnekleme seçilen kişilerin ya da objelerin araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek nitelikte olması önem taşımaktadır (Aziz, 2008: 55). Araştırmanın örnekleme, dijital oyun endüstrisine ve ekonomisine yön verdiği düşünülen, dijital oyun firmalarında çalışan, mesleğini aktif olarak icra eden, mesleğin geçmişi ve bugünü konusunda deneyim sahibi olan kadın oyun geliştiricilerdir. Araştırmada katılımcıların isteği doğrultusunda gerçek isimleri kullanılmamış olup, katılımcılar kodlamalarla (Katılımcı 1 kısaltılarak "K1") ifade edilmiştir.

Elde edilen veriler araştırmanın soruları bağlamında betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada veri analiz tekniği olarak araçsal durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması; araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller ve dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013: 97). Alternatif olarak, durum çalışmasının amacı belli bir konuyu, problemi veya meseleyi ve problemi en iyi şekilde anlamak için seçilmiş durum veya durumları anlamak olabilir. Bu araçsal bir durum olarak adlandırılır (Stake, 1995'den aktaran Creswell, 2013: 98). Örneğin bu çalışmadaki görünen durum dijital oyun sektöründeki az sayıda kadın oyun geliştiriciyken, görünenin

ardındaki/anlaşılması amaçlanan ise kadınların bu durumu nasıl değerlendirdiğidir. Araçsal durum çalışması; görünenin ardındaki asıl olayı ya da genellemeyi anlamaya ve yeniden yorumlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, görüşmelerden elde edilen verilerin benzer ve farklı yanları ayrıştırılarak kodlanmış, görüşme soruları ve kodlar yardımıyla ana temalar belirlenerek buldular üç başlık altında sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı profili

Katılımcı	Görevi	Oyun Sektöründeki Faaliyet Yılı	Mezun Olduğu Bölüm	Mesleği/Hobisi
K1	Oyun Geliştirici	2	Bilgisayar Programcılığı	Mesleği
K2	Yazılım Mühendisi-Oyun Geliştirici	6	Bilgisayar Mühendisliği	Mesleği
K3	Oyun Geliştirici	3	Bilgisayar Mühendisi	Mesleği
K4	Unity 3D Oyun Geliştirici	10	Elektrik-Elektronik Mühendisliği	Mesleği
K5	Oyun Tasarımcısı	10	Resim Öğretmenliği	Mesleği
K6	2D/3D Oyun Geliştirici	2	Grafik Tasarım	Mesleği
K7	Oyun Geliştirici	2	Bilgisayar Mühendisliği	Mesleği
K8	Oyun Geliştirici	4	Bilgisayar Mühendisliği	Mesleği

Araştırmaya katılanların hepsinin yüksek eğitim derecesine sahip olduğu görülmüştür. Oyun tasarımı alanında çalışan kişilerin belli bir eğitim seviyesine sahip olduğu yapılan araştırmalarla da desteklenmiştir. Oyun tasarımcılarının yüzde 93'ü lisans veya yüksek lisans mezunudur. Buradan hareketle oyun tasarılmanın yüksek ve teknik eğitim gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Oyun tasarımcıların çoğu yazılım konusunda eğitim görmüş kesimden oluşmaktadır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016).

3. Araştırmanın Bulguları

Ekonomik olarak hacmi her geçen gün büyüyen oyun sektöründe çalışan kadınların oyun geliştirici olarak iş yaşamında aktif rol almalarındaki en büyük etkenin dijital oyunlara duyulan ilgi ve üniversitede alınan eğitim olduğu görülmektedir. Kadınlar bu sektöre kendi istekleriyle girmekte ve kadına biçilen geleneksel mesleki rollerin dışında da bulunma isteği ağır basmaktadır.

3.1. Kadınların oyun sektörüne yönelmelerindeki etkenler: İlgi ve eğitim

Yapılan araştırmada kadınların oyun sektörüne yönelmelerinin dijital oyunlara duyulan ilgi ve alınan eğitimle yakından bağlantılı olduğu görülmüştür. Küçük yaşta başlanan dijital oyun oynama edimi ilerleyen yaşlarda oyun sektöründe çalışma motivasyonuna dönüşmüştür. Dijital oyunların üretimine teknik beceri kazandıran bilgisayar mühendisliği/programcılığı, elektrik-elektronik mühendisliği, resim ve grafik tasarım gibi üniversite bölümlerinin, kadınların oyun sektörüne girmelerine aracılık ettiği görülmüştür.

Lise ve üniversite de yazılım okuduğunu ve kendisini yazılım okumaya iten sebebin de küçükken oynadığı oyunların nasıl yapıldığını merak etmesi olduğunu söyleyen K1 oyun sektöründe işe başlamasını şu şekilde anlatmaktadır: “*Eski bir bilgisayarda oyun oynamak çok zor olduğu için lisede yazılım okumaya karar verdim. Birçok farklı alan (web/ android / windows app) da deneme yaptıktan sonra bana eğlenceli gelen şeyden neden devam etmiyorum diye düşünüp tamamen oyuna yöneldim. Üniversiteden sonrada bu sektörde ise başladım.*” (K1)

Üniversitede resim öğretmenliği okuyan K5 ise oyun sektörüne girme serüvenini şöyle ifade etmektedir: “*2008 de oyun sektöründe çalışmaya başladım. Türkiye’de çok fazla yaygın değildi o yıllarda. Resim mezunu biri olarak illustrationlar yapıyordum. O yüzden ajanslarda grafik tasarımcı olarak çalışmak değil de, oyun sektöründe Illustartor olarak çalışmanın kendime daha yakın olduğunu düşündüm.*” (K5)

Oyun sektörüne girmek istemesinin sebebini çocukluğundaki ilgi ile bağdaştıran K6 ise süreci şu şekilde anlatmaktadır: “*Çocukluğumdan beri abimle bilgisayar oyunlarına aşinayız. Yaklaşık Windows98 kullandığından beri. Bu süreç beni sadece oyun oynamaya değil aynı zamanda oyun yapmayı da merak etmeye itti. Yani her ne kadar mobil oyun sektöründe bulunsam da benim çıkış noktam bilgisayar oyunları olmuştü.*” (K6)

Görüşmecilerden de K8 de sektöre yönelmesinin sebebini küçük yaşlardan itibaren oyuna duyduğu ilgi ile açıklıyor: “*Küçük yaşlardan itibaren aktif bir oyuncu olarak, kendi oyunumu yaratabilme hayalim vardı. Bu konudaki asıl bilincimi üniversite yıllarında, 2. sınıfta bir öğrenci iken bir etkinlik vasıtası ile kazandım diyebilirim.*”

Bilgisayar oyunlarının çocukluğunun ayrılmaz bir parçası olduğunu ve oyun oynamayı sevdiğini ifade eden K3, aldığı eğitimin de bu alana yönelmedeki etkisinden şöyle bahsetmektedir: “*2014-2015 yıllarında Bilgisayar Mühendisliği lisans tezimi satranç oyunu ile ilgili seçmiştim, bu tez sayesinde sektöre adım atmış oldum. Çocukluğumdan beri oyun oynamayı severdim, üniversitede aldığım bazı dersler kapsamında basit oyunlar geliştirdim, Maria tarzı platform oyunu, mobilde oynanabilen Bir Kelime Bir İşlem oyunu ve lisans tezim olarak*

geliştirdiğim mobil satranç oyunu. Bu süreçten sonra mezun olunca oyun geliştiricisi olmak istediğime karar verdim.” (K3)

Oyun sektörünün gelecek vaat ettiğinin, eğlenceli, yaratıcı ve dinamik olduğunun düşünülmesi de kadınların oyun sektörüne yönelmelerinin diğer sebepleri arasındadır. *“Bir bilgisayar mühendisi olarak en keyif alarak yapabileceğim, en dinamik ve en yaratıcı sektörlerden birisi olduğu için oyun sektörüne yöneldim. Oyun geliştirmenin eğlenceli ve yaratıcı yanına ek olarak, bilgisayar mühendisliği açısından sunduğu “challenge’lar” oyun geliştirmeye yönelmemi sağladı.”* (K2)

Kendini sürekli geliştirebileceği, hayallerini gerçekleştirebileceği, hobisini işe dönüştürebileceği bir alan olduğu için oyun sektöründe çalışmayı tercih ettiğini belirten K4 süreci; *“Üniversite yıllarımda alan dışı olarak aldığım 2 saatlik yazılım dersinin, okul hayatım boyunca aldığım en keyifli ders/konu olduğumu fark ettim. Okul dışındaki vakitlerimde hobi olarak C++ ile ufak çaplı oyunlar üzerinde denemeler yaptım. Daha önce de bahsettiğim gibi, her gün gelişebileceğim ve hayal gücümü hayata geçirmek üzerine ilerleyebileceğim bir alan olması beni çok cezbetmişti?”* şeklinde anlatmaktadır. Gelişime açık olduğu ve trendlerin takip edildiği sürece tatmin edici maaşların elde edilebileceğini ifade eden K7 ise oyun sektörüne girmesini şu şekilde ifade etmektedir: *“Ama esas faktör seçtiğim alanda sıkılmadan, eğlenerek çalışabilmek istememdi. Ve bu isteğimi karşılayan tek alan oyun sektörüydü.”* (K7)

3.2. Kadınlar: “Oyun üretiminde zorlanmıyoruz”

Araştırma kapsamında kadınların oyun üretiminde zorlanıp zorlanmadıkları sorulmuş, kadınların programlama gibi iş süreçleri de dahil olmak üzere oyun üretiminde zorlanmadıkları görülmüştür.

Oyun oynamayı sevmenin ve oyun sektöründe isteyerek çalışmanın oyun üretimini de olumlu yönde etkileyeceğini aktaran K3 durumu şöyle açıklamaktadır: *“Türkiye’de oyun geliştirilmeye 2005-2010 yıllarında başlandı diyebiliriz. Yani 10-15 yıllık çok yeni bir sektör, oyun oynamayı seven erkeklerin bu sektörde öncü konumunda olması çok da beklenmeyen bir durum değil aslında. Türkiye’de sektör büyümeye başladıkça kadınların sayısı da gün geçtikçe artıyor ama son olarak şunu da belirtmek istiyorum oyun geliştirmek sevmeden yapılacak bir iş değil ve bu sevgi de genelde çocukluktan oynayarak kazanılıyor. Oyun eğlence sektöründe geliştikçe, artık bunun içinde büyüyen kız çocuklarının zamanla sektörüne girip daha fazla üretime katkı sağlayacaklarını düşünüyorum.”* (K3). Benzer bir şekilde görüş belirten K5 de durumu şu şekilde özetlemektedir: *“Oyun oynamayı seven bir kadınsa zorlanacağımı düşünmüyorum.”* (K5)

Oyun üretiminin cinsiyetleşmiş bir temele oturtulmaması gerektiğini ifade eden K4’ün soruya verdiği yanıt şöyledir: *“Kadın ve erkek beyninin farklı çalıştığı alanlar olduğunu hepimiz bilmekteyiz. Fakat oyun üretiminde karşılaşılan zorlukların cinsiyet ayrımı ile yapılması çok sağlıklı bir analiz olmaz düşüncesindeyim. Bu tamamen genel olarak tüm sektörlerde olduğu gibi istek, azim ve bakış açısı ile alakalı yaşanabilecek zorluklar olan bir durumdur.”* (K4). Üretimi zorlaştıranın kendi düşünce tarzından kaynaklandığını söyleyen K1, K4’ün

yaklaşımını destekleyen bir görüş sunmuştur: “Benim en büyük problemim çok detaylı düşünmek. Örneğin bir karakterin engeli aşana kadar geçeceği algoritmayı çok detaylı düşünür basit düşünemem.” (K1)

Oyun üretiminde zorlanmadığını aksine gündelik ve basit oyunlarda kadın bakış açısının daha önemli olduğunu vurgulayan K7 ise durumu şu şekilde ifade etmektedir “Aksine benim çalıştığım alan olan *Hyper Casual* oyun türünde oyuncu profili açısından kadın oyunculara hitap eden oyunlarda kadınlar daha başarılı oluyor. Bu nedenle bir kadın bakış açısıyla geliştirilen bu oyunların başarılı olma şansının yüksek olduğunu düşünüyorum.” (K7)

Oyun sektöründe sayı olarak kadınların görünürlüğü aslında hiç de yabana atılacak boyutta olmadığını söylemekle sözlerine başlayan K8, oyun sektöründe kadınların daha çok tasarım gibi sanatsal ve içerik alanında çalıştığını belirtmektedir. Sözlerini şu şekilde sürdürmektedir: “Üzücü olan bir nokta da var: Yazılım tarafında çok fazla kadın meslektaşlarımın olmaması. Bunun çeşitli nedenleri olduğunu söyleyebilirim. Önemli nedenlerden bir tanesi Türkiye’de diğer yazılım sektörlerine göre oyun sektörünün aslında çok da gelişmiş olması ve üniversitelerde (güncel durumlar ile bu süreç iyileştirilse de) oyun sektörünün görünürlüğünden çok fazla bahsedilmemesi ve iş bulma olasılığımızın bunlara bağlı olarak daha dar olması olabilir. Zaman eksenli olarak ise düşünüldüğünde ben tabloya daha optimist olarak bakıyorum ve zamanla bu aradaki uçurumun daha da kapanacağına inanıyorum.”

Reklam ve prodüksiyon benzeri yaratıcı endüstrilerde olduğu gibi oyun sektöründe de çalışma saatlerinin zaman zaman belirsiz olması, özellikle işin teslim zamanı yaklaştıkça çalışma saatlerinin artmasının kadınların özel yaşamlarını olumsuz etkileyip etkilemediği sorulmuş araştırmaya katılanlar neredeyse yarı yarıya bu konuda görüş beyan etmişlerdir. Olumsuz etkileneceğini ifade edenler de bunun aile yaşamı ve çocukla ilintili olduğunu aktarmıştır.

Ofisteki herkesin aynı çalışma saatlerine uymak zorunda olduğunu belirten K1 bunun cinsiyetle alakalı bir durum olmadığını ifade etmektedir: “Neden bir kadın bundan olumsuz etkilesin ki. Bence bu cinsiyete değil çalışma sorumluluğuna bağlı” (K1). Ev ve iş arasındaki mesafe ile ailenin konuya yaklaşımının çalışma saatlerindeki düzensizliğe bakış açısını olumlu yönde etkilediğini belirten K2: “Benim için hayır. Ben ev yaşantımı isimin çevresinde kurduğum için de böyle düşünüyorum olabilirim, ev ile iş yerim çok yakın. Ayrıca ailem her zaman bir anda işim çıkabileceğinin farkında ve anlayış gösteriyor.” şeklinde soruyu yanıtlamaktadır. Proje teslim tarihi yaklaştıkça iş yoğunluğunun artabileceğini bunun da anlayışla karşılanabileceğini söyleyen K5’in ise görüşü şu yöndedir: “Eğer memur olarak çalışma kafasında değilseniz esnek çalışma şartları sizi rahatsız etmez. Tam tersi sabah işe daha geç başlanıyor akşam normal saate çıkılıyor. Proje yayınlama zamanında biraz durumlar değişiyor oda göz ardı edilebilir oluyor.” (K5)

Esnek çalışma saatlerine olumsuz açıdan yaklaşmayan K8 ise aksine oyun sektörünün belli bir bilinç düzeyine sahip kişilerden oluştuğunu ve işin doğasında bulunan eğlence sebebiyle de en rahat çalışma ortamlarından birini sunduğunu belirtmektedir: “Ben burada çalışma saatlerinin esnek olmasını çok fazla negatif bir süreç içinde yaşamadım açıkçası. Bazı deadline yetişmediği durumda ‘mobbing’ olmadığı ve sürecin iyi

² Çok fazla uzmanlık ve dikkat gerektirmeyen, sürekliliğe ihtiyaç duymayan, kısa sürede üretilebilip tüketilebilen, çoğunlukla mobil telefonlarda oynanan oyunlar.

yönlendirildiği durumlarda (gereğinden fazla iş yükü yüklememek) mesaiye kalınmanın bir sakıncasını görmüyorum. Aslında oyun sektörü bence, belirli görüşteki insanların bulunduğu, biraz daha sanatın önemli görüldüğü ve işe sanat olarak bakıldığı bir ortam olarak en rahat çalışma ortamını sunan ve çalışanını serbest bırakan, çalışanı çok bunaltmamaya yönelik bir sektör. Tabii ki istisnalar vardır ve belki de örnekler de çoktur; ama benim genel olarak karşılaştığım durum bahsettiğime daha yakın.”

Özel hayata saygı bağlamında konuyu değerlendiren K4 durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Esnek çalışma saatleri mantığının biraz çarpıtıldığı dönemdeyiz. Gerçekten gerekli olması durumunda bu sektörde yer alan kişiler olarak biz bu durumu çoğunlukla itiraz etmeden projeyi sahiplenerek çalıştık, çalışıyoruz. Kadın-erkek ayrımı yapmaksızın severek yapılan bir iş bile olsa özel hayat alanından bu kadar alınmaması gerekir. Mesai saatlerini aktif ve verimli bir şekilde kullanmaktan uzaklaştırıp, kendimize sosyal ve özel alan bırakmadan uzun süre bu tempoda çalışmak herkesi etkileyen bir durumdur.” (K4)

Aile yaşamıyla ve ailenin bu konuya bakış açısıyla durumu dile getiren katılımcıların görüşleri ise şu yöndedir: “Esnek çalışma saatleri her sektörde kadınları olumsuz etkileyebilir. Çünkü ev hayatında her zaman bir eş ve annesiniz.” (K3). “Sektörde Game Developer ya da Game Artist pozisyonlarında çalışıyorsanız bu yoğun mesai yapmanız gerektiği anlamına geliyor. Mesai bitiminde iş üç saat uzayacaksa o üç saatin üçünü de dolu dolu çalışarak geçirmeniz gerekmektedir. Bu nedenle iş-sosyal hayat dengesini kurmada yardımcı olacak ve anlayış gösterecek aile bireylerine sahip olmayan kadınların sektördeki faaliyetleri olumsuz etkilenebilir.” (K7)

3.3. Oyun sektöründe cinsiyetçiliği kabulleniş ve meşrulaştırma sorunsalı

Yapılan araştırma kapsamında kadın katılımcılara oyun sektörünün eril bir yapıda olmasının çalışma hayatını nasıl etkilediği sorulmuş; kadınların erkek egemen yapıyı kabullendikleri, buna göre durumu erkeklerin kendilerine “kibar” davrandıkları yönünde meşrulaştırmaya çalıştıkları ve eril yapıya uyum sağlayarak savunma mekanizması geliştirdikleri görülmüştür.

Oyun sektöründeki erkek egemen yapının kadınların çalışma hayatına nasıl yansıdığı konusunda olumlu ve olumsuz bakış açıları ortaya koyulmuştur. Kadınların eril yapı içerisinde feminenliklerini sindirmek zorunda kalabileceğini ifade eden K2 konuya olan yaklaşımını şu sözlerle açıklamaktadır: “Oyun sektöründe özellikle ‘production’ yapan ekipler erkek egemen. Bu noktada ne yazık ki bütün toplumda bakım olan zararlı eril davranışların ve/veya kabullenişlerin tezahür ettiğini görüyoruz. Erkek-erkeğe daha iyi anlaşıldığı düşüncesi, erkeklerin birbirini ‘bro-culture’ konusunda daha da radikalleştirmesine sebep oluyor. Sosyalleşilen zamanlarda ortama giren kadınlara da ‘party boomer’ gözüyle bakıldığını söylemek bence yanlış olmaz. İş yapılan zamanlarda ise ‘mansplaining’ ve ‘hepeat’ gibi davranışların bilerek ya da bilmeyerek tezahür ettiğini görebiliriz. Bu da kadınları ister istemez dışlayan, rahat hissettirmeyen, işgücüne yaptığı katkıdan yüzde 100 verim alınmayan bir iş hayatına sebep oluyor. Bu noktada kadınlar kendi feminenliğinden feragat ederek yahut gerçek düşüncesini dillendirmeyerek ya da erkeklerle ortama uyum sağlamak zorunda bırakılıyor. Bu da bir cinsiyetin kendi gibi var olamaması demek ki bu çok vahim.” (K2)

Bilgi iletişim teknolojileri alanında çalışan kadınların kendi cinsiyet kimlikleriyle ve birlikte çalıştıkları erkeklerin zorbalıklarıyla başa çıkabilmek için stratejiler geliştirmeleri gerektiği öne sürülmektedir (Newell, 2002). Bu perspektiften bakıldığında cinsiyet eşitsizlikleri ile sonuçlanan

konuları ele alanlar iş yerlerinden ziyade erkek egemen çevreye ayak uydurmak zorunda kalan kadınlardır. Erkek egemen bir sektörde durumla başa çıkmak için ortaya konan bir strateji, kadınların cinsiyet kimliklerini görünmez kılmasıdır (Griffiths, Moore ve Richardson 2007). Kadınların azınlıkta oldukları sektörlerde saldırı ve baskı karşısında savunmasız kaldığına işaret eden Kram ve Hampton (1998); çalışma yaşamında kadın varlığının azalmasının, kadının görünürlüğünün artıracığını ve onu savunmasız bırakacağını öne sürmekte ve bu sorunu “Görünürlük savunmasızlığı sarmalı” (visibility vulnerability spiral) kavramı ile tanımlamaktadır. Kadınlar bir endüstride veya işyerinde yetersiz temsil edildiğinde, sinsi ama güçlü dinamikler yetersiz temsil edilen grubu zayıflatmak için çalışabilir. Bu dinamikler kadınların performansının sürekli gözetim altında olmasına neden olurken, çoğunluk kültürüne asimile etme baskısı da üretir.

Sektördeki cinsiyetleşmiş yapının istenmiş bir durum olmaktan ziyade sektörün gelişim sürecindeki taleplerin/ilginin çoğunluğunu erkeklerin oluşturması üzerine böyle bir hal aldığını ifade eden K4, cinsiyetine dair olumsuz bir tavırla karşılaştığında o ekibin içinde yer almayarak tepkisini göstereceğini ifade etmiştir: “Çalışırken cinsiyetim yerine ekip olarak yapabileceklerimize odaklandım hep, bu yüzden kalabalık ekiplerde tek kadın ya da azınlık olmam rahatsız eden bir durum olmadı. Karşımdaki insanlarda bunu hissettiğimde aynı bakış açısına sahip olmayan kişiler ile bir ekip sinerjisi oluşturabileceğini düşünmediğim için o ekibin bir parçası olmadım.” (K4)

Çalıştığı ekipteki az sayıdaki kadından biri olduğunu söyleyen K7, çalıştığı iş yerinde olumsuz bir tavırla karşılaşmadığını ifade etmektedir: “Bugüne kadar işe girdiğim firmaların ya da dahil olduğum ekiplerin hep ilk kadın üyesi ben oldum. Benden önceki durum hakkında bir bilgim yok ancak ben dahil olduktan sonra çalışma ortamındaki ilişkiler ya da çalışma tanımlarında herhangi bir olumsuzluk gözlemlemedim. İş başlangıcında genel söylem, ekibe bir kadının dahil olmasının ekibe bir düzen ve ciddiyet katacağına inandıkları yönündeydi.” (K7)

Benzer bir şekilde K8 de çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliğiyle büyük oranda karşılaşmadığını fakat, mesleğe ilk başladığı yıllarda olumsuz bir muamele gördüğünü aktarmaktadır. Oyun sektöründe karşılaştığı çalışanların cinsiyet eşitliği konusunda nispeten daha bilinçli bir kesim olduğunu düşünen K8 şu şekilde görüş belirtmekte ve yaşadığı olumsuz bir deneyimi aktarmaktadır: “Ben oyun sektöründe sadece bu eşitsizlikle çok karşılaşmadım; bir önceki şirketimde CEO bir kadındı mesela ve kadın çalışmaları çok fazla yürütmüş, kadınları destekleyen, eril zihniyetten uzak, güçlü bir profil sergiliyordu. Hatta şu anki çalıştığım şirkette de kadın bir çalışan aramıza her katıldığında, kadın görünürlüğünü destekleyici konuşmalar geçmekte ve desteklenmekte. Ama tabii ki ben tek tük karşılaşsam da, işgücünün cinsiyetleşmiş olması diğer sektörlerde de sık sık karşılaştığımız bir sorun. Hatta 5-6 yıl öncesinde bir iş mülakatında çok irite edici, aşağılayıcı bir tutumla karşılaştığımı söyleyebilirim. Yeni deneyim elde etmeye çalıştığım bir dönemdi ve kendimi geliştirmek adına bir iş arıyordum. İsmi vermediğim özel bir şirkette iş görüşmesine katıldım. Karşımdaki kişi bir erkekti, aslında bir kadın da olabilirdi. Çünkü eril zihniyetin her iki cinsiyette de bol bol örnekleri hem mesleki hem özel hayatımda karşılaştığım kadarıyla mevcut. Gayet toy, iş öğrenmeye çok istekli, kendimi geliştirmeye çalıştığım bir evre idi. Başlarda iyi başlayan teknik mülakat sonrasında karşımdaki kişi kişisel, çirkin görüşlerini benimle paylaştı. “hevesli olanları çok gördük, arkandaki odada bir tane bayan arkadaş çalışıyordu. 1 hafta sonra hevesi kaçtı, işi bıraktı.”

Genelde siz bayanlar bevesinizi alınca bırakıyorsunuz, eminim sen de başlarsan öyle olacaksındır". Bu benim ilk karşılaştığım ve şok içinde olduğum bi deneyimdi. Elbette ki bu şekilde bi zihniyete sahip biri ile (önemli bir pozisyonda olan) çalışmayı asla istemedim.”

Oyun sektörünün cinsiyetleşmiş olmadığını düşünen katılımcı soruyu şu şekilde yanıtlamıştır: “Genel olarak çalıştığımız insanlar vizyoner ve açık görüşlü oluyor. Yaptığımız işe bakılıyor çalışma tanımlarını belirlerken.” (K5)

Kadın olması sebebiyle aşağılayıcı bir söyleme maruz kalsa da bunu cinsiyetçi bir yaklaşım olarak görmeyen katılımcı ise oyun sektöründeki eril yapının kabullenişinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır: “Bazı konularda "sen kadınsın bu kadar detaylı düşünmene gerek yok" yorumunu birkaç kez alsam da genele vurduğum da çalışma arkadaşlarımdan cinsiyetçi bir yaklaşım görmedim.” (K1). Benzer bir şekilde yapılan cinsiyetçi şakaların toplumun kültürüyle bağdaştırılarak meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir: “Yer yer cinsiyetçi şakalar duymak mümkün. Ben bunun daha çok coğrafyamızın kültürüne dayandığını düşünüyorum.” (K6). Bir diğer cevapta ise “kadınlık” bir avantaj olarak görülmektedir: “Yazılım ekibinde kadın çok az oluyor. Tasarımda tam tersi kadın çoğunluğu fazla. Şirket genelinde kadın sayısı az tabii ki. Fakat bu durum bence daha iyi oluyor. İş yaparken daha kibar ve öncelikli davranmalarına sebep oluyor.” (K5)

Katılımcılara oyun sektöründe fırsat eşitliği olup olmadığı yönünde soru yöneltilmiş, farklı yanıtlar alınmasına rağmen fırsat eşitliğinden bahsedilebileceğinin söyleyenlerin ağırlıklı olduğu görülmüştür. Katılımcıların beşi fırsat eşitliğinden bahsedilebileceğini söylerken, ikisi bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir. Olumlu olan bakış açılarından biri şu şekildedir: “Çok rahatlıkla bahsedilebilir diyebilirim. Uzun süredir oyun sektöründe aktif olarak yer alan bir kadın olarak, cinsiyet ayrımlığının erkekler tarafından oluşturulduğu algısının yaratılmasının çok yanlış olduğunu düşünüyorum. Özellikle son yıllarda öncelik olarak biz kadınlara istihdam sağlanmak istendiğini açıkça görüyorum.” (K4). Sektördeki erkek egemen yapının erkekler tarafından oluşturulmadığı aksine kadınların bu alanda daha çok olmasının arzulandığı ifade edilmektedir.

Fırsat eşitliği olmadığını savunan bir katılımcının ise görüşü şu şekildedir: “Her ne kadar evet demek istesem de maalesef hayır. Her sektörde olduğu gibi bu sektörde de kadınların yeterliliği erkeklere göre haksız yere daha çok sorgulanıyor. Tamam erkeklerden oluşan takımlar yeni bir eleman gerektiğinde bilerek ya da bilmeyerek ayrımcılık yapıyor ve elinde 'bro-culture'ı kaybetmek istemiyor. Yükselirken erkeklerin kadınlara göre daha çabuk unvan aldığı da benim gözlemlerim arasında.” (K2)

Fırsat eşitliğinin şirketin vizyonundan kaynakladığını ifade eden katılımcının görüşü ise şu yöndedir: “Cinsiyet açısından bakarsak kurumsallaşmak isteyen firmalar bünyelerine kadın çalışan almayı tercih ediyor. Çünkü bir kadının bulunduğu ortamda herkes kendine çeki düzen vermek zorunda kalıyor. Fakat bazı firmalar ise kadın çalışan alıp "erkek muhabbetini" bozmak istemiyor. Fırsat eşitliği tamamen firmanın vizyonunun ne kadar dar ya da geniş olduğuna bağlı. Dar vizyon üzerine kurulu bir çalışma alanında eşitlik bekleyemeyiz.” (K6)

Sonuç

Dijital oyun sektörü son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gelişme göstererek gelir anlamında büyük bir hacme ulaşmıştır. Fakat birçok yaratıcı sektörde olduğu gibi dijital oyun sektöründe erkek egemen bir yapı söz konusudur. Türkiye’de hemen her alanda olduğu gibi oyun sektöründe de erkek egemen bir yapının olduğunu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bu alanda da etkin bir şekilde var olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan görüşmeler sonucunda bu sektöre yönelen kadınların alanla ilişkili üniversite bölümlerinden (yazılım, bilgisayar, tasarım gibi) mezun oldukları görülmüştür. Oyun üretimine teknik bir alt yapı ve beceri sağlayan bölümlerde okuyan kadınların, oyun sektörüne yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca eğitimin yanında oyun sektöründe çalışma isteğine sebep olan içsel motivasyon öğelerinin, oyun oynamayı sevmeye, oyunu hobi haline getirme ve oyuna ilgi olduğu görülmüştür.

Görüşme yapılan kadınların hepsi mesleği yarı zamanlı ya da ek iş olarak değil, ana meslekleri olarak icra etmektedirler. Toplum kodlarına uygun meslekler (doktor, avukat, öğretmen vb) dışında küresel kültürü ve dünyayı temsil eden dijital oyun sektörüne yönelen kadınların oyun geliştirme işini ciddiye aldıkları ve bu işten gelir elde ettikleri görülmektedir.

Kadınların dijital oyun üretimi konusunda işin yapılışı ve sürecin devam ettirilmesi konusunda zorlanmadıkları yapılan araştırmayla ortaya koyulmaktadır. Kadınlar için, oyun oynamayı sevmeye ve oyun geliştirmeye teknik beceri sağlayacak bir eğitimden geçme, oyun üretimini kolay hale getirmektedir.

Yaratıcı endüstrilerin (reklam, sinema, tv) beraberinde getirdiği düzensiz çalışma saatlerinin (başlangıcı-bitişi net olmayan) dijital oyun sektöründe de yaygın olması, mesleğin tercih edilmesinde olumsuzluk olarak karşımıza çıkmamaktadır. Fakat kimi zaman düzensiz çalışma saatlerinin kadın açısından aile yaşamını olumsuz etkileyebileceği de ifade edilmektedir.

Yapılan araştırmada işgücünün dağılımı açısından cinsiyetler arasında bir dengesizlik olduğu katılımcılar tarafından bilinmekte fakat bu durumun çalışma koşullarını olumsuz anlamda etkilemediği savunulmaktadır. Hatta bunun bir kabulleniş olarak tezahür ettiği söylenebilir. Bazı katılımcıların durumu erkeklerin kendilerine “kibar” davrandıkları yönünde meşrulaştırmaya çalıştıkları ve eril yapıya uyum sağlayarak savunma mekanizması geliştirdikleri görülmüştür. Bu kabulleniş, meşrulaştırma ve savunma mekanizması geliştirme hiç kuşkusuz erkek egemen yapının bir sonucudur.

Dijital oyun sektöründe nicel olarak kadın ve erkek çalışanlar arasındaki uçurumun sebebinin bir göstergesi de hiç kuşkusuz üniversitelerin dijital oyun tasarımı bölümündeki kadınların da azlığıdır. Kadınların bu alanda eğitim almayı neden tercih etmedikleri, toplumdaki geleneksel meslek rollerinin bölüm tercihlerinde etkili olup olmadığı sorgulanması gereken hususlardır. Women in Games gibi oluşumların lise ve üniversitelerle olan iş birliğini artırıp, daha fazla kadının dijital oyun sektörüne yönlendirilmesi konusunda aktif hareket etmesi kadınların bu alandaki yoğunluğuna katkı sağlayacaktır. Gelecek dönemde, oyun sektöründeki eril yapının oyun tasarımına nasıl yansıdığı, oyunların içindeki

cinsiyetçi kalıpların erkek egemen bir sektörün sonucu mu olduğu gibi sorular ışığında yapılacak çalışmalar, oyun sektöründeki kadın istihdamının önemine değinen çalışmalar arasında yer alabilir.

Kaynakça

- Adamkiewicz, A. (2012). No, You Can't Make Video Games. Gamasutra. 2 Şubat 2020 tarihinde http://www.gamasutra.com/blogs/AleksanderAdamkiewicz/20120703/173489/No_You_Cant_Make_Video_Games.php adresinden alınmıştır.
- Ankara Kalkınma Ajansı Dijital Oyun Sektörü Raporu. (2016). 5 Mart 2020 tarihinde http://www.ankaraka.org.tr/tr/%20dijital-oyun-sektoru-raporu_3414.html adresinden alınmıştır.
- Anthropy, A. (2012). *Rise of the videogame zinesters*. New York, NY: Seven Stories Press.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Clegg, S. & Trayhurn, D. (2000). Gender and computing: Not the same old problem. *British Educational Research Journal*, 26(1), pp.75-89.
- Creswell, J. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Dyer-Witheford, N. & De Peuter, G. (2009). *Games of empire: global capitalism and video games*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Entertainment Software Association. (2012). "Essential Facts about the Computer and Video Game Industry." 10 Şubat 2020 tarihinde http://www.theesa.com/facts/pdfs/esa_ef_2012.pdf adresinden alınmıştır.
- Faulkner, W. (2001). The technology question in feminism: A view from feminist technology studies. *Women's Studies International Forum*, 24(1), pp. 79-95.
- Faulkner, W. (2007). Nuts and bolts and people: Gender-troubled engineering identities. *Social Studies of Science*, 37(3), pp.331-356.
- Game Developer Gender Distribution Worldwide. (2019). 15 Şubat 2020. Tarihinde <https://www.statista.com/statistics/453634/game-developer-gender-distribution-worldwide/> adresinden alınmıştır.
- Game Developer Indeks. 2019. Erişim Tarihi: 03.01.2020. https://static1.squarespace.com/static/5a61edb7a803bb7a65252b2d/t/5db812f3df1a2166b947a58a/1572344586626/GDI19_web.pdf
- Gamedevmap 2.0. (2020). 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.gamedevmap.com/index.php> adresinden alınmıştır.
- Griffiths, M., Moore, K. & Richardson, H. (2007). Celebrating heterogeneity?: A survey of female ICT professionals in England. *Information, Communication and Society*, 10(3), pp. 338-357.
- Hürriyet. (2018). Türk Oyun Pazarı 1 Milyar Doları Aştı. 3 Mart 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/turk-oyun-pazari-1-milyar-dolari-asti-40874521> adresinden alınmıştır.

- Jenson, J. & De Castell, S. (2011). God trick, good trick, bad trick, new trick: Reassembling the production line. Wagner, B. & Grausgruber, W. (Eds.) *Tricky women: Women in animation*, Marburg, Germany: Schuren Verlag, 145–158.
- Kafai, Y. B. & Pepler, K. (2011). Youth, technology, and DIY: Developing participatory competencies in creative media production. *Review of Research in Education*, 35 (1), pp. 89 – 119.
- Kelan, E. K. (2007). “Tools and Toys: communicating gendered positions towards technology. *Information, Communication and Society*, 10(3), pp. 358-383.
- Kram, K. E., & Hampton, M. (1998). When women lead: The visibility - vulnerability spiral. Klein, E., Gabelnick, F. & Herr, P. (Eds.) *The psychodynamics of leadership*, Madison: Psychosocial Press.
- MacDonald, K. (2020). *Not so white, male and straight: the video games industry is changing* 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/games/2020/feb/19/video-games-industry-diversity-women-people-of-colour> adresinden alınmıştır.
- Natale, M. J. (2002). The effect of a male-orientated computer gaming culture on careers in the computer industry, *Computers and Society*, 32 (2), pp. 24-31.
- Newell, S (2002). *Creating the healthy organisations: Well-being, diversity and ethics at work*. London: Cengage Learning
- Newzoo Global Oyun Pazarı Raporu. 2019. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2020 tarihinde <https://newzoo.com/insights/rankings/top-10-countries-by-game-revenues>, adresinden alınmıştır.
- Oyunder. 5 Şubat 2020 tarihinde <http://www.oyunder.org/women-in-games/> adresinden alınmıştır.
- Prescott, J. & Bogg, J. (2011). Segregation in a male dominated industry: Women working in the computer games industry. *International Journal of Gender, Science and Technology*, 3(1), pp. 205-227.
- Ramanan, C. (2017). *The video game industry has a diversity problem—but it can be fixed*. 5 Mart 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/15/video-game-industry-diversity-problem-women-non-white-people> adresinden alınmıştır.
- Shirinian, A. (2012). Ten years of salary surveys: An aggregate analysis of game developers’ salaries from 2001–2010. *Game Developer Magazine*, 19 (2).
- The Global Gender Gap Report. 2020. 12. Şubat 2020 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf adresinden alınmıştır.
- Wajcman, J. (2000). Reflections on gender and technology studies: In what state is the art?. *Social Studies of Science*, vol. 30(3), pp. 447--464.
- Westcott, E. (2013). Independent game development as craft. Loading. . . *Journal of the Canadian Game Studies Association*, 7 (11), pp. 78–91.

Wilson, F. (2003). Can compute, won't compute: Women's participation in the culture of computing. *New Technology, Work and Employment*, 18(2), pp. 127-142.

Women in Games. 5 Şubat 2020 tarihinde <http://www.womeningames.org/about> adresinden alınmıştır.

YÖK Atlas, 13 Mart 2020 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=18004> adresinden alınmıştır.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. 13 Mart 2020. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

Çıktı/İNDİRİM: 12-06-2020 – Kabul: 24-06-2020

Bilingualism in Döver Mahallesi in Defne District of Hatay¹

Defne İlçesine Bağlı (Hatay) Döver Mahallesi'nde İki Dillilik²

Hayriye YALIM EGE³
Kadriye ŞAHİN⁴

Abstract

As a communication tool, language is one the most basic structures that distinguish humans from other living species. Language has an interdisciplinary field of study with this aspect. In anthropology, which is the science of human being, ethnic and religious identity, economy, social structure, traditions, kinship, marriage, and various other structures can be analyzed through language. One of the studies on language is anthropological studies on

Özet

Bir iletişim aracı olan dil, insanı diğer canlı türleri içinden ayıran en temel yapılardan birisidir. Bu yönü ile dil disiplinlerarası bir çalışma alanına sahiptir. İnsanın bilimi olan antropolojide etnik ve dini kimlik, ekonomi, sosyal yapı, gelenek, akrabalık, evlilik daha pek çok yapıyı dil üzerinden çözümlenebilir. Dil üzerine yapılan çalışmalardan birisi de iki dillilik üzerine yapılan antropolojik çalışmalardır. Bu araştırmada Hatay'ın Defne İlçesine bağlı Döver

¹ This article was produced from a thesis titled 'An Ethnographic Study on Bilingualism: The Case of Döver Mahallesi in Hatay', which is an unpublished master's thesis written by Hayriye Yalim Ege in Hatay Mustafa Kemal University Institute of Social Sciences, Anthropology Department.

² Bu makale Hayriye Yalim Ege tarafından 2019 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı'nda yazılan yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi olan Hatay Döver Mahallesi'nde İki Dillilik Konusunda Bir Etnografik Çalışma başlıklı tezden üretilmiştir.

³ Hayriye Yalim Ege, Sosyal Antropolog, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü h.yalim1907@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9324-9486

⁴ Kadriye, Şahin, Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü, sahinkadriye@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1139-8213

bilingualism. In this study, the bilingualism process in Döver Mahallesi of Hatay's Defne District was discussed. The majority of Arab Alevis (Nusayris) living in Döver Mahallesi can speak both Arabic and Turkish. The main focus of this study is when these bilingual individuals speak which language, and the reasons affecting their preferences. In this context, the data obtained as a result of the field research were analyzed and the results were attempted to be reached. It has been aimed to focus on the effects of everyday events on bilingualism, and the relationship between social relations, public existence, differences between generations, gender variables and religious education, and language. Issues such as language preferences of bilingual people in economics, migration and political processes, in the effects of everyday events on language, in the language used to restrict or construct ethno-religious identity, in perceptions of and attitudes of individuals towards bilingualism, in differences between generations, and in the public and private areas are revealed.

Keywords: Bilingualism, Döver Mahallesi, Arab Alevis (Nusayris), Religion

Mahallesinde iki dillik süreci ele alınmıştır. Döver Mahallesinde yaşayan Arap Alevilerin (Nusayrilerin) büyük çoğunluğu hem Arapça hem de Türkçe konuşabilmektedir. İki dilli olan bu bireylerin hangi dili ne zaman konuştukları ve bu yöndeki tercihlerini etkileyen nedenler bu çalışmanın temel odak noktasıdır.

Bu bağlamda yapılan alan araştırması sonucu ortaya çıkan veriler analiz edilerek sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Gündelik olayların iki dilli olmaya etkisi, sosyal ilişkiler, kamusal alanda varolma, kuşaklararası farklar, toplumsal cinsiyet açısından değişkenler ile dini eğitimin dil ile bağlantılarına odaklanmaya çalışılmıştır.

İki dilli kişilerin, ekonomik, göç ve politik süreçlerde, gündelik olayların dil üzerine etkisinde, etno-dinsel kimliği sınırlamada veya inşa etmede kullanılan dilde, bireylerin iki dillilik üzerine olan algı ve tutumlarında, kuşaklar arası farklarda ve kamusal alan ve özel alanda dil tercihleri gibi konular ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İki Dillilik, Döver Mahallesi, Arap Aleviler (Nusayriler), Din

Introduction

Different fields have different ways of defining the language which is a communication tool. According to Bayrav (1998, p.14), language is the most important system of communication that people use, and it is the basic element also in other systems. From the very beginning to the present time, language has been a system in which people accumulate experience, observation, skills and social structures (Childe, 1998, p.20); and it has an important function in transferring the cultural past (Sapir, 1929, p.209). The ability of individuals creating the society to use the language better has made

communication more successful; and it has enabled the economic activities of different communities to become more successful and to meet their daily needs in an organized manner (Bates, 2009, p.66). According to Fox (1973, p.273), language is an element affecting social change and it is very important for people to perceive social environment. The language organ interacts with early experience and matures into the grammar of the language that the child speaks (Chomsky, 2007, p.55). The skill of speaking a language is unique to humans and people understand and express their language-specific experiences through language (Chomsky, p.2009; Chomsky, p.2012). Language is a system of symbols in which certain signs come together, and it is used as a communication tool by individuals who speak the same language (Haviland, 2008, p.210; Palmer, 2001, p.16). In addition, knowing a language includes the ability to understand and produce countless masses of expressions that have not been heard or produced before (Katamba,1993, p.5). At the same time, language is a symbolic system which is necessary for the existence of the socio-cultural system and for people to get along with each other (Güvenç, 2003, p.108). Language is a symbolic guide of culture and it is associated with many cultural objects and thoughts; language itself is a social and cultural product (Sapir, 1929, p.210-214). Language is a direct tool for the communication between people, and the tools it uses reflect the richness of its culture which is the way of life with the wishes, feelings and thoughts of a person (Tosundil, 2005, p.137).

Having a close relationship with linguistics, anthropology has been separated from linguistics in time; it focuses mainly on speaking rather than language and on the meaning of language in social diversity, communication, and power (Emiroğlu, 2003, p.223). According to another approach, while linguists focus on the "language" itself, linguists working in the field of anthropology have turned to the historical process of the language. (Toprak, 2012, p.23). Linguistic anthropology having an interdisciplinary field of study benefits from sociolinguistic, psycho-linguistic and linguistic fields (Güvenç, 2003, p.108). Those working on linguistic anthropology focus on different spoken languages (Beals and Hoijer, 1972, p.10). The relationship between language and culture, the history of languages or the structure of a language is the subject of linguistic anthropology (Haviland, 2008, p.68). Those working on linguistic anthropology, which is a sub-branch of anthropology, discuss space, time and social context (Kottak, 2002, p.14). Additionally, the way language emerged, its change, and its effect on the communication system are among the topics discussed (Özbek, 2000, p.37). There are intensive studies in anthropology and other disciplines related to bilingual societies. Bilingualism is common and perhaps it is increasing in many parts of the world as one in three people is either bilingual or multilingual (Wei, 2000). Many children in the world grow up with two languages, and use two or more languages in daily life (Grosjean, 1982; Alladina, 1995; Byers-Heinlein et al., 2019). Researchers trying to define bilingualism act from different points. In its most general definition, bilingualism refers to the ability to use two languages in daily life (Byers-Heinlein and Lew-Williams, 2013, p.95). For example, according to Bloomfield (1933, p.56), advanced use of two languages is considered bilingualism while Haugen (1953, p.7) states that the use of meaningful words or phrases from the other language is acceptable to be bilingual. According to Aksan (2000, p.26), on the other hand, bilingualism means that a person acquires and uses multiple languages for various reasons and under different conditions, or learns a second language at a level close to his mother tongue. Moreover, being able to speak a second language as good as one's mother tongue is accepted as bilingualism (Karaağaç,

2011, p.222). Multilingualism is common in some parts of the world, and people use different languages at home, in the village, or when trading (Wardhaugh, 1992, p.98). Researchers trying to define bilingualism also try to categorize it. While bilingualism is divided into three categories as natural, school-related, and cultural bilingualism according to Skutnabb-Kangas (1981), Appel and Muysken (2005, p.2) divide it into two categories as social and individual bilingualism. As a result, although being bilingual is defined through different variables in different fields, individuals who can speak or write more than one language in everyday life are bilingual (Yalım-Ege, 2019, p.22-23).

In the light of this information, the subject addressed in this research is to analyze bilingualism in Döver Mahallesi in Defne District of Hatay Province. Issues such as the reasons of being bilingual, functions of two languages, language use preferences among different generations, and the preferred language in private or public areas are discussed in the study. In this study conducted through field research method, sound recording, semi-structured interview form, and participant observation techniques were used. 26 people were interviewed, and the information about these people shall not be used in the article because of the sensitivity of the study and the fact that the location of the research is declared. The interviewees are between the ages of 18 and 66, and consist of women and men with different education from primary school to university graduate.

Döver Mahallesi

Döver Mahallesi is 11 kilometers away from Antakya, the city center of Hatay. In the sources of 1873 in the Ottoman archives, Harbiye and Düver, now known as Döver, are referred among Antakya and surrounding villages (Gündüz et al. 2013, p.192). Mentioned under the district of Harbiye, Düver Köyü is defined as “Alevi Village” by Türkmen (1937, p.106). In the information provided by Pierre Bazantay in 1935, it is seen that Nusayris in Antakya and its surroundings are spatially and majorly located throughout Asi river, and Döver is one of these settlements (Uğuz, 2019, p.225). On the maps of 1955 and 1960, Döver Köyü is among the villages of Antakya (Üçeçam Karagel, 2018, p.220). Döver Köyü was divided into two villages as Aşağı Döver and Yukarı Döver in 1991. However, with the Metropolitan Municipality Law no. 6360 dated 12.11.2012, Hatay has become a metropolitan city and Döver Köyü, which is a part of Antakya, has gained the status of a neighborhood being a part of the newly established Defne district. While silkworm-breeding, agriculture and animal husbandry were widespread in the past, today, especially olive, citrus and laurel soap are produced (Yalım-Ege, 2019, p.7).

Döver Mahallesi is a residential area with Arab Alevis/Nusayris. In this context, Arab Alevi/Nusayri history and culture should be briefly mentioned. In researches on Arab Alevis/Nusayris, this group is generally referred as Nusayris. However, in some of the field researches and in this research, in the interviews with the people belonging to this society, they generally defined themselves as Arab Alevis. The terms Arab Alevis/Nusayris were used together in this study due to both the nomenclature in scientific publications and two choices made by the interviewees to identify themselves. Today, Arab Alevis/Nusayris commonly live in Iran, Iraq, Lebanon and Syria in the Middle East as well as some districts of Hatay, Adana and Mersin in Turkey. Nusayrism which is considered to appear in 9th century (Türk, 2018, p.71) is widely named as Nusayri in the international literature. If we check the etymology of the word, Arab Alevis are referred as Nesséri/ The Nesserié

(Dupont, 1825), The Ansari (Jowett, 1826) The Ansaireeh (Lyde, 1860), The Ansarians (Ainsworth, 1880), The Anseiriyeh (Conder, 1889) in some western sources of 19th century while they are referred as Assassins, Assassini, Nazaraei, Nazarenes, and Nassariens in other sources; on the other hand, the name Nusayri is generally used in Turkish (Beşe, 2010, p.160).

Arab Alevism/Nusayrism is a synthesis that shows the commitment to Selman-ı Farisi who is one of the Iranian followers of Ali the Caliph and Prophet Muhammad (Arinberg-Laanatza, 1999, p.197). According to Bulut (2011, p.582), “Nusayrism is an esoteric sect of Shia founded by Muhammed b. Nusayr en-Nemirî and methodized by Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî.” Massignon (1964, p.365) bases the origin of the name Nusayri on different sources: first of all, he states that Nusayri comes from the Latin word *naşzerini*, secondly that it comes from the word *Nasrani* meaning Christian, thirdly that it comes from Nasuraya village in Kufa, fourthly that it comes from Nusayr who is one of the Shia martyrs, and lastly that it comes from Muhammed bin Nusayr who is accepted to be the founder of Nusayrism. In many sources, Ibn Nusayr is commonly considered the founder of Nusayrism, but there are different opinions about the way Ibn Nusayr presented Nusayrism and the views he first posed (Keser, 2011, p.37). Muhammed emin Galip et-Tavil (2000, p.59-105) argues that the events of Ghadir Khumm and Karbala are important in the emergence of Nusayrism as a sect and in the division of Muslims into two. Ghadir Khumm Day is celebrated as the biggest festival among Arab Alevis.

The most basic form of belief in Arab Alevis/Nusayris comes from a zahiri-esoteric dualist belief. The confidential information that Arab Alevis maintain their identity also creates a secret link for this group to stay together (Şahin, 2010) and “as they have the characteristics of a secret community, they consider themselves as “individuals who have sacred secrets and knowledge” (Keser, 2006, p.142). In Arab Alevis/Nusayris who continue their religious education through the “uncle” tradition, religious education is given only to boys of a certain age. Thus, in Arab Alevism, which is a belief of secret, this secret is maintained under the power of men. Arab Alevis/Nusayris build their unique traditions as a result of their difficult experiences and, some common features are evident in general even though there is a contradiction in some information about their beliefs (Beşe, 2010, p.181). The more decisive religious traditions of Arab Alevism/Nusayrism are Khidr belief that turned into a cult, shrine visits, reincarnation, and celebrated Christian holidays (Türk, 2002; Türk, 2005).

Bilingualism among Arab Alevis/Nusayris

The process of being bilingual in different societies occurs due to different conditions. For example, people who migrate to a different country must learn the language of their new location. According to Bulut, immigrants communicate in their workplaces through those who speak Turkish (2019, p.89-98). This obligation covers at least the process that starts with the spoken language and at a level that can meet the needs of daily life. Children of these people are naturally bilingual or adapt to the language in the new settlement by forgetting their mother tongue. Different factors such as religion, politics, culture, economy, education and technology also lead to the formation of bilingual groups (Wei, 2000, p.3-5). According to Karahan (2005, p.1155), the reason for being bilingual may be optional but it can also be due to reasons such as belief, economy, and education. According to

Levi-Strauss, cultures contain shared symbolic values and language is one of these values (as cited in: Bulut, 2017, p.121-132).

Arab Alevis prefer Arabic in their worship; they speak Turkish and Arabic in everyday life, and in terms of the language they speak, they are different from the other parts of Alevis in Turkey (Türk and Çapar, 2011, p.28). Arab Alevis/Nusayris must maintain their mother tongue, especially the language used in religious education, in order to maintain their identity. Because their mother tongue is Arabic, they have an advantageous position in accessing the Qur'an and they use Arabic in their prayers (Er, 2010, p.280). Since the religion of worship is Arabic, it also enables the transfer of religious identity which is the most basic component of this society. According to Tillion (2005), identity is a mechanism organized according to belonging, age and gender. According to him, this mechanism has penetrated into the smallest pores of daily life (Bulut, 2011, p.65-79). On the other hand, Şahin (2010, p. 132) states that the native language of Nusayris is Arabic, and Arabic is increasingly forgotten among young people and children even though they use words that are both Arabic and Turkish intensively in the spoken language, especially among seniors and middle-aged people. Finally, Arabic language used by Arab Alevis/Nusayris is a region specific language; many Turkish and Arabic words are used in common and it is usually transmitted only as a spoken language.

Bilingualism in Döver Mahallesi

Home language used by different communities has no written form, but its use as a spoken language has a long story (Alladina, 1995, p.4). Turkish and Arabic bilingualism used in Döver District is one example of this. Although Arabic is the main language among Arab Alevis/Nusayris, there are very few people who can read, write and speak this language, except for the clergy. Among middle-aged and older individuals, the number of people who can fully write, read or speak Turkish is low. Regarding the languages spoken in Döver Mahallesi, a 66-year-old individual says:

Our mother tongue is Arabic. We learned Arabic at home and learned Turkish at school. We learned Turkish after starting primary school. How did we learn Arabic? Our mother and father did not speak Turkish. That generation was completely out of school. That is why they only spoke their mother tongue, we also learned our mother tongue Arabic, we learned Turkish at school, we speak Turkish and Arabic (Yalım-Ege, 2019, p.46).

A 38-year-old individual who considers both the languages spoken as her/his mother tongue expresses the language experience as follows:

Arabic, Turkish. Our mother tongue. I learned Turkish before. Arabic is already spoken in the family. And since I lived abroad, I lived in Saudi Arabia for 26 years, I learned Arabic better there. I studied there. I went to the Turkish school. I learned to read and write Arabic there (Yalım Ege, 2019, p.46).

There are some reasons why this process occurs in bilingual individuals and societies. These reasons may arise from environmental, religious, political, economic, and educational issues or as a result of common sharing of some symbolic values. The process of bilingualism is sometimes shaped by natural situations, sometimes by mandatory situations, and sometimes by preferences. Whatever the reason, the current situation in Döver Mahallesi is as follows: the young population communicates

through Arabic while talking to elderly people, and elderly people try to speak Turkish to communicate with their grandchildren (Yalım Ege, 2019, p.65-66). In the interviews on the first language learned in Döver Mahallesi, although the majority in the neighborhood stated that they learned Arabic first, there are also individuals from young generation who stated that they learned Turkish first at home (Yalım Ege, 2019).

Şahin (2012, p.997) states that language learning is transmitted verbally between generations in Arab Alevis/Nusayris. She emphasizes that Nusayri beliefs and traditions are transferred through the spoken language which is a means of transferring culture and belief to another generation. Although they have different experience and knowledge in the written or spoken language, these two languages exist simultaneously. For example, one of the interviewees expresses the general approach in Döver Mahallesi with the following statement: *It is to continue our culture. As our culture is Arabic and learning a language is good, you know it. I want Arabic the most because they will learn English somehow, my daughters understand Arabic but they cannot pronounce it yet* (Yalım Ege, 2019, p.49).

One of the reasons why Arabic has been preferred more in Döver Mahallesi in recent years is the war emerged in Syria because mass migration to Turkey has increased the need for people who know Arabic. However, since the Arabic spoken by Syrians and the Arabic spoken in Döver Mahallesi are different, many people from the neighborhood have started going to the Arabic course. More than the fact that Arabic is just a spoken language, the desire to master the language in every sense and the reasons for it were expressed by a 39-year-old individual as follows:

New generations now teach their children more Arabic. The reason is new businesses. All of our cousins work at ASAM and MIGRATION Branches. Since they know Arabic, they can work there. Right now, everyone has turned to Arabic courses. Now the period has changed, there is a situation for Arabs, it is necessary to know Arabic or another foreign language. The golden key we have is Arabic. It is not just speaking, because speaking isn't enough, we may need to speak, write, and pronounce different types of Arabic. For example, my husband works abroad, even my husband's opportunities abroad (Saudi Arabia) are currently closed. He is also looking for new business. We are considering if he can work in these new business branches in Turkey. My husband speaks Arabic and all Arab accents. That's why I want to teach my children Arabic. Arabic is now a requirement, at least as much as English, I suppose English is a universal language that must be spoken, I feel like you can show your difference in Arabic or other languages, not in English (Yalım Ege, 2019, p.69-70).

Language use between generations

In the interviews carried out in Döver Mahallesi, there are variables between the generations in terms of speaking or preferring Arabic and Turkish. While those from the first generation communicate more in Arabic and have difficulty in speaking Turkish, the second generation can communicate comfortably in both languages, and there are people who try to teach Arabic to their children who are from the third generation (Yalım Ege, 2019, p.48). The changing perception and attitude regarding the use of Arabic is that some think people lack in teaching Arabic to their children; and they are reactive to this situation. The 39-year-old individual expresses this situation as follows: *They never tried to teach us. They only used Arabic, we got it. We are now trying to teach our children, we think about how we can teach them even if they don't want because this is the return of time right now* (Yalım Ege, 2019, p.48).

Another situation is that the communication between the first and third generations can be provided mostly through Turkish. This situation forces the elderly to speak Turkish. A 46-year-old individual states that besides Arabic, Turkish has also become compulsory for the elderly, especially for the first generation, in order to communicate: *My mother couldn't speak Turkish five years ago, now because of our children, she had to learn Turkish* (Yalım Ege, 2019, p.48). Expressing language differences between generations, a 39-year-old individual expresses how communication between the mother, child and grandchild is as follows: *Our elderly do not know Turkish, there are still those who do not. And there are those who speak a few words to make their grandchildren happy. My mother-in-law speaks Arabic, girls answer in Turkish. They both agree. Children learned Arabic, they learn Turkish* (Yalım Ege, 2019, p.49). Some participants from the second generation support the language learning process as follows:

I never teach Arabic, because it disrupts the larynx structure, its accent changes, and it distorts my child's Turkish, on the other hand, some people think that one language is one person, this is our culture, we teach our religion with this language, it does not disappear in our culture (Yalım Ege, 2019, p.48).

Some of the second generation individuals who react to not being taught Arabic are also concerned that the way they speak Turkish will be distorted. A 39-year-old individual expressed this in the following sentences:

What I say to children is that they should always read books. When they read Turkish books, because we don't have a chance to read Arabic anyway, but children who read Turkish books, for example, I think they speak the language much better. I was here on October 29, the Republic Day, children came out, they read poetry, for example, some spoke very bad Turkish (Yalım Ege, 2019, p.48).

A 66-year-old individual states that s/he speaks both Turkish and Arabic in daily life:

Apart from the elderly, we always speak Turkish. When we speak to the elderly, we only speak Arabic, and in our daily conversations we speak Turkish to young people. Our generation, aged 60 to 65, speaks Turkish. A higher generation knows less than us, they understand few but cannot speak Turkish very much (Yalım Ege, 2019, p.65-66).

Language use between women and men

In Döver Mahallesi, there are differences in the situation of women and men speaking Arabic-Turkish or having knowledge of these languages. However, these differences are mostly observed in individuals of middle age and over. The ability of, in particular, the elderly to speak Turkish is either very low or they cannot speak. It would not be wrong to say that women over middle age speak less Turkish than men. One of the reasons for this situation is the education process because, according to the findings obtained from the field, women were not sent to school for a period. For example, a 66-year-old individual states the following: *Women speak less Turkish. A large number of boys used to go to primary school, then they were studying until the third grade, at least they knew and learned Turkish and how to read and write. Women know less. The reason was that ladies didn't go to school before, there were two teachers from our village before the 1960s. They started teaching here* (Yalım Ege, 2019, p.63). That elderly women do not speak

Turkish and their desire to learn is expressed as follows: *All elderly people in the village want to learn Turkish. They all know Arabic, they want to learn Turkish. They want the children to know both Turkish and Arabic. They speak Arabic, and even people who are 80 and over regret saying that "Oh, my dad didn't send me to school" "Oh, my mom didn't send me to school then" they regret it* (Yalım Ege, 2019, p.63). Apart from education, another reason for women to know less Turkish is that many of them have not left Döver Mahallesi compared to men, and because most of them do not work, their connections with the city are only for bazaar purposes and they take their children or grandchildren who speak Turkish with them at that time. Men, on the other hand, left the village for various reasons such as military service, trade and friendly visits (Yalım Ege, 2019, p.64). Military service has become a more effective mechanism in men's lives compared to other activities because it allowed men to exchange experiences (Karacagil, 2017, p.4415). Especially economic activities affect the language learning process. A situation similar to the fact that middle-aged and older women speak Turkish or speak less Turkish in Döver Mahallesi and that men have more knowledge of this language is also seen in Uzbek people living in Ovakent District of Antakya. In Uzbeks coming from Afghanistan through immigration, since men are more active in public areas and trading relations are carried out by men, men have learned Turkish; however, especially middle aged and older women could not learn Turkish or could learn it too late or less because they stayed more in private area (Şahin, 2019).

Apart from the education process, another part of the language learning process is the process related to religious education. The group that can both read and write Arabic is made up of more men, but the rate of writing and reading is still low. And those who can both read and write Arabic are Arab Alevi/Nusayri clerics, often called "siks". The relationship between language and religion in Arab Alevis/Nusayris is as follows: *"In our opinion, Arabic is the requirement of religion because things that are secret are transmitted to us in Arabic. It is compulsory to learn Arabic and transfer it to other generations in the same way, which is shared among men"* (Şahin, 2012, p.997). Especially the obligation of young generation to learn Arabic has a direct relationship with the religious education. In Arab Alevi/Nusayri Döver Mahallesi, religious education is given in Arabic under the name of "uncle" tradition. This education is given when the child enters puberty. Although the language of worship is Arabic, the language used in written education is Latin. An individual we interviewed stated the process as follows:

When you enter puberty (in adolescence), they write, for example Fatıha, in Turkish, (which means that it is written in Latin alphabet), their write how it is read, I write in a notebook. I am reading them during prayer times, five times prayer, like, you will read this at this prayer time, you will read this at that prayer time. He speaks Arabic when he tells me these things, but when he writes, it's not in Arabic, 90% of them do not know how to read and write in Arabic. I can't write Arabic, I write Turkish (Yalım Ege, 2019, p.47).

The rules of the ritual of entering religion which starts with religious education are taught in Arabic, but are written in Latin letters while writing. Most of those who have good knowledge of the spoken language cannot speak Arabic.

Language Preference in the Public Area (Antakya) and Private Area (Neighborhood)

In some parts of the world, multilingualism is a normal necessity of daily life, and people can use different languages at home, in the village, and even in trade (Wardhaugh,1992, p.98). In line with Wardhaugh's opinions, the distinction between public and private areas is remarkable in the preference of language of people living in Döver Mahallesi. However, the public area mentioned here is the area completely outside the neighborhood. The private area can be considered the whole neighborhood because people living in Döver Mahallesi separate their preferred languages as 'here' meaning the one in the neighborhood, and 'there' meaning the one in the bazaar in Antakya. Arabic is spoken both in the household and outside the household/on the street and in all businesses in Döver Mahallesi. Although children and young people cannot speak Arabic fluently, individuals of middle age and older speak Arabic and children and young people can understand what is spoken. Especially those who went to Antakya's center and especially to public or private institutions from the village in previous years were able to continue their operations with the help of those who worked in that institution and knew Arabic. This situation still continues today, albeit less than before.

Many findings have been identified regarding the transactions at the bank. A 66-year-old individual who worked in bank expresses his experiences on this matter as follows:

There was a great need while at the bank. At the bank, until 90s, 70% of the customers who came, let's say of the old people, could not speak Turkish, absolutely, when they came to the bank, some of our friends did not know Arabic, they came from other cities to work, for example, when they could not understand... they asked, sir, can you come here and tell us what these people say. I was saying he would open an account or withdraw money etc., we were helping them (Yalım Ege, 2019, p.64).

One of the newest examples of the procedures carried out by those who speak Arabic is an example of a woman who is about 75 years old expressing what she wants through a translator under the supervision of the notary public and preparing the documents in this way. An translator who can speak both Arabic and Turkish helped this woman who cannot speak Turkish. Those who can speak Turkish in public areas (hospitals, government offices, banks, schools, etc.) but they still prefer to communicate with the ones who speak Arabic. They generally have the perception that it is safer for them to communicate with a doctor, bank officer, or teller who can speak Arabic (Yalım Ege, 2019, p.62). As we mentioned earlier, seniors who go to the bazaar in Antakya center, which is perceived as a public area, sometimes take their grandchildren with them and meet their need of translator in this way. A 41-year-old individual states as follows: *my grandmother always took us with her to help her in the bazaar, she was running a restaurant. She always went for the shopping of the restaurant herself. She was able to handle her own business but sometimes, someone who spoke Turkish would go with her when needed. We used to go with her for help and we were happy to go with her (Yalım Ege, 2019, p.64).* Especially in financial matters, it is more common for the elderly to go with someone who speaks Turkish: *old people definitely go with someone. Let's say those who receive old-age pension, they either take their grandsons or daughters, or take a relative from the village to take their salary and come (Yalım Ege, 2019, p.63).*

Result

Döver Mahallesi where Arab Alevis/Nusayris lived has been preserving its homogeneous structure for a long time. Especially in the context of belief, as individuals belonging to the same ethnicity live here, Arabic is spoken in the neighborhood. However, due to the increasing education level, employment in different business branches, and the fact that especially in recent years, it has turned into a center of attraction as a result of gastronomy tourism, they speak Turkish with outsiders/others/those who do not speak Arabic. The mother tongue spoken in Döver Mahallesi is Arabic. This situation is more dominant especially among middle-aged and older individuals while Arabic and Turkish are used together among children and young population; some of them even speak only Turkish. According to Skutnabb (1981, p.95–96), bilingualism is classified in three categories as being natural, school-related, and cultural bilingualism. It is difficult to evaluate all those living in Döver Mahallesi in categories of natural or school-related bilingualism. Some of the interviewees naturally learned Arabic and Turkish at the same time while others learned Turkish after going to school. On the other hand, some of them started learning Arabic later.

Döver Mahallesi, which is far away from the city center for a long time as a mountain village, has accelerated Turkish learning process as they welcome more people from outside and start going to the city center more because the transportation has become easier with the increase in infrastructure services, especially with the construction of the roads. While the second generation partly went to other schools outside the village, the third generation both experienced the education process outside the village and met Turkish earlier due to the impact of cyber culture and technology (Yalım Ege, 2019, p.74). In Döver Mahallesi, where religious rituals are held by men and in Arabic, environmental conditions as well as belief, and relatively isolated life seem to make it an obligation to become bilingual. In addition, there are differences between public and private spaces in terms of language used, as well as between men and women. As we mentioned earlier, in the context of using native language, Antakya's center can be identified as the public area while the neighborhood is identified as the private area; because, being in the neighborhood or in the city center/Antakya has an impact on the preference of speaking Turkish among men and women, and among individuals from the third generation. Besides preferring to speak Turkish especially in public institutions, they also prefer to speak Arabic if anybody knows how to speak Arabic in that institution. While some individuals who think that learning a language is a necessity are not happy with the fact that Arabic was not taught to them by adults, some of them stayed away from teaching Arabic because it distorts the way of speaking Turkish. The number of people attending a language course has increased compared to previous years in order to improve not only speaking but especially writing and reading. The main reason for this increase is the migration from Syria and the increased need for people who can speak Arabic in private and public sectors.

REFERENCES

- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alladina, S. (1995). *Being Bilingual*. England: Trentham Books Limited.
- Appel, R., Muysken P. (2005). *Language Contact and Bilingualism*. Amsterdam: Amsterdam Academic Archieve.
- Arinberg-Lanatza, M. (1999). *Türkiye Alevileri-Suriye Alevileri: benzerlikler ve farklılıklar*. Alevi Kimliği. T. Olsson-E. Özdalga-C. Raudvere (Ed.), (Bilge Kurt Torun- Hayati Torun (Trans.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. pp.195-214.
- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dilbilim*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Beşe, A. *İngiliz ve Amerikan kayıtlarında Nusayriler*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi / 2010 / 54 pp.159-182
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Newyork: Henry Holt& Co Publisher.
- Bulut, M. (2019). *Immigrants' Access to Resources: The Case of Syrian Immigrants in Turkey*. Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi ISSN: 2636-864. Cilt/Volume 2 Sayı/Issue 3. s. 89-98.
- Bulut, M. (2011). *Mardin'de Evlilikler*. Folklor/Edebiyat. Cilt:17, Sayı:66, 2. s. 65-79.
- Bulut, M. (2017). *Geçiş ritüellerinden doğum: Sağaltım yolları*. Turkish Studies International Periodical for the Languages. Volume 12/21, pp. 121-132
- Bulut, H.B. (2012). *Tarih, inanç, kültür ve dini ritüelleriyle Nusayrilik*. Ortadoğu Yılığ 2011, İnat, K., Yıldırım, B. Aydın, F., ve Ataman, M., (Edit.) İstanbul: Açılım Kitap.s.579-614.
- Beals, L.B., Hoijer, H. (1972). *Antropolojinin Konusu ve Alanı*. Gürbüz Erginer (Trans.). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1254/14381.pdf> Erişim tarihi: 11.06.2019
- Byers-Heinlein, K., & Lew-Williams, C. (2013). *Bilingualism in the early years: What the science says*. Learning landscapes, 7(1), pp. 95–112.
- Byers-Heinlein, K., Esposito, A. G., Winsler, A., Marian, V., Castro, D. C., & Luk, G. (2019). *The case for neasuring and reporting bilingualism in developmental research*. Collabra. Psychology, 5(1), 37. <https://doi.org/10.1525/collabra.233>
- Chomsky, N. (2007). *Demokrasi ve Eğitim*. C.P.Otero(Ed.), İstanbul: Bgst Yayınları.
- Chomsky, N. (2009). *Bilgi Sorunları ve Dil Managua Dersleri*. Veysel Kılıç (Trans.). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Chomsky, N. (2012). *Doğa ve Dil Üzerine*. Ayşe Banu Karadağ (Trans.). İstanbul: Sözcükler.

- Er, P. (2010). *Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayriler) Ve İnanç Esaslar*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 54, pp. 277-290.
- Et-Tavîl, M. E. Ğ. (2000). *Arap Alevileri Tarihi Nusayriler*, İsmail Özdemir (Trans.).İstanbul: Çivi Yazıları.
- Geçgin, E. (2019). *Kimlik yönelimleri açısından alevi gençlik*. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10 (17), p.1030-1051.
- Grosjean, F. (1982). *An introduction to bilingualism*. USA: Harward University Press.
- Gündüz A., Gökhan İ., Hatipoğlu S., ve Bahadır G. (2013). *Hatay Tarihi*. Ankara: Anıt Matbaa.
- Güvenç, B. (2003). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haugen, E. (1953). *Bilingualism in the Americas*. Montgomery AL: University of Alabama Press
- Haviland, A.W., Prince, E.L.H., Walrath, D. & McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Karağaç, G.(2011). *Bireysel İki Dillilik ve Toplumsal İki Dillilik*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. *Eylül 2011*, C: CI, S: 717, pp. 222-228. 19.04.2012.
http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/gk_ikidillilik/gk_ikidillilik.htm
- Karacagil, Z. (2017). *Erkekliğin kurgulanmasında Askerlik Hizmeti*, International Journal of Human Sciences, 14 (4), 4410-4424, doi:10.14687/jhs.v14i4.4913.
- Karahan, F. (2005). *Bilingualism in Turkey. Proceedings of the 4th international symposium on bilingualism*, (Ed: James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, and Jeff MacSwan). Somerville, MA: Cascadilla Press, pp. 1152-1166.
- Keser, İ. (2006). *Nusayrilik, Arap Alevileri*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Keser, İ. (2011). *Nusayrilik Arap Aleviliği*. Ankara: Karahan Kitabevi.
- Kottak, C.P. (2002). *Antropoloji, insan çeşitliliğine bir bakış*. Serpil N. Altuntek, Balkı Aydın-Şafak, Dilek Erdal, Yılmaz S. Erdal, Serpil Eroğlu, Erhan G. Ersoy, Süreyya Özbek, Sibel Özbudun, Şebnem Pala, Gülfem Uysal. (Trans.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Massignon, L.(1964). "Nusayriler". İslam Ansiklopedisi. C.9, İstanbul: M.E.B.
- Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Skutnabb- Kangas, T. (1981). *Bilingualism or not. The Education of Minorities*. England: Multilingual Matters 7.

- Şahin, K. (2010). Dini Kimliğin İnşasında Kutsal ve Tabu Olan Yiyecek ve İçeceklerin İşlevleri: Antakya Örneği. (Unpublished Doctoral Thesis)Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, K. (2012). *Nusayri Kimliğinin Bir Nesnesi Olarak Dil: İnanç ve Geleniğin Sözlü Aktarımı*. International Symposium on Language and Communication: Research trends and challenges, Proceeding Book, İzmir Üniversitesi, İzmir.
- Şahin, K. (2019). *The Cuisine of Uzbeks Who Emigrated from Afghanistan to Ovakent (Hatay): Preserved, Changed And Remembered*. Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey. (Edit. M. Bulut and K. Şahin) London: Transnational Press London, pp.149-172.
- Toprak, Z. (2012). *Antropolojik Dilbilim, Dil Devrimi ve Sadri Maksudi. Cumhuriyet Tarihi Toplumsal Tarih*, 219, pp. 22-33.
- Tosundil, C. (2005). *Dil Zenginliği, Yoşlaşma ve Türkçe*. Journal of Language and Linguistics Studies Vol.1, No.2, pp.136-154.
- Tük. H. (2002). *Nusayrilik ve Nusayrilerde Hızır İnanca*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Türk, H. (2005). *Nusayrilik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*. İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- Türk, H. (2018). *Nusayrilğin tarihi kökeni ve gelişmesi*. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 2 (17) pp.51-74.
- Türk, H. Çapar, M. (2011). *Alevilikte Yola Giriş Geleneklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi / 2011 / 60 pp. 17-42.
- Türkmen, A.F. (1937). *Mufassal Hatay Tarihi (4.Fasıl)*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Uğuz, S. (2019). *Tarihte Nusayriler*. İdeal Kültür Yayıncılık. İstanbul.
- Üçeçam Karagel, D. (2018). *Hatay İli Yerleşme Coğrafyası-I Yerleşme Kuruluşu, Gelişmesi ve İdari Coğrafya Özellikleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Wardhaugh, R. (1992). *An Introduction to Linguistics*. Blackwell: UK.
- Wei L. Dimensions of bilingualism. In: Wei L, editor. The Bilingualism Reader. New York: Routledge; 2000. pp. 3–25. [[Google Scholar](#)].
- Yalım Ege, H. (2019). Hatay Döver Mahalle'sinde İki Dillilik Konusunda Bir Etnografik Çalışma. (Unpublished Master's Thesis), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı, Hatay.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 2

Sayı/ISSUE 5

Yıl/YEAR: 2020

GİRİŞİM: 09-12-2019 – Kabul: 24-06-2020

A Brief Query about the Concept of “Check-in” on Social Networks within the Context of Territoriality and Place Identity¹

Mekânsal Kimlik ve Alansallık Davranışı Bağlamında “Check-in” Kavramını Sorgulamak

Güliz MUĞAN²

Abstract

One of the important consequences of contemporary technological developments is about the changes in our communication socialization experiences. Location and place-sourced connections are seen as the most common usage of social network in mobile platforms. Accordingly, the notion of “check-in”, which can be conceptualized as the sharing of our locations in different places and their notifications through different social networks, becomes significant to discuss varied behavioral experiences within places. Territoriality behavior is an important discussion field, which might be related to the concept of check-in. Moreover, one of the prominent concepts that might be

Öz

Günümüz teknolojik gelişmelerinin en büyük sonuçlarından biri kuşkusuz, iletişim ve sosyalleşme pratiklerimizdeki yenilikler ve değişimlerdir. Bu değişimler, gelişen sosyal paylaşım ağları yoluyla ve akıllı telefonlar aracılığıyla gündelik hayatlarımızın her alanına sızmış durumdadırlar. Konum ve mekân kaynaklı bağlantılar ve bunların paylaşımı da sosyal ağların mobil platformda en yaygın kullanım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, mekânlarda konum paylaşımı ve bunların farklı ağlar üzerinden farklı insanlara bildiri olarak tanımlanabilen “check-in” kavramı mekân ve mekâna dair birçok davranışsal deneyim bağlamında tartışılabilir.

¹This manuscript was presented at the International Trends and Issues in Communication and Media (ITICAM), in Berlin, in 17-19 July 2017.

² Güliz Muğan, Doç. Dr. İstanbul Okan Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, guliz.mugan@okan.edu.tr, Orcid:

interconnected to the term territoriality is the place identity, which is defined as the relationship between an individual and a place where there is the existence of information transmission from the environment to the individual, so that the self-identity of the person is affected and influenced. Accordingly, territoriality behavior with its role in identity construction and support is determinant in formation of the place identity. Within this framework, the aim of this study is to discuss the territoriality behavior by focusing on the concept of place identity through an analysis of “check-in” location on social networks.

Keywords: Territoriality, social networks, check-in, place identity

Sabit, görünür sınırları olan yer ya da coğrafi alan ve bunlara ilişkin deneyimler olarak tanımlanan alansallık davranışının check-in kavramıyla olan ilişkisi bu tartışma mecralarından birisi olarak sunulabilir. Alansallık davranışının çok farklı kavramlarla tanımlandığı bilinmektedir. Bunlar arasında öne çıkan kavramlardan biri olan mekânsal kimlik, kişinin bir mekânla girdiği etkileşim sonucu ortaya çıkan bilgi akışının, kişinin kimliğini etkilemesi ve şekillendirmesi biçiminde tanımlanabilir. Buna göre de alansallık davranışının, kimliğin inşasına, korunmasına ve desteklemesine dönük rolüyle, mekânsal kimlik oluşumunda oldukça belirleyici olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı alansallık davranışını, mekânsal kimlik kavramına odaklanarak tartışmak ve bunu yaparken de sosyal paylaşım ağlarında “check-in yapmak” olgusunun alansallık davranışıyla olan ilişkisini tartışmaya açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Alansallık, sosyal ağlar, check-in, mekansal kimlik

Introduction

The discussion about check-in locations about which we are mostly and newly familiar with after the adaptation of smart phones in our lives becomes significant since some of us get used to it very easily whereas the rest of us is hardly familiar with and have some difficulty to admit and also not very good at using all those check-in applications. The major starting point of this theoretical paper is to question how this concept of check-in is related to behavioral processes for individuals through its way of constructing the identity. Hence, the individuals who easily get used to check in and the ones who have some problems of making their location to be revealed can be compared and contrasted within the framework of a theoretical discussion. Accordingly, some behavioral patterns in managing spaces within the field of environmental psychology which are territoriality, place identity and place attachment are theoretically explored and explained. With this theoretical exploration and discussion,

the main goal of this study is to open up future researches to concentrate on experiences of different groups of people about the notion of “check-in”.

One of the important consequences of contemporary technological developments is about the changes in our communication socialization experiences. Those changes infiltrated to our everyday life through social networks and smart phones. Location and place-sourced connections and their sharing are seen as the most common usage of social network in mobile platforms. Accordingly, the notion of “check-in”, which can be conceptualized as the sharing of our locations in different places and their notifications through different social networks, becomes significant to discuss varied behavioral experiences within the scope of places. Technically, users of mobile phones through internet connection, getting access to GPS can share their places where the location has been determined, make comments and share the visual information through these platforms. These kinds of social media platforms are also commercially convenient. The research indicates that, for instance, Foursquare, as being one the most popular of these platforms, has more than 30 million users worldwide and these users “check-in locations” more than 3 billion times every day (Aggarwal, Almeida, Kumaraguru, 2013).

Foursquare, Swarm or some many other applications in mobile platforms but mostly Foursquare are mostly assumed as a new convenient course in globalization arguments (Canpolat, 2013). In those arguments, these applications are considered to be taking into accounts of main topics including transformation of places, global interconnectedness, non-places and deterritorialization. However, as far as it was noticed there are not many researches discussing these apps in terms of behavioral experiences in spaces except the ones revealing some data in terms of socio-demographic differences among different individual groups in using those apps. Therefore, in this paper a discussion platform is tried to be provided about using these kinds of check-in apps and behavioral experiences of individuals about places by focusing on a key behavioral pattern related to managing spaces: territoriality behavior and some connected terms such as place attachment and place identity.

The Interaction between Territoriality Behavior and ‘Check-in’

Territoriality behavior, which can be defined as a pattern of behavior and attitudes held by an individual that is based on control, defense, occupation, and personalization of a definable, visible physical space or an area is an important discussion field within the scope of environmental psychology (Gifford, 2002). Julian Edney, who has many insightful articles about territoriality, relates the term also with marking (placing an object or substance in a space to indicate one’s territorial intentions) and personalization (marking in a manner that indicates one’s identity). Of course, like many other behavioral patterns in managing places territoriality behavior also show some variations according to gender, age, personal factors, social class, culture and ethnic factors etc. For instance, researches on dormitories show that males claim larger territories than females in dormitory rooms (see Mercer and Benjamin, 1980), or males claim larger spaces at work more (Gifford, 2002). Or in terms of cultural differences territoriality is merely expressed differently in different cultures. For instance, in Britain the behavior show itself as in the form of working class reaction to middle class

who reveals territoriality in prefer to live different regions of the cities (Campbell, Munce and Galea, 1982). It is also possible to find many researches which try to understand the territoriality behavior that we experience with objects. For instance, the study indicates that marking plates by touching them about three times at least in a restaurant when the plate was served is also a kind of territoriality behavior in the form of defense and control through marking for familiarity (Truscott, Parmelee and Werner, 1977).

Accordingly, all the studies of territoriality behavior might be characterized in organizing human behavior, promoting a sense of security and order through control, reduced aggression and familiarity which gives a sense of competence that would be impossible if people moved from place to place or from object to object or even from idea to idea. In other words, a sense of identity seems to be developed by simply being spatially separate from others. Theories about genes and evolution explains the territoriality behavior with an instinctual basis and evolutionary heritage (Ardrey, 1966; Taylor, 1988)—of course a big question mark since it seems more factual to focus on habitual occupation of places and how it affects social behavior and cognition of occupants and visitors so that it might be reasonable to explain why people continuously check-in; it seems to be a self-esteem need that we have and becomes easy to satisfy through the help of technology.

According to discussion regarding territoriality it seems that check-in and territoriality behaviors are interconnected and also it seems easy to understand why we check-in locations after we have understood the motivations behind the territoriality. However, of course this is a very naïve perspective since it seems that we are not satisfied and we are continuously to be checking-in with several places. Hence, it becomes inevitable to ask *how is it possible to feel familiar with places while constantly checking-in several locations through our mobile phones in our everyday life and whether it affects the territoriality behavior in a negative manner since it prevents us to develop an attachment with places?*

John Tomlinson (2004) in his work of “Culture and Globalization” indicates the concept of deterritorialization as a significant point in the cultural aspects of globalization and describes process as places are no longer obvious determinants and supporters of our identities. At this point, it can be related to the cultural identity description of Stuart Hall. As he (1998) mentioned cultural identity is a matter of 'becoming' as well as of 'being' which means it belongs to the future as much as to the past. In other words, cultural aspects of globalization will continue to transform our identities. This might also be related to what Giddens (2012) talks about modernity and modern societies where the relationships are beyond the restrictions of face to face relationships among individuals in traditional societies and moved to a more flexible basis that is far beyond the place and time. In other words, we are moving between places without necessarily having any connections with the physical and social environments of those places but just simply leaving a mark in cyber space by pointing out our trace in it through check-in. However, what about the psychological and social processes of our check-in behavior? Of course the reasons and the preferences behind many different groups of individuals' check-in behavior might be the context of many different researches. Nevertheless, the starting point that we should keep in our minds must be that our preferences with places are directed not only by

individualistic tastes but also by our interaction with social environment (Hubbard, 1996). Even if it is talked about the disappearance and melting of boundaries and limits of time and places, it is still not possible to understand the nature of individual preferences about places independent from the social context of those places. Therefore, it is also impossible to form out a discussion without considering the relationship between the concepts of place and identity. In other words, our cognitive connection with place never disappears, it only becomes something else that we do not know with its changing social context and continuous flow of identities in it.

The Role of Place Identity and Place Attachment in Check-in Behavior

One of the prominent concepts that might be considered to be interconnected to this discussion is the place identity, which is defined as the relationship between an individual and a place where there is the existence of information transmission from the environment to the individual, so that the self-identity of the person is affected and influenced. The interaction of the individual with a place and the experiences within the place assist the construction of the identity (Proshansky, Fabian and Kaminoff, 1983). Even if it is a mark on a cyber-space, it tells a story about our relationship with that place and about who we are.

Place identity is closely related to the term place attachment that is the idea of developing special bonds with certain settings that have deep meaning for us (Altman and Low, 1992). As Gifford (2002) argues, “[territoriality], place identity and place attachment researches are concerned with the acquisition, interaction and loss of relationship with places that are important to the individual sense of self. [...] Sense of place, an also related concept, varies from **superficial level** (which are mostly experienced by tourists) to the **partial level** of long term visitors, the **personal level** of immigrants to the place and to **cultural level** where people experience the place as an integral part of their entire society (p. 272). In other words, to feel attached to a place is not necessarily to have an affective bond, or cognitive and emotional connection since the scale is too large. At this point, we can argue that the form of attachment that we have developed is turning to a more superficial or partial level through the usage of mobile technology—we walk around the city as if we are tourists or long terms visitors who are trying to capture every moment we experience in the spaces and it seems that check-in behavior helps to form-out this kind of sense of place; just simply another form of territoriality behavior in the form of place (identity) that tries to demonstrate being spatially separate from others through dominance and control in a quantitative manner. It is possible to explain this changed form of territoriality behavior and place identity through the process of cognition as well; even though some scholars (Gazzard, 2011; Scholte, 2008) argue that check-in behavior is processing by being independent from the cognition process since checked-in locations are so transitory and flying that they are not a part of memory to be recalled.

For instance, according to Gazzard (2011) who claim that the with usage of check-in applications physical travel among places no longer appears which result in disappearance of meaning and identity of places as well. This means that for users of check-in apps the major aim is put a mark on the location instead of being physically, cognitively and psychologically to be there. It is only a kind

of ‘listing the places’ where you have been or even just passed by. However, in the light of above mentioned arguments, I believe that this is not the case. Searching for places to be checked-in is also a search for place identity and territoriality where the cognition is at work. Moreover, using way finding properties which are linked to these check-in apps such as ‘google or apple maps’ are also important determinants of cognitive process and for sure sharing this information through social media time-lines, profiles or histories promotes the identity construction process through places.

The ‘process of cognition’, which occurs on both conscious and unconscious level of an individual is an outcome of a relationship between self and environment and with the help of cognitive processes, the experiences with the physical environment become reorganized. The characteristic and role of cognition process are related with the individual’s situation of being aware or not aware with his or her physical and social environment. Proshansky et al. (1983, p.93) discuss this subject in relation with the ‘not in awareness’ property of place identity:

“the individual is generally not aware of the variety of memories, feelings, values and preferences that subsume and influence his or her responses to the physical world. One is simply comfortable in certain kinds of physical settings, prefers particular spaces [...]. This not in awareness property of place identity insofar as its content and influence are concerned is an important and significant feature of its role in shaping the behavior and experience of the person in given physical settings”.

In other words, while realizing check-in behavior, the place identity mostly at the unawareness level is on the agenda where our identity is affected, influenced and constructed continuously. Other than the territoriality behavior that we have been experiencing in some places such as our room in the house or our office where the awareness level with the socio-physical environment is high, it is not necessarily to be that high or might even be completely missing, but still territoriality behavior and place identity can be experienced. It seems that this is what we have been experiencing in check-in behavior

Setha Low (1990) argues that territoriality, place identity and attachment are processes that occur at the individual level as well as at the level of different cultural mechanisms such as genealogy, loss and destruction, ownership, cosmological, pilgrimage and narrative. Among those cultural mechanisms, the narrative refers to stories through which place attachment and identity can develop. They explain the important issues and questions of life in terms of individual-place interactions. Actually this is what we are doing during check-in. In that case at the cultural level we tell stories about places and us. We develop place attachment and place identity at this level as well.

As a Conclusion

According to the above mentioned discussions, it is possible to describe ‘check-in’ behavior as promoting territoriality and place identity at the individual level with superficial unawareness level as well as promoting territoriality and place identity at the cultural narrative level. Therefore,

accordingly it is hard to claim that ‘places are no longer obvious determinants and supporters of our identities’.

Now, even maybe it is necessary to correct the question that was brought to the discussion previously as: whether constantly ‘check-in locations’ affects the territoriality behavior in a negative manner by preventing us to develop an attachment with places? Maybe the answer is ‘no’ since a new form of territoriality behavior and place identity seem to emerge with a reconstructed definition of place where the information transmission from the socio-physical environment to the individual and from individual to the other individuals using the mobile platforms is so intense; maybe not necessarily qualitatively but obviously quantitatively. Moreover, this argument also related to different conceptualization of place identity that give more emphasis some belongingness, distinctiveness, self-esteem and self-efficacy (Tigger-Ross and Uzzell, 1996) which seems to suit well with the behavioral conceptualization of check-in. However, such a theoretical analysis inevitably necessitates a detailed field research in the near future. The technological innovation and cultural aspects of globalization will continuously affect and transform the way that we construct our identities and the way that we tell stories. As Stuart Hall (1998) discussed:

“cultural identities come from somewhere, have histories. But, like everything which is historical, they undergo constant transformation. Far from being eternally fixed in some essentialised past, they are subject to the continuous 'play' of history, culture and power. Far from being grounded in a mere 'recovery' of the past, which is waiting to be found, and which, when found, will secure our sense of ourselves into eternity, identities are the names we give to the different ways we are positioned by, and position ourselves within, the narratives of the past.”

REFERENCES

- Aggarwal, A., Almedia, J. & Kumaraguru, P. (2013). “Detection of Spam Tipping Behaviour on Foursquare.” paper presented at International WWW Conference 2013 Companion, May 13–17, 2013, Rio de Janeiro, Brazil.
- Altman, I. & Low, S. M. (eds.) (1992). *Place attachment*. New York: Plenum.
- Ardrey, R. (1966). *The territorial imperative*. New York: Atheneum.
- Campbell, A.C., Munce, S., Galea, J. (1982). “American gangs and British subcultures: A Comparison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 26, 76-89.
- Canpolat, E. (2013). “Küreselleşmenin izini Foursquare’de sürmek.” *İleti-ş-im*, 19, 65-84.
- Gazzard, A. (2011). “Location, location, location: Collecting space and place in mobile media.” *Covergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 17 (4), 405-417.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin sonuçları*. (transl. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gifford, R. (2002). *Environmental psychology: Principles and practice*. Canada: Optimal Books.
- Hall, S. (1998). “Cultural identity and diaspora”. In: Rutherford J. (Ed) *Identity: Community, culture, difference*. London: Lawrence & Wishart, pp. 222-237.
- Low, S. M. (1990). “Cross-cultural place attachment: A preliminary typology. In Y. Yoshitake, R. B. Bechtel, T. Takahashi & Asai, M. (Eds). *Current issues in environment-behavior research*. Tokyo: University of Tokyo.
- Mercer, G. W. & Benjamin, M. L. (1980). “Spatial behavior of university undergraduates in double occupancy residence rooms: An inventory of effects.” *Journal of Applied Psychology*, 2, 32-44.
- Proshansky, H. M., Fabian, A.K. & Kaminoff, R. (1983). *Place-identity: Physical world, socialization of the self*. New York: Te City University of New York.
- Sholte, J. A. (2008). “Küreselleşmede ‘küresel’ olan ne?”. In D. Held & A. McGrew (Eds.) *Küresel Dönüşümler*. (transl. M. A. Çelebi, Ankara), Phonix Yayınları, 107-115.
- Taylor, R. B. (1988). *Human territorial functioning: An empirical evolutionary perspective on individual and small group territorial cognitions, behaviors and consequences*. New York: Cambridge University Press.
- Tomlinson, J. (2004). Küreselleşme ve kültür. (transl. A. Eker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Truscott, J. C., Parmelee, P. & Werner, C. (1977). “Plate touching in restaurants: Preliminary observations of a food-related marking behavior in humans.” *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3, 425-428.
- Twigger-Ross, C. L. & Uzzell, D. L. (1996). “Place and identity processes.” *Journal of Environmental Psychology*, 16, 206-220.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 2

Sayı/Issue 5

Yıl/YEAR: 2020

Gönderim: 27-02-2020 – Kabul: 14-06-2020

**Deliberative Democracy in Turkey: A
Analyzing of the Constitutional
Concernion Commission Text (2011)
and Party Programs**

**Türkiyede Müzakereci
Demokrasi: Anayasa
Uzlaşma Komisyonu Metni
(2011) ve Parti Programları
Üzerinden Bir İncelemeⁱ**

Hamide DEĞER¹

Abstract

Deliberative democracy is a democracy approach that Habermas's philosophical infrastructure is based on is Communicative Action Theory. It provides a solution to the problems of public space in the context of democracy, legitimacy, participation and public space, which is one of the critical democracy approaches to liberal democracy. The idea of expanding public spaces, increasing participation, and making a consensus on the decisions taken in the context of negotiation and debate are the basis of deliberative democracy.

Öz

Müzakereci demokrasi Habermas'ın felsefi altyapısını "İletişimsel Eylem Kuramı" ile oluşturduğu bir demokrasi yaklaşımıdır. Liberal demokrasiye getirilen eleştirel demokrasi yaklaşımlarından biri olan müzakereci demokrasi, meşruluk, katılım, kamusal alan sorunlarına çözüm getirmektedir. Kamusal alanların genişletilmesi, katılımın artırılması, müzakere ve tartışma ortamında alınan kararlar üzerinde uzlaşma sağlanması düşüncesi, müzakereci demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Siyasal partiler günümüzde

ⁱ Bu çalışma Hamide DEĞER tarafından Dr.Öğr.Üyesi Eylem ÖZDEMİR danışmanlığında hazırlanan "Türkiyede Siyasal Partiler ve Müzakereci Demokrasi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Hamide DEĞER, Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hdeger@bingol.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3666-4311

Although the political parties have lost their functions and transformed into a technical system, they have continued to be the most important tools to respond to today's problems. Political Parties are indispensable organizations because of their interaction with civil society, government and society itself. The Constitutional Reconciliation Commission is a formation in 2011 where the parties in the parliament came together and negotiated for a new constitution. It can be seen as an example of negotiating democracy by establishing communication with many different structures and segments such as universities, professional chambers, associations, foundations and radio. In this study, Theory of Deliberative Democracy in the programs of political parties in Turkey (65th governmental parties titled as AKP, CHP, MHP, HDP) Constitutional Reconciliation Commission's approach to deliberative democracy of political parties in Turkey over the text that will be studied to be understood and in this process, the AKP and Kurdish Parties which supported the amendment in the 2010 constitution, were found to be more deliberative.

Keywords: Deliberative Democracy, Political Parties, Political Party Programs, Constitutional Reconciliation Commission, Turkey.

işlevlerini yitirmiş, teknik bir sisteme dönüşmelerine rağmen mevcut sorunlara cevap verebilecek en önemli araçlar olarak önemlerini korumaktadırlar. Siyasal partiler, sivil toplumun, hükümetin ve toplumun birbiriyle etkileşimini, iletişimini sağlamaya elverişli olmaları nedeniyle vazgeçilmez örgütlerdir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu 2011 yılında mecliste grubu olan partilerin bir araya gelerek yeni bir anayasa için müzakere ettikleri bir oluşumdur. Üniversiteler, meslek odaları, dernek, vakıf, radyo vs. birbirinden farklı pek çok yapı ve kesimle iletişim kurulması, esasında müzakereci demokrasi örneği olarak görülebilmektedir. Çalışma boyunca Türkiye'deki siyasal partilerin programı (65. Dönem partileri AKP, CHP, MHP, HDP) ve Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun hazırladığı metin (Mutabakat Bulunmayan Maddeleri) üzerinden Türkiye'deki siyasal partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımları anlaşılmalı çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzakereci Demokrasi, Siyasal Partiler, Parti Programları, Anayasa Uzlaşma Komisyonu, Türkiye

Giriş

Siyasi düşüncenin, siyaset araştırmalarının ve siyaset teorisinin güncel ve önemli bir konusu demokrasidir. Antik Yunan'da köklenen demokrasi, siyaset biliminin vazgeçilmez konularından biri olarak araştırma nesnesi olma özelliğini korumaktadır. Köklü geçmişine rağmen demokrasiye dair çoğu şey tartışma yaratmaktadır. Demokrasinin etimolojisinden çeşitlerine, içeriğinden pratiğine varan oldukça geniş bir yelpazede yer alan tartışmalar, koşullara göre değişiklik göstererek devam etmektedir.

Demokrasinin evrenselleşmesinde bireyin hak ve özgürlüklerini incelemesi önemli katkılar sağlamıştır. Ancak küreselleşmeyle ulus devletlerin katı sınırları esnekleşmiş ve mevcut demokrasi anlayışı yetersiz hale gelmiştir. Liberal demokrasi ile özdeşleşmiş ve temsil sistemiyle işleyen demokrasinin; meşruluk, katılım, kimliklerin /farklılıkların tanınması, çoğulculuk ve müzakere noktalarındaki eksikliği eleştirilmiştir. Mevcut demokrasi sisteminin sorgulanması ve toplumun talepleri doğrultusunda farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasiye getirilen eleştirilerde birleşen demokrasi arayışları ile mevcut krizler çözülmek istenmiştir. Arayışlardan biri olan müzakereci demokrasi, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ile felsefi temelini oluşturduğu bir demokrasi anlayışıdır. Çoğulculuğu önemseyen, kamusal alanların genişletilmesini savunan, kamusal alanlarda farklılıklarıyla var olabilen bireylerin söz ve eylemlerde bulunarak müzakere etmeleri sonucunda ortak bir uzlaşmaya varmaları düşüncesine dayanmaktadır. Vatandaşların karar alma süreçlerinde aktif olmalarına imkan tanıyan, meşruluk ve temsil krizinin aşılacağını düşünen müzakereci demokrasi anlayışı, bu şekilde siyasetin yeniden inşa edilebileceğini iddia etmektedir.

Osmanlı bakiyesine sahip bir ülke olan Türkiye, çeşitli ve farklı toplumsal yapısıyla küreselleşen dünyada ulusal sınırların aşılmasıyla daha karmaşık bir hal almıştır. Karmaşıklaşan toplumsal yapıda bireylerin birbirinden farklı toplumsal, kültürel, ahlaki aidiyetleri Türkiye'nin siyasi yapısını değişime zorlamıştır. Seçilen temsilcilerin toplumun taleplerini iletmede yetersiz kalışı yani temsil sisteminin işlevsizliği tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de meşruluk sorununa yol açmıştır. Gerekli şekilde temsil edilemeyen, siyasi süreçlerde rol alamayan, kamusal sorunların çözümüne dahil olamayan yurttaşlar ile devlet arasında bir güven sorunu ortaya çıkmıştır.² Sorunların çözümüne kayıtsız kalan temsil sistemi sorgulanmış, bunun sonucunda farklı sosyal hareketler ortaya çıkmıştır. (Kürt Hareketi, İslamcı Hareket, Gezi Hareketi vb.) Farklı toplumsal yapıya sahip Türkiye'de, diğer ülkelerde olduğu gibi katılım, temsil, uzlaşma sağlayacak bir model oluşturulması arayışları, tartışmaları hâsıl olmuştur.

Böyle bir ortamda müzakereci demokrasi tüm bu farklı ve kimi zaman da çatışan fikirlerin, taleplerin, görüşlerin bir araya getirici ve daha da önemlisi bir pratiğe dönüşebileceği bir imkân olup olamayacağı düşünülmektedir. Değişim ve dönüşümlerden nasibini alarak karmaşık bir hale gelen Türkiye'yi, Keyman (2009, s.55) hiçbir partinin ortaya çıkan hak ve özgürlükler, "sınıf talepleri, vatandaşlık hak talepleri ve kimlik talepleri"nin altından tek başına kalkamayacağını iddia etmektedir. Sadece temsil sistemine dayalı demokrasinin de çözümde yetersiz kaldığını, AKP, CHP, MHP, DTP farketmeksizin hiçbirinin yalnız ülkeyi yönetemeyeceğini eklemektedir. Tek başına yönetmemek; müzakereci demokrasinin ortaya koyduğu sivil toplum vb. örgütsel yapılar, "kamusal entelektüeller ve üniversiteler", "alternatif vizyonlar üreten sosyal hareketler, sivil toplum hareketleri" nin desteklenmesi ve müzakere sürecine dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da müzakereye, diyaloga karşılıklı iletişime olanak sağlanması bir uzlaşmaya varılması niteliğiyle müzakereci demokrasinin, Türkiye için vazgeçilmez olduğu iddiasına bakmayı gerektirmektedir.

Türkiye tarihinde siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen partilere olan inanç, destek toplum nezdinde devam etmiştir. (Kalaycıoğlu, 2016, s. 225-238) Zira partiler gerek nitelik gerek nicelik olarak oldukça fazla, ayrıca seçim dönemlerindeki katılım da azımsanmayacak durumdadır. WVS (World Values Survey)'in 2005-2009 verilerine göre Türkiye, Bulgaristan, Fransa,

² Bkz.Schmitt, Carl: **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2017 Bkz. Brown, Wendy: "Artık Hepimiz Demokratız", **Demokrasi Ne Alemde?**, Çev. Savaş Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2010 Bkz. Ranciere, Jacques: **Demokrasi Nefreti**, Çev.Utku Özmakas, İletişim Yayınları, 2015

İtalya, Almanya ve İsviçre gibi Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında Almanya'dan sonra partilere güvenin en fazla olduğu ülkedir. (WVS, 2009)

Anayasa tartışmalarının her seçim arifesinde gündeme geldiği, siyasal partilerin iktidara gelmeleri halinde 1982 darbesiyle oluşturulan anayasayı değiştireceklerini vaat ettikleri süreklilik arz eden bir siyasi atmosfer yaşanmaktadır. 2011'de oluşturulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu, yürürlükteki anayasayı ortadan kaldırmayı ve yeni bir anayasa oluşturulmasını amaçlamıştır. Sadece mecliste grubu olan partilerin değil, sivil toplum kuruluşları, dernek, vakıf, üniversiteler ve medyadan anayasaya dair görüş ve öneri alınmasına dayanan bu süreç, müzakereci demokrasinin pratikteki hali olarak dahi okunabilmektedir. Siyasal partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımlarının uygulama halinin görülebileceği Anayasa metni ve özellikle uzlaşmanın sağlanmadığı maddeler bunun en önemli ipuçlarını vermektedir. Teorideki hali ise parti programlarında müzakereci demokrasinin temel kavramlarının varlığı üzerinden daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle öncelikle müzakereci demokrasi kavramı kısaca tartışılacak, sonrasında AKP, CHP, MHP ve HDP'nin parti programlarına ve Anayasa Komisyonu'nun Mutabakat Bulunmayan Maddeler metnine bakılacak ve Türkiye'de müzakereci demokrasinin durumu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Müzakereci Demokrasi Kuramı

Müzakereci demokrasi, liberal demokrasiye eleştiri getiren önemli demokrasi kuramıdır. Jürgen Habermas'ın teorisine dayanan müzakereci demokrasi, radikal demokrasi olarak da adlandırılmaktadır. Mevcut demokrasi anlayışının meşruiyetini kaybettiği eleştirilerden birini de müzakereci demokrasi ortaya atmaktadır. Seçimler ve temsil sistemiyle halkın yönetime katılması, seçilen temsilcilerin, halkın fikir ve isteklerini siyasal sürece yeterli şekilde yansıtamadıkları demokrasiye dair "meşruluk krizi" tartışmalarını arttırmıştır. Çünkü liberal demokrasi bireyin farklılıklarını görmezden gelmekte, giderek artan kimlik taleplerine yeterli cevabı verememektedir.

Bilhassa azınlık, cinsiyet ve etnik ayrımcılık ve farklılıklar ile kültürel problemlerle liberal demokrasi çağın sıkıntılarını taşıyamaz haldedir. Liberal demokrasi ve liberal politikalar kamusal ve özel alanda kadınların çıkarlarını geliştirememekte, gerek iş gerek siyasal alanda etnik azınlıkların sistematik şekilde ayrımcılığa maruz kalmalarının önüne geçememekte ve farklı sosyal grupların da kültürel kimliklerini muhafaza edememektedir. Liberal demokrasi bu başarısızlıklar nedeniyle eleştirilmiş ve bunun sonucunda yıpranmıştır. (Sitembölükbaşı, 2005, s.140)

Müzakereci demokrasi karşılıklı anlayışı getiren politik bir diyalogu teşvik eder. İnsanların aynı fikirde olmadığını hatta çatışan fikirleri olduğunu kabul ederek, çatışmayı rasyonel argümanlarla çözmeyi teklif eden bir demokratik diyalogu benimsemektedir. (Smith ve Wales, 2000, s. 55) Böylelikle politik olarak marjinalize edilmiş grupların katılımı ve vatandaşlar arasındaki diyalog sınırsızlaşmakta ve farklı perspektiflerin daha iyi anlaşılmasının, daha bilinçli tartışmaların ve daha geniş çapta katılımının kabul gördüğü önerilerin yolu açılmaktadır. (Smith, 2005, s.39) Müzakereci demokrasi seçim usulünden ziyade toplumsal, siyasal kararların alınmasının bireylerin birbirleriyle müzakere ederek bir uzlaşmaya varması gerektiğini düşünmektedir. Habermas ve Benhabib'in teorik altyapısına önemli katkılar sunduğu müzakereci demokrasi; vatandaşların birbirlerini ikna ederek, bilgi alışverişi yaptıkları, politik sisteme katıldıkları, topluma ilişkin düşüncelerin yer aldığı, şekillendiği bir yöntemdir. Karar alma sürecine vatandaşların doğrudan müzakere ederek aldıkları kararlarla katılmaları doğrudan demokrasiyi çağrıştırmakla birlikte, müzakereci demokrasinin temelini oluşturmaktadır. (Tunç, 2008, s.1125-1126)

Müzakereci model, "özgür ve eşit yurttaşların (ve onların temsilcilerinin), birbirlerine karşılıklı

olarak kabul edilebilir ve herkesçe erişilebilen nedenler sundukları bir süreçte kararların, meşru kılındığı hükümetin bir biçimidir. Ancak bu kararlar vatandaşlar için şimdi ve gelecekte de meydan okunmaya açıktır.”(Gençer,Kasap, 2013, s. 225) Greiff (2000, s.403) ise müzakereci demokrasinin sahip olması gereken ilkeleri şu şekilde açıklamıştır: a) Tartışma süreciyle görüş alışverişi yapılan b) Halka açık yapılan müzakerelere eşit katılım c)Dışarıdan hiçbir baskı olmadan herkesin düşüncelerini ortaya koyabilmesi d) Uzlaşmayı amaçlayan müzakerelerin askıya alınabilmesi e)Müzakerelerin herkesin çıkarını gözetecek şekilde ihtiyaçları ve siyasi tercih ve düşüncelerin değiştirilmesini belirler f) Müzakereler bittğinde özgürlük ve adil fırsata aykırı sonuçlar alınmaz.

Sorunların sahiplenilerek çözümüne vatandaşların dahil edildiği bir demokrasi tasavvuru müzakereci demokrasinin temel anlayışıdır. Yetkili mercinin sadece hükümet olmadığı, vatandaşların meselelere aidiyet duygusuyla yaklaşması, hükümetin de sorumluluğunu azaltan bir sonuca götürmektedir. Ancak çözüm noktasında, gerekli araçların temininde ve pratiğe dökülmesinde hükümetin sorumluluğu söz konusudur. Müzakereci demokrasinin yerleşebilmesi için; hükümet ve devlet yetkililerinin kamusal sorunların, sadece kendi anlayışlarıyla çözülemediğini, getirilen çözümlerin halk tarafından kabul edilip edilmediği yani aldıkları kararların “meşru”luğunu sorgulama bilincine erişmiş olmaları gerekmektedir.

Habermas, demokrasi anlayışını müzakereci demokrasi olarak kuramsallaştırırken, iletişimsel eylem sonucundaki “uzlaşma süreci”ni temel alır. Günümüz modern toplumlarında var olan “araçsal rasyonellik”ten çıkılması gerekir. Kamusal alanı işlevsiz hale getiren bu araçsal rasyonellik yerine “iletişimsel rasyonellik” tercih edilmelidir ki demokratikleşmeye dair önemli adımlar atılabilsin. Müzakereci demokrasinin amacı da müzakere ve tartışma ortamının “iletişimsel rasyonellik ve demokratik diyalog” ile görüş ve kanaatlerin kurumsal anlamda belli kararlara dönüşmesini sağlayan bir kamusal müzakere alanının varlığıdır. (Yükselbaba, 2008, s. 231)

Müzakereci demokrasi kuramını iletişimsel eylem teorisi üzerine inşa etmekle birlikte, iletişimsel eylemin kamusal alanda gerçekleşen müzakerelerle mümkün olduğunu Habermas ileri sürmektedir. Ancak özgür, tarafsız, şeffaf bir kamusal alanda her konunun iletişimsel eylemi tetikleyecek politik ve genel yarara ilişkin bir mahiyete sahip olması gerekmektedir. Habermas (2001, s.305) “araçsal”, “stratejik” ve başka şekilde isimlendirdiği eylemlerin “iletişimsel eylem” den ayırmak gerektiğini ifade etmektedir. İletişimsel eylemde katılımcıların “eylem planlarının benmerkezci ego hesapları üzerinden değil” anlaşma üzerinden kurmaktadır. Yani iletişimsel eylem, ikna etmeyi değil rasyonel etkileşime, bireylerarası ortak anlaşma temelinin sağlanmasına tekabül etmektedir “İletişimsel eylem”, beraber yürütülen bir yorumlama ile varılan “bir anlamayı hedeflerken”, “stratejik ya da amaç yönelimli eylem, bencil fayda hesaplarını temsil eder.” (Coşkun ve Hasdemir, 2008, s. 130)

Habermas’ın müzakereci demokrasi anlayışı iki sistem üzerine kuruludur: 1- “parlamentar sistem” 2- “kamusal biçimsel olmayan tartışmaların kombine edildiği alandır”. Parlamento demokrasinin siyasi merkezinde; “diğer devlet erkleriyle hükümet, yönetim ve yargı üzerinden yerine getirirken, ikincisini resmi olmayan kamuoyu” şeklinde tasvir etmektedir. Tartışma ve müzakerelerin gerçekleştiği bu alanda topluma dair sorunların belirlenmesi, “argümanlara göre formüle edilmesi” ve siyasi partiler ile politik karar alma süreçlerine dahil edilmektedir. (Yoldaş, 2009, s. 124) Habermas için müzakereci demokrasi hem parlamentar aktörler, hem de ”kamusal alanın gayri resmi ağları” ile ilerleyen iletişim süreçlerinin üst seviyede bir öznelarasılık söylem kuramı ile temellenmektedir. “Öznesiz iletişim biçimleri” olarak tanımladığı bu akışkanlık; “parlamentar yapının içinde ve dışında az çok rasyonel sayılabilecek görüş ve irade oluşumunun ortaya çıkabileceği sahaları oluşturur.” “Para, idari güç ve dayanışma” dan oluşan üç kaynak arasında bir denge oluşturmak gerekmektedir. Özellikle

dayanışmanın kamusal, demokratik müzakereler ile genişletilerek hukuksal anlamda da kurumsallaşmasına destek olunmalıdır. Ki idari güç ve paranın üstünlüğü yerine üçü arasında bir denge var olabilsin. (Habermas, 1999, s. 46-47)

Habermas (2015, s.49) liberal demokratik değerler ve kurumların günümüzde eksikliğinden, bu eksikliği tamamlamak ve ideal bir demokrasiyi yerleştirmek için “siyasal iletişim içinde serbestçe dolaşan değerlerin, konuların, katkıların ve savların akışına olan geçirgenlik”e izin veren bir sistemin oluşturulmasını ortaya atmıştır. Müzakereci demokrasi farklı düşünce, ifade ve taleplerin zengin bir kamusal alanda aktif, müzakere ve diyalogla bir uzlaşmaya götüreceğini ileri sürmüştür. Uzlaşma ile çatışma halindeki “öznel ‘iyi’ kavramlaştırmaları yerine, rasyonel uzlaşma çerçevesinde, normatif geçerliliği olan bir değer sistemini üret”mektedir. (Bayram, 2011, s.112)

Uzlaşma kavramı müzakere sonunda ulaşılabilecek bir hedeftir. Batı demokrasilerindeki çoğulculuk ve farklılığın müzakereci sistemin işletilmesiyle uzlaşmaya varması mümkün iken aynı durum Türkiye için geçerli olmamıştır. Çatışmacı kültürün Osmanlı bakiyesine sahip Türkiye ve öncesinde hakim olduğu, yönetim tarzının uzlaşmayla değil, devletin topluma baskın gelmesi şeklinde gerçekleştiği nedeniyledir. (Çaha, 2012, s.144) Mardin’in merkez-çevre kavramsallaştırması, sivil toplum ve orta sınıf eksikliği veya Batı’daki gibi olmaması Osmanlı’dan itibaren gelen bir kültür iken, Türkiye’nin kurulmasıyla asker-sivil-bürokrat hegemonyasının egemenliği ile bastırılan dini, etnik azınlıklar ve askeri darbelerin demokrasiye sekteye uğratması gibi nedenler Türkiye’de uzlaşmayı imkansız kılan geleneği daha da pekiştirmiştir. Nihayetinde uzlaşma kavramı ve kültürü Türkiye demokrasisinde olması mümkün mü sorusunu sordurtmakta ve müzakereci demokrasiye başvurulması bu nedenle anlamlı bulunmaktadır.

Siyasal Parti Programlarında Müzakereci Demokrasi

Çağdaş demokrasilerde halk, düzenli seçimlerle temsilciler seçerek yönetime ve kamusal sorunların çözümüne katılmaktadır. Kamusal sorunların çözümüne en gerçekçi alternatif sunan kişi veya gruplar; aralarında rekabet olan, örgütlenmiş siyasi partilerdir. Siyasal partiler ancak özgürlük temelli bir ortamda hareket etmekte ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. (Yanık, 2016, s. 11)

Darbe gibi antidemokratik olaylar Türkiye’de demokratik ve uzlaşmacı bir siyasal kültürün oluşmasını engellemiştir. Kalaycıoğlu (2016, s. 235-236), Türkiye siyasetinin üzerine inşa edildiği toplumsal ve siyasal kültür için; toplumsal hoşgörüsüzlük, yasamadan yargıya, bürokrasiden devlet kurumlarına ve çalışanlarına varan bireylerarası güvensizlik, “sosyokültürel düşmanlıkları yeniden alevlendirme potansiyeline” sahip, demektir. Böylece sosyo-kültürel çatışma, “ötekilere” duyulan güvensizlik, parti liderlerinin söylemleriyle artmaktadır. “Kültürel ayrışmaları derinleştiren, genişleten”, politik aktörlerin çatışmaya müsait tavırlarının da etkilediği siyasal ortamda, Türkiye’deki demokrasi pratiğine olan güven bitmemiştir. Çünkü kesintiler, yasaklar devam etse dahi toplumun “geleneksel politik katılıma” temayülü devam etmiştir.

İçinde buldukları mevcut siyasal sistem, kültür ve toplumsal ağlardan bağımsız olmayan siyasal partiler, siyasal katılımın sağlandığı en güçlü örgütler olarak iktidarı ele geçirme amacındadırlar. Söylem ve politikalar geliştirme, “bir toplum ve gelecek” tasavvuru sunan grupların partileşmesi, iktidar olma amacını güttüklerini göstermektedir. Nitekim siyasal partiler; programları olan, belli bir siyasi ideoloji ve bir sosyal sınıfın dünya görüşünü esas alan, programı uygulamak için siyasal iktidarı elde etmek isteyen örgütlerdir. (Özdemir ve Atılgan, 2015, s.239)

Siyasal partiler iktidar hedeflerini ise parti programları çerçevesinde yürüttüğü politikalar ile gerçekleştirmektedirler. Parti programlarının sağlıklı, işlevsel, toplumsal, siyasal kültürün etrafında

belirlenmesi iktidar olmak için elzemdir. Eyleme geçen, toplumsal, siyasal kültürle temas halinde olan partiler, meşruluk ve farklılık sorunlarını aşma potansiyeline sahiptirler. Parti programları siyasal partilerin nasıl bir felsefi, sosyolojik temel üzerinden fikirlerini inşa ettiklerinin en temel argümanıdır. Bu sebeple söz konusu çalışmada parti programlarında müzakereci demokrasinin varlığı çoğulculuk, katılımcılık, müzakere ve diyalog gibi kriterler üzerinden araştırılmaya çalışılmaktadır.

İncelenecek olan partilere kısaca bakıldığında; Türkiye'nin ilk siyasi partisi olarak "Halk Fırkası" adıyla 1923'te kurulmuş, sonrasında ise adı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmuştur. Cumhuriyet ilkelerinin ve ulus devletin laik reformlarını yerleştirmek için CHP'ye; Halkevlerini kurup, şehir ve köyleri gezip halkı cumhuriyetçilik ve milliyetçilik esaslarına göre eğitme misyonu verilmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin propagandası yapılarak, cumhuriyetin, yeniliğin, Batı'nın üstünlüğünden bahsedilmekte ve Osmanlı'nın aşağılanması sağlanmaktaydı. (Karpat, 2017, s. 142) 1946 yılına kadar tek parti olarak Türkiye siyasi hayatında yer almıştır.

1965 yılında Milliyetçi Hareket Partisi olarak kurulan MHP, Türk siyasi hayatındaki milliyetçi ideolojiye sahip olan parti "Dokuz Işık Doktrini" olarak "milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik" ilkelerini benimsemiştir (Altındağ, 2016, s.56). Milliyetçi hareket daha çok "anti komünizm" ve sol karşıtı propaganda ile şiddete varan bir mücadeleye girişmiştir.

2000'lere gelindiğinde ise İslamcı hareket içinde, Millî Görüş çizgisinden ayrıldıklarını ilan eden, kendilerini "muhafazakar democrat" olarak tanımlayan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) 2001'de kurmuşlardır. Özellikle 28 Şubat'tan sonra İslami hareket olarak Avrupalılaşıma ve liberalleşmeyi benimsedikleri ve iktidara geldiklerinde bu yönde önemli reformlar gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise, 1990'lardan itibaren kurulan Kürt partilerinin bir devamı olmuştur. 2013'te HDP olarak kurulmuş; Barış ve Demokrasi Partisi, Devrimci Sosyalist Parti, Ezilenlerin Sosyalist Partisi, Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi, Yeşiller ve Sol Gelecek gibi sol partiler HDP çatısı altında birleşti. Böylece Kürt siyasi hareketi ile Türkiye solunun bazı parti ve örgütleri, HDP adı altında bir araya geldi.

Söz konusu partilerin programlarının müzakereci demokrasiyle uyumluluğu ise çoğulculuk, katılımcılık, müzakere ve diyalog gibi kriterler üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çoğulculuk

Müzakereci demokrasi çoğulculuk ilkesiyle bireylerin tüm farklılıklarıyla müzakere sürecine dahil olmasını önemsemektedir. AKP, CHP, HDP ve MHP dahil tüm partilerin programında çoğulculuğa dair ifadeler yer almaktadır.

AKP Programı'nda (2002, s.14) özgürlük ve fırsat eşitliği sağlayacağı, düşünce ve ifade özgürlüğü sağlanarak, farklılıkların zenginlik kabul edileceğine dair ifadeleriyle farklılık temelli bir çoğulculuğa vurgu yapmıştır. Cinsiyet, etnik köken ve inanç farketmeksizin herkesi kucaklayan bir parti olarak, çoğulcu bir anlayışla "yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi" temel hedef sayılmış, çoğunluğun oyunun alınmasının önemli olduğu ancak iktidara gelen iradenin mutlaklaştırılmayacağı, temel hak ve hürriyetlerin korunmasının bilhassa azınlık haklarının gözetilmesi ve azınlıkta kalan düşünce ve muhalefetin anayasal hakkının korunması çağdaş demokrasilerin çoğulcu niteliğinin gereğidir. (AKP,

2002, s. 17-25) Bu anlamda hem farklı düşünce ve irade hem de kimliklerin var olmasını mümkün kılan bir çoğulculuğa izin vermektedir.

Mahalli İdareler'in çoğulcu ilkelerle oluşturulması, temel eğitimin parasız ve çoğulcu değerlerle verilmesi, yönetim anlayışı, "ülke bütünlüğü ve milli egemenliğe saygı çerçevesinde çoğulculuğa ve çok sesliliğe dayanan" şekilde ifade edilmiştir. (AKP, 2002, s.114) Son olarak ise parti bünyesinde var olmanın şartlarından biri haline getirilerek, "demokrasiye inanan, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, çoğulcu değerleri benimsemiş" herkesin partide olabileceği düşüncesi belirtilmiştir. Her alanda müzakereci demokrasinin temel öncüllerinden olan çoğulculuğun AKP Programı'ndaki vurgusu dikkat çekicidir.

CHP Programında(2008, s.25); "CHP çoğulcudur: Farklı sosyal sınıfların, inançların, kültürlerin ve etnik kimliklerin yaşadığı ülkemizde demokrasiyi derinleştirmek iç barışın ve gelişmenin ön koşuludur..." ifadesiyle çoğulculuk, demokrasi ve katılımcılıkla beraber partinin temel öncelikleri arasında sayılmıştır. Devletin tarafsızlığı tanımlanarak kültürel çoğulculuğun garantörü olduğu devlet yönetiminde de çoğulcu yapılanma ve ülke bütünlüğü için çoğulcu bir demokrasi anlayışının esas kılınması savunulmaktadır. (CHP, 2008, s.14) İlginç bir nokta ise CHP'nin (2008, s.13) savunduğu milliyetçiliği, çoğulculuk anlayışı temelinde ortaya koymasındır; dil, inanç, kültür ve kökeni ne olursa olsun hukuk önünde eşit yurttaşlık tanımlamasına sahiptir. CHP'nin 2008'den sonra yenilediği parti programında müzakereci demokrasi kriterlerinden biri sayılan çoğulculuk güçlü şekilde yer almıştır.

MHP Programı'nda (2009, s.20) parti çoğulcu bir demokrasi idealine sahip ve herkesin "hak ve menfaatini" korumak, siyasal ve toplumsal katılımı, fırsat eşitliğini ve iktisadi bölüşümde adil payı savunmak" şeklinde çoğulculuk ifadesinin sadece bir kez kullanılması oldukça ilginçtir. Müzakereci ilkelerden çoğulculuğun MHP Programı'nın 2009'da yenilediği düşünüldüğünde; partinin başka fikir ve ifadelerle olan mesafesini devam ettirdiğine dair bir düşünceye sebebiyet vermektedir.

HDP (2013) kendisini ekolojik, çoğulcu, eşitlikçi, olarak tanımlamakta ve "Yerellerdeki dil, kültür, inanç ve ihtiyaç farklılıklarını gözeterek çoğulcu yaklaşımlar geliştirmek" amacını taşıdığını ayrıca kimlik sorunlarını demokratik, eşitlikçi ve çoğulcu bir anayasayla çözümlenmesini mümkün kılacağı üzerinden kimlik temelli bir çoğulculuğu savunmaktadır. Çoğulculuk kavramı farklı kimlik ve kültürler, düşünce ve ifade özgürlükleri alanında daha çok kullanılmıştır.

Tüm partiler müzakereci demokrasinin çoğulculuk kriteri üzerinden değerlendirildiğinde AKP ve CHP her alanda çoğulculuğu ifade edişleriyle öne çıkmışlardır. HDP çoğulculuk kavramını nispeten daha az kullansa da farklı kimlikler, kültürler, aidiyetlerin her alanda var olmasını sağlayıcı başka ifadelerle aynı çoğulcu tavrını, CHP'nin laik ve ülke bütünlüğüyle sınırlandırdığı çoğulculuğundan daha üst seviyeye çıkarmıştır. MHP kavram olarak çoğulculuğa yer vermemekle birlikte farklı kültür ve kimliklere karşı milli kültürün korunması vurgusuyla farklılığa ve çoğulculuğa karşı tavrını sürdürmüştür. AKP ise arada bazı sınırlamalar yapsa da her alandaki çoğulculuğu diğer partilere kıyasla daha fazla savunmuştur.

Katılımcılık

Müzakereci demokrasinin önemli bir diğer ilkesi sayılan katılımcılık ise tüm partilerde aynı şekilde önemsenmiş ve yer bulabilmiştir. Katılımcılıkta vatandaşlarla beraber daha çok sivil toplum örgütlerinin adı zikredilmiştir.

AKP Programı'nda(2002, s.19) halkın katılımcılığı, aktif siyasette rol alması için bazı araçların kullanılması vurgusu oldukça güçlüdür. Halkın merkezi ve yerel yönetimlerle ilgili karar alma

süreçlerine daha aktif olarak doğrudan katılımını sağlayacak olan referandum sisteminin altı çizilmiştir. Müzakereci demokrasinin toplumun tüm kesimlerinin dahil edilerek bir müzakere, istişare ve bunun sonucunda karar ve düzenlemelere yansımaları temelli anlayışı, parti programındaki bazı maddelerde kendini göstermektedir. Yönetime vatandaşlar ve sivil toplum örgütlerinin katılmasının sağlanacağı belirtilmektedir. (AKP, 2002, s. 9) Özgür ve eşit bireyler arasındaki iletişimin ve bir üst çatı olarak kabul edilebilen örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının varlığından haberdar ve onları Türkiye'deki mevcut kamusal sorunların çözüm noktasında bir yardımcı olarak gördükleri gözlenmektedir. (AKP, 2002, s. 14) Çoğulculuk ilkesinde de bahsi geçen azınlıkların katılımı önemsenmektedir. Yurttaşların katılımının sadece “seçimlerde oy vermek” olmadığını altı çizilmiş, vatandaşların kamusal karar alım sürecine katılması, “uygulanması ve denetlenmesi” şeklinde bir demokrasi algısının müzakereci demokrasiye oldukça yakın olduğu gözlemlenmektedir. (AKP, 2002, s.25) Özellikle merkez ve yerel ilişkilerinde hem yerelin merkezin alacağı kararlara katılımı noktasında hem yerelde sorunlara vatandaşların çözüm getirebileceği düşüncesi yer bulmaktadır. (2002, s. 19)

CHP Programı'nda (2008, s.15) katılımcılık ifadesi ilk olarak devletçilik ilkesi altında yer almakta ve katılımcı bir yönetim savunulmaktadır. Programda dayanışma; “yaygın, örgütlü sivil toplum yapısıyla, halkın yönetime katılımı ile güç kazanır, kamusal hizmet kuruluşlarıyla, gönüllü sivil toplum örgütleri” ile sağlanmaktadır.(CHP, 2008, s.27) Sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine, yerel yönetimlerin “yerel iktidar odakları” değil “yerel demokrasi odakları olarak” daha etkin kullanılması gerektiğine, sendikalaşma ve kooperatifleşmeye varan pek çok örgütün işlevsel hale getirilmesine dair güçlü vurgular yapılmaktadır. Sivil toplum ise; “meslek odaları, okul aile birlikleri, sendikalar, yöresel dayanışma dernekleri, çevre ve tüketici hakları” gibi kuruluşların etkin olması ile güçlenecektir. (CHP, 2008, s.76) Yine gençlerin üniversite yönetimleriyle beraber sosyal, ekonomik ve siyasal hayatın tüm alanına özgürce katılmaları sağlanarak; “okul ve üniversitede öğrenci örgütleri oluşturmaları, okul dışında ise kültürel etkinlikler amaçlı gençlik dernekleri kurmaları desteklenecektir...“(CHP, 2008, s.331) ifadesi katılımı çeşitlendiren bir anlayıştır. Özgür ve eşit yurttaşlarla beraber toplumun başka kesimlerinin sorunlarının, çözüm ve önerileri ile beraber yönetimin denetlenmesine varan müzakereci tavrı CHP Programı'nda görmek mümkündür.

MHP Programı'nda (2009, s.26) devletin katılımcı bir yönetim benimsemesi, müzakereci demokrasinin vatandaşın bilgi sahibi olarak kendisini ilgilendiren konulara çözüm sunması gerektiği programda yer almıştır. Bilhassa yerel yönetimlere dair kısımlarda bunu görmek mümkündür. Yerel yönetimler oluşturacakları komisyonlarla hizmetlerle ilgili işlerin takibi ve değerlendirilmesinde bulunarak, katılım sağlanmakta ve devlet idaresinde olabilecek yolsuzluklar önlenmektedir. Böylece “demokratik, lâik, insan haklarına saygılı, sosyal hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda” halkla beraber katılımcı bir idari yapı oluşarak, “millî ve evrensel değerleri bütünleştiren” bir değişim ve gelişim sağlanmış olacaktır. (MHP, 2009, s.27) Yönetimin karar alma kısmına komisyonlarla dahil olan vatandaşlar, müzakereci demokrasinin yurttaş ve yönetim arasındaki müzakere, katılım ilkelerine tekabül etmektedir. Temel Görüşler kısmında da “şeffaf, katılımcı, hesap verebilir” bir idari yöntemin ortaya konmasının amaçlandığı, halkın bu anlamda düşünce ve taleplerinin dikkate alınması gerekliliği bahsedilmiştir. Sivil toplum ve katılımcılık başlığı altında sivil toplumun güçlendirilmesi sağlıklı bir hale getirilmesi kamu hizmetlerinde denetim aktörü olması, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal hayatta öne çıkarak toplumsal ihtiyaçları karşılaması gerektiği belirtilmiştir. (MHP, 2009, s. 44) Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri “ülkenin değerlerine, üniter yapısına” aykırı olmayacak gibi göreceli ifadeler ile katılım belli şartlara bağlanmıştır.

HDP Programı'nda(2013) katılımcılık ilk olarak yerel katılımcı modelin oluşturulması olarak yer almaktadır. Katılımcılık ilkesi daha çok yerelde katılımcılığın artırılması ve özellikle kadınların

katılımı şeklinde ortaya çıkmıştır. Tüm kurul ve çalışma alanlarında kadınlara eşit katılım ve temsil hakkı verilmesi, gençlerin katılım için tüm kaynak ve araçlara sahip olması, yerelden başlayarak gençler ve kadınların siyasal katılımını engelleyici durumların kaldırılması amaçlanmaktadır. HDP katılım vurgusu ile diğer partiler ile eşit gibi gözükse de uygulama kısmıyla hepsinin çok önüne geçmektedir. HDP katılımının her alanda yapılmasına dayanan anlayışını pratikteki örneklerle de ortaya koymuştur. Atılacak somut adımlar, halk meclisleri, ilçe-il ve bölge halk meclisleri gibi örgütlenmeler, yerelde özerk meclisler ve özellikle kadın meclisleri gibi uygulamalarda görülmektedir. (HDP, 2013) Merkezi vesayet kaldırılarak, yerel yönetimlerde “halkın kendi kendini yönettiği mekanizmalar” a (HDP, 2013) dayalı bir sistem öngörüsü halkın siyaseten daha aktif olarak örgütlenebilmesi ve daha da önemlisi kendi ihtiyaç ve görüşleri doğrultusunda karar alma süreçlerinde aktif olarak yer alması programda yer bulmaktadır. Bu anlamda kamusal sorunlar veya konularla ilgili toplumun tüm kesimlerinin dahil edildiği bu amaçla pek çok sistemin işletilmesi düşüncesi HDP Programı'nın her alanında ortaya çıkmaktadır.

Müzakere ve Diyalog

İletişim ve diyalogla ortak tartışma ve bilgi alışverişine izin veren ortamların yaratıldığı müzakereci ortam, müzakereci demokrasinin önemli bir diğer ilkesi olarak belirlenmiştir. MHP dışındaki partilerin tümünde altının önemle çizildiği bir husus olmuştur.

Siyasetin yürütüleceği alanlar programda sadece ideolojik platformlar değil, çağdaş demokratik değerler (AKP, 2002, s.7) olarak ifade edilerek, siyasetin belli mekanlara sığdırılması anlayışının dışına çıkılması söz konusudur. Merkezi yönetimler, “sivil toplumun, sendikaların, mesleki kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör temsilcilerinin görüşleri” doğrultusunda “ortak kurul, komisyon, kriz masası ve her türlü platformu oluşturacaktır” (AKP, 2002, s.27) ile farklı yapılar arasında bir diyalog ve müzakere ortamı geliştirilme düşüncesi bulunmaktadır. Merkezi yönetimin taşra teşkilatına; yerel yönetimlerin, yerel sivil oluşumların ve vatandaşların istemlerini karşılayacak, diyaloga dayalı bir yönetim anlayışı kazandıracaktır. AKP Programı'nda kamusal sorunlarla bilgilendirilen halkın yerel ve ulusal düzeyde görüş ve taleplerinin ifade imkanı bulması ve diğer sosyal yapılar ile işbirliği ve diyalog geliştirmesi ifadeleri ile müzakereci demokrasi AKP Programı'nda (aksi yönde maddelerin olduğu da unutulmadan) varlığını güçlü şekilde hissettirmektedir. Merkez ve yerel yönetimin “yerel sivil oluşumların ve vatandaşların istemlerini karşılayacak, diyaloga dayalı bir yönetim anlayışı” nı benimsenmektedir. Ayrıca vatandaşların yaşadıkları veya hizmetlerinden istifade ettikleri köy, mahalle, şehir veya kurumlara ilişkin “görüşlerini, şikayetlerini ve çözüm önerilerini değerlendirecek ve işleme koyacak mekanizmalar”ın kurulduğu; merkez ve yerel yönetimin “sivil toplum örgütleri, mesleki kuruluşlar, sendikalar ve özel sektör temsilcileri”nden oluşan “ortak kurul, komisyon, kriz masası ve her türlü platformu”nun oluşturulduğu (AKP, 2002, s.27) bir müzakere ve diyalog ortamı yaratılmaktadır.

Müzakere ve diyalog aracı olarak CHP'nin (2008, s.93) daha çok sivil toplum örgütlerinden yararlandığı göze çarpmaktadır. Belediye meclisleriyle beraber meslek odalarının, sendikaların, sivil toplum örgütlerinin, her düzeydeki eğitim kurumlarının ve toplumsal amaçlı kuruluşların temsilcilerinden oluşan Belediye Danışma Meclisleri ve Kent Meclislerinin oluşturulacağını, belediye meclislerinde muhtarların, Meslek Odalarının, Sendikaların, Çevre Örgütlerinin, Sivil Toplum Temsilcilerinin alacağı kararları ilgili tarafların müzakere süreçlerine katılmasıyla çözmesi düşünülmektedir. Kent Uzlaşma kurulları denilen ve belediye, yerel ve bölgesel düzeyde birlikler oluşturarak hem dayanışma hem de ortak sorunlar ve ihtiyaçlarla ilgili bir müzakere ve diyalog geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

MHP Programı'nda merkezî ve yerel yönetimlerin alacağı kararlara, hizmet verenlerin ve hizmeti alanların katıldığı komisyonlar oluşturularak, vatandaşın alınan karar ve işlemlerin izlemesi ve performanslarını değerlendirmesi sağlanacaktır. Geleceğin inşası için; “yönetim katmanları, toplumsal kesimler, siyasî aktörler ve vatandaşlar arasında ekonomik, sosyal, siyasî alanlarda diyalog ve birliktelik zemininin” olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunlar arasındaki müzakere ve diyalogun hayati sorunların çözümünde etkili olacağı düşüncesi sürekli vurgulanmaktadır. Müzakereci demokrasiin uzlaşma kavramından sıklıkla bahsedilen programda bu uzlaşma daha çok dayanışma niteliği taşımakta ve demokratik bir müzakere ve sonrasında ortaya çıkan uzlaşmadan ziyade milli değer ve ilkelerin tartışmaya açılmadığı, hepsi üzerinde ortak kabule dayanan bir nitelik arz etmektedir.

HDP Programı'nda yer alan bu ifade tam olarak müzakereci demokrasiyi özetler niteliktedir.

“...bütün sorunların serbestçe tartışıldığı kimsenin inançsal ve etnik kimliğini gizlemediği, kimseye bu tür kimliklerin zorla dayatılmadığı, tarihiyle ve bütün komşularıyla barışık, özgür ve demokratik bir ülke hedefinin güncelliğini tespit ederek; emek, etnik ve dini kimlikler, kadın, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, çevre ve doğal kaynaklar konusunda her tür ayrımcılık ve sömürüye karşı olan her birey ve örgütün, halkın kendi demokratik yönetimini kurmasını sağlamak üzere bir araya gelmesini hedefler” (HDP, 2013)

Partinin toplumun tartışma, örgütlenme ve karar mekanizmalarına doğrudan katılımını sağlayacak oluşumların daha çok meclisler şeklindeki yapılanmalarla “halkı siyasetin öznesi haline getirmek” düşüncesi programın genelinde göze çarpmaktadır. Özellikle yerelin din, dil, kültür ve ihtiyaca dair farklılıklarının göz önünde bulundurularak “farklı toplumsal grupların birbirleriyle ilişkilmesini ve müzakeresini desteklemek” partinin merkezi düşüncesini oluşturmaktadır

Tüm partilerin katılımcı, çoğulcu, müzakere ve diyalog ilkeleri üzerinden incelenmesi sonucunda hepsinde bu ilkelerin gözetilmeye çalışıldığı görülmektedir. AKP ve HDP Programı müzakereci demokrasiin ilkeleriyle beraber müzakereci usul ve uygulamalarla da detaylandırmışlardır. HDP AKP'nin daha ilerisinde olduğu çok daha cesur ve iddialı ifadelerle yer vermiştir. Elbette Kürt Hareketi'ni önceleyen bir parti olması ve yerele daha fazla özerklik tanınmasını getirmiştir. Hem yönetsel hem kültürel özerklikle ilgili konu ve sorunların tartışılabilir hale gelmesine ve Kürtler için özerk bir yönetim ülküsünün güdülmesi de unutulmamalıdır. Bu nedenle Kürt Hareketi'nin temsilcisi sayılan HDP'nin, (2013) “siyasi ve idari modeller” den müzakereci demokrasi temelli bir sistem mi yoksa Kürt ulusu merkezli bir yönetim mi kastettiği anlaşılamamaktadır. Ancak “kamusal alanların çoğaltılması” ifadesi müzakereci demokrasiin önemli bir kavramı olmakta ve sadece HDP Programı'nda yer bulmaktadır. AKP Programı'nda bu kavram kullanılmamakta ancak onu çağrıştıracak başka alanlar, platformlar gibi ifadeler görülmektedir.

CHP ise MHP'ye oranla daha iddialı olmakta hatta AKP'ye yaklaşacak tarzda ifadelerle yer vermiştir. CHP Programı'nda müzakere, iletişim ve diyalog kavramları pek yer almazken daha çok sivil toplum örgütleri üzerinden müzakereci bir tavır sergilemeye çalışılmıştır. Ancak CHP attığı müzakereci adımları örneğin vakıf ve cemaat gibi yapılara müsaade edilmeyeceği ve başka noktalarda laik, ülke birliği ve devletçi tavrını da belirterek tam olarak bir müzakere ideali benimsemediğini ortaya koymuştur. MHP ise uzlaşma kavramına çok fazla yer vermiş, diyalog kavramını da nispeten kullanışlı bulmuştur. Ancak uzlaşmayı daha çok ortak değerlerin kabulü, toplumsal dayanışmayı artırıcı bir işlev üzerinden tanımlayarak tartışma ve müzakere ortamından uzak durmuş, çoğulcu, katılımcı ifadelerini de ülkenin birliği, bütünlüğü, milli kültüre karşı olmaması gibi unsurlarla sınırlandırmıştır. Uzlaşmanın dayanışma için bir araç olarak görüldüğü, ayrıca uzlaşılacak konular için de belli bir sınırlama getirilerek milliyetçi hassasiyetlerin öne çıkarıldığı MHP Programı'nda; müzakere, katılım, çoğulculuğun hangi

mekanizmalarla işler ve işlevsel kılınacağına dair somut uygulamalara rastlamak pek mümkün olmamaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında partilerin teorik olarak müzakereci demokrasiye nasıl yaklaştıkları belli ilkeler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Müzakereci demokrasiye başvurulması partilerin mevcut temsil ve meşruluk krizlerinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak partilerin müzakereci demokrasiye yaklaşımlarının en net halini uygulamalarda görmek daha mümkün olmaktadır. Bunun da kullanışlı örneği ise 2011 yılında yeni anayasa yapmak için kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu'dur. Türkiye'deki müzakereci demokrasinin teorideki hali parti programları üzerinden araştırılmış ve pratikteki hali ise Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun metni üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011) Metninde Müzakereci Demokrasi

12 Haziran 2011 seçimlerine giderken tüm partiler Türkiye için bir anayasa ihtiyacından bahsetmekteydiler. Türkiye'nin hala 1982 darbe anayasasıyla yönetiliyor olmasından siyasal partilerin duyduğu rahatsızlık, seçimden sonra partiler arasında bir çözüm arayışına neden olmuştur. Seçimlerden sonra TBMM'ye giren partilerle Anayasa Uzlaşma Komisyonu oluşturulmuştur. 19 Ekim 2011 tarihinde kurulan Komisyon; ilk toplantısını 5 Aralık 2011'de gerçekleştirmiştir. Komisyon mecliste grubu olan dört partiden üçer milletvekilinden yani toplam 12 üyeden oluşmuştur. Mehmet Ali Şahin ilk toplantıda Komisyonun amacının geniş bir mutabakatla çağdaş bir anayasa yapmak ve bunun için komisyondaki partilerle beraber "sivil toplum örgütleri, dernekler, vakıflar ve halkımızın bu konuyla ilgili bireysel olarak başvurularını"n ve önerilerinin değerlendirileceğini ifade etmektedir. (<https://anayasa.tbmm.gov.tr/tutanak.aspx>)

Komisyon sadece meclis partilerinin görüşlerini değil; üniversite, il baroları, siyasi partiler, belediye birlikleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, yüksek mahkemeler, kamu görevlileri sendikalarının üst kuruluşları, muhtarlar birliği dernekleri, işçi ve işveren sendikalarının üst kuruluşları, RTÜK, Vilayetler Hizmet Birliği ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı gibi kuruluşlar ile dernek, vakıf, yerel ve ulusal radyolar ve yerel televizyonlardan posta yoluyla nasıl bir anayasa istediklerine dair görüşlerini istemişlerdir. Nisan 2012'de çalışmalar bittikten sonra metnin yazım aşamasına geçilmiştir. Yapılan müzakerelerle 172 maddelik bir metin ortaya çıkmıştır. Hepsinde mutabakat sağlanmamış ve maddelerin bazılarında ise partilerce şerh konulmuştur. (https://anayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx)

Nihayetinde siyasal partilerin müzakereci yaklaşımlarını ölçecek olan bu çalışmada Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmaları önemli bir örnek oluşturmaktadır. Parti programlarının daha teorik düzeyde kaldığı ve anayasa tartışmalarında partilerin müzakereci demokrasi anlayışının pratikteki halinin belirlenmesi daha mümkündür. Ayrıca bu çalışmada mutabakat kurulmuş maddeler üzerinden değil, mutabakat kurulamamış maddelerin ele alınması söz konusu partilerin yaklaşımını daha net şekilde verebilmektedir. Çünkü üzerinde anlaşılacak konular veya maddeler zaten tartışmayı gerektirmeyecek ve çalışmaya konu olabilecek bir zemin bulundurmamaktadır. Bu nedenle söz konusu başlık ortaya çıkan metnin üzerinde uzlaşmanın sağlanmadığı, şerhli kısımlarda partilerin müzakereci anlayışlarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Temel Haklar ve Hürriyetler (Özgürlükler)

"Hiç kimse, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep, etnik köken diğer sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz" (Madde 3) hükmü üzerinde AKP, CHP, BDP uzlaşmışken MHP etnik köken ibaresine gerek olmadığını belirtmiştir. Etnik kavramı ile sayılanlar dışında farklı

inanç veya kültüre sahip tüm yerel unsurların da ayrımcılığa karşı korunması çoğulcu ve kimliklerin korunmasını sağlamaktadır.

“İbadet ve dini törenler, ancak kamu düzeni ve başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlarıyla sınırlanabilir” (Madde: 15) hükmünde, BDP burada kamu düzeni ifadesinin kaldırılmasını istemiştir. Kamu düzeni kavramı politik bir anlam içermekte ve değişecek politik atmosferde başkalarının haklarının sınırlandırılması gibi müzakereci demokrasiden öte antidemokratik bir sonuç riski taşımaktadır.

“Dini hizmetlerin sağlanması için kamu kaynaklarının kullanımında devlet adil bir dağılımı sağlamakla yükümlüdür” ifadesi CHP ve BDP’nin din, vicdan ve inanç hürriyeti başlığı altında olmasını istedikleri bir öneri olmuştur. Ayrıca BDP, “elverişsiz konumda olan farklı inanç grupları lehine pozitif ayrımcılık hükümleri uygulanır”(Madde 15) ifadesinin de eklenmesini istemiştir.

Oldukça tartışmalı olan bir başlık ise “eğitim, öğrenim hakkı ve hürriyeti”dir. (Madde 17) CHP önerdiği eğitim öğrenim başlığında “çoğulcu ve özgürlükçü demokratik değerler, kadın-erkek eşitliği, laiklik ilkesi, çağdaş bilim” esasına dayanan özellikler sunmaktadır. Bu anlamda eğitimin Türkçe yapılması gerektiğini, “Anadili Türkçe olmayan öğrencilerin yoğun olarak eğitim aldığı okullarda talebe bağlı olarak anadil öğretim hizmeti sağlanmasına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir” ibaresiyle anadilde eğitimin ise sayıya ve talebe göre değişebileceğini eklemiştir.

BDP ise bu konuda eğitim ve öğretimin özgür düşünceye dayanarak; “herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasını sağlamalı ve her türlü farklı gruba karşı anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirmeyi amaç edinmelidir. Devletin, eğitim ve öğrenim üzerindeki gözetim ve denetimi, bu esaslar dâhilinde yapar.” şeklinde belirtmiştir. Hiç kimsenin dışlanmadığı insan ve yurttaş olma özellikleri dışında herhangi bir kimliğin belirleyici olmadığı bir eğitim öğretim hakkından bahsetmektedir. Ayrıca devletin herkese anadilinde nitelikli bir eğitim öğretim sağlama görevinin olduğunu belirtmektedir.

MHP ise Türkçe’nin eğitim öğretim dili olarak belirlenmesi, “okutulacak yabancı dillerin ise yabancı dille okutulacak derslerin tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir.” şeklinde çoğulcu olmayan bir tutum sergilemiştir.

Basın özgürlüğüyle ilgili “milli güvenliğin, başkalarının haklarının korunması ile şiddetin teşviki... önlenmesi sebepleriyle sınırlanabilir.” (Madde 23) ifadesi için BDP, milli güvenliğin olmamasını, AKP ve MHP ise “genel ahlak” kavramının eklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dernek kurmanın “kamu düzeni, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması sebepleriyle sınırlanabilir”(Madde 23) ifadesinde BDP, kamu düzeni ifadesine itiraz etmektedir.

Siyasi hak ve özgürlükler kısmında vatandaşlık başlığında tüm partilerin önerileri mevcuttur (Madde 29):

AKP; “Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ana veya babanın çocuğu doğumla vatandaşlık kazanır. ..

CHP ; “Türk vatandaşlığı” dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplere bağlı olmaksızın herkesin “eşitlik” temelinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması anlamına gelir..

MHP; “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Türk vatandaşı babanın veya Türk vatandaşı ananın çocuğu Türk vatandaşıdır. ..

BDP; “Türkiye vatandaşlığının kazanılmasında, kullanılmasında ve kaybedilmesinde, dil, din, ırk, etnik köken, kültür, cinsiyet, cinsel yönelim ve benzeri farklılıklar gözetilemez...” (Madde 29)

AKP ve BDP vatandaşlık için en geniş tanımlamayı yaparken CHP açıklama kısmında hiçbir ayrım olmaksızın demekleyen, Türk vatandaşlığı ifadesiyle baştan bu ayrımı yapmaktadır. MHP ise;

vatandaşlığı Türk milletine indirgemekte ve diğer partilerden farklı olarak vatandaşlıktan çıkarmak için “üst komisyona devredilebilir” ifadesiyle daha mümkün hale getirmekte, BDP vatandaşlıktan ancak kişinin kendi isteğiyle çıkabileceğini, CHP vatana bağlılık gibi durumların ihlalinde mümkün görmekte, AKP ise hiçbir sınırlama getirmeden vatandaşlıktan çıkarılamayacağını belirtmiştir.

Siyasi parti hürriyeti kısmında (Madde 31) “Siyasî partilerin parti içi düzenlemeleri demokratik esaslara aykırı olamaz. Siyasi partiler, temsilde cinsiyet eşitliğini teşvik için gerekli tedbirleri alır” maddesine CHP ve BDP: Siyasi parti teşkilatlarının karar organları, cinsiyetler arası eşit temsil ve katılımı sağlayacak şekilde oluşturulması gerektiğini belirtmekte BDP ise ayrıca cinsiyet kotasının %40'ın altında olmaması gerektiğini önermektedir.

Temel Haklar ve Hürriyetler kısmı genel olarak değerlendirildiğinde müzakereci demokrasinin çoğulcu niteliğinde büyük bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Özellikle AKP, CHP ve BDP aradaki bazı farklılıklara rağmen aynı istikamette ilerlemişlerdir. BDP, hiçbir ayrıma dayanmayan, eşitlikçi, çoğulcu herkesin dahil edilmeye çalışıldığı, dini etnik ve cinsiyet olarak daha güçsüz durumdakilerin şartlarının iyileştirilerek anayasal anlamda adil ve eşit bir temelde buluşulması ve müzakerecinin çoğulcu ve herkesi dahil eden, dışlayıcı olmayan yapısıyla en uyumlu parti olarak ortaya çıkmaktadır.

AKP genel anlamda bir uzlaşma içerisinde olmuş CHP ve MHP'ye oranla daha az şerh düşerek müzakereci demokrasinin, çoğulcu ve herkesin eşit katılımına dayanan anlayışını benimsemiştir. CHP vatandaşlıkla ilgili tanımlamasındaki Türk ifadesinin yer alması tek kimlikli bir bakış olmasına rağmen, sonrasında etnik, dini ayırım yapmaksızın ifadesiyle ve BDP ile birlikte önerdiği, ibadet yerleriyle ilgili tüm inançlara karşı kamu kaynaklarının adil dağılımı düşüncesi ve son kısımda cinsiyet eşitliğini demokrasi ve siyasette katılıma yansıtması, müzakereci demokrasinin çoğulculuğu ve eşit katılımını sürdürmektedir.

MHP ise belli konularda milliyetçi hassasiyetlerini belirtmektedir. MHP'nin çoğulcu, eşitlikçi tarzla başlayıp, ”kamu düzeni, milli güvenlik, Türk kimliği” vurgularıyla devam etmesi onu müzakereci demokrasi noktasında diğer partilere kıyasla daha geride bırakmaktadır.

Yasama

Yasama ve siyasal sistemin işleyişiyle ilgili bu kısımda Komisyon metninin tümünde sadece müzakereci demokrasiyle ilişkilendirilebilecek kısımların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kısımda göze çarpan en ilginç örnek ise BDP'nin Halk İnisiyatifi ve Seçim Konseyi önerisidir.

“Seçmen kütüğüne kayıtlı üç yüz bin seçmenin imzasıyla halk yasa teklifi veya Anayasa değişikliği önerisi sunabilir...Halk inisiyatifinin yasa önerisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda üye tam sayısının salt çoğunluğuyla, Anayasa değişikliği önerisi ise üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul edilir. Halkın yasa teklifini destekleyenler, ilgili görüşmeler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılırken, temsili olarak görüşmelere katılır” (Madde 84)

Verilecek bu yasa teklifi ise; uluslararası hukuka, insan haklarının kazanımlarına aykırı, temel hak ve özgürlükleri gerileten içeriğe sahip olmamalıdır. BDP bu anlamda müzakereci demokrasiye oldukça yakın durmaktadır. Kamuyu ilgilendiren konularla ilgili kamusal katılımın sağlanması, tüm vatandaşların dahil edilerek hiçbir ayrımcılığın olmadığı, çoğulcu, eşitlikçi, sivil bir inisiyatifle karar mekanizmalarıyla işbirliğine gidilerek, herkesi bağlayıcı bir hale dönüştürülmesi ile müzakereci demokrasinin işletilmesini sağlamaktadır.

BDP'nin önerdiği Seçim Konseyi de cinsiyet eşitliği esaslı çoğulculuk ve liyakate dayanan üyelerden oluşur. Mecliste olan partiler birer kişi önerirler, diğerleri ise; hukuk ve siyaset bilimleri

alanlarında çalışan akademisyenler veya en az on yıl tecrübesi olan avukatlar arasından 3 üye Türkiye Büyük Millet Meclisince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla seçilir. Yargıtay ve Danıştay Genel Kurulunca ikişer üye kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. (Madde 84)

BDP'nin sunduğu bu öneriyle seçimlerin şeffaf hale getirilmesi ve seçim sonuçlarıyla ilgili şüphelerin giderilmesinde hem siyasetçileri hem siyaset dışındakilerin dahil edildiği, şeffaf ve hukuki bir değerlendirmeye devlet mekanizmalarının işletileceği müzakereci bir yöntem ortaya çıkarmaktadır.

İdare Ve Kamu Hizmetleri

İdarenin kuruluş ve görevlerinin merkezden yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere ikiye ayıran idare anlayışına BDP, demokratik yerinden yönetim ifadesinin, şeffaflık ve hesap verebilirlik kavramlarına eşitlik ve katılımcılığın da eklenmesini önermiştir (Madde 92). Kamu hizmetleri yerine getirilirken ayrımcılık yapılmaması ifadesinin yer alması AKP ve BDP'nin ortak önerisi olarak yer almıştır. Ayrıca BDP, idare organlarının cinsiyet eşitliği esasıyla oluşturulmasını da eklemektedir.

Yerel yönetimler başlığı altında yerel kamu idaresi ve bölgesel kamu idaresi başlığı ekleyerek, bölgesel kamu idaresine ilişkin önerilerde bulunan BDP'nin yerelin karar verme mekanizmalarına katılımını önemsendiği görülmektedir. İllerin yerel halkın seçtiği kişilerce yönetilmesine dayanan yerel kamu idarelerinin yetki ve görevleri, kendi aralarında hatta uluslararası kuruluşlarla birlik kurabilmeleri demokratik yerinden yönetim ilkeleri olarak belirtilmiştir.

Bölgesel kamu idaresi; "Bölgesel özerk kamu yönetimlerinin sınırları, tarihi, kültürel, sosyolojik, coğrafi ve ekonomik özellikler dikkate alınarak kanunla düzenlenir. Bölgesel Kamu İdaresi; Bölge Meclisi ve Bölge Başkanlığından oluşur" (Madde 95)

Bölgesel kamu idaresinin özerklik temelinde oluşturmaya çalışan BDP'nin bu idare biçimi savunusunda içinde olduğu Kürt Hareketinin etkili olduğu oldukça aşikardır. Yerellik, yerinden yönetim, yerelin katılım, karar alıcı ve sorunları bu çerçevede çözüme ulaştırması müzakereci demokrasi teorisinin araçsal olarak kullanıldığı sonucuna götürmektedir.

Mali, Ekonomik Ve Sosyal Hükümler

CHP ve BDP'nin ortak önerisi olan ve Madde 136'da oluşturulması istenen Ekonomik ve Sosyal Çevre Konseyi müzakereci demokrasi ile özdeşleştirilebilir niteliğe sahiptir. Konsey, ekonomi, sosyal politika ve çevreyle ilgili danışma organıdır. Belirtilen konularla ilgili kanun ve teklifler, tüzük ve yönetmelikleri, kalkınma plan ve yıllık programlara dair Meclise veya Bakanlar Kurulu'na görüş bildirir ve kamuoyuyla paylaşır. Saydamlık ve özerklik ilkeleriyle çalışan Konsey;

"...yerel yönetimler, işveren ve çalışanların örgütleri ile ilgili bakanlıkların, işçi sendikaları, meslek örgütleri, çevre, engelli ve gençlik kuruluşları ile yerel ve bölgesel temsilcilerin Konseye katılımı kanunla düzenlenir." (Madde 136)

CHP ve BDP'nin önerisi olan ancak CHP'nin detaylı şekilde kurallarını belirlediği Konsey ile her grubun özellikle dezavantajlı grupların karar alma süreçlerinde etkin rol alması, müzakereci demokratik sistemin işletilmesine olanak sağlamaktadır.

Başlangıç, Genel Hükümler ve Temel İlkeler

AKP başlangıç metninde herkesin evrensel hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancını vurgulamakta, her türlü ayrımcılığa karşı, etnik ve dini farklılıkları kültürel zenginlik olarak kabul etmekte ve bunlara saygılı ortak bir tarih etrafında birlikte yaşamak isteyen Türk Milleti; "demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayanan bu Anayasayı egemen irademizin ifadesi olarak kabul ve ilan ederiz" ifadesiyle oldukça çoğulcu, vatandaşlığı birlikte yaşama isteği hissiyatına dayandıran son

derece birleştirici bir dille birlikte “Türk” ifadesiyle üst kimlik olarak bir ırka vurgu yapmaktadır. Müzakereci demokrasinin eşitlikçi ve çoğulcu anlayışıyla bu ifade zıtlık oluşturmaktadır.

CHP; “Çatalhöyük’ten bu yana toprağı yoğurup, uygarlığı inşa eden, bin yıldır dostlukla yaşayan; Balkanlardan, Kafkaslardan, Orta Asya’dan, Mezopotamya’dan yollara düşen, Anadolu’da buluşan kadim uygarlıkların mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti Ahalisi” ifadesiyle başladığı Anayasa metin önerisinde çoğulcu, bu topraklarda yaşayan herkesi içine alan, ortak bir tarih vurgusuyla hareket etmekte iken devam metninde “laik, çağdaş uygarlık hedefi” gibi Kemalist vurgularla beraber eşitlikçi, katılımcı ve çoğulcu ifadeler kullanmış ve müzakereci demokrasiyle yakın durmuştur.

MHP; “...Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde yapılan Kurtuluş Savaşı ile kurulan Türk Devleti’nin, ezelden beri hür yaşamış Türk Milleti’nin ve Aziz Türk Vatanı’nın ebediyen varlığı, bağımsızlığı, bölünmez bütünlüğü ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete aidiyeti ilkeleri üzerinde inşa edilen bu Anayasa..” ifadesindeki Türk ve Türklük vurgusuyla çoğulcu olmamakla birlikte ayrımcı ifadelerle yer vermiş ve müzakereci demokrasiyle arasına uzak bir mesafe koymuştur.

BDP; “Türkler, Kürtler, Araplar, Çerkezler, Lazlar, Ermeniler ile diğer tüm etnik, dini ve dilsel kimliklerden oluşan biz Türkiye Halkı, bütün bireylerin ve halkların, evrensel insan hak ve özgürlüklerine sahip olduğu inancını taşıyoruz. Irk, dil, din, mezhep, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken ve benzeri hiçbir ayırım yapmaksızın herkesin eşit olduğunu kabul ediyoruz.” demektedir. Önceki bölümlerde görüldüğü kadarıyla BDP en çoğulcu, dışlayıcı değil, herkesi içine alan kucaklayıcı bir yön çizerken metnin başında saydığı ırk ve kökenler dışındakilerin isminin yer almaması her ne kadar diğer kimlikler ifadesi kullanılsa da çoğulcu yapısıyla uyum göstermemektedir. Ancak sonrasında toplumun çoğulcu yapısına dair ifadelerin de mevcut olduğu bilinmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Müzakereci demokrasinin AKP Programı’ndaki güçlü vurgusu oldukça dikkat çekicidir. Vatandaşların katılımının sağlanmaya çalışılması, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve yurttaşların kamusal sorunlara çözüm ve karar üretici olarak dahil edilmeye çalışılması, müzakere edilebilen, diyaloga, iletişime açık ortak alanlar yaratılması programda açık şekilde bahsedilmektedir. AKP Programı bu anlamda müzakereci demokrasi kavram ve araçlarından yararlanmaktadır. Ancak Anayasa metnine bakıldığında programdaki kadar iddialı olmadığı da görülmektedir. İktidar partisi olması nedeniyle diğer partilere karşı anayasa metni tartışmalarında kendisini, durumunu ve iktidarını güvence altına alma dürtüsüyle yol almakta bazı hak ve özgürlüklerde “milli güvenlik”, “kamu düzeni” gibi kavramlarla sınırlandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğünü de bu nedenlerle sınırlamak istemektedir. Başlangıç metnindeki Türk ifadesiyle de egemen bir ırktan söz etmektedir. Bu anlamda MHP ile ortak duruş sergilemekte ve müzakereci demokrasinin teorik kısmı denebilecek parti programında daha idealist bir tutum takınmakta iken, pratik hali sayılabilecek anayasa metni tartışmalarında kendi çıkarını gözetken daha pragmatik bir anlayış takınmaktadır. Ancak vatandaşlık gibi tanımının en tartışmalı olduğu bir konuda birey olmanın vatandaşlık için yeterli olduğu en geniş tanımlamayı sunarak müzakereci demokrasiyle bağını devam ettirmektedir.

CHP Programı “Çağdaş Türkiye için Değişim Programı” olarak iddialı bir başlıkla programını değiştirse de çok vurgulu bir müzakereci demokrasi anlayışına yer vermemektedir. Katılımcılık ve sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi programda yer bulmuş ancak müzakere ve diyalog kavramları da programda yine de yer bulabilmiştir. Muhalefet partilerinin de sadece kavramsal olarak müzakereci demokrasiye başvurmaları ise bazı sınırlamalar getirerek mümkün olmuştur. CHP müzakere kavramından ziyade sivil toplum gibi aktörlerin güçlenmesinden bahsetmiş ve birkaç müzakere

uygulanmasına yer vermiştir. Buna nazaran anayasa metninde CHP'nin müzakereci demokrasiyle daha fazla uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Başlangıç metninde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Halkı ifadesi, BDP ile birlikte dini hizmetlerde adil bir dağılım önerisi, partilerin oluşumlarında cinsiyet eşitliği savunusu, herkesi içine alan, son derece çoğulcu, bireysel, kimlikleri hesaba katan, onların katılımcılığını önemseyen bir tavır sergilemiştir. Ayrıca BDP ile birlikte önerdiği Ekonomik, Sosyal ve Çevre Konseyi ile şeffaf şekilde işleyen, katılımcı, farklı örgütlerle işbirliği içinde olan çevreden, engellilere varan sorunlar için çözümlerde ve önerilerde bulunan müzakereci demokrasiyle uyumlu oluşumlardan bahsetmektedir. Ancak diğer taraftan Türk vatandaşlığı ifadesi, din eğitiminde devlet gözetiminin vurgulanması, Türk ifadesine MHP kadar olmasa da oldukça fazla yer vermiştir. Fakat CHP, parti programına kıyasla müzakereci demokrasi'nin uygulama kısmı olarak nitelenen anayasa metninde müzakereci demokrasi anlayışına daha uygun hareket etmiştir.

MHP Programı ise CHP gibi sosyal demokrat bir parti ile kıyaslandığında oldukça cesur ve net şekilde müzakereci demokrasiye dair ifadeler yer vermiştir. MHP'nin oy kitlesi de düşünüldüğünde oldukça ilginç ve dikkat çekici gözükmekte ve akla günümüz Türkiyesini yönetebilmek için kendini en azından program bazında revize eden bir parti gelmektedir. Katılımcılık, müzakere, diyalog, sivil toplumun güçlendirilmesine dair ifadeler MHP Programı'nda yer bulmakta ancak bunlar bazı şartlara da bağlanmaktadır. Ülkenin, bütünlüğü, temel ahlaki değerleri gibi sınırlandırıcı ifadeler zaten pek de işlevsel olmayan bir müzakereci demokrasiyi ortaya koymaktadır. Söz konusu tavır anayasa metninde de kendisini göstermiş, "kamu düzeni, milli güvenlik, genel ahlak" kavramlarıyla öncesinde de bahsedildiği üzere siyasi atmosfere göre değişkenlik gösteren bu ifadeler kötü sonuçlar getirme riski taşımakta, birey hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasında keyfi uygulamalar ortaya çıkarabilmektedir. Türk milleti, anadilin Türkçe olması ısrarı, Türk vatandaşı gibi ifadelerle MHP'nin anayasa metninde programdaki halini devam ettirdiği görülmektedir.

HDP Programı okunduğunda; müzakereci demokrasiye dair oldukça çarpıcı ve güçlü ifadeler bulunmuştur. HDP müzakereye, diyaloga, iletişime, katılıma, sivil toplum alanlarının güçlendirilmesine, tüm sosyal hareketlere geniş şekilde yer vermiştir. Ayrıca HDP bu kavramlara yer verirken çoğu zaman pratik hallerine de yer vererek diğer partilerden farklı bir tavır sergilemiştir. Anayasa metninde BDP olarak ifade edilen sonrasında adı HDP olarak değişen parti ise müzakereci demokrasiyle uyumlu tavrını sürdürmüştür. Diğer partilere göre daha radikal ve iddialı şekilde başvursa da kimlik ve özerklik temelli bir siyaset ile müzakereci demokrasiyle uyum içerisinde. Hiçbir ayrımcılığın olmamasındaki ısrarı, birey özgürlüğünün önündeki her engelin kalkması, anadilde eğitim savunusu, tercih ettiği dilde kişinin kendisini savunması gibi hak ve özgürlükleri oldukça genişletmeye çalışmaktadır. Ekonomi Sosyal Çevre Konseyi, Yerel Kamu İdaresi ve Bölgesel Kamu idaresi gibi oluşumların yerel sosyo -kültürel ve ekonomik özellikleri dikkate alacak şekilde örgütlenmesini ve o alanlardaki sorunların çözümüne yine orada yaşayanların katılımıyla seçilen kişilerce sağlanması gibi radikal önerilerde bulunmaktadır. Şeffaf, özerk, kültürel farklılığa saygılı, cinsiyet eşitliğini gözetilen vurgularla beraber özerk kavramının kullanılması söz konusu önerilere karşı temkinli yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Kürt Hareketi'nin siyasi kısmında yer alan BDP'nin öneri ve isteklerinin sadece bu hareketin bağımsızlığının sağlanmasında müzakereci demokrasi'nin başvurulduğu bir araç olduğu sorularını da sordurtmaktadır. Diğer taraftan müzakereci demokrasi açısından yorumlanırsa parti programıyla son derece uyumlu davranmış ve anayasa metninde bu tutarlı halini sürdürmüştür.

Son olarak; AKP ve MHP'nin anayasa metni üzerinde uzlaştığı noktalar daha fazla olmuştur. AKP, programıyla tutarlı şekilde davranmazken, MHP şerh koyduğu kısımları devam ettirmiştir. CHP ise parti programıyla tutarlı şekilde davranmış ve anayasa metni tartışmalarında müzakereci demokrasiyle bağını daha fazla güçlendirmiştir. Bu anlamda Kürt Hareketi Partileri (HDP, BDP) hem

program bazında hem anayasa metni bazında tutarlılığını sürdürmüş ve müzakereci demokrasiyle olan bağını devam ettirmiş hatta önerdiği radikal önerilerle uygulamada daha ileri gitmiştir. Türkiye'nin yapılması düşünülen ilk sivil anayasası da söz konusu partilerin tutarsızlığı nedeniyle başarısız olmuştur. Evrensel ilkeler ve genel hukuk konularında uzlaşma sağlandığı halde iç meselelerin uzlaşmayı zorlaştırdığı görülmektedir. Partilerin ideolojik aidiyetleri veya iktidarlarını güvence altına alma endişeleriyle yeni anayasa yapımı başarısız olmuştur. Bir anayasa oluşturulmadan komisyon dağıldığı halde, Türkiye siyaseti ve partilerine büyük bir tecrübe kazandırdığı söylenebilmektedir. Komisyon'un başarısızlığı ise anayasa tartışmalarında kendi kabulleri üzerinden hareket eden siyasal partilerin uzlaşmaya yanaşmak istememeleri çünkü müzakereci demokrasiyi tamamen benimsemedikleri, onu bir amaç değil araç olarak gördükleri düşüncesini desteklemektedir. Kendi seçmen kitlesi ve oy potansiyeli hesabı ve iktidarın elden gideceği endişesi partileri, darbe anayasasını kaldırıp, yeni bir anayasa oluşturmaktan geri koymuştur.

Kaynakça

- Akp Programı. (2002). <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Altındağ, N. (2016). Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması ve batı/batılılaşma algısı, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2 (2)* s. 43-64
- Anayasa Komisyonu. (2011). https://anayasa.tbmm.gov.tr/calismalara_iliskin_belgeler.aspx Erişim Tarihi. 28. 10.2019
- Bayram, A. K. (2011). Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi, *Liberal Düşünce, Yıl 16, (62)*, s. 111- 120
- Bohman, J. (1997). Deliberative democracy and effective social freedom: capabilities resources, and opportunities, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, MIT Press
- Bravo, H. (2009). Birey ile toplum arasındaki müzakere zemini: kamusal alan, *I. Uluslararası müzakereci demokrasi sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi
- Brown, W. (2010). Artık Hepimiz Demokratız, *Demokrasi Ne Alemde?* (S. Kılıç Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Chp Programı, (2008). <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Gutmann, A. Ve Thompson, D. (2004). *Why deliberative democracy?*, Princeton: Princeton University Press.
- Greiff, P. (2000) Deliberative Democracy and Group Representation, *Social Theory and Practice*, 26(3), s.397-415
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin üç normatif modeli, *Demokrasi ve farklılık, siyasal düzenin sınırlarının tartışılmaya açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitablığı.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*, (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2015). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*, (T. Bora ve M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hasdemir, T.A. ve Coşkun, M. K. (2008). Kamusal alan ve toplumsal hareketler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 63 (01)*, s.121-149
- Hdp Programı, (2013). <https://www.hdp.org.tr/tr/parti/parti-programi/8> Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Kalaycıoğlu, E. (2016). Siyasal kültür, *Dünden bugüne Türkiye tarih, politika, toplu ve kültür*, (M. Heper ve S. Sayarı, Der.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ, A. (2003). Kamusal alan modelleri: çoğulcu perspektiften bir değerlendirme, *Ankara Üniversitesi sbf dergisi, Sayı 03 (53)* s.171-195
- Karpat, K. (2017). *Türk siyasi tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasap, D.G. (2013). Methodological approaches for the analysis of online public discussions in the context of deliberation”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, Sayı 28*, s.223-237
- Keyman, F. (2009). Türkiye’de Demokrasinin Güçlendirilmesi, *I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.

- Mhp Programı, (2009). https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf Erişim Tarihi. 29.10.2019
- Özdemir, E. ve Atılğan, A. (2012). Siyasal partiler, *Siyaset Bilimi: kavramlar, ideolojiler disiplinler arası ilişkiler*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Ranciere, J. (2015). *Demokrasi nefreti*, (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schmitt, C. (2017). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Sitembölkübaşı, Ş. (2005). Liberal demokrasinin çıkmazlarına çözüm olarak müzakereci demokrasi, *Akdeniz i.i.b.f. dergisi*, Sayı 10 (5), s. 139-162
- Smith, G. (2005). *Beyond The Ballot: Democratic Innovations from Around the World*, The Power Inquiry.
- Smith, G. ve Wales, C.(2000). "Citizens' Juries and Deliberative Democracy", *Political Studies*, 48 (1), s.51-65
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2 (XII) s.1113-1132
- Yanık, M. (2016). Türkiye'de siyasi partiler ve demokrasi, *Liberal perspektif rapor*, Sayı 5. s.7-81
- Yoldaş, Y. ve Yoldaş, Ö. B. (2009). Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasi teorisi, *I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Young, I. M. (1999). İletişim ve öteki: müzakereci demokrasinin ötesinde, *Demokrasi ve farklılık, siyasal düzenin sınırlarının tartışılmaya açılması*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Yükselbaba, Ü. (2008). *Habermas'da kamusal alan/ özel alan ayrımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.